Acerca de este libro

Esta es una copia digital de un libro que, durante generaciones, se ha conservado en las estanterías de una biblioteca, hasta que Google ha decidido escanearlo como parte de un proyecto que pretende que sea posible descubrir en línea libros de todo el mundo.

Ha sobrevivido tantos años como para que los derechos de autor hayan expirado y el libro pase a ser de dominio público. El que un libro sea de dominio público significa que nunca ha estado protegido por derechos de autor, o bien que el período legal de estos derechos ya ha expirado. Es posible que una misma obra sea de dominio público en unos países y, sin embargo, no lo sea en otros. Los libros de dominio público son nuestras puertas hacia el pasado, suponen un patrimonio histórico, cultural y de conocimientos que, a menudo, resulta difícil de descubrir.

Todas las anotaciones, marcas y otras señales en los márgenes que estén presentes en el volumen original aparecerán también en este archivo como testimonio del largo viaje que el libro ha recorrido desde el editor hasta la biblioteca y, finalmente, hasta usted.

Normas de uso

Google se enorgullece de poder colaborar con distintas bibliotecas para digitalizar los materiales de dominio público a fin de hacerlos accesibles a todo el mundo. Los libros de dominio público son patrimonio de todos, nosotros somos sus humildes guardianes. No obstante, se trata de un trabajo caro. Por este motivo, y para poder ofrecer este recurso, hemos tomado medidas para evitar que se produzca un abuso por parte de terceros con fines comerciales, y hemos incluido restricciones técnicas sobre las solicitudes automatizadas.

Asimismo, le pedimos que:

+ *Haga un uso exclusivamente no comercial de estos archivos* Hemos diseñado la Búsqueda de libros de Google para el uso de particulares; como tal, le pedimos que utilice estos archivos con fines personales, y no comerciales.

+ *No envíe solicitudes automatizadas* Por favor, no envíe solicitudes automatizadas de ningún tipo al sistema de Google. Si está llevando a cabo una investigación sobre traducción automática, reconocimiento óptico de caracteres u otros campos para los que resulte útil disfrutar de acceso a una gran cantidad de texto, por favor, envíenos un mensaje. Fomentamos el uso de materiales de dominio público con estos propósitos y seguro que podremos ayudarle.

+ *Conserve la atribución* La filigrana de Google que verá en todos los archivos es fundamental para informar a los usuarios sobre este proyecto y ayudarles a encontrar materiales adicionales en la Búsqueda de libros de Google. Por favor, no la elimine.

+ *Manténgase siempre dentro de la legalidad* Sea cual sea el uso que haga de estos materiales, recuerde que es responsable de asegurarse de que todo lo que hace es legal. No dé por sentado que, por el hecho de que una obra se considere de dominio público para los usuarios de los Estados Unidos, lo será también para los usuarios de otros países. La legislación sobre derechos de autor varía de un país a otro, y no podemos facilitar información sobre si está permitido un uso específico de algún libro. Por favor, no suponga que la aparición de un libro en nuestro programa significa que se puede utilizar de igual manera en todo el mundo. La responsabilidad ante la infracción de los derechos de autor puede ser muy grave.

Acerca de la Búsqueda de libros de Google

El objetivo de Google consiste en organizar información procedente de todo el mundo y hacerla accesible y útil de forma universal. El programa de Búsqueda de libros de Google ayuda a los lectores a descubrir los libros de todo el mundo a la vez que ayuda a autores y editores a llegar a nuevas audiencias. Podrá realizar búsquedas en el texto completo de este libro en la web, en la página `http://books.google.com`

Over dit boek

Dit is een digitale kopie van een boek dat al generaties lang op bibliotheekplanken heeft gestaan, maar nu zorgvuldig is gescand door Google. Dat doen we omdat we alle boeken ter wereld online beschikbaar willen maken.

Dit boek is zo oud dat het auteursrecht erop is verlopen, zodat het boek nu deel uitmaakt van het publieke domein. Een boek dat tot het publieke domein behoort, is een boek dat nooit onder het auteursrecht is gevallen, of waarvan de wettelijke auteursrechttermijn is verlopen. Het kan per land verschillen of een boek tot het publieke domein behoort. Boeken in het publieke domein zijn een stem uit het verleden. Ze vormen een bron van geschiedenis, cultuur en kennis die anders moeilijk te verkrijgen zou zijn.

Aantekeningen, opmerkingen en andere kanttekeningen die in het origineel stonden, worden weergegeven in dit bestand, als herinnering aan de lange reis die het boek heeft gemaakt van uitgever naar bibliotheek, en uiteindelijk naar u.

Richtlijnen voor gebruik

Google werkt samen met bibliotheken om materiaal uit het publieke domein te digitaliseren, zodat het voor iedereen beschikbaar wordt. Boeken uit het publieke domein behoren toe aan het publiek; wij bewaren ze alleen. Dit is echter een kostbaar proces. Om deze dienst te kunnen blijven leveren, hebben we maatregelen genomen om misbruik door commerciële partijen te voorkomen, zoals het plaatsen van technische beperkingen op automatisch zoeken.

Verder vragen we u het volgende:

+ *Gebruik de bestanden alleen voor niet-commerciële doeleinden* We hebben Zoeken naar boeken met Google ontworpen voor gebruik door individuen. We vragen u deze bestanden alleen te gebruiken voor persoonlijke en niet-commerciële doeleinden.

+ *Voer geen geautomatiseerde zoekopdrachten uit* Stuur geen geautomatiseerde zoekopdrachten naar het systeem van Google. Als u onderzoek doet naar computervertalingen, optische tekenherkenning of andere wetenschapsgebieden waarbij u toegang nodig heeft tot grote hoeveelheden tekst, kunt u contact met ons opnemen. We raden u aan hiervoor materiaal uit het publieke domein te gebruiken, en kunnen u misschien hiermee van dienst zijn.

+ *Laat de eigendomsverklaring staan* Het “watermerk” van Google dat u onder aan elk bestand ziet, dient om mensen informatie over het project te geven, en ze te helpen extra materiaal te vinden met Zoeken naar boeken met Google. Verwijder dit watermerk niet.

+ *Houd u aan de wet* Wat u ook doet, houd er rekening mee dat u er zelf verantwoordelijk voor bent dat alles wat u doet legaal is. U kunt er niet van uitgaan dat wanneer een werk beschikbaar lijkt te zijn voor het publieke domein in de Verenigde Staten, het ook publiek domein is voor gebruikers in andere landen. Of er nog auteursrecht op een boek rust, verschilt per land. We kunnen u niet vertellen wat u in uw geval met een bepaald boek mag doen. Neem niet zomaar aan dat u een boek overal ter wereld op allerlei manieren kunt gebruiken, wanneer het eenmaal in Zoeken naar boeken met Google staat. De wettelijke aansprakelijkheid voor auteursrechten is behoorlijk streng.

Informatie over Zoeken naar boeken met Google

Het doel van Google is om alle informatie wereldwijd toegankelijk en bruikbaar te maken. Zoeken naar boeken met Google helpt lezers boeken uit allerlei landen te ontdekken, en helpt auteurs en uitgevers om een nieuw leespubliek te bereiken. U kunt de volledige tekst van dit boek doorzoeken op het web via `http://books.google.com`

tot Utregt by WILLEM BROEDELET Boekverkoper.

De gevaarlyke en zeldzame

REYZEN

VAN DEN HEERE

FRANÇOIS LEGUAT

Met zyn byhebbend Gezelschap 2

Naar twee Onbewoonde

OOSTINDISCHE EYLANDEN.

Gedaan zedert den jare 1690, tot 1698 toe.

Behelzende een naukeurig verhaal van hunne scheepstocht; hun tweejaarig verblijf op het Eylandt *Rodrigue*, en hoe wonderlyk zy daar af gekomen zijn:

Als meede,

De wreede mishandelingen door den Gouverneur van Mauritius; hun driejaarig banniſſement op een Rots in Zee; en hoe zy door ordre der Compagnie *t'Amſterdam, buyten verwagting, daar afgehaald en naar* Batavia *gevoerd wierden.*

Uyt het Frans in 't Neerduyts overgebragt.

En met noodige Landkaarten en verdere Figuuren voorzien.

ACAD. LUGD. BAT. BIBL.

Te UTRECHT,

By WILLEM BROEDELET, Boekverkoper op den Dam. 1708.

Digitized by Google

ACAD.
LUGDBAT.
BIBL.

Digitized by Google

OPDRAGT

AAN DEN HEERE

CHRISTIAAN BONGART

Der Beyden Regten Doctor en Advocaat.

DAt de kennis van naukeurige en te gelijk waaragtige Reysigers en derselver Gedenkschriften veel vermaak en teffens nuttigheyd aanbrengen, zal onnodig zijn aan iemant te seggen, die doorgaans in boekoeffening, en in het soet genoegen dat men daar in heeft, zijn vermaak en uytspanning vind. Deze kennis, durve ik zeggen, zal, hoe gering ze ook by onkundige geschat word, by zulke die op redelijke bezigheden toeleggen, noyt tot die laagte vervallen, datze geheel verwerpelijk zy; ten minste dan niet, wanneerze onder het nutte en vermakelyke, nog iets te

Digitized by Google

voorſchijn brengt, 't welk tot nauwer ontdekking van het onbekende ſtrekt, of door hare ſeltſaamheeden, wanneerſe met de waarheyd verſelt gaan, den aandagt dragende hond. Hoe het hier mede zy, ik durve my vleyen, dat ik uyt hoofde van geen van die beyde zal misdoen, wanneer ik de vryheyd neme van deze kleyne Reystogt UE. aan te bieden, om dat de ontdekkingen, hoe gering dezelve ook in den eerſten opſlag mogen ſchijnen, by Reyskundige wel ſteek zullen houden, en dat de gevaarlyke en teffens gelukkige uytkomſten, van deze by naar verloorene Menſchen, zoo veel opmerking en medelijden verdienen, dat men miſſchien zig der leſinge en naſporing niet beklagen zal. Indien ik my hier omtrent al quame te vergiſſen, zoo zal het my genoeg zijn aan de Werelt die blijken te mogen leveren, dat ik aan UE. Vrientſchap op eene byſondere wyze verbonden ben, en dat ik niets liever zal toonen dan dat ik met alle ſoorten van eerbied en agting blyve,

MYN HEER,

Utrecht den 12 *van Grasmaant* 1708

UE. Onderdanige Dienaar
W. BROEDELET.

Digitized by Google

VOORREEDEN
VAN DEN
SCHRYVER.

MEn zegge van de Voorreedens alles wat men wil, voor my, ik lees dezelve altyd met vrugt: en zig van zulk een noodzakelyk ding te onthouden, is zoo veel als of men, ten koſte van 't gemak en de reden, een goede mode de zak geeft. Die tegenwoordig opentlyk voor den dag komt, ſtelt zig zelf in zulk een groot gevaar, hoe opregt ook zyn oogmerk, en hoe goed zyn werk zelfs zy, dat hy ten hoogſten voorzigtig moet zyn niets te vergeeten, ten eynde hy daar door 't verſtand des Lezers als opwekke, en de quade uytwerkzels van onverſtand en boosaardigheyd de pas afſnyde. Maar indien de Schryver zig op die wyze gedraagt uyt eygen belang, zoo zullen, dunkt my, die gene, welke geneegen ſchynen zyn boek te willen lezen, ook het hare daar in ontmoeten, dewyl men hen den weg baant, voor-

Digitized by Google

voorligt, en veele dingen, die ze anders zwaar zouden gevonden hebben, gemaklyk maakt. Het zy hier meede, goede en regtmatige Lezer, zoo 't wil, ik bid u laat my toe dat ik hier een kleyn geſprek met u houde, eer gy tot het lezen van myn verhaal overgaat.

Wanneer wy t' Amſterdam op ons Zwaalfje ſcheep gingen, te weeten, myne Lotgenooten en ik, was 'er een ganſche ſchaare van vrienden die ons verzelde en uytgeley deed, en onder de laatſte VAARWELLEN hielden zy niet op van verre en zoo lang als zy ons zien konden te roepen, dat wy dog immers altyd wat nieuws moeſten ſchryven, en onze brieven opvullen met alle de omſtandigheden die ons in deze onderneeminge mogten ontmoeten. Ik nam ook ter zelver tyd wel voor om die verzoeken op te volgen, maar gy zult onder 't lezen van deze onze Hiſtorie zien, dat het volbrengen van myn voorneemen t'eenemaal onmoogelyk is geweeſt.

Wanneer ik nu wedergekeerd was, konde ik hun verzoek, nopens het mededeelen van myn Dagverhaal onmoogelyk van de hand wyzen, nog ook niet weygeren op honderd en honderd dingen die ik 'er niet ingevoegd had, maar nog diep in myn geheugen geprent zaten, te antwoorden. Ik geloof niet dat ik zedert dien tyd een eenige reys iemand van myn goede kenniſſen ontmoet heb, die my geen oneyndig getal vragen voorſtelde, en met eene ook geerne had dat ik antwoordde: ja om het regt uyt te zeggen, myn hoofd wierd ſomtyds moede van al 't vragen.

Om my nu van die moeylykheyt te ontlaſten, quam my op zeekeren tyd eens in gedagten, dat ingevalle ik een ſchriftelyk verhaal deed van myn Reys, en van alle

Digitized by Google

alle myne gevallen, ik veel moeyte zoude konnen voorkoomen, met het zelve te laten lezen onder goede vrienden die begeerig mogten wezen om het te zien.

In der daad, ik begaf my aan 't ſchryven; dog ik had zoo dra niet gedaan, of die aanteekeningen begonden onder de menſchen te raken. Toen ze my weerom gegeeven wierden, dagt my een zeeker teeken van genoegen te zien zitten op de tronien der gener die dezelve gelezen hadden, waar uyt ik iets tot myn genoegen voorſpelde. Ik zag dat men deel nam aan de dingen die my wedervaren waren, en men zeyde zelfs tegens my; *Laat het drukken, vrees niet, het Boek zal aangenaam zyn: men moet wel zedig maar niet al te beſchroomt wezen. Daar zyn verſcheyde zeldzame en ongehoorde dingen in, die de wereld behagen zullen. Gelaof uwe vrienden, en geef dit verhaal in 't ligt.*

Dus heeft men my geplaagd en gedwongen. Eene zaak, die ook waaragtig was en veel geholpen heeft t' myner overreedinge, voegden zy 'er nog by; namentlyk: zy noemden een groot getal falſe Reyzen, die zelfs qualyk verzonnen, en nogtans wel verkoft waren. En om de waarheyt te zeggen, ik dagt ook by my zelven, zulke en zulke (en tegen wil en dank quamen 'er my meer dan vyftien of twintig te binnen, die ik hier niet noemen wil,) ja zulke en zulke ligtvaardige knapen zyn zoo ſtout en onbezuyſd geweeſt en hebben de wereld durven overladen en in de hand ſtoppen een deel belagchelyke bedriegeryen, en nogtans zyn dezelve wel ontfangen geworden: Waarom zoude het dan een eerlyk man niet vryſtaan waaragtige dingen te verhalen, daar nog

Digitized by Google

nuttigheyt in ſteekt? Elendige Romannen met hare qualyk aan-een-geſchakelde fabelen vinden nog kopers; Waarom zou dezen onvervalſten Roman een ongelukkiger lot wedervaren?

Maar my dunkt ik hoor hier deze of gene ook al zeggen; 't Hangt veel aan de uytdrukkingen der zaken. Een welgeſchreven verhaal word met vermaak gelezen, al is 't dat 'er een handjevol gekheyt met wat Romannery onder loopt: men let hedensdaags veel ſcherper en naukeuriger op de taal als ooyt voor dezen: en daarom, Gy Boeren-Edelman, die uwe gevallen maar *groſſo modo* vertelt, en alles wat gy gezien en gehoord hebt, zonder het minſte blanketzel of vernis, ter goeder trouwe opdiſt, durft gy u verbeelden, dat uwe waaragtige, wonderlyke, en zelfs zeedelyke Hiſtorie, of ook Polityke zoo gy wilt, in vergelykinge zal koomen met de hedensdaagſe ſchriften?

Ik ſta toe, en wil zeer geerne bekennen, niet alleen geen gepolyſt, maar ook ganſch geen ſchryver te zyn, en heb ook nooyt gedagt het te zullen worden, voor dat ik, door het onophoudelyk quellen, 't welk vyf of zes jaren geduurd heeft, genoodzaakt wierd te bezwyken. Ik ſchryf derhalven maar eenvoudig, zonder ſchoonheyt van taal, of anderen ſtyl in 't oog te hebben, als die noodzakelyk is om verſtaan te worden.

Voor het overige maakt de eenvoudige waarheyt, ganſch naakt, en de zeldzaamheyt onzer gevallen, het lighaam en de ziel van dit werk uyt: want, goedgunſtige Lezer, de woeſte Eylanden hebben my zoo veel ſtoffe niet verſchaft als wel zulke Reyzigers ontmoeten, die de bewoonde Landen bezoeken. Ik heb

daar

Digitized by Google

daar nog Steeden, nog Tempelen, nog Paleyzen, nog oude Gedenkteekens, nog Rariteytkamers, nog Academien, nog Boekzalen gevonden: nog ook geen volkeren, over welkers Godsdienst, Tale, Regeeringe, Zeeden en Gewoontens ik eenige aanmerkingen konde maken. Ik heb het reeds gezegt, en zal 't nog eens herhalen, 't eenigste, 't welk wat van waardy is, en waar door ik aangemoedigd ben om het aan den dag te brengen, is *eerstelyk* het *zeldzame* en het *bovengemeene*, zoo ten opzigte van het geene wy gedaan als 't geene ons wedervaren is: want twee jaren een Woestyn te bewoonen; op een wonderlyke wyze daar af geburgen te worden; van *Charybdis* op *Scylla*, (als het spreekwoord zegt) te vervallen; drie jaren lang duyzent tormenten op een dorre Rots door een ongehoorde dwinglandy uyt te staan; tegen hoope daar van verlost te worden; behalven nog veele vreemde ontmoetingen die 'er mee verzeld gingen, zyn dat geen *zeldzame* dingen? *Ten Tweeden*; het is altemaal zuyver en onvervalst wat ik hier ter neer stel. Het is my nooyt in de gedagten opgekoomen myn verhaal op te schikken, of ten kosten van de waarheyt, die ik al myn leven zoo zeer bemind heb, een NIET te vergrooten. *Ten Derden* zal ik 'er t' uwer voldoeninge nog by voegen, dat 'er tegenwoordig nog twee getuygen in levenden lyve zyn, dewelke al die zaken hebben bygewoond.

Voor de rest is het onmogelyk, of daar moeten onder de dingen die latere Reyzigers van bekende plaatzen bybrengen, eenige loopen die oudere Schryvers voor dezen al hebben aangehaalt. Het zy nu daar mede zoo 't wil, wat my aangaat, wanneer ik spreek van de *Kaap van goede Hoop*, van *Batavia*, en verschyde

Digitized by Google

andere Oorden, waar van veele Reyzigers geſchreven hebben, zoo ſpreek ik van dingen, die my waardig ſcheenen aangeteekent te worden, zonder veel te onderzoeken wat 'er andere van gezegt hebben. Indien ik dan by deze gelegentheyt iets aanmerk daar ganſch geen nieuwigheyt in ſteekt, zoo zullen 'er ongetwyffeld nieuwe omſtandigheden mee verzeld gaan. Want, wanneer is het gebeurd dat twee mannen, welke geen uytſchryvers, maar ooggetuygen en onderzoekers der zaken geweeſt zyn, op een en de zelfde wyze over een en de zelfde ſtoffe geſchreeven hebben?

Ik zal eyndigen met eenige aanmerkingen over drie zwarigheden die my tegengeworpen zyn: want, waarde Lezer, ik wil niets t' uwer voldoeninge voor u verborgen houden nog verzuymen.

Eerſtelyk dan word 'er gezegt, dat ik dikwils wat ter zyden uytſpring.

Hier omtrent verzoek ik dat twee dingen in agt mogen genoomen worden. Ik beken, dat onder het Schryven dezer Memorien my meenigwerf in den zin is gekoomen de gedagte van den Heere *Abt Choiſi*. *Het is my leed, zegt hy, dat de ſtoffe zig zoo niet voor doet als ik het wel wenſte.... Ik geef wat ik heb. Ik wilde wel wat aangenamer dingen aan u te zeggen hebben.* En het is waar dat ik my dikwils in diergelyken ſtaat heb gevonden. Myne naakte Eylanden hebben my zeer weynig verſchiet opgediſt; ja ik wil geerne belyden, dat ik, om ietwes te vinden, dikwils al eens van de gemeene weg heb moeten afſtappen.

Ondertuſſchen, indien men my geen ongelyk doet, zoo hoop ik dat men ook myn tweede antwoord goed zal keuren. Ik meen de regte eygenſchap van een Reyſbe-

Digitized by Google

beschryving hier in te bestaan, namelyk, dat de aanmerkenswaardige zaken, die een Reyziger gezien en opgemerkt heeft, of die hem wedervaren zyn; in dievoegen behooren geschikt te worden, dat den Lezer daar door onderrigt bekoome, als of hy zelfs gereyst, en van alles ooggetuyge geweest ware. Indien nu de zake aldus word opgevat, zoo kan iemand alles bybrengen wat t'zyner kenniſſe gekoomen is, *Converſatien*, *zamenſpraken*, *vremde ontmoetingen*, en *aanmerkingen*; mits dat die dingen ook zoo uyt de reyze vloeyen, dat men voelen en taſten kan, dat dezelve nergens anders gehaald konnen zyn.

Volgens die ſtellinge dan heb ik u in 't breede konnen en mogen verhalen, zonder my te buyten te gaan, de ganſche *zamenſpraak rakende de Vrouwen*: het uyttrekzel van de *Gulde Sententien*; het *regt des menſchen*, en veel meer andere dingen, die van het onderwerp ſchynen af te wyken.

Ten Tweeden, ſommige rieden my myn naam daar voor te ſtellen; en andere waren weder van gedagten dat ik 'er hem niet voor behoorde te zetten. Dit laatſte quam voort uyt een ſoort van verneedering en zedigheyt, gelyk men wel denken kan: maar de andere gaven voor, dat iemand, die een zaak openlyk te berde brengt, verpligt is zig zelf bekend te maken.

Ik ben t'eenemaal van dit laatſte gevoelen. Voor myn deel, ik wil wel bekennen geen agtinge te hebben voor een Reyze zonder naam van den Auteur: nog ook niet voor een Reysbeſchryvinge van middelmatig ſlag daar de naam al voor ſtaat, indien de Schryver geen getuygen bybrengt, byzonder wanneer hy van verre komt. Weet men niet hoe de menſchen beſtaan?

Digitized by Google

Een niet al te getrouw Reyziger, die zyn naam verbergt, of die door geen getuygen ondersteund word, heeft veel verzoekingen om zyne Historien wat op te schikken, ten eynde dezelve daar door te aangenaamer te maken. Wy hebben zoo veel proeven van die waarheyt, dat niemant zulx kan in twyffel trekken.

Ten Derden; ziet nu eens wat men my al verder heeft tegengeworpen. Wanneer men my vond, dan eens tot der dood toe ziek van scheurbot, dan eens vervolgd van een heyr Rotten, dan eens in stormen en orkanen, dan eens geslingerd en gesold door eenen onverbiddelyken Tyran, zoo wierd my gevraagd; Waarom gaaft gy u over tot zulk een onderneeminge? *Wist gy niet dat 'er niets onzeekerder, nog moeylyker is dan al die volkplantingen in de nieuwe werelden, hoe schoon dezelve ook door luyden, die 'er byzonder belang in hebben, mogen afgeschilderd worden? En waaren al die moeylykheden en groote gevaren, welke de uytvoeringe van diergelyke ontwerpen altoos verzellen, u onbekend?*

Hoord nu eens wat reden ik gehad heb. Na dat ik, beneffens zoo veel duyzenden van myne meedebroederen, gedwonden was geweest myn erfenisje te verlaten, en my, naar aller oogen schyn, voor eeuwig af te snyden van myne liefste vrinden, zonder in het nieuwe Landschap, werwaarts ik gevoerd wierd, bystand genoeg te vinden voor mynen hoogdringenden nood, zoo gaf ik my geheel, om zoo te spreeken, over aan de Goddelyke Voorzienigheyt. In needrigheyt des herten, en een diepe onderwerping nam ik een besluyt, my van het tegenwoordige middel, 't welk tot onderhoudt van myn leven aangebooden wierd, te bedienen.

Digitized by Google

nen. Moede zynde van 't gewoel des werelds, en afgemat van de moeylykheden die ik daar in had uytgeſtaan, verliet ik de ydelheyt en den onruſt, zonder 't minſte leedwezen; en in dien reeds bereykten ouderdom, zogt ik niet anders dan te mogen leven en te ſterven in vreede. Vermits ik nu niet veel meer te verliezen had, zoo waagde ik ook niets, en ik konde op iets beters hoopen. Ik hadde voor altoos te verwagten de aangename ruſte, die ik niet dan voor een tyd gevonden heb op het Eyland, alwaar ik twee jaaren doorbragt, en ongetwyffeld het overige van mynen loop gelukkiglyk volcynd zoude hebben, indien den booswigt, die ons derwaarts voerde, ons niet verraden, en het in *Holland* geſmeede voorneemen verydelt hadde.

Eyndelyk dan heb ik daar genooten een friſſe lugt, zonder myn gezontheyt 't minſt t' ontroeren. Ik ben daar op myn gemak en in vollen overvloed, zonder brood en zonder knegts, als een Prins onthaalt geweeſt. Ik was daar ryk zonder diamanten, zonder goud, en zonder ſtaatzugt. Ik heb een inwendig genoegen gevoeld, om dat ik minder voor de dagelykſe verzoekingen tot zondigen bloot lag: en in my zelven als verrukt ter neder zittende, wezen myn eygen overdenkingen my als met den vinger aan de nietigheyt van een oneyndig getal dingen, die zoo meenigvuldig in zwang gaan onder de inwoonderen van deze ongelukkige aarde: Van deze aarde, zeg ik, alwaar de konſt, onder voorwendzel van verbeetering, by-na altyd de Natuur verdooft: daar de liſtigheyt, erger dan de konſt, geveynſtheyt, bedrog, bygelove, en rovery een tyranniſche heerſchappye voeren; jaa daar alles,

Digitized by Google

alles, om zoo te ſpreeken, niet anders is dan dwalinge, ydelheyt, wanordre, bedervinge, quaadaardigheyt, en elende.

Ik zal hier eyndelyk nog iets byvoegen, te weten, wat ongemakken ons ook by het langer vertoeven op dat Eyland mogten verzeld hebben, zoo heeft nogtans geweld alleen my doen verhuyzen. Het gestende bloed, de toomelooze voorbarigheyt, en de ligtveerdige onderneminge van zeven jongelingen, hebben my van deze geruſte verblyfplaats afgeſcheurd.

Neen zagt, het is 't werk van den Almagtigen geweeſt, ja van die zelfde Almagt, die my derwaarts had geleyd. Hy is het die my door zoo veel jammerdalen veylig heeft doen heene gaan; en my beſchut en uyt duyzent gevaren verloſt hebbende, gelukkig van myne woeſte Eylanden heeft genoomen, en gevoert in het wyduytgeſtrekte, magtige, en roemrugtige Eyland van GROOT BRITANJE; alwaar de liefde van deſſelfs edelmoedige onderdanen my de hand heeft toegereykt, en zoo veel ruſte beſchaft, als ik hier beneden ooyt zoude konnen verwagten.

Londen, den 1 *Octob.* 1707.

NIEUWE

Digitized by Google

Pag: 1

CAART vant EYLAND DIEGO Ruys of DIEGO RODRIGO.

ten Tyden van
KONING IOHANNES de IVE
Door de Portugeesen ontdekt
inden Iaare 1645;
En daar na gedurende de tyt van 2 Iaare
& 20 daagen bewoont
door FRANÇOIS LEGVAT, PAUL BE ....LE,
IAQUES DE LA CASE, IAN TESTARD, ISAAC
BOYER, IANDE LA HAYE, ROBERT ANSELIN
& P. THOMAS. France vlughtelingen
Aldaar gearriveert den 30 April
1691 & van daar Vertrokken den 20 May.
1693.

MEER DE MADAGASCAR.

1. De Logie van Pieter Thomas
2. Van I. de la Haye.
3. Van Robbert Anselin. als
Mede de Gemene Kookplaats
4. De Gemene Thuyn.
5. De Logie van Francois Legvat
6. Van Ian de la Case.
7. Van Ian Testart.
8. De Paul B.... &
Van Isaac Boyser.
9. De Grote Boom, daarse
Onder aten.

Digitized by Google

Digitized by Google

NIEUWE REYSTOGT

Van den Heere

FRANÇOIS LEGUAT, *Edelman.*

Gedaen in den Jare 1690. en vervolgens.

EERSTE HOOFTDEEL.

Vertrek van den Schryver uyt Vrankryk naar Holland, en waarom. By wat gelegentheyt hy deze Reyze ondernam. Zwarigheden die zig opdoen, wegens een Frans Esquadre. Begeeft zig op een kleyn Scheepje, om gezeyde Esquadre naa te speuren. Wat Persoonen zig beneffens hem op reys begeven. Hun Commissie. Vertrek van Amsterdam, en komst in Texel. Wanneer zy van daar zeylden, en wat koers zy hielden. Wat hen by Hitland wedervoer. Komst by de Kanarische Eylanden. Wat Vissen en Vogelen hen in den weg al voorquamen. Beschryvinge van het Zout-Eyland, en het gedierte dat daar gevonden word. Eyland Bonevite. Plegtigheyt by het passeren van de Linie gebruykt. Het Eyland Tristan. Komst aan de Kaep de bonne Esperance.

vertrek uyt Vrankrijk.

NAdemaal de toestand der Religions zaken in Vrankrijk my noodzaakten na middelen uit te zien, om dat Rijk te verlaten, nam ik de eerste gelegentheyt, die de Goddelijke voorzienigheyt my beschikte, waar, en stak over naar Holland, alwaar ik den 6 Augusti 's jaars 1689. behouden aanquam.

Naulijx had ik in die gelukkige verblijfplaats de beginselen der Roomsche Religie vryheyt, waar van ik reeds de vier laatste jaren, door de herroepinge

Digitized by Google

1690. pinge van 't Nantisch Edict in 't jaar 1685 / versteeken was geweest / gesmaakt / of ik hoorde dat de Marquis du Quêne, met goedvinden en onder de beschermingе van de Heeren Staten Generaal, en de Heeren Bewindhebberen van de Oost-Indische Maetschappye, eenigen toestel maakte / om het Eyland Mascarenas te gaan bewoonen / takelende ten dien eynde twee groote Scheepen toe / om alle Fransche vlugtelingen / die genegen waren deze volkplanting te helpen vermeerderen / voor niet mede te voeren.

De Heer Du Quêne rust twee Schepen uyt,

De beschrijvinge die men te dier tijd alomme van dat Eyland, 't welk men wegens desselfs ongemene schoonheyt Eden noemde / zag / deed zig zoo wel voor / en had zoo veel vermogen op my / dat ik inwendig geprikkeld wierd om het te gaan zien; met een vast voorneemen / ingevalle het gezegde maar ten deele waar was / om alsdan mijne dagen / buyten het gewoel van de wereld / aldaar in vreede te eyndigen.

De gemaklijkheyt om onder het getal dezer Volkplanters te geraken / gevoegd by de verbeeldinge der zoete rust die men hoopte op zulk een kostelijk Eyland te zullen genieten / namen alle zwarigheden / die zig eenigzins scheenen op te doen om iemand te weerhouden / 't eenemaal weg.

Ik begaf my dan naar de Heeren die 'er wel het meeste belang in hadden: deze ontfingen my zeer beleefd / en vereerden my met de bedieninge / of den naam van Majoor op het grootste Schip van die twee.

Dog vertrekken niet, en waarom.

Wanneer nu het noodige binnen scheepsboord was / en voorts alles gereed om 't zeil te gaan / zoo dat men niet als naa een goede wind wagtte / ontstont 'er een gerucht / dat de Koning van Vrankryk / die voor dezen meester van dat Eyland was geweest / wederom een Esquader van zeven Scheepen derwaarts had gezonden. De onzeekerheyt waar dit kleyn Esquader het op gemunt had / en de niet ongegronde vreeze in welke men / wegens verscheyde tijdingen uyt Vrankryk, stak / waren beweegredenen genoeg voor den Heere du Quêne om de toegetakelde Scheepen te doen ontladen; alzoo hy een deel arme en reeds ellendige menschen / waar van het meeste gedeelte uyt vrouwen en andere werelooze persoonen bestonde / voor een groot gevaar zoude hebben moeten bloot stellen. Maar om evenwel ten volle verzekerd te zijn wat doch dat Esquader (indien 'er een in Zee mogt zijn) in 't zin hadde / zoo rustte hy / om gezeyde Esquader op te spooren / een kleyn Fregat uyt / 't welk hy met eenige keurlingen bemande / en van alles / wat zy ontrent den toeht hadden waar te neemen / naukeurig onderrigte. Het voornaamste daar zy op te letten hadden bestond hier in:

Rust een Fregatje uyt, en waar toe.

I. Dat zy al de Eylanden die in hun weg naar de Kaap van goede hoop lagen / zouden aandoen: en wel voornamentlijk die van Martin-Vas en Tristan.

II. Dat zy dan voorts naar gezeyde Kaap zouden gaan / en verneemen daar / zoo veel mogelijk was / naar de regte toestand van het Eyland Eden / en wat het Franse Esquader, dat men zeyde in Zee te wezen / dog mogte in den zin hebben.

III. Dat

Digitized by Google

III. Dat men het Eyland Mascarenas, in den naam van den Marquis, als daar toe van de Staten Generaal gemagtigd / zoude in bezettinge neemen / op aldien 'er geen Fransen wierden gevonden. 1690.

IV. Dat ingevalle zy op gemelde Eyland niet konden komen zonder veel te wagen / zy het dan door zouden zetten naar 't Eyland Diego-Ruys, by de Fransen genaamd Rodrigue.

V. Indien men dan oordeelde dat dit laatstgenoemde Eyland genoegzaam voorzien was van noodwendigheden om een volkplantinge op te regten / en om die gene / welke voorneemens waren daar te gaan woonen / te konnen voeden / dat zy het dan desgelyx op den naam van den bovengenoemden Marquis in bezit zouden neemen.

VI. Dat het Scheepje wederom te rug zoude gezonden worden / wanneer alles wat tot onderhout van die nieuwe wereld-bewoonders was meede gegeven / daar uyt geligt zoude zijn.

VII. En eyndelijk / dat men een naukeurige beschrijvinge moest maken van dat Eyland / op welke zy zoo lang stonden te vernagten / tot de andere bewoonders / die niet langer meenden achter te blijven dan ten hoogsten twee jaren / aldaar aangekomen zouden zijn; en datze dan gezamentlijk / onder de bescherminge en met genoegzaam behulp van de Bewindhebbers, zig meester zouden maken van het Eyland Eden.

Dit ontwerp nu aldus opgesteld zijnde / arbeydde men met zulk een yver / dat het Scheepje in zeer korten tijd in staat raakte om zee te kiezen. Het wierd van alles / wat tot een togt van die natuur noodzakelijk was / rijkelijk voorzien; en wegens de ligtheyt / en snelheyt in 't zeylen / genaamd de Zwaalf. Op de vlag stond / beneffens het wapen van den Heere Du Quêne, de zinspreuk van Paus Adriaan de VI. Wat naam en vlag het Schip voerde

LIBERTAS SINE LICENTIA.

Dat is /

Vryheit zonder uitspatting.

Dit Fregatje wierd onder anderen voorzien met tien stukken Kanon / en ook zoo veel Matrozen / hebbende tot Commandeur Antony Valleau, geboortig van 't Eyland Ré. Maar wanneer men nu gereed was om te vertrekken / lieten eenige van de reeds aangeteekenden den moed zakken / en kreegen andere gedagten; zoo dat in plaats van 25 die te vooren vrywillig waren / wy ons getal vermindert zagen tot op tien; namentlijk /

Paulus Be***le, oud twintig jaren / zijnde een Koopmans zoon van Metz. Namen der persoonen die als vrywilligers mede gingen.

Jacob de la Case, oud 30 jaren / zijnde een Koopmans zoon van Nerac: deze had als Officier gediend onder de Brandenburgers.

Jan Testard een drogist / oud 26 jaren / zijnde een Koopmans zoon van St. Quentin in Picardie.

Digitized by Google

1690. Isac Boyer een Koopman / oud ontrent 27 jaren / en Apotheckers zoon uyt het ver van Nerac.

Jan de la Haye, Silversmit / oud 23 jaren / geboortig van Rouanen.

Jan André Guiguer, oud 20 jaren / zoon van een Koopman te Lions.

Jan Pagni, oud 30 jaren / een nieuw beheerde / en geweezen Practijsijn te Rouanen.

Robert Anselin, Molenaars zoon uyt Picardie, oud 18 jaren.

Pierrot oud 12 jaren / geboortig van Rouanen.

En eyndelijk François Leguat Schildknaap / oud ruym 32 jaren / geboortig uyt de Provincie van Borgonje: deze wierd aangemerkt als hoofd van alle de anderen.

Vertrek van Amsterdam. Alschoon het uyt swaerelijk viel / uyt sijnen van onze metgezellen (die waarschijnlijk het zelfde oogmerk hadden als wy en ons tot grooter troost zouden hebben konnen verstrekken) te zien aarzelen / en dat op een tijd wanneer wy zulx het minst verwagteden / zoo gaven wy ons egter met een gerust herte over aan de Godlijke voorzienigheyt / en vertrokken van Amsterdam den 10 July 1690. Den dertienden quamen wy op de rede van Texel, en bleven daar leggen tot den 4 September daar aan volgende.

Zware storm. Wy raakten dan eyndelijk onder het gezelschap van vierentwintig zoo Engelsche als Hollandsche Scheepen t'zeil; en namen / onder 't faveur van een Oost-Zuyd-Oosten wind / die de zeylen tamelijk rond deed staan / onze koers Noordwaards: maar des volgenden nagts kregen wy in de wint / vergezelt met een zware storm / die ons evenwel geen andere schade toebragt dan dat hy ons aan de visschen de verhoopelijke inkomst deede betalen.

Komst by Hitland, en wat gevaar zy aldaar uyt stonden. Den 14 de wind Zuyd-West geloopen zijnde / gaf onze Admiraal een zeinschoot / dat wy de koers naar 't Noorden zouden houden. Des anderen daags kregen wy Hitland in 't gezigt / leggende op de hoogte van 60 Graden 42 Minuten. Den 18 naderden wy gemelde Eyland: maar ons Scheepje liet de Kaap ten Noord-Noord-Westen van ons af leggen / om'er te beter voorby te koomen; 't welk evenwel niet zonder groote moeyte toeging. Wy meenden tusschen de middelste Orkades door te loopen / maar de wind liet het niet toe. Die aan het roer stond / niet gelet hebbende dat het Schip door een sterke stroom geweldig afdreef / verbaasde zeer / wanneer hy een platte rots / daar niet boven een voet water op was / ontrent 7 of 8 vademen van zig af zag leggen. Op dit gezigt gaf hy zulk een naar geschreeuw / dat wy'er al te maal van verschrikten / en een iegelijk zijne kleederen begon los te rukken / om met zwemmen het Eyland te behoomen: maar het was / tot ons geluk / vlak aan de rots diep genoeg voor ons Scheepje / zoo dat wy deze ogenschijnlijke ramp zeer gelukkig ontquamen.

Zeker oud Schrijver zegt; dat iemand die in dezen oord van de Wereld tot aan dit berugte Thule of Hitland geweest is / regt heeft om byzonder en ongestraft met stijve kaken te mogen liegen / zonder bezoe-

van

Digitized by Google

van tegengesprooken te zullen worden. En zeherlijk / het getal der ge- 1690.
ner die zig dat voorregt toespygenen is zeer groot; en dus blijft ons oude spreekwoord waar: Dat van verre komt liegt best. Wat my aangaat / ik zal de waarheyt zuyver ter neder zetten / als of ik niet eens te Thule geweest waare.

Dit Eyland joeg ons / met het vertoonen van een ander rots / die zig regt in onzen weg opdeed, ten tweedemale een schrik op 't lijf. En zoo als wy bezig waren om ook dit gevaar te ontwijken / ontdekte een van onze Matrozen een Franse Kaper / die alles by zette wat goed kon doen om ons te agterhalen. Wy begaven ons tot het gevecht; en dat gedaan zynde / maakten wy ons gereed om 't hooft te bieden; maar hadden het geluk dat wy ook dezen vpand ontsnapten: want zoo dra wy onder de ly van dat Eyland weg waren / won hy niets op ons; zoo dat de nagt / die een uur of drie daar na viel / ons upt zijn gezigt nam / en de valse hoerd / die wy t'onzer behoudenisse hielden / begunstigde. Uyt deze tweevoudige verlossinge op eenen dag / wierden wy als ten vollen verzekerd dat God een sonderlinge wagt over ons hield: weshalven wy hem daar ook voor dankten. Ondekken een Franse Kaper.

Den 22 vingen wy met de hand een soort van Corlieu of Tureluren, die zig in onze zeylen wierpen: voorts was 'er een groote meenigte van Zeeleeuwerken, die met vliegen rondom het Schip / ons verzelde. Turelure.

Den 28 voeren wy door een gansch Heyrleger van Zeezwijnen, 't welk ons noch al eenig vermaak by zettede. Het quam ons in der haast voor / als ofze in slagorde optrokken / en datze / behoudens nogtans haar rang / by beurten omtuymelden. Sy quamen na ons toe / en wel zoo digt / dat wy 'er een van harpoeneerden: (want meer wilden wy 'er niet hebben) 't welk geschiedde met een dietand aan 't end van een hoorde vastgemaakt. Wanneerze getroffen zijn / worden sy door het verliezen van haar bloed allenskens flau / en dan haalt menze zeer gemaklijk op. Deze dieren hebben heet bloed; en dragen / even als de Walvissen en andere dieren meer / hare jongen in den buyk. Haar ingewant komt zeer wel met dat van een Varken overeen: voor de rest is het vlees traanachtig / en vies van smaak. Zeezwynen.

Den 6 October zagen wy een Esquader van ontrent 30 groote Hollandsche Oorlogschepen, waar van 'er een bezyden afdroop en jagt op ons maakte / alzoo hy niet wist wie wy waren: maar wanneer wy nader by malkanderen quamen / liet hy zijn blag wapen en wy de onze / en daar na verbolgde yder zijn weg.

Den 22 wierden wy by ligte Maneschyn de Canarische Eylanden gewaar: en daar was het ook dat wy de passaatwind ontmoeten / die ons trouw by bleef / en wy ook niet eer verlieten dan op de hoogte van negen graden. Wy meenden by gissinge dat wy ontrent 50 mylen boven wind van Palma waren: maar bevonden te zijn tusschen Forteyentura en de Piek van Canarien. Langs de kust van het eerste Komst by de Canarische Eylanden.

Digitized by Google

1690. boeren wy den ganschen dag heenen / latende het te bakboord leggen; en 's avonds met zonnen ondergang zagen wy gemelde Piek. Wy boeren'er 's nagts voorby / en wierden geen een Schip gewaar / hoewel het zelden gebeurd of men vind'er al 't een of 't ander baarlang / en voornamenlijk van de Turken, om datze zig daar doorgaans als in een hinderlage verbergen / en de Scheepen die daar wijnen koomen laden / verraffen.

Vliegende Vissen, Den 28 zagen wy op de hoogte van 24 graden, 29 minuten, een groote menigte vliegende Vissen rondom ons heen zwieren / waar van ik 'er een / ter lengte van omtrent tien duymen / met aandagt beschoude. Men vind 'er weynige die langer / maar zeer veele die merkelijk klepnder zijn. De rug is bruynrood met blauwe plekken / daar zoo iets groens en ook wat zwart door speelt; den buyk blank en blau / en heeft ter zyden donkerrode schubben. De groote vleugels of vinnen zijn bruyn / met Seegroene blakken bespikkeld / maar de klepne / als mede den steert / ligtgraauw. De oogen zijn groot en uytpuylende / maar de appels breed en blaauw. De huyt van de kop is grijsagtig / en by-na zoo ruw als een robbevel. Sommige hebben vier vleugels: en die wy gegeten hebben waren van smaak by na als een Haring.

In onze boeken worden deze Vissen op een gansch andere wyze vertoond: maar ik twijffel geenzins of daar zijn verscheyde soorten / en van verscheyde gedaantens. De Ierlandse Paarden zijn niet gelijk de Vriesse. De Koebeesten van Kent zijn anders als die van Middelsex, niet tegenstaande die Provincien aan elkanderen grenzen: ja die van Yfland zelfs hebben geen hoornen. Maar om niet buyten ons geslagt te gaan; anders is een Neger; anders een Hoogduytzer, en anders een Chinees.

Zyn zeer vreesagtig. Deze arme beestjes / die met regt voor zinnebeelden van onophoudelijke vreze zouden konnen doorgaan / zijn gedurig als vlugtende; ja zoo dra zy zig om hoog begeven / werpen zy zig t'haarer behoudenisse / mersten tijd terstond in de zeylen; om datze maar zoo lang konnen vliegen als haare vleugels nat zijn: want als 'er geen vochtigheyt meer in is / dan veranderen dezelve aanstonds weer in vinnen / en doen het gevogelte plotselijk neerstorten. Maar in 't gemeen zijn ze zoo vreesachtig / datze wel na 't ander end van de Wereld zouden willen vliegen.

Waarom zy lieyer in de lucht als in 't water zyn. De reden waarom dit gedierte liever de lugt dan het water tot zijn woonplaats heeft / is om dat de Zeebraassems en de Boniten haar altoos vervolgen / en een gedurigen Oorlog aandoen: dog dezze onnozele beestjes zijn zoo dra het eene gevaar niet ontweeken of zy vallen terstond weder in een ander; want de groote roofvogels / haare onverzoenlijke vyanden / houden met geheele benden de wagt / om haar / zoo dra zy de lucht tot een schuylplaats zoeken / maar levendig in te slokken. Het zelfde doet wederom het Zeezwijn aan den Zeebraassem; zoo dat wy hier in / als in een spiegel / beschouwen het menschelijke leven /

Digitized by Google

leven/ 't welk dog met eeuwigdurende onrust en gevaren verzelt gaat/ en waar in het zwakke dog tot een prooi van het sterke verstrekt. 1690.

Ondertusschen bevonden wy dat ons Schip niet genoeg geballast was/ weshalven wy een besluyt namen van naar 't Zout-Eyland, (zijnde een der Eylanden van Kaap-verd) te zeylen/ en aldaar nog wat ballast in te neemen. Den 29. October kregen wy gemelde Eylandje in 't gezigt; quamen des volgenden daags op de reede/ en wierpen op acht vademen waters twee ankers uyt/ by een hoek die aan de Zuydkant legt. Ons Schip wierd aanstonds bezogt door een groote meenigte Zeevogels, die eens klaps neer vielen/ en zig met de hand lieten vangen: wy aten'er wel eenige van/ maar vondenze gansch niet goed. Daar waren nog verscheyde andere dieren/ waar van ik misschien in 't vervolg beter gelegentheyt zal hebben om te spreeken. Sedert dat wy van de Canarische Eylanden waren afgevaren/ hadden wy yder morgen een zwaalf laten uytvliegen/ die altijd 's avonds op zijn tijd thuys quam; dog dit beest raakte door een ongeluk om een luchje. Komst by 't Zout-Eyland.

Den 31 dito gingen wy in den vroegen morgenstond wel gewapent/ met de honden op zy/ na Land toe om te jagen. Met den eersten opslag zagen wy een gansch heyrleger van Bocken en Reên of wilde Geyten, die wy van verre zeer gemakkelijk zien konden/ om dat het land wegens de ongemeene droogte/ zonder bossen of struellen is/ en niet dan zeer kort gras voortbrengt; ten minsten op die plaatzen daar wy omzworven. Wy doodden eenige van die Geytjes, en lietenze op zeeker hoogte leggen/ om dezelve in 't wederkeeren van de jagt mede te neemen. Daarna liepen wy wel twee of drie uuren in 't rond om water te zoeken/ maar vonden niets dan 't gene brak was/ zoo dat wy grooten dorst leden. De Zon steekt daar geweldig: en dewijl 'er gansch geen schaduwe te vinden is/ zoo verveelde de hitte ons by uytneementheyt; ja door wat hoeken en wegen wy ook heen kruysten om water/ 't was alles te vergeefs. Wy keerden dan eyndelyk weder rugwaarts naar onze Reên/ en daar van daan na de Zeekant/ alwaar wy/ zeer vermoeid en afgemat/ met Zonnen ondergang aanquamen. In het wederkeeren zagen wy een schoon/ moedig Alezans of Geel-Paard, welkers manen en steert tot op den grond nederhingen: nooit heb ik beter postuur of stal van een Paard gezien. Het dier vlugte schigtig voor ons weg/ en deed genoegzaam zien dat het rap ter been was. Van verre deed zig nog een ander beest op/ zonder te weten wat naem wy het geven zouden: Wy dagt dat het een Kat, maar anderen onder ons meenden dat het een Vos was. Beschryvinge van het zelve; en wat gedierte zig daar onthout.

Wy vonden aan strand nog meer van ons gezelschap/ die zig aan land begeven hadden om Schildpadden te vangen. Wy gingen gelijkerhand dan hier dan daar/ om te zien of 'er geen versch water te vinden was/ maar al te vergeefs. Ondertusschen viel den avondstond; weshalven wy ons op het zand/ onder den blauwen hemel tot slapen begaven/ zijnde immers zoo flauw van honger en dorst/ als vermoeyd van 't jagen. Vernagten aldaar.

Wan-

Digitized by Google

1690.

Worden in hun slaap gestoord door een party Ezels en bokken.

Wanneer wy nu in stille rust ter neder lagen / wierden wy op een stel en sprong heel schielijk wakker gemaakt door het musicaal geschreeuw en gereer van een gansch Regiment Ezels, waar van wy niet konden ontslagen worden / of wy moesten zoo luyd schreeuwen als zy / en geven hen daar-en-boven nog eenige schooten met onze roers naar 't gat. Deze hadden zoo dra den rug niet gewend / of strax quam 'er weder een ander party van dat slag / om ons met diergelijken gezang te vermaken / hebbende tot haar medegeselschap ruym vyfhondert bokken; zoo dat het slapen ons al benomen was. Eyndelijk verliet ook dit gezelschap ons: ondertusschen vonden wy goed haar te volgen / op hoope van ons hier of daar een verborgen put of wel aan te wyzen; gelijk het ook gebeurde: want een gedeelte scheydde zig van de trop / ging naar beneden in een kleyn hol daar water in was / en dronk daar uyt. Wy waren zoo blyde als of wy een goudmijn gevonden hadden; maar dat water was al mee zout. Het schijnt dat de natuur van deze beesten / die van jongs-op genoodzaakt geweest zijn zout water te drinken / daar t'eenemaal toe gewend is.

Braden een boksbout, en hoe zy die bevonden.

Wanneer nu den dag aan quam / en de honger ons neep / kregen wy lust om een Boks dyebout te braden: (ik zeg geen Ree meer / om dat die naam te groots klinkt / en 't berouwt my dat ik dezelve gebruykt heb.) Wegens gebrek van hout / zogten wy de gedroogde Ezels- en Paarde-drek by-een / stapelden die op malkanderen als Hollandse turf / en staken 'er den brand in: toen hingen wy 't stuk vlees aan een toutje / en drayden 't zoo lang voor dat vuur om / tot het gaar was. Maar och armen / wat een vlees! wat een vieze smaak! en wat een vunse lucht! 'K moet nog braken als ik 'er maar aan gedenk. Maar gelijk den honger de beste saus is / zoo bedienden zig elk nog al van zijn tanden; men rukte / men knaude / en slikte zoo als men best kon; dog al zonder water.

Waarom zy op dat Eyland moesten vernagten.

De Lezer zal misschien vragen; waarom wy zoo veel ongemak op dat bedroefde Eyland leden / daar wy genoeg te eeten en te drinken / en goede legging binnen scheepsboord hadden? Maar die ons aan Land hadden gezet / waren wederom naar boord geroepd; zoo dat wy tegen wil en dank moesten wagten tot zy ons quamen afhalen: ook dagten zy niet dat wy het zoo quaad hadden: want van verre zagen zy ons vuur stooken / en (zoo zy meenden) volkoomen in gloria. Tegen den middag quamen zy ons verlossen / en bragten ons weder in 't Zwaalfje. Dit geschiedde op den 1. November.

Waarom het Zout-Eyland genaamd.

Dit Zout-Eyland is niet boven de acht mijlen in 't rond; en draagt die naam / om dat de Scheepen daar gemeenlijk aanloopen om zig te voorzien van zeer kostelijk zout dat daar / door middel van de Zee en de Zon / groeit / en aan de Zuydkant tusschen de rotzen in overvloed gevonden word. Ook gaan zy 'er wel aan land om den Schildpad te wentelen; dat is / dat ze den Schildpad op den rug of 't onderste boven werpen / om 'er zig meester van te maken. Het gansche strand kriekt

van

Digitized by Google

van dat gedierte / en wel byzonder als zy eyeren hebben. Wy smeeten dan eenige van deze logge en trage beesten op den rug / van dewelke onder allen twee (na gissing van eenige kenners) yder ontrent 500. ponden woeg. Wy namen 'er 't beste van mee aan boord. 1690.

Wat zal ik meer zeggen van 't Zout-Eyland? Wy vonden hier en daar wel eenige hoefstronten / maar het beest zelfs niet. Gevogelte was 'er niet dan alleen wat Musjes, die juist niet in gedaante met de onze verschilden / maar wel by-na de helft kleynder waren.

Ik diende niet te vergeten de fraaye Kinkhoorentjes en Schelpen die 'er overal verspreid lagen. Daar waren 'er van allerhande kleuren ongemeen schoon; ook zoo / dat ik ze van mijn leven noopt zoo gezien heb. Werken zekerlijk van een uytneemend Werkmeester. Die levendige brand- en andere vermengde kleuren; de form; die eelhept / alles was even schilderagtig / en deed elk in het byzonder zynen maker roemen. Ik ging naar Indiën, naar onze tegenvoeters, naar woeste Eylanden, ja ik weet niet waar al meer / van waar ik my inbeelde noopt weer te zullen komen; en mijn geest opgehropt met die gedagten / wilde ik my niet verledigen om dezelve op te rapen: maar indien ik op mijn te rug reys daar gekoomen ware / ik zoude 'er een goede party van medegenomen hebben. Fraaye Kinkhoorentjes en schelpen.

Dewijl het my in den zin komt / zoo moet ik hier nog by voegen; Dat het my heel zeer speet / wandelende op dit Eyland, geen een van die groote en schoone Vogels te ontmoeten die men Flamingen noemt / en die / volgens 't verhaal van verschepde Reyzigers, wel het alleropmerkelijkste dier plaatze is. Het was my juyst niet te doen om die Vogels enkelijk te zien: neen / het voornaamste dat ik diesaangaande beoogde / was maar om ze eens te vergelijken met de verschepde beschrybingen die men 'er van vind: want alle de Schrijvers / behalven de Heer Willoughby, (ten minsten alle die ik gelezen heb / en al een wy groot getal uytmaken) zeggen dat hare bekken van booten eyndigen als een lepel of spadel; maar Willoughby beschryft dezelve heel spits toeloopende. De Vogel Flaming vind by daar niet.

Deze groote Natuurkundige voegt 'er by; Dat hy gelooft / dat deze Vogel den naam van Flaming veel eer gekregen heeft wegens de schitterende brandverwige veeren / dan om dat hy oorspronkelijk uyt Flaanderen van daan zoude wezen. En zeekerlijk deze verstandige Schryver heeft groot gelijk: want wy weten dat dit slag van Vogels alzoo vremd en onbekend is in Flaanderen als in Engeland. Waarom zoo genaamd.

Den 6 ligten wy met een voordewind het anker / en zeylden / volgens de aan ons gegevene ordre / naar het Eyland Martinvas. Vertrek van daar.

Den 7. hielden wy het wat by de wind / zoo lang tot dat wy het

Digitized by Google

1690. Eyland Bonevite voorby waren; 't welk wy ondertusschen beschouden / en ons niet beter toescheen dan het Zout-Eyland; dog het is veel langer en bergagtiger: maar wy zagen 'er / even als op het andere / gansch geen boomen.

Worden van een Orkaan overvallen.

Den 11. stonden wy voor de eerstemaal een van die korte / dog niet min benaude stormbuyen uyt / die de Zeeluyden gemeenlijk Orkanen noemen; en eer wy aan geen zyde der Lynie waren / wierden wy 'er van tijd tot tijd al eens meer van dat slag gewaar. Deze Orkanen zijn zekere draaywinden / verzelt met regen / die zeer schielijk opkoomen / maar zelden ook langer dan een quartieruurs duren. Wanneer men dezelde van verre aan ziet koomen / gebruykt men wel een weynigje voorzorg: want indien men de Marsseils niet aanstonds zamen gyde / zoo zouden dikwils stengen en zeylen van boven neer koomen / en de masten zelfs gevaar loopen.

Als de wind al te heftig is / zoo laat men alle zeylen vallen / of ten minsten zoo veele als men kan. Gedurende zulk een onweer staat de Zee geweldig hol / en brand als vuur. Het gebeurt dikwils dat die Orkanen verscheydemalen op eenen dag weerom komen / zoodanig dat het volk den ganschen tyd als op de wagt moet staan. Doorgaans word het na zulke buyen in een ommezien dood stil. Den 12. ging de wind op de hoogte van 7. graden 15 minuten leggen.

Dooden een Vogel uyt wraak, en waarom.

Des avonds vingen wy een Vogel by-na als een houtsnip / die den ganschen dag rondom ons Schip heen gezwierd had. Onze Matrozen doodden hem niet zoo zeer om te eeten / hoewel hy zulx wel weerdig was / maar uit wraak / om dat hy vier zwaalven verjaagd had / die ons al eenige dagen waren gevolgd / en 's morgens en 's avonds een Musykje vereerden; 't welk te aangenamer was / om dat wy daar door gedagten aan het vaste Land / dat men zoo zeer bemind als men midden op de baren zweeft.

Tweede Orkaan.

Den 13. November borst 'er wederom een uurtje voor dag / een zware wolk boven ons hooft / invoegen de groote steng naar beneden quam / hebbende de yzere banden daar hy niede vast gemaakt was gansch gebroken. Ik zoude dit niet aangehaald hebben / ten zy ons bootsvolk zig daar zoo zeer over verwondert hadde.

Den 14. zagen wy een onnoemelijk getal van die Zeebraassems en Boniten, waar van ik boven gesprooken heb. Dewijl deze visschen genoeg bekent zijn / zoo heb ik ze niet willen beschryven: dog nu de gelegentheyt zig opdoet van ze ten tweedenmale te noemen / zoo dagt my goed te zeggen hoe zy 'er uytzagen die ik gezien heb.

Zeebraassems.

De Zeebraassems van America, waar van de Heer Rochefort spreekt / hebben, zegt hy / een van vooren spits toeloopende kop: dat slag van Zeebraassems ken ik niet. Die ik meer als eens bezigtigt heb / hadden een ronde kop / met een platagtige snuyt / 't welk

welk een tronp uytleverde die my niet zeer behaagde. Ik geloof ook niet dat iemand op de schoonheyt van die Visch veel roemen zal; mits dat de kleur daar buyten blyve / want die is verwonderens weerdig. Daar zijn tweederley Doraden of Zeebraassems, waar van de eene gesprikkeld is op 't lijf met ligtgroene vlakken / die als glinsterende steenen stikkeren op een donkeren grond; de buyk is zoo wit als zilver: de steert en vinnen met een dun goud verguld. Niets beweegt zig nog spartelt meer dan dit beest wanneer het in zijn element is / of nog geen doodwonde ontfangen heeft; evenwel sterft het zeer ligt. Hy is omtrent de vier of vijf voeten lang / en weegt niet zwaarder als de Salm. Rondelet noemt hem ook een Zeebraassem. De Matrozen zeyden my / dat de andere soort van deze niet verschilt / dan alleen dat de kieuwen wat digter by elkanderen staan / en datze hemelsblauwe plekken op een gouden grond hebben. Voor de rest is het een harde en smakelijke Visch. 1690.

De Bonijt is gemeenlijk drie of vier voeten lang / en zeer zwaar van visch; de rug bedekt met zeer kleyne schubben / en zoo digt in malkanderen / dat men naulyx zien kan dat het schubben zijn. Zy zijn zoo blauw als een ley / uytgenoomen dat 'er hier en daar wat groen door speelt. De buyk is paarl-kleur en word van langzamer hand naar den rug al bruynder en bruynder. Van het hooft af / en zoo langs het gansche lijf heen / ziet men vier by-na lijnregte geele streepen / die by den steert tot malkanderen loopen. Voorts is gezeyde steert gelijk die van een Makereel. Het oog is groot / en zoo helder als een paarl / met een zilverachtige kring rontom. Boven op den rug / naar de steert toe / zijn zes kleyne vierkante vinnen / qualijk een duym hoog / en daar regt onder / aan den buyk / zeven. Bonijt.

Terwijl ik dit zat en schreef verhaalde my een van mijne vrienden / die zig diep in de wonderen der nature inlaat / en alles met zeer veel aandagt door en weer door bezigtigt / dat hy had gemeten en afgeteekend een Bonyt, die in het jaar 1702 digt by de Rye, in de Provincie van Kent gevangen was / en die in sommige opzigten verschilde met die gene / waar van ik even gesprooken heb. Zie hier de brief die hy my dienaangaande liet toekomen: Bonijt in Engeland gevangen.

De Visch die men in de Indiaansche Zeên *Bonyt* noemt, is op alle de Kusten van *Vrankryk*, byzonder tusschen de *Loire* en de *Garonne*, bekend onder den naam van *Germon*. Zeer zelden komt hy in 't *Canaal*; 't welk (om zulx maar in 't voorbygaan te zeggen) gansch anders is met den *Makereel*: want daar krielen de *Normandysche* Kusten van, byzonder in *Bessin* en in *Costentin*; daar men in tegendeel dezelve wederom gansch niet of zeer zelden ziet by *Roebel*. De *Germon* dan, of de *Bonyt* die men in onze Zee Brief daar over aan den Autour.

 vind,

1690. vind, is zeekerlijk een Visch van den zelfden aart der *Bonyten*, die gy op uwen togt ontmoet hebt, maar verschilt alleen hier of daar maar een weynig. Een zaak die men onder alle dieren bespeurt zoo dra men maar in een ander Land komt; gelijk gy ook zelfs aangemerkt hebt. De laatste *Bonyt* die ik gezien heb, en die men in 't begin van Juny 's jaars 1702 digt by de *Rye* gevangen heeft; was net drie voet lang, maar had een veel grover ligchaam als dien waar van gy my de afteekening hebt laten zien. Met den eersten opslag zou men meenen dat de bek van deze Visch niet al te wijd open ging, maar daar is een verborgen opening die men van buyten niet zien kan, waar door hy by-na tot aan de kieuwen toe opspalkt. De tanden onder en boven zijn zoo kleyn, kort, en teer, datze nergens anders toe gemaakt schijnen dan om te schrapen. De tong is breed, en tot achter in den krop toe zwart en hard, dog de voorste punt zagt en rood. Het oog is omtrent een duym breed, de appel als een kristal, zeer blank en schitterende, en de ring van 't oog glandiger dan gepolijst of gebruyneerd goud.

De kleur deezer Visch quam heel wel overeen met de beschrijvinge die gy van de uwe hebt gemaakt, hoewel er geen schubben op den rug zaten. De huyt van buyk en rug waren beyde zeer glad; en ter zyden, tusschen den steert en de vin, digt by de wam, liep een geschubde streep van ruym twee duymen breed, waar van de schubben evenwel zoo fijn waren, dat men ze niet kennen konde. De twee vinnen (indien ik ze zoo noemen mag) waar van eene aan 't onderste van den buyk, en de andere daar regt tegen over op den rug stond, waren beenachtig en onbeweeglijk. Tusschen de steert en het lijf, daar de Visch op zijn dunste is, zat ter wederzyden een knoop, daar een kleyn hairig bosje, ter lengte van ontrent anderhalve duym, uyt te voorschijn quam. In plaats nu dat uw Visch naar de steert toe zes van die kleyne vinnen op den rug en zeven van onderen had, zoo had deze 9 boven, en 8 onder.

De Passaatwinden ons op de hoogte van negen graden verlaten hebbende / hadden wy tot aan de Linie toe niet als schielijke stormbuyen / of groote stilte. De hitte was zoo ongemeen niet dat wy onze nachtrokken 's nagts behoefden af te leggen.

Doopen by het passeren der Linie gebruykelyk, en aan wie.

Den 23 November passeerden wy de Linie, alwaar wy die onmanierlijke Ceremonie of gewoonte / die men 't scheep doopen noemt / moesten ondergaan / alzoo zulx gepleegd word aan de gene die dat feest nogt meer hebben bygewoond / en met geld niet willen afkoopen.

Het is een oude gewoonte / daar men veel werk aan zoude vin-

den

1690.

den om te vernietigen. Het geschiedt somtijds ook wel wanneer men de Keerkringen passeert. Volgt in 't hoogt de plegtigheyt die op ons Schip in zwang ging: Een van de Matrozen die meermalen de Linie gepasseerd waren / hing een deel oude vodden om 't lijf; bond een touw om den middel; maakte een pruyk en baart van werk, en zijn tronp zwart met roet in olie gemengd. Aldus toegetakeld / quam hy met een Zee-kaart in de eene / en een Zabel in de andere hand / beneffens wat zwart smeersel, voor den dag / verzeld met zijne medemakkers / die alzoo schoon opgeschikt waren als hy; want zy hadden roosters, pannen, ketels, kleyne schelletjes en diergelijk tuyg om den hals hangen / makende met deze instrumenten een Musijk / dat (als men denken kan) zeer aangenaam was.

Hoe zig toedraagt, en door wie.

Die nu ingewyd stonden te worden / moesten een voor een te voorschijn komen; en na dat menze op de kant van een tobbe vol water hadde doen nederzitten / deed men hen de eene hand leggen op de Zeekaart, en beloven / dat zy in diergelijken gelegenthept ook aan anderen zouden doen / 't geen men van hen vorderde. Daar na wierd hen een klepn zwart teehentje voor 't voorhooft gegeven / het aangezigt met Zeewater nat gemaakt / en met eene gevraagd / of ze een Oxinkpenningje voor de Matrozen over hadden / met belofte / datze dan voorts van alles vry zouden zijn? Die wat gaven wierden aanstonds op vyze voeten gesteld: ja sommige zelfs hoften / met wat rykelijker te geven / al dezen voorigen toestel af. Om van dit laatste verschoond te blijven / hoefde hy my maar een kroon. Die nu niet met al willen geven / moeten hol over bol in den tob / alwaarze dan met zwabbers en luytwagens zoodanig worden afgevorsteld / dat ze / zoo ik geloof / zig met de helft wel zouden laten genoegen.

Waar mede af te kooper.

Maar dewijl het Fregat, nog de Sloep ook de Linie noyt gepasseerd waren / zoo moesten die de zelfde wet ondergaan. De Kapteyn was genoodzaakt de voorsteven van zijn Schip te lossen / want de Matrozen zeyden / datze anders regt hadden om die van de boeg af te hakken. Het geld dat de Maats op die wijze verzamelden was in 't gemeen / om by de eerste gelegenthept eens vrolijk te wezen. Voor de rest heeft elke Natie hare byzondere wijze in het uytvoeren van deze belagchelijke gewoonte.

Wy zetteden het regt op de Eylanden van Martin-vas aan / leggende op de hoogte van twintig graden Zuyder breedte. Wy zeyden tegen den Kapteyn, dat hy ons aan Land zoude zetten / om gemelde Eylanden, volgens last / te bezigtigen. De Schipper / die het niet in 't zin had / gaf tot antwoord / dat de steng van onze voorste mast half gebrooken zijnde / wy moeyte zouden hebben om die Eylanden aan te doen / dewijl wy geduryg heel scherp by de wind moesten zeylen. Of wy daar tegen aan gingen / en zeyden / dat

De Schipper wil Martinvas niet aandoen, en waarom.

Digitized by Google

1690. die voorwendzels deuselachtig waren / hy veranderde / tegen onze wil en dank / zijn koers en ging zijns weegs.

Den 10. December passeerden wy de Keerkring van Kapricornus, en quamen alzoo in de getemperde Zuyder-Lucht streek.

Kropvogels. Den 13 bezogten ons verscheyde Vogels, waar van de meeste bestonden uyt strot- of krop-Vogels, alzoo genaamd / om datze zulke zware neerhangende kroppen hebben. Zy komen in grootte ten naasten by met onze Ganzen overeen / uytgenoomen datze wat hooger op de been zijn; maar voor de rest is'er geen frayigheyt nog deugtzaamheyt aan: want het is een hard vlees / en zeer vies van smaak. Zy hebben een dikke kop; een lange spitze bek; een witte huyt; bruyne vleugels / en een lange of korte hals / al na datze die uytrekken. Het is een zwaarmoedig dier / 't welk gansche dagen door kan brengen met te zitten op een rots aan de waterkant / even als een Hengelaar die zit en wagt op een visje. Schoon de gedaante dezer beesten niet aanlokkelijk voor het gezigt is / zoo was nogtans hun bezoek ons ten hoogsten aangenaam; om dat wy gedurig niet anders zagen als water / en de geringste voorwerpen zelfs ons nog al verquikten: zoo dat het met ons ging als met ver afgelegen Hoven / daar de Princen altoos alleen zijn; of als de eenzame Kloosters / daar de bedroefde Nonnetjes geerne gezelschap zien.

Zijn zeer zwaarmoedig.

Walvissen. Den 17 riep men overal, overal, een Walvis, een Walvis, zijnde alweer een ander Zeevermaakje. Yder sprong als een hart / om een verhevene zwarte rug / die zeer log en langzaam tondom ons Schip heen sloop / te gaan begroeten.

En wat hem by die geleegentheyt in den zin quam. Een ogenblik daar na zagen wy omtrent vijftien of twintig andere voor den dag komen / by welke gelegentheyt my in den zin quamen de woorden uyt den 104. Psalm / welke wy in den Honigraat der Psalmen aldus gerymd vinden:

Hoe groot, en schoon zijn uwe werken, Heer,
In alles blijkt uw wijsheyd eeven seer:
Al wat gy hebt gemaakt smaakt uwe soetheyd,
Het aardrijk Heer, is vol van uwe goedheyd.
De Zee, die groot, en wijd van ruymten is,
Krielt over-al, en wriemelt vol van vis:
Dies zonder tal, zo groot' als kleyne dieren,
Dwers, gins en we'er, staag door malkand'ren swieren:
Daar wandelen de Scheepen van de Zee,
Daar vind men ook den Leviathan mee,
Dien schiep uw hand, dat hy daar in zou speelen,
En ieder dier zijn jongen voort zou teelen.

Inder-

Anderdaad / die omtrent de gevallen van de Zee geen meer ervarentheyt hebben dan de goede Aloyſio Cadamuſto, en al zijn by hem hebbende Scheeps-volk / meenen / dat deze zware beeſten altijd tragten de Scheepen t'onderſte boven te werpen. Die vermaarde Heyziger verhaalt ons / in het 50 Hoofdeel van de beſchrijvinge zijner Scheepstogt, Dat zy dooz een verſchzikkelijk Monſterdier / welkers vinnen waren als de zwengels van een Meulen / zeer vreeſden / ziende dat het na hen toe quam: dog dat zy alle zeylen by haalden / en dat groot gevaar gelukkig ontſnapten. Maar wy / in plaats van bevreeſt te zijn / ſchepten een byzonder vermaak / te zien dat die zware Coloſſen zoo ray en gezwind in de baren ſpeelden / als een Vogel in de Lugt. Eene Walvis waſſer die de anderen ver in grootte overtrof / en zig by ſtil water nu eens als een klepn Eylandje, en dan eens als een ſpitze berg vertoonde. 1690.

Belachlyke gedagten van Aloyſio Cadamuſto omtrent de Walviſſen.

Ik twijffel heel zeer of die halve Kaak, die men wegens zijn ongemeene grootte waardig heeft geagt tegen de muur van 't Koninglijk Paleys S. James te Londen, op te hangen / wel van een groter Monſter is geweeſt. Onze Matroozen konden zig niet onthouden van lagchen / wanneerze in de Reyze van Patricius Vartomannus lazen / dat de Walviſſen heel hoog boven het water uytpiſten.

Groote kaak in Engeland te zien.

Maar indien zy Plinius en Solinus, die eerwaardige Vaders met hunne Walviſſen van 960. voeten / eens hadden gelezen / hun lagchen zoude wel in ſchzepen verkeerd hebben / upt vreeze dat het Schip dooz zoo een dier nog t'eeniger tijd met zeyl en trepl / ankers en touwen / lading en Manſchap eens klaps mogt ingeſlokt wozden: want ſchoon die gene / die men gemeenlijk Naturaliſten noemt / zedert eenigen tijd hebben willen beweren / dat Jonas niet heeft konnen van een Walviſch ingeſlokt zijn geweeſt / om dat die beeſten zoo eng van keel zijn dat'er naulijx een garnaat dooz kan / zulx gaat by al de Wereld juyſt niet als een vaſt Euangelium dooz: en daar zijn zeer weynig Menſchen die Walviſſen ontleed hebben / of met hun eygen ogen gezien hoe eng of hoe wijd het herlgat is; behalven dat men moet denken dat'er veelerley ſlag van Zeemonſters zijn. En gelijk'er geen reden zijn waarom ik P. George Fournier, (die zeer naukeurig en verſtandig is in alles wat de Zee betreft) niet zoude geloven / wanneer hy in zijn *Hydrographie*, of beſchrijvinge der Water-Wereld, ons verzekerd / dat'er twee Menſchen zijn gebonden in den buyk van zeeker Walviſch die by Valence, op de Spaanſe Kuſt in de Middelanſe Zee geſtrand lag / waar van men nog een kaak in het Eſcuriaal bewaard / zoo ben ik nogtans verzeekerd / dat zoo een Walviſch, daar Solinus van ſpreekt / ons altemaal zoude hebben ingeſlikt als een Oeſter. De Heer Cadamuſto zegt; dat zijn Leviathan veel dikker was dan den Wal-

Jonas heeft wel van een Walviſch konnen ingeſlokt zyn geweeſt.

Redenen waarom.

Digitized by Google

1690. Walviſch; dog dit is maar een geſchil ontrent het woord. En daar van daan is het dat de Heer Bochart (*Phal. II. Deel 1. B. 1. cap*) zegt / dat het woord Balenus (Walviſch) een Syriſch woord is / en zoo veel zeggen wil als Heer van de Viſſchen.

Waar de baleynen in der vrouwen ryglyven van daan komen.

Dewijl ik hier van ſpreek / zoo moet ik nog een woord diesaangaande zeggen tot wegneming van ſommiger dwalinge / dewelke meenen / dat de baleynen / die men in der Vrouwen rijglijven gebruykt / getrokken worden uyt den ſteert en de binnen van den Walvis: dog ik zal haar / als zulx wel wetende / leeren / dat dezelve nergens anders gevonden worden dan in de bekken van allerley ſlag van Viſſen die geen tanden hebben. Maar het is tijd onzen weg te vervolgen. En op dat men my niet beſchuldigen zal van al te wijd af te wyden / zoo will ik hier niet eens bybroegen het geen de Zeelupden ons vertelden van den ſtrijd tuſſchen den Zweerd- en den Walviſch, hoewel ik zulx zonder veel af te dwalen gemaklijk zoude konnen doen / en de zaak ook ongelijk aangenaamer voorkomt als het Hanegevegt, of het vegten van de honden met de Beeren, in welke zig ganſche Natien zoo zeer konnen vermaken.

Den 21 zagen wy nog al een groote meenigte van Walviſſen; maar daar was'er een die zig / zoo ik geloof / aan ons ſchip wat quam ſchueren; dog hy ſchuerde zig zoo wel dat 'er 't vel aan bleef hangen: daar moet een haak of iets anders geweeſt zijn / want ons Schip kreeg'er een hoge dooz. Even daar na zagen wy het overal vol bloed waar hy zwom.

Komſte op de hoogte van Triſtan.

Wanneer wy nu op de hoogte van Triſtan gekomen waren / ſeyden wy het Weſtelijk aan / om te zien of wy dat Eyland aandoen konden / maar het wilde niet lukken / ter oorzaake van een zwaare miſt die wel vijf of zes dagen aanhield / gedurende welke tijd wy het maar lieten drijven / op dat wy 'er niet te ver af / noch ook te kort op mogten raken. Dewijl nu deze miſt niet opklaarde / zoo reeſden wy / onze tijd daar te zullen verliezen: weshalven men beſloot / zig van den voordeeligen wind / die ons in weynig dagen aan de Kaap de Bonne-Eſperance konde brengen / te bedienen. Maar naulyx hadden wy zes uren over dien boeg gezeyld / of wy kreegen op een ſtil en ſpyzong in de wind / het welk den Kapteyn noodzaakte te zeggen / dat hy het Eyland Triſtan op nieuw nog eens zoude aandoen. Dit voorneemen gelukte ten deele: Zoeken daar te Landen. want op Dingsdag den 27 December, 's morgens ten zes uren / kregen wy gemelde Eyland wederom in 't gezigt / en zeylden van 't Noorden door het Ooſten naar het Zuyden langs de kuſt heene / dog konden geen plaats vinden om te ankeren / om dat men met het dieplood nergens gronden kon.

Vinden geen baay.

Toen beſpeurden wy klaar dat de Kaart van onzen Kapteyn valſch was: want dezelve weeg een bay aan ter plaatze daar wy wel zagen

gen dat 'er onmogelijk een wezen konde. Dewijl hy nu niet in 't zin had ons aan Land te zetten / zoo wilde hy ons met kragt wijs maken dat het Eyland ontoegankelijk was: maar wy waren evenwel verzekerd dat 'er voorgezen Scheepen geankerd hadden: ook wierden wy in dit ons gevoelen bevestigd door zekere Kaart die Mr. Testard by zig had / dewelke een plaats in 't Westen aanwees / en met eene / hoe de kust zig aldaar hoog en spits opdeed; gelijk wy het inderdaad ook bevonden. 1690.

Aan de Zuidkant vonden wy een klepn Eylandje, maar quamen 'er niet al te digt by. De Kust van Tristan was / voor zoo veel wy konden afmeten / omtrent twee mijlen lang. Het deed zig aan 't oog zeer vermakelijk op; hoewel / gelijk ik gezegd heb / magtig spits: maar de swarе mist die wy van tijd tot tijd hadden / belette ons niet alleen ten deele / maar somtijds ganschelijk het gezigt. De kusten waren overal / van boven tot beneden / met zeer aangenaam groen vercierd; en den Hemel zag men / als in 't verschiet / heel vermakelijk door hooge en regt- opgaande boomen / waar mede de kruynen der bergen bedekt stonden. De vogelen zwierden gins en herwaarts. De wateren vloeiden van alle kanten in overvloed; en met breede stralen van de eene hoek in de andere neerstortende / maakten dezelve een aangenaam geruys / tot dat ze eyndelijk met een snellen loop aan de voet van 't Eyland in zee uytborsten. Alle deze verschepdene kraapigheden verwekten in ons / hoewel te vergeefs / een ongemeene begeerte om dat alles van na- by te beschouwen / en ons in zoo een verquikkelijken oord te mogen ververschen. Het Eyland Tristan.

De Zee krielde daar omheen van Walvisschen en Zeewolven, die tot aan de zoom van 't Eyland toe zwemmende / zig in het water vermaakten / en somtijds tegens ons Scheepje quamen aanstooten. Een groot getal Vogels / van allerley slag / sommige zoo als Ganzen / andere als Endvogels / vloogen rondom ons heen / 't welk ons al te zamen zeer vermaakte. Maar de hoope waar mede wy ons streelden / van dat Land ten minsten voor eenen korten tijd te bezitten / en desselfs schoonheyt van nabp te beschouwen / was t' eenemaal ydel: Ook zouden wy 'er misschien langer vernagt hebben / dan het ons geoorloft was; te meer / om dat onze gezonthept al begon te wankelen en te verflauwen; want de allersterkste zelfs onder ons begonden al onpasselijk te worden; maar wy vonden noch bay noch haven, om dat onze Kapteyn zijn best niet deed van 'er een te zoeken. Maar vermits wy 's nagts onder 't Land niet durften blyven / om de dwerl- en andere schielijke ruktwinden / die van tusschen de bergen herkoomen / niet af te wagten / zetten wy het ten tweedenmaale naar de Kaap toe. Wat Vissen en Vogels zig daar onthouden. Landden daar niet, en waarom.

's Nagts ontstond 'er een wind, die den Matrozen zeer veel moeite baarde. De golven stonden hemel hoog / en daar stortte op Zwaren wind.

Digitized by Google

1691. een tijd zulk een meenigte waters op den overloop neer / dat onze jonge verdronken zoude hebben / ingevalle men hem niet tydelijk was te hulpe gekoomen.

Zee-Koe. Den eersten dag des Jaars 1691. hadden wy het vermaak van zeer onderscheydentlijk een rosachtige Zee-Koe te zien; houdende somtijds de gansche kop / en dan eens het halve ligchaam boven water. Dezelve was rond en zwaar / en scheen veel kloeker als de grootste Koe die men op 't Land vind: had groote oogen; lange slagtanden / en een omgekrulde snuyt. Een van onze Matrozen verzekerde ons dat het dier ook pooten had.

Meeuwen. Den 11 en 12 zagen wy uytneemend veel Vogels / van grootte als een Patrijs / en by-na van de zelve koleur / zijnde by ons Scheepsvolk bekend onder den naam van Meeuwen. Daar waren nog veele andere van allerley slag / dog t' eenemaal verschillende met die van onzen Landaart. Deze nieuwe voorwerpen strekten ons tot geen onvermaak; maar het alleraangenaamste diesaangaande was / dat wy dit als een vast teeken konden houden / dat het Land niet verre van ons af lag.

Ontdekken de Kaap. Den 13 's avonds zagen wy Land / en men bespeurde dat het de Kaap van goede hoope was: maar een zware opkoomende mist benam het gezigt daar van / en noodzaakte ons dat wy den ganschen nagt wat afhouden moesten.

Maar eerst 't Robben-Eyland. Des anderen daags naderden wy de Kaap, en ontdekten eerst het Robben Eyland, dat voor aan den mond van de bay legt. Dit Eylandje is plat / en heeft geen andere inwoonders dan die zig in hutjes behelpen en kalk maken.

Verlangst na 't vaste Land en waarom. Een ygelijk had zedert eenigen tijd al verlangd aan de Kaap te mogen koomen: want het was ten hoogsten noodig ons te ververschen / om dat wy by-na styf van de Scheurbot waren; behalven dat het saisoen ons heel voordeelig was / vermits de druyven op het rypen stonden. Na dat wy nu twee dagen lang op de kust gezworven / en tegen wind en stroom gedurig gelaveerd hadden / quamen wy eyndelijk den 26 January 1691 in de bay, werpende 's avonds ten vier uren het anker in den grond.

Waarom de Baay van de Kaap gevaarlijk is om te ankeren. Schoon deze Bay, (welkers kom aan de eene kant met een ry bergen / en de andere kant met een langwerpig stuk lands als een Moulje of Hooft gedekt legt) nog zoo uytneemend voordeelig voorkoomt / zoo is dezelve nogtans heel dikwils al zeer gevaarlijk / de reden is / ten deele / om dat een van de bergen / die wel het meeste behoorde te dekken / zulke heftige dwarrelwinden uytlevert / dat de Schepen aanstonds in een afgrysselijke wanordre geraken: behalven dat de Zeewinden daar zeer zwaar en doordringende vallen; ja somtijds zoo verbaasd / dat ingevalle de Kabels niet gaaf en sterk zijn / de Scheepen groot gevaar loopen van eens klaps op 't strand

Digitized by Google

strand gesmeten te worden. By die gelegentheyt is het eens voor al aan de roepers / als ze met de sloepen aan land zijn / belast niet na boord te keeren. Deze schadelijke berg legt ontrent de punt van de Kaap, en word wegens het quaad dat hy te wege brengt / genaamd de Duivels-berg. 1691.

Het was in den jare 1493 dat Bartel Diaz, afgezonden zijnde door Johannes den Tweeden Koning van Portugaal / deze Africaanse Kaap 't eerst ondekte: maar hy verhaalde / dat de zware winden / die daar gemeenlijk waayen / hem belet hadden voet aan land te zetten / en dat hy om die reden gemelde Kaap noemde de plaats van quellinge. De Historie voegt 'er by / dat de Koning zoude geantwoord hebben. Men moest den moed zoo ligt niet laten zakken / willende dat men dezelve zoude noemen / Cap de bonne Esperance; dat is / De Kaap van goede hoope. Waarom de Kaap de bonne Esperance genaamd.

Vlak by dezen berg leggen nog twee andere / waar van de eene den naam draagt van de Leeuwenberg, om dat hy / wanneer men hem van de Baykant beschout / in 't oog van sommige / wel naar een gebukte Leeuw gelijkt. Op deszelfs top staat altijd tien stukken Kanon en een Schildwagt: wanneer nu die wagt van verre eenige Scheepen in Zee ziet / waarschout hy het Fort met een Zeynschoot. Leeuwenberg.

Den anderen berg word genaamd de Tafelberg; en niet zonder reden: want de kruyn is gansch plat / en heeft net de gedaante van een tafel: voorts is 'er een poel of waterbak boven op / die een gedeelte van de omlaag leggende vrugtbare velden genoegsaam met water bevogtigt. Tafelberg.

Wy vonden 'er vier Scheepen leggen / als twee Hollanders (de zwarte Leeuw, en den Berg Sina) beneffens een Engelsman, en een Deen. Dewijl nu ons Kanon nog niet buyten de schietgaten lag / waren wy in geen staat / om naar gewoonte / op onze aankomst salvo te schieten; dog wy deeden het / hoewel heel qualijk ter snee / daags daar aan. Toen was 'er nog al een gelukje by: want een van onze stukken / (dat reeds van Texel af met scherp geladen was geweest / zonder dat wy daar meer op dagten) schoot tegen den muur van 't Fort aan / na dat de kogel al tusschen dertig persoonen was heen gevlogen / en snorde voorby de knevels van een Serjant, die ons de kogel weder gaf. Wy raakten evenwel met een heusche vermaning vry. Het heugt my nog in de beschryvinge / die zekere Lambert van de Provincie van Kent in Engeland heeft uytgegeven / gelezen te hebben / dat diergelijken eerekogel door het Koninglijke Paleys van Greenwich heen voorde / zoodanig / dat de Koningin Marie dezelve voorby haare ooren hoorde zissen; maar de Koningen houden niet veel van dat soort van eerbewijzingen: en onze Serjant was met de Koningen daar omtrent van de zelve gedagten. Schieten salvo, en wat 'er gebeurt.

Geven hunne brieven over aan den Gouverneur.

Des anderen daags gaven wy onze brieven over aan den Gouverneur, die wat begon te knorren / gelijk wy verdiend hadden: maar hy ontfing ons ter zelver tijd ook wederom heel wel / uyt hoofde van de onderhandelinge die de Heer Du Quêne had aangegaan met de Heeren Bewindhebberen, van welke wy ook brieven van voorsichtigheyd hadden mede genomen. Wy vraagden voorts naar alles wat ons in 't verbolg op onze Reys dienen konde: maar in 't byzonder; of de Franſen zig op nieuw ook weer meester gemaakt hadden van 't Eyland Maſcarenas? En of zy ook iets wisten van hun Eſquadre? Waar het antwoord dies aangaande was zeer verſchepen.

Verneemen naar het Eyland Eden, en wat onzeker beſcheyt zy krijgen.

Sommige zeyden / dat het Eſquadre van zeven Oorlogſchepen 't welk daar voorby naar Indien was gevaren / drie honderd Man op dat Eyland had gewonnen. Andere meenden / dat de uyt Siam verjaagde Franſen het in bezit hadden genomen. Een derde ſlag wederom in tegendeel verzekerden ons / dat de zeven Schepen daar niet eens hadden geankerd; en dat 't er op Maſcarenas geen ander volk was / dan eenige wenige Familien / die 't er al overlang gewoond hadden. Dewijl nu al deze verſchepde verhalen niets zekers behelſden / zoo konden wy daar geen nut uyt trekken. Het gene als een onwederſprekelijke waarheyt by de bewoonders van de Kaap ſtaande gehouden wierd / was / dat niets tegens de ſchoonheyt en vrugtbaarheyt van het Eyland Maſcarenas ophalen konde: dat het kooren / de Wijn / en alles wat tot voedzel van het menſchelijke leven dient / zonder arbeyd of queetheyd / daar in overvloed wies. Dit alles deed ons een beſlupt neemen den eerſten dag de beſte naar het Eyland Mauritius, 't welk niet ver van Maſcarenas of Eden af legt / over te ſteeken / en dat wy dan zouden te werk gaan naar 't gene men daar hoorde / om alzoo met eere te voldoen aan de bevelen die wy in Holland ontfangen hadden.

Die het meeſte onder ons ziek waren / gingen / zoo dra wy aan de Kaap quamen / terſtond aan Land / om van de Scheurbot geholpen te worden; zijnde het verblijf op 't vaſte Land / het eenigſte en zuyverſte geneeſtmiddel voor die quaal.

Vermits wy nu ſupſt op een tijd daar aan quamen dat de Druyven begonden te rijpen / ('t welk een hoſtelijke ververſching voor ons altemaal was) bleven wy daar drie weeken lang; niet alleen om ons zelven te herſtellen / maar ook om ons Schip wat te halfaten. Myn voornemen is om naderhand van de Kaap en alles wat ik daar aangemerkt heb / te ſpreken / derhalven ſtel ik den Lezer uyt tot ik het op zijn plaats doe.

TWEE-

Digitized by Google

1691.

TWEEDE HOOFTDEEL.

Vertrek van de Kaap naar 't Eyland Mauritius. Ongehoorde storm. Onverwagte komste by, en beschrijvinge van het Eyland Eden; wat vrugten daar vallen; en wat vee en gevogelte zig daar onthoudt. De Commandeur wil daar niet landen; maar zeylt naar 't Eyland *Diego-Ruys*. Komste aldaar. Zetten voet aan Land, en wanneer.

Ons Zwaalfje, zoo wel als wy / wat verhakkeband / en al ons volkje naar een drieweekse ruste op het vaste Land / nu wederom volkomen hersteld zijnde / ligten wy het Anker den 5. February 1691. Wy begroetten het Fort met vijf Kanon-schooten / en vertrokken / schoon de wind niet al te voordeelig was. Na dat men eenigen tijd gelaveerd hadde / zeylden wy regt uyt / om boven de Kaap de Angilhas te koomen. Wy quamen tot op de hoogte van veertig graden, dog de wind bleef veranderlijk tot op den 15. Maart, op welken dag wy / wegens zwaar onweer / lustig in de bogt moesten sprongen. Vertrek naar Mauritius.

De wind stak in een korten tijd geweldig op; de Zee schuymde en verhief hare baren zoo hoog als onze groote mast. De Lucht veranderde gansch in vuur; de Blixemstralen verdonkerden by-na ons gezigt; de golven stortten yder oogenblik op ons verdek neer; en het Zeevuur of dwaasligt, verdubbelde de vreeze onder alle onze Matroozen. Ons Scheepje / dat aan de Kaap, wegens zijne kleynheyt / met verwondering was aangezien / wierd met een onbegrijpelijke snelheyt voortgedreven. De Kabeltouwen, de Coffers en Kisten, 't geweer, de Bedden, Matrozen, Passagiers, rolden altemaal ondermalkanderen / en de Hemel / die tot nog toe als in een gedurige beweginge en arbeyd had gescheenen / wierd in een oogenblik met een zwarte duysternisse bedekt / onder welke nare duysternisse zulke zware donderslagen voortquamen / als of de aan 't roer staande Maats aanstonds naar den afgrond stonden te verzinken. Zware storm.

't Verdek stond altijd wel een voet onder / om dat het als met bakken uyt den Hemel regende / en de Zee ook meer water op 't Schip wierp dan de spygaten verzwelgen konden. Maar het gene onze vreeze verdubbelde / was / dat niemant ooit gezien had het gene wy gedurende deze ongemeene storm ondervonden: want deze De vier winden spannen zamen, en wat'er gebeurd.

Digitized by Google

1691. wind op zijn hoogste gekomen zijnde / wierd gevolgd van de andere / en vermengden zig somtijds met malkanderen zoo sterk / dat ze van ons Scheepje een kaatsbal maakten / en in een moment des tijds van de Aarde naar den Hemel wierpen. Gedurende deze storm / die ons omtrent tien uren by bleef / liepen al deze zamengesworen winden het gansche Compas rond: en in al dezen tijd moesten wy ons aan de woede / en het goedvinden van de golven overgeven (want het was onmogelijk het roer te dwingen.

Wenssen malkander over de behoudenis geluk.

Eyndelijk hield de storm van langzamerhand op / en onze verloorene hoope degen het hooft weder boven te steeken. Wy wensten malkanderen van ganscher herten geluk over deze onze algemene verlossinge / en een iegelijk was in 't binnenste verheugd / ja dankten opentlijk den gene die door zijn wonderlijke goedheyt / ons in het midden van zulke groote gevaren beschut en bewaard hadde.

Wanneer wy nu tot bedaren gekoomen / en de alderheftigste slingeringen wat te boven waren / zagen wy niet anders dan het hollen van een deel huylende baren / die ons nog al gestadig scheenen op te zullen stokken. Toen begonden wy te zien dat men aan dat onweer met regt den naam wel mogt geven van Orkaan. Wy vonden'er een waare en nadrukkelijke beschrijvinge van in den 107. Psalm; die wy ook met vermaak en verwondering lazen; gelijk mede den 29sten.

Men roeme de gedagten van Virgilius over diergelijken geval zoo hoog als men wil / 't kan evenwel niet halen by deze twee Psalmen; ook zyn sommige plaatzen der Griexe en Latijnse Poëten, die van zoo veel Windbuylen Hemel hoog geroemd worden / zeer gering te achten in vergelijking van die deftige en onnavolgelijke Lofzangen van David.

Voorteekenen der Orkaanen.

Het gene nu nog onze opmerkinge verdient / is / dat een overgroote stilte / eene van de allerzeekerste voorteekenen van een aanstaande Orkaan is. De Zee trekt dan een bedriegelijk kleed aan; de golven gaen ter nederleggen; de geringste kabbeling zelfs word uytgewist / ja haar gansche wezen ziet aangenaam en vrolijk.

Ik wenste wel dat de Heeren / die men Filosofen noemt / ons / in plaats van al die onnozele ongegronde redeneringen / daar ze hunne boeken mede opvullen / en den meesten tijd vals en beuselachtig zijn / eens net en onderscheydentlijk aantoonden / uyt wat binnenkameren deze byzondere en wonderbaarlijke bewegingen haren oorspronk hebben. De recht-verstandigen staan eerbiedigelijk toe / dat de natuur ondoorgrondelijke geheymen heeft; ja dat het / (om eygentlijk te spreeken) zoo wel als de Goddelijke zaken / altemaal verborgentheden zijn / en meenen dat de grootste geleerdheyt van een waar Filosoof hier in bestaat / dat hy niet onkundig zy van zijne onkunde.

Wy beeldden ons in / opgemerkt te hebben / dat den regen / gedurende

1691.

rende dat Tempeest gevallen / bzak was: ook hebben'er verſchepde Reyzigers op die wijze van geſchreven. Hoog ſchoon ik zulx niet t'eenemaal ontkennen wil / zoo zoude ik wel het meeſte hellen om te geloven / dat de hoog-op-ſtuyvende en in ſtof veranderende Zeebaren / zig met den nedervallenden regen vermengen. Indien men mp tegenwerpt / dat men wel bzaakke regendzoppen op 't Land / en in 't midden van zeekere Evlanden gewaar is gewozden: zoo antwoozd ik eerſtelijk; dat ik'er heel zeer aan twyffel: maar ik zal'er nog bp voegen / dat deze zelfde donderende Orkanen, die dikwils de gzootſte Schreepen opheuren en verplaatzen / ook wel een deel water in de Lucht zouden konnen wegvoeren; welk water dan / in de hoogte zig met de wolken vermengende / wel kan voozgedzeven wozden / en op dit of dat Eyland, of andere van de Zee afgelegene Landen / neervallen. Waarom dese regen somtijds brak is.

Den derden April zagen wp Land; (gzoote tydinge!) maar wat het was wiſt men niet; want wp waren verdwaald. Wp ſtatteerden ons met de zoete gedagten dat het 't Eyland Eden wel konde zijn; en maakten ondertuſſchen al verſchepdene dingen gereed / even-eens als of wp dat lang gewenſte Eyland zoo op ſtaande voet zouden gaan bewoonen. De wind was ons een harde parp / en zogt ons gedurig te verdrpven / maar wp ſtonden hem zoo kragtig tegen / dat niet tegenſtaande zijn hardnekkigheyt / wp hem eyndwel overwonnen / en naderden eyndelijk dat aan ons onbekende Land / doch toen wp het van nabp bezagen / vonden wp tot onſe over gzoote vreugde / dat het was 't geen wp zogten. Worden zeer onverwagt Eden gewaar.

De plaats daar wp bleeven leggen / om met onze ogen eens booz eenen kozten tijd over die uytmuntende Landsdouwe heene te wpden / leverde ons verſchepde fraaye gezigten upt. De bergen ſtaken hunne krupnen regt in 't midden van dat Eyland omhoog / en het overige van den gzond / immers van de kant daar wp het beſchreen / quam ons altemaal plat booz / zoo dat wp Boſſchen, Beeken, en het hertverquikkende groen, zeer vermakelijk onder een gemengd zagen. En wierd ons gezigt ten hoogſten voldaan / onze reuk niet minder: want de lugt was geparfumeerd met een zielverrukkende geur die van het Eyland herbooxt quam / waar toe mogelijk de Citroen en Oranje boomen / die'er in overvloed zijn / ten deele behulpzaam zijn geweeſt. Alle wierden wp van dezen zoeten reuk op gelijke wijze aangedaan, niet-tegenſtaande wp nog al bpp ver van het Eyland af lagen. Sommige klaagden / doch met een vzolyk gelaat / dat die krupige lucht hen den ſlaap had benoomen; andere zeyden dat het hen als een balzem zoodanig had ververſt / als ofze veertien dagen aan Land waren geweeſt. Hoe zig dat Eyland van buyten opdoet.

De Beſchryvinge die onder 't opzicht van den Heere Du Quêne opgegeven is / maakt van deze omſtandigheyt geen gewag: doch de

1691. de Heer Delon heeft zulx niet vergeten / maar schrijft'er op deze wyze van: De reden / waarom op dit Eyland geen Serpenten, Ratten, nog eenige venynige ongediertens gevonden worden / is (zoo ik geloof) om dat de welriekende Bloemen, daar de velden weeldrig mee gedekt staan / vergift voor die dieren is; gelijk hy zulx / volgens zyn zeggen / by onderbindinge heeft. Wy wisten altemaal de deftigheyt van dat Eyland niet genoeg uyt te drukken / maar de Capteyn scheen vermaak te scheppen in ganssch andere taal te voeren. Hoe schoon hy zig ook gelikt / en hoe nauw zyne ordres bepaald lagen / zoo had hy doch niet in 't zin voor aan Land te zetten; en het was maar toevallig dat wy zoo digt genaderd waren; want toen wy het de eerstemaal zagen / meende hy dat het noch wel veertig mylen van ons af lag. Hy hoorde weemd toe, wanneer de Stuurman zeyde dat hy Land zag / en dat het 't Land wel konde wezen dat zy zogten. Ik zal my niet inlaten ontrent de byzondere reden die de man mogelijk gehad heeft om op deze wyze te werk te gaan / dewyl het maar gissingen zyn; behalven dat zulk een onderzoek onnodig zoude wezen. Hoe het zy of niet (in waarheyt de pen ontvalt my!) die schelm en booswigt bedienende zig van onze zwakheyt / liet het allengskens al verder en verder af dryven / en zette eyndelijk zyn koers naar Diego-Ruys. Hy zat over de Matrozen heen / zoo dat ze alles moesten doen wat hy begeerde: en wat ons aanging / wy waren altemaal ziek / en in geen staat om hem tot het uytvoeren van zyn commissie te dwingen. Nu is ligt af te meten hoe men ons verstrikt heeft / en hoe smerteliyk dat voor ons viel.

De Schipper laakte dit Eyland, maar weeten niet waarom.

Steekt over naar Diego-Ruys.

Eyndelijk dan / dewyl ik zoo gelukkig niet ben geweest van dat aangename Land / waar naar ik den Lezer van het begin af aan heb doen reyshalzen, te mogen beschouwen / zoo geloof ik evenwel iets diesaangaande te zullen doen / dat niet onaangenaam zal wezen / mits dat ik toevlugt neeme tot zeeker middel / waar door de verwagtinge noch eenigermate kan voldaen worden. Ten dien eynde dan zal ik van de voornaamste zaapigheden / die op en omtrent het Eyland Eden aantemerken zyn / uyt de beschryvinge die 'er even voor ons vertrek uyt Holland / door toedoen en onder 't opzigt van den Heer Du Quêne, van in 't ligt gegeven is / een korte schets opstellen. 't Is waar / iemand zoude met regt dat Verhaal verdagt konnen houden / denkende dat het in de kraam van den Heer Du Quêne te pas quam de gemoederen des volx ontrent den toestand en hoedanigheit van die nieuwe wereld / op een voordeelige en ganssch smakelyke wyze in te winnen / om dat hy van zins was dezelve te gaan bewoonen. Maar diesaangaande heb ik eerstelijk te zeggen / Dat in plaats van de waarheyt opte schikken / de Heer Du Quêne niet gewild heeft dat men in dat

Onze Schryver wil evenwel iets van dat Eyland zeggen, uyt de beschryvinge van den Heer Du Quêne.

Waarom die geloof baar is.

Boek-

Digitized by Google

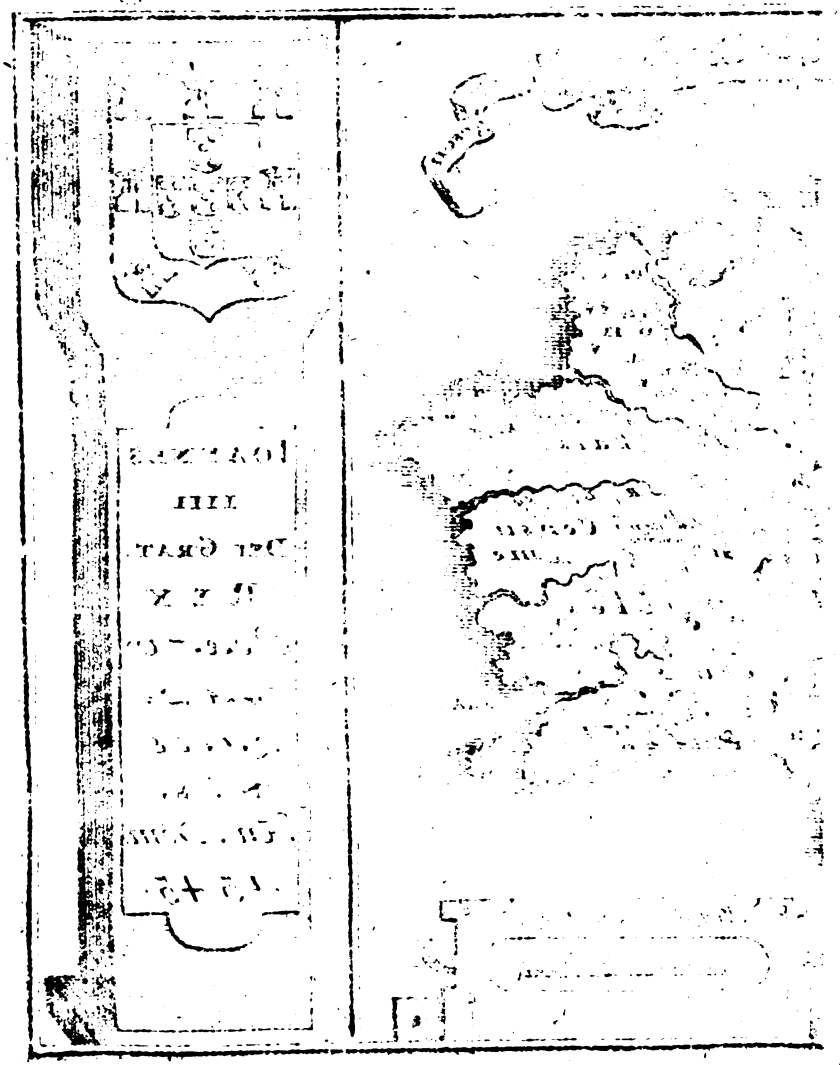

Digitized by Google

Digitized by Google

Boekje, by hem uytgegeven/ eenige dingen zoude inlassen/ welke maar 't minste naar opgesmuktheyt of opsnyeryen rooken/ niet tegenstaande dezelve voor zuivre waarheden te boek stonden. Voor het tweede zal ik 'er nog byvoegen; Dat ik oorgetuyge ben geweest/ dat de inwoonders van Mauritius, Batavia, en van de Kaap eenparig hier in overeenstemden/ dat alles/ wat in die beschryvinge van het Eyland Eden was ter neder gesteld/ met de zuivere en onvervalste waarheyt overeenquam. 1691.

Dit *Eyland* hebben de *Portugezen*, onder de Regeringe van *Johannes den Vierden* 1545. in bezettinge genoomen, en allereerst den naam gegeven van *Mascarenas*. Hondert en acht jaren daar na heeft 'er de Heer *Flacour*, uyt naam van den tegenwoordig regeerenden Koning *Lodewyk den Veertienden*, den Franssen Standaart geplant, en aan het zelve den doorluchtigen naam gegeven van *Bourbon*. Hy hing de Wapens van *Vrankryk* aan dat zelfde gedenkteeken daar hy die van *Portugaal* vond, na dat hy het ook te *Madagascar* gedaan had. Beschrijvinge van 't Eyland Eden, en door wie eerst ingenomen.

Ik geloof dat de *Fransen* dit Eylandje zoo veel als verlaten hebben. Andere die 'er zedert dien tyd aan Land zijn gegaan, vonden 't zoo uytneemende schoon, dat zy het aangemerkt hebben als een Aardsch Paradysje, en uyt dien hoofde den naam gegeven van *Eden*, dat is, Land van wellust. Waarom Eden genaamt.

(De Beschryvinge/ daar ik dit staaltje uyt opdis/ zegt zeer qualijk/ dat niemand dit Eyland doorgekruyst heeft: maar de kaart/ die ik hier invoeg/ is gemaakt volgens het opstel van zoodanige persoonen die het overal bezigtigt/ en eenige jaren lang bewoond hebben.)

Hoe het ook zy, (*zegt de Heer Du Quêne verder*) 't is zeeker dat het Eyland *Eden* overvloedig ruymte genoeg heeft, om een lange reex van geslagten te herbergen, wat *Colonie* of volkplanting zig daar ook zoude willen ter neder slaan.

Voorts voegt hy daar nog by; Het is waarachtig, dat de Reysigers nooit van eenig Land gesprooken hebben, daar de lucht gezonder is dan op dit Eyland, 't welk een aanmerkenswaardige zaak is. Het is bekent, dat een groote meenigte van zieken daar aan Land gegaan, en in korten tyd volkoomen hersteld zijn. Het zelfde getuygen veele andere, die zig daar langen tyd hebben onthouden, niet-tegenstaande zy gebrek leeden aan veele gemeene dingen, en datze dikwils de ongemakken van de Son, en de avonddampen hadden uyt te staan. De lucht is 'er zuyver; en de aarde, beneffens de planten en Specery-bloemen die dezelve overdekken, vervullen de lucht met zulk eenen aangenamen geur, en doen zoo eenen balsemachtigen geest inaassemen, die nog immers zoo gezond als aangenaam is. Wat 'er de Reyzigers in 't algemeen van getuygen.

Digitized by Google

1691. Dit aanlokkelyk Eyland, leggende tuſſchen de 21 en 22 Graden Zuyder breedte, heeft met de meeſte andere ontrent de *Linie* leggende Landen gemeen, dat de hitte getemperd word door zeekere koele en verfriſſende winden, die de Goddelyke voorzienigheyt wonderlyk wel beſchikt heeft, om dese Landen gemaklyk te doen bewoonen.

Waarom het daar niet te heet valt.

Veelheyt der fonteynen. 't Is vry wat zonderlings, dat men op dit Eyland zoo veel fonteynen vind. Derzelver water is zuyver en gezond; en ſommige verwekken afgang. Deze wellen nu brengen eenige *beeken* voort, ja zelfs kleyne *Riviertjes* die het ganſche Land bevogtigen, en zoo ſtyf van viſch zijn, dat ſommige Reyzigers ons verzeekeren, *Dat iemand een van gemelde Riviéren willende doorwaden, wegens den overvloed van Vis dikwils aan 't waggelen raakt.* Dan zyn 'er ook nog verſcheyde Meeren, waar van onder anderen een zulken overvloed van water opgeeft, dat 'er zeven zwaare beeken uytvloeyen, en ſlangsgewyze door een groot en vruchtbaar veld heen ſtroomen.

Op het land, nog in 't water zijn geen venynige dieren te vinden; daar in tegendeel by na alle heete Landſchappen krielen van ſlangen, en meer andere gedierens, waar van de minſte ſteek of beet gevaarlyk of doodelyk is. Het zelfde word ook gezegt van de planten en vruchten.

Koſtelijkheden die 'er gevonden worden. Ik zal niets ophalen van de wonderlyk fraaye *Schulpen* die 'er in overvloed langs het ſtrand leggen; nog van 't *Koraal*, en van het *Ambre-gris* dat 'er gevonden word, ſchoon 'er nog al merkwaardigheyt in ſteeken zoude: ik zal dan alleen maar zeggen, dat de Zee kriele van vis, en dat de Schildpadden die 'er uyt voortkoomen, alleen overvloedig en lekker voedzel genoeg verſchaffen. De Landſchildpadden maken ook een gedeelte der rykdommen van dat Eyland uyt, want men ziet 'er een groote menigte, en hun vet overtreft in allerhande *ſaucen* de beſte botter en olie. Daar zyn Zeeſchildpadden die over de 500 pond wegen: maar die op het Land zig onthouden, vallen zoo zwaar niet; doch de allergrootſte zou evenwel veel ligter een menſch, dan een menſch een Schildpad konnen dragen. Deze *Schildpad-olie* (want dat vet beſtaat niet) is een koſtelyk geneesmiddel voor veelerley qualen.

Zeldzame Schildpadden.

Het geboomte, De *Boſſen* zijn zoo digt niet, of men kan 'er gemaklyk doorgaan: nog de ſchaduwe belet de vrugten niet in het rypen. Men ziet 'er ook in overvloed de *Ceder*, *Ebben*, en andere *Boomen*, zeer boquaam om tot timmerhout te gebruyken. Voorts vind men 'er *Palmboomen*, *Figebomen*, de *Latanier*, *Oranjeboomen*, *Citroenboomen*, en *Acajous* van allerhande ſlag. Men zoude nog twintig andere konnen noemen, welkers vrugten goed om te eeten zijn, en wegens hare verſcheydentheyt de ſmaak heel wel voldoen. De *wor-*

tel

Digitized by Google

1691.

tel van China, de *Indigo*, de *Zuiker-rieten*, de *Boomwol*, de *Ananas*, de *Bananas*, de *Tabac*, de *Citrullen*, de *Aard-* en *Water-Meloenen*, de *Comcommers*, de *Caribische Kool*, de *Antassische Boonen*, de *Ambryksche Klimboonen*, *Erweten* van dien landaart, en hondert andere planten, vrugten, en wortelen van dat slag, wassen overal, zelfs tot op de bergen toe, uyt de natuur. Men weet wel door ondervindinge dat de *Turkse Weyt*, de *Gierst*, de *Rys*, het *Kooren*, de *Gerst*; de *Haver*, en wat dies meer is, daar zeer wel voort wil; en dat men die granen meer dan eens 's jaars inoogsten kan. Wy hebben ook uyt nieusgierigheit allerhande *eetbare waren* die wy meede genoomen hadden, aldaar in de aarde geworpen, desgelyx eenige van onze *Tuynkruyden*, (waar van ik hier ter plaatze geen verdrietige lyst zal ter nederstellen) maar alles quam wonderlyk wel voor den dag; de reden is, om dat de grond deugdzaam goed is, en dat de *Vader der Nature* dezelve by uytneemendheyt vrugtbaar maakt. Wy hebben 'er ook heele goede *Razynen* gegeten, derhalven zoude men met reden mogen geloven, dat men 'er ook wel goeden Wijn zoude konnen drinken. Ik meen ook dat men niet behoeft te twyffelen of de meeste vrugtboomen zouden uyt het Vaderland gevoerd, en met goede winst hier ter neer geplant konnen worden.

de Planten

en het gezaayde groeit 'er wel.

Runderen, *Varkens*, *en Geyten*, door de Portugezen hier voor dezen aan Land gezet, zijn zoodanig vermeenigvuldigt, dat men ze by gansche troppen te gelyk in de bosschen ziet zwerven: en men kan zig met reden verzekerd houden, dat de *Harten*, de *Dassen*, de *Schapen*, en meer ander gedierte, dat men op veele plaatzen onder de zelve luchtstreek vind, desgelyks wel tieren zouden.

Wat viervoetig gedierte,

Onder de gemeene Vogels van dit *Eyland* zal ik tellen de *Patrysen*, de *Torteldayven*, de *Wilde-Dayven*, de *Houtsnippen*, de *Meerlen*, de *Lysters*, de *Hoppen*, de *Gansen*, de *Kanarien*, de *Meeuwen*, de *Pintaden*, de *Pappegayen*, de *Reygers*, de *Reusvogels*, de *Fouz*, de *Fregatten*, de *Mussen*, en een groote meenigte ander kleyn gevogelte; behalven nog verscheyde soorten van *Roof* en *Zee-Vogels*. Wy hebben 'er *Vleermuyzen* gezien die veel zwaarder van lighaam als een *Hoen*, en zeer goed van smaak waren, mits dat men de afkeerigheyt die men gemeenlyk tegen die dieren heeft, en niet anders dan uyt vooroordeel ontstaat, t'eenemaal aan een zyde zette. De *Pappegayen* laten zig ook wel eeten. De *Reusvogels* zijn groot en hoog op de beenen, en gaan dikwils langs de Rivieren en Meeren op de jagt; hun vlees smaakt by-na als dat van de *Patoor*. De *Patryzen* zyn altemaal grys en wel de helft kleynder dan de onze. De mannetjes van de *Mussen* hebben een roode gorgel, maar word nog veel rooder alsse minnebekken. Deze kleyne beesjes, die even eens als de *Blommen*

en wat gevogelte men daar vind.

Digitized by Google

1691. en *Kapelletjes*, tot geen ander eynde ſchynen gemaakt dan om de Natuur te vercieren, zijn zoodanig vermeerderd, datze (om de waarheyt te zeggen) laſtig zyn geworden en heel zeer verveelen. Zy komen met ganſche wolken, en pikken in een oogenblik al het gezayde weg, indien men niet nauw oppaſt; en zulx is, buyten alle tegenſpraak, al een groot ongemak; maar ik meen dat men ze met ſchietgeweer wel haaſt verjagen zou. Ook zijn'er *Rupſen* en *Vliegen* die ſomtijds al mee ſpuls genoeg maken. En dewijl men dog alles op moet geven om een zuyver en geheel denkbeeld van zaken te hebben, zoo zeg ik eyndelijk, dat de gevaarlijke *Tempeeſten*, die beſt onder den naam van *Orkaanen* bekend zijn, ook al een zeer ſlegten artikel uytmaken. Maar daarontrent word dan weer ingebragt, dat de *Orkaanen* daar nog lang zoo zwaar niet vallen dan op de *Americaanſche Eylanden*, en nooyt langer als vier-en-twintig uren duuren: daar-en-boven; dat deze zware *Tempeeſten* nooyt meer dan eens 's jaars koomen, en altoos op een gezetten tijd, zoo dat men diesaangaande wel op zijn hoede kan zijn. En dan word'er, eyndelijk, nog voor een derde by-gevoegd, dat men tegen driehondert vier-en-zeſtig dagen, die by uytnementheyt ſchoon zijn, maar eenen quaden dag heeft: en om de waarheyt te zeggen, die gedagten zijn heel trooſtelijk.

Waar in de ongemakken van dat Eyland beſtaan.

De verſtandigen, byzonder die wat jaren en een weynig gereyſd hebben, weten wel dat men in deze Wereld, 't zy onder de *Linie*, of onder de *Keerkringen*, geen volmaaktheyt, ontrent wat ſoort van zaken het ook zy, te wagten heeft. Alles heeft zijn voor en tegen, en het alderbeſte is niet anders dan dat het zoo erg niet en is. 't Geene dan in dit geval te doen ſtaat, is, dat men, gelijk in andere gelegentheden, de ſchaal in de hand neeme, en de zaken weege eer men vonnis velt. Indien eenige ongemakken van ons *Eden* u ſtooten (zegt de *Heer du Quêne*) zoo legt in de eene ſchaal de *Rupſen*, de *Muggen*, de *Muſſen*, en den jaarlijkſen *Orkaan*; en voeg daar nog by, de *Gezontheyt*, de *Vryheyt*, de *Veyligheyt*, den *Overvloed*, en de *ſtilheyt*. Leg dan eens in de andere ſchaal tegen over die driederley hinderlijke beesjes, die wy zoo even genoemd hebben, al de vremde en ſchadelijke gedrogten die men in de Steden vind, en door zeekeren *Tooneeldigter* heel geeſtig afgemaald worden; ziet dan eens welke ſchaal 't meeſt zal doorſlaan.

De Schipper laat het afdrijven, onder belofte van hen aan een beter Eyland te zetten.

Ik herhaal hier dan nog eens / dat het zeer hard viel / ons van dat zielverruukend Eyland, daar wy zoo lang na verlangd hadden / allenskens te zien afdeynzen. Gedurende onze zwaarheyt en ſmerte gaven wy ons over aan 't geene wy niet konden verhoeden: en onze Commandeur beloofde en verzeekerde ons / op

Digitized by Google

op een plaats te zullen brengen / welke geenzins voor het Eyland; dat zoo kostelijk in onze oogen scheen / behoefde te wijken. Om nu dat nieuw-beloofde Eyland te vinden / hadden wy niet meer dan omtrent 150. Mijlen af te leggen; maar de wind liep ons zoodanig tegen / dat wy een gansche maand lang niet anders deeden dan laveeren. 1691.

De arme Jan Pagni, een van onze Metgezellen / stierf te dezer tijd / tusschen het ontglipte en nog te verwagtene Eyland: hy kon de Scheurbot, en andere ongemakken die hem quelden / niet langer uytstaan. Jan Pagni stert.

Eyndelijk deed zig op een schoone Zaturdag morgen / zijnde den 25. April 1691. ouden stijl, een nieuw Land op; wy bevonden dat het 't Eylandje Diego-Ruys was / daar de Kapteyn voorgenoomen had ons aan Land te zetten. Wy quamen'er zeer na by / zeylende door het Oosten tot aan de Zuydkant toe. Het Eyland was zeer bezwaarlijk aan te doen / wegens de menigvuldige rondom leggende banken die zig al vry ver uytstrekken. Wy zagen in 't eerst nog Haven nog Baay, nog eenige plaats die wy bequaam oordeelden om gemaklijk te konnen landen. Des avonds smeeten wy / omtrent drie uren van Land / het dieplood uyt / en bevonden dat de grond wel rotzig / dog evenwel zagt was. Wy lieten dan het Anker vallen / en bleven daar / niet-tegenstaande het dood stil was / leggen tot 's Maandags den 27; dog om wat reden weet ik niet. Dien dag / en den dag daar aan volgende / beschouden wy / zoo naukeurig als ons eenigzins mogelijk was / het Eyland van de buytenkant / om te zien of wy niet een plaatsje konden vinden dat toegankelijk was. Komste by Diego-Ruys.

Den 28 's namiddags ten vier uren kregen wy een opening in 't gezigt / welke wy geloofden bequaam genoeg te zijn om ons oogmerk te bereyken: maar alzoo de nagt op handen was / hielden wy 't wat af / en dreven al gins en weer tot den dageraad aanquam.

Den 29 's morgens ten elf uren / overviel ons een ongemeene stilte / welke ons in groot gevaar bragt / want de sterke stroom wierp ons Scheepje in een oogenblik tijds tusschen de klippen / die zig wel een mijl ver van 't Eyland af in Zee uytstrekten. Wy waren al zoo ver dat'er by-na geen hoope meer overig was van de platen en banken te vermijden: maar door de wonderlijke bestieringe van den Hemel stak'er heel schielijk een voordeelige wind op / die ons weer te rug dreef. Daar na zetten wy het na een Kaap of hoek Lands toe / die met de neus in 't Noorden lag; en des middags liet de Kapteyn de sloep in 't water vallen / om te zien of 'er nergens geen Haven of opening te vinden was om in te loopen. Des avonds maakten wy zeyl naar de Noor-Oost kant; dog naulyx hadden wy eenige spoedt gemaakt / of onze sloep preyde, ten teeken dat daar een Raken wegens stilte in groot gevaar. De Kapteyn zet de sloep uyt, en ontdekt een baay.

1691. plaats gevonden was om te ankeren. Dewijl wy nu hebben een rots / en maar op acht vadem waters waren / zoo moesten wy gedurig met het peylloot in de hand als op de wagt staan. Wy lieten dan het Anker upt op negen vademen waters / in een zagte en meest zandige grond / na dat men alvorens de sloep aan boord had doen komen / en bleven daar tot 's anderen daags / om dan een beter gelegentheyt op te zoeken. Des volgenden daags / zijnde den 30 April, lieten wy in den voegen voorgemeld het Anker ten tweeden maale vallen in een goede zandachtige grond / alwaar wy genoegzaam gedekt lagen voor de Ooste en Zuyd-Ooste winden / welke daar de meeste en voornaamste Landwinden zijn.

Hoe zig dit Eyland van buyten op doet.

Het Eyland heed zig van verre en van na-by ongemeen schoon op. De Kapteyn, die zeekerlijk reden moet gehad hebben waarom hy ons niet te Tristan, nog te Mascarenas wilde aan Land zetten / en niets liever zag dan ons op het Eyland Rodrigue te laten / verheffte alle deszelfs schoonheden en voordeelen hemel hoog. En in der daad / dit nieuwe wereldje quam ons zeer aangenaam en lieflijk voor; maar wy zagen'er zoo veel Vogelen niet vliegen als op de Kusten van Tristan; nog wy kregen hier op deze Ree zulken geurigen reuk van allerhande Kruyen in onzen neus niet gelijk wy een maand te vooren upt den Hof van Eden gewaar wierden. Evenwel konden wy daar niet upt besluyten dat'er geen bloemen, nog Vogelen op dat Eyland waren. Voor de rest quam het daar buyten wel voor.

Fraye gezigten.

Wy konden ons niet verzadigen in het bezigtigen van de kleyne Bergjes, waar upt gemelde Eyland by-na meest bestaat / zoo overvloedig waren dezelve met groote en schoone boomen bedekt. De beeken die wy'er van af zagen stroomen / stozten neder in de Valeyen, aan welkers vrugtbaarheyt men niet behoefde te twijffelen; en na dat ze zig dan hier of daar verspreyd hadden over een effen grond / (dien ik nog Bosch, nog vlakte zal noemen / om dat die twee over den rang zouden moeten twisten) quamen ze zig voor onze oogen in Zee werpen.

Sommige begonden te gedenken aan dat verugte Liguon en desselfs bevoorende Gezden / 't welk zoo aangenaam opgedist word in de Roman van den Heer Urfé, maar onze geest stiptgerde hooger / en hield zig bezig met ganschy andere gedagten: wy roemden de verborgenheden der Goddelijke voorzienigheyt / welke eerst had toegelaten dat wy in ons eygen Vaderland van onze goederen wierden beroofd / en naderhand ons op een wonderlijke wijze daar upt uite / dog eyndelijk onze tranen wilde afdroogen in het Aardsch Paradijs dat hy ons met den dinger aanwees / alwaar het allen aan ons stond om rijk / wys / en gelukkig te zyn / indien wy onder het verstanden der vergankelijke rijkdommen / ons stille leven wilden be-

Wat gedagten onzen Reyziger daar over maakt.

Digitized by Google

besteeden om God te verheerlyken / en onze zielen te behouden. 1691.

Wy waren altemaal in deze zoete overdenkingen als weggevoerd / wanneer de sloep in 't water gezet / en in 't algemeen gevraagd wierd / Wie dat nu aan Land wilde gaan? Op dat woord rees een iegelijk onzer voor den dag / schoon'er geen een gezond was. Alle mijne Reysbroeders stapten over: maar toen ik zag dat de sloep vry vol was / haastte ik my niet al te zeer / en liet dezelve voor dien tijd varen. Dewijl ik nu ongelijk meer jaren had dan een van allen / zoo was ik ook bestendiger en minder uytgelaten; en overstelpt zijnde van een ik weet niet wat voor ondereengemengde droefheyt en blijdschap / zoo bragt ik het overige van den dag in een diepe stilte door.

Zy stappen aan Land, behalven onze Auteur.

Tegens den avond quam de Kapteyn weder te rug / en vertelde my wonderlyke dingen; maar ontrent veele sneed hy wat al te hoog op / gelijk ik daar van in 't vervolg des tijds volkoomen overtuygd wierd: want hy snoefde van Beesten en Vrugten die nooyt op dat Eyland gezien zijn. 't Is waar / en ik wil 't geerne bekennen / hy bragt verscheyde en alderhande slag van vette en zeer goede Vogels mee / van welke nieuwe en onbekende beesjes ik ook een aangename maaltijd deed. Des anderen daags dan (zijnde den 1 May 1691) stapte ik mede naar Land toe / en ging mijne Metgezellen opzoeken.

De Kapteyn keert te rug, en geeft breed op.

DERDE HOOFTDEEL.

Wat namen gemelde Eyland al heeft, en op wat hoogte gelegen. Onzen Auteur slaat zig met de zijne ter neêr. Hoe en waar zy hunne Hutten opregten. De Kapteyn berooft hen nog van twee mannen, ligt het anker en vertrekt. Begeven zig aan 't zayen en hoe dat uytvalt.

Dit Eyland, 't welk genoemd word Diego-Rodrigo, of Diego-Ruys, of ook wel Rodrigue, legt op de hoogte van negentien graden Zuyder breedte / en heeft omtrent twintig mijlen in de rondte. Desselfs lengte (strekkende meest Oost en West) en verderen toestand is net zoo als men 't in de voorste Kaart afgemaald ziet.

Verscheyde namen van dat Eyland.

Wy sloegen ons zelven ter neer naar de Zeekant / in 't Noord-Noord-Westen, in een schoone Valeye, digt by een groote Beek met goed helder water. Wy hadden alvoorens het gansche Eyland doorgekruyst; dog kozen deze plek boven alle de anderen uyt; te meer/

Waar zy zig neer slaan.

Digitized by Google

1691. meer / om dat de Goddelyke voorzienigheyt ons aldaar 't eerst als by de hand geleyd had toen wy ontscheepten.

Waarom onzen Auteur hunne hutten zo net heeft afgeteekend.

Ik heb altyd bespeurd / dat wanneer ik met deze of geene persoonen van al onze onderneemingen sprak / dezelve altoos begeerig zijn geweest te mogen weten / op wat wijze wy dog onze hutten of woonsteeden aangeleyd hebben. Dit is de reden waarom ik ze zoo onderscheydentlijk in de groote Kaart heb afgebeeld; te meer / om dat ik door ondervindinge weet / en dikwils bemerkt heb / dat wanneer men op die wijze de afbeeldinge van de een of de andere plaats in 't geheugen geprent heeft / men als dan ook meer werk maakt van de zaken die'er voorgevallen zijn.

Dewijl het dan / opmerkende en waarde Lezer / zonder twijffel ook uwe begeerte zal zijn / zoo slaat uwe oogen eens op de Kaart die gy pag. 1. geplaatst ziet; maar tusschen beyde verzoek ik dat mijne onbequaamheyt door de vingeren gezien werde / want ik ben geen meester in de Teekenkonst. Ik lever op het geene ik heb / en kan u niets anders nog beters geven. En gelijk ik de voorgevallene zaken onvolmaakt verhaal / zoo kan ik ze ook niet dan onvolmaakt in deze kleyne afteekening vertoonen: dog ik hoop evenwel niet dat de gebreklijkheyt zoo groot zal zijn / dat het by den Lezer niet gemaklijk en zonder eenige moeyte vervuld en opgemaakt zoude konnen worden.

De Rivier beschreven.

Het kleyn Riviertje dat men daar ziet / heeft zijn oorspronk ontrent in het midden van 't Eyland: en maakt / vier of vyfduizent treden boven onze hutten, door het storten van den eenen berg op den anderen / verscheyde aangename Cascades of watervallen / die altezamen regt bequaam zouden zijn om een Tuyn van den eenen of den anderen Prins te vercieren. Ten tijde van groote hitte en droogte ontfangt het weynig water uyt zijn Fonteyn of Wel; maar de Zee spoelt 'er met wassend water in op / tot aan de plaats toe daar de grond begint te ryzen. Dat plekje / 't welk aan de linkerzijde / naar de mond van de Rivier toe / met stipjes geteekend staat / is laag land / en loopt met de vloed gestadig onder: ook is het Eyland aan die kant in 't algemeen wat lager / en staat zelfs onder wanneer'er maar een zwaren stortregen valt.

De hut van Pieter Thomasz.

Pieter Thomasz. een van onze Stuurlieden, (waar van ik in 't vervolg iets zal zeggen) wilde het kleyne Eylandje, dat de Beek uytlevert / gaan bewoonen / weshalven hy daar ter plaatze zijn woonhut / beneffens een kleyn Tuyntje maakte / en ter wederzijden over de Rivier een Bruggetje sloeg. Hy was een braaf en goedaardig jongeling. Wanneer het nu of dan eens gebeurde dat het stukje lands onder liep / nam hy zijn toevlugt zoo lang naar een boom / en woonde daar in: 't welk my nog deed gedenken aan den roemrugten Vorst Karel den Tweeden, die de vlucht nam in de be-

Digitized by Google

beruchte eyke van Boscobel * welker overblijfſelen tot op dezen hui- 1691.
digen dag nog in groote achtinge worden gehouden. Maar in plaats dat deze Koning niet een woord dorſt hikken / of dat hy ten minſten altijd zeer zachjes met Kapteyn Careleſs †, die zijn deelgenoot in dat geval was / moeſt ſpreeken / zoo ſpeelde Meeſter Pieter eens op zijn fluytje / of hy zong een deuntje / of hy hield een praatje met zijn goede vrinden. Hy was de eenigſte onder 't ganſche gezelſchap die Tabac rookte; ('t was ook een Zeeman:) en toen hy geen Tabac meer had / ſmookte hy bladeren van boomen.

De Kabanes naaſt aan dat Eylandje, aan de regter hand als men na de Zee wil gaan / en met N°. 2 geteekend / was de verblijfplaats van Jan de la Haye. Hy was een Zilverſmit van zijn handwerk / en had een ſmiſſe of oventje toegeſteld / weshalven hy zijn huys wat grooter moeſt maken dan de anderen. 't Zy dat Jan werkte of dat hy ging wandelen / hy zong altijd Pſalmen. Die van Jan de la Haye.

Deze woningjes waren / de eene meer en de andere minder / al na dat het yder Bouwheer goed vond / tuſſchen de tien en vyftien voeten in 't vierkant. De takken der boomen / (te weten van den Latanier) verſtrekten voor muurwerk / en met derzelver groote bladen dekte men het dak. De ſtippeltjes die men buyten-om ziet / beteekenen de heyningen daar de Tuynrjes mede afgeſchooten waren. De poorten zijn deſgelijx kennelijk. Men kan uyt deze afteekening ten naaſten by wel giſſen hoe veer onze Hofſteeden van elkanderen afgelegen hebben. Hoe groot deze hutten waren, en waar van gemaakt.

Digt by de wooning van onzen goeden Jan de la Haye, aan de zelfde zijde van de Beek, vlak aan de waterkant / ſtond het Stadhuys, of om beter te zeggen / de vergaderplaats der Republijk, alwaar men meeſt en wel voornamelijk delibereerde, en in overweeging nam zaken die de Keuken betreften. Dit gebouw was ontrent eens zoo groot als de anderen / Robert Anſelmi ſliep'er in. Hier maakte men de koſt wel gereed; maar wy gingen altijd eeten onder een grooten en dikken boom / die op de kant van de Beek, ter zijden de poort van dat even genoemde Huys, met N°. 9. geteekend ſtaat. Deze boom maakte een dikke ſchaduwe boven ons hooft / en dekte ons in dat Land voor de vinnige ſtralen der Zonne. Het was ook in de harde ſtam van dezen boom dat wy een naam van een Nis hakten / om eenige gedagteniſſen en Gedenkteekens in over te laten. Het Stadhuys of vergaderplaats.

Aan de andere kant van 't water / regt tegen over 't Gemeen-

* Boſcobel *is te zeggen* ſchoon Bos; *en berucht, om dat* Karel *de II. na de ſlag van* Worceſter *derwaarts de vlugt nam.*

† Careleſs *is een Engels woord, en betekent*, los, zorgeloos: *maar de* Koning *vond goed den naam* Careleſs *te veranderen in die van* Carlos.

Digitized by Google

1691. landshuys, was ook 's Gemeenlandstuyn, beslaande ontrent vijftig voeten in 't vierkant; en de paliſſaden of heyningen die'er een mans lengte hoog rondom ſtonden / waren al zoo digt / dat'er de kleynſte Schildpad zelfs niet door kost: want om diergelijke redenen was het / gelijk men wel denken kan / dat wy onze Tuyncn ſluyten moeſten.

Gemeenlands-tuyn.

Hut van onzen ſchrijver.

Maar laat ons over de brug weder te rug keeren / en bekijken de hut eens van François Leguat, Schryver van dit verhaal / geteekent met N°. 5. Deze legt tuſſchen twee perken, tegen eenen grooten boom / die gemelde hut met eene dekt van de Zeekant. Gezeyde boom draagt zeker vrucht die zeer wel met de Oliven overeenkomt; en de Papegayen eeten uytneemende geerne deſſelfs nooten.

Van de la Caſe.

Wat lager / doch by digter aan de waterkant / was het Logement van Mr. de la Caſe, geteekent N°. 6. Dit aardig hereltje / 't welk zig tegenwoordig in America bevind / had als Officier gedient onder de Brandenburgers, en door onderwindinge al geleerd / wat het was onder tenten te vernachten. Hy had goede geſten over zig; was geeſtig; door en door eerlyk; onderzaagt / en zeer verſtandig.

Van Teſtard.

Aan de andere kant / tuſſchen 't Eylandje en den gemeenen Hof, had de goede Mr. Teſtard, van wiens doorbygen toeſtand wy straks iets zeggen zullen / zyn Tabernakel gebouw / zynde N°. 7. Hy was een deftig man / die ik zeer behlaagd heb.

Van Be***le en Boyer.

Be***le en Boyer hadden hunne knapzakken by malkanderen geleyd / en hun Domicilium opgeregt een ſtukweegs van de Beek, by digt naar de Zeekant. Het afbeeldzel van den goeden Iſac Boyer zal men zien in zyn Graffſchrift. Ik moet hier alleenlyk maar voor af zeggen / Wat deze dierbare meedegenoot van onze eerſte onderneemingen / zyne beenderen op Rodrigue gelaten heeft. En dewyl ik van een iegelyk in 't byzonder iets wopens hunne hoedanigheden gezegt hebbe / zoo zal ik van Monſr. Be***le (door Gods goedheyt op dezen huydigen dag nog in goede gezondheyt zynde) dit volgende daar nog by voegen; Wat wy hem altemaal lief hadden / om zyne goede beqvaamheden daar hy meede verſierd was. Ik beſpeurde met vermaak in dezen jongeling (want hy was nog maar twintig jaren oud) dat hy een ſchoon verſtand had / beleefd / en te gelyk zachtzinnig en blug was. Zyne Studien, die hy voor dezen by der hand gehad had / hadden hem eenig licht mede gedeelt dat niemand bezat. Hy was altyd even vroolyk / altyd even dienſtig / en had het zachtſte humeur van de Werelt. Ja aan zyn ſchrander vernuft / en zyne gaauwigheyt zyn wy het toeſtellen van dat Scheepje verſchuld / waar van wy in 't vervolg ſpreken moeten; als meede het maken van de kleyne hoedjes op dat

Rot-

Digitized by Google

Rotzen-Eyland, die ons in 't midden van de grootste verdrukkinge/ zulk een verquikking toebragten. 1691.

Eyndelijk zal ik hier in het voorby gaan nog in aanmerkinge brengen/ dat al deze vrienden/ daar ik van gesprooken heb (behalven P. Thomasz. en R. Anselin, die maar van een geringe afkomst waren) Europa niet uyt armoede hadden verlaten/ nog uyt wanhoop zig naar woeste Eylanden behoefden te begeven/ als niet wetende waar zy hunne voeten in de Wereld zouden nederzetten; 't waren altemaal luyden van goeden huyze/ en voorzien van middelen. Maar dewijl deze Colonie of volkplanting van den Marquis du Quêne veel geruchts maakte/ en zy nog jong/ gezond/ en luchthartig waren/ zonder aan vrou of kinderen/ of ernig beroep vast te zijn/ kreegen zy lust om deze Reyze mede aan te vangen. Van wat staat deze Reyse genoten waren.

Ik heb my ingebeeld/ opmerkenden Lezer/ dat gy het verbolg van onze onderneeminge en wonderlijke gevallen/ beter en met meer vermaak zoud begrijpen/ wanneer ik u voorzaf een bevatting deed hebben van de plaats en de persoonen daar van gesprooken word.

Gy ziet dan in deze onze kleyne Stad/ de boomen als gezapd ging en herwaarts verstrooyd staan; maar deze zijn het overschot van een veel grooter getal/ 't welk my goed dagten te verdunnen. Stuk viel ons gemaklijk te doen/ om dat de grond zeer ligt is/ en de wortels zig zonder moeyte lieten uyttrekken. Men lacht misschien al/ om dat ik zeg kleyne Stad/ maar wat is dat wijdberoemde Roomen in den beginne geweest. Over hondert jaren zoude men/ met behulp van vrouwen/ ter plaatze daar nu de zeven hutten staan/ zeven Parochien konnen geteld hebben. Waarom dit Eyland een Stad genoemd.

Wy nu met het opmaken van deze woonhutten gedaan hebbende/ ligte de Kapteyn, die veertien dagen op de Ree gelegen had het Anker/ na dat hy het grootste gedeelte van 't geene t'onzer onderhout was mede gegeven/ ontscheept/ en zijn Schuyt met noodige verversschingen voorzien hadde. Wy gaven hem brieven mede naar Holland, waar in zijn lof naar verdienste wierd opgehaald: maar hy was zoo geil niet van ze te bestellen/ gelijk wy naderhand gewaar zijn geworden/ en ook wel dachten. De Schipper vertrekt.

Dit nabolgende was het dat hy ons liet:

Beschuyt; Snaphaanen en ander geweer; kruyd en lood: allerhande gereedschap, zoo om het land te bouwen/ als om hutten te maken; te weten/ zagen, bylen, spijkers, hamers, en beytels; voorts keukengereedschap, tot zelfs handmeulens en een spit toe; desgelijx ly-waat, netten om te vissen: in een woord/ alles, behalven Medicinale-kruyen; een geringe zaak/ 't welk/ als ik de waarheyt zeggen zal/ meer onze eygene achteloosheyt/ dan de quaadaardigheyt van den Kapteyn te wijten was/ dat wy'er niet van voorzien waren: voor de rest had elk zyn eygen kleeren/ en nog wat byzonderen voorraad. Wat hy aan land last.

Digitized by Google

1691. Pieter Thomaſz. waar van ik hier boven geſprooken heb / had met de Kapteyn geſchil gehadt en overhoop gelegen: of hy nu vreesde dat de Kapteyn hem zulx in de weerom-reys vergelden mogte; althans / hy was niet graag om met hem rugwaarts te heeren / en wilde liever by ons op het Eyland blijven. Dit zoude de ſchade die wy by het Eyland Maſcarenas, met het verliezen van een onzer makkers, geleden hadden / heel fraay vergoed hebben: maar de Kapteyn quam / zoo als hy op het punt ſtond van te vertrekken / aan land / en beroofde ons van twee onzer Metgezellen / namentlijk / Jan André Guiguer, en Pierrot, zoo dat wy maar met ons achten op dat Eyland overbleven.

De Kapteyn berooft hen nog van twee maats.

Zy gaan 't Eyland rond, en waarom

Wanneer het Schip nu vertrokken was / en een iegelijk onzer zig van de geledene ongemakken herſteld voelde / gingen wy het Eyland rond / om te zien / gelijk ik reeds gezegt heb / of 'er nog beter plaats was / dan die wy in bezettinge hadden genoomen / maar wy vonden het over al even-eens: ja alſchoon wy meer dan twintig effene plekken zagen / en immers zoo gemakkelijk als de onze / zoo hondenze dog in ſchoonheyt en deugdzamen gzond tegen de onze niet ophalen; weshalven wy beſlooten by de eerſte verkiezinge te blijven.

Beginnen te zaayen, en hoe dat opneemt.

Zoo dra als 'er zoo veel aarde omgeſpit en gezuyverd was als wy tot den gzooten Hof nodig hadden / wierpen wy van al onze zaden van elks wat in den gzond. Wy waren van alles en allerlei soozt wel voozzien; maar de zaden die wy upt Holland hadden medegenomen / waren altemaal dooz de Zeelucht bedurven / om dat men vergeten had' dezelve in glaze vleſſen te doen / en toe te zeegelen: de andere hadden wy aan de Kaap de goede Hoop gekreegen. Daar quamen maar vijf komtjes van de gemeene Meloenen, en ook zoo veel van de Water-meloenen op: dzie van de andivie; dzie van de terwe, dzie van de aartjeſokken, dzie van de porceleyn, dzie van de radijſſen, dzie van het Moſterkruyd, dzie van de Anjelieren, en dzie van de klaver. De Anjelieren ſchooten wel op / maar kregen geen blom, en vergingen eyndelijk. Met de radijſſen ging het even eens; de wozmen haddenze al vernield eerze eetbaar waren. De Aard-meloenen (omze te onderſcheyden van de Water-meloenen) quamen wy-na zonder moeyte / ongemeen gzoot / en zeer aangenaam van ſmaak in overvloed vooz den dag: ik geloof niet datze ergens ſchoonder gevonden wozden. Ja wy hebben nog daar-en-boven ondervonden dezelve van zoodanigen aart te zijn / datze noopt iemand qualijk behommen / alſchoon hy 'er te veel van eet / of zig wat in te bupten gaat.

Wy gebzuykten ze in allerhande ſaucen, en vondenze altoos wonderlijk goed. Men kanze het ganſche jaar dooz hebben: maar wy beſpeurden evenwel dat de gene die des winters (dat is / den tijd wan-

Digitized by Google

wanneer het minder heet is / zijnde de maanden Juny en July) boomen / beter zijn dan de andere. Wy meenden in 't eerst datze / even als in Vrankrijk, wat veel Zon moesten hebben ; maar wy bespeurden wel haast datze beter onder de boomen tierden ; waar uyt men heel ligt beslupten kan dat de lucht en de aarde hier anders moet zijn. 1691.

Onder de vijf planten van de Water-meloenen was tweederley slag / roode en witte ; maar de eerste waren de beste. Sy hadden een groene schil / en waren van binnen rood. Sy zijn zeer verfrissende / en doen iemand alzoo min quaad als de andere : ook zeer soppig / zoo dat men niet behoeft te drinken als men'er van eet. Wy hebben'er gevonden die zoo groot waren / dat wy met ons achten geen een konden op eeten. Deugt der Meloenen.

Deze verschepde soorten van Meloenen komen / gelijk ik gezepd heb / zonder moepte op / en zetten in overvloed voort. Toen wy naderhand de grond / daar wy de Meloenen-meenden te zaapen / met wat zand begonden te mengen / wies dat goed by uytneement-hept weelig / en namen een ganssch andere en veel geuriger smaak aan.

De Aartjesokken beloofden in 't eerst veel / en wiessen pder dag dat men het zien kon / maar bragten daar na evenwel niet anders dan een klepne onbeugende bzucht voort. 't Is wel waar / dat wy jupst niet volkoomen verzekerd waren dat het 't regte Aartjesokke-zaad was / schoon het in alles / gelijk ook de plant / de selfde gedaante had : want wy hadden 't mede genoomen van de Kaap zonder te weten wat het eygentlijk was. Wy gebruikten alle middelen om de ribben wit te maken / maar te vergeefs / alschoon wy wel wisten op wat wyze men'er mee te werk moest gaan. Aardjesokken.

Het wilde ook niet lukken wat wy deeden ontrent de andivie ; sy schoot ongemeen wel op / immers zoo wel als de Porceleyn en het Mostert-kruyt ; maar hoe wy het aanlepden / de bitterhept konden wy geen meester worden. Van de bzie opkomende Weytkorreltjes bleven'er / niet-tegenstaande onze groote voorzorge / ook twee in de loop ; en van het derde quamen meer als tweehondert uytspruytzeltjes voor den dag / invoegen wy in groote verwagting leefden : maar de bzucht ontaarde / en bzagt eyndelijk niet anders dan een soort van onkruyd voort / 't welk ons / gelijk men wel denken kan / heel verslagen maakte / om dat wy ons beroofd zagen van het aangename brood. Andivie. De Weyt keert tot onkruyd.

Alschoon nu dit hoorn in onkruyd veranderde / zoo behoeft men daarom niet te denken dat het altijd zoo wezen zonde / te meer / om dat men zulx dikwils ziet gebeuren in Europa. Indien onze jonge lupden zoo voorzigtig met het hoorn te werk hadden gegaan als met de andere zaden / en dat ze het niet altemaal t' effens op eenen dag / en in een en de zelve grond gewozpen / maar een gedeelte voor Redenen daar van.

Digitized by Google

1691. andere aarde en byzondere Saisoenen bewaard hebben / wy zouden misschien een goeden Oogst gehad / en ontrent allerhande toevallen beter ervarentheyt gekregen hebben.

VIERDE HOOFTDEEL.

Nader beschryvinge van het Eyland *Diego-Reys*, of *Rodrigue*. Desselfs gezonde Lucht; Bergen; Beeken; Valeyen; kostelyk geboomte; en voornamentlyk van den Palmboom, en den Latanier, en hoe men den Wyn daar uyt tapt. De Paretuvier of Kasta. De stinkert. De Poreeleyn, enz.

Rodrigue heeft een uitneemende zuivere en gezonde lucht. Een kragtig bewijs daar van is / dat in den tijd van de twee jaren / die wy'er huys gehouden hebben / niemand van ons ooit ziek is geweest / niet-tegenstaande het groot onderscheyd van Climaat en voedsel. Die 'er quam te sterven soo als wy bezig waren met te vertrekken (waar van ik hier na breeder spreeken zal) wierd alleenlijk overvallen van zware ongemakken.

Waarom de hitte wel te verdragen is.

De lucht is vrooliyk en helder / en de zomerhitte zeer wel te verdragen / om dat 'er yder morgen / precys ten acht uren / een Noord-Oost, of Noord-West windje komt over waapen / dat de lucht heel aangenaam doet zijn / en in het heetste Saisoen zoodanig tempert / dat het ganssche jaar niet anders is als een Lente / en een geburige Herfst, en geene van die tijden den naam van Winter dragen konnen / ja men kan het ganssche jaar door baren. De nachten brengen den mensch op een zoete en aangename wyze weder op zyn stel. Het regent 'er zeer zelden: althans wy hebben daar geen ander regen vernoomen dan in de vier of vyf weken na den Orkaan; dat is / in de maanden van Januarius, of Februarius. Een uur na den regen kan men wederom gaan wandelen als vooren. Den douw, die'er gemeenlijk overvloedig valt / en zelden ontbreekt / vervult het gebrek van den regen. Den Donder, die daergaangs in Europa, en in andere hoeken van de werelt / zwaar en verschrikkelyk is / geloof ik niet dat men op dit Eyland oopt gehoord heeft.

Vermakelykheyt van 't Eyland, waar in bestaat.

Het ganssche Eyland is niet anders / gelijk ik gezegt heb / dan een bundel van vermakelyke bergjes / altemaal gedekt met ongemeene schoone boomen / welkers altoosgroene groente zeer aanlokkelijk

Digitized by Google

lijk is. Deze boomen nu strengelen zig op een aangename wyze 1691.
door malkanderen / zoo dat ze op sommige plaatzen upt de natuur heele fraaye Allees of Lanen verschaffen / die niet alleen bequaam zyn om den Wandelaar voor de straalen van de Zon te dekken / maar te gelijk ook een schoon verschiet uptleveren / zoo dat men dikwils tusschen der zelver stammen en takken heen / de golven van de bulderende Zee op en neer ziet dobberen.

Aan den voet nu van deze bergies vind men Valeyen van de Valeyen zyn vrugtbaar en waarom.
schoonste aarde die 'er in de wereld is. Dit zal te ligter toegestaan worden / wanneer men overweegt dat deze grond meest bestaat en als doorspekt is van verrotte boomen: want wanneer gezeide boomen vergaan zijn / en wederom tot haar eerste Wezen keeren / zoo spoelt al dat vermolmsel door den regen van de heuvelen af tot beneden op de blakke grond: en deze aarde nu op die wyze los en ligt geworden zijnde / brengt by-na zonder moeyte vruchten voort / en heeft overvloed van voedzame sappen.

De Valeyen zyn overdekt met Palm-, Latanie-, Ebben-, en Kostelijk geboomte.
veel meer andere Boomen, welkers takken en bladeren / ten opsichte hunner schoonheyt / niet behoeven te wyken voor het beste geboomte in Europa. En in de laagtens dezer Valeyen vind men doorgaans Beekjes met springend fonteyn water / welkers oorsprongen meest omtrent midden in 't Eyland leggen. Deze aangename Beekjes drogen noopt op: derhalven zou het zeer gemakkelyk zyn de stroomtjes te verleggen / om alzoo het kleyn landje op een evenmatige wyze te bevochtigen. Wat is het jammer / dat een Eylandje, in alle deelen even schoon / van geen gebruyk is voor de inwoonders der Aarde. Ik heb van deze Beekjes te meer willen spreeken / om dat 'er onnoemelyk veel Eylanden zijn daar ze ganschy niet gevonden worden; en om dat het te verwonderen is dat men 'er hier zoo veel / en altemaal zoo wel verdeelt vind.

Behalven deze Beek daar ik reeds van gesprooken heb / en wyl Aangename Cascades.
onze Hutten by nedergeslagen hadden / zijn 'er nog veele andere / die / nederstortende van het opperste der rotzen / aangenaame Cascades of watervallen uptleveren. Ik heb geteld dat eene Beek zeven Bassins of Kommen, en zeven Watervallen heeft gemaakt.

In die wateren onthoudt zig zeer veel Paling, waar van somsige by uytneementheyt dik / maar voor de rest altemaal zeer goed van smaak zijn. Wy hebben 'er gehadt die zoo monstreus waren / dat men (ik durst qualijk zeggen) met zijn tween moest komen om 'er een weg te dragen. Zy laten zig zeer gemaklijk vangen: want naulyx is den angel in 't water of zy byten. Het is daar op de meeste plaatzen niet al te diep: en dewyl het water zeer klaar is / ziet men die dikke Alen heel langzaam langs de grond heen sleepen / zoo dat iemand ze wel kan harpoeneeren als hy wil. Wy hebben ze Zeldzame palingen.

mecnig-

Digitized by Google

1691. meenigmaal wel met Ganſenhagel geſchooten en gedood.

De Valeyen, waar van ik reeds geſprooken heb / en die van deze kleyne Riviertjes beſproeid en vrugtbaar gemaakt worden / ſtrekken zig van langzamerhand / zonder dat men het op-na merkt / al breeder en breeder naar de Zeekant upt; zoo dat hoe nader aan de Zee / hoe grooter dat ze zyn / en dikwils zoo gelyk / dat men plaatzen vind die meer dan tweeduyzent treeden in de lengte en breedte genoegzaam waterpas leggen. Dit zyn die kleyne bakken / welkers grond ten minſten acht of tien voeten diep onverbeterlyk goed is: daar groeyen om ſtryd die hooge en regt opgaande boomen / waar onder men zig al wandelen kan verluſtigen / en welkers ſchaduwe op den vollen middag zulk eene zoete en heilzame verquikkinge meede deelt / dat 'er de dooden levendig van zouden worden.

De breede en boſachtige bergkruynen, altemaal van eene hoogte / vereenigen zig met elkanderen / en zyn als zoo veele verhemelzels en zonneſchutzels, makende elk om 't zeerſt een overdekte galery van altoosdurende groente op / die ter wederzyden met pylaren upt de natuur onderſchraagd en gevoed / genoegzaam te kennen geven dat het een Goddelyk gebouw is.

Wat gebruyk de boomen al hebben.

Maar het alleraanmerkenswaardigſte hier omtrent is / dat de boomen van dit Eylandje niet minder nut en noodig zyn / dan bequaam om de oogen en den geeſt te vermaken: want behalven dat de verſchepdene ſoorten van Palmboomen en Lataniers als treffelyke voorbeelden konnen aangemerkt worden van menſchen / die geloven en betrachten het geene de Apoſtel Paulus zegt / zoo is ook de vrucht nog uptneemende goed: en het ſap dat zonder het een of 't ander behulp upt de ſtammen voortkomt / is een zeer aangenaam en gezond vocht. Sommige van de bladen zyn ook zeer goed om te eeten; andere wederom zyn als Linnen of gewevene zyde: en dat zeldzaam geboomte word in overvloed alhaar gevonden. Maar misſchien zal de Lezer willen dat ik zulx wat nader verklaare.

Ik ben niet van zins een wydluftig verhaal te doen van den Palmboom en den Latanier; een onepndig getal hebben zulx genoeg voor my gedaan; behalven dat ik'er meer als dertigerley ſlag ken. Ook zal ik niet te langwyllig nog al te naukeurig zyn in het beſchryven van deze daar ik nu van ſpreek; ik zal'er alleenlyk maar een korte ſchets van opgeven voor de gene die dit ſlag van boomen ganſch niet kennen.

Beſchryving van den Palmboom.

Onze Palmboomen zyn gemeenlyk dertig of veertig voeten hoog; hebben een regtopgaande ſtam; geen bladen; en zyn gedekt met ik weet niet wat voor een ſlag van ſpitstoeloopende ſchulpen / welkers punten een weynig verheven zyn. De andere hebben op-na een effene baſt. Upt het bovenſte van de ſtam nu ſpruyten die palmtakjes /

Digitized by Google

takjes / zoo als een iegelijk wel heeft uptgeschildert gezien / die rondom neerhangen / en wel naar een Bouket of Vederbos gelijken. Onder aan deze takken / of laat ik liever zeggen / aan de stam ter plaatze daar deze takken uptspruyten / groepen lange trossen / welkers vrugten groen / en van grootte en fatsoen als een hoender-ey zijn / en bekend onder den naam van Dadels. 1691.

In 't midden nu van dien Bouket of Vederbos, regt op de punt van de stam / staat de zoo genaamde Kool, en wordt niet gezien / om dat de takken in 't rond wat hooger uptsteeken. Deze bestaat ganschelijk uyt kleyne teere blaadjes / die zeer digt in malkanderen zitten / en aldus vereenigd / net de gedaante van een Sluytkool uptleveren; zijnde aan eenen grooten boom omtrent twee voeten lang / en even dik als de stam. De buytenste bladen zijn wit / zagt / handelbaar en sterk. Men kanze gebruyken in plaats van welberepde geptevelletjes / voor linnen / voor satijn / voor slaaplakens / voor servetten / in 't kort / over-al voor. De binnenste bladen die na 't hart toe schieten / zijn teer en broos. Nauw zijn ze goed om te eten / en hebben een nootachtige smaak. Wy maakten'er somtyds aardige kost van / en stoofdenze met het vet en de Lever van onze Land-Schildpadden. Wy deden ze ook wel in onze andere pottagie.

Laat ons nu overgaan tot den Nectar van het Eyland Rodrigo. Voor ganseh Indien wordt dezelve genaamd Palm-wijn. Op tweederlepe wijze wisten wy'er het sap upt te halen. In de stam van den boom / omtrent een mans lengte hoog / maakten wy een gat daar men ryskelijk twee vingers in steeken kon / en hingen'er een pot / of iet anders onder / dewelke in een korten tyd vol droop van dat kostelijke nat. Anderzins hoolden wy de op de stam staande Kool maar upt / en maakten een kuyl boven in den kop; en dan hadden wy niet anders te doen als twee of driemaal daags te gaan en schepen die kostelijke wijn upt die nieuw gegraven put. De wijn upt de stam / en die upt den kop / waren na mijn zin even goed. Hoe men het nat daar uyt krygt.

Indien nu iemand de boomen zoude willen sparen / (want wy verschoondense ganseh niet) die moest zig van de eerste wyze en niet van de tweede bedienen: want wanneer die put omtrent een Maand lang dat vocht opgegeven heeft / zoo verdort de Kool, en de boom neemt ook dagelijks af en sterft. Nog gaat de boom gauwer te niet als men'er de Kool geheel afneemt; want zoo dra als hy zonder hooft en herssenen is / sterft hy zeer schielijk.

De boom nu / in tegendeel / vergaat niet wanneer hy alleenlijk maar in de zyde gestooken wordt / om dat de wond niet al te diep gaat; dog dit is'er weer van / dan gerft hy maar vier dagen lang nat: en na dien tyd moet men den gequetsten boom weder aassem laten halen / om nieuwe kragten te krygen. Ik weet niet hoe het daar mede op andere plaatzen gelegen is; maar 't gene ik hier

1691. zeg / heb ik dooreen dogelijkze onderbindinge van twee jaren lang. De schors of bast dezer boomen is ongemeen hard / en ter dikte omtrent van een duym / doch het binnenst is zeer spongachtig en week. Indien men de opening / om wijn te tappen / al te groot maakte / zoo zou het te duchten wezen / dat dien verzwakten boom door de jaarlijkze Orkaan zig op die gequetste plaats heel ligt begeven zoude.

De Lataniér, De Lataniér is een soozt van Palm-boom, en wozd ook van de Boveniers onder dezelve geteld. De Lataniér hier ter plaatze heeft een regte stam / die zig even eens vertoont als of dezelve uyt ringen van gelijke breedte bestond / zonder dat'er een spits-toeloopende schelpagtige schors omheen zit / gelijk die van den Palm boom, daar wy zoo even van gesprooken hebben. Boven aan 't end van de stam is desgelijx een Kool of Knobbel, zeer wel overeen koomende met die gene / van welke ik hier boven een beschrijvinge heb gedaan. In plaats nu dat'er even onder de Knobbel van den Palm-boom takken voozthoonen / zoo spruyten uyt den Lataniér uytnemende groote bladen / welkers steelen zes of zeven voeten lang zijn. De bladen zijn zeer dik en sterk / hebbende de gedaante van een ypene waayer. De ribben steeken buyten uyt / en loopen heel puntig toe.

heeft ongemeene bladen, en waar die al goed toe zijn. Ik heb van dat slag van bladen gezien die agt voeten breed waren / weshalven zy ons heel wel te pas quamen om onze Woonhutten te dekken. Wy snedenze aan stroken en maakten'er boeden van om ons voor de zon te dekken. De steelen zijn hol / omtrent vier vingeren breed / een duym dik / en ter zijden rondagtig. Agter aan den boom zijnze wyd breeder / en omringen / in de gedaante van een platte schuyt / rijkelijk de halve stam. Dat platte en holle gedeelte is ontrent een voet breed / en heeft de dikte wel van een schild: wy maakten'er schotels / tafelbozden / en leepels van. De eerste bast der steelen gebruikten wy in plaats van touw / en de tweede verstrekte ons vooz gaten / welker dzaden niet alleen bequaam waren om nieder te naapen / maar men zou'er zelfs doek van hebben konnen maken / indienze wel waren toebereyd.

Derzelver zap, en Wy vonden geen onderscheyt / ten opzigte van de smaak / tusschen de wijn van den Palm-boom, en die van de Lataniér. Dat lekkere nat heeft by-na een kleur als wey, en onder desselfs zoetigheyt steekt iets ongemeens dooz / indien ik van een anderman smaak volgens de myne mag oozdeelen. Hoe nieuwer dat vocht is / hoe aangenamer. Na den derden of vierden dag begint het zuer te wozden / en op den zevenden of agtsten dag is het zoo prikkelende en zoo wzang / zonder nogtans van kleur te veranderen / als de allerscherptste Wijn-azijn.

Dadels. De Dadels van den Lataniér zijn veel grover en zwaarder dan die van den Palm-boom. Dewijl wy nu overvloed van beetere dingen hadden / als vlees, visch, vruchten, enz. zoo aten wy de-

ze

ze Dadels over voor de Schildpadden en het Gevogelte, byzonder voor de Solitaires, waar van wy hier na spreeken zullen. 1691.

Rondom de Kool of Knobbel van den Latanier, na beneden toe/ en tusschen de steelen der groote bladen/ groeyt een zeeker soort van Catoen, houdende wat naar de kant van een Citroen-kleur; door gansch Indien bekend onder den naam van Capoc. Wy maakten'er heele schoone matrassen van. Voor de rest kan het ook gesponnen/ en zoo wel als het gemeene Catoen, over al toe gebruikt worden. Wy zouden misschien onze gedagten wel hebben laten gaan om met der tijd van deze Capoc zoo wel als van de zenuachtige vezeltjes der Latanier-bladen, stoffen te weeven; dog wy waren nog wel voorzien van linnen; en de lucht was in 't algemeen zoo zoet en aangenaam/ dat wy onze kleederen weynig gebruykten. Maar groot geluk dat wyze zoo gespaard hadden. Wat quamenze ons wel te pas/ wanneer wy door de nieuwe vervolging van * God gegeven (waar van wy te zijner tijd zullen spreeken) op dien rampzaligen rots/ werwaarts die Booswicht ons bande/ voor de uyterste rampen en de allererbermelijkste onheylen en ellenden wierden bloot gesteld.

Katoen dat om de kool van de Latanier wast.

* Diodati

Op dit Eyland zijn nog verscheyde andere boomen met tamelijk goede vrugten. Die een soort van peper dragen/ gelijken wel het meest na een middelmatigen Pruym-boom, maar het blad is by-na als die van een Jasmyn. Zy dragen hunne vruchten in kleyne Bouketten of Bundeltjes, Wy gebruyktenze veel in onzen Saucen.

Ander geboomte.

Dewijl nu de Zee ons verscheyde Kokos-nooten had meede gedeeld/ waar van de spruytjes al begonden voor den dag te koomen/ planten wy weynig Maanden na onze aankomst aldaar/ eenige van die vruchten/ en op ons vertrek warenze al ruym vier voeten hoog.

Planten Kokos-nooten.

Ik geve den Lezer eens in bedenkinge/ hoe dog deze Kokosen, die dikwils vijf of zes pond wegen/ op de Kusten van 't Eyland Rodrigue konnen geworpen worden zonder vedorven te zijn/ daar ze ten minsten zestig of zeventig mylen ver door de Zee moeten komen drijven: want wy stelden door vast/ datze van 't Eyland Ste. Brande quamen/ leggende in den Wind/ en ten Noord-Westen van ons af/ en wel ten minsten zoo veel als ik daar even bepaald heb.

Hoe zy'er aanquamen.

De Zee deelde ons niets mee als van die kant/ waar uyt men met reden kan besluyten dat'er stroomen zijn die door toedoen van Wind en Ty/ veel moeten helpen tot het aan strand werpen van allerhande dingen. Het zoude wel konnen wezen dat d'eene/ of d'andere hoos, ten tijde van den Orkaan, deze vruchten van het Eyland Ste. Brande opgetrokken/ een stukweegs ver in Zee gesmeeten/ en vervolgens door den vloed en de stroomen op gezeyde strand gedreeven heeft.

Gedagten van den Auteur diesaangaande.

Digitized by Google

1691.

Zeldzamen boom.

Op het Eyland Rodrigue word ook een ongemeenen schoonen boom gevonden / welkers takken zig in 't rond verspreyden / en zoo digt is / dat'er de Zon met zijn stralen niet door booren kan. Men vind'er die zoo groot zijn / dat driehondert menschen met desselfs schaduwe konnen bedekt worden.

De reden waarom dezen boom zig zoo ver verspreyd / is / om dat'er uyt de groote takken eenige kleyndere voortspruyten die van nature naar omlaag wassen / en daar na grond rakende / wortel beginnen te schieten; en dus worden ze van zelfs stammen / en naderhand een kleyn bosje.

Word in Indiën, en niet in Europa gevonden.

Toen ik de eerstemaal dezen boom gewaar wierd / quam my te binnen in de Beschrijvingen van sommige Reizigers gelezen te hebben / dat men ze by-na overal in Oostindiën ziet / en datze ook op de Americaanse Eylanden gevonden worden; maar in Europa geloof ik niet datze zijn. De Oostersche afgodendienaars houden dezelve in groote waarde / en plaatzen 'er doorgaans hunne beelden onder.

Wat al namen dien boom heeft.

La Boulaye le Gouz zegt in zijne Geschriften / dat zy dezen gewyden boom noemen Kasta; en / volgens hun zeggen / heel zeer van de Heyligen bemint wort / om dat haren God Kan onder het kommer van dat digte blad gezeten / en zig met zijn sluytje vermaakt heeft. Deze zelfde Schrijver voegt 'er nog by / dat ze geen een blad van dien boom durven neemen / uyt vreeze van in dat jaar dan te moeten sterven: en hy wijst den Lezer verder na 't geene Herodotus en Q. Curtius diesaangaande eertijds geschreven hebben. Tavernier spreekt 'er ook van / en zegt / Dat de Persianen hem noemen Lul; en de Franken, den boom der Banianen, om dat de penitentie doende Faquirs en de Banianen onder dien boom hun keuken houden en devotie plegen. De Heer Rochefort noemt hem in zyne Beschryvinge van de Antilles of voor-Eylanden van America, met den naam van Paretuvier, en zegt / dat hy groene / dikke en zeer lange bladen heeft / zonder van de vrugt iets te melden. En de twee Reyzigers, zoo even aangehaald / zeggen van de vrugt en van de bladen niets.

En wat voor blad, bloessem, en vrugt.

De Kasta dan (want ik moet in Indiën Indiaansche namen gebruyken) die op het Eyland Rodrigue wast / heeft blad van omtrent een hand breed / tamelijk dik / en in 't aanraken veel zagter als Satijn: draagt witte en welriekende bloessem / een roode vrugt die rond / en omtrent zoo dik als een zwarte pruym van damast is. De schel valt taai / en sluyt een zeer kleyn zaad in zig / dat wel 't meest overeenkomt met dat van de vygen. De vrugt doet wel geen quaad / maar is gansch smakeloos / en dient alleen tot voedzel voor de Vleermuyzen / die by bosjes in de takken van dezen boom nestelen.

Het

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Het hout van al de boomen op dit Eyland valt doorgaans zeer hard. Wy hebben gelegenthept gehadt te onderbinden / dat het hout / waar van wy onze Hutten hadden opgeslagen / eenige weinige weeken na het afhakken / vol wormen stak: maar wanneer men het drie of vier weeken in zeewater laat leggen / zoo heeft 'er de worm geen dat meer op. 1691.

Daar is nog een andere boom die wy stinkert noemden / ter oorzaake van zyne by hem hebbende stank. Het is de beste van allen te verttimmeren; maar wy lieten 'er ons niet veel aan gelegen leggen / om dat hy de lugt overal zoodanig verbalst / dat het pder-een verveelt. De Stinkert.

Wy hebben op dit Eyland geen de minste plant / nog boom / nog spruytje / nog krupd zien wassen van 't geene in Europa upt de Natuur voortkomt en aan ons bekend was / uptgenoomen de Porceleyn; dog die valt zeer klepn en groen. Op sommige plaatzen van de Valepen vonden wy dezelve in overvloed: en de geene die wy zaaiden van de korreltjes die wy van de Kaap hadden meede genoomen / quamen zeer wel overeen met de Porceleyn die op dit Eyland upt de natuur wast. Porceleyn.

VYFDE HOOFTDEEL.

Wat voor viervoetig gedierte op het Eyland *Rodrigue* gevonden word; en voornamelyk van den Schildpad en zyne voedzaamheyt. Wat spyze de zee verschaft; als daar is, de Zeeschildpad; de *Lamentin* of Zeekoe, en hoe die gevangen word. Ongemeene groote Paalingen. Oesters. Aangename vissery, en waarin dezelve bestaat.

Dewyl wy dan in 't hoyt gezegt hebben wat vrugten dit Eylandje uptlevert / zoo zullen wy nu overgaan en zien wat gedierte daar gevonden woyd tot spyze / en wat de zee al meedeelt. Beschryving van de Landschildpad.

Belangende dan eerst het Viervoetig Gedierte / zoo weet / dat 'er geen ander slag gevonden word als Rotten, Hagedissen, en Landschildpadden, van welke laatste driederlep soyt is. Ik heb 'er gezien die omtrent de hondert pond worgen / en zoo veel vleys hadden / dat men 'er een goed getal menschen mee konde spyzigen. Dit vleys is gezond / en komt ten opzigte van de smaak heel wel met het schapevleys overeen / hoewel het vry aangenamer is. Het vet is uptneemende blank / en bestalt nooit / nog breekt niet op / hoe veel

Digitized by Google

1691. men 'er ook van eet: wy keurden 't altemaal beter dan de beste botter in Europa. De Lever is ongemeen aangenaam om te eeten, en in vergelijking van het beest zelfs zeergroot / want een Schildpad die niet boven de vijftien pond vlees by zig heeft / zal doorgaans een Lever in hebben van tusschen de vijf en zes pond. Zy is zoo uytneemend smakelijk / dat men met waarheyt zeggen kan / dat zy altoos haar eygen saus mee brengt hoe men dezelve ook toemaakt.

Waar zy hunne eyeren leggen.

Het gebeente der Schildpadden is zeer vast / ik wil maar zeggen dat 'er geen morg in zit. Een iegelijk weet dat deze beesten ook eyeren leggen. De Land-Schildpadden nu leggen hare eyeren in 't zand / en bedekken dezelve daar in / omze zoo zagjes in de Son uyt te broeyen. Deze eyeren zijn zoo rond als een kaatsbal / en omtrent zoo groot als een hoender-ey. De schaal is week / en het binnenste goed om te eeten. Op dit Eyland zijn zulk een groote meenigte Schidpadden, dat men somtijds geheele troppen ziet van twee of drie duyzens te gelijk / invoegen men wel hondert treeden ver over hunne ruggen of schilden kan heene gaan / zonder dat men een voet op den grond behoeft te zetten. Tegens den avond begeven zy zig naar de eene of de andere frisse plaats / en kruypen dan zoo digt by malkanderen / dat het even-eens staat als of die plaats gevloerd is.

Raare gewoonte onder die dieen.

Zy doen nog iets raars / naamentlijk / zy zetten aen alle vier de zijden / eenige treeden van den trop af / een Schildwagt uyt met den rug naar de Legerstee gekeerd / net als of hy op die post een wakend oog moest houden: zulk hebben wy dikwils gezien; maar ik kan die verborgentheyt alzoo weinig begrijpen / als dat die beesten zig te weer zouden stellen / of de vlugt nemen.

Zeeschildpadden, en derzelver nuttigheyt.

Daar waren ook Zee-Schildpadden in overvloed: der zelver vlees smaakt als dat van een Os, maar de dorst maakt boven allen uyt: en het vet is alzoo goed als Kalfs morg; doch dewijl het groen valt / zoo ziet het wat balsemagtig / en uyt dien hoofde staat het met den eersten wel wat tegen. Dit vet is niet alleen aangenaam / maar zeer gezont / en zet zoetjes af. De Indianen houden 't als een onverbeterlijk geneesmiddel voor de Venus qualen. Wanneer men van dat vet gegeeten heeft / ziet het water dat men lost zoo groen als een kostelijke Smaragd.

Hoe men ze vangt.

Deze Zeeschildpadden nu zijn van een ongemeene grootte: wy hebben 'er gezien die over de vijfhondert pond woegen. Wanneer men dezelve vangen wil / werpt menze met een handboom / of eenig ander instrument / 't onderste boven; en alsze nu dus gewenteld leggen is het hen onmoogelijk om uit weer op te koomen. Zy leggen hunne eyeren in een zandagtige grond / vlak by de zee / en altoos des nachts; makende ten dien eynde een gat van ontrent drie voeten diep / en een voet breed.

Hoe veel eyren zy te gelyk leggen.

In minder als twee uuren leggen de grootste Schildpadden meer als twee hondert eyeren: dan dekken

zy

zy ze met zand toe / en na verloop van zes weeken doet de hitte der Zonne dezelve voor den dag koomen. Dit jonge goed / 't welk zoo groot niet is als een Kiekentje dat eerst uyt den dop kijkt / komt altemaal binnen den tijd van een uur te voorschijn / en gaat zoo regt toe regt aan na de Zee / wat moeyte men ook aanwent om zulx te beletten. Wy hebben dikwils uyt vermaak eenige genoomen en een halfquartier-uurs ver op een berg neergezet / maar zoo dra voeldenze den grond niet / of straks gingenze weer langs de naaste weg naar Zee. Zy konnen op dien tijd ook vry rasser loopen dan wanneerze groot geworden zijn. 1691.

De Fregatten, de Fous, en verscheyde andere Vogels meer / die in de boomen zitten / en geweldig op dat goed loeren / vernielen'er een groote menigte van / zoo dat'er van de hondert naulijx tien overblijven: en evenwel is hun getal nog zoo groot dat men zig ten hoogsten verwonderen zou / indien men niet gedagtig was dat ieder Schildpad jaarlijx / dog op verscheyde reyzen / duyzent of twaalfhondert eyeren leyt / en dat zulx mogelijk geduurt heeft van de scheppinge der Wereld af / zonder andere verwoesters tot nog toe gevonden te hebben dan ons. De Vogels azen op de jongen.

Deze eyeren zijn by lange na zoo goed niet om te eeten als die van de Land Schildpadden; ook is hun vlees op verre na zoo aangenaam niet. De eyeren hebben de zelfde gedaante als de anderen; maar dat raar is / het wit van beyde laat zig bezwaarlijk kooken / en loopt eyndelijk nog t'eenemaal weg / zoo dat men niets overhout als de dooyer.

De Lever van den Zeeschildpad heeft by na geen smaak / en is magtig ongezond. Zoo ze regens na ruykt / zoo is 't na bedurven olie, of na wild vlees; en breekt langen tijd na dat men'er van gegeeten heeft nog heel vies op.

Deze beesten voeden zig met zeeker gras datze op den grond in Zee vinden / en komen nooyt aan Land dan om eyeren te leggen. Ik moet hier nog in 't voorby gaan zeggen / dat voor het leggen van hunne eyeren, mannetje en wijfje negen dagen lang met malkanderen paren. Wat zy eeten.

Hun het bestalt nooyt wanneer het eens gesmolten is geweest / en valt ook alzoo goed van smaak als dat van de Landschildpadden; men kan het in allerhande gestoofd / zoo wel van vlees als van vis, gebruyken.

De Schildpadden hebben koel bloed / en konnen langer als een maand leven zonder eeten / mits datze van hunne eyeren ontlast zijn / en dat menze altemet eens met een emmer Zeewater over 't lijf giete.

De Zeekoe, by andere volkeren genaamt Manati, te kennen gevende dat zy handen heeft / word in de Zee rondom dit Eyland, De Zeekoe.

in

1691. in groote meenigte gevonden / en laat zig overvloedig genoeg zien. Het hooft van dat dier gelijkt volkoomen na dat van een varken; hoewel sommige wat neemen upt de kop van een Os, van een Mol, van een Paard, en van een Zogje, en maaken upt die vier het hooft van een Zee-koe op; maar deze vallen in dat zelfde wargaren van de zulke die onderneemen te beschrijven en net af te beelden dingen die ze nooit gezien / nog geen regt begrip van hebben. Wp aangaande / ik heb verscheyde Zee-koeyen van na-by en zeer naukeurig beschoud / en herhaal nog eens / dat niet alleen ik / maar ook alle mijne metgezellen bevonden hebben / dat het hooft van dit beest en dat van een varken zeer groote overeenkomst heeft / ongenoomen dat de snupt zoo spits niet toeloopt.

Der zelver geftalte.

De allergrootste zijn omtrent twintig voeten lang / en hebben geen andere vinnen om te zwemmen dan den steert en de twee pooten. Het ligbaam is tot den navel toe vry dik / en de steert heeft met die van de Walvissen dit ongemeens / dat hy plat en zig in de breedte uptstrekt / wanneer het dier op den buyk legt. Het beest heeft heet bloed / een zwarte / ruwe / en geweldige harde huyt / met eenige haartjes daar op / dog zoo fijn / dat menze nauwelijks zien kan; zeer kleyne oogen / en twee gaatjes die hy slupt en opent / en met regt de ooren moogen genoemt worden. Vermits hy nu de tong / die niet groot is / dikwils heel na binnen trekt / zoo hebben veele gezegt dat hy'er geene had. Wy heeft hiezen / en zelfs twee slagtanden als die van een Wildzwijn; maar van vooren heeft hy geen tanden / ook zijn zijne kakebeenen hart genoeg om het gras upt te rukken en te kauwen. Het vlees is dengdzaam goed; smaakt by-na als het beste Kalfs-vlees / en is gezonde kost.

De wijfjes hebben borsten als de vrouwen. Veele willen als een vaste waarheyt verzekeren / dat ze altoos twee jongen te gelijk werpen / en dezelve in haare armen dragende / ook te gelijk zoogen. Maar dewijl ik haar nooit meer als een heb zien omermen / zoo heb ik ook reden te geloven / datze nooit meer als een teffens voor den dag brengen.

Ik zag nooit deze zeldzame voedster of my quam altijd / wegens mijne droevige ballingschap / in den zin de woorden die wy vinden in de Klaagliederen van Jeremia / Cap. IV. vf. 3. alwaar de Pzopheet klaagt; zelfs laten de Zee-kalveren de borsten needer, zy zoogen hare welpen, maar de dogter mijnes volks is als een wreede geworden.

Laat zig zeer gemaklyk vangen.

Deze visch laat zig zeer gemaklijk vangen. Want zy gaan / eten als schapen / by gansche troppen wepden op drie of vier voet waters; en wanneer wy'er tusschen in gingen / zoo vlugteten zy geensins weg; invoegen wy konden krijgen wat booz een wy wilden hebben; 't zy dat wy'er de Snaphaan boben op zetteden en in de huyt boozden / of dat twee of drie ongewaapende toeschooten en met geweld

Digitized by Google

geweld naar 't ſtrand ſleepten / al zoo als wy 't goed dagten. Wy vonden ſomtyds wel drie of vierhondert te gelyk die langs den grond in 't water gingen grazen / zynde zoo wepnig ſchuw / dat wy dikwils gingen voelen welke de verſte was; gemeenlyk wierpen wyze een touw om den ſteert / en trokken dezelve zoo upt het water. Wy namen zelden de grootſte / om dat die te veel ſpuls zouden gemaakt / en misſchien ons wel meeſter gewozden hebben / behalven dat ze ook zeo aangenaam niet zyn om te eeten als de kleyntjes. 1691.

Het ſpek datze hebben is meer als gemeen. En iemand die het vleeſs van deze Vis ziet en proeft / zonder te weten wat het is, zou meenen dat het in de vleeshal gekoft was. Dit arme dier ſterft zoo dra het maar een wepnig van zyn bloed miſt. Daar wy 't eerſt aan gewaar wierden dat'er zulk een ſlag van dieren zig daar omtrent in Zee onthield / was dat wy eenige maanden na onze aankomſt op het Eyland, een op 't ſtrand dood vonden leggen. Wy hebben niet konnen merken dat dit beeſt oopt aan Land komt; ik twyffel of het niet te log is: ten minſten ik geloof niet dat het van 't Land leeft. Wat'er goeds aan is.

Nog vind men'er een groote meenigte van andere Viſſchen, die / behalven de Oeſters en de Palingen, zeer verſchillen met die van Europa.

Wy vingen de Zeepalingen alzoo gemaklyk met den angel als de andere die zig in 't verſche water onthouden. Tuſſchen de platen en het vaſte land zyn eenige bakken die met hoog water onder / en met laagwater bloot leggen: in die bakken nu zyn eenige ſlobben of gaten die by 't ebben vol water / en te gelyk ook vol viſch overblyven: in die ſlobben was het zeer goed en vermakelyk viſſen met den angel; want men zag niet alleen de vis in dat klare water geswind op het aas los ſchieten / maar ſomtyds nog wel met anderen vechten wie'er 't eerſt aan vaſt raken zoude: zoo dat wy in wepnig tyds een goede vangſt konden hebben. Zeepalingen laten zig ligt vangen, en waarom.

Het viſſen met den angel valt te aangenamer / om dat men onder de groote meenigte van die goede vangſt / zoo veelerlep ſlag vind.

Omtrent dupzent treden van onze Hutjes was een Inham die met de vloed vol ſtroomde / voor welkers mond wy op zeekeren tyd eens met hoog water een net ſpanden: toen nu dat water afgeloopen was / vonden wy een groote meenigte Vis van allerlepe ſlag op het droge leggen. Wy koozen'er de beſte upt / en lieten de andere / terwyl'er nog wat water was / weder heen glippen.

Daar was nog een ander Inham beneden onze wooningen / die tegen de rots aan vol oeſters lag. Wy gingen'er ons dikwils ontnuchteren / en namen ook wel eenige mee; van welke wy / benevens de kool van den Palmboom, en wat Schildpaddevet, een aangenaam koſje wiſten te berepden. Hoe zy de Oeſters nem.

Digitized by Google

ZESDE HOOFTDEEL.

Van het gevogelte dat zig op het Eyland *Rodrigue* onthout, en wel in het byzonder van de *Solitaire* of Eenzame, beneffens eenige zeldzaamheden daar ontrent. Van de Hoenderen. Putoren. Duyven. Fregatten. Fous. Quikſteerten, en meer andere. Papegayen. Fleermuyzen van een ongemeene grootte. Van het zout, de geele bernſteen, en het Ambergrijs dat daar gevonden word.

Beſchrijvinge van de Solitaire, en

VAn al het gevogelte dat zig op dit Eyland onthoud / is'er geene welke meer onze opmerkinge verdient / als die / welke men den naam geeft van Solitaire [of Eenzame] om dat hy altijd alleen is en zig noopt onder een trop begeeft / niet tegenſtaande dat'er genoeg zijn.

Derzelver geſtalte.

De Mannetjes hebben doorgaans donkergrijze veeren / en voeten als een Kalkoenzen haan, maar den bek is wat krommer. Sy hebben by na geen ſteert / en hun ſtuit of agterſte / die met veeren bedekt is, loopt rond toe gelijk de billen van een Paard. Sy zijn wat hooger op de been als een Kalkoenze haan; hebben een regte hals / kort of lang / al na dat ze de kop in de lucht ſteeken. Sy hebben zwarte / en heldere oogen; dog zonder kam of top op 't hooft.

Konnen niet vliegen, en waarom.

Sy konnen niet vliegen / vermits hunne vleugels te kleyn zijn om zoo een zwaar lighaam te dragen; weshalven zy ze ook niet anders gebruyken / dan om in 't rondom te tuymelen / wanneer de eene den anderen roepen wil. In den tijd van vier of vijf minuten werpen zy zig / als een meulentje / dertig of veertigmaal rondom / makende te gelijk een geraas met de vleugels of het een klater was / zoo dat men het meer als tweehondert treeden ver hooren kan. Het vleugelbeen pupit naar de buytenkant wat uyt / en zit onder de veeren even als een ronde muſkethogel: die knobbel en den bek is het voornaamſte gewest van dien Vogel. Men heeft veel moeyte om ze in de boſſen te agterhalen; maar in opene plaatzen niet / om dat men veel raſſer loopen kan als zy. Somtijds laten ze van zelfs iemand digt genoeg naderen. Van Maart af tot in September toe zijnze ongemeen vet en aangenaam van ſmaak / voornamentlijk wanneer ze jong zijn. Wy hebben'er Mannetjes gevonden die vijf-en-veertig pond woegen.

Het Wijfje.

Het Wijfje is ongemeen ſchoon: ſommige zijn blont / en ſommige

Digitized by Google

1691.

ge bruyn. Blonte noem ik de zoodanige die een kleur hebben als blont hair. Boven op den bek zit iets 't welk wel na een karstanjebruyne slep gelijkt. Het gansche lijf over zijn de veeren elkanderen gelijk / en de eene niet schoonder dan de andere / om dat zy heel veel zorg dragen voor het glad zitten / en zig gedurig met den bek wrijven. De veeren om het dikke van de beenen / loopen / even als de schulpen / van vooren rond toe: en dewijlze daar ter plaatze tamelijk dik vallen / zoo toont dat zeer wel. Onder aan de krop hebbenze twee bultjes / bestaande uyt veeren die vry witter zijn dan de rest / en wonderlijk fraay een schoone vrouwen boezem afbeelden. Zy treeden altemaal zoo moedig en trots / dat men zig niet alleen verwonderen moet / maar dat men'er zelf genegentheyt voor krijgt / invoegen hun leven dikwils verschoond is geworden uyt hoofde van hunne deftige gesten.

En waar derzelver schoonheyt in bestaat.

Alschoon deze Vogels van zelfs gemeenzaam genoeg zijn / en dikwils zeer na by de menschen koomen / zoo konnenze dog nooyt tam gemaakt worden. Zoo dra alze gevangen gehouden worden / stortenze tranen zonder gelupt te maken / en weigeren halsterrig zoo lang allerley spijze tot ze dood zijn. De Mannetjes zoo wel als de Wijfjes hebben altijd een bruyne steen in de maag / ter dikte omtrent van een hoenderey; die zeer kartelig is / zijnde aan de eene zijde plat / en de andere zijde rond / en te gelijk zeer zwaar en hard. Wy beeldden ons in dat deze steen met dat gevogelte groot word: want hoe jong zy ook zijn / zy hebben'er altijd een by zig / en ook nooyt meer dan een; behalven dat de weg van de strot tot in de maag wel de helft te eng is om aan zulken brok doortocht te verleenen. Wy agtten hem beter te zijn als zeekere andere steen die wy gebruykten om onze messen aan te zetten.

Konnen nooyt tam gemaakt worden.

Wanneer deze vogels hun nest willen maken / zoo kiezen zy een heele nette plaats uyt / en hoogen die omtrent anderhalf voet op met bladeren van Palmboomen die ze ten dien eynde by een verzamelen. Zy leggen noit meer dan een ey t' effens / 't welk veel grooter is dan een Ganse-ey. Het Mannetje en het Wijfje zitten'er by beurten op te broeyen; dog het jong komt niet eer voor den dag dan na verloop van zeven weeken. Zoo lang als zy doende zijn met uytbroeyen / of met het opqueeken van hun jong / ('t welk niet goed voor zijn eygen kost is / dan na eenige maanden) zoo laten zy niet toe dat 'er een van dien aart op twee hondert treeden na in 't rond hen nog omtrent komt. En 't raarste van allen is / dat het Mannetje nooit de Wijfjes verjaagt; maar wanneer hy'er een gewaar wordt / zoo begint hy al rondom zijn ordinare gedruys te maken en te ratelen / en roept op die wijze zijn Wijfje by der hand / 't welk komende / aanstonds op dat vremdtje los gaat / en ook niet verlaat / voor dat het buyten de behoorlijke grenzen is. Het wijfje doet wederom

Hoe zy hunne nesten maken.

Zeldzaam bedrijf dier beesten alsze broeyen.

Digitized by Google

1691. derom het zelfde / en laat het mannetje de mannetjes verjagen. Het is iets byzonders / 't welk wy zoo dikwils opgemerkt hebben / dat ik 'er met zeekerheyt van spreeken kan.

Deze gevegten duren dikwils al vry lang / om dat het vremtje niet wijkt dan al tuymelende / zonder zig regt uyt van 't nest te begeven: en de andere ondertusschen verlaat de vremde niet voor dat zy ze geheel verjaagt heeft.

Wat zy doen als hun jong groot is; en hoe die beesten uytgetrouwd worden.

Na dat de ouden hun jong groot gebragt en aan zig zelf overgegeven hebben / verlaten zy malkanderen niet / gelijk ander gevogelte wel doet / maar blijven malkanderen gedurig by / al was het / dat ze onder een trop van haars gelijken quamen te geraaken. Wy hebben verscheydemalen gezien / dat eenige dagen na dat het jong uyt zijn nest was gegaan / een trop van dertig of veertig quam en bragt een ander jong daar by / en dat die twee dan in gezelschap van hare vaders en moeders zig begaven onder dien trop / en naar een anderen oort van 't Eyland gingen. En gelijk wy dezelve dikwils naa gespeurd hebben / om te zien waar ze bleven / zoo zagen wy eyndelijk dat ze by koppels elk hares weegs gingen / en die twee jongen alleen lieten. Dat doen noemden wy trouwen.

Deze omstandigheden schijnen wel wat fabelagtig / maar het zijn evenwel zuyvere waarheden / en dingen die ik dikwils naukeurig en met veel vermaak heb nagespeurd. Ik konde zelf niet nalaten om mijn geest tot deze of geene aanmerkingen over te laten. Ik wees de mensch na de schoole der beesten: Ik prees mijn Solitaire of eenzame vogel, ten opzigte van het vroeg trouwen ('t welk ook prijsselijk is onder onze Jooden /) om datze de natuur ter regter tijd / en wanneer 't meest van nooden is / te hulpe koomen; en alzoo te gelijk de natuur / en het oogwit van den Schepper voldoen. Ik roemde het geluk van die opregte en getrouwe vereenden / die zoo vreedzaam in eene standvastige liefde leefden; en zeyde; Indien onze gloryzugt en kiesheyt ingetoomt was / en de menschen zoo wijs waren / of altoos hadden geweest / als dit gedierte / zy zouden (om het alles met weinig woorden uyt te drukken) getrouw hebben als deze vogels / zonder veel starie of groote sleep van Ceremonien, zonder contracten, zonder huwelyxe voorwaarden, zonder MYN en zonder DYN, en zonder zig aan formelier of beloften te binden; en dat alles tot gemak der Natuure en der Republyk: want de Goddelijke en Menschelijke wetten dienen alleen maar om onze ongeregeltheden voor te koomen. Het voornaamste / gunstige Leezer / waar mede ik my op dat eenzame Eyland bezig hield was denken; neemt het dan niet qualijk dat ik ook somtyds mijne gedagten eens te berde breng. Ik heb van te vooren een waarschouwinge gedaan dat men niet te verwagten hebbe eenig vertoog, rakenke de Griexe accenten van de op Eden gevondene handschriften, nog van derzelver

Gedagte van den Auteur daar over.

Digitized by Google

zelver gedenkpenningen, veel min eene beschrijvinge van de aldaar zijnde Schouburgen, Paleyzen of Tempels. 1691.

De Hennetjes zijn het gansche jaar dooz vet / en zeer aangenaam van smaak; voorts hebben ze een ligtgrauwe kleur / en verschillen bp na niets in veeren met de Haantjes. Zp bedekken haare nesten zoo wel / dat wp noopt agter de eyeren konden koomen / en bp gevolg dezelve ook nooit geproefd hebben. Daar loopt een roode zoom rondom haar oog; en de bek / die regt en spits toeloopt / is ook rood. Zp zijn omtrent twee span lang / en konnen weynig of niet vliegen / om datze wegens 't vet te zwaar vallen. Wanneer men haar iets roods laat zien / wozdenze zoo gramstoorig / dat ze toe schieten om het weg te rukken; bp welke gelegenthepd zp / in 't heevigst van dien strijd / heel ligt te vangen zijn. Van de Hennetjes.

Wp hadden'er ook veel Putooren, die al immers zoo vet en goed waren als Kapoenen. Zp zijn wat tammer en ligter te vangen als de Hoenderen. Putooren.

De Duyven zijn wat kleynder als in ons Land; maar doorgaans heel vet en goed. Zp vliegen met gansche troppen altijd in de boomen / en laten zig gemaklijk krijgen: ja quamen met vyftigen rondom ons loopen als wp aan tafel zaten / om datze smaak hadden gekreegen in de pitjes upt de Meloenen. Dewijze nu gansch niet schuw waren / zoo kreegen wijze zoo dikwils als wp maar wilden; en bonden sommige een lapje / of iets anders aan de poot om ze te komen kennen. Zp verzupmden niet een van onze maaltijden; en daarom noemden wp ze ook onze Hoendertjes. Duyven.

Broeyen nooit op het Eyland en waarom.

Zp broeyen noopt op het Eyland zelf / maar altijd op de naast bp-gelegene Eylandjes. Wp hebben wel gedagt of zp zulx deeden om daar dooz de vervolginge der Rotten te ontgaan; want die zijn'er / (gelijk ik op zijn plaats ook zeggen zal) in groote meenigte op Rodrigue, maar zwemmen noopt over naar de Eylandjes.

De Fous, de Fregatten, de Quiksteerten, en misschien meer diergelijke Zeevoogels, die niet als op vis azen / maken evenwel altijd hare nesten in de boomen / dog de Ferretten en eenige andere / broeyen in het zand / op de zelfde Eylandjes daar de Duyven zig onthouden. Al dat slag van gevogelte heeft een wilde en ganstz onaangename smaak; maar de eyeren, in tegendeel zijn uptsteekend / en maken 't weer alles goed.

Van de Fregat en waarom die zoo genaamd word.

De Fous komen 's nagts op 't Eyland rusten; en de Fregatten, die zoo genaamd worden om datze zeer ligt / rap in 't vliegen / en daar-en-boven veel grooter zijn / zitten 's avonds in de toppen der boomen te loeren / en wagten tot de Fous upt Zee koomen. Zoo dra nu de Fregat dit gevogelte aan ziet komen / begeeft hp zig in de hoogte / en valt dan / even als de valk op zijn roof / plotseling van boven neer den Fou op 't lijf; niet om hem te dooden / maar

Digitized by Google

1691. om hem den krop te doen uytschudden. De Fou zig op deze wijze overvallen ziende / is verpligt zijn ingeslokte en in den krop hangende vis weder over te geven; en de Fregat haperd zelf niet eens om dat uytgebraakte aas in de vlugt te vangen. De Fou maakt wel groot misbaar / en dikwils heel veel zwarigheyt om den buyt over te geven / maar de Fregat, die wat stouter en kloekmoediger valt / stoort zig wepnig aan zijn schreeuwen / begeeft zig al eens weer op / en valt den anderen als vooren weer op nieuw aan / en dat zoo lang / tot hy eyndelijk geheel onder gehoorzaamheyt gebragt is.

Deselfs gestalte en aart. De Fregat is zwartagtig / omtrent zoo groot als een Endvogel, en heeft breede vlerugels. Het is mee een soort van een roofvogel / want hy heeft 'er goede klaauwen na / en een bek hy-na van een half voet lang / die aan 't end wat krom loopt. De manneties als ze wat out worden / hebben een vleesagtig stuk / 't welk zoo rood ziet als een hane kam / onder aan de keel hangen / even-eens als onze Hanen.

De Fous, waarom zoo genaamd. De Fous [in 't Neerduyts gezepd gekken] worden alduys genaamd / om dat ze zoo onbezuynt op de schepen komen vliegen / en zig daar zoo onnozel laaten vangen. Haar onnozelheyt is zoo groot / dat ze anderen zoo goed oordeelen als sy selve zijn / en zien de menschen voor geen quaaddoenders aan. Sy hebben een staalblauwe rug; witte buyk; een spitze bek ter lengte van omtrent vier duym / die na agteren toe dik / en ter zijden gekarteld is; korte beenen; voeten hy-na als die van een Endvogel, en een bleek-geele kleur.

De Quikstoert. De Quikstoert, omtrent zoo groot als een duyf, is ganschy wit / en heeft een korte dog harde bek. Hy heeft een veer aan zijn steert wel van anderhalf voet lang. Deze vogels voerden een vermakelijken oorlog tegens ons / of laat ik liever zeggen tegen onze bonetten: sy quamen gemeenlijk van agteren toeschieten en rukten die van ons hooft af: en zulx geschiedde zoo dikwils / en was zoo lastig / dat wy genoodzaakt wierden altijd met stokjes gewapent te gaan om dat goed af te keeren. Wy knapten ze wel eens wanneer wy aan de schaduwe zagen dat ze zuyst gereed waren om toe te schieten en de bonet af te ligten. Wy hebben noit konnen gewaar worden wat sy met die bonnetten uytvoerden / nog watze gedaan hebben met die / welke sy ons reeds afgenoomen hadden.

Van de Ferret, en de Pluton, zal ik op het Eyland Mauritius spreeken.

Te Rodrigue is niet meer dan maar eenderley soort van kleyn gevogelte / 't welk heel wel gelijkt naar de Canary-vogeltjes, dog wy hebbenze nooit hooren zingen / hoewelze zeer gemeenzaam met ons omgingen / en dikwils op onze boeken quamen zitten zoo als wy ze in de hand hadden.

Papegayen. Groene en blauwe Papegayen zijn daar in overvloed / en meest alte-

Digitized by Google

altemaal van eene middelmatige en eenerley grootte. Jong zynde beheeft het vleesch voor dat van de dupven in aangenaamheyt niet te wyken. 1691.

Zee-leeuwerken en Zee-snippen worden 'er wel gevonden / maar Zwaalven hebben wy 'er niet gezien.

De Vleermuyzen, die daar even als d'andere voogels / altyd by dag vliegen / zyn wel zoo groot als een gemeen hoen / en hebben vleugels van by-na twee voeten lang. Zy zitten nooit op de takken der boomen / maar hangen 'er met de voeten aan / houdende 't hooft omlaag. En dewyl hare vleugels ook vol haakjes zyn / zoo vallen ze zoo heel ligt niet / alschoon men ze geslagen heeft / want zy blyven altyd hier of daar hangen. Wanneer men ze dan verre in haar vleugels gerold ziet hangen / zou men ze veel eer voor een vrugt dan een vogel aanzien. De Hollanders, die ik op Mauritius gesproken heb / hadden 'er geweldig veel mee op / en hielden dezelve beter dan 't beste wildbraat. Yder heeft zyn byzonderen smaak. Wat ons aanging / wy vonden 'er iets in dat ik geen naam kan geven / en ons nogtans niet behaagde: en vermits wy veele dingen hadden die wy beter agteden / zoo aaten wy van dat afschuwelyke gedierte niet. Zy neemen hare jongen overal mee / en verlaten dezelve niet / voor dat ze vliegen konnen. Wy hebben gemerkt dat ze gemeenlyk twee hebben. Van de Vleermuyzen. Worden van de Hollanders op Mauritius gegeten.

De Palmboomen en Laxaniers zitten vol Hagediſſen van een voet lang / en van allerhande kleuren / sommige zwart / andere blaau / groen / rood / grys / en dat altemaal op zyn sterkst en helderst. Haar voedzel bestaat meest in de vrugt van den Palmboom. Zy doen niemant quaad / en zyn zoo gemeenzaam / dat ze dikwils in onze tegenwoordigheyt de meloenen van de tafel quamen eeten / en zelfs wel uyt onze handen. Zy verstrekken dikwils tot een proop van het gevogelte / en byzonder van den Putoor. Wanneer wy ze somtyds eens met een stok uyt den boom stieten / schooten die vogels aanstonds toe / en stokteuze in daarwy by stonden; en als wy mynen maakten van het te willen beletten / quamen zy op ons los en vervolgden ons. Van de Hagediſſen.

Nog is 'er een ander slag van grysze Hagediſſen, die een zeer afschuwelyke gedaante hebben; doch hun vleesch is zuyst niet quaad. Zy zyn omtrent zoo lang als een arm / en houden veel van den Laxanier.

Indien dit Rodrigue gansch elyk van menschen bewoond wierd / zoo zoud'er in de kloven van de langs de kust leggende rotzen zout genoeg gevonden worden: want de Zee stort door het opstuyven van hare baren / water genoeg in de holligheden; en de Zon / die voortreffelyke werkmeester in het herschappen van alle natuurlyke dingen / dort het in zout verkeeren. Op Rodrigue word ook zout gevonden, en waar.

De

Digitized by Google

1691.

Van de brandſteen en 't Ambergrys.

De Zee geeft'er ook geele brandſteen, en Amber-grijs op. Van dit laatſte vonden wy een groot ſtuk / zonder het te kennen ; welk ſtuk oorzaak is geweeſt van alle die onheylen die ons naderhand over gekomen zyn / gelijk ik in 't vervolg wijdloopig verhalen zal. Wy vonden ook een groote meenigte goeds dat wel naar Jodenlijm geleek / en gaven het den naam van Amber, maar ik geloof dat het een ſoort van zwarte ſteen was.

Op dit Eyland was ook zeekere blom van een ongemeene geur / die ik hooger ſchatte dan de Spaanſe Jaſmijn, zynde zoo wit als een Lelie, en van gedaante by-na als de gemeene Jaſmijn. Dezelve groeit alleen maar op de toppen van vermollende boomen / die by na t'eenemaal vergaan / en wederom tot aarde gekeerd zyn. Over de honderd treeden ver wozd men die aangename reuk gewaar.

Waarom men daar luyzen noch vlooyen vind.

De lucht van dat Eyland laat geen luyzen noch vlooyen toe / gelijk men daar van verzekerd kan zyn / als iemand daar zoo lang aan land is geweeſt als wy. Ook wozd men daar ganſch niet geplaagd van ſteekende muggen of andere vliegen / die op verſcheydene plaatzen zoo laſtig / en dikwils 's nachts onverdzaagelijk zyn.

Waar zig het gevogelte meeſt onthout.

Op die kleyne Eylandjes, waar van ik hier booren gezepd heb dat de Duyven neſteien / onthoud zig een onepndig getal van Zeevogels: haar vleeſ is niet al te aangenaam van ſmaak / noch ook niet al te gezond / maar der zelver eyeren zyn uytneemende goed. Het getal der Vogelen op die Eylandjes is zoo groot / dat'er de lucht meenigmaal donker van wozd alsſe gelykerhand zig van den grond in de hoogte begeven.

Leggen nooit dan een ey t'effens, en dat driemaal in 't jaar.

Zy leggen haare eyeren in het zand neer / en zoo digt by den anderen / datze malkanderen ſomtyds raken / alſchoon ze Vogels van een byzonderen aart of ſlagte zyn; en deze onnozele beeſtjes zyn zoo tam en zoo goed van vertrouwen / dat ze niet op zouden vliegen / al was het dat men haar (om zoo te ſpreken) op het lijf trapte: men kan ze zonder ſlaan niet verdzyven. Dziemaal in 't jaar leggenze eyeren, en niet meer dan een teffens / even als de Solitaire : het welk te aanmerkenſwaardiger is / om dat'er onder het gevogelte van Europa (indien ik my niet bedziege) diergelijke exempelen niet gevonden wozden. Ik zal'er noch eenige byzonderheden van ſommige dezer Vogelen by-voegen / als ik van het Eyland Mauritius ſpreek.

ZE-

Digitized by Google

ZEVENDE HOOFTDEEL.

De Auteur gaat over tot de vier ongemakken van het Eyland *Rodrigue*, als eerstelyk, de kleyne en groote Vliegen. Ten tweeden, de Rotten en Landkrabben. Ten derden, de Jaarlyxe Orkaan: en ten vierden, de Rupzen. Spreekt dan verder van de *Requin* of Zeehond, en de *Remora* of *Zee-Lamprey*.

Alles wat ik tot hier toe heb ter nedergesteld / is zoo het voornaamste en wel 't voordeeligste dat wy op en ontrent het Eyland Rodrigue hebben aangemerkt. Om nu evenwel een regt denkbeeld van gemelde Eyland te geven / zoo zal ik tegenwoordig overgaan tot de ongemakken / en de dingen die niet vermakelijk zijn. 1692.

Ik zal dan een begin maken met het geene ons by de eerste aankomste ontmoette / namentlijk; een verbaarlijke zwerm van kleyne muggen. Zoo dra wy voet aan Land zetteden / omringden en bedekten zy ons t'eenemaal; en het was vruchteloos dezelve dood te slaan: want het getal was zoo groot / dat wanneer men tien duyzent den hals had gebrooken / zoo zoude het even zoo veel zijn geweest als of men tien droppeltjes water uyt de Zee geschept had. Het is wel waar dat dit goed niet steekt: maar het grootste ongemak dat men'er door lijdt / is / datze een onverdragelijke jeukte toebrengen wanneerze op de troony komen zitten. Zy vluchten naar de boomen toe zoo dra de Zon ondergaat; en zy koomen weer voor den dag zoo dra dat groote ligt te voorschijn koomt. Dewijl zy zig nu altijd onder 't lommer en in de zoete lucht begeven / zoo konden zy ontrent onze hutten niet banken: want toen wy een groot gedeelte van dat Land wat ruymte gegeven / en eenige boomen omver gehakt hadden / joeg de wind / die doe wat vryer om onze tenten heen speelde / al de muggen daar van daan naar de boomen toe / zoo dat'er in / nog ontrent onze hutten geene gevonden wierden; maar als wy eens gingen wandelen / dan zagen wijze het gansche Eyland over. Eerste plaag, namelijk de muggen.

Nog zijnder grooter muggen, die den wind zoo niet ontzien / en ondertusschen zeer lastig vallen. Zy hebben den bast vol levendige wormen, die zy op het vlees neer leggen / of al vliegende laten vallen: invoegen al onze kost bedorf / schoon wy dezelve met een linnen doek bedekten. Het eenigste middel om onzen voorraad voor 't bederven te bewaren / was / dat wy het eene en 't ander somtijds Hoe zy hun kost bedorven.

Digitized by Google

1692. eens in 't soutwater doopten. Misschien zouden de brezeltjes van de sticlen der Latanier-bladen zeer goed geweest zijn / indien men daar een doozluchtig dekkleed van had gemaakt / om de Wijze dooz de vliegen te beschutten; maar wp hebben zulx noopt in 't werk gestelt.

Van de Rotten. De Rotten waren onze tweede plaag. Dit ongedierte heeft zeer veel over-een-komst met dat van Europa; is hier in gzoote meenigte / en valt dzp lastig.

Waarom die ook op de Eylanden van America hebben konnen zyn voor dat'er Schipvaart was. Zp aten niet alleen het gezaaide op / maar knaauden al aan stukken wat in onze hutten was. Ik twijffel heel zeer aan het geene de Heer Rochefort zegt dooz de waarheyt gehoozt te hebben; namentlijk / dat'er op de Eylanden van America geen Rotten zouden geweest zijn dooz dat onze Scheepen daar quamen: want ik heb dikwilz in de Reysbeschzijvingen gelezen / dat ze milioenen op woeste en nog onbekende Eylanden hebben gevonden. 't Is waar / het zoude geen onmoogelijke zaake zijn dat'er dooz dezen eens een Schip op dergelijke Eylanden was gestrand; maar tegen het gevoelen van de hedendaagse Filosofen aan / zoo meen ik op goeden gronde te mogen geloven / dat de Rotten zoo wel als veele soozten van wormen, upt de bederbinge konnen dooztkoomen / niet-tegenstaande zp dooz den gemeenen weg van generceren vermeenigvuldigen / dewijl het welbehagen van den gzooten Werkmeester der Werelt zoodanig geweest is; en dat zoo zijnde / kan ik niet zien waarom 'er geene zouden gevonden wozden op Eylanden daar noopt Scheepen gelegen hebben.

Hoe zy ze verdreven. In plaats dat de Americanen slangen hebben die upt de natuur de katten, ja zelfs de honden verjagen / en een geduurigen Oozlog aandoen / zoo hadden wp / om de Rotten te verdzijven / geen ander middel bp der hand te neemen dan de hulpe van de Uylen en onze vallen: daar dooz verdzeven wijze ook upt onze Parochie of Karspel; maar somtijds quamen'er weer andere benden / die ons op nieuw moepte aan deeden.

Wat het beste middel zoude zyn. Het allerbeste en zeekerste middel om dat oncpndig getal te verminderen en wat verdzagelijker te maken / zoude / mijns bedunkens / zijn overal vergiftige bzokjes neer te leggen; te meer dewijl het Eyland niet al te groot is. En deze sterfte zoude van geen naslecp zijn die te vreezen was / indien men dezelve te weeg bzagt / eer zig daar eenige volkeren met der woon begaven.

Waarom de Historie van den Engelsman met zyn kat waarachtig schijnt. De gzoote en veelerley ongemakken die deze dieren te weeg bzengen / wanneer zp zoo met ganssche heyrlegers aan komen zetten / maakt dat men te ligter geloven kan de Historie van den jongen Engelschen waaghals Richard Whittington, behelzende / hoe hp in den jare 1397. zijn foztupn maakte met een kat / die hp bp geval upt zijn Vaderland had meede genoomen / en aan het Opperhooft van zeeker

zeeker Indiaans Eyland vereerde. Die kiepne Prins op de ongemeene kattejagt verlekkerd / gaf wederom in vergelding / een milddadig geſchenk aan den geenen van wien hy de kat ontfangen hadde. Na dat Whittington het geſchenk had laten wardeeren / keerde hy rjjk na hups / en wierd nog Lord-Major van Londen. Men ziet hem heel veel geſchilderd met de kat in zijn arm / en het Lord-Majors kleed aan / onder de Uythangboxden te Londen. 1692.

De Landkrabben waren het derde ſlag van Dyanden. Het is by-na onmogelijk dezelve uptteroepen / om datze in zulken onbedenkelijken getal in de lage plaatzen zitten / en om datze zoo beſwaarlijk upt haare holen te krijgen zijn. Zy neſtelen in den grond / en booren 'er zoo diep in tot datze water hebben. De gaten zijn wijd / en hebben verſchepdene uptweegjes. Zy loopen niet al te ver van honk / maar blijven gedurig als op de wagt ſtaan. Van de Landkrabben.

By nagt en by dag ruktenze de planten upt onze tupnen: en of wy'er alſchoon een hekje of ietz diergelijks om heen maakten / op hoope van 't gewas op die wijze te behouden / zoo gzoeven zy hare holen / wanneerze daar niet al te veer van daan lagen / zoo veel te dieper / en een nieuwe weg banende / quamen zy onder het hekje heen / en verſcheurden evenwel al onze bzugten. Den rug / of bovenſte ſchulp van die Krabben, is van een bleekroode kleur / by-na rond / en omtrent vier dupm bzeed. Zy wandelen op agt pooten van vier vingeren hoog: hebben twee getande nppers die van malkanderen in gzootte verſchillen / gelijk men weet dat dog alle soozten van kreeften over zig hebben / zijnde de rechter poot of nijper veel gzooter en ſterker dan de linker. Men ziet haar mond niet als ze loopen / om dat die van onderen is / maar de oogen puplen / even als de Franſe en Engelſe krabben / omtrent een dupmbzeed van elkanderen / een wepnig ter zijden de ſchulp upt. Wat ſchade zy al deeden, en hoe.

Als men'er by komt zijnze geweldig rap om zig weg te pakken; maar dewijlze altijd loopen naar de ſteen die gewozpen wozd / zoo heeft men tijds genoeg om ze raken. Het is bzy erg alsze iemand beet krijgen: Haar vleeſs is zeer goed / en ſmaakt by-na als onze Rivierkreeften. Zyn zeer rap, maar ligt te vangen.

In de maanden Julius en Auguſtus, even booz en na de volle Maan / gaan al de krabben van dat Eyland by millioenen te gelijk naar de Zeekant. Wy hebben daar ter plaatze geene gezien of zy waren met eperen beladen. Op dien tijd kan men een gzoote meenigte van kant helpen / om datze met groote troppen gaan / en te veer van haare holen afzijnde / nergens ſchuplplaats hebben. Wy hebben op eenen avond meer als drie dupzent met ſtokken doodgeſlagen / zonder dat men daags daar aan den hoop verminderd zag. Het tweede jaar van ons verblijf op dat Eyland wierden wy te rade / om in de plaatzen daar zy zig 't meeſt onthielden een deel zaad In wat tijd van 't jaar men de meeſte van kant kan helpen.

Digitized by Google

1692. in den grond te werpen / op dat zy metter tijd in haar eygen akker werk mogten vinden / en ons zoo doende vergeeten; gelijk het gebeurde: toen ze daar bezigheyt vonden / ja meer als ze af konden / wierden onze planten gespaard: want doe de onze maar zoo veel tijd hadden dat ze groot begonden te worden / waren ze buyten gevaar; behalven dat wy nog die voorzorge gebruykten / dat wy het zaad / 't welk wy buyten het geene in onze hoven was / zogten voort te queeken / in een grond wierpen daar zy niet gewoon waren te koomen; als daar was het hooge land; het land wat verder van de Rivier af gelegen; en eyndelijk het steenagtige.

Aardig geval van een krab die een goudbeurs ligt.

Een van onze maats / die ten minsten zoo wantrouwende als rijk was / en op Avontuur twee groote koffers vol koopmanschappen / die in Indiën wel gewild waren / behalven nog een goed getal goude Louïsen, hadde meede genoomen / wierd heel aardig door een van deeze beesjes geknapt en van den huyg geligt. Hy had zijn Louïsen in verscheyde beursjes verdeeld; en zoo dra als hy maar een weynig buyten zijn Tent ging / merkten wy dat hy ze altijd met zig nam. Hy liet ook nooit naa van ze met een groote knaphandigheyt in verscheydene plaatzen en schuylhoeken te verbergen eer hy naar bed ging: maar hoe fijn hy was / hy vond 'er die nog al snediger waren / en wierd tot een plompert gemaakt van een dief die hy niet mistroud had; ik meen van de eene of d'andere Krab, of Rot, die een van zijne goudbeursjes ligte / om dat het leeren zakje wat vettig / en misschien na de smaak van den roover was. Wy des anderen daags bespeurende dat hy grijnig zag / en heel neerstig na ietwes omzogt / wilden met kragt weeten wat hem scheelde: het zy nu dat wy hem te lastig vielen; of dat hy blijde was dat wy hem te hulp quamen / hy verhaalde ons het geval omstandig. Schoon men werk had om zig van lagchen te onthouden / zoo ging men evenwel neffens hem aan 't zoeken; maar waar men keek / of wat men deed / men vond niets / zoo dat de beroofde zig omtrent zijn verlies moest troosten. Hy had van dien tijd aan zulken onverzoenelijken haat tegen het geslagte der Krabben opgevat / dat in den oorlog / die wy dikwils met die knapen voerden / hy geen een om 't leven bragt / of hy gaf hem nog altijd eenige slagen na zijn dood.

Zeekrabben.

De Zeekrabben zijn veel beeter en veel grooter dan de andere / en zijn ook ligter te verteeren.

Tourlourous.

Daar is nog een ander slag / die / zoo als my onderrigt is / op de Antilles, of Americaanse voor-Eylanden den naam dragen van Tourlourous, en koomen zeer wel over-een met de eerstgenoemde / maar vallen doorgaans wat kleynder. Deze woonen waarlijk tusschen de aarde en de Zee / en zijn regte halfslagten / want de vloed vervult haare logementen tweemaal des daags met water / en

zy

zy zijn gedurig bezig met dezelve schoon te maken. 1692.

De Orkaan die men yder jaar in de maand van Januarius of Februarius moet uytstaan / gelijk ik reeds gezegt heb / is ook een schrikkelijke vyand. Wy hebben dezelve tweemaal gesmaakt. Deze onstuymige wind verheft zig gemeenlijk na zagt weer / ja zelfs na een overmatige stilte; en het allerhevigste van den storm duurt pas een uur. Te dier tijd zagen wy in een oogenblik verscheyde zware boomen uyt de aarde rukken / en aan onze hutten kraakte alles wat'er om en aan was. De loeyende en schuymende Zee maakte een vreesselijke beweeginge / en hare golven hemelhoog verheffende / sloeg zy dezelve met zulk eene ongestuymigheyt tegen de kusten aan / dat het scheen als of de Natuur t'eenemaal omkeeren / en wederom in een Chaos veranderen wilde. De Heemel vermengde zig met de aarde. De Lugt wierd zwaar en bedekte alles met nare duysterheyt. De wolken overkropt / borsten eyndelijk los / en stortten zulk eene meenigte waters uyt / dat onze schoone en vrugtbare valeyen overstroomden / en een nieuwen Oceaan geleeken. Al wat de beeken bereyken konden / wierd ontworteld en in der yl weg gevoerd: ja ik geloof / indien het tempeest drie uren geduurd had / daar zoude geen eenen boom hebben blijven staan. De Dieren voorzien door een natuurlijke drift / haar van God ingegeven / deze Orkanen en begeven zig in de hoolen der bergen; maar des anderen daags koomen zy weder te voorschijn / om dat het weer dan al immers zoo schoon en stil is als te vooren. De laatste der twee Orkanen die wy op dat Eyland gehadt hebben / was veel verschrikkelijker dan de eerste. In 't midden van de allergrootste onstuymigheyt wierd het eensklaps dood stil / zoo dat men het allerminste geruys hooren konde / en meende alles gedaan te zijn; maar de wind begon veel heftiger dan te vooren / zijn hoorens weer op te steeken. Toen wierden alle onze tuyntjes tot in den grond toe verwoest / om dat de woedende wind een groote meenigte Zeewater in de hoogte gevoerd hebbende / over het gansche Eyland een Zundvloed van zout water te weege bragt / waar door alle onze planten verzengden en om een lugje raakten. Maar gelyk dit den grond niet t'eenemaal bedorf / zaaiden wy'er aanstonds / zoo dra wy uyt de kloven der steenrotzen / daar wy gedurende het onweer schuylden / te voorschijn quamen / wederom wat anders in.

Derde ongemak, zynde de Orkaan

Derzelver ongemeene onstuymigheyt.

Hoe onze tuyntjes daar door bedorven wierden.

De vierde en laatste vyand die wy te bestrijden hadden / waren kleyne groene Rupsen, dewelke altijd op de Orkaanen volgen / en heimelijk als uyt voortspruyten. Dit ongedierte plaagde ons / van den Maand Februarius af tot diep in April toe / geweldig / om dat ze alle de Meloenen op aten / en zelfs niet een blad over lieten. Door ondervindinge hadden wy al geleerd / dat het beste middel om ze te behouden / was / des nagts te dekken / en niet eer te ontblooten

Vierde ongemak, name de Rupsen, en wat schade zy doen.

Digitized by Google

1692. dan na Zonnen opgang. Glaze klokken zouden 'er ſchoone ſchilden voor geweeſt hebben. Dat geſpuys raakte nooit aan de Andivie, nog aan de Porceleyn; waar upt men ligtelijk beſlupten kan, dat ze geene andere krupden of gewaſſen aandeeden, dan die van haar ſmaak waren.

Scorpioenen. Hier en daar zitten wel Scorpioenen, en bpzonder in de Lataniers, maar zijn ganſch niet gevaarlijk: een klaar bewijs daar van is, dat wp'er verſchepdemalen van geſtooken zijn geweeſt, zonder het minſte letzel te houden: de wond ſmart maar een oogenblik, eben-eens of men met een ſpeld geprikt wierd.

Van de Requins, of Zeehonden. Wanneer wp eens in zee wat gingen baden, of dat wp al gaande gingen viſſen, wierden wp dikwils omringd van een deel Requins of Zeehonden, onder welke zig ſomtijds al heele gzoote lieten zien, dog zp deeden ons nooit aan. En toen wp op die droevige Kuts van 't Eyland Mauritius zaten, (waar van ik hier na ſpzeeken moet) heb ik meer als honderdmaal een Hart van eenige Jagthonden al zwemmende zien vervolgen, en dat ter plaatze daar een lengte van Zeehonden was, zonder dat haar, alzoo wepnig als ons, die dagelijks in zee gingen zwemmen, pet minſte leed geſchiedde. Ik laat den Lezer nu oozdeelen, of dat dier wel zoo verſlindende is als men roept, dan of de hier omtrent ſweevende Zeehonden van een ganſch verſchillenden aart zijn met de anderen: want de Reysbeſchrijvers die in en om America, en veele andere deelen van de Wereld geſwozven hebben, verhalen eenparig, dat de Zeehonden, die zig daar omtrent onthouden, zeer gevaarlijk en inſlokkende zijn; ja ſommige ſpzeeken daar van als ooggetupgen: derhalven is het veel redelijker te geloven, en veel eer te beſlupten, dat de Zeehonden niet altemaal eenerlep zijn. Deze vis is gemeenlijk vijftien of zeſtien voeten lang. De bek is in dierboegen, dat het beeſt zig wel eerſt op den rug dient te wentelen eer hp den roof in kan zwelgen. Hp heeft verſchepde rpen tanden, die ongemeen ſpits, en te gelijk ſcherp-ſnijdende als een zaag zijn. Ik heb te Batavia en elders hooren zeggen, dat de herſſenen van een Zeehond meer als gemeen werken op een vzouw in barensnood; dog van diergelijke dingen hebben wp geen pzoef konnen neemen op ons Eyland. Sommige zeggen dat het zoo genaemde Zuygertje, of Loots van den Zeehond, altijd als een Gids voor deze laaſt genoemde heen ſwemt; maar dat verdigtzel is meer als al te wel door Vader Tachard wederlegt. Deze zuyger, die men met veel waarſchijnlijkheyt houd voor de Remora, of Zeelamprey, en die de goede lupden van voorgaande tijden (met veel eerbiedigheyt de Ouden genoemt, ſchoonze de meeſten tijd niet wiſten wat ze zeyden) zoo befaamd hebben gemaakt; deze zuyger, zeg ik, heeft boven op zijn hooft, en zelfs tot over de nek toe, een gerimpeld gewas zitten, dat nog vis, nog been is, waar mede

De Remora of Zeelamprey.

hp

Digitized by Google

1692.

hp zig dikwils aan den rug van de Zeehonden vast plakt; en ook wel aan levenlooze dingen: want wp hebben hem wel geheel upt het water tegen ons Schip aan zien hangen.

Worden tweederley slag gevonden, en waar in verschillen.

Daar zijn dooz het minste tweederlep slag / die zoo wel in de kleur als grootte verschillen / dog dooz het overige de zelve gedaante hebben. Zp hebben geen schubben / maar een gladde slymagtige hupt als de alen. De allerlangste zijn gemeenlijk tusschen de twee en dzie voeten; en op den rug donker groen van kleur / dog na den bupk toe allengskens wat helderder. De andere zijn niet langer als een haring / en gelijken'er ook heel wel na; dog zijn wat hozter van bek als de eerstgenoemde / en ook zoo donker van kleur niet. Beyde zijnze niet al te vast van vis / maar smaaken evenwel niet onaangenaam. Dewijlze van binnen wel voozzien en te gelijk lang en smal zijn / zoo schietenze dooz 't water als een pijl dooz de lucht. Haare tanden zijn klepn / en rond toeloopende / ja zoo hozt dat men ze nauwlyx zien kan. Het is niet dan al te waar dat dit goed dikwils onder water tegen de Scheepen gaat zitten: en wanneer ze dan wat sterk in getal zijn / behoest men niet te twijffelen of zp stupten het Schip eenigzins in zijn loop.

Ik heb van dit Dier wat wijdloopiger willen handelen / om dat anderen het niet gedaan hebben.

In 't voozby-gaan moet ik nog zeggen / dat ik mp meenigmaal heb verwonderd / waar dog den befaamden Rondelet zulken gzooten agtinge dooz verkreegen mag hebben: zoo dikwils als ik hem over dingen nazie die mp wel bekend zijn / vind ik hem altyd heel gebrekkelijk en mager.

ACHTSTE HOOFTDEEL.

Waar de bewoonders van deze nieuwe Wereld zig meede bezig hielden, zoo ten opzigte van hunne geestelijke oeffeningen als anderfins. Waarom zy niemand onder hen tot Leeraar verkooren, en alzoo een Kerke oprigteden. Tuschen beyden word den boom *Paviljoen* beschreven. Wat soort van speelen zy daar speelden. Beginnen te wonhoopen en maaken een vaartuyg om daar meede naar 't Eyland *Mauritius* over te steeken, ingevalle de *Marquis du Quêne* hen na ver-

Digitized by Google

verloop van twee jaren niet by-quam. Hoe zig dat timmeren toedroeg.

1692. Tot nu toe beſchreven hebbende de voordeelen / en de ongemakken die het Eyland Rodrigue verzellen / zoo zullen wy nu overgaan tot de dingen waar meede wy ons gedurende het twee-jarig verblijf aldaar bezig hielden / want ſchoon wy daar niet al te veel werk vonden / gelijk men wel denken kan / zoo moeſten wy evenwel wat doen.

Hoe zy hun tyd verdeelden. Het onderhouden dan van onze hutten, en het bebouwen van onze Tuynen, nam altyds een gedeelte van onzen tijd weg. Het wandelen wederom een ander gedeelte: want wy gingen dikwils naar de Zuydkant van 't Eyland, 't zy dat wy dwers door / of bupten-om gingen; ja daar is geen een plaatsje op gansch Rodrigue dat wy niet verſcheidemalen en wel naukeurig bezigtigd hebben. Bergen en Oevers zijn altemaal met groente bedekt / hoe ratzagtig datze ook zijn; de reden is / om dat de Kotzen ten minſten met drie en ook wel vier voet aarde bedekt leggen: Ja tuſſchen de ſteenen zelf / daar men gansch geen aarde ziet / waſſchen zwaare / groote / en regt opgaande boomen; 't welk het Eyland van verre veel meer doet ſchijnen als het in der daad is / vermits men daar uyt beſlupt / dat het altemaal uyt ongemeen goed Land beſtaat.

Hoe men al wandelende zelfs aan de koſt kon raken. Overal kan men gemakkelijk gaan / om dat 'er geene / of ten minſten zeer weynige plaatzen zijn daar men bezwaarlijk by-kan / en om dat 'er overal genoeg te eeten en te drinken valt. In wat hoek van 't Eyland men ook is / indien men geen gevogelte ziet / zoo behoeft men maar tegen een boom te kloppen / of maar wat boeha te maken / aanſtonds zal het gevogelte op dat gerugt toe komen ſchieten: en dan valt 'er niet anders te doen als maar een goede verkiezinge te doen / met ſteenen te werpen / of met ſtokken te ſlaan den geene die men hebben will. By toeval heeft de onderbindinge ons dat geleerd: want op een tijd eens met malkander wandelende / en in zeeker boſch van een dwalende / bonden wy ons genoodzaakt om overlupd te ſchreeuwen / op dat wy wederom by een mogten raken; maar wy verwonderden ons heel zeer / wanneer wy op dat geroep een groote meenigte vogels upt alle hoeken van daan zagen komen / die rondom ons heen gingen zitten. Toen was het als of de Almogende tegens ons zeyde / ſlagt en eet: ja wy hadden niet anders te doen dan maar vuur te ſlaan / en goede cier te maken. Overal vind men ook Schildpadden: en wat de lucht belangt die is zoo zoet en gematigd / dat men wel onbeſchroomd onder den blauwen Hemel mag gaan leggen ſlapen. Maar als men dat nog al niet doen will / zoo kan men heel ligt een hut tot deszel toeſtellen van bijf of zes Latanier-bladen, van welkers dikte en grootte wy hier boven geſpzooken hebben.

Maar

Digitized by Google

1692.

Maar om weder te keeren tot het geene ik zoo even heb beginnen te zeggen van ons dagelijx werk / zoo zal ik'er nog bp voegen / (zonder te denken dat 'er een ſcheutje Phariſeeſch onder loopt) dat wp ieder dag onze gezette tijden hadden tot geeſtelijke oeffeningen; en des Zondags deeden wp bp-na alles wat men in Vzankrijk gewoon is in de Kerken te doen: want wp hadden het oude en nieuwe Teſtament; de heylige Pſalmen en Lofzangen; een bzeede uytlegging over het nieuwe Teſtament, en nog verſchepde Predicatien. Indien wp van gedagten waren geweeſt onze dagen daar te moeten epndigen / of / ten minſten een langen tijd te hebben moeten blijven / niets had ons konnen beletten / dunkt mp / om de verſtandigſte upt het midden van ons met eenparige ſtemmen / en bp gevolg op een wettige wijze / tot den heyligen dienſt te verkiezen: en waarom zouden die twee of drie, in des Heeren name vergaderd, geen volmaakte gedaante van de ware Kerke aangenoomen / en de bpzondere vertrooſtingen / als daar is het genieten van des Heeren heylig Avondmaal, ontfangen konnen hebben. Meenigmaal heb ik in den zin gehad diergelijken voozſlag te doen; maar aan de eene zijde beſpeurde ik dat mijne metgezellen genepgd waren / ten koſten van hun leven / in 't kozt alle bedenkelijke middelen in 't werk te ſtellen / om weder te keeren naar de bewoonde Wereld. En aan de andere kant had ik redenen te bzeezen / dat zp in diergelijken voozſlag ietwes verkeerdelijk opgevat zouden hebben / dat hen misbagen mogte: want alſchoon wp / tot ons geluk / altemaal eensgezind waren / zonder dat onder ons plaats had de verkeerde wijsheyt der Wijzen / het verlepdende verſtand der Verſtandigen / nog de geſchillen en ſchadelijke nieuwigheden dezer eeuwe / die zoo veel haat en wanozde in de Chziſten Wereld te weege brengen / zoo bzoegen wp dog altijd in 't bpzonder wel zozge / dat wp in de behandelinge van den Godsdienſt niets deeden 't welk naar afgodery of bpgeloof / de allergevaarlijkſte peſt in 't Chziſtendom / heide of ſmaakte. Het baarde ons groote geruſtheyt dat wp bleven binnen de palen der zupvere en eerſte Euangeliſche Leere, waar in / volgens het zeggen van alle Godsgeleerden, de ziele en het wezen van 't Zaligmakende Gelove legt opgeſlooten / zonder dat wp ons verder tot het onderzoeken van ydele en noodelooze dingen overgaven. Wp beminden en herhaalden dikwils deze volgende ſchoone woozden; Ik hebbe niets voorgenoomen te weten, dan Jeſum Chriſtum, en die gekruyſt. Dit is het eeuwige leven datze u kennen den eenigen waaragtigen God, en Jeſus Chriſtus die gy gezonden hebt. Indien gy Jeſus Chriſtus met den monde belijdt, en in uw herte gelooft dat hy hem uyt den dooden heeft opgewekt, zoo zult gy zalig worden. Die in my gelooft heeft het eeuwige leven. Een iegelijk die den name des Heeren aanroept zal zalig worden. Ik heb u den ganſchen raad Gods ver-

Geeſtelijke bezigheden, waar die in beſtonden.

Waarom zy niemand onder hen tot Predikant koſen.

Digitized by Google

1692. kondigt ... te weten ... de bekeeringe tot God, en het geloove in Jesus Christus. De zuyvere en onbevlekte Godsdienst voor God en den Vader is deze, Weduwen en Wezen bezoeken in hare verdrukkinge, en zig zelven onbesmet bewaren van de Werelt.

Waar in de zuyverheyt van hunne Religie. bestond.

Wy dan ontlast zijnde van een Theologie die niet beswagteld was met geschillen tegen vercierde en Kettersche denkbeelden / smaakten de aangenaame lekkernyen van een eenvoudige zuyvere Godsdienst, ontbloot van alle bygelovige hinderpalen / en scholastyken zwadder / ja van alle ydele en vermeetele gedagten / die gansch verderfelijk zijn / beyde voor ziele en ligchaam. Wy hadden / met de heilige Schrijvers / een afkeer van die meegaande mannen in 't stuk van Religie, die de Leere en den Openbaren dienst van God zoo netjes na hun zin weten in te schikken / en het touw wat konnen laten vieren / willende in dat geval veel wijzer zijn als de Opperste wijsheyt zelve. In ootmoet en needrigheyt des herten aanbaden wy God onzen Schepper / Vader, Zoon, en H. Geest, en dat met geen andere woorden en spreekwijzen / dan die de Goddelijke openbaringen ons meededeelden; zonder zig verwaandelijk te vermeeten / de verborgentheden, die voor den sterveling bedekt / en voor haar verstand ondoorgrondelijk zijn / en altoos zullen blijven om dat het verborgentheden zijn / te konnen uytleggen en ontswagtelen. In dier voegen riepen wy God aan met vrolijkheyt / en een vast vertrouwen op de voorspraak van Jesus Christus, onzen verlosser, borge, en rantsoen; den weg, de waarheyt, en het leven. En in dezen gelukzaligen staat verwagtten wy met een stil gemoet de dood; niet als een Koning der verschrikkinge / maar als een boode van goede tijdingen.

Fraye wandeling daar zy zig des avonds mee vermaakten.

Behalven de groote wandeltogten of kleyne Reysjes / daar ik hier vooren van gesprooken heb / zoo lieten wy niet na / ieder avond ons vermaak te neemen met een kleyn kuyertje niet ver van honk. Onder allen hadden wy een plaatsje langs het strand / ter linker zyde van de Rivier / dat uytneemende vermakelijk was / bestaande in een regte en als met een lijn getrokkene Laan / die van vooren tot agteren even ver van de Zee lag / ter lengte van ontrent twaalfhondert treeden / zijnde ruym zoo lang als de Maliebaan te Utrecht. Wy zouden deze wandeling wel twee uren ver hebben konnen uytrekken indien wy gewild hadden; en dat altemaal langs een vasten en waterpas leggenden grond. Van de eene kant hadden wy het schoonste gezigt dat men bedenken kan over het vlakke van de ruyme Zee / welkers onophoudelijke Eb en Vloed door het stooten tegen de klippen / die'er een halfuur van daan lagen / zulk een zeldzaam geruys verwekten / dat wy juyst niet buyten staat geraakten om met elkanderen te spreeken; maar evenwel meenigmaal in zulk eene vrywillige verrukkinge vielen / dat wy vergaten onzen mond te oopenen en te spreeken.

Naar

Digitized by Google

Pag: 51.

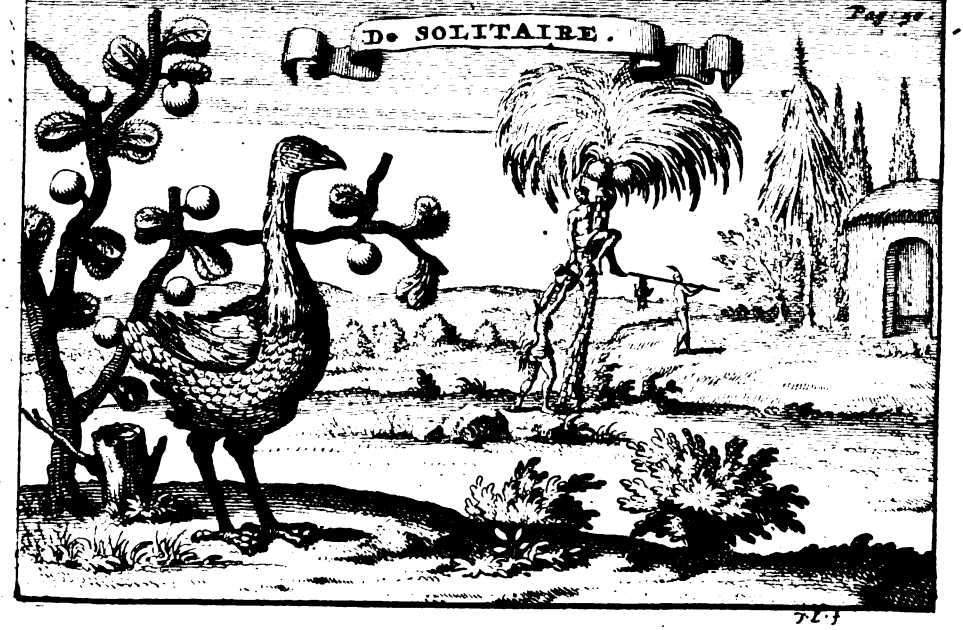

Digitized by Google

Digitized by Google

1692.

Naar de kant van het Eyland toe wierd ons gezigt een aangename bepalinge gemaakt door de betoverende kusten: en de valeyen deeden zig niet anders op dan een Lusthof in den zoeten en rijken Gogst.

Zeldzamen boom; en hóe zig van buyten op doet.

Onder het groot getal van allerley slag van boomen die de Natuur daar voortbrengt/ is'er eene wonderlijk fraay/ en wegens zijne schoonheit/ grootte/ rondte/ en ebenmatigheyt der ongemeene takken/ waardig dat hy bezigtigd werde. De takken zijn over al geweldig digt in een gevlogten/ en het grove en dikke blad hangt 'er buyten omheen by-na tot den grond toe: zoo dat men van desselfs stam/ van wat kant men dien schoonen boom aandoet/ niets als onder aan den voet maar een weinig/ en somtijds wel niet met al/ zien kan.

Hoe hy van binnen gesteld is.

Dewijl nu dien boom in het midden ook vol blad zit/ gelijk men wel denken kan/ zoo zict het van binnen even-eens of 'er een deel kleerstokken leggen/ die enkelijk geschikt schijnen om het lofwerk te onderschragen/ en van dien boom een groene Tent te maken. De vooznaamste schoonheyt van deze Tent bestaat in het buytenste/ en dan vertoont zy zig ook ongemeen; hoewel derzelver verkoelende schaduwe/ om de waarheyt te zeggen/ ook hare zoetigheyt heeft: maar de vrugt van dezen wonderboom deugt niet om te eeten.

Derselfs vrugt.

Eenige uyt ons gezelschap/ die de nieusgierigheyt hadden am 'er van te proeven/ vonden dezelve heel scherp/ en wierden voorts door onderbindinge gewaar dat ze niet minder gevaarlijk was. De reuk komt zeer wel over-een met onze rijpe queepeeren. Het zijn eygentlijk troffen, welkers druyven of bezien hard en wel gevuld zijn. Van buyten aankoomende hebben wy ons dikwils ingebeeld dat het de vrugt van den Ananas was: om welke redenen wy als uyt gewoonte aan den zelven ook den naam gaven van Ananas, hoewel het onderscheid tusschen die twee vrp groot is. Voor my/ ik noemde hem Paviljoen. De bladeren/ die uit een ongemeene fraaye groene kleur bestaan/ hebben zulke korte steelen/ dat het schijnt als of ze blak tegen den boom aanzieten. De allergrootste van gemelde bladen zijn vier of vijf duymen lang/ en loopen spits toe/ maar zijn wel vijftien duymen breed/ hangende als bouketten of plumbossen/ tusschen welke de drupftrossen/ die allerhande kleuren hebben/ al na datze rijp zijn/ zig op een aangename wijze laten zien. Menigmaal ben ik rondom dat uyt de natuur opkomende Paleys heen gegaan/ en heb my ook altijd op nieuw over desselfs ongemeene schoonheyt en grootte verwonderd.

Hunne gemeene spoelen.

Wat nu de spoelen belangt, somtijds gingen wy eens aan 't dammen, dan eens aan 't tiktakken, ook wel aan 't keegelen, en dikwils speelden wy naar de bal. Het jagen en vissen viel te gemaklijk om 'er groot genoegen in te scheppen. Wy vonden somtijds

Digitized by Google

1692. vermaakt in het leeren der Papegayen, waar van men / gelijk ik voor dezen gezegd heb / een groote meenigte op dit Eyland vond. Wy bragten 'er een over op 't Eyland Mauritius, die Fraus en Duyts sprak.

Wat zy 't tweede jaar deeden.

Uyt het verbolg zal ligt af te meeten zijn / dat wy ons het tweede jaar wel meest bezig hebben gehouden met het toeftellen van dat schip / daar wy nu breeder van zullen beginnen te spreeken: maar indien men ondertusschen eens weeten wil / waar mede wy de duysternisse verdreven wanneer ons de nagten wat te lang vielen / zoo zeg ik dienaangaande / dat wy lampen hadden meede genoomen / dewelke met de olie of het vet van Schildpadden gevuld zijnde / van een zeer goed gebruyk waren / dewijl dat het / gelijk hier boven gezegt is / nooit bestalde. Voorts gebruykten wy brandglazen om vuur te maken.

Dewijl wy dan vlees en vis, gezooden en gebraden / kruyden en wortelen, hoftelijke Meloenen en andere brugten / beneffens palm-wijn en zoet water in overvloed hadden / zoo heeft de Lezer geen vreeze behoeven te hebben / dat de arme waaghalzen op het Eyland Rodrigue van honger zouden sterven.

Maar nu gemelde Lezer evenwel zoo veel goedheit heeft gehadt / van zig een weinig ontrent onze ongemeene toeftant in te laten / zoo zal ik 'er nog by voegen / en met waarheit verzeekeren / dat wy 'er zeer wel te vreeden waren / en ook schoon smulden; zonder dat het ons qualijk bequam; zonder dat wy (Gode zy dank) ooit ziek wierden / en zonder brood. De Kaptein had ons wel twee groote tonnen bischuyt gelaten / maar die spaarden wy geweldig / en gebruykten ze niet dan in potagie; ja somtijds dagten wy 'er niet eens aan.

Neemen een besluyt van een Schip te timmeren, en na Mauritius over te steeken.

Toen wy ruym een jaar daar aan Land waren geweest / en zagen dat 'er geen een schip opquam / begonden sommige (om de waarheyt zuyver en ongeveynsd te zeggen) al te wanhoopen en verdrietig te worden. Zy beklaagden zig en het speet hen geweldig de bloem hunner jeugt zoo te moeten verliezen / ja waren innerlijk bedroeft als ze dagten dat zy mogelijk de beste dagen van hun leeftijd in naare eenzaamheyt en in verdrietige leedigheyt zouden moeten doorbrengen. Na verscheyde diepe overleggingen / wierd by-na met eenparige stemmen beslooten en vast gesteld / dat men twee volle jaren na de komste van den Heere du Quêne, volgens zijne beloften / zoude wagten; maar indien hy niet op quam dagen / men alsdan alle middelen zoude in 't werk stellen / om te zien of men naar het Eyland Mauritius, den Hollanderen toebehoorende / konde oversteeken / want daar zijnde / had men geleegenheyt genoeg om t' scheep te gaan werwaarts men wilde / dewijl daar een Gouverneur is / en dat 'er ieder jaar scheepen van de Kaap aankoomen.

Hoe ver Mauritius.

Dat meergemelde Eyland Mauritius legt omtrent hondert en zestig

Digitized by Google

tig mijlen van Rodrigue. Een groot endeweegs! Maar vermits ons in 't hooft lag en woelde / en ook in der daad waar was / dat 'er geduric maar eene wind van onze kuft derwaarts heen waaide / zoo namen wy vaft vooz / een vaartuyg te maken zoo goed als wy konden; en ingevalle wy dagten dat gezepde vaartuyg mogt schijnen dienst te kommen doen / wy dan / na het aanroepen van hem die de Zee en winden gebiet / ons zelven zouden begeven in die kleyne Arke, en wagen het om over te ficken. 1692.

van Rodrigue legt.

Deze onderneeminge deed zig wel zeer zwaar op / zelfs by de gene die 'er 't eerfte ontwerp van gedaan hadden / maar quam evenwel niet ganfch onmogelijk vooz. Men moeft een Schip maken dat gzoot genoeg was / en dat zonder werkluyden die deg verftonden / en met weynig gereedfchap. Wy hadden nog teer, nog touwerk, nog ankers, nog Compas; in 't kozt / ons ontbzaken nog honderd andere noodwendigheeden; en evenwel by na tweehondert mijlen ver te moeten varen / was ook wat te zeggen / en een vzy lange tocht: ja duyzent andere zwarigheden deeden zig op in de herffenen van de voozzigtigfte / en quam hen vooz als een onderneeminge die geen goeden uptflag konde hebben. Maar die het ontwerp gemaakt hadden / ftandvaftig blijvende / zoo wierd 'er eyndelijk een beflupt genomen dat men dan dien weg inftaan zoude / en dat men tot tijdverdrijf en om zig wat werks te geven / het maken van zoo een Scheepje zoude onderneemen; want het quaadfte van allen was / dat den arbeyd verloozen zoude wezen / ingevalle het qualijk uptviel / of indien zig ondertuffchen een beeter geleegenthepd opdeed.

Wat zwarigheden zig al op doen.

Zoo gezepd / zoo gedaan: wy wierden alle agt / zonder in 't Smulbroers Bildeboek als leerjonges aangeteekend te wozden / Timmerluyden, Smits, Lijndrayers, Matroozen, in 't kozt / alles wat men moeft wezen: fchurft leerde wel bzouwen / en de nood fcherpte ons verftand. Elk bzagt het zijne te berde / wanneer men dagt dat het bequaam en voozdeelig was. Men werkte met genegenthepd / goede gemeenfchap / en vermaak.

Begeven zig aan 't werk.

Wy hadden onder andez gereedfchap / een gzoote en kleyne zaag, met welke wy vaft begonden planken te zagen / en bedienden ons zeer gelukkig van een zware vierkante eyken balk van omtrent de zeftig voeten lang / die eenigen tijd te vooren op onze kuften was koomen aandzijven. Indien de Lezer tuffchen beyden upt nieusgierigheyd zoude willen vzagen / waar dog die zware balk van daan is gekoomen / zoo moet ik met waarheyd antwoozden / dat ik het niet en weet: hoe het zy of niet / de Zee befchikte ze ons / wy bedienden 'er ons van / en maakten 'er verfchepde goede planken af: maar dewijl onze gzoote zaag weynig dogt / en zelfs wel dziemaal bzak / te meer / om datze dooz onkundigen behandeld wierd / zoo waren de planken overal niet even dik / en by gevolg van het beste flag niet.

Bedienen zig van een balk die daar was koomen drijven.

Digitized by Google

1692.

Hoe groot zy het vaartuyg maken, en wat zy in plaats van teer en touw gebruykten.

Wy maakten deze boot of schuyt twee-en-twintig voeten lang over steven / zes wyd / vier hoog / en agter en voor rond. Wy hadden wel eenige spykers / maar Jan de la Haye, die een Silversmit was / en eenig gereedschap by zig had / maakte / beneffens meer ander yzerwerk / al meer / gelyk hy ook de zaag tot dryemaal toe aan malhander lapte. Om te kalefaten gebruykten wy oud linnen / en dan die harde koraal-specie / waar van ik hier boven gesproken heb. Deze specie / gemengd met gom / en getemperd met Schildpaddevet, verstrekte ons in plaats van teer. Wy maakten ook allerhande dik en dun touw van die draadagtige veezeltjes uyt de steelen van de Lataniер-bladen. Deze touwen nu waren wel sterk / maar niet eenig genoeg / zoo datze by-na anders nergens bequaam toe waren dan om styf gespannen te worden: want wanneer men ze tot loopende touwen gebruykte / zoo rafelden ze ten eersten uyt / en waren straks kapot. In plaats van een anker gebruykten wy een stuk steenrots / wegende ontrent hondert-en-vyftig pond / en maakten een zeyl zoo als wy best konden.

NEGENDE HOOFTDEEL.

De inwoonders van *Rodrigue* brengen hun vaartuyg in't water. Victalieren het, en waar mee. Wat zy in plaats van een Compas gebruykten. Den dag van hun vertrek word vast gesteld. Nemen de Reys aan. Raaken in den grond, en hoe zy zig bergen. Isaac Boyer besterft het. Grafschrift t'zyner eere gemaakt. Onzen Schrijver maakt zwarigheyt ten tweedenmale te vertrekken; dog word overreed, en hoe. Neemt met verscheyde Zeegenwenschingen afscheyd van gemelde Eyland.

Zetten 't Schip in 't water, victalieren het, en waar mee.

Wanneer nu een iegelyk aldus zyn neerstigheyt te werk gesteld / en de twee jaren by-na een eynde genoomen hadden / zette men armen en beenen schrap om dat Vaartuyg van Land te krygen. In 't water zynde / begonden wy onze Arke te Victalieren, en namen ten dien eynde gerookt vlees van de Lamentin of Zeekoe; berg water in onze oude water-tonnen die daar altyd toe gedient hadden; het overige van onze bischuyt; en een goede provisie van aard- en Water-meloenen, om dat die een langen tyd duren en goed blyven konden. Ik

Digitized by Google

Ik heb hier boven gezegt / en het is ook in der daad de waarheyt / dat wy ons Galjoen onder handen namen zonder eenig aan een Compas te denken. Maar wanneer een iegelijk om zogt of hy niet wat vinden konde dat daar eenigzins toe dienen mogte / zoo vond iemand van de onze een kleyn / en op een zeylsteen aangezet Zonnewijzertje, 't welk hy eens voor drie stuyvers t'Amsterdam had gekoft: en hoewel het niet goed was / zoo verheugden wy ons egter / op hoope van 'er nog al eenigen dienst af te zullen hebben. 1693.

Wat zy in plaats van een Compas gebruykten.

Toen nu dit Schip al in 't water lag / stond ieder met veel verwondering en keek dat het na geen roer lupsterde; en dat men / om het te doen wenden / een riem moest gebruyken.

Den dag / eyndelijk / om te vertrekken wierd vast gestelt / zijnde den 19 April 1693 / en by na volle Maan / op welken tijd de Zee 't hoogst vloyende / wy best over de banken konden koomen. De reden waarom wy den dag van de volle Maan zelf niet verkozen was / om des te langer van haar heldere ligt gedient te wezen.

Dag van hun vertrek word vast gestelt.

Van de zoo even genoemde banken, daar ik meer van gesproken heb / zal ik / tot opheldering der geener die deze spreekwijze niet verstaan / in het voorby-gaan zeggen / dat het klippen zijn die met hoog water even onder leggen / en by na als een muer dat Eyland omringen / behalven dat 'er op twee plaatzen een opening gevonden word van tien of twaalf voeten / welke Rodrigue toegankelijk maken. Men ziet alles afgebeeld in de Kaart, fol. 1.

Wat Zeebanken zijn.

Toen wy eerst op het Eyland quamen / vonden wy op de schorsen van verscheydene boomen de namen gesneden van sommige Hollanders, die 'er eenige jaren te vooren aan Land waren geweest / beneffens den tijd wanneer. Dit bragt ons in gedagten om ook iets diergelijks te doen voor ons vertrek. Wy schreven dan in 't hout onze gevallen in 't Frans en in 't Duyts, en teekenden net aan den dag van onze komste; hoe lang wy daar gebleven; en wanneer vertrokken waren. Dit staken wy in een fles / met een bekendmaking daar op / dat men 'er in moest zien. Deze fles nu zetteden wy in een Nis of holte, die wy tamelijk diep hadden gehakt in den boom / waar onder wy gemeenlijk aten / om dat dien boom meer als eens de pyoef van den Orkaan uytgestaan had.

Laten een gedenkschrift op 't Eyland leggen.

Eyndelijk dan den vastgestelden dag / daar myne jonge metgezellen met smerte naar gereyd hadt hadden / aangekoomen zijnde / begaven wy ons op den middag met alle onze behoefstens en kleederen t'Scheep / na dat wy den Almagtigen om zijne bystand / ons in dit geval zoo hoog noodig / alvoorens hadden gesmeekt en aangeroepen. Het was een ongemeenen schoonen dag / en de Wind zeer voordeelig. En hoewel wy met ons Compas, met Roer, met onze Riemen, touwen en Anker, ja in 't kort met alles / by slegt stonden / en dat ons Scheepje zwak / en een ganseh armelijk getimmer

Maken zig gereed.

Digitized by Google

1693. timmer was / zoo waren onze harten niet te min vervuld met goede hoope. Wy reekenden uyt / dat ingevalle het mooye weer aanhield / de Passaatwind, die om deezen tijd van 't jaar (zoo als wy van onzen Kapteyn en de Matrozen voor dezen wel hadden hooren zeggen) al pal moest staan / ons binnen den tijd van twee etmalen op het Eyland Mauritius zoude brengen.

Vertrekken, maar krijgen een ramp;

Wy vertrokken dan eenigzins met vreugde / en vol van verlangen / dat wy in 't kort onder de inwoonders der aarde mogten verschijnen. Het vak tusschen het Eyland en de Banken waren wy in een ommezien ten ende: maar in plaats van na een van de twee openingen / (waar van ik hier boven gesprooken heb) te zoeken / en dan het schuytje / 't zy wy in 't water gingen of niet / zoo langs de Bank heen te sleepen na een van die plaatzen daar wy door moesten / zoo vertrouden wy te veel op ons geluk / en waagden 't / om te zien of wy 'er niet over konden; dog wy kreegen evenwel by ongeluk een hort: en dewijl wy ligtjes dreeven / zoo voelden wy de stoot byna niet / en dagten dat de kiel maar effentjes gestooten had. Wy raakten omtrent vijftig treeden verder / en beelden ons in dat wy 't hoekje al te boven waren: maar wy bleven niet lang in die dwalinge; want in een ogenblik zagen wy 't water niet alleen in de boot, maar wies zelfs hand over hand / zoo dat 'er geroepen wierd / dat men wenden en het weer naar land zetten moest. Ondertusschen liep ons schuytje al volder en volder / en luysterde na geen roer. De wind dreef ons tegen wil en dank al verder af; en wy waren van schrik zoodanig beklemd geworden / dat wy niet wisten wat wy deeden. Ik voor mijn deel had geen ander gedagten of het was glad met ons gedaan. Een iegelijk kan ten naasten-by wel denken hoe wy in dit gevaar gesteld waren. De begeerte om nog wat te leven deed ons wel iets doen / maar om de waarheyt te zeggen / alles was zonder belul. De een nam zijn hoed / om het water uyt de by-na volgeloopene schuyt te hoozen; een ander deed wederom ander vrugteloos werk / dog alle kermden en badenze als menschen die vergaan. Een was 'er evenwel die zig zoo gelukkig van een riem bediende / dat hy 't Scheepje over stag / en onder 't faveur van de toenmals wayende labbere koelte / binnen den tijd van vier minuten over de zelfde bank heen kreeg: maar omtrent dertig treeden van de bank af / naar de kant van 't Eyland toe / raakte het schuytje eens klaps in den grond.

De boot loopt vol water, en

Zinkt in den grond.

Indien ons zulx een half quartier uurs eer was wedervaren / wy hadden t' eenemaal weg geweest: dog dewijl hier niet boven de zes voet waters / en ons schip niet omgeslagen / maar gezonken was / zoo bleeven wy op het boord tot aan den middel toe in 't water staan. O groot geluk onder dit ongeluk! dat de rots die ons krenkte zulk eene groote opening maakte / dat wy aanstonds het water zoo overvloe-

Digitized by Google

1693.

bloedig in de boot zagen spoelen: want indien het ongeval zig niet aanstonds en zoo baarblijkelijk had geopenbaart / wp zouden onzen weg vervolgt / en zeekerlijk om een lugje geraakt hebben. Wp stonden ondertusschen heel onnoozel op de hant van 't scheepsbooxd te kijken / niettegenstaande het water biel / en wp pas een halfuur van land waren / om dat wp niet wisten wat te doen. Na dat wp onze gedagten zoo hier en daar over hadden laten gaan / namen wp eyndelijk een beslupt van nog wat gedult te oeffenen / en te wagten tot het water zoo laag gevallen zoude zijn / dat wp met de dzijvende en aan een gebondene koffers naar land konden koomen.

Hoe zy hunne goederen bergden.

Dulx wierd volbzagt / maar niet zonder groote ongemakken; want men moest al verschepde tochten uptstaan; nu eens tot den hals toe dooz 't water / om dat het overal niet even diep was; dan eens een stukweegs zwemmen / sleepende de koffers, die met een touw om onzen middel vast waren / agter na. En vermits wp gansch naakt uptgekleed waren / om ons des te beter in 't water te konnen redden / zoo raakten onze voeten / wegens de scherphept van de steenen gansch aan flenters / en aan 't bloeden; en het geen onze smerte nog al vermeerderde was / dat de stroom al gedurig 't een of 't ander roofde / en 'er mee deur ging. Wp bozgen evenwel dien dag nog al het meeste gedeelte van onze beste kleeren; en de dingen die 't zwaarst woegen / en dooz de Zee niet weggespoeld konden wozden / zetten wp bupten het Scheepje in het zand neer / om dat het toen ter tijd bupten onze magt was van ze mee te sleepen / en wel met dat oogmerk om ze dags daar aan / te gelijk met onze onnozele boot, aan land te halen. Wp maakten 't een en 't ander met touwen aan de scherpe punten van de rots vast. Dus geraakten wp / tot onze groote bzeugde en dzoefhept / wederom aan land / en wierden op een harde / dog gelukkige wijze gewaar / dat het goede en 't quade elkanderen verzellen.

Brengen de boot aan land.

Des anderen daags gingen wp / met het krieken van den dag / onze schupt zoo wat ten ruwsten lappen / en bzagten dezelve met alles wat wp daar gelaten hadden / aan land. Ider had wat in deze schipbreuk geleeden; en de kleederen waren vooz het meeste gedeelte bedozben. Maar dewijl ons leven bp- na op een mirakeleuse wijze behouden was / zoo stoxtten wp in diepe neederighept / onze dankzeggingen upt vooz hem / die ons zonderling in dien grooten nood met zijne hulpe had bygestaan.

De sterkste onder hen word van dat tobben ziek.

Ondertusschen was 'er een / die altijd de sterkste en kloekmoedigste van allen had gescheenen / dog nu dooz dat ongemak zig t'eenemaal qualijk gesteld voelde. Hp ging / aan land koomende / zoo naakt als hp was / op den grond in het warme / en van de Zon gebzadene zand / nederleggen / en strekte handen en voeten upt / zig inbeeldende en ook vast geloovende / dat hem niets ontbzak dan maar

Digitized by Google

1693. een wepnig ruſt; maar in een moment wierd zijn aangezigt zoo rood als ſcherlaken; zijn hooft / klaagde hy / wierd geweldig zwaar / en zijn ongeſtelthept van oogenblik tot oogenblik erger. Wy bzagten hem / hoewel met gzoote moepte / naar zijn hut: en vermits hy vy hard van nature was / zoo hield hy 't nog wel dzie of vier dagen dzagende eer hy bedleegerig wierd / maar eyndelijk moeſt hy'er evenwel in.

Zyn hooft ontſteekt en begint te zweeren.

Zijn hooft ontſtak en begon op zoo veel plaatzen te zwellen / dat men nauwlyks oopeningen genoeg dozſt maken om de etter af te tappen. Toen ſpeet het ons / dat de quaadaardige Kapteyn ons niet van wat zalve / of eenige kruyden voozzien had: maar wanneer wy evenwel begonden te bedenken / dat alſchoon wy diergelijke dingen gehadt hadden / wy dog niet bequaam zouden geweeſt zijn omze recht te gebzupken; en aan de andere kant oberweegende dat de dagelykſe practijk der Doctoren en Apotekers in 't gemeen meer ſchade als voozdeel aan het menſchelijke geſlagt toebzengt / zoo ſtelden wy ons zelven heel gemaklijk te vzeeden. Wy geraakten evenwel met elkanderen in geſchil / of men den zieke zoude doen laten, of niet. Sommige riepen / dat hy onder de handen dood zoude blijven / indien men hem maar het minſte dzopje bloed af tapte: andere ſchzeeuwden nog wel eens zoo hard / en zepden / dat hy zeekerlijk binnen dzie minuten den geeſt zoude geven / indien men hem niet deed laten: en dat geſpzek ging altemaal zoo ernſtig in zijn werk / dat men ons waarlijk booz erbarene Doctoren zoude aangezien hebben / indien'er eenige van de nabeſtaande vzienden rondom hadden geſtaan. De woozden reezen evenwel zoo hoog niet dat wy'er hand-gemeen dooz wierden. Wy waren met ons zevenen / en van die zeven waren'er vier booz 't laten; invoegen wy booz de getabberde Medicijnſche Faculteyt niet behoeſden te verſchijnen om de regte uptſpzaak ober onze verſchillen te halen / gelijk de gewyde Dienaren van Eſculapius moeten doen / wanneerze in hunne gedagten en mepningen t'eenemaal tegen elkanderen ſtryden.

Doen hem laten.

De alderſtoutſte der vier voorſtanders van 't aderlaten, ſleep de punt van zijn meſje zoo ſcherp als hy konde / en pzikte op verſcheyde plaatzen in den arm van den ſtervenden / maar 't was alles te vergeefs. De koozts nam hand ober hand toe / en floeg hem eyndelijk in 't hooft / zoo dat hy eenige dagen lang heel pijhoofdig bleef leggen.

Word yl-hoofdig.

Onze eenigſte toevlugt namen wy tot den grooten Medicijnmeeſter van ligbaam en ziele / gelijk hy ook in den beginne altijd geweeſt was. Wy hadden evenwel nog het geluk van onzen bzoeder booz het eynde van zijn leven / by zijn verſtand te zien / gevende ons verſcheyde blijkbare en zeer ſtigtelijk kentekenen van een opregt berouw / heylige hoope / en zijne eeuwige zaligheyt. Eyndelijk gaf hy zijn ziele aan God / op den 8 Mey 1693 / na dat hy dzie weeken zieк / en den ouderdom van negen-en-twintig jaren berepkt hadde.

Hy ſterft.

Aldus

Digitized by Google

Aldus stierf in ISAAC BOYER het achtste gedeelte der Kooningen en der Inwoonderen van het Eyland Rodrigue. 1693.

Opdat evenwel / waarde Lezer / eenig gedenkteken van deze nieuwe Wereld in uw geheugen gepzent wozde / zoo leest / indien het u goeddunkt / dit volgende Grafschrift.

A' L'OMBRE DE CES PALMIERS IMMORTELS,
Dans le Sein fidele d'une Terre vierge,
Ont été pieusement déposez
LES OS
D'ISAAC BOYER,
HONNETE ET FIDELE GASCON DESCENDU D'ADAM.
D'un Sang auſſi Noble qu'aucun des Humains ſes Freres;
Qui tous comptent, à coup ſûr, entre leurs Ancêtres,
DES EVEQUES ET DES MEUNIERS.

* * *

Si tous les Hommes vivoient comme il a vécu;
La Danſe, la Dentelle, les Sergens, les Serrures,
Les Canons, les Priſons, les Maltotiers, les Monarques
Seroient des choſes inutiles au Monde.

* * *

Plus Philoſophe que les Philoſophes, Il étoit Sage.
Plus Théologien que les Théologiens, Il étoit Chrétien.
Plus docte que les Docteurs, Il connoiſſoit ſon ignorance.
Plus indépendant que les Souverains,
Il n'avoit ni Peſte de Flatteurs, ni Yvreſſe d'Ambition.
Et
Plus riche que les Potentats, il ne lui manquoit rien
Qu'une FEMME.

* * *

Dans le temps d'exécrable mémoire
Qui fait frémir ma plume d'horreur,
Il fut Contraint

D'A-

Digitized by Google

D'ABANDONNER SA CHERE PATRIE,
ET TOUT AVEC ELLE;
Pour
Se dérober aux
MINISTRES FURIEUX DE LA GRANDE TRIBULATION.
Il traverſa, en fuyant, les Monts & les Mers;
Et venant echouër dans cette Iſle,
Il y trouva le vrai Port de Salut.

* * *

Lui, & ſept Compagnons de même Fortune,
En ont été deux Ans entiers
PEUPLE ET DOMINATEURS.
Il auroit plus longtemps joui
Des Delices de ce Nouveau Monde,
Si le ſecret déſir de ſon cœur
Pour
LE SEXE TROP AIMABLE,
Ne l'eût pas engagé dans une entrepriſe
Qui lui cauſa la Mort.

* * *

Il lutta vaillamment avec cette terrible Ennemie,
Et fut Victorieux;
Puis qu'en même temps qu'il céda la terre à la Terre,
Et qu'il procura l'honneur à l'Iſle RODRIGUE
De
Pouvoir rendre au Seigneur un Reſſuſcité bienheureux;
SON AME
Alla glorieuſement triompher,
Dans
LE PALAIS DE L'IMMORTALITE'.

* * *

Ses

Digitized by Google

Ses Jours courts & mauvais
N'ont été, tout au plus, que
DIX MILLE SIX CENS.
Et
Celui de ſon dernier adieu au Monde,
Fût le huitieme du mois de Mai l'An de nôtre Redemption,
* * * M. DC. XCIII. * * *
Qui que tu ſois, paſſant, qui liras ceci,
Souvien toi que
TU MOURRAS BIENTOT.
ET
Profite du Temps.
A. * Ω.

't Welk wy op deze wijze in 't Neerduyts hebben overgezet:

ONDER DE SCHADUWE
VAN DEZE ONSTERFFELYKE PALMBOMEN,
In den ſchoot van eene getrouwe en maagdelyke aarde,
zyn godvrugtiglyk neergeleyd
DE BEENDEREN VAN
ISAAK BOYER,
EERLYK EN OPRECHT JONGELING
AFKOMSTIG VAN ADAM,
Alzoowel uyt adelyk bloed als iemand
der menſchen kinderen zyne broederen,
Die alle klaar konnen uytreekenen, onder hunne voor-
vaderen gehadt te hebben
BISSCHOPPEN en MEULENAARS.
* * *
Indien alle menſchen leefden als hy geleefd heeft;
Het danſen, de kanten, ſtadsdienaars, ſloten,

Ka-

Digitized by Google

Kanon, Gevangenhuyzen, Pachters, Monarchen,
zouden onnut in de wereld zyn.

* * *

Als Filosoof boven de Filosofen, was hy wys.
Als Theologant boven de Theologanten, was hy een Christen.
Geleerder dan de Geleerden, wist hy zyn onkunde.
Onafhankelyker dan de Souverainen,
Had hy nog pestige pluymstrykers, nog staatzugt;
En
Ryker dan de Mogentheden, ontbrak hem niets dan
EEN VROUW.

* * *

In de tyden, gruwelyk om te gedenken,
en die myn penne door afgryzen doen beven,
wierd hy gedwongen
ZYN VADERLAND TE VERLATEN,
EN ALLES MET HET ZELVE,
om t'ontvlugten
De woedende Dienaren der groote verdrukkinge.
Hy streefde, al vlugtende, over bergen en Zeën,
en op dit Eyland strandende,
Vond hy aldaar de regte Haven der Saligheyt.

* * *

Hy, en nog zeven gezellen van het zelfde noodlot,
hebben aldaar twee jaren lang geweest
HET GEMEENE VOLK, EN DE HEERSCHERS.
Hy zoude de vermakelykheden dezer nieuwe wereld
veel langer hebben konnen genieten,
indien de inwendige begeerte zynes herten
Tot de
ALLERBEMINNELYKSTE SEXE
Hem niet had vervoerd tot een onderneeminge
die hem de dood veroorzaakte.

* * *

Hy worstelde manmoedig met dezen verschriklyken Vyand
en wierd overwinnaar,
om dat ter zelver tyd als hy de aarde voor de Aarde afstond,
en voor het Eyland RODRIGUE de eere behaalde

Van

Digitized by Google

Van
Een zalige opstandinge aan den Heere te konnen uytleveren,
ZYNE ZIELE
Overheerlyk ging triomfeeren
In Het
PALEYS DER ONSTERFLYKHEYT.
* * *
Zyne dagen, die kort en boos waren,
hebben ten hoogsten niet langer geduurt dan
TIENDUYZENT ZESHONDERT.
En
Die van zyn laatste vaarwel aan de wereld
Was den 8 van Mey, in 't jaar onzer verlossinge
M. DC. XCIII.
* * *
WIE GY ZYT, VOORBYGAANDE, EN DIT LEEST,
Gedenkt,
GY ZULT HAAST STERVEN,
En
Gebruykt den tyd wel.
A. * Ω.

De rouwe die wy over het missen van zoo een waarden en noodzakelijken vriend hadden / en daar en boven de quade uytslag van onze eerste onderneeminge / beletten evenwel niet dat men de gedagten nog al liet speelen om van dat Eyland af te komen. Onze jonge lieden hadden / gelijk Horatius zegt; Een hart als een eyke en als metaal, en wilden haar leven gewillig wagen in het allerwrakste vaartuyg onder de Schepen, tergende alzoo ligtvaardiglijk de woedende winden. Zy bleven dan halssterrig ontrent hun eerste voorneemen; en zeyden / dat ze uyt dat gebeurde ongemak iets hadden geleerd / en in het toekoomende wat beter zouden oppassen. Zy gaven voor / de boot in het kalefaten met eene wat beter te zullen voorzien; Dat ze overal bakens zouden gaan zetten om des te beter van de droogtens verzekerd te zijn; en dat ze vertrekken zouden als het water op zijn hoogst was / om het stooten op de banken niet onderhevig te zijn / indien het mogt gebeuren dat men van de weg / tusschen die bakens deur / juyst geen volkoomen meester kon worden.

1693.

De jongelieden willen een tweede tocht wagen, en wat omzigtiger zyn; en waar zulx in bestaan zou.

Het overige van mijne dagen op zulk een Eyland door te brengen / voelde

1693. voelde ik wel dat my alzoo wepnig behaagde als henlieden: maar ik kon niet zien dat zulk een ellendigen Gondel gelijk wy toegetakeld hadden / in staat was om ons zoo een endeweegs over die groote plas heen te voeren / te meer / dewijl wy ontbloot waren van de noodige toerustingen: en dat sy de reeden / waarom ik my ook tegen de eerste onderneeming altoos aangekant heb. Vermits ik evenwel zag dat ze volhardden in hun voyznermen van te vertreklken / zoo smeekte ik met de zoetste en aangenaamste woordjes die ik geleerd had / dat ze dog wilden bedenken wat voor eene onderneminge zy by der hand gingen vatten / en alles wel overwegen. Om hen evenwel niet bot en met den eersten opslag voor 't hooft te stooten / zoo pzees ik in sommige opzigten hun onderschikken moed / en gaf hen ontrent de voornaamste reedenen die zy bybzagten / gelijk: dog in 't bysonder dzukte ik hen op 't gemoed / gedagtig te willen zijn / dat zulk een zaak van de grootste aangelegenthepd was / en dat 'er ziel en ligchaam beyde aan hing; Dat het een tweede Mirakel zoude zijn / indien wy andermaal geen schipbzeuk leeden; en dat men dan / als uyt wanhoop de schuld zou leggen op de schouderen der geener die God hebben willen verzoeken. Ik voegde daar nog by / dat de onderwindinge ons wijzer had behooren te maken dan wy te vooren waren geweest; Dat het reeds 't leven al gekost had aan eene onzer metgezellen / en wy dat dzoevig geval behoozden aan te merken als een waarschouwinge van den Almogenden / en eene bekendmakinge van den wille Gods / van wien wy / met vasten en overgevinge van ons zelven / vierigljk hadden begeert / dat het hem dog behagen mogte / ons bekend te maken wat wy dorn moesten. Ik ging al verder en zeyde; Dewijl men ons beloofd had na verloop van twee volle jaren by te zullen koomen / en ook niet eer / dat het dan niet meer als billijk was dien gestelden tijd rijkelijk uytte wagten; Dat het onderstand misschien al op weg was / en mogelijk stond aan te landen terwijl wy van de baren gesold / of van de Zeemonsters als een banketje ingeslokt wierden. En eyndelijk / dat wy / zijnde op een goede plaats / te gemaklijker dien tijd met lijdzaamhepd konden afwagten / en ondertusschen middelen in 't werk stellen / daar tot nog toe niemand op gedagt had; namentlijk / dat men groote vieren zoude konnen ontsteeken op deze en geene hoogtens / en dzandende bakens hangen rondom het Eyland, om daar door de voorby-barende Scheepen t'onzer hulpe te nodigen. Het Catoen van den Latanier, en 't vet van de Schilpadden zouden het uytvoeren van dergelijken werk zeer ligt gemaakt hebben; ook hadden wy nog linnen genoeg om 'er een soort van Lantarens af te maken en de ligten in te hangen / indien 't noodzakelijk ware geweest.

Onzen Auteur ziet zwarigheyt te gemoet,

En houd hen eenige punten voor.

Hy wil nog wat vertoeven, en stellen andere middelen in 't werk, en welke die zyn.

Ik had nog honderd andere dingen konnen bybzengen / indien ik te doen had gehad met luyden van jaren / en die de pdelheden der Wereld

Digitized by Google

1693.

veld te boven: want om de waarheyt te zeggen; han'er wel ietz ophalen tegen de zoetigheyt / de eenvoudigheyt / en verdere vzugten van de aangename eenzaamheyt / die men in een aardsch Paradijs als het onze / geniet? kan men zig wel wat gelukkigers verbeelden / dan onafhankelijk / ongestoozd / ja bupten 't gevaar en de verzoekingen der Wereld te leven / wanneer men alvoorens gezucht en gezwoegd heeft onder het jok der tierannye? Maar als men jong is hebben die dingen geen dat op het gemoet. Ik eyndigde dan mijn gesprek / en toonde hen alleen maar aan de langdurigheyt van onze Reystocht, de zwakheyt van ons Scheepje / de slegte toestand van den verderen opstal / en onze eygene onbequaamheyt.

Zy hoozden my lankmoedig / en sommige onder hen scheenen eenigzins ontroerd over dat zeggen; dog een uyt het gezelschap / die wat anders scheelde / vzagt als gestoozd zijnde een andere beweegrede by om het vertrek voozt te zetten / welke zoo veel ingang vond by de overigen / dat men geen ander gesprek voerde / en mijn voozgaande pleydooy ganschuyt het hooft raakte; Meent gy, zeyde dien jongeling / dat wy ons eygen vonnis willen vellen, om het overige van onze dagen zonder VROUWEN te verslijten? Denkt gy dat uw aardsch Paradijs beter is dan 't geene God toebereyd, en voor Adam verrijkt heeft, alwaar hy met zyn eygen mond uytsprak, HET IS NIET GOED DAT DEN MENSCHE ALLEEN ZY? Mijn waarde vziend / antwoozdde iemand anders / Adams vrou was zulk een schoon werktuyg, dat ons hier niet veel ergers zoude konnen overkoomen, dan een diergelijk te hebben. Zy begonden altemaal te lagchen; en het Kapittel van de Vrouwen, 't welk nog noopt de stoffe van onze onderhoudinge was geweest / wierd / (om zoo te spreeken) onze dagelijxe Huyspostil: Want / uyt den overvloed des herten spreekt de mond. Ik kon heel ligt zien waar het haasje schuylde. Hoe het zy of niet / men mag vzy geloven / dat 'er geen een onder den ganschen hoop was / die Chimene niet boven Rodrige zoude bemind hebben.

Onzen Schrijvers woorden hebben geen ingang, om dat sommige om vrouwen riepen.

Die wel het bedaardste was onder het gezelschap (want men begint het al te wozden wanneer men vyftig en dan nog eenige winters tot zijn verhoelinge heeft gehad) hield zig zoo statig als hy kon. Hoewel nu het trouwen maar een raadzel is / en dikwils niet wenig tegen kan ballen / zoo waren 'er evenwel meer dan een die 'er toe helden / en niet gaarne met de ongemakken van de keuken te doen hadden. Men vzagt verder te berde / dat 'er zoo weynig overeenkomst was tusschen een altoos-durende slaverny, en de regte liefde tot vryheyt; Dat het een ganschy vzemd voozneemen was / zig gewillig te onderwerpen aan een onophoudelijke dienstbaarheyt. Men haalde zelfs de bekommeringen en wederwaardigheden aan daar Paulus van spreekt. Daar wierd vervolgens nog al bygevoegd /

Hy gat evenwel voort en brengt eenige zwarigheden nopens het trouwen te berde.

1692. voegd / dat der vrouwen schoonheyt niet langer duurde als een bloeme des velds; Dat de zoetigheden / waar meede men zig dies aangaande streelt / onbestendig zijn; ja dat onder de getrouden altijd stand zal houden het spreekwoord / voor eenen vrolijken avond, zoo meenigen droevigen dag; Dat in weerwil van al de voorzeggen die'er gebruykt worden / men zig evenwel nog al gepaard ziet met een Harpy, of met een trouwlooze; en dat de woedende jaloersheyt, en al de onheylen die'er meede verzeld gaan / meenigmaal haar oorspronk hebben uyt de allerkragtigste liefde. De kyschtige vrouwen, die, volgens het zeggen van Salomon / erger zyn dan een gestadige druypinge, wierden ook niet vergeeten: en nog minder de berugte plaatzen uyt het XXV. en XLII. Kapittel van Jesus Syrach, alwaar gezeyd word; ALLE boosheyt is kleyn, —— en alle boosheyt is te verdragen, behalven de boosheyt eens wijfs. DE boosheyt eenes mans is beter dan een goeddadige vrouwe; of / als de goeddadigheyt eener vrouwe, gelijk het sommigen vertalen. Ja boven dat alles wierd nog in overweginge genoomen en gezegt; indien de eenigheyt groot was geweest tusschen twee getrouden / 't welk wel geen ongehoorde zake is / zoo moest de smerte van een onvermijdelijk schepden des te bitterder vallen.

En onder anderen ook 't geen Salomon en Jesus Syrach diesaangaande zeggen

Gelijk die stoffe van een wyde uytgestrektheyt is / zoo quamen 'er nog al verschepde andere aanmerkingen tegen de vrouwelijke Sexe op de baan; maar ik zal de ooren van die Juffers, welke anders op mijn verhaal nog al eens hare schoone oogen zouden willen slaan / hier ter plaatze daar niet mee vermoeyen.

Aardig antwoort daar op.

De jongste van allen zeyde met een zeedig en niet-te-min aangenaam gelaat op dat alles; Ik geloof niet dat iemand van 't gezelschap tegenwoordig veel om trouwen of andere wellustigheden denkt; maar het valt evenwel hard zig uyt nood voor altoos van het vrouwelijk gezelschap verstieken te zien; te meer / dewijl God het van den beginne anders geschikt heeft. En 't quaad dat daar even van haar gezegt is / komt my in 't algemeen zeer onrechtmatig voor; ja wat my belangt / zy staan by my te boek als de aangenaamste helft van de Wereld.

Het staat aan u Lezer, het vervolg van dit gesprek met u vinger, of met de oogen te lezen. Toen deze stoffe eens op de baan was geweest, hadden onze jonge Luyden, die het aan geen verstand ontbrak, somtijds al raare invallen, die ik om derzelver aardigheyt, en om dat ik meen diergelijke stoffe zelden ongenaam te zyn, hier ter neer zal zetten.

Verdediging der vrouwen. Dit is niet genoeg / herhaalde met een verheven toon de geene die de Evaas voor de Adams op dit nieuwe Eden begeert hadde / de vrout-

Digitized by Google

vroutjes zijn niet alleen de aangenaamste helft van de Wereld / maar zelfs het beste gedeelte. (Hy bezat een vlugge geest / en uyt dien hoofde waren zijne uytdrukkingen doorgaans vry ernstig.) Het is een schande voor de mans, dat hy / op die wyze van de vrouwen te spreken, gelijk sommige gedaan hebben; en die sotte scheldwoorden zijn voor my onverdragelijk. Zijn'er quade vrouwen, het getal van de ondeugende mans is nog veel grooter. Vind men onkuysche vrouspersoonen, het komt zeeherlijk nergens anders van daan / dan van 't verhitte najagen en hunkeren der manlieden dat ze verlepd zijn geworden. En een iegelijk die daar zegt of denkt; Dat de boosheeden der mannen beter zijn dan de goede werken der vrouwen, spreekt zoo schandeleus / dat het niet waardig is beantwoord te worden. Niemant kan ontkennen dat'er kijfachtige vrouwen zijn / erger dan een gestadige druypinge; maar wat voordeel zal men daar voor de mans uyt halen? En wat gevolg zal men daar uyt trekken tegen de verstandige en deugdzame vrouwen, die van den zelfden Salomon alzoo genoemd worden? Tegen die waardige vrouwen, welke / gelijk hy op een andere plaats zegt / het geluk, de vreugde, en de kroone van hare mans zijn / een gave Gods, en een geschenk van den Hemel? Tegen die uytneemende vrouwen, welke Paulus zegt te zijn; De eere van den man, en waar van de eerste is geweest een meesterstuk / en de kroone der schepping.

Laat ons openhartig uytzeggen / dat den grooten Meester der Wereld zeeherlijk gewilt en vastgesteld heeft / dat de nakoomelingen van Adam een hulpe zouden hebben / overeenkomende met de geene / welke hy expres voor den eersten Vader maakte. De zoodanige nu / die / volgens 't zeggen van Paulus, de gave der onthoudinge hebben / 't zy voor een verval in de natuur / of het zy datze gesproten zijn uyt een temperament, dat hen tot Monsters, dat is / tot dieren gemaakt heeft / welke gantschelijk strijden met de ordre der Nature: deze menschen / zeg ik / zijn van een byzonder geslagte / en zoo vreemd / dat de Wetten zelfs voor hen niet gemaakt zijn. WAST en vermeenigvuldigt. HET is niet goed dat den mensche alleen zy: DE man zal Vader en Moeder verlaten, en zijn wijf aanhangen; Ziet / dat zijn Orakels die met den aanvang van de Wereld uytgesprooken zijn: Dat zijn de eerste en onveranderlijke Wetten, die in marmer en metaal gegraveerd / en in alle welgeregelde Republiken met goudene letteren aan de nakoomelingen behoorden overgeleverd te worden. Ik noem het Wetten; en niet slegs een toegestane magt / die den mensch de vryheyt laat om zig na zijn eygen meeninge en goeddunken te gedragen. De eerste Eva is niet geschapen geweest om maagt te blijven / maar om een Moeder te worden, en om een begin te maken tot het bevolken der Wereld. De

1693.

De noodzakelijkheyt van 't trouwen word bewezen.

Waar toe Eva geschapen is.

Digitized by Google

1693. Evaas nu van de volgende eeuwen zijn / zoo als ze zijn / ons tot geen ander eynde gegeven / dan om het werk der scheppinge te vereeuwigen. Wozden 'er menschen gevonden die / gelijk het ongedierte / uyt stof en verrottinge voortkoomen / laat dat soort van menschen een afgezonderde bende maken / 't zy alzoo / dan konnenze na hun welgeballen in den slijk en dzek wentelen daar ze eerst uytgespzooten zijn: maar op die wijze maakt het Edele geslagt van Adam zig niet onsterfelijk. De man alleen / en de vrouw alleen / zijn (om eygentlijk te spzeeken) ieder voor haar hooft niet anders dan een gedeelte van haar-eygen zelven: en die twee helften maken te zamen een geheel uyt. Hoe onrechtveerdig nu / en wreed zoude 't zijn / deeze twee onvolmaakte deelen / die van nature zoeken te vereenigen / en door de Eeuwige Wijshept tot de veereeninging gezodineerd zijn / onder een sterke begeerte en geburig repkhalzen / van een geschepden te houden. Laat ons dan / mijn waarde metgezellen / vastelijk hier uyt beslupten / dat de vrouwen gezamentlijk het schoonste / het beminnelijkste / en het noodzakelijkste gedeelte van de Wereld uytmaaken; en dat wy in haar te beminnen / en van haar bemint te wozden; als meede in het zien van der zelver vzuchten; en de belooningen die zy ons wegens d'onderlinge liefde schenken / een onuytspzeekelijk genoegen behooren te vinden. Men geve aan de zoete vereeninginge van twee herten zoo veele hatelijke namen als men wil / dan eens het jok, of ook wel de boeyen, wy weten dat het noopt verdzietig valt te bezitten 't geene men gaarne heeft / en dat het geen pijnelyke slavernp is een tijd lang zijn schat te bewaren. Hier heeft onze dzoevige en onvolmaakte Societeyt nog toevlugt / nog steunzel. Wy zullen sterven / en ons Eylandje zal woest blijven. De allerlaatste zal niemand hebben in zijn uytterste die hem een hand repkt / nog vertrooft; en zijn romp zal geen ander graf hebben / dan den buyk van die afschuwelijke Rotten, welke ons by na al levendig schijnen te willen opvzeeten. Een dzop waters zoude hem misschien op het nare ziekbed een weynig verquikkinge bpzetten / maar te zwak gewozden zijnde om het te gaan soeken / zal hy zig door een onlesbaren bzand allengskens zien vergaan / en alle zijne benautheden zullen ondzagelijk zijn. Laten wy dan onze behoudenisse zoeken / en een veel beeter Genootschap oprigten. Zijn'er Filosofen onder ons / zepden ze / die hunne vryheyt bemimen / 't zy alzoo / laten zy dezelve genieten; het Eyland is tot hun dienst / zy konnen in deze bosschen blijven: en ik geloof ook niet dat ooit Nimfje hen in de vermakelijkheden van hun inwendig en beschouwend leven zal koomen stooren. Laten wy heen gaan / en ons begeven onder 't aangename jok, (dewijl het dog een jok is) en ons werpen in de boeyen der geener / welkers overwinnende aanlokkelijkheden / in mijn zin / vzy hooger te schatten zijn

Wat zy eyndelyk te verwagten hadden op Rodrigue alsse niet konden vermeenigvuldigen.

Digitized by Google

zijn dan de zoete olie der Schildpadden. Maar wy verquisten onzen tyd; al lang genoeg gepraat; volgt my naa / mijne vrienden / en laat ons liever denken aan 't geene men moet doen om weder te vertrekken. 1693.

Om de waarheyt te zeggen / zy rezen altemaal heel schielijk op; en even als of het geschil door een Orakel beslist was / zoo hoorde men van doe af geen andere taal / dan van het lappen der boot, en het gereedmaken van de verdere noodwendigheden die men by zijn vertrek noodig mogt hebben. Ik deed nog wel eenige nieuwe voorslagen / om tyd te winnen / maar men hoorde na my niet; en daar wierd beslooten dat men op den dag van de eerst aankoomende volle Maan zig wederom t' scheep zoude begeven. Zy willen eyndelijk de boot lappen, en vertrekken.

Dewijl my niet veel ergers konde overkomen dan alleen te moeten leven en te sterven op een Eyland, zoo vond ik goed / zonder de zaak veel te overwegen / met hen te vertrekken. Den vastgestelden dag gekoomen zijnde / namen wy ons laatste afscheyd van dat aangename Eyland, maar 't geen het ergste van allen was / ook van onze opregte en adelijke tijtels van VRYE MANNEN, om haast de speelpop en proop te worden van een boosaardig Tyran. Onzen Schrijver gaat mee, en neemt afscheyd van het Eyland.

Ik heb voorgezegt dat wy een kleyn gedenkteeken by ons eerste vertrek in een vles hadden overgelaten / om de geenen / die naderhand op het Eyland mogten koomen / noopens ons weedervaren eenige kennisse te geven: maar dewijl het zeer kort was / en niet dan eenige algemeene dingen behelsde / kreeg ik lust / om 'er voor mijn tweede vertrek nog iets by te voegen dat wat nader quam; van welk kleyn geschrift ik geen zwarigheyt gemaakt heb de Copy hier in te lassen; om dat de Lezer, bevindende dat de vrugt der Historie die hy zoekt hier door als afgesneeden word / zeer gemakkelijk het blaadje kan omslaan / gelijk ik hier boven nog eens heb gerecommandeerd.

GOEDGUNSTIGE WAAGHALS,

Lees, zoo gy wilt, dit gebrooken en gering Gedenkschrift.

FRANÇOIS LEGUAT,

Die tegenwoordig deze regelen met zyn eygen hand afmaalt, is gebooren en eerlyk opgevoed, in de brave dog kleyne Provintie van Bresse, dewelke onze voorouders over tweeduyzent jaren noemden het *Land der Sebusinen*.

Het is een vrugtbare landstreeke, door de *Rhone* en de *Saone* tot een half Eyland gemaakt, en word door de Vader der Nature met een gunstig oog begluurd.

Digitized by Google

1693. Daar leefde ik eenvoudig in voorſpoed en vreede, zoo lang, tot dat'er een zwerm van verſlindende dieren, die als vlammende uytbraakzels van den verſchrikkelyken berg *Veſuvius* uyt den afgrond opborſten, op myne wooninge quam aanvallen en wreedelyk verwoeſten.

Strax daar na wierd ik, beneffens verſcheyde anderen van myne lotgenooten, in een onweer eensklaps opgebeurd, en overgebragt in de van den Hemel gezegende Republyk, die zig over den ganſchen aardboodem roemrugtig gemaakt heeft onder den naam van

HOLLAND.

Naulyx begon ik uyt die verbaaſtheyt waar in ik was, en die my als uyt een droom ſcheen voort te koomen, een weynig op myn ſtel te raken, of een ſtemme riep my van onderen uyt een Schip dat zeylree lag.

Ik ging'er na toe; en na een lange en gevaarlyke Scheepstogt, wierd ik op dit Eyland neergezet met myne gebroeders, welkers namen u niet onbekend zyn, en waar van de eene onlangs vertrokken is naar zyn regte vaderland.

Wy hebben op deze aangename verblyfplaats twee volkoome jaaren doorgebragt, die my als een kleyne goude eeuw geweeſt zyn; aan my zeg, die in de jaren der beſtendigheyt zynde, niets begeerde dan 't geene maar noodzakelyk was.

Maar myne metgezellen, die eerſt quamen kyken in de wereld, niet kennende derzelver nietigheyt, riepen datze vrouwen wilden hebben.

Vrouwen, zeydenze, *de eenigſte vreugde des mans, en het Proefſtuk van den Schepper.*

Het vuur harer inbeeldinge begint te ontvonken, en zy begeeren vrouwen.

Zy hebben zig een ſlegte vliegende brug gemaakt, om hun voornaamſte goed te gaan zoeken.

Nu moet ik alleen blyven, of lyden dat de woedende wateren my van myn ruſt beroven, en wegvoeren in 't midden van duyzenderley gevaren.

Beklaag myn lot, dat bid ik u, waarde vertrouweling van myne wiſſelvalligheden! En u genake nooit ander quaad, dan 't geen ik u zoek aan te doen.

Eyndelyk dan,

Ik heb dit gedenkſchrift niet konnen overlaten in een taale die algemeener en in meerder aanzien is dan die van het glorieuſe en gevreeſde Vrankryk, myn dierbare en bedroefde Vaderland.

Gedaan in het Paleys der agt Koningen van Rodrigue *den* 21 *Mey* 1693,

Digitized by Google

1693, *in 't vierde jaar der Regeeringe van de wyſte en magtigſte Mogentheden WILLEM en MARIA, beſchermers des geloofs, en herſtelders van die Godsdienſt en vryheyt, welke men in Europa ziet ſchudden en beven.* 1693.

EN GY
KLEYN DOCH BEMINNELYK EYLANDJE.

'T welk ik befaamd maken zal onder de Eylanden van 't Ooſten, indien myn magt met myn wil overeenſtemt, myn mond zal uyt een overvloed des herten tot u zeggen, dat myn ziele ontroerd is van een droevig leedwezen, wanneer ik my gereed zie te moeten verlaten uw aangename lugt, goede *Palm-wyn*, en uytneemende *Meloenen*; uwe *Solitaires* en *Zee-koeyen*; uwe altyd groenende *Kuſten*; den ſtroom van uwe zuyvere *Beekjes*; uwe vrugtbare en toelagchende *Zonne*; en alle uwe volmaakte en zeldzame vermakelykheeden.

Wat zal ik zeggen van den koſtelyken ſchat uwer Vryheyt? Gy zult niet meer *Onvrugtbare* genoemd worden, dewyl gy ons rykelyk hebt geſpyſd met de uytgezogtſte lekkernyen, en om dat ten laatſte dage eenen nieuwen *Iſaac*, die bederfelyk in uwen grond gezaayd is, onſterfelyk en in eere daar wederom zal uyt gebooren worden.

O EYLAND! ZEER BEGEERLYK ONDER DE DOCHTEREN VAN DEN OCEAAN!

Wat konnen 'er heerlyke en loffelyke dingen van uw gezegt worden! Laat een veel wyzer en gelukkiger volk dan wy t'eenigen dage met vreugde uwe vrugtbare aarde bebouwen, en onverhinderd genieten alle uwe natuurlyke rykdommen. Laat dat volk vermenigvuldigen; laat het geruſt, en zonder ontruſt te worden, voorſpoedig zyn.

Geen Nazaat in de regering noeme zig ooit *Erfgenaam* uwer inwoonderen; of worde ooit vyand en verwoeſter van dezelve.

Geen Koning, of Onderkooning zuyge ooit uw bloed, of knage aan uwe beenderen.

De Heere beware u voor allen onregtveerdigen Richter; voor allen gewaanden Handhaver der geregtigheyt, die de voorzittinge heeft in het geſtoelte der tweedragt, des roofs, ende der ongeregtigheyt.

Hy behoede u voor den hoogmoed der Grooten, en de geldzugt der Ryken.

De Hemel beſchutte u voor altoos tegen het verderffelyk gebroedzel van alle gedierte, 't welk zonder wysheyt, zonder herte, en zonder eere, zig zoekt te verheffen op den ſchoonen naam van *Adel*.

Dat

Digitized by Google

1693. Dat nooit weeklage eener verdrukte arme binnen uwe ſtranden gehoord worde:

Ondeugend Ketter, gemaakte Regtzinnige, nog ſchelmze Geordende, ontruſte nooit uwen vreede.

Uwen heyligen Godsdienſt hange nooit af van het zwaard, nog de gewoonte.

Dat koopers nog verkoopers van het Heylige nooit voet op uwen grond zetten.

Opgeblazen jongeling nog onbequaam verkondiger laate nooit zyne rampzalige Redenvoeringen, nog Antichriſtiſche heekelingen onder den naam van Predikatien by u doen wedergalmen.

Onbequaam Uytſchryver, nog ſtoute Papegay hebbe nooit de vryheyt van uw volk te onderwyzen.

Dat uwe geheyligde Heyligdommen (de Paleyzen der Heyligheyt des grooten Gods) nooit erbermelyk worden verandert in Schouburgen, Handelplaatzen, en kuylen der Moordenaren.

Woordenſtryd, verdeeltheyt, haat, nog toorn, groeije nooit onder uwe kinderen.

Dat nooit onweetende en bygelovige yveraar de Goddelyke wetten bederve nog onteere door kinderlyke fabelen.

Een buytenſpoorig *Devotaris* ſtelle nooit de Godvrugtigheyt belagchelyk ten toon; nog make de heylige waarheeden verdagt, verfoeilyk, en beſpottelyk by de geene die geen kenniſſe, nog de jaren des onderſcheyts hebben.

Tot aan het eynde der eeuwen beware de Hemel u voor allen Laatdunkenden aardworm, die zig trotzelyk beroemt de verborgentheden te konnen uytleggen, en het Gelove en den Dienſt zoekt op te ſchikken naar zyn zotte en ingebeelde wysheyt.

Uwe welgeregelde Republyk geve nooit vryheyt aan eenigen Aſtrologiſt, nog aan eenigen onderwyzer van Homerus Schriften, nog aan eenigen ſlaaf van verroeſte Ottho's, nog aan eenigen zoeker van den Filoſoofzen ſteen, nog aan een altyd rymend Poëet: En niemand zy ooit zoo dwaas, dat hy glorie meene te behalen uyt de ydele wetenſchappen, of diergelyke zaken die hy verkregen heeft, en die de verſtandigen niet kennen dan met veragtinge.

Dat gy voor eeuwig mooge bewaart blyven voor de arme en bedroefde ſecte der Oudheytbeminnaars, zynde een geſlagte der Apen, of der Papegayen, en niet der reedelyke ſchepzelen.

Dat geen zinneloos Pedant den korten tyd zyns levens (die tot de voornaamſte pligten behooren beſteed te worden) ooit te werk legge aan de dingen die 't herte geen genoegen konnen geven, en maar door een elendige gewoonte, gegrond op 's volx vooroordeel, een naam verkreegen hebben.

Dat

Digitized by Google

Dat nooit Echo der meenigte by u anders dan een Echo gehoord worde. 1693.

Geene eerlyke Dief en Moordenaar maake ooyt zyn werk om op een beleefde wyze agter u geld te koomen; verkortende van langzamer hand de dagen uwer inwoonderen, na dat ze alvoorens in 't ziekbed een wyl gemarteld zyn.

Dat nooyt Lanterfant of onnutte praatvaar de eerlyke bezigheden van uwe borgerye ſtooren.

Laten Dragonders, Hoogheden, Moniken, Louvres, Kotten, Repreſailjes, Complimenten, Slaverny, ongemaklyke Modes, hairpoeyer nog buskruyd onder uwe vreedzame en gelukkige zamenwooninge onbekende dingen zyn.

Zyt voor altoos bevryd van bedrog, ſtaatzugt, gierigheyt, tierany, en allerley boosheyt.

Laat de waarheyt, de wysheyt, de getrouwigheyt, de eenvoudigheyt, de geregtigheyt, de veyligheyt, de overvloed, het geluk, de vreede, en de blydſchap, elk om ſtryd, uw aardſch Paradys maaken als een afdrukzel van het

PARADYS DAT DE ENGELEN BEWONEN.

Zoo als ik met het ſchryven van deze zegenwenſchingen aan myn lieve Eylandje gedaan had / quam my in den zin / in de Hiſtorie van der Wandalen Oorlog, door Procopius, gelezen te hebben / hoe die Schryver / met Bellizarius in Africa zynde / in een der Steeden van Numidie twee ſteene kolommen vond / op een van de welke in de Fenifiſche taal dit opſchrift ſtond / WY ZYN UYT HET GETAL DER GEENE DIE VOOR DEN GROOTEN ROOVER JOSUA WEGGEVLUGT ZYN. Ik had nog ſteen / nog marmer om iets dergelyx te doen, maar onder my beruſte nog een ſtuk parkement / 't welk zoo lang hon duren als metaal / indien het in de glaze vles, waar van ik te vooren geſpzooken heb bewaard wierd. Ik teekende dan een kolom zoo goed als ik kon / met de krupſſen en doornen van onze wederwaardigheden daar boven. Op de eene kant ſchreef ik onze namen; en op de andere deze navolgende woorden / Deze Schryver komt nog iets in den zin, Tekent een kolom, met dit opſchrift.

WY ZYN VAN HET GETAL
DER
HONDERDEN UYT DUYZENDEN
AAN WIEN
VLEUGELEN GEGEVEN ZYN
OM TE VLUCHTEN
VOOR DE WOEDENDE DRAKEN
VAN DEN
GROOTEN LOYOLA.

Maar na dat ik'er myn gedagten eens over liet gaan / vond ik

Digitized by Google

1693. twee redenen waarom ik dit geschrift weer uytwischte. Eerstelijk / om dat ik my inbeeldde / dat de overeenkomst jupst niet al te net was. En ten tweeden vreesde ik dat het de Jesuiten niet behagen mogt; zijnde evenwel een Societeyt, aan welke ik en mijne metgezellen zeer veel verplicht waren. Ik deed het dan uyt: en op dat het parkement en de kolom niet verlooren mogt zijn / zoo schreef ik onder het voorgeschrapte / twee verssjes uyt Virgilius, die wat meer over-eenkomst met onzen toestand hadden; namentlijk /

Dog wist het weer uyt, en waarom.

Nos Patria Pulsos, pelagique extrema Sequentes.
Fortuna omni potens & ineluctabile Fatum his posuere Locis.

Die wy by Vondel aldus vinden overgezet:

d'Almaghtige Fortuin en 't noodlot, daar geen streven
Noch worstlen tegens helpt, hoe kloek zich iemant redt,
Die beide hebben my hier vast ter neêr gezet,
Na dat ik, uit mijn land en vaderland verdreven,
Ter zee 't gevaer ontsloop, op d'overs van mijn leven.

TIENDE HOOFTDEEL.

Zy begeven zig voor de tweedemaal scheep. Worden op den achtsten dag van een zwaren storm overvallen. Komst op *Mauritius*. Geven zig aan by den Gouverneur. Vinden aldaar ook hun Scheeps-Barbier, en hun afgenoomen metgezel *Jan André Guiguer*. Aardig schelmstuk van den Schipper. *Jan de la Haye* verkoopt zijn Zilversmits gereedschap, en onder het zelve, dog onwetende, een stuk *Ambergrijs*. Hoe zy hier over in lyen raaken. De Gouverneur doet hun schuytje verbranden; werpt hen in de gevankenis, rooft hunne goederen, en zet ze eyndelijk op een Rots in Zee.

Tweede vertrek van Rodrigue, en wanneer.

Het moment om te vertrekken quam dan eyndelijk aan. En na dat wy ons ernstiglijk aan den Almagtigen / die de Winden en de Zee gebiedt / hadden aanbevoolen en t'eenemaal overgegeven / gingen wy op onze onnozele Galey wederom t'scheep op den 21. Mey 1693. Wy begaven ons aanstonds aan 't roeyen / om dat 'er by-na geen of weynig wind was / en ook om dat wy dan onze geplantte bakens beter konden waarneemen. Wy passeerden heel gelukkig de Banken en Klippen; maar naulijx waren wy 'er voorby /

of

Digitized by Google

1693.

of haar boek een van onze riemen / terwijl wy ongemeen met dezelve arbeydden om een sterke drift / die ons in een gevaarlijke plaats zoude gejaagt hebben / te boven te koomen. Vermits het nu dood stil was / en de zeylen geen goed konden doen / zoo scheen het onmogelijk om een tweede schipbreuk te konnen ontgaan. Wy waaren altemaal in doods benauthept; en ik ban verzeekeren dat'er geen een onder ons was / of hy had liever een brave voordewind / als de schoonste Juffer van den Aardbodem gezien. Daar quam evenwel een klein luchje / 't welk / met behulp van de andere riem / ons de klip even te boven deed koomen. Daar was ontrent twee mylen verder nog een hoek / tegens welke de stroom / die veel sterker was dan de wind / ons evenwel aan smeet; maar gelijk wy tijdsgenoeg gehad hadden om onzen riem te hermaken / zoo gebruykten wy deselve zoo wel / dat wy ook dat gevaar te boven quamen.

Achteloosheyt van de waaghalzen en waar die in bestond.

Ik schaame my te zeggen dat de verblindheyt van deze waaghalzen zoo groot is geweest van maar twee riemen meede te neemen. Wy hebben misschien gedagt / gelijk ik nog eens gezeyd heb / dat ze die voorzorg niet behoefden te gebruyken / om dat zy reekening maakten / altijd en onfeylbaar een Passaatwind van achteren te zullen hebben. 't Was ons geluk ondertusschen dat wy tijds genoeg hadden gehadt / van het werktuyg onzer verlossinge te konnen herstellen: want wy dreven met die snelle stroom / niet-tegenstaande het windje ons tegen hy stond / evenwel nog al geduryg af. De Zee / die geweldig tegen de klippen sloeg / maakte een naar gedruys; en het ongemak van de nagt verdubbelde onze moeyte en vreeze. Om nu de maat van elende ter dege op te hoopen / zoo bragt de zeeziekte / veroorzaakt door het ongemeen slingeren van 't Scheepje / ons in zoodanigen onmagt / dat wy by na geen kragten meer hadden.

Worden van een zwaare zee-ziekte overvallen.

Onzen grootspreker zelfs en voorvegter / die zig voor de anderen in de vreys had gestelt / lag op den boodem van 't Schuytje stijf van zig zelven ter neer: zoo dat hy en de andere leveraars voor deze onderneeminge toen ter tijd reeden genoeg hadden om overtuygd te wezen van de ydelheyt hunner inbeeldingen / wanneerze een ontwerp van deze togt maakten / en zoo gemaklijk om te doen stelden; ja toen was'er niemand onder hen / of zy hadden wel weer naar 't Eyland willen te rug keeren; maar dat was ondoenlijk.

In deze benauthept zaten wy van 's avonds ten elven / tot 's morgens twee uren / na welken tijd wy ontdeelden alle klippen en droogtens te boven / en diep genoeg in Zee te weezen / om dat wy toen geen gedruys meer tegen de banken hoorden. Tot dien tijd toe hadden wy altyd geroeyd; maar toen schepten wy wat aassem / en lieten 't op zeylsje afloopen. Des anderen daags was de wind zeer veranderlijk / en de zes volgende dagen liep hy ons ganssch tegen / 't welk / zoo als ons naderhand gezeyd wierd / dry wat zeldzaams was in die Zee.

Raken buyten de banken en wanneer.

Digitized by Google

1693. Wp waren ondertuſſchen genoodzaakt alle onze gekookte koſt buyten boozd te werpen / om dat 'er zoo veel wozmen in quamen; invoegen wp niets overhielden dan wat van de gerookte Zeekoe, en eenige Water-meloenen. Wp namen bp tijds een reſolutie om de man 's daags niet meer te hebben als twee of drie onçen van dat vlees, om alzoo ons elendig leven nog zoo lang te rekken als het eenigzins mogelijk was / ingevalle het mogt komen te gebeuren dat wp het Eyland Mauritius, dat'er 't naaſt bp lag / en alleen ons oogmerk was om aan te doen / bp ongeluk eens quamen te miſſen.

Werpen kun koſt buyten boord, en waarom.

Deze bzeeze was niet ongegzond; ja ik houd het booz een soozt van mirakel dat wp gemelde Eyland kreegen: want de wind / die wp tot aan 't begin van den achtſten dag onzer repze toe bp-na altijd tegen hadden gehadt / wierd gevolgd van een zwaar tempeeſt. De lucht was dien dag helder / maar tegen de middag betrok hp ganſch / en ſtortte zulk eene gzoote meenigte waters van boven neer / dat ons ſchuptje in een ommezien vol zoude geweeſt zijn / indien wp met gedurig hoozen niet opgepaſt hadden. Dezen regen duerde vier groote uren / zonder eenig verder ontweer: maar met de aanbomſt van de nacht ontſtak de wind; en het ſobere licht dat ons tot nog toe bp-gebleven was / wierd booz een zwarte dupſterniſſe t'eenemaal verdoofd.

Worden van een ſtortregen overvallen.

Het ontweer zig verheffende / wierden wp genoodzaakt 't groot zepl te laten vallen: en dewijl wp geen ligt meer aan konden houden / om dat men bp 't vertrek vergeeten had 't een of 't ander in plaats van een lantaarn toe te ſtellen / en dat men bp gevolg op 't Kompasje niet zien konde / zoo hielden wp geen koers meer / maar lieten 't met de ſok booz de wind af drijven. Het was altijd niet eben donker / zoo dat wp nu en dan de vleugel wel eens konden zien; maar wp waren genoodzaakt om 'er gedurig het oog op te houden / om booz dat middel de baren te ontwijken: want indien dezelve ons van ter zijden waren op 't lijf gevallen / zoo had eene golf genoeg geweeſt om ons in den gzond te booren. Het gene onze bzees in dit gevaar te gzooter maakte was / dat wp een open ſchupt hadden / die maar aan 't eene end toe lag; welk verzupm nergens anders van daan quam dan van de ydele verbeelding / dat wp altijd ſchoon weer zouden hebben. Wp vonden ons heel zeer in onze meening bedzoogen / en hadden een verkeerde reekening gemaakt; ja deze nacht was de aldernaarſte die men zig oopt verbeelden kan. De Orkaan die wp tuſſchen de Kaap en het Eyland Maſcarenas uptſtonden was verſchzikkelijk: maar toen waren wp in handen van erbarene maats / en in een Schip dat hondertmaal ſteevbiger was om een ſtoot te verdutwen dan ons onnozel vaartupg / welkers elendige toeſtand ik met de pen niet verbeelden kan.

Verandert in ſtorm, en in wat nood zy raakten.

In 't midden van die zelfde dupſternig overviel ons een tweede ſtozt-

Tweede ſtortvlaag.

Digitized by Google

Digitized by Google

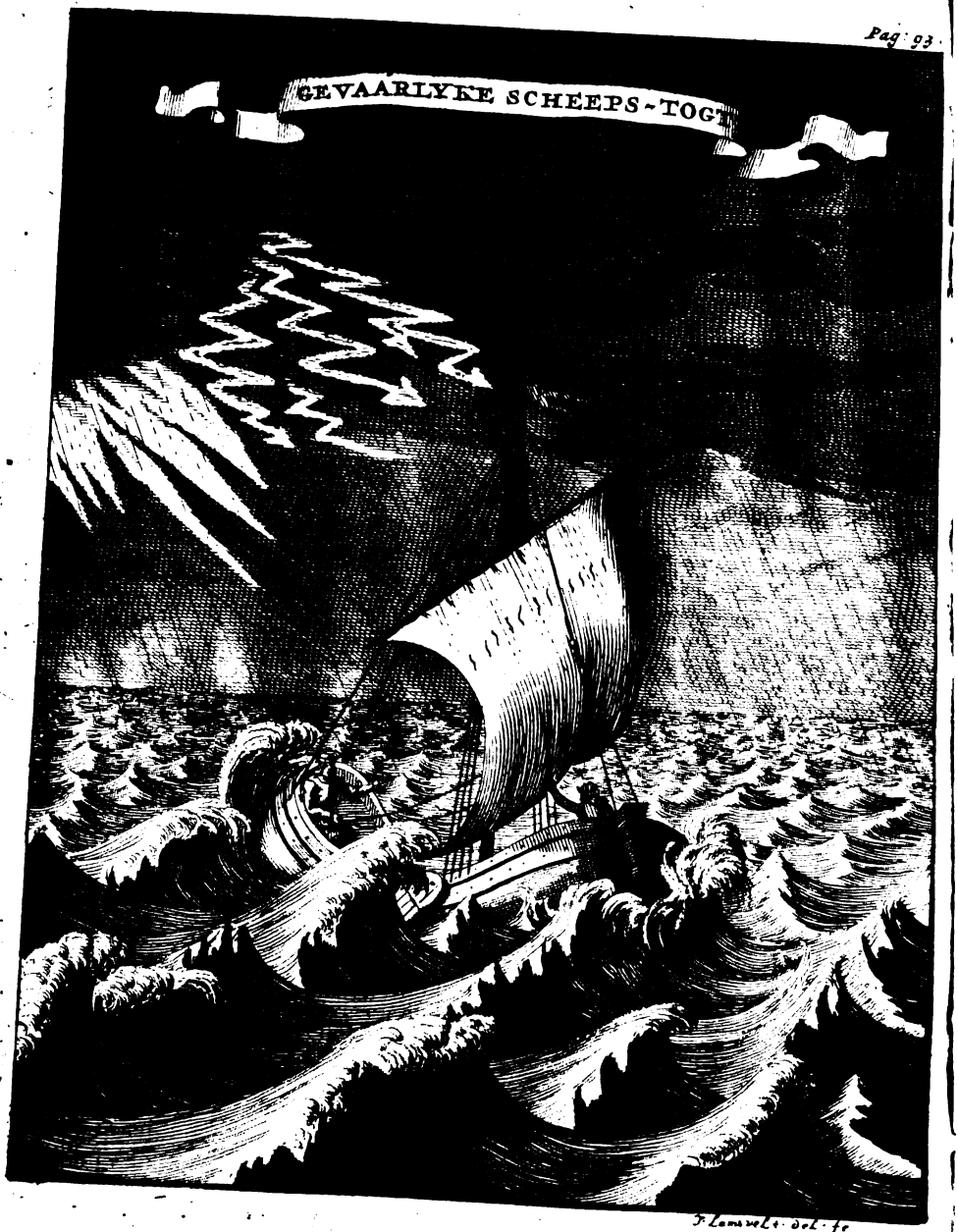

Digitized by Google

ſtoztblaag / en overſtelpte ons op nieuw als een anderen Zundvloed. De wind / die dikwils met een weynig regen gaat leggen / verhief zig te meer; zoo dat wp nu eens wierden geſmeeten in de hoogte / en dan eens wederom in de laagte. Zeeker gekraak en gedzupg onder in het ſchuptje / ('t welk wp naderhand bemerkten dooz eenig water dat tuſſchen de planken ſchoimmelde ontſtaan te zijn /) bzagt ons in zulken benauthept / dat wp t'elkens meenden dat de boot bozſt; ja de allerſtoutſten onder ons kermden gedurig als of ons epnde zoo onvermijdelijk booz de deur ſtond. Wp merkten 't ook alle aan als of'er nu geen uptkomſt meer te hoopen was: want dewijl wp de koers t'eenemaal gupt waren / zoo hadden wp niet te verwagten dat wp het Epland Mauritius of eenig ander land oopt zouden berepken. In 't midden van deze wanhoop zittende / en ganſch afgemat zijnde / namen wp in overleg of 't niet beter was het roer maar te verlaten / en / zonder op menſchen arbepd meer te ſteunen / ons te begeven tot God / en de dood al biddende af te wagten: maar het beſlupt was / tot den epnde toe zijn beſt te doen. 1691

Tot wat wanhoop zy geraakten.

Wp ſchepten dan op nieuw weder moed. Sommige maakten zig gereed tot zwemmen / om dooz dat middel / ingevalle de boot quam te zinken / nog eenige oogenblikken over te hebben tot bidden. Indien onze ongemeene flauhertighept is ontſtaan wegens den moeplijken arbepd / de begeerte tot ſlapen dat dog onmoogelijk was / en de verdubbelde bzeeze die ons gedurig omringde / zoo is dezelve zeeker lijk niet weynig vermeerderd dooz de inwendige knaginge die men had / van dat de eene zig zoo ligtveerdig hadde bloot geſteld / en de andere zig te ligt had laten verlepden / en diergelijke dingen meer. Men hield evenwel die gedagten binnen / en bejegende elkanderen met veel zagtzinnighept en bzoederlijke liefde.

Scheppen weer moed.

Dus zaten wp tuſſchen het leven en de dood tot dat de zon aanquam en de kimmen opheldерden. Ter zelver tijd ging de wind ook leggen; de Lugt klaarde op / en het aangename ligt vertoonde / als een boodſchapper van goede tpdingen / een groote Kaap of uptpoek van het Epland Mauritius, aan ons gezigt. Een ding in de wereld zoude aangenamer beweginge in den menſch konnen verwekken / als dit levenloos en verwerd voorwerp in ons wrogt. Wanneer een pder van onder zijn mantel of dekkleed / daar hp ingerold lag / om op dit wpze de dood af te wagten / te voozſchijn quam / zou men ons met regt als zoo veele dooden aangezien hebben die upt het graf opſtonden. Een aangename hoope vervulde aanſtonds de plaatze onzer naare breeze; met de vreugde kreegen wp te gelijk ook weder nieuwe kragten; en wp begonden op ons gemak deze en gene dingen te overleggen. Onder anderen vergaten wp niet den Almagtigen te looven / die dat woedende onweer voor ons ten goede had gewend: want het is zeeker / indien wp niet bupten onze boot-

Ontdekken het Eyland Mauritius.

Digitized by Google

1693. genoduren koers waren gesmeeten geworden / wy hadden ons leven het Eyland Mauritius niet gezien; en zouden evenwel verlooren geweest zyn / alschoon wy niet vergaan waren.

Zetten voet aan land.

Op den 29 May / zynde den negenden dag onzer reystogt / quamen wy des avonds ten vyf uuren in een kleyne Baay van het Eyland Mauritius. Wy voeren een aangenaam Riviertje op met wassend water / en zetteden in een aangename plaats / tegen de voet van eenen grooten berg / die met zwarte boomen bedekt stond / voet aan land. Wy waren wegens het slingeren van 't schuytje zoodanig verdoofd geworden / dat wy gingen als dronke lupden / en konden zelfs in den beginne zonder vallen niet blyven staan. Maar wanneer wy tens ter deege uytgeslapen hadden en wat ververschinge genoomen van 't geene men op een gemaklyke wyze met jagen bekomen kon / zoo geraakten wy binnen den tyd van drie dagen wederom geheel op ons stel. Dus wierden wy uyt de Woestyne van Rodrigue / en de groote gevaren van een zware storm / behouden overgebragt. Maar helaas! Ons nieuw Eyland was geen haven van hevl voor ons; ja wy zyn de eerste kampen niet ontkoomen / dan om in eenige andere te storten / gelyk nu vervolgens blyken zal.

Varen langs de kust van 't Eyland heen, koomen by eenige hutten, en worden wel onthaald.

Wanneer wy nu op deze wyze een weynig herstelt waren / traden wy wederom in ons vaartuyg / en voeren alzoo langs de kust van 't Eyland heene / om een bewoonde plaats op te zoeken. Na dat wy nu vyf of zes malen op de kust / (daar wy altoos op gingen slapen) rustig hadden gehouden / quamen wy eyndelyk by de zwarte Rivier, alwaar drie of vier Logies stonden / daar eenige Hollandsche Familien in woonden / die ons uytneemende onthaalden. Deze lupden hebben daar in een goede en aangename valey zoo veel land afgestooken en omgespit als hen zelfs goed dunkt. De meeste van onze planten / als mede de Indiaanse / zyn in hunne Tuynen / maar zy arbeyden sterk in Tabac. Hunne binneplaatzen hangen vol van ons gevogelte / 't welk nog al vermaakelyk voorquam / om dat wy gedurende het verblyf op Rodrigue, by na niets hadden gezien van 't geene ons te voren bekend was. Ik beelde my in / dat myne metgezellen / welkers oogen als uytgehongerd waren naar vrouwspersoonen / zig van blydschap niet zouden hebben konnen matigen / wanneer hen de eerstemaal zulk een beminnelyk voorwerp ontmoette; en datze 'er zelf de oogen niet af zouden konnen houden: maar zy hadden 'er alzoo weynig weet van / als of ze een Roe zagen.

De Hutten van deze kleyne Kolonie lagen / eben als de onze op Rodrigue, met Latanier-bladen gedekt; doch waren veel hooger en grooter / om dat het Eyland Mauritius voor de stormwinden van den Orkaan zoo bloot niet legt als Rodrigue. Deze goede Lupdjes leven ten deele van de jacht / en houden 'er ook zeer bequame honden toe.

Na

Digitized by Google

Na dat wy hier een maand vertoest en by deze menschen vernagt hadden / gaven wy hof van de onze bevel om naar den Gouverneur te gaan en hem kennisse van onze komst te geven. De plek daar gezepde Gouverneur woont draagt den naam van Frederik Hendrik, leggende in 't Zuyd-Oosten van 't Eyland, en acht-en-twintig mylen van de plaats daar wy waren. De naam dezer Gouverneur of liever Commandant is Rudolf Diodaat. 1693.

Zonden gezanten na den Gouverneur.

Terwyllen nu onze afgezanten den Gouverneur gingen zoecken (en dat 'er ondertusschen een van den trop dwaalde / die haast van honger zoude vergaan hebben) zoo gebeurde het dat hy Gouverneur door de plaats heen quam daar wy ons ophielden / om dat hy toen ter tyd juyst de ronde deed / gelyk hy eens 's jaars gewoon is op dat Eyland te doen. Soo dra wy hem gewaar wierden / ging ik met den eenen die by my gebleven was / hem te gemoet en verzogten zyne beschermingе. Hy stond ons zulx toe met de grootste beleefschepd van de wereld / en onthaalde ons treffelyk. Na dat ik ons wederbaren verhaald / en hy ons aandagtiglyk gehoord had / sloeg hy en de geene die met hem waren de oogen op ons wraak Schreepje / en zepde / dat onze onderneeminge te ligtveerdig was geweest. Hy beloofde ons een Anker te zullen zenden / 't welk wy onderweg als wy naar de Haven / gelegen in 't Noord-Westen van 't Eyland, heen voeren / zouden vinden / op dat wy'er ons van zouden konnen bedienen / wanneer wy hooger-op trokken naar de Logie. * Hy verzeekerde ons ter zelver tyd op een zeer verpligtende wyze / dat wy geenes dings gebrek zouden hebben / en dat wy op ons gemak het eerste Schip dat daar stond te koomen / konden afwagten.

Onzen Auteur spreekt den Gouverneur, en wat hem beloofd word.

Volgens deze goede woorden / die hy dikwils herhaalde / vertrokken wy van de zwarte Rivier, zoo dra wy onze afgezanten weder by ons gekregen hadden / en quamen gelukkig in de Noordwester Haven aan. Als een voorlooper van onze genaakende ongevallen / zoo vonden wy het Anker niet dat de Gouverneur beloofd had daar te zullen zenden: ja men had ons zelfs naar behooren niet onderregt wat ons verder te doen stond: want in plaats van ons te zeggen / dat wy te water tot aan de Logie toe konden komen / zoo maakte men ons wys dat wy de bagagie eerst moesten brengen tot aan de Vlakte, zynde een Gehugt of Buert / alwaar den Hof van de Compagnie legt / en ontrent acht mylen van daar is. Dewyl zulx nu nooddwang was / zoo namen wy maar een hoyt beslypt / en bragten onze goederen in zes of zeven repzen met veel moeyte over / en dat door bosschen heen / daar wy dikwils in dwaalden om dat wy geen weg wisten.

Vertrek van de zwarte rivier naar het Fort.

Eer wy met het vervolg van deze Historie voort gaan / zal het / dunkt

* *Dus worden de wooningen der Gouverneurs van de Indiaanse Eylanden, hoe die ook gemaakt mogen zyn, zonder onderscheyt genoemd.*

Digitized by Google

1693. dunkt my/ niet buyten den haak zijn hier te zeggen/ dat wy by de Logie komende/ aldaar vonden de Meester van ons Schip/ genaamt Claas; en Sr. Jan André Guiguer een van onze Koopsbroeders/ die (gelijk ik hier boven verhaald heb) de Kapteyn Valleau te Rodrigue van ons wegnam. Hy Kapteyn heeft zijn reeden gehad waarom hy ons dien trek speelde; en hy heeft wederom andere reedenen gehadt waarom hy Guiguer en Claas op het Eyland Mauritius liet. Ik zal my niet inlaten om die redenen na te vorschen/ maar ik zal alleen met weynig woorden zeggen 't geene deze twee ons openbaarden.

Vinden daar hun Scheepsbarbier en Guiguer.

Deze verhalen den trouloozen handel van den Kapteyn ontrent hunne brieven,

Zy verhaalden ons dan/ dat zoo dra als het Anker van voor Rodrigue geligt was/ de Kapteyn onze brieven geopend/ op een schandaleuse wijze voor al het volk gelezen/ en eyndelijk in Zee gesmeeten had. De klagten die wy over zijnen quaden handel/ en over zijn trouloos gedrag deeden/ behaagde hem niet al te wel: en om de waarheyt te zeggen/ wy hadden ook geen gedagten dat onze brieven een ander lot zouden hebben.

het maken van een accoord met een Engels Schipper, en

Zy verhaalden ons verder: dat twee dagen na hunne aankomst op Mauritius, (Valleau daar nog zijnde) zeeker Engelsch Kapteyn, beneffens zijne Matrozen/ aldaar met een sloep quam aandrijven/ na dat zijn Schip/ niet ver van Rodrigue op een Zandplaat was geraakt/ zonder dat 'er eenige hoope was van oopt weer vlot te zullen worden. Dat dezen Engelschen Kapteyn aan Valleau een voorslag had gedaan/ van na dat Schip/ 't welk buyten twyffel daar nog wel zoude zitten/ over te steeken/ op hoope van een schoonen rijkdom te zullen ligten uyt de kostelijke waren die 'er in verborgen zaten. Dat Valleau zulx had aangenoomen; en dat die twee Kapteyns daar op/ beneffens al de Matroozen/ een eed deeden/ datze die roverp geheym zouden houden.

Schelmsen dekmantel die hy gebruykt had.

Valleau, die verpligt was aan den Commandant van het Eyland Mauritius, zijnde toen ter tijd de Heer Lamotius, eenigzins rekenschap te geven van zijn doen/ bedogt een fraye dekmantel voor dat spel. Hy vond goed aan dien Heer te zeggen/ dat de agt waaghalzen, die hy op Rodrigue gelaten hadde/ wel in groot gebrek zouden komen vervallen; en dat hy zig inbeelde/ dat het een groot werk van barmhertigheyt zoude zijn/ indien men die menschen (te weten ons) nog eenige dingen toeschikte; tellende ten dien eynde een heele lange lyst op. De Commandant, aan wien wy zeer ernstig door den Gouverneur van de Kaap de Bonne Esperance, gerecommandeerd waren/ was aanstonds berepdwillig; zoo dat door zijne ordre ons zwaalfje in korten tijd wierd geladen met Harten, Kalveren, Geytjes, Varkens, Kalkoenen, Endvogels, en ander kleyn gebeente: met Citroenboomen, Oranjeboomen, Ananas, Wynstokken, Aardappelen, Rys, Gierst, Koorn, en verdere zaden

Digitized by Google

den in overvloed; maar dit alles was niet anders dan (gelyk ik gezegt heb) een dekmantel voor onzen braven Kapteyn. Hy zeylde in het gezigt van ons Eyland al gins en weer; ten deele uyt quaadaardigheyt/ daar hy wel van voorzien was; en ten deele van spyt/ om dat zyne onderneeminge niet lukken wilde; want zy wierden deerlyk en op een gevaarlijke wijze rondom dat gestrande schip heen gekaatst/ zonder datze 'er een stuk uyt konden halen: en dus beroofde hy ons op een ondeugende wijze van dingen/ die ons Rodrigue waarlijk tot een Eden zouden gemaakt hebben. Of ons dat nu ten quade of ten goede is geweest/ God weet het. Dat is het geene wy gehoord hebben uyt de mond van Sr. Guiguer, en van Klaas; laat ons nu wederkeeren tot onze rampzalige Historie. 1693.

Jan de la Haye onze Zilversmit had een deel zwaar gereedschap by zig/ 't welk hem bygevolg in 't reyzen zeer lastig viel. Hy vond goed een gedeelte van dat gereedschap te verkoopen aan zeeker man die van de zelfde konst was/ en die hy juist aantrof zoo als wy in die Noordwester Haven aanquamen. Onder dit gereedschap lag ook dat ongelukkige stuk Ambergrys, 't welk op Rodrigue gevonden was/ en waar van wy voordezen gesprooken hebben/ wegende omtrent zes pond. La Haye niet wetende wat het was/ vraagde het aan den Zilversmit/ die hem tot antwoord gaf; Dat het een stuk gom was/ en op dit Eyland Mauritius zeer veel gebruykt wierd in plaats van pek; dat men het in overvloed om sommige boomen vond/ dog dat het daar ter plaatze van weynig waardy was. La Haye, die dit ter goeder trouw geloofde/ en geen pek van nooden had/ stond dit stuk gom af/ en liet het onder de andere koopmanschap doorloopen/ houdende alleen maar eenige kleyne brokjes uyt rarigheyt/ en als een overblijfzel van Rodrigue.

Jan de la Haye verkoopt zyn gereedschap, en onder het zelve een stuk gom, zonder teweten wat het was.

Des anderen daags blies hem iemand in de ooren dat het slegte stuk gom Ambergrijs was; waarop hy strax te viervoet na zijn kooper toeliep om dat stuk pek weer op te eyschen. De kooper antwoordde/ dat hy 't al aan eenige water-emmers versmeerd had. Daar vielen harde woorden tusschen beyden/en zy scheydden heele quade vrienden/ ja de onze dreygde zelfs dat hy over den anderen zou gaan klagen by den Gouverneur. De Zilversmit van 't Eyland, die verscheydemalen Ambergrijs op Mauritius had gevonden/ en uyt dien hoofde wel wist dat de Inwoonders op zware straffe was verbooden geen Ambergrijs te mogen koopen nog verkoopen/ maar in teegendeel alles wat ze vonden/ voor een kleynigheyt aan de Compagnie te moeten afstaan/ was in de voorbaat/ en bragt het stuk Ambergrijs by den Gouverneur, voor dat Jan de la Haye daar quam/ verhalende met eene op wat wyze hy'er was aangekoomen. La Haye dat merkende/ ging ook aanstonds zijn beklagt doen: maar den onregtveerdigen Regter/ die wel op zijn hoede was/ en'er een trek wist

Hem word gezegt dat de gom Amber was: en wat hy daar ontrent deed.

1693. upt te halen/ verzekerde onzen Jan de la Haye, dat het ſtuk daar hy van ſprak/ geen Ambergrijs, maar een zeeker ſoort van gom was; en dat hy door onderbindinge al geleerd had dat het van geringe waardy was. De Suppliant antwoordde daar op; Ik heb nog eenige ſtukjes bewaard/ die de zaak regtvaardigen zullen/ ik verzoek maar regt. Tot een teeken dat het 't regte Ambergrijs is geweeſt/ blijkt; want de Silverſmit van 't Eyland heeft nog eenigen tijd na dat hy met La Haye daar over verſchil gehad had/ zoo onvoorzigtig geweeſt/ dat hy door, de overgeſchooten brokjes nog wel zeſtig gulden heeft durven bieden: maar wy geloofden dat dit bod onder de hand geſchiedde door den Gouverneur, om dat hy niet wel langer verbergen konde dat het Amber was.

Verder bewys dat het Amber is geweeſt.

Uyt al de omſtandigheden en hun gebaar ſcheen het als of het meeſte gedeelte van dat Amber al geſmolten was geweeſt eer zy eygentlijk wiſten wat het was; en dat'er niet als een klein gedeelte was overgebleven/ 't welk men met regt de Compagnie had toegewezen en na Batavia ſtond gezonden te worden.

Misſlag van den Drogiſt daar omtrent aangewezen.

De Drogiſt die wy onder ons gezelſchap hadden/ en zyn dingen zeer wel verſtond/ had op Rodrigue wel geweten/ toen dat ſtuk gom gevonden wierd/ dat het Ambergrijs was; maar hy dekte die pot altijd toe/ en verzekerde zelf/ niet-tegenſtaande wy'er aan twijffelden/ dat het geen Amber was; op hoope/ ongetwijffeld/ ingevalle men het had vergeeten/ of weggeworpen/ hy het dan heymelijk zoude gemoffeld hebben. Een groote misſlag waarlijk/ en t'onverſchoonlijker/ om dat hy ons daar door niet alleen in de volgende ongelegentheyt bragt/ maar verhinderd had dan'er ons allemaal mee te verrijken; want wy zouden zeekerlijk een goede party hebben gevonden/ indien wy'er gedurende ons tweejarig verblijf op Rodrigue naukeurig na gezocht hadden; ja wy zouden'er misſchien wel wat te langer om vertoefd hebben.

Ik zoude hier verſcheyde redenen konnen bybrengen waar uyt men klaarlijk zoude konnen bemerken dat de Drogiſt het Amber heeft gekend/ van het ogenblik af dat het door La Haye te Rodrigue in de Cabanes wierd gebragt; maar ik zal daar niet langer op blijven ſtaan. Hy was het die op Mauritius gehoord hebbende dat La Haye zulk een koſtelijken ſchat door niet had weg gegeven/ 't eerſt zepde/ doch te laat/ dat het Ambergrijs was.

Waarom de genegentheyt van den Commandant toen in haat veerkeerde.

Ik heb hier boven gezegt/ dat wanneer wy de eerſtemaal den Commandant gingen begroeten/ hy ons de ſchoonſte beloften deed die wy zouden konnen wenſchen; maar na dit bezoek wierden wy regt het tegendeel van die ſchoone beloften gewaar. Bewyſt nu deze veranderinge niet ontſtond uyt hoofde van ons gedrag omtrent hem/ want wy begegenden hem altoos even beleeft/ zoo zagen wy wel te gemoet dat wy van zyn quaadaardig humeur niet veel goeds te ver-

Digitized by Google

vermagten hadden / om dat hy van zijn oogmerk verstelden was: want hy had redenen te vreezen / dat wy te Batavia komende / deze Historie zouden vertellen; en dat de Compagnie hem / op pene van zware straffe / van dien gestooken brok rekenschap zoude doen geven; eerst aan ons / om dat wy het gevonden hadden op een Eyland 't welk niemand toebehoorde / en upt dien hoofde onwederspreekelijk wettige eygenaars; en daar na aan de Compagnie, gesteld zijnde dat het Amber die Heeren was toegewezen geweest. Dit was de reden waarom hy ons op een barbarische en schelmse wijze zogt van kant te helpen / gelijk upt het vervolg blijken zal. 1693.

De eerste ongeregtigheyt die hy aan ons pleegde / was / dat hy / zonder een woord te spreeken / ons scheepje nam / en liet het wepnig dagen daar na verbranden. Verbrand hun schuytje;

In plaats van aan ons de zeylen / die van zeer goed Flaams linnen gemaakt waren / weder te geven / gaf hy ze aan zijne jagers om 'er kleeren van te maken / hoe zeer wy ook verzochten om ze weer te mogen hebben. Geeft de zeylen weg;

Hy gaf ten eersten al verdere blijken van zijn haat en misnoegen: want hy deed ons huysvesten in een hut, en gaf ons geen ander voedzel dan 't overschot van de in Compagny's dienst zijnde arbeyders. Doet hen in een hut huysvesten;

En eyndelijk hield hy ons by-na als gevangen; want hy verbood ons stricktelijk / niet verder dan dupzent treeden buyten onze tent te mogen gaan. Hy nam ons de nog overgebleevene knegt af / en stelde hem in dienst van de Compagnie; zoo dat ons getal / door het afneemen van een die meede van Rodrigue was gekomen / verminderd wierd tot op vijf. En verbied hen 1000. treden verre te gaan.

Deze maniere van handeling / zoo regtdraads tegen de eerste beleefdheden die wy by onze aankomst ontfingen / deed ons met regt vreezen / dat zulke slegte beginselen wel quade gevolgen mogten hebben: wy steunden ondertusschen op de Godlijke voorzienigheyt / die ons tot die tijd toe doog zoo veel wonderlijke gevallen trouwelijk geholpen hadde.

Maar gelijk onder alle gezelschappen altijd de eene wat dristiger valt als de andere / en dikwils wepnig patientie hebben / zoo ging het ook onder ons; want twee / namentlijk Mr. la Case en Mr. Testard, zogten upt die omstandigheden waar in wy waren / een stuppertje te maken en voort te gaan; maar het middel om zulx wechstellig te maken / was / om de waarheyt te zeggen / niet al te regtmatig. Tot vergelding van ons waarschuwing en zeylen wilden zy een Compagny's sloep kapen / en zig na Mascarenas begeven / 't welk niet boven de 25 mijlen van Mauritius legt. En dewijl zy wel wisten dat dit hun voornemen / met wat kleuren zy het ook mogten opschikken / ons niet behagen / maar dat wy het / in tegendeel / afkeuren / en ons daar gantsch tegen stellen zouden / zoo dorsten La Case en Testard zoeken een sloep te kapen, en weg te vlugten.

Digitized by Google

1694. zy noopt het minſte ding daar van laten blijken: zy ſtelden zelfs zig zoo digt / dat wy noopt het minſte hebben geweeten van het geene zy in den zin hadden. Maar vermits zy evenwel eenige hulpe moeſten hebben om hun oogmerk uyt te voeren / zoo begaven zy zig na een in dienſt zynde Soldaat van de Compagnie, genaamt Jan Namur, die / zoo als hy zelfs voor gaf en ook voordezen wel gezegt had / zeer over den Commandant t'onvreden was / en ſtelden hem voor / of hy mee van de party wilde zyn / en met hen voort gaan. De Soldaat ging ſtraks aan den Commandant openbaren dat hem zoodanigen voorſlag was gedaan; maar voegde daar evenwel in eenen aſem by / dat de andere die van dat complót niet wiſten / en dat ze bygevolg daar omtrent ganſch onſchuldig waren.

Ontdekken hun voornemen aan een Soldaat maar die verklikt het.

De Commandant leyt op zyn luyrmen dog doet hen eyndelyk door de wagt ophalen.

Daar liepen al eenige weeken heen zonder dat de Commandant het minſt liet blijken; maar gaf ondertuſſchen op allerhande wijze nauw agt op ons doen / zoo wel als op dat van de twee beſchuldigden. Maar toen hy evenwel zag dat het voorneemen / door den Soldaat aan hem ontdekt / van geen gevolg was; en vreezende ongetwijffeld dat deze gedagten / (naar welkers uytvoeringe hy maar wagtte / om dan des te vyrmoediger zijne bitterheyt te konnen in 't werk ſtellen) moogelijk zoo dra vervloogen als genoomen waren / zoo zond hy den 25 January des nachts / eenige gewapende Soldaten / die ons gevangen namen / en alle vijf voor den Commandant bragten.

Verhoort hen en ſluyt-ze alle in den balk.

Het eerſte woord dat hy ſprak / was een regtveerdiging van my en mijne twee Kameraars; betuygende heel wel te weten / dat wy onſchuldig waren / en hy tegens ons dien niets had in te brengen. Na dat hy de andere twee eenige vragen gedaan hadde / gaven zy hunne voorgenoomen gedagten rondborſtig en na waarheyt te kennen / en zeyden daar-en-boven / dat het baarentyg / 't welk men hen had afgenomen / meer waard was als de ſloep die zy hadden willen neemen; behalven dat zy van zins waren geweeſt om / tot betalinge van de ſloep / eenig geld agter te laten / gelijk de Soldaat ook moeſt bekennen dat de voorſlag niet anders was geweeſt. Wy moeſten evenwel altemaal / ſchuldigen en onſchuldigen / in een donkere gevangenis / welke ik met regt wel een gat mag noemen / alwaar onze beenen in den balk wierden gezet.

Wat balken zyn.

Deze balken beſtaan uyt twee zware ſtukken hout die op malkanderen leggen / en onder en boven op verſchepde plaatzen zoodanig uytgehoold / dat'er de beenen / wanneer die houten op malkanderen gelegt worden / even in ſtapten / zoo dat het onmogelijk is om 'er uyt te koomen. Daar-en-boven moet men altijd achter over / met het hooft lager als de beenen / plat op den rug leggen ſlapen / 't welk men heel ligt af kan meeten hoe gemakkelijk het valt / zonder dat ik zulx net behoef te beſchryven. Het onderſcheyd dat men tuſſchen

Digitized by Google

Digitized by Google

1694. zy noopt het minſte ding daar van laten blijken: zy ſtelden zelfs zig zoo digt / dat wy noopt het minſte hebben geweeten van het geene zy in den zin hadden. Maar vermits zy evenwel eenige hulpe moeſten hebben om hun oogmerk uyt te voeren / zoo begaven zy zig na een in dienſt zynde Soldaat van de Compagnie, genaamt Jan Namur, die / zoo als hy zelfs voor gaf en ook voordezen wel gezegt had / zeer over den Commandant t'ondzeeden was / en ſtelden hem voor / of hy mee van de party wilde zyn / en met hen voort gaan. De Soldaat ging ſtrax aan den Commandant openbaren dat hem zoodanigen voorſlag was gedaan; maar voegde daar evenwel in eenen adem by / dat de andere die van dat complót niet wiſten / en dat ze bygevolg daar ontrent gantſch onſchuldig waren.

Ontdekken hun voornemen aan een Soldaat maar die verklikt het.

De Commandant leyt op zyn luymen dog doet hen eyndelyk door de wagt ophalen.

Daar liepen al eenige weeken heen zonder dat de Commandant het minſt liet blijken; maar gaf ondertuſſchen op allerhande wijze nauw agt op ons doen / zoo wel als op dat van de twee beſchuldigden. Maar toen hy evenwel zag dat het voornemen / door den Soldaat aan hem ontdekt / van geen gevolg was; en bzeezende ongetwijffeld dat deze gedagten / (naar welkers uytvoeringe hy maar wagtte / om dan des te bymoediger zyne bitterheyt te konnen in 't werk ſtellen) moogelijk zoo dra vervloogen als genoomen waren / zoo zond hy den 25 January des nachts / eenige gewapende Soldaten / die ons gevangen namen / en alle bijf voor den Commandant bzagten.

Verhoort hen en ſluyt-ze alle in den balk.

Het eerſte woord dat hy ſprak / was een regtveerdiging van my en mijne twee Kameraarts; betuygende heel wel te weten / dat wy onſchuldig waren / en hy tegens ons dzien niets had in te bzengen. Na dat hy de andere twee eenige bzagen gedaan hadde / gaven zy hunne voorgenoomen gedagten rondborſtig en na waarheyt te kennen / en zeyden daar-en-boven / dat het vaartuyg / 't welk men hen had afgenomen / meer waard was als de ſloep die zy hadden willen neemen; behalven dat zy van zins waren geweeſt om / tot betalinge van de ſloep / eenig geld agter te laten / gelijk de Soldaat ook moeſt bekennen dat de voorſlag niet anders was geweeſt. Wy moeſten evenwel altemaal / ſchuldigen en onſchuldigen / in een donkere gevangenis / welke ik met regt wel een gat mag noemen / altwaar onze beenen in den balk wierden gezet.

Wat balken zyn.

Deze balken beſtaan uyt twee zware ſtukken hout die op malkanderen leggen / en onder en boven op verſcheyde plaatzen zoodanig uytgehoold / dat'er de beenen / wanneer die houten op malkanderen gelegt worden / even in ſtapten / zoo dat het onmogelijk is om'er uyt te koomen. Daar-en-boven moet men altijd achter over / met het hooft lager als de beenen / plak op den rug leggen ſlapen / 't welk men heel ligt af kan meeten hoe gemaklijk het valt / zonder dat ik zulx net behoef te beſchryven. Het onderſcheyd dat men tuſſchen

Digitized by Google

1694. zy noopt het minſte ding daar van laten blijken: zy hielden zelfs zig zoo digt / dat wy noopt het minſte hebben geweeten van het geene zy in den zin hadden. Maar vermits zy evenwel eenige hulpe moeſten hebben om hun oogmerk uyt te voeren / zoo begaven zy zig na een in dienſt zynde Soldaat van de Compagnie, genaamt Jan Namur, die / zoo als hy zelfs voor gaf en ook voordezen wel gezegt had / zeer over den Commandant t'onvreeden was / en ſtelden hem voor / of hy mee van de party wilde zyn / en met hen voort gaan. De Soldaat ging ſtrax aan den Commandant openbaren dat hem zoodanigen voorſlag was gedaan; maar voegde daar evenwel in eenen aſem by / dat de andere die van dat complót niet wiſten / en dat ze hygelyk daar omtrent gantſch onſchuldig waren.

Ontdekken hun voornemen aan een Soldaat maar die verklikt het.

De Commandant leyt op zyn luyden dog doet hen eyndelyk door de wagt ophalen.

Daar liepen al eenige weeken heen zonder dat de Commandant het minſt liet blijken; maar gaf ondertuſſchen op allerhande wijze nauw agt op ons doen / zoo wel als op dat van de twee beſchuldigden. Maar toen hy evenwel zag dat het voornemen / voor den Soldaat aan hem ontdeht / van geen gevolg was; en vreezende ongetwijffeld dat deze gedagten / (naar welkers uytvoeringe hy maar wagtte / om dan des te hypmoediger zijne bitterheyt te konnen in 't werk ſtellen) moogelijk zoo dra vervloogen als genoomen waren / zoo zond hy den 25 January des nachts / eenige gewapende Soldaten / die ons gevangen namen / en alle vijf voor den Commandant bragten.

Verhoort hen en ſluyt-ze alle in den balk.

Het eerſte woord dat hy ſprak / was een regtveerdiging van my en mijne twee Kameraats; betuygende heel wel te weten / dat wy onſchuldig waren / en hy tegens ons dien niets had in te brengen. Na dat hy de andere twee eenige vragen gedaan hadde / gaven zy hunne voorgenoomen gedagten rondborſtig en na waarheyt te kennen / en zeyden daar-en-boven / dat het vaartuyg / 't welk men hen had afgenomen / meer waard was als de ſloep die zy hadden willen neemen; behalven dat zy bauzing waren geweeſt om / tot betalinge van de ſloep / eenig geld agter te laten / gelijk de Soldaat ook moeſt bekennen dat de voorſlag niet anders was geweeſt. Wy moeſten evenwel altemaal / ſchuldigen en onſchuldigen / in een donkere gevangenis / welke ik met regt wel een gat mag noemen / alwaar onze beenen in den balk wierden gezet.

Wat balken zyn.

Deze balken beſtaan uyt twee zware ſtukken hout die op malkanderen leggen / en onder en boven op verſcheyde plaatzen zoodanig uytgehoold / dat'er de beenen / wanneer die houten op malkanderen gelegt worden / eben in ſtaken / zoo dat het onmogelijk is om'er uyt te koomen. Daar-en-boven moet men altijd achter over / met het hooft lager als de beenen / vlak op den rug leggen ſlapen / 't welk men heel ligt af kan meeten hoe gemaklijk het valt / zonder dat ik zulx net behoef te beſchryven. Het onderſcheyd dat men tuſſchen

Digitized by Google

Digitized by Google

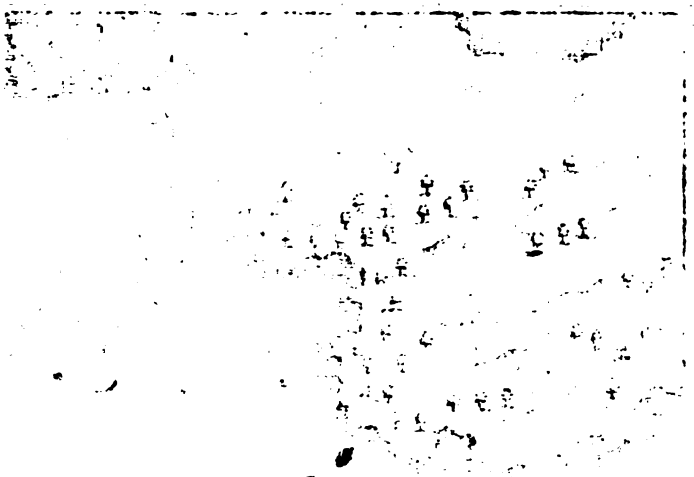

Digitized by Google

schen ons dzien en de twee beschuldigden by die gelegenthept zag / was / dat zy nog een dertig pond yzers meer kreegen daar zy aan vast geslooten wierden. 1694.

Wy bleeven op die wijze twee dagen en twee nagten zitten; maar na dien tijd wierden wy drie ontschuldigen booz een wijl wederom in vryheyt gestelt. Men leydde ons aanstonds naar den Commandant, dewelke wederom op nieuw betuygde, dat onze onschuld hem wel bekend was / vermits wy alzoo wel van den Soldaat als de beschuldigden t'eenemaal geregtveerdigd waren. Verraderlijk voegde dezen schelmzen Diodaat daar nog by / dat zijne goede genegenthept t'ongwaarts noopt beranderen zoude / en dat wy in 't toekoomende ontbaald zouden wozden / gelijk in den beginne by onze aankomst was geschied; want het leed dat hy ons zoo even te booren had aangedaan was hem al vergeeten; ook meende hy dat wy hem ten hoogsten verpligt behoorden te zijn / dat onze zeplen goed genoeg gekend waren om zijne jagers te kleeden / en dat wy aan de beenen mogten klupven daar zy hunne gaven aan beproefd / en wel verzadigt zijnde / overgegeven hadden. Hoe lang sy daar zaten.

Ondertusschen verdweenen alle zijne schoone beloften in een oogenblik tijds; ja hy gaf ons strax daar na eenige lijfwagten / die ons dag en nagt bewaakten. Eenige weinige dagen daar na quamen ze upt zijnen naam alle onze goederen weghalen; namentlijk / ons zilver / geweer / tupn- en keuken-gereedschap / slaap- en tafellakens; in 't kort alles wat wy hadden / uptgenoomen wat lijwat / onze bedden / kleeren / en eenige van onze boeken / maar onzen Zilversmit wierd nog daar-en-boven de rest van zijn gereedschap afgenoomen / ook zoo schoon / dat hy zelfs niet een stukje overhield. Neemt hen voorts alles af.

Eyndelijk wierden wy te gelijk met de beschuldigen / die in hun bloote hemd en met zware yzere boeyen aan de voeten zaten / in een sloep gezet / zonder een woord te zeggen watze met ons in den zin hadden; maar tot ons groot leedwezen wierden wy 't haast gewaar: want hy liet ons zetten op een naare en ganschdrooge Rots van twee-hondert treeden lang / een-hondert breed / en omtrent twee mijlen van 't vaste land gelegen / alwaar het onmoogelijk was te gaan / dewijl men de voeten moest neer zetten in kuplijes / of op hobbelige punten: behalven dat wy evenwel op twee kleyne Eylandjes konden koomen / die daar blak aangrenzen / en waar van ik te zijner tijd spreeken zal. Daar plantte men ons in een lompen / ondeugende Cabanes, staande op een hoogte / omtrent twee treeden van de zee als 't hoog-water was / en juist naar de kant daar de onweersblagen van daan komen. Deze half verballene brak, die wy by gebrek van stoffe onmogelijk konden hermaken / had weinige jaren te vooren gedient als een gevangenhuys booz eenige criminecle misdadigers / die daar gebannen waren geweest. Worden alle te gelyk naar de Rots gevoerd.

Digitized by Google

ELFDE HOOFTDEEL.

De Auteur met de zynen op de Rots zittende, beschrijft verder hoe zy daar onthaald wierden. Hy word krank, en verzoekt aan land te mogen gebragt worden; dog zulx word hem afgeslagen. Hy smeekt om wat versch vlees, maar word ook geweygerd. *La Case* en *Testard* vallen in de zelfde ziekte. Een Hollandsch schip verschynt op de Ree. *Be**le* en *la Haye* begeven zig na *Mauritius* en doen hun beklag aan de Officiers van 't schip in de tegenwoordigheyt van den Gouverneur. Zy worden met scherpe bedreyging weder te rug verzonden. Gezeyde Officiers komen hen op de Rots bezoeken; maar dorsten hen niet mee neemen. De *Gouverneur* trout, en laat by die gelegentheyt onzen Schryver op *Mauritius* komen, dog wilde hem nooyt spreken. Word eyndelyk weder te rug gezonden naar de zelfde Rots.

1694.

Die Rots dan was de plaats werwaarts de groote Heer Diodaat goed vond [illegible] te verzenden / en daar het zijne Excellentie beliefde ons by na drie jaren te laten zitten; ik meen behalven de geene die tusschen beyden quamen te sneudelen. En dus ging het ons even-eens als de vliegende vissen / die naulyks den muyl van den eenen vyand ontsnapt zijn / of zy vallen aanstonds in de klauwen van eenen anderen. Wy kreegen niet anders tot voedzel dan wat gezoute vlees / dat dikwils al bedorven was; 't welk heel ligt te geloven is / dewijl het daaromstreeks altijd uytneemende heet valt. Het water stonk ook gemeenlijk / om dat het ons altijd in vuyle vaten wierd toegebragt; behalven dat men ons nooit zoo veel gaf als wy van nooden hadden.

Wat voedzel zy op de Rots kregen,

en hoe dikwils ververschinge.

In den beginne wierd ons alle acht dagen spijs en drank gezonden / maar naderhand alle veertien dagen; en zulx ging op 't laatst nog altijd niet vast; behalven dat wy gansch geen verfrissing nog eenige veranderinge kreegen. Of dit nu hervoortquam wegens de quaadaardigheyt van onzen bitteren Vervolger, of by verzuym der gee-

geener die ons verzorgen moesten / of somtijds ook wel eens ter oorzake van 't quade weer / weet ik niet / althans men noodzaakte ons / de spijze en drank met kleyne parceelen malkanderen toe te meeten / niettegenstaande dezelve stinkende / en zeer ongezond was. Uyt dien hoofde verzogten wy onze netten te mogen hebben om te vissen / en eenige van onze vaten om regenwater te vergaderen / maar 't een en 't ander wierd ons geweygerd. 1694.

't Was vremd dat zulk een verblijfplaats / en zulke ondeugende spijze aanstonds geen veranderinge baarde in onze lighamen / ten opzigte van de gezondheyt / en byzonder aan my / die reeds over de drie-en-vijftig jaren bereykt had. 't Is waar / naderhand wierd ik aangetast van een ziekte / die men in Indien noemt een Persing, bestaande in een gedurige bloedloop, en verviel in korten tijd in een zeer slegten staat. Mijne ziekte van tijd tot tijd gevaarlijk wordende / wierd 'er kennis van gegeven aan den Gouverneur, en met eene verzogt / dat hy doch zoo goed wilde zijn / en halen my over op Mauritius. Hy zond zijn Barbier, dewelke rond uyt verklaarde / na dat hy my alvoorens ter deege gevisiteerd had / dat ingevalle men my wederom zogt te herstellen / ik dan noodzaakelijk aan land moest gebragt worden. Maar zijn goede raad had alzoo weynig vermogen op het gemoed van dien wreeden mensch, als mijne gebeeden: want hy zag niet liever dan dat wy op die Nots altemaal maar om een luchje en van kant mogten raken. Men verzogt hem daar na instantelyk / dat hy dog alle veertien dagen wat vers vlees wilde overzenden / op dat ik somwijlen eenig nat mogt hebben tot verquikkinge; dog dat wierd ook al geweygerd: zoo dat ik by gebrek van alles / binnen korten tijd in doodsgevaar raakte. Men wanhoopte aan mijne herstellinge: maar gelijk 'er niemand op de Nots was die zig dorst onderwinden om my op een behoorlijke en ordentelijke wijze te doen sterven / zoo redde de natuur zig van langzamer hand zelfs / en zette my van tijd tot tijd wederom nieuwe kragten by; invoegen ik door de beste weg wederom ten naasten by hersteld wierd.

Onzen Schryver word ziek.

Verzoekt somtijds eenig versch vlees, maar te vergeefs.

Indien den goedgunstigen Lezer / over mijn slegten toestand op zulk eene bedroefde plaats / met medelijden aangedaan is; zoo zal hy / buyten twijffel / ook wel willen hebben dat ik hier zegge; Dat op den dag / welke ik meende de laatste van mijn leven te zullen zijn / en het eynde van alle mijne wederwaardigheden / God my de genade verleende van zoo wel by mijn verstand te wezen / dat ik zelfs in staat was om aan mijne metgezellen verscheyde vermaningen te doen / die / zoo ik geloof / nog al hare nuttigheyt gehad hebben; en gaf hen ook nog al tot stigtinge verscheyde kenteekenen van mijne bereydwilligheyt en vaste hope. De jonge luyden zeggen zeer ligt; Als men lang genoeg geleefd heeft, moet men sterven: 't is waar / men kan

Erkent Gods goedheyt in zijne ziekte bewezen, en waar die in bestond.

zulx

Digitized by Google

1694. zulx niet ontgaan; maar gelukkig! ja waarlijk en allerm gelukkig is hy/ die de onvermijdelijke noodzaakelijkheyd van dat vertrek in gedagten houd/ en altoos bereyd is om zulx te ondergaan.

De Heeren la Caſe en Teſtard, de twee beſchuldigden/ wierden eenigen tijd daar na ook van de zelfde ziekte overvallen; maar dewijl zy jongelingen/ en bygevolg veel ſterker van lighaam waren als ik/ zoo honden zy ook bry meer uytſtaan.

worden een Hollandſch Schip gewaar.

Na dat wy nu ontrent de vier Maanden in zulk een elendigen ſtaat gezeten hadden/ zagen wy op den 15 Maart 1694 een Hollandſch ſchip genaamd de Stantvaſtigheyt, op de reede van Mauritius aanhoomen/ 't welk ons/ volgens de wetten van den Lande/ naar Batavia of naar de Kaap had moeten brengen/ 't zy dat wy ſchuldig of onſchuldig waren: maar wy hoorden wel van onze maats/ die ons eeten bragten/ dat wy geen ſtaat behoefden te maken om met dat ſchip te vertrekken. Toen wy merkten dat zulx maar al te waar mogt wezen/ namen ik en de twee onſchuldige Cameraats booz/ alleg te wagen/ en te zien of wy aan land honden komen/ terwijl de nieuw aangekoomen Officiers nog daar waren/ om van onze klagten in haarlieder tegenwoordigheyt te doen. Maar om dat voornemen uyt te voeren was wepnig kans; wy hadden niet met al/ en wy moeſten vaſt twee mijlen ver over Zee; behalven dat wy niet honden weten of de ſtroom naar 't land toe/ of van 't land af was. Op dat wy evenwel naderhand ons zelven niet zouden hebben te beſchuldigen/ zoo vlogten wy een deel wier te zamen/

Maken een vlot en ſteeken over.

en maakten 'er een groote mat van: Aan yder end nu van die mat honden wy een van de tonnen vaſt daar men ons het water in overbragt. De Heeren Be**le en la Haye, mijne twee onſchuldige metgezellen/ hoewel ze als ſchuldige gehandeld wierden/ beter konnende zwemmen als ik/ en ook veel ſterker zijnde om ongemakken te konnen uytſtaan/ waagden een kanſje met dat vlot en ſtaken over/ en berepten in den tijd van twaalf uren het Eyland.

Doen hun beklag in tegenwoordigheyt van de Scheeps-Officiers.

Zy vonden by den Commandant, die zeer verwondert was van haar te zien/ de Officiers van 't ſchip/ in welkers tegenwoordigheyt zy hun beklag deeden; verzoekende/ dat ze/ volgens de wetten en gewoonte der Compagnie, en ook volgens de beloften van den Commandant, mogten verzonden wozden. En/ voegden zy'er by/ wat het vaſthouden der beſchuldigden belangt/ dat is een zaak die t' onderzoeken ſtaat/ maar de Onſchuldigen, die twintigmaal voor onſchuldig verklaard zijn/ behooren anders gehandelt te wozden.

Antwoord van den Commandant.

Diodaat, die op nieuws niet anders kon doen dan de waarheyt getuygeniſſe geven/ antwoordde/ dat hy geen reeden had om zig over ons drie te beklagen; wierden wy zupſt zoo niet getracteerd als wy wel in den beginne verwagt hadden/ daar van moeſten wy de ſchuld

Digitized by Google

1694.

ſchuld leggen op onze kameraats: want dewijl wp altemaal Franſe waren / en onder een gezelſchap hoozden / zoo betroude hp de eene niet meer toe dan den anderen. Waarlijk een onbeſchoft antwoozd.

De Officiers deze verklaringe hoorende / en ziende aan de andere kant / dat alles wat wp voozthragten / drpmoedig en opregt was / en niet als upt een goede Conſcientie honde voozthoomen / begreepen de zaak t'onzen voozdeele: en ſchoon onzen Vyand omtrent deze lupden in de voozbaat geweeſt was / en gezegt / dat wp maar ſiegt bolkje en een deel boogwigten waren / zoo zagen zp egter toen wel / dat men hen bedzoogen had. Maar zp honden ons wepnig dienſt doen / om dat zp niet gemagtigd waren getuygen te hooren / en over de zaak te zitten: wp hoopten alleen / datze een goed woozd booz ons ten beſten zouden ſpzeken; en datze aan hunne Heeren en Meeſters onze zaak wilden bekend maken. De Officiers merken hun onſchuld wel, maar konnen hen niet helpen.

Dewijl nu onze twee vrienden wel zagen dat de Commandant onze gevangheniſ met allerhande kleuren wiſt te verven / en dat wp zulx dog niet ontwijken honden / zoo booden zp van zelfs aan in de boepen te mogen gaan; willende zig liever zulk een ſtraf onderwerpen / dan nog langer op die bedroefde Rots te vertoeven; maar dat mogt niet wezen / en wierd afgeſlagen. Men zondze naar de gevangheniſ en ſloot hen in den Balk, dog des anderen daags wierden ze wederom bp ons gebragt: met bedzepginge van exemplaarlyk geſtraft te zullen wozden / indien wp'er ooit afquamen. En om te beletten van op die wijze noopt meer aan land te hoomen / zoo wierd ons voortaan maar een vat t'effens met water / en dat nog maar met eenen boodem / toegezonden. De twee overgezwommene worden weer op de Rots gezet.

De Officiers van 't ſchip kreegen ondertuſſchen volkoomen kenniſſe van de regte geſchapenthept onzes toeſtands: niet zoo zeer upt den mond van den Commandant en van onze twee Kameraats, als wel booz een omſtandig Requeſt dat de onze hen zeer behendig hadden in de hand weten te ſtoppen; in het welke / onder veele andere zaken / deze Heeren Officieren wierden verzogt onzen ſtaat aan onze vrienden in Holland bekend te willen maken / ten epnde dezelve daar omtrent iets mogten zoeken upt te werken.

Deze Heeren, geraakt over onzen rampzaligen toeſtand / hadden de goedhept van ons op die elendige Rots te koomen zien / om met hunne epgene ogen de waarhept te beſchouwen / en om'er des te beter van verzekerd te konnen zijn. Zp moeſten zelfs bekennen / dat wp in het Requeſt / ten opzigt van de groote elende / niets dan zupvere waarheden hadden ter neder geſtelt: ja zp waren over het ſchelmſe ſtactement dat men ons deed / zoo zeer aangedaan / datze openlijk betupgden / alles wat hen mogelijk was tot onzer ontlaſtinge en verquikkinge in 't werk te zullen ſtellen: verzeekerende met eede / dat het hun ſchuld niet en was dat ze ons niet binnen ſcheeps- De Officiers van 't Schip komen over op de Rots.

Digitized by Google

1694. boord namen: wy durven / zeydenze / zulx niet opentlijk doen zonder verlof van den Commandant; en wy zien wel dat hy het niet toe zal laten. Eyndelijk voegden ze daar nog by; Indien gy aan ons schip kondt komen / zonder dat wy u een hand reyken / of zonder behulp van onze sloep / wy zullen u van ganscher herten en met blijdschap ontfangen.

Geschenk van de officiers.

Eenige dagen daar na zondenze ons zeer liefdadig driehondert pond rijst, witte bischuyt, en eenige flesjes met brande- en Spaanschewijn. Dat alles quam ons naderhand wonder wel / maar byzonder de rijst, enkelijk om ons gebrek / 't welk wy meenigmaal leeden / daar meede te vervullen. Wy waren wel zoo wijs dat wy al dien voorraad in de gaten en hoolen der steenrotzen weg moffelden / om alzoo te beletten datter de Matrozen / die ons eeten bragten / niet achter quamen / en de helsche Diodaat, door zijne duyvelsche quaadaardigheyt ons daar van niet beroofde.

Vermits wy nu op de woorden van de Officiers wel dursten vertrouwen / naamentlijk / datze ons binnen scheepsboord zouden ontfangen / ingevalle wy zonder hunne hulpe of bystand daar konden komen als menschen die uyt nood over al de handen aan slaan / uyt vreeze van te moeten verdrinken / zoo zogten wy op tweederley wijze uytkomst. La Case, die een goed zwemmer was / zogt met zwemmen aan boord te koomen. Zulx was een gevaarlijke onderneeminge / niet alleen om dat het Schip wel een groot halfmijl van ons af lag / maar om dat de Zee daar omstreeks vol Requins of Zeehonden is / en dezelve voor zeer schadelijke dieren gehouden worden. Niet-tegenstaande die zwarigheden / zoo begaf onzen gevangen man / na dat wy met veel moeyte de yzere boeyen met steenen / en ik weet niet waar al mee / aan stukken geschuurd hadden / zig te water / en aan 't zwemmen. Toen hy nu al drie vierdeparten van den weg over was / begaven hem zijne kragten: en dewijl hy ondertusschen wind en stroom tegen had gekregen / zoo konde hy niet verder koomen; en de baren / die hem gestadig onder dompelden / beletten hem om hulp te schreeuwen. De matroozen / evenwel / die dat zagen / en wel merkten dat hy by-na aan 't zinken was / vielen met der haast in de sloep / en quamen juyst nog tijds genoeg om hem het leven te bergen. De Kapteyn deed hem opklimmen / en zoo lang binnen scheepsboord vertoeven tot hy weer by zig zelfs gekoomen was; maar zond hem toen weer te rug / met betuyginge / dat hy 't tegen zijn zin / en met leedwezen deed.

La Case zwemt na 't Schip.

Komt 'er in; maar word ter rug gezonden.

Van achteren zie ik nu wel dat wy ons van die beleefcheden niet regt hebben weten te bedienen / want ik beeld my vast in / zoo wy ons verstand ter dege hadden te werk gelegt / wy zouden met die Heeren / toen zy ons op de Rots quamen bezoeken / zoodanige middelen hebben konnen beramen / waar door wy / zonder onrecht te

ple-

plegen / of zig in gevaar te ſtellen / gemaklijk hadden konnen gebozgen wozden: daar-en-boven / dewijl zy in den grond verwittigd waren van ons geval / en wel wiſten dat wy onrechtveerdig vaſtgehouden en wzeedelijk gehandelt wierden van een DIEF en BEUL, die zelf getuyge en Rechter in zyn eygen zaak was / zoo zouden zy onze vlugt wel wat te hulpe hebben konnen koomen / 't zy dat ze het Anker / zonder quanſuis daar op te denken / wat nader by de Rots hadden uytgewozpen / want zulx raakt niemand; of dat zy / vertrekkende / de koers wat digt langs de Rots heen genoomen / en in 't voozbyvaren eenige luyden gebozgen hadden / dewelke zy daar op een vlot of eenige planken vonden dzijven / zonder verder te onderzoeken wie en wat vooz menſchen het waren: want het zoude geen onmogelijkheyt geweeſt zijn / dat'er 's nagts te vooren een Schip daar omtrent was gezonken / en dat vijf Matrozen / op planken en anderzins met de dood wozſtelende / een ander Schip in zijn koers waren ontmoet / en dus enkel uyt menſchelijk meedogen en barmhertigheyt gebozgen waren gewozden. Wat zwarigheden men ook gemaakt mogt hebben / men had'er altijd uyt gekost / en raad toe geweten: en indien'er in Holland of te Batavia al iets te bzezen was geweeſt / zoo zouden wy / die onze boepen verbzooken / en onze verloſſerg verraſt zouden gehadt hebben / alleen aanſpzakelijk en te beſchuldigen geweeſt zijn. Maar zulx wierd niet eens in overleg genoomen; en den armen La Caſe quam nog den zelfden abond weerom / zeer bedzoefd zijnde over de verlorene moepte. De anderen / die ook van zins waren geweeſt om langs den zelfden weg / te weten door zwemmen / te ontvlugten / veranderden van voornemen / ziende dat het dog onmogelijk was om hun oogwit te bereyken.

1694.

Eenige dagen daar na veranderde dat Schip van legplaats / en werk wel een groote mijl verder van ons af. Wy reſolveerden evenwel nog ten tweedenmale een onderneeminge te wagen / en vonden ten dien eynde onze koffers, zoo als wy 't beſt konden / aan malkanderen vaſt / bulden dezelve met onze kleeren / en maakten 'er een vlot van / op hoope van daar meede naar boozd te zullen koomen / neemende de nagt waar om van het Eyland niet begluurd te wozden. Dermits ik nu ziekelijk was / bzoegen zy my op dat vlot, en begaben zig zoo op weg; maar wy quamen zoo bza niet in den ſtroom / die zeer ſnel en ons tegen was / of wy zagen de onmogelijkheyt van die onderneeminge / en waren gelukkig dat wy weer land kreegen / verliezende te gelijk alle hoope om op die wijze oopt van die bedzoefde Rots te zullen geraken; en een weynig tijds daar na zagen wy / tot ons groot leedwezen en verdziet / dat Schip vertrekken.

Onze ballingen onderneemen een tweede togt maar mislukt.

Het gebeurde onderuſſchen dat de Commandant quam te trouwen

Digitized by Google

1694. met de dogter van een oud bewoonder van dat Eyland: of hy nu op die bruyloft een goede luym kreeg / altans hy gaf te dier tijd last dat men my aan Land zoude brengen. Het was ruym agt maanden dat ik gezugt had in een staat die hem niet onbekend was. Ik zag hem niet / en konde ook niets tot voordeel van mijne Kameraats uytwerken: maar het voordeel 't welk ik uyt dit Reysje trok / was / dat de beetere spijze / en de aangenamer lucht / my mijne eerste kragten weder gaven. Ondertusschen vielen de twee onschuldigen / die nog by de twee beschuldigden zaten / en wegens hunne jonkheyt en sterkte altijd fris waren gebleven / in de zelfde ziekte die ik gehadt had.

Onzen Schryver word aan land gehaald, en by wat gelegentheyt.

Zy schreven aan den Commandant en baden hem / hy wilde dog zoo goed zijn en halen haar ook over / zy zouden in dienst van de Compagnie werken / zonder eenen penning te trekken: maar zy kregen geen gehoor. Naderhand veranderden zy hun gebed / en smeekten om wat versch vlees; dog toen quam'er voor eenen dag wat menschelijkheyt in zijn gemoet op / zelfs tot zoo verre dat hy ze een half zond: maar deze bedreyginge ging'er evenwel mee verzeld / dat ingevalle iemand maar gedagten maakte om op het Eyland te komen / om wat reden / of op wat wijze het ook mogt zijn / hy zou het tot op 't puntje van zijn dood toe beklagen.

Ernstig verzoek van twee andere, die ziek waren.

In dezen elendigen toestand bleven zy tot aan den tijd der regen en wind / die geweldig hunne ongemakken verzwaarde: en den negenden February stonden zy een verschrikkelijke Orkaan uyt / die zoo ongemeen was / dat de allersterkste hutten op Mauritius zelfs by-na alle omverre gesmeeten / de planten verwoest / en een groote meenigte boomen uyt den grond gerukt wierden. Men wist zig nergens te bergen; ja in de steene huyzen zelfs was niemand veylig.

Staan een zwaare Orkaan op de Rots uyt.

Hoe ging het doe met onze arme ballingen / waar van zig een / namelijk Mr. Testard, dien dag met een mes had doen laten? Hun slegte Cabanes stoof als kaf voor den wind weg: en hunne kleeren wierden in een oogenblik doornat en bedurven van den regen: ja zy zelfs zouden door den wind vervoert zijn geworden / indien de Goddelijke voorzienigheyt geen gaten in de steenrots had toebereyd / waar in zy / onder het allerzwaarste onweer / schoon met honger / koude / en ziekte beladen / al zingende des Heeren lof groot maakten. Zy zaten 'er vier-en-twintig uren lang / zonder voor den dag te durven komen / en de elendige zieken leeden by uytneementheyt veel. De ontmenschte Commandant met zijn Faraos hert / had geen medelijden met hen: in tegendeel / twee dagen na dat uytgestane onweer was hy nog zoo ontaard / dat hy de twee beschuldigden / zonder reeden of eenig voorwendzel / aan malkander deed sluyten / niettegenstaande zy reeds in de boeyen gekluysterd / en zoo ziek en afgemat waren / datze naulijx de ketenen konden voortsleepen.

Waar zy zig gedurende dat onweer verborgen.

Be-

Digitized by Google

Behalven dat de eene meer als een rond jaar de bloedloop had gehadt / zoo was hy daar-en-boven nog gequeld met de longziekte. 't Is waar / zy bleven op deze wyze niet langer aan elkanderen vast geslooten dan tien dagen / en na dien tijd ging ieder weer met zijn eygene en eerste heetenen / dog de ziekste wierd aan Land gebragt / in de gevangenisse gesmeeten / en in den stok geslooten. De Tyran, die met ons speelde als de kat met den muys, zond hem vijftien dagen daar na / tegen de zin van den Barbier, wederom naar de Rots, en gaf last dat ik beneffens den zieke ook derwaarts zoude gebragt worden / zonder toe te laten dat ik hem eens sprak. Alschoon ik genoegzaam herstelt was / zoo quam ik evenwel naulijx op de Rots, of ik stortte in / en kreeg myn oude quaal de bloedloop weer. Hoe ik toen ook smeekte en wat ik bad om op nieuws nog eens aan land gebragt te mogen worden / het mogt niet helpen / myn verzoek wierd in den wind geslagen. Dezen BUSIRIS zogt ons maar van langzamer hand af te martelen en te doen sterven: want op staande voet ons om hals te laten brengen / dorst hy niet wel wagen.

1694.

De Commandant laat een van de zieken aan land komen;

Mr. Testard, een der beschuldigden / voelende dat hy van dag tot dag erger wierd / stelde ook alles in 't werk om te zien of hy de genade kon verwerven van mede eens aan land gebragt te mogen worden. Hy schreef brief op brief / en bood alles aan wat hy in de wereld had / ja zelfs dat men hem in de ketenen, in den Balk, of in de gevangenisse zoude slupten / zoo als het den Gouverneur goed vond: maar al te vergeefs / zulx wierd niet eens aangehoord.

Nader verzoek van Mr. Testard, maar word ook afgeslagen.

Merkende dan dat alles wat hy ook aanwendde brugteloos was / nam hy een beslupt van zonder verlof over te gaan / ingevalle hy 'er maar kans toe zag / en zien of hy in de bosschen / onder de toomelooze dieren / niet konde vinden / 't geen een naamdragend Chrisien hem zoo hardnekkig weggerde. Maar al eer wy zijn droevige onderneeminge verhalen / en om den draad van deze onaangename historie wat af te snijden / zal het / beeld ik my in / niet verdrietig vallen / tusschen beyden de plaatze onzer ballingschap eens te beschryven / mitsgaders verscheyde andere dingen die ons aldaar wedervoeren.

Neemt een zinneloos beslupt.

TWAALFDE HOOFTDEEL.

Om de zwaarmoedige geesten te verdryven, begaven onze Ballingen zig aan 't maken van hoeden. Hoe zy daar door de gunst van 't volk verworven. De bewoonders van *Mauritius* sturen somtyds, dog buyten

Digitized by Google

ten weten van den *Gouverneur*, wat ververſing op de Rots. Zy vinden een zeldzaam middel uyt om vis te vangen, en waar. Vangen een Zee-ſlang van ruym zeſtig pond, en hoe zy daar door in gevaar van hun leven geraakten. De zoogenaamde vogels *Ferret*, en de *Pluto* beſchreven. Onze Ballingen reſolveeren ten tweedenmale een Schuytje toe te ſtellen. Waar uyt de werkſtoffe beſtond, en hoe zy 'er aanquamen. Voltooyen het zelve, en vinden 't goed. Zeldzame omzigtigheyt van onzen Auteur met de zijne wegens het zien van zeekeren brand op *Mauritius*. Twee Engelſche Scheepen koomen op de Noordweſter Ree van *Mauritius*. Een van die Schippers wil onze gevangenen op ban en boete afhalen, om dat hem volk ontbrak: maar word van een onweer overvallen.

1694. Vermits wy nu alles in 't werk ſtelden wat wy konden om onze Melancholie of zwaarmoedigheyt tegen te gaan / zoo was 'er een onder ons / die by uytneementheyt geeſtig en handig zijnde / hoeden begon te maken van Latanier-bladen: want van dat ſlag van boomen vonden wy eenige wepnige ſtaan op een van de twee kleyne Eylandjes die bezijden onze Rots leggen / gelijk in de nevensgaande figuer te zien is. Als de maan nieuw of vol was / zoo konden wy met laag water op die Eylandjes koomen; ſmorgen wy niet veel moeyte behoefden aan te wenden om die bladen te hebben.

Geeſtige vond van hoeden te maken.

Wat voordeel zy daar van hadden; en waarom.

Deze vond ſtrekte niet alleen om onze dzoefgeeſtige gedagten te verzetten / maar bragt ons nog hulpe en onderſtand toe: want die hoeden quamen de roepers / die ons t'elkens ververſching bragten / zoo aangenaam en plaiſierig voor / dat wy / met eenige aan hen te vereeren / geheel in hun gunſt geraakten: en wanneer de bewoonders van Mauritius die geringe werken zagen / ſchepten zy 'er ook zodanigen behagen in / dat verſcheyde van de geene / aan wien wy eenige gezonden hadden / ons / bupten weten van den Heer Diodaat, allerhande vet verſchinge toeſchikten / welke ons tot groot nut verſtrekten. De maats / die onze proviſie bragten / deeden 'er nu en dan ook al wat verſſe koſt by / 't welk ons hert veel deugd deed.

Hoe zy daar viſten.

Vermits wy nu ook groote begeerte hadden tot het vangen van Vis, om op die wijze al mee onze nooddruft te hulpe te koomen / en dat men ons altijd onze eygene netten gewepgerd had / zoo gingen

Digitized by Google

gen wy heenen en namen een ſtuk van een ſpar of lat / die nog van onze verwoeſte brak was blijven leggen / deeden aan 't end van dezelve een groote ſpyker / die wy vonden ſteeken in 't oude hout dat men ons te branden had gegeven / en met dat inſtrument prikten wy nu en dan vis: want tuſſchen de Rots en de Ree van Mauritius, daar de ſcheepen gemeenlijk ankeren / legt een groote plaat / die met het lage water van de Volle en nieuwe Maan droog loopt; in welke plaat overal verſchepde ſlobben en diepe kuplen van drie of vier voeten zijn / waar in altijd / als het water afgeloopen is / de eene of d' andere ſoort van vis overblijft: in die kuplen nu was het dat wy met onzen beſlagen ſtok de vis harpoeneerden. 1694.

en waar.

Dat kunſje aldus bedagt hebbende / was van zulken grooten nut / dat ons naderhandt nooit vis ontbrak. Voorgaans waren wy wel voor agt of tien dagen voorzien; en hadden een middel uptgevonden van ze goed te konnen houden. Op zeekeren tijd waren wy bezig eene te vangen / of hoop te ſlaan / die ons by-na altemaal het leven zoude gekoſt hebben / zijnde een afgryſſelijke ſlang / die meer dan zeſtig pond woog / en wy / in onze groote onnoozelheyt / voor een Lamprey, of paling aanzagen. Deze gewaande Paling, quam ons / om de waarheyt te zeggen / als wat ongemeens voor; maar het dier had vinnen / en wy wiſten niet dat 'er Zee-ſlangen waren. Ook waren wy gewoon dagelijx zoo veel dingen in de zee en op 't land t'ontdekken / die ons als wat nieuws voorquamen / dat wy uyt de figuur van dit beeſt niet anders konden beſluyten of het was een ſoort van Paling die wy tot nog toe niet gezien hadden / hebbende wat meer de gedaante van een Slang dan wel de gemeene Palingen. In der daad / het dier had een kop als een Slang, of Crocodil, en was wel gewapend met hoekige / lange / en ſcherpe tanden / even eens als de Bel-ſlang, die men voor ganſch America vind / maar veel zwaarder. Zie daar / zeyden wy / een vreemde Paling, wat monſter is dat! watte yſſelijke tanden heeft hy! Maar / wierd 'er gevraagd / hebben de Zee-honden, de Snoeken, en duyzent andere viſſen ook geen tanden? Geen zwarigheyt; tanden of geen tanden / wy moeten 'er evenwel van yoeven. Wy ſloegen hem dan met ſtokken de ſnoet en den kop in / en voerden hem in triomph weg / als of wy altemaal zoo veel Sint Joriſſen waren die den Draak had overwonnen. Wy vonden de ondeugende vis van dat dier zeer hard en vies van ſmaak / zoo dat wy 'er / tot ons geluk / niet veel van aten.

Vangen een ſlang van zeſtig pond, en meenden dat het een paling was.

Dat beeſt was waarlijk vergiftig: want wy vielen altemaal in een groote flauwte; raakten ongemeen aan 't zweeten; en braakten 't ingewand by-na uyt het lijf; ja ik voor my-han in opregtigheyt zeggen / dat ik in een zware ziekte viel. Een ganſche maand lang had ik elendige ſnijding in 't hangen van den buyk / en yder dag

Wat ongemak sy kregen met daar van te eeten.

Digitized by Google

1694. kreeg ik tegens den avond de koorts: een toeval te aanmerkens-waardiger / om dat de koorts daar om streeks t'eenemaal onbekend is. Myn Kameraats waren 'er ook geweldig qualijk aan. In dezen bedroefden toestand zittende / staken wy eenige sjouwen of teekens om hoog / te kennen gevende dat wy om hulpe verleegen waren; dog zulx was te vergeefs.

De roeyers kenden dat dier ook niet.

Toen nu onze verzorgers ter gezette tijd by ons quamen / vertelden wy het geval / en toonden hun de kop van de Paling; maar zy gaven ons alleenlijk tot antwoord / nooit iets diergelijks gezien te hebben. 't Schijnt als of die menschen nergens veel acht op slaan.

Wy raakten evenwel van langzamer hand weer op ons stel / met een vast voorneemen / nooit van diergelijken Paling te eeten: hoewel wy ons egter niet konden inbeelden dat het een slang was geweest.

Ondertusschen meenden wy alle te zullen berssten / tot groote vreugde en troost van de Heer Commandant, die ons nu eens wat zond van een tugtige Hinde, en dan eens wat bedurven Citroenen van zijn Eyland, welke dog zeer schadelijk zijn: hebbende reden by zig zelven / waarom hy ons niet openlijk liet ombrengen of vergeeven.

Beginnen hun ryst te sparen, en waarom.

Vermits 'er nu ganschy geen hoope meer overig was om ooyt van die rampzalige verblijfplaats af te raken / zoo vonden wy geraden de ryst, die de Officiers van 't Schip ons hadden meedegedeeld / zoo veel te sparen als wy konden. Wy aten 'er maar tweemaal ter week van / en dan was 't t'elkens smuldag. Wy namen dooygaans twee pond van gemelde ryst, en het zelve tot meel gemaakt hebbende / mengden wy 't met een zeeker sooyt van aangename Citrullen, dewelke ons heymelijk dooy deze en geene / in vergeldinge van onze hoeden, van het Eyland wierden toegezonden. Een was 'er onder ons (maar ik weet niet wie) die zijn boerten nog niet laten konde / en stelde booy / om de anderen eens aan 't lagchen te helpen / dat men die koek in vieren behoorde te deelen / en dan onder zijn vyven te werpen / wie af zou staan; ten eynde de vyfde op die wijze dooy een sooyt van mortificatie, of verloochening / mogt leeren / gelijk de Munnikken in hunne pyoef-jaren / te kunnen zien eeten zonder leedweezen.

Op de Galeyen / in de Gevangenhuyzen / en zelfs in de droevigste geleegentheden die langkwijlig en van een langen nasleep zijn / verhard men in de plagen / en word ze zoo gewoon / dat men deselve dooy 't een of 't ander vermaakje al zoekt te verzetten.

Wat op de Eylandjes ter zyden leggende, te halen is.

Ik heb hier boven gezegt / dat onze skoots tusschen twee kleyne Eylandjes in lag / werwaarts men met laag water / hoewel niet zonder moeyte heen kon gaan / en dat op een van die Eylandjes onder andere boomen / ook Lataniers stonden. Het ander Eylandje lag bloot. Op deze Eylandjes nu vergaderde alle avonden een groo-

te

Digitized by Google

te meenigte Zeevoogels, van dikte en lengte omtrent als de Duyven, 1694.
en in 't geheel by-na van de zelve gedaante. Deze beesjes leggen hunne eyeren op 't zand neer / al naast elkanderen / en noopt meer dan ieder broedzel een. Wanneer men nu een van die eyeren wegneemt / zoo paren zy aanstonds op nieuw / en vervullen die ledige plaats / en zulx tot dziemaal toe.

Deze vogels, welke wy den naam gaven van Ferretten, om dat sommige onder ons meenden dat zy ze zoo hadden hooren noemen / hebben dit nog byzonders / namentlijk / dat wanneer men maar een van de jongen wegneemt / zoo verlaten al de Mannetjes en Wijfjes die op het Eylandje zijn / aanstonds de hare t'eenemaal. Zoo men nu deze jongen in 't leven houdt en in 't gezigt zet of hangt van de ouden / zoo vliegen zy'er wel rondom heen / maar zullen haar noopt iets bzengen: ja schoon zy bupten twijfel over het gekir van dat jonge goed / 't welk onophoudelijk raast van honger / nog zoo zeer zijn aangedaan / zoo laten zy ze dog zonder de minste onderstand vergaan. Van de Ferretten.

Toen wy de eerstemaal op een van die Eylandjes gingen / bzagten wy wel drie of vier douzijn van dat jonge goed / beneffens eenige ouden / meede te rug. Vermits nu de eerste heel vet en goelijk zagen / zoo bzieden wy'er eenige / en bebonden dezelve by-na van smaak te zijn als de houtsnippen; maar ze bequamen ons zoo qualijk / dat wy naderhand noopt meer in verzoekinge raakten om 'er van te pzoeven: de oude smaakten zeer sterk / en deeden ons nog veel meer quaad. Zyn niet goed om te eeten.

Toen wy nu eenige dagen na dat wy deze jongen gelijgt hadden / eens weer op dat Eylandje quamen / vonden wy al de reft / die nog al een bzy groot getal uptmaakten / van de ouden verlaten / waar van sommige reeds dood / en andere ganssch uptgedzoogd / op het gijpen lagen. Was het vleesch van die dieren hard te verteeren en zeer ongezond / de eyeren waren zoo veel te beeter en maakten 't weer goed: want ik maak staat dat wy / gedurende ons verblijf aldaar / ten minsten twaalf dupzent van dezelve gegeeten hebben / zonder dat ze ons oopt qualijk zijn bekoomen. Gemelde eyeren hebben grijze blakken / en ballen veel grooter dan Duyven-eyeren. De dzie maanden / in welke dit gevogelte bzoept / is jupst de tijd dat de herten bzanden / of tuchtig zijn: en dewijl zulk vleesch / 't welk gemeenlijk onze kost was / in dien tijd ondzagelijk stinkt en zeer ongezond is / zoo namen wy onzen toevlugt tot die eyertjes; en wel bpzonder als onze visserp wat slegt viel. De eyeren zyn goed, en waarom zy'er groot nut van hadden.

Alschoon'er nu en dan al eenige van die eyeren gezet waren / en op 't uptkoomen stonden / zoo sloegen wijze dog maar onder malkanderen / en kraakten ze met smaak; hoewel andere / die gewoon zijn hare keukens na de mode te rigten / en alles maar upt gewoonte en voozoozdeel pzijzen en laken / misschien wel een biezen bek vooz

Digitized by Google

1696. zulk een verſnapering zouden trekken. Wy quam by die gelegenthept in den zin de klagte van den berugten Guzman d'Alfarache, daar hy zept / Dat hem zyn darmen by-na over de tong ſchooten / wanneer hy onder 't eeten van een eyerſtrupf de teere beentjes van ongeboore kiekentjes tuſſchen zyne tanden hoorde knappen: maar zulke gedagten bragten in my ganſch geen walginge te weeg / om dat het ſpreekwoord / 't welk ik nog eens gebruykt heb / by my volkomen waar was; te weten / dat den honger de regte ſausis; byzonder als 't geene men eet enkelyk niet deugt dan upt inbeeldinge.

Van de Plutoos beneffens eenige zeldzaamheden dier beeſten.

Daar quamen ook nog andere vogels op onzen Rots, dewelke wy den naam gaven van Plutoos, om datze zoo zwart waren als Ravens. Zy zyn ook ontrent van de zelfde gedaante en dikte / uptgenoomen dat den bek wat langer en vooz krom is / en dat de voeten zyn als die van een Endvogel. Dit gevogelte onthoud zig zes volle maanden van 't jaar in Zee / zonder dat men ze ooyt ziet / maar de andere zes maanden komen ze op onze Rots en broeden daar. Hun geſchreeuw klinkt by-na als het bolken van een kalf. Zy maken 's nagts een pſeliyk geraas. By daag zynze zeer ſtil / en zoo tam / dat ze de eyeren van onder zig laten weg neemen / zonder eens op te rysen. Zy leggen hunne eyeren in de holligheden van de ſteenrotz zoo diep als ze eenigzins konnen. Deze vogels vallen zeer vet / hebben een wieze ſmaak / ſtinken ongemeen / en zyn heel ongezond. Schoon de eyeren niet veel beter zyn dan 't vleeſ / zoo lieten wy evenwel niet na in tyd van nood dezelve te gebruyken. Gemelde eyeren zyn wit / en omtrent zoo groot als die van onze hoenderen. Wanneer men hun de eyeren afgenoomen heeft vliegen ze upt hunne gaten / en begten zoo lang tegen elkanderen tot ze overal bebloed zien.

Vinden een Schildpad met 150 eyeren.

Wanneer wy op zeekeren avond eens gingen wandelen / vonden wy een Zeeſchildpad, die ons by uytneementhept wel te pas quam / want wy leeden gebrek aan diergelyk ſlag van ververſchinge. Dezelve was ongemeen dik / en leverde ons by de honderd en vyftig eyeren upt. Dit is de eenigſte Schildpad geweeſt die wy in al den tyd dat wy op die Rots zaten, gezien hebben.

Venus Schulpen.

Ter plaatze daar wy viſch gingen ſteeken vonden wy verſchepde ſchulpen / gemeenlyk Venusſchulpen genaamd; zynde langwerpig rond, ongemeen fraay / en als een Tyger geblakt: men konze heel netjes vooz drink-ſchaaltjes gebruyken.

Maken wederom een boodtje en waar van.

De meer als al te regtmatige vreeze die wy hadden / dat de altoos onverbiddelyke Commandant, ingevalle het een of 't ander Schip op de Kee mogt konen leggen / ons dog niet zou willen verzenden / deed ons al wederom op middelen bedagt zyn van ons naar 't eerſte Schip te begeven dat 'er mogt aankoomen. Ten dien eynde ſmeedden wy dan in onze harſſenen om op nieuw weder een bootje toe te

Digitized by Google

te ſtellen. Dermits wy nu de gunſt hadden van de roepers / en ook van eenige luyden op 't Eyland, aan wien wy van tijd tot tijd hoedjes hadden gezonden / zoo bequamen wy verſchepde hartevellen en oſſehuyden / onder voorgeven van 'er ſchoenen af te zullen maken: zy gaven ook / op ons verzoek / verſchepde ſparren; en met loosheyt kreegen wy dikwils / onder allerhande voorwendzels van'er dit of dat mee te zullen doen / wat teer: zoo dat wy op deze wyze in 't hout van de noodwendigſte dingen voorzien raakten. 1694.

Hoe zy aan de ſtof quamen.

Wy maakten dan eerſt een geraamt / en trokken'er toen genaapde vellen omheem: en na dat wy 't volbragt hadden zoo als wy beſt konden / wierd 'er de proef van genoomen / en bevonden dat wy'er dienſt van konden hebben. Op dat zy evenwel / die ons eeten bragten / dit niet gewaar mogten worden / zoo verbergden wy deze boot in een hol van de Rots.

Het gebeurde eens op zeekeren nagt dat een van onze maats, wakker wordende / ſupſt zyne oogen naa 't Eyland ſloeg en een groot vuur gewaar wierd. Hy riep ons op / en wy beeldden ons in dat het Fort braudde: want ſchoon het vertrek van den Commandant, het Magazyn, en 't Wagthuys van ſteen is / zoo beſtaan nogtans de andere wooningen / en zelfs het kleyne Kerkje maar uyt boomtakken en bladeren. Wy begonden te bedenken / dat ingevalle de daaders van dien brand niet haaſtelyk ontdekt wierden (want wy ſtelden vaſt dat zulx uyt quaadaardigheyt was geſchied) de Commandant ons misſchien verdagt zoude houden / of behladden ons daar mee / ten eynde hy des te beter gelegenthepyt mogt vinden / om ons erger te mishandelen dan hy tot nog toe had gedaan. Ons quam al verder in den zin / dat men ons mogelyk wel eens zoude koomen viſiteeren, en ingevalle dan het ſchuytje gevonden wierd / zulx een groot agterdenken zou geven. Wy namen dan dat ſtuk werks weer t' eenemaal uyt malkanderen / en legden het in zoo veel ſtukken ter neer dat ze altoos daar geen quade gedagten uyt konden opmaken.

Sloopen het Schuytje weer, en waarom.

Weynig dagen daar na deed de uytkomſt wel haaſt zien dat onze giſſingen niet buytenſpoorig waren geweeſt: want de Roepers die ons eeten overbragten / zeyden / dat men niemand anders verdagt had gehouden dan ons. Zy verhaalden ons verder eenige omſtandigheden van den brand / welke ik hier / met verlof van den Lezer / tuſſchen-in zal laſſen.

De Commandant wetende dat zeeker zwarte ſlaaf in de keuken geſnoept had / zeyde tegens hem; Ik zal u laten kaſtyden. De wyze op welke men dat ſoort van menſchen ſtraft / wanneer ze op de eene of d'ander misdaad betrapt zyn / is / dat ze ganſch naakt op een ladder geſpannen / dan met een roede van geſpleeten rottingen ſtrengelyk gegeſſeld / en eyndelyk de bebloedde ligchamen met

Wyze op welke men de ſlaven gemeenlyk ſtraft.

Digitized by Google

1694. zout en azijn gewreven wozden. De armen hals breezende dat hy op diergelijken wijze zoude gehandeld wozden / nam / zoo als hy het drepgement gehoord had / de vlugt / en spande met een van zijn Kameraats, en twee Zwartinnen aan om den brand in 't Fort te steeken. Zy voerden hun voozgenoomen werk upt / maar wierden ook aanstonds geknapt / en na verdiensie gestraft: de twee manlupden deed hy levendig rabraken / en de twee brousperssoonen hangen.

Vier brandstigters worden geregt.

Zeldzame lust van de laatste misdadiger.

Eene omstandigheyt verhaalden zy ons nog van de laatste der twee misdadigers / en verzeekerden 't met zoo veel waarschynlijke omstandigheden / dat hoe vreemd de zaak ook schijnt / ik egter reeden heb van ze te geloven. Deze had dan altijd geweldig verzot geweest op het speelen met de dobbelsteenen. Wanneer hy nu op de plaatze des Geregts quam / bad hy zeer instantelijk / dat dog iemand van de Assistenten zoo goed wilde zijn / en rafelen nog eenige spulletjes met hem; betupgende openlijk dat hy dan zonder eenig leedwezen zoude sterven. Of hy daar hepmelijk iets mee booz gehadt heeft / weet ik niet: althans niemand had genegenthept om zijn lust te voldoen.

Magt des Commandants in 't straffen.

De Commandant hield zig in dit geval t'eenemaal bupten scheuts / en moepde zig nergens mee: want de onregtveerdige handelingen van eenige zijner voozzaten hadden de Heeren van de Compagnie verpligt de Gouverneurs te beteugelen; en hen geen andere magt over te laten / dan datze in 't stuk van de Regtsgedingen, zoo wel ontrent Mooren als Blanken, alleen maar instructie moesten geven. Dit behende de tegenwoordige Gouverneur eens zelfs / ten opzigte van onze beschuldigden: want wanneer de eene op zeekeren tijd eens verzogt dat men hen maar te regt zoude stellen en zoo lang niet geboeid houden; zoo antwoozdde hy heel nadrukkelijk / Het hapert aan my niet: indien ik de magt had ik zou ulieden haast helpen.

Vermits ik dog wat bupten de gemeene weg gestapt ben / zal ik hier tusschen beyden nog zeggen; Dat de Commandant en eenige andere die met hem in zijn hups waren / werk hadden datze den brand in hun hemd ontquamen en zig op die wijze bergden. Zy waren hun leven verschuldigd aan zeeker gebangen / die in 't wagthups geboeid zat / en de vlam eerst gewaar wierd. Het beste van allen was / dat het Magazyn behouden bleef.

Twee Engelsche scheepen koomen op de Ree.

Omtrent te dier tijd quamen 'er op de Ree van de Noordwester haven twee Engelsche Scheepen ten anker; maar alzoo die plaats rupm twaalf mijlen van onze Rots gelegen was / zoo wierden wy 'er het minste niet van gewaar. De Commandant had op zware straffe de Boepers bevoolen / geen het minste ding daar van aan ons te laten blijken; want hy beeldde zig in / dat wy dan alle onze kragten zouden inspannen / en ons derwaarts begeven.

Men heeft ons naderhand gezepd / dat een der Kapteyns van die twee

Digitized by Google

twee Engelſche ſcheepen verſtaan hebbende dat wy daar vaſt gehouden wierden /, in 't zin had ons af te doen halen; ten deele uyt meedelijden / en ten deele om dat hy volk gebrek had. Hy liet dan de ſloep in 't water vallen / en zelfs wapenen met eenige kleyne ſtukjes Kanon / om ons / des noods / met geweld te ligten; maar een onweer overviel hen / en ſtremde de uytvoeringe. 1695.

DERTIENDE HOOFTDEEL.

De Auteur verhaalt hier verder de onderneeming van *Mr. Teſtard*, en hoe 't hem de eerſtemaal mislukte. Hy vertrekt de tweede reys by nagt zonder een woord te zeggen, en waarom. Hoe hem die togt verging. *Mr. La Caſe* volgt hem op 't zelve ſpoor; komt behouden over; begeeft zig in de boſſchen; word gekregen en weder by den Gouverneur gebragt. De Gouverneur doet de anderen ook van de Rots komen. Een Hollandſch ſchip komt te *Mauritius*, met bevel, van onzen ſchryver met de zyne naar *Batavia* te brengen. Leveren een Requeſt over aan den Scheepsraad, en tot wat eynde zulx geſchiedde. Wat *Diodaat* hen hier over nog aandeed.

Voorneemen van Teſtard.

Nu zal ik weerheeren tot het beſlupt 't welk Mr. Teſtard genoomen had / het koſte wat het wilde / van naar land te gaan / en de middelen die hy daar toe in 't werk ſtelde.

Wanneer hy dan zag dat zijn quaal allenxkens toenam / en dat de Commandant nog na gebeden / nog na beloſten wilde lupſteren / zoo dat'er ganſch geen hoope was van t'eeniger tijd verloſt te zullen wozden / alſchoon 't een of ander Schip al te voozſchyn quam / zoo hon dezen armen man die driſt die hy had om in de Boſſchen wat beter voedzel vooz zijn gezondheyt te zoeken / niet langer weederſtaan. Hy maakte ons zijn ontwerp bekend; dog hoe wy 't keerden of wendden / het quam ons heel zwaar en gevaarlijk vooz. Wy wierpen hem verſchepde zwarigheden tegen; namentlijk / dat de plaz rupm twee mijlen groot was / en hy geen ander vlot hon hebben als van wier / dewijl men nu geen vaten had om aan weerhanten te doen / gelijk vooz dezen aan het vlot van den Zilverſmit was geſchied: Dat ingevalle hy al by een groot geluk mogt aan land ge-

Zwarigheden die de andere hem tegenwerpen.

Digitized by Google

1695. raken / hy onmogelijk in de Bosschen niet zoude konnen leven / om dat het daar niet was als op Rodrigue, alwaar men overal wat vond / 't welk goed was tot spijze; Dat hy op Mauritius weinig Schildpadden zou vinden; en de vogels zig alzoo wepnig als het ander gedierte / met de hand liet grijpen; Dat hy zonder kleeren zijnde / voor allerhande toevallen van de lucht bloot lag; ja dat hy / boven dat alles / zeekerlijk jagers ontmoeten / en dygevolg onvermijdelijk weer in handen van zijnen vpand zoude vervallen. Wy voegden daar nog by; Dat wanneer hy nu niet meer onder ons gevonden wierd / de boosaardige Vervolger ons misschien zoude beschuldigen / van hem in 't een of 't ander geschil te hebben vermoozd; Dat hy uyt dien hoofde in een hoek van de hut twee dzieven behoozde te laten / een vooz den Commandant, en een vooz ons / op dat wy na zijn vertrek / ons daar meede mogten verantwoozden. In een woozd / wy vergaten niets om hem dat hard voozneemen uyt het hooft te dzengen: maar al ons praten was dzugteloos.

Hy maakt een vlot.

Wy ging alleen aan zijn vlot werken / want daar was niemand die een hand wou leenen tot het maken van een instrument t'zijnen verderve. Wy takelde dan gezepde vlot toe van stokken en stukken van latten / die hy met bosjes wier aan malkanderen bond. Maar dat dogt niet met al / hoewel wy het niet beter zouden hebben konnen maken / schoon wy hem altemaal geholpen hadden.

Beloften wat hy by zyn overkomst zoude doen.

Wy wilde het evenwel gedzupken en'er mee afsteeken: en op zijn vertrek zepde hy tegen ons; Dat hy niet na zoude laten ieder maand te verschijnen op een berg / regt tegen over de Rois, en daar in den avondstond / 's daags vooz of na de volle Maan / een duertje te ontsteeken; Dat wy / op deze plaats nog zijnde / hem op de zelfde wijze moesten antwoozden; dog ingevalle wy zulx niet deeden / zoo zoude hy daar uyt beslupten dat wy op Mauritius waren / en dat hy zig dan op dien tijd zou laten vinden op eene plaats die wy beraamden. En eindelijk / dat wanneer zig maar ergens op de kust / van wat kant en waar het ook mogt zijn / een schip opdeed / hy dan tragten zoude heymelijk daar op te koomen.

Neemt afscheyd van de vrinden, dog zyn vlot raakt los, en dryft weg.

Wanneer nu den vastgestelden dag van zijn vertrek gekoomen was / zoo nam hy / na alvooreus zijn vlot even vooz de Kabanes aan een pin vast gelepdt te hebben / met eenige omhelzingen zijn laatste afscheyd van ons. Maar dewijl hy zig een gerupmen tijd ophield met te zeggen wat hy al doen zou / zoo gebeurde het dat zijn vlot met wassend water los raakte en wegdzeef / waar over hy zeer bedzoesd stond te kijken: dog wy waren in ons hert verheugd toen wy zagen dat het vlot het rupme zop koos / in plaats van na de wal te dzijven. Wy zouden zeekerlijk onzen vzient hebben zien vergaan zonder hem te hebben konnen helpen / indien dit toeval niet was geschied. Wy hadden gehoopt dat dit gelukkig ongeluk hem wat

Digitized by Google

wat omzigtiger gemaakt / en zijn voorgaande dzift wat verdoofd zoude gehadt hebben; maar hy sloot zijn oogen hardnekkig voor het gevaar / en wilde niet lupsteren na ons / schoon wy hem zogten te overreeden / en te doen begrijpen dat deze zake niet by geval was gebeurd; dat hy'er zijn nut upt behoorde te trekken / en leeren / even als wy / lijdzaamheyt oeffenen / om dat God het zoo begeerde. Maar dewijl ik merkte dat hem zulx niet eens ter herte ging / en dat hy zwoer / evenwel een ander vlot te zullen maken om zijn eerste voorneemen in 't werk te stellen / zoo achtte ik het mijn pligt te wezen hem op een ernstige wijze te zeggen / Dat wy / om ons gemoed te bevrijden / hem dat met geweld beletten zouden; Dat hy als een verwoedde / zig van boven neer zogt te werpen; ja dat ik alleen zijnde / al mijn kragten zoude inspannen om het te stremmen. Hy spzak niet een woord / en scheen het gezegde toe te stemmen; beeldende zig ongetwijffeld voor vast in / dat wy t'eenemaal van zins waren den meester over hem te speelen: maar hy liet ondertusschen zijn gedagten al gaan ontrent zijn eerste ontwerp. 1696.

Vermits hy nu wel zag dat hy onmoogelijk geen tweede Vlot tegen onze wil en dank maken konde / zoo ondernam hy / bupten ons weten / een leeren schuytje toe te stellen. Dewijl hy nu mede gewerkt hadde aan de leeren boot die by ons even te vooren gelijkerhand was toegetakeld / en upt dien hoofde wetende dat onze hartevellen onder de matrassen verborgen lagen / zoo wist hy'er knaphandig eenige agterbar te krijgen / en in een grotte te sleepen / alwaar hy / als een regte beunaas, by nagt en ontijden werkte. Maakt heymelyk een leere schuytje.

Hy kreeg evenwel in korten tijd zijn schuytje veerdig / en stak af / zonder een woord aan iemand te zeggen / 's nagts tusschen Zaturdag en Zondag den 10 January 1696. Wanneer wy hem des anderen daags morgens / volgens gewoonte / tot het gebedt riepen / stonden wy zeer verbaast te kijken dat hy weg was. Ik kan waarlijk zeggen dat wy bedroeft waren. Wy gingen aanstonds onder zijn kleeren zoeken / of hy ook wel vertrokken mogt zijn zonder een brief agter te laten / en in der daad wy vonden'er twee. Vertrekt in der stilte, en laat twee brieven achter.

In de eene / die aan ons hoorde stond wijdloopig verhaald / wat hy van zins was te doen: Hy verzeekerde ons / zoo God hem die genade verleende / van behouden aan land te mogen koomen / hy het schuytje zou breeken / en de bellen met een zwaren steen te gronde laten gaan: ja dat hy voor de rest wel zoo omzigtig zou handelen / dat niemand ooit of ooit ontdekken zou hoe hy van de Rots geblugt was / nog ook niemand ons zou verdenken van 'er ooit een hand toe geleend te hebben. Inhoud van den eersten.

De andere brief was voor den Commandant *: waar van het voor-

* *De eygen handschriften van deze twee brieven zyn nog onder den Auteur berustende.*

Digitized by Google

1696.

Inhoud van die aan den Commandant.

voornaamste bestond in het volgende; Het is u schuld dat ik dit rampzalige voornemen werkstellig heb moeten maken / om dat gy door uwe halsstarrige wreedheyt my wegerde aan land te mogen gaan / en van mijne ziekte hersteld te worden: nu gaa ik om geene andere redenen naar de bosschen / dan om mijne gezondheyt te zoeken. Ik ontvlugt de Justitie niet: ik zal niet nalaten my in hare handen te begeven / zoo dra hier maar een schip in de Haven zal aangekomen zijn. Hy had niet meer genomen dan een kleyne pan; een brandglas om vuur te maken / een gebeedeboek / en wat kleeren.

Hebben nooyt iets van hem gehoord.

Sedert dat droevig vertrek hebben wy niets van hem gehoord / hoe ernstig wy 'er onder de hand na hebben laten vernemen. Wy hebben ook geen teeken, zoo als hy beloofd had te zullen geven / bespeurd; ja al ons onderzoek is brugteloos geweest.

Hoe hy misschien is omgeraakt.

Naar allen schijn is dezen elendigen vergaan in 't overvaren; of is even na zijne komste op het Eyland, in de bosschen gestorven. 't Is waar / wy hebben wel een gerucht gehoord als of het geraamt van 't schuytje / zonder de zeilen / gelijk hy in den brief beloofd had / gevonden zou zijn / maar dat verbolgde niet / en is ons ook noopt met waarheyt gebleeken: ja wanneer wy twee jaren daar na aan de Kaap waren / quam 'er zeeker schip van Mauritius, op het welke men ons verzeekerde / dat men noopt iets van hem / nog van het schuytje gehoord of gezien hadde. Dus wierd ons innerlijk bedroefd gezelschap door de tierannij van een verbitterd Commandant vermindert / en gebragt tot een getal van vier.

Dat vertrek verbitterd den Gouverneur nog al meer.

Zoo dra de Gouverneur, zoo door onze Spijsverzorgers / als door den brief die wy hem toezonden / de vlugt van Mr. Testard verstond / wierd hy voor de overigen niet een haar beter / nog veranderde niets ontrent zijn voorige behandeling: in tegendeel / hy liet de boeyen en keetenen slaan om de voeten van Monsr. de La Haye, schoon hy nergens mee te beschuldigen / en daar-en-boven wry ziek was: maar de andere handelde hy naar ouder gewoonte.

La Case wil den zelfden gang gaan.

Vermits nu Monsr. la Caze zag dat zijn quaal van dag tot dag verergerde / en dat hy vreesde het bed met der tijd te zullen moeten houden / zoo resolveerde die al mee / terwijl zijne kragten het nog toe lieten / het exempel van Mr. Testard na te volgen / en met een soort van vryheyt zijne gezondheyt in de bosschen te gaan zoeken. Hy gaf ons zijn oogmerk te kennen / en bad ons / hem niet tegen te willen staan / om dat het dog vrugteloos zou zijn: want / zeyde hy / indien gylieden my tegenstaat / zoo wil ik liever by nagt al zwemmende dien overtocht wagen / dan hier langer op deze elendige plaats blijven.

D'andere helpen hem.

Toen wy evenwel zagen dat het ernst was / en het voorneemen vast beslooten lag / zoo wilden wy hem niet tegenstaan / op dat hy zig uyt wanhoop in geen gevaar mogt geven; maar in tegendeel /

Digitized by Google

gendeel / wy repaten hem een hand / en maakten te zamen een vlot van wier en boomtakken. Het speet ons toen geweldig dat wy op de zelfde wijze den goeden Testard ook niet geholpen hadden. Wy stelden hem voorts nog een mat toe / die wy in plaats van een zeyl op het vlot zetten. 1696.

Hy vertrekt en komt behouden over, dog word na verloop van agt dagen by den Commandant gebragt.

Wy verkoos dan tot zijn uyttogt een avondstond dat het water hoog / en de wind sterk was. Wy beloofde het zelfde te zullen doen gelijk wy met Mr. Testard afgesprooken waren geweest. De wind was zoo sterk dat zijn kameel wel tweemaal omsloeg / maar dewijl La Caze zeer wel zwemmen kon / zoo klauterde hy al gedurig weder op zijn beest / en quam in een korten tijd over / hebbende de sterke wind hem beschermd voor 't gevaar van de stroom. Naulijx was hy aan land / of hy maakte vuer op het strand / zijnde het by ons bekende teeken: vervolgens begaf hy zig in de bosschen, en bragt daar het overige van de nagt door. Des anderen daags ging hy / (zoo als hy ons naderhand zelf verteld heeft) al verder boschwaard in / zonder te weeten waar hy was / en zonder iets te vinden dat hy eeten konde. De agt volgende dagen voer hy eben eens; zoo dat hy / moe en afgemat / van honger zoude gestorven hebben / ingevalle hy by zijn vertrek niet wat eeten had meede genoomen: daarenboven vermeerderde zijn quaal / en wierd van tijd tot tijd erger. Op den achtsten dag vong hy een paling / en at hem levendig op. Den negenden vond hy een voetpad / 't welk hem leydde tot aan de wooninge van iemand die op dat Eyland t'huys hoorde: deze nu / in plaats van La Caze te helpen / leverde hem over aan eenige Soldaten die hem naar 't Fort bragten.

De Commandant doet de overige ook van de Rots koomen, en waarom.

Wanneer nu den Commandant begon te bedenken dat misschien de een voor en de andere na zoude zoeken te ontkoomen; en dat de koopers onophoudelijk klaagden over de moeyte / zoo wierd hy om deze en meer andere redenen genoodzaakt / ons aan land te doen komen. Maar op dat deze verlossinge ons niet al te zeer verheugen mogte / zoo had zijn E. de goedheyt van ze wat te temperen / ontsteelende ons ontrent hondert pond ryst, die wy nog overgehouden / en als uyt onzen mond gespaard hadden. Het was jupst in dien tijd dat de Aardappelen ganschelijk niet dogten / en de Soldaten gedwongen waren voor hun eygen geld ryst van den Commandant te koopen. Wy liet hem voorstaan dat het hem alles toehoorde; behalven / zeyde hy / dat de ryst van de Compagnie, voor de Soldaten gegeven / t'eenemaal op is. Voor ons deel / wy waren in geen staat om het een noch 't ander te konnen koopen / om dat die Dief (gelijk hy waarlijk is) ons geld gestoolen had.

l'Auteur laat een gedagtenis op de Rots.

Gelijk ik eenige gedagteniſſen op Rodrigue had nagelaten / zoo leydde ik in een holte van deze Rots ook iets neer / beneffens een korte Hiſtorie van onze lange en wreede begtenis. Ik vergat ook

Digitized by Google

1696. ook niet in dat kort verhaal te zeggen / dat een rampzalig stukje onbekende en langverachte gom oorzaak was geweest van een Tyrannische vervolging / en van de beklaaglijke dood van eene onzer waarde en dierbare metgezellen. Daarom zien wy klaar dat het een waaragtig zeggen is van Paulus; Dat de begeerlijkheyt tot rijkdommen de wortel van alle quaad is; en dat de geene die rijk willen worden / in de strikken des Duyvels vallen / en in veelerley schadelijke begeerlijkheden / waar door zy eyndelijk in den poel des verderfs neederstorten.

Krygen aanrigt dat ze naar Batavia staan vervoert te worden.

Wanneer ons de goede tydinge der verlossinge wierd bekend gemaakt / en met eene / dat wy van Mauritius naar Batavia stonden te vertrekken / sprong myn hert op van vreugde: want ik wil wel bekennen / hoe zeer ik my hier of daar mee beezig hield om alles te verzetten / en dat ik nog al vroolyk wou schynen / om de by my zynde jonge lupden een hert onder de riem te steeken / zoo wierd egter myn geest niet minder gedrukt dan myn ligchaam. Daar-en-boven wierd ik opgewreeten en doorknaagd / niet zoo zeer uyt haat tegen onzen boozen en verbitterden vyand / als wel uyt spijt over de ongemeene verachtelijke en onwaardige behandelinge: ja het was my zelfs leed dat by den hoftelijken naam droeg van Diodatus, en een Dortenaar van geboorte was. Indien d'een of d'ander Algiersch Mahometaan my zoo veel leed had aangedaan / ik zou het met meer lijdzaamheyt hebben konnen verdragen.

De Schryver maakt een Lofzang.

In deze vreugde / die my tot in het binnenste toe vervrolijkte / verhefte myne ziele zig naar mynen Verlosser / en ik maakte uyt verscheyde plaatzen der Heylige Schrift een Dankliet op / waar in alle onze verscheyde staten vermeld wierden. Ik was een ganschen dag met vreugde en als in verrukkinge bezig om dat troostelijk opstel bycen te zamelen. En dewyl het altemaal zuyvere Schriftuurtaal is / zoo zou ik het hier geerne ter neder zetten / als iets dat altyd aangenaam behoort te wezen: maar my dunkt van verre al eenige te zien staan / die ik met een opgetrokken neus / en een gefronste tronp hoor zeggen; Wy hebben wat aan zyn Lofzang. Want eertijds waren 't dwazen die zig inbeeldden dat'er geen God was / maar hedensdaags zyn het doorknoedde Geesten. 't Is wel Heeren schrandere Geesten, gy zult myn Lofzang niet zien / gy zyt het niet waardig: want het Heylige werpt men niet voor de Honden, en de peerlen en zyn niet voor u.

Waarom hy 't hier niet wil inlassen.

Komst van 't Hollandt schip.

Den 6 September 1696. quam'er een schip aan / genaamd Surag, en bragt oorze mee / dat wy zouden vervoerd worden. Onze gulhartige vrienden / de Officiers van 't Schip de Standvastigheyt, waar van ik hier booven gesproken heb / hadden de goedheyt gehad onze Brieven en Requesten aan de Heeren Bewindhebberen in Holland over te geven. Toen de Commandant zag dat hy ons onmogelijk langer

Digitized by Google

langer te rug houden konde/ zoo was hy de eerste die ons aanspzak en zepde/ dat wy ons gereed konden maken om te t'schecp te gaan. 1696.

Wy hadden gedagt dat men/ volgens d'oude gewoonte als'er een schip aankomt/ den Raad zoud vergaderd hebben/ vooz welkeneen iegelijk vry en frank zijn belàag mag doen; maar hy wist een middel upt te vinden van dat te beletten/ en wy wierden naar boord gezonden/ zonder dat men ons een woozd zepde/ of iets vzaagde/ en zonder te bezozgen dat wy iets van onze goederen weerkreegen. Wy presenteerden daar op een Requeſt aan de Officiers van 't schip/ waar in wy hen vertoonden/ hoe dien vervolger ons had gehandeld en geplaagd/ en hoe hy als noch voortging met zijn tieranny en onregtveerdigheyt.

De Commandant zend heu onverhoord naar boord.

Zy leveren een Requeſt aan de Scheeps Officiers.

Hy quam t'scheep; en ziende ons Requeſt, liet hy een van ons roepen/ en hem vervloekte schelm noemende/ vzaagde hy; Waarom men zulken Requeſt had overgeleverd? Weze zig bupten zijne klauwen ziende/ antwoozde rondbozstig; Gy kondt wel denken dat het niet en is om uwe weldaden te roemen/ maar om de Officiers van 't schip/ 't welk t'onzer verlossinge eyndelijk is opgekomen/ in uwe tegenwoozdigheyt te onderrigten van den schelmsen handel die gy tot het laatste oogenblik toe aan ons gepleegd hebt/ ten eynde zy zullen konnen getuygen/ dat wy zelfs van Mauritius af daar over gekiaagd hebben. Na dat hy nu eenige scheldwoozden uptgebzaakt hadde/ zepde hy al grimlagchende/ Wat wy ons regt maar zouden gaan zocken te Batavia by den Generaal en zijne Raden. Wy zepden/ zulx ook van zins te wezen.

Hoe Diodat zig daar ontrent hield.

Des nadermiddags liet hy ons roepen/ en zepde in de tegenwoozdigheyt van den Scheepsraad; Dat hy eerst ozde had gegeven dat men ons als kiepzigers zoude handelen/ zonder iets te doen; maar dat wy om het schoone Requests wille nu niet anders te verwagten hadden dan te moeten werken als de Soldaten, en dat vooz de blooste kost. En gy Monsr. de la Case, vervolgde hy/ gy zult het niet qualijk gelieven te neemen dat men u in de boepen houdt de ganschc kieys over: want dan zult gy op nieuws nog wat hebben te klagen als gy te Batavia komt.

Wat straf hy hen nog voor 't laatst aandoet.

VEERTIENDE HOOFTDEEL.

Beschryvinge van 't Eyland *Mauritius*. Op wat hoogte het legt. Waarom zoo genaamd. Het Fort. Wat geboomte men daar vind. Van de *Ananas* en *Bananas*. De *Strontboom* en deszelfs venynigheyt. Wat

Digitized by Google

ongemak onzen Schryver daar eens van had. Zeldzaam bos. Quaadaardigheyt der Apen. Waar die van 't Fort hun dagelyks voedzel halen, en waar dat in beſtaat. Van de Koeyen. Paarden. Van het gevogelte, en in 't byzonder van den *Reusvogel*. Wat ongedierte daar gevonden, en niet gevonden word. Van de ſtormwinden, mooy weer, *enz.*

1696. Beſchryving van 't Eyland Mauritius.

EEr wy van 't Eyland Mauritius afſteeken / zal ik iets zeggen van 't geene ik 'er gezien / en verder gehoord heb. Het is bekend / dat dit Eyland gelegen is op de hoogte van een-en-twintig graden Zuyderbreedte. Het legt by-na als een cirkel, en heeft ontrent vyftig mylen in de rondte. Ik heb ergens gelezen / dat de Portugezen het eerſt ontdekt en Cerne genaamd zouden hebben. Maar wanneer de Hollanders, in den jare 1598. op den 20 September, zig meeſter daar van maakten / noemden zy het naar den Prins Mauritius van Naſſou, toenmaals Stadhouder der Vereenigde Nederlanden.

Havens. Men kan op drie voornaame plaatzen havenen / namentlyk / by het Fort, op de zwarte Rivier, en in de Noord-Weſter haven.

Garnizoen. De Compagnie onderhout op het Fort een garnizoen van omtrent vyftig man. Voorts zyn 'er dertig of veertig Hollandſche Hapsgezinnen over het ganſche Eyland verſtrepd.

Na dat het Fort voor een groot gedeelte door 't buur verteert was / gelyk ik hier boven heb gezegd / zoo wierd het afgebrande wederom met ſteenen herbouw: na my voorſtaat / leggen 'er ontrent twintig ſtukken metale Kanon op.

Den grond. De grond is by-na overal roodagtig / en in 't algemeen zeer goed / maar rondom het Fort deugt dezelve niet met al.

De Ree die daar regt tegen over legt / is zeer gevaarlyk en moeplyk om upt te loopen / niet tegenſtaande dat 'er twee ooperningen zyn; de reden is / om dat men ſupſt zeeker landwind moet hebben die 'er zelden waapt / en om dat het den meeſten tyd doot ſtil is. De twee andere Reen zyn zeer goed.

Zwarte en roode Ebbeboomen. Op gemelde Eyland ſtaan ook een groote menigte van zwarte en roode Ebbe boomen; maar de zwarte vallen doorgaans het hardſte. Want de Soldaten die tot het zagen van dat hout gebruykt worden / konnen zoo gauuw twintig voeten van het roode als twaalf van het zwarte zagen; en zulx is ook hun gemeene taak op eenen dag.

Zoete en zuure Oranjeboomen. Men vind 'er zoete en zuure Oranjeboomen, ook een groot getal zoete en zuure Citroenboomen, en nog verſchepde andere boomen die zeer goed zyn om te vertimmeren. Ontrent vyf minuten van 't Fort

Digitized by Google

Fort is een Limoenbos; en rondom dat Bos, (gelijk op andere plaatzen meer) wozd ongemeene sterke Tabak geplant. Daar wozd desgelijks heel veel zuykerriet gepoot. De zoo genaamde Arak die men 'er upt haalt / valt sterk / en nieuw zijnde / zeer ongezond. 1696.

Ik zoude niets zeggen van de schoone en kostelijke brugten de Ananas en de Bananas, dieze in overvloed hebben / om dat men 'er bp-na in alle Hepzen van leest / ten ware men verschepde soorten vond. De Ananas van 't Epland Mauritius komt upt den grond op / eveneens als een Aartjesok, en verspreid zig ook op de zelfde wijze: het zaad zit in den bol die de brugt kroont. De plant brengt noopt meer dan een t' effens voort; heeft de dikte van een gemeene miloen, de gedaante bp-na van een Pynappel, en brand van de allerschoonste en levendigste kleuren. Hp draagt een zeekere kroon / waar van men zig zoo wepnig verzadigen kan met zien / als zig over der zelver aangename lekkerhept verwonderen: maar vermits dezelve ongemeen koud is / zoo moet men vrp matig daar omtrent te werk gaan. Het blad / 't welk groot / dik / en ter zijden met punten gewapend is / heeft zeer veel overeenkomst met dat van de Aloë. De beschrijvinge die men vind van de Brasilsche Ananas komt anders vooz als deze / en heeft klepn blad dat van alle kanten tusschen de bezien of knobbels uptschiet. Ananas.

De Bananas is een groote en volmaakt schoone plant / en schiet op tot de hoogte van tien of twaalf voeten. Derzelver blad is ovaalsgewijze; de brugt zoo lang als een hand / en omtrent zoo dik als de vupst van een vierjarig kint. Hijp zijnde is zp geel van bupten / blank van binnen / niet al te hard / en zeer aangenaam en fris van smaak. Bananas.

Voorts vind men nog op dit Epland Kokosboomen, Palmboomen, den Latanier, en verschepden andere brugtboomen. Andere boomen.

Men ziet 'er ook zeeker strupk die zp strontboom noemen / en zeer vergiftig is. De stam is in het midden dikker als onder of boven. Het hout is geweldig zagt: en indien het blad wat klepnder was / zou het zelve zeer wel gelijken na dat van onze Willigen. Ik heb 'er noopt bloessem nog brugt aan bespeurd. Het hout en de bast heeft bepde een sterk vergift bp zig / en is / zoo men mp daar onderrigtte / ongeneeslijk. Het gebeurde eens dat ik op zeeheren tpd dooz een Bos van de jagt wederkeerende / al gaande bp geval een klepn takje van dien boom trok / en hield het / zonder dat ik ergens op dagt / of iets van dien boom had hooren zeggen / in mijn mond / dog ik wierp het / zonder 't een of 't ander in te slikken / aanstonds weg; maar ik meende evenwel geen ander dood te sterven: want gedurende den tpd van vier-en-twintig uren wierd mijn heel als toegeneepen / en ontstak zoodanig / dat ik bp-na geen aassem kon haalen. In onbeleende landen dient men ontrent dat soozt van zaken Strontboom. Wat ongemak onzen Schryver daar eens van kreeg.

Digitized by Google

1696. zeer omzigtig te wezen. Men heeft my vooz de waarheyt gezepd / op dezc Eylanden de gewoonte te zijn / dat men de vrugten / wanneer getwyffeld wozd of ze venijnig zijn / of niet / vooz de Apen van het zelfde Eyland werpt daar ze wassen: want men mag met vrper harten eeten dat de Apen eeten / en wederom laten leggen 't geen zy wepgeeren.

Gevaarlyk bos. In 't midden van 't Eyland, in een groote vlakte met bergen omringd / is een gevaarlijk bos. De takken der boomen zijn zoo zwaar en digt vooz malkanderen gevlogten / dat het onmogelijk is de Zon te zien. Vermits men nu niet weet werwaarts men gaat / zoo zwerft men daar in als in een Doolhof. En het is te naarder / om dat men 'er niets te eeten vind.

Hoe den Commandant daar eens in verdwaalde. De gewezen Commandant, te weten / de voozzaat van dezen tegenwoozdigen / ging eens op zeekeren tijd / 't zy in gedagten / of al pratende / zoo diep in gemelde Bos, dat hy en die met hem waren / hebbende niet veel te eeten / zig al gereed maakten tot de dood: dog zy vonden t'allen geluk nog een opening / na datze vier dagen lang vrugteloos hadden gaan waren.

Schadelykheyt der Apen. De andere Bossen van 't Eyland zijn pl genoeg om 'er vooz te gaan. Men vind 'er die zeer vermakelijk zijn / waar in men Apen ziet van allerlep slag. Dat quaadaardig gespups doet de Inwoonders veel schade / en scheppen vermaak in het vernielen van alles wat 'er gezaaid wozd.

Het Eyland in 't gemeen / is / gelijk de meeste onbewoonde landen / zeer bergagtig en met boomen bedekt / en wozd bewaterd met verschepde snelvlietende en vol vis steekende Rivieren / op sommige van dewelke men eenige zaagmolens gezet heeft.

Zoogenaamde vlakte en wat daar wast. Ter wederzijden van gezepde Rivieren leggen doozgaans klepne valepen / welkers aarde deugdzaam goed is. Daar zijn ook nog groote plekken genoeg / spzonder ter plaatze daar ik van gesprooken heb / en by hen genoemt De vlakte: daar is het ook dat het beste en vooznaamste gedeelte van de Colonie zig heeft ter neder geslagen. Ik twijffel of ik reeds niet gezegt heb / dat de Compagnie daar een grooten Tuyn heeft met allerhande Européische planten voorzien / ten minsten van de zulke die onder dat vreemde Climaat aarden willen. Weyt nog eenige andere granen wil daar niet voozt.

Moeilykheyt voor de Compagnie om de vrugten af te halen. Upt dezen Hof nu is het dat de Compagnie haare Aardappelen, en alle andere vrugten haalt / om het Garnisoen, de zwarte slaven / en vooz de rest al de geene die op het Fort onderhouden wozden / te spijzigen. Tweemaal ter week gaat 'er een schip naar de groote Rivier toe / om de goederen / die ten behoeve van het Fort daar met wagens upt de Vlakte gebragt wozden / af te halen. Dat is een groot ongemak / en valt te gelijk hoftelijk; want behalven dat de Lo-

Digitized by Google

Logie wel agt mijlen van de Vlakte legt / zoo moet dien weg ten deele te water en ten deele te lande gebruykt worden. 1696.

De grond rondom het Fort deugt niet / en het water desgelijks / zijnde zeer salpeeterig. Daar is op het Eyland een hoek die men het verbrande land noemt / om dat 'er eens al de boomen afgebrand zijn : op verschepde plaatzen zijn 'er weer nieuwe vooz den dag gekoomen / niet tegenstaande dat het een Rots is.

De aardappelen willen overal uytneemende wel voozt / en is ook de gemeenste kost onder de Inwoonders. Zy eetenze in plaats van bzood / eben als het gemeene volk in Ierland. Als ze ryst willen hebben moeten zy 't van de Compagnie koopen. Zulx geschied niet om dat 'er de ryst niet wassen wil / want op verschepde plaatzen is het water en den grond regt bequaam daar toe: maar het volk is te lup om dat slag van graan te bouwen / om dat 'er wat veel oppassens aan vast is. Het gemeenste vlees is dat van Harten. Die dieren zijn zoo overdadig vet / dat ze na vier minuten loopens / zig aan de genade van de honden moeten overgeven. Bokken en Geyten zijn der ook in overvloed / en zeer vet / en derzelver vlees is ganssch niet quaad. Zy wozden veel gegeeten als de Harten tugtig zijn / om dat het vlees van die knapen te dier tijd een vieze smaak en een onverdraaglijke stank by zig heeft. Van is 'er ook nog een soort van Chineesche varkens; en schoonze by lange na zoo goed niet zijn als onze wilde zwynen, zoo wozdenze dog evenwel gegeeten. Zy doen schrikkijk veel schade aan de Inwoonders / om datze al het jong gedierte opvreeten daar ze maar agter konnen koomen.

Aardappelen.

Waarom zy daar geen ryst bouwen.

Harten.

Bokken, en Geyten.

Chineese varkens.

De beste Stieren en Koeyen zijn daar van Madagascar gebragt / en overbloedig vooztgezet / hebbende een bugchel op den rug. De Koeyen geven zoo weynig melk / dat eene Hollandsche wel tegen zes van Mauritius op mag: haar vlees is ook zoo goed niet. Behalven deze zoo ziet men 'er ook nog wilde / die oorspronkelijk van dat Eyland zijn / of ten minsten die 'er van de ondelliers in de voozgaande eeuw gebonden wierden: want het is zeeker datze van te vooren van de eene of d'andere plaats daar al meede gebragt zijn geweest.

Stieren en Koeyen.

Voorts zijn 'er ook nog een groote meenigte van wilde paarden, waar van sommige gedood wozden tot honde-kost. Dat tweederley geslagte / te weten / de honden en de paarden, is al veel quaad onderhevig / en daar raakt 'er al meenig van kant / bzyonder als ze nog jong zijn.

Wilde paarden.

Dit Eyland krielde eertijds van wilde Ganzen en Endvogels, Meeuwen, Zee- en Landschildpadden, maar al die dingen zijn raar gewozden. De Zeekoeyen zelfs / en meer andere Zeedieren / hebben zig van daar begeven / zoo dra men haar heeft beginnen te vangen. Men ziet 'er nog ganssche vlugten van Putooren, en een

Wat 'er nu schaars valt.

Putooren.

gzoo-

Digitized by Google

1696.

groote meenigte vogels die men Reuzen noemt / om dat haar hooft ten minsten wel zes voet hoog staat. Sy zijn geweldig lang op de
Reusvogel. beenen / en hebben een ongemeenen langen hals / dog het lighaam is niet grooter nog dikker als dat van een Gans. Sy zijn gansch wit / uytgenoomen dat ze op eene plaats onder ieder vleugel een wepnigje rood hallen. De bek is als die van een Gans, maar loopt wat spitzer toe. Sy azen in moerassige plaatzen / en wozden dikwils van de honden overhallen / dewijl ze veel werk hebben om vlugtig te wozden. Wy hebben eens een gezien op Rodrigue, die zig met de hand liet vangen / om dat hy zoo vet was; maar dat is ook de eenigste geweest / 't welk my doet geloven dat een sterken wind / die hy onmoogelijk heeft konnen wederstaan / hem derwaarts gedreven had. Woozts is hy heel goed om te eeten.

Mussen. Van is 'er nog een zeeker soozt van kleyn gevogelte / by-na als onze Mussen / behalven dat ze wat rood onder de keel zijn.

Papegayen. Papegayen van allerley slag wozden daar in overvloed gevonden.

Duyven. Daar zijn ook Duyven en Merlen, maar wepnig.

Vleermuyzen. Vleermuyzen, daar ze zeer veel werk van maken / zijn 'er in groote meenigte; als mede de Hagedissen.

Wat schade de Rotten doen. Het krielt 'er van Rotten; en dat goed doet groote schade / zoo wel aan de Compagnie als aan de inwoonders; want zy knauwen de Suykerrieten / en vzeten al de erten en boonen op. Indien men daar wilde doen gelijk wy op Rodrigue deeden / men zoude al een groote meenigte van hant konnen helpen / en veel ongemakken / die dat gedierte te weege brengen / konnen te boven koomen; maar eenige Regimenten Katten zou nog wel het beste middel zijn om dat gespups te verdelgen / want die zouden haar ongetwijffeld met der haast een zwaren Oorlog aandoen.

Rupsen. Kleyne en groene Rupsen regeeren 'er omtrent drie maanden in 't jaar / en vernielen alles.

Men vind 'er ook Zee- en Landkrabben, maar wepnig.

Wat ongedierte daar niet te vinden is. Daar wozden gansch geen Slangen gevonden; de reden is / om dat ze / volgens het zeggen der Inwoonders / op een miraculeuse wijze van dat Eyland verjaagd zijn / gelijk de Ieren zeggen dat St. Patricius al de venynige dieren van het hare gedaan heeft.

Luyzen nog Vlooyen, en Padden nog Kikvorssen, wozden 'er alzoo wepnig als op Rodrigue gevonden. Ik geloof ook niet dat ze op andere hier omtrent leggende Eylanden te vinden zijn.

De Zee daar omheen steekt vol Visch / en werpt somtijds geele en ook wel gryze Amber op / gelijk te Rodrigue.

Van de Orkanen. De Orkanen plagten voozdezen veel meer en ook zwaarder te vallen op dit Eyland; maar zedert twintig jaren herwaarts / hebben zy 'er geen andere gevoeld als daar ik van gesprooken heb / en die wy op de Rots uytstonden. Dog in plaats van gemelde Orka-

nen

Digitized by Google

nen hebben zy nu wel een reys te meer en in zeekere saisoenen sterke doordringende winden / met zwaren regen vermengd. 1696.

Indien het waar is 't geen men my als iets waarachtigs heeft durven verzeekeren / zoo is het iets bezonders op dit Eyland, dat'er noopt geen Orkaan komt als op den 9. February.

De Inwooners zaapen altoos in den regentijd, die gemeenlijk vijf of zes weeken lang duert. Het Eyland is niet ongezond / hoewel de hitte somtijds by-na onverdraagelijk valt. Het mooye weêr hebbenze doorgaans van 't begin van Juny af tot aan February toe. Maar laten wy onzen weg vervolgen. Wanneer men op Mauritius zaayt.

VYFTIENDE HOOFTDEEL.

Vertrek van *Mauritius* en komst te *Batavia*. Worden als gevangenen overgeleverd, in de gevankenis gezet, en des volgenden daags verhoord. Worden op vrye voeten gesteld, behalven *La Case*, en genoodzaakt als Soldaten in dienst van de Compagnie over te gaan. Op bekoomen narigt van *Mauritius* word *La Case* by den Raad ook uyt de gevankenisse gelaten. Verzoeken *restitutie* hunner goederen by request, maar word verschoven tot op een ander tyd. Krygen ordre van den Generaal om naar Holland te vertrekken, en daar hun regt te vervorderen. *La Haye* sterft.

Na dat wy nu ruym drie weeken naar een gunstige wind vertoefd hadden / gingen wy eyndelijk 's morgens ten zes uren zeyl / en ontsnapten op die wyze de klauwen van dien gevaarlijken Rudolf Diodaat. Vertrek van Mauritius.

Vermits nu de wind aanstonds draayde / zoo moesten wy 't Anker weder laten vallen; dog de wind 's middags Zuyd-Oost schietende / haalden wy 't nog eens op / en gingen onder zeyl / maar het wierd en bleef vervolgens zoo stil / dat wy den negenden dag nog in 't gezigt van 't Eyland lagen. Wy laveerden tot op de hoogte van 39 graden, om de Weste-wind te krijgen / die ons zonder slag of stoot tot binnen Batavia bragt. Komst te Batavia.

Dewijl nu de Commandant van Mauritius ons op het Eyland in arrest gedaan had / zoo bleven wy ook gearresteerd tot Batavia toe. Op onze aankomst wierden wy in de gevankenisse gezet / en Worden in de gevankenis gebragt.

Digitized by Google

1697. bleven daar tot 's anderen daags / zijnde den zestienden December.

Worden voor den Raad gebragt, en ontslagen.

Den Raad van Indiën vergaderde des volgenden daags / en men deed ons aanstonds voor den zelven verschijnen. Wy leverden een Request over / in het welke wy breed en wijd vertoonden het ongelijk / ons op het Eyland Mauritius aangedaan. Den Raad met het opslag van een oog ziende de regtveerdigheyt van onze zaak / stelde ons aanstonds op vyve voeten / en deed ons hupsvesten in de Saphir, zijnde een der bastions van 't Fort. De vloot lag gereed om te vertrekken / en belemmerde den Raad zoodanig met allerhande bezigheden / datze onze zaak niet by der hand konden neemen: invoegen de Generaal op den 4. January 1697 / by hem liet ontbieden de eene upt ons gezelschap die Heerdupts spzak / en zepde tot hem / Dat de tijd te kozt was om onzen cysch en verzoek te examineren, en dat wy niet eer naar Holland konden vertrekken voor dat het dzuhste wat over was; Dat men deze vloot moest laten varen; en ingevalle ons proces binnen den tijd van zes weeken (in welken tijd aldaar twee scheepen verwagt wierden om te vertrekken) niet konde afgedaan wozden / wy dan / op zijn alderergste een jaar op Batavia zouden moeten blijven / alwaar men ons / nu naakt en beroovd zijnde / zoo lang in Compagnie's dienst als Soldaten zou gebzuyken / tot aan onze komste in Holland toe / mits daar voor genietende de gemeene soldy. De Generaal boegde daar nog by / dat hy ondertusschen een schip naar Mauritius zoude zenden / om dat dan onze zaken eerst in zijn geheel konden afgedaan wozden.

Den Raad doet hen eenige voorslagen.

Die voorslagen behagen onzen schryver en de zyne niet, en waarom.

Wy gaven genoegzaam te kennen dat deze voozwaarden ons niet al te wel konden behagen / om dat wy geen Canaalje nog de heffe des volx waren. Hadden wy nu niet veel om of aan / en waren wy arm en elendig / zulx quam nergers anders van daan / dan dat de Gouverneur van Mauritius, zijnde een Officier van de Compagnie tegen welke wy onze klagten inbzagten / ons uptgeplunderd hadde: en ingevalle ons / zepden wy / in 't kozt en zonder uptstel regt gedaan wozd / zoo zijn wy in staat een byy vermakelijker leven te lepden dan dat van Soldaat. Hoog hoe zoet wy ook préveldden, en wat voor hondige redenen wy by-bzagten / dezelve wierden wel niet veel tegengespzoken / maar egter ook niet na behooren gehoozd. Den verbolger had zijne vzienden: en wy arme en gepluikte vinken / die niet als met wat bodden gedekt waren / hadden geen gedaante nog iets waar voor men respect kon hebben; zoo dat wy wel moesten doen 't geen de Heeren begeerden / en wozden Soldaten. Wy wierden dan van malkanderen afgelegt / ieder in een byzondere plaats: Maar vermits de Heer Be***le goed Hollandsch spzak / en ook zeer wel schreef / zoo wierd hy bequaam geoozdeeld om de Schrijversplaats van het Fort te bekleeden / en ten dien eynde ook op gemelde Fort gehupsvest.

On-

Digitized by Google

Ondertusschen bleef Monsr. La Case al in de gevankenisse zitten. Maar na dat wy eenige Requesten, gevoegd by de zijne / t'zijner verlossinge ingeleverd hadden / en den Raad narigt van Mauritius had bekoomen / dat zijn gansche misdaad maar enkelijk bestond in een ontwerp, 't welk onuytgevoerd was gebleven / en hy ook noopt getragt had uyt te voeren / zoo wierd hy onschuldig verklaard / en Soldaat gelijk wy. 1697.

La Case word ook ontslagen.

Het stuk Ambergrijs lag ons nog al in 't hooft en maalde / als meede ons lywaat / gemunt geld / kleederen / beddegoed / en verdere keukengereedschappen / te zamen ontrent weerdig tweeduyzent Ryxdaalders, behalven onze schuyt. Maar al de Requesten, die wy diesaangaande inleverden / om onze goederen weerom te mogen hebben / wierden verschoven tot op een ander tijd. 't Weergeven valt gemeenlijk wat hard voor dat slag van luyden.

Verzoeken hunne goederen.

Na dat wy ontrent vijf of zes maanden op die wijze te Batavia gehuysvest hadden / gaf de Heer Generaal ordre dat men eens by hem zou laten koomen de gene die men tot Schrijver gemaakt hadde. Wanneer deze nu te voorschijn quam / zeyde de Generaal tot hem; Dat'er tot nog toe geen gelegentheyt was geweest om den Commandant van Mauritius daar te doen koomen / om in persoon op onze beschuldigingen te konnen antwoorden / en dat derhalven van onze zaken tot nog toe in den grond niet konde geoordeelt worden: maar dat men ons zonder twijffel in Holland regt zou doen / ingevalle wy hem daar wilden vervolgen en de zaak werkstellig maken; en dat wy ons dan maar hadden gereed te houden om met de eerste vloot te vertrekken.

De Generaal doet hen aanzeggen datze naar Holland konnen gaan, en daar hun proces vervolgen.

Ziet nu eens op wat wijze het de Opperhoofden te Batavia beliest heeft ons proces af te doen. Het had niet eens noodig geweest ons daar zoo lang op te houden / toen men dog niet in 't zin had onze zaak opregtelijk te behandelen: men had ons wel ten eersten konnen verzenden / gelijk onze begeerte was / en doen zetten op een schip / daar wy / even als op dat van Mauritius, zonder soldy hadden moeten dienen. Maar de geene die heymelijk en onder de hand met onzen Dief morsten / dagten / gelijk het waar was / dat door lankheyt van tijd deze schelmstukken wel wat uyt het hooft zouden raken en verflauwen: want oude zonden schreeuwen zoo luyd niet als die men nog dagelijx begaat.

Eenigen tijd daar na stierf Monsr. de la Haye, een onzer Lotgenooten / op Batavia aan de bloedloop / zijnde daar een gemeene landziekte: invoegen wy nog maar met ons drien waren / te weten / de Heeren Be***le, La Case, en ik.

La Haye sterft.

Digitized by Google

ZESTIENDE HOOFTDEEL.

Batavia word beſchreven, zoo ontrent de gebouwen, graften, ſtraten, het Fort, als de Kerken. De voorſtad. Dezelver graften, Tuynen, en Huyzen van *bamboeſen*. Waar zig de Mieren onthouden. Ree van Batavia, en derzelver ſchoon gezigt. Overvloed van ryſt. Vruchtbaarheyt der Wijn-ſtokken. Wat daar meeſt gedronken word. Van de *Betel* en noten van *Areca*. De *Mangas*. Tamme en wilde Oſſen. Chineeſche varkens. Van het gevogelte; verſlindende dieren, en byzonder van den Crocodil. Van de Slangen. Zeldzamen Aap. Vremde Hagedis.

1697. Schoon men verſcheyde Beſchryvingen vind van Batavia, zoo hoop ik evenwel dat het den Lezer niet onaangenaam zal zyn / dat ik hier meede deel het geene ik / gedurende mijn jarig verblijf aldaar / met mijne eygene oogen gezien heb; zonder my op te houden met het geene anderen daar van hebben geſchreven.

Batavia. Deze Stad is zoo ſchoon / en ten opzigte van alles zoo uytmuntende / dat ze t'elkens aan de Reyzigers nieuwe ſtoffe verſchaft van opmerking; Ja de laatſtaankoomende zal altijd deze of geene veranderinge gewaar worden.

Waar geſtigt, en hoe gelegen. Gemelde Stad is geſtigt in een vlakte op het Eyland Java, leggende op de hoogte van zes graden Zuyderbreedte / en t'eenemaal gebouw op de Hollandſche wijze / maar met witte ſteen. Legt by-na als een langwerpig vierkant: want de lengte maakt omtrent 2000 / en de breedte 1500 treden uyt. Tegen den eenen hoek die in 't Noord-Weſten ſtrekt / ſpoelt de Zee / en op den zelven hoek legt ook het Fort of de Citadelle. De huyzen plagten voor dezen altemaal zeer laag te zijn / maar nu trecht men ze al mee in de hoogte op / om datze daar geen Orkaan te verzeen hebben; invoegen de Stad van tijd tot tijd veel cierlijker gewonden is. De ſtraten / die regt en breed zijn / hebben doorgaans graften / ter wederzijden met boomen beplant / even als in Holland: hoewel Batavia hier in voorlegt / dat deſſelfs boomen altijd groen zijn.

Aangename graften. De graften worden altemaal met ſpringend fontein water gevuld van eene Rivier, welke zig door de ganſche Stad ging en her-

Digitized by Google

herwaarts verspreid hebbende / opndelijk in de Zee uptloopt. Voorts is de Stad met zwaar muurwerk / en met verschepde flankeerende bastions, die vol kanon leggen / voorzien. 1697.

Het Fort. Het Fort heeft vier koninglijke bastions, die altemaal rondom met groote vierkante gehouwen steenen overdekt of bekleed zijn; maar hebben geen grachten / en bygevolg ook geen water buptenom / niet-tegenstaande de Abt van Choisi, die in 't gemeen een zeer aangenaam verhaal van zijn reys doet / op een ganschandere wijze daar van spreekt. 't Is waar / een klepn endjewegs van dat muurwerk af loopt een gracht van ontrent twintig of vijf-en-twintig voeten breed / die eenigzins den toegang van het Fort schijnt te beletten; maar voor eerst moet ik zeggen / dat de zelve waadbaar is / gelijk ik zulx al badende meenigmaal bevonden heb; en ten tweeden / dat dezelve overal niet even ver van het muurwerk af legt. De binnenplaats van 't Fort strekt Noorden en Zuyden, en heeft twee Poorten regt over malkander. Vermits zy nu daar voor geen schielijke beleeringe beducht zijn / zoo is die plaats ook ganschmet geen Oorlogstuyg voorzien: in tegendeel is dezelve gebuild met schoone huyzen / waar in de Generaal, de Directeur Generaal, ordinare en extraordinare Raden, en verschepde andere Officiers of Compagnie's Bedienden, woonen.

Namen der Bastions. Dit Fort bestrijkt de ganschе Stad en de Ree, en is voorzien met ontrent zestig stukken kanon / waar van vijftien of zestien / den Franssen afgenoomen zijnde / nog met het wapen van Vrankryk pronken. De vier Bastions dragen den naam van Diamant, Robyn, Paerl, en Saphir. Tusschen de Stad en het Fort, aan de Zuydkant / legt een groot plepn / daar eenige Schapen gaan grazen / 't welk voorzien is met een schoone Allé of Laan / die tot aan de poort van 't Fort, alwaar een wagthuys staat / toeloopt. Aen 't end van gezepde Laan, by 't wagthuys / leggen een groote meenigte stukken kanon om scheepen upt te rusten. By-na in 't midden van de stad is een groote vierkante plaats / waar op het Garnisoen van de Stad / 't welk omtrent upt duyzent man bestaat / zeer bequamelijk kan gemonsterd worden. De Heer Grevenbroek Officier van dat Garnisoen, een zeer deugdelijk man / heeft my zoo veel vriendschap en goed gedaan / dat ik wel wenste gelegenthept te mogen hebben / hem hier eenige vergeldinge te konnen bewyzen.

Waar de groote kerk en 't Stadhuys staan. Aan de West-zijde dier stad staat de groote Kerk; aan de Zuydzijde het Stadhuis; aan de Noord-zyde een lange ry schoone Huyzen; en aan de Oost-zyde loopt een der groote Graften. Behalven de hier boven genoemde Groote Kerk, waar in den dienst in 't Hollands gedaan word / zoo is 'er nog een ander op de Citadelle.

Digitized by Google

1697. De Gereformeerde Portugyzen hebben twee Kerken / een in de stad zelfs / en een in de voorstad: en deze vergaderingen zijn zeer talrijk / om dat allerhande vreemdelingen / die maar Portugijs verstaan / daar onder schuplen. De Maleytze, zoo nieuwbekeerde als oude Gereformeerden / hebben ook een Kerk in de stad; doen den Dienst in hun eygen taal / en gebruyken de overgezette Nederlandsche Formulieren. Deze kerk is vry groot / en levert een schoone vergaderinge uyt.

Van de verdere Kerken.

Roomsgesinden. De Roomsgezinden hebben volkoomen vryheyt van Conscientie / en leven na hun eygen goeddunken / zonder dat de Magistraat eens verneemt wat zy onder de hand doen: maar openbare Kerk-oeffeningen hebben zy niet.

Voorstad en derzelver Inwoonders. De stad zelf word geheelijk omring van eene voorstad / die zig overal meer als een half myl ver uytstrekt / en een tweede stad uytleverd die veel grooter en veel talrijker van Inwoonders is dan de eerste. In deze voorstad nu onthouden zig voornamelijk de Chinezen, om dat ze daar hunne Kerk-hoven, en hunne Pagoden of Afgods Tempelen hebben. In de stad is ook nog een hoek of quartier daar eenige woonen / en hebben daar ook een Hospitaal of Gasthuys. Deze voorsteden zijn met verscheyde groote en met dubbele ryen boomen voorziene graften doorsneeden. Behalven de groote graft die 'er regt midden door loopt / zijn'er nog twee kleyntjes / te weten / aan elke zijde van de groote een / ter wijdte ontrent van twintig of vijf-en-twintig voeten / dewelke vlak tegen de fondementen van de huyzen aan spoelen / zoo dat men in dezelve niet kan koomen zonder vlot of schuytje. Agter die huyzen nu leggen groote tuynen / die Batavia met allerhande vrugten en eetwaren spijzigen: maar de Hoven in de stad zijn kleyn / en weynig in getal. De Huyzen der Hoveniers en andere geringe luyden in die voorsteeden / zijn gemaakt van bamboesen, zynde een soort van holle / ligte / harde rotting / die gemeenlijk ontrent zoo dik als een duym / en ontrent veertig of vijftig voeten lang zijn. Deze bamboesen zijn van een zeer goed gebruyk in veele dingen / om dat ze zeer duurzaam zijn in regen en wind. Voorts hebbenze nog verscheyde andere soorten van rottingen.

Miere-neesten. In het boven-end van sommige dezer rottingen vind men gemeenlijk een miere-nest, gemaakt van zeekere vette aarde / welke die diertjes daar brengen / na dat ze zig alvooren midden door het riet een weg gebaand hebben. In die nesten nu heeft yder Miertje zijn eygen celletje / by-na even-eens als de byen. Sy neemen daar haar optrek wegens den zwaren en gestadigen regen / die het land vier of vijf maanden in 't jaar onder water zet / en dat gespuys zeekerlijk zou doen verdrinken / ingevalle zy geen loopje hadden uytgevonden van zig hoog en droog te konnen bergen.

De

Digitized by Google

1697.

De Ree van Batavia is de schoonste en veiligste die men in de wereld vind. De scheepen konnen daar zonder het minste gevaar een gansch jaar leggen: ja de Zee is 'er by-na altijd even stil / niet zoo zeer om dat 'er veel Eylandjes in en rondom leggen die de baren breken / maar om dat de winden daar zelden heel heftig zijn: Yder dag / en dat mist noopt / komt 'er 's morgens ten tien uren een zeewindje en drijft de sloepen naar de stad toe: en des avonds ten tien uren komt 'er een landwindje en brengt de zelfde sloepen wederom naar booid. De eene komt upt het Noozden / en de andere upt het Zuyden. Ree van Batavia.

De sloepen en sommige visserschuytjes gaan en komen dooi een regte haven die upt de stad loopt / en tusschen twee lijnregt leggende hoofden heen schiet; welke hoofden ter wederzijden met paalwerk gehepd / en boorts met aarde opgevuld zijn / even als sommige dijken in Holland, of gelijk de haven van Duynkerken. Fraye haven.

Deze haven is lang twaalf hondert gemeene treeden / en yder hooft vijf-en-twintig voeten breed. Het zouden ongemeene schoone wandelingen geven / ingevalle yder hooft met twee rpen boomen was beplant / en de krupnen dan dooimalkanderen geblogten / een aangename laan uptleverden. En vermits daar noopt geen quaadaardige winden wapen / zoo zouden deze boomen ongetwijffeld ook wel wassen; behalven dat ik mp inbeeld / dat de wortelen met der tpd de dpken geweldig stevigen en als vastbinden zouden.

Dewijl nu Batavia niet alleen het Grootmagazpn is van de Compagnie, en de plaats van waar het grootste gedeelte harer blooten naar alle oozden van de wereld vertrekken / maar dat het ook de toevlugt en schupiplaats is vooi de scheepen van alle andere Natien / zoo kan men zig heel ligt verbeelden dat het gezigt van zulk eene Bay, gevuld met zoo veel groote scheepen / een aangenaame vertooninge moet uptleeveren: te meer / wanneer men denkt / dat 'er daaren-boven nog vijftien of twintig klepne Eylandjes leggen die zig onderschepdentlijk op doen / en altijd met groene boomen bedekt staan. Aangenaam gezigt der Bay, en waarom.

De Compagnie heeft hare scheepstimmerwerven omtrent twee mijlen bupten de stad / op een klepn Eylandje, genaamd Onrust. Het zelve is wel gefortificeerd, en met goed kanon voozzien. Companys timmerwerven.

Schoon Batavia al vrp hoog onder de verzengde lugtstreek legt / zoo is de hitte daar nogtans zeer wel te verdragen / om dat de Zeewindjes / daar ik hier boven van gesprooken heb / de lugt geweldig verkoelen en zupveren / en zelfs heel zeer temperen op den vollen middag. Waarom het te Batavia niet te heet is, en

Den zwaarsten en meesten regen valt zoo tusschen November en April, zijnde den tijd der grootste hitte / om dat het de zes Zomermaanden van dat land zijn. Vermits nu de dagen en nagten altijd bp-na even lang zijn / en men daar van geen houde weet / zoo mag Wanneer 't meest regent.

men

Digitized by Google

1697. men met regt zeggen / dat het daar een eeuwigdurende somer maakt.

Na dat 'er veel of weynig regen valt in die zes maanden / daar na voorspelden zy de vrugtbaarheyt des jaars: want wanneer het weynig regent / zoo brengt het land een groote meenigte ongedierte voort / 't welk het Fruyt, het gras, de moeskruyden, en in 't bysonder de Ryst, gansch wegvreet en afknaagd.

Overvloed van ryst, en waarom. Op dit Eyland, ('t welk ontrent tweehondert mijlen lang is / en vijftig breed) is de Ryst zoo gemeen / dat een mensch nauwlyx voor een oortje daags op eeten kan / niettegenstaande daar al een groote meenigte verbruykt word / want de Inwoonders moeten het voor hun dagelijx brood gebruyken. Op het gansche Eyland wast geen ander soort van koorn; en 't geen men daar heeft / komt van Bengale, alwaar het niet meer als een oortje 't pond kost. Te Batavia word ook veel gebragt uyt het Landschap van den Grooten Mogol: en weytenbrood word 'er niet duerder verkost dan in Holland; doch de inboorlingen geven 'er niet veel om.

Wyngaarden, en, derzelver vrugtbaarheyt. Op het gansche Eyland Java vind men geen eene wijngaard; maar in en omtrent Batavia queekt men veel wijnstokken op de wyze van Galeryen; en derzelver drupven zijn zeer goed om te eeten / alschoonze noopt ter dege ryp worden. Dat slag van wijnstokken dragen zevenmaal in twee jaren. Zoo dra men de drupven afgeknipt heeft / snijdt men hem weer / en vierdehalf maand daar na heeft men weer drupven zoo ryp als worden konnen. Een wijngaard geeft het eerste jaar dat hy gezet is vrugt; en loopt (gelijk ook alle andere boomen) in een jaar meer uyt / dan in Europa in den tijd van agt jaaren. Ondertusschen makenze 'er geen wijn. Die men daar drinkt komt gemeenlijk uyt Persien of uyt Spanjen, en kost by-na een rijksdaalder het pintje.

Van de bieren, en De Bronswyker Mom is 'er ook zeer duur: maar men brout overal tamelijk goet bier van een stuyver 't pintje.

De knip. De Soldaten drinken daar voor de zelfde prijs een drank die men Knip noemt / bestaande uyt een soort van vogt dat men uyt frupt perst en met zeeker zeeschuym mengt. Wanneer dien drank nieuw is / doet hy wry meer quaad als de Arac van Mauritius.

Thee-Huyzen. 't Geene men meest te Batavia drinkt / en wel het goedstekoop bekoomen kan / is de Thee: ja de Chinezen houden 'er zelfs herberg van. Voor twee stuyvers / Hollands geld / brengenze vier schoteltjes met allerhande confituren, yder schoteltje ten minsten van een halfpond; nog een ander schoteltje met witte zuykerkandy / en dan nog zoo veel Thee als vier menschen zouden konnen of willen drinken: en dat nog wel van de beste onder de gemeene soort / van tien stuyvers het pond: want de Keyzers Thee kost eens zoo veel. In die zelfde Huyzen kan men ook Koffy drinken / maar dan moet men eben als in Engeland en Holland, een stuyver voor 't kopje geven.

Te

Digitized by Google

1697.

TE Batavia ziet men verſchepdenerley ſchoone vrugten / onder welke alleen maar de druyf en Watermeloenen in Europa bekend zijn.

De Ananas, de Kokos, en de Bananier worden daar in overvloed gevonden.

Een iegelijk weet wat bladeren van Betel zijn / en Noten van Areca die de Inwoonders van die Eylanden, zoo wel Mannen, Vrouwen, als kinderen, om vaſt tandvleeſ en een goede maag te hebben / zonder ophouden knauwen / en dikwils het zap inzupgen. Dit zap is zoo rood als bloed / en pzikkelt de cuipvaten zoodanig / dat men gedurig niet anders doet dan ſeeveren / en van zig ſpuygen: ja die dat goed gewoon zijn te gebzuyken / zien de lippen altijd als bebloed / 't welk zeer vies ſtaat. Wanneer men het nog niet ter degen gewend is / ſmaakt het grouwelijk bitter / gelijk de Tabac, maar als men eens in de gewoonte geraakt is / kan men het onmogelijk nalaten. Het kan wel zijn dat deze Betel vaſt tandvleeſ maakt / en ik will het ook wel geloven / om dat men het zoo algemeen gebruygd; maar dit is ook waar / de tanden worden'er onmanierlijk zwart van: zoo dat die menſchen de aangenaamheyt van een ſtriſſe en ſchoone mond niet kennen. De Betel vertoond zig bp na als een Peperboomtje, maar het blad is dziekantig en in alle ſaiſoenen groen. De boom die de zoo genaamde nooten van Areca voortbzengt / is zeer hoog en regt. Voorgaans rollen zp een vierde part van die noot in eenige bladen van Betel, en knauwen dat zoo te gelijk. Sommige doender nog wel wat gebluſte kalk bp: maar zulx is geen gebzuyk bp die van Batavia. Bladeren van Betel en noten van Areca;

De Mangas is een vzugt van dat Land / en word voor zeer goed en gezond gehouden; heeft de dikte van een ey; is rupm zoo lang / en een weynig geribd als de kleyne komkommers. De baſt is dik en groen / hoewel dat'er / na 't zeggen van ſommige / ook roode zijn. Van binnen is de vzucht wit / en ſmaakt bp-na als een muſcadelle dzuyf. De vzucht waſt aan eenen hoogen boom, die zeer bequaam is tot timmerhout. Daar is nog een ander ſlag van Mangas die geen noot heeft / en nogtans zoo wel als de andere / ingelepd word in wijnazijn / knoflook / anijs / en meer andere dingen. De Mangas.

Het tamme en wilde Offevlees koopt men daar voor twee ſtuyvers 't pond: en vermits het eene niet beter is als het andere / zoo word het ook voor eene pzijs verkoft. Het land is vol van wilde Zwynen, en worden ook goedkoop verkoft. Het ſchapevlees valt'er zeer duer / en komt alleen maar op der Grooten tafels: de reden is / om dat ze dat ſlag van beeſten daar niet wel voortqueeken konnen; want de weyde is'er ſlegt / en den dauw konnenze niet verdzagen; zp zwellen op / en ſterven ten eerſten weg. Het varken, 't welk men het Chineeſche noemt / om dat'er den aart van daan komt; word daar verkoft voor vijf ſtuyvers 't pond. Hoenderen, Endvo- Wat voor vlees en ſpek daar gevonden word.

Digitized by Google

1697. gels, en Duyven kosten'er omtrent zoo veel als in Europa. Wild is daar wat raars / uytgenoomen de pintaden, daar wyte vooren van gesprooken hebben / en waar van'er twee of driederley slag zijn. Vis is'er in overvloed / en kost by-na niets.

Wat ziekte dart meest in zwang gaat.

Hoewel'er niet veel meer als eenerley quaal / en een regte landziekte in zwang gaat / zoo is dezelve egter gevaarlijk / ter oorzake der groote smerte. De op Batavia woonende Fransen noemen het de Persing, en bestaat in een gedurige bloed-loop. Vermits men nu geen raad voor die quaal weet / zoo valt'er niet te doen als lijdzaamheyt te oeffenen / matig te leven / en de natuur haar gang te laten gaan. Een wijze van doen / waarlijk / die omtrent alle ziektens / weynige uytgezondert / het zeekerste en veyligste middel is: want men heeft veel reden om te geloven / en het blijkt ook uyt de oorspronk van het woord Pharmacie zelf / dat de geheele Aptekery veeleer een by-een-zameling is van vergift / dan van geneesmiddelen: Ja onder de bewoonders van 't Eyland Java word voor vastelijk geloofd / dat by-na al de gene die in Europa zig bemoeyen met zulke middelen voor te schrijven / pesten van het menschelyke geslagt zyn, en veel meer schuld hebben als de gene die ze verkoopen. Het gemeene gevoelen is / dat het buffels- of wilde Ossevlees die ziekte immers zoo veel voortzet als de fruyt: en nogtans is dat het vlees / 't welk meest in de Hal verkoft word.

Om de regte waarheyt te zeggen / Batavia is geen plaats om te gasten of te brassen; veel dingen ontbreken'er: en 't geen zy met ons gemeen hebben / is raar / duur van geld / en slegt in vergelijking van het onze. Het Chineesche spek, daar ik hier boven van gesprooken heb / is geyl en smakeloos. Het gevogelte is niet veel beeter / en de eyeren desgelijx. De weyery / die veel verschilt met die van Europa, brengt slegt vlees / quade melk / en ondeugende botter voort: behalven dat die dingen nog zeer schaars te bekoomen zijn.

Van 't Hanegevegt.

Dewijl ik daar zoo even van het gevogelte gesprooken heb / zoo schiet my in den zin het Hanegevegt, 't welk een van de grootste en gemeenste uytspanningen van die Eylanders is. Van deze dieren queken zy een groote menigte met voordagt daar toe op / en doen dezelve scherpsnijdende yzeren spooren aan / waar van dat goed zig juyst niet met veel kragt / maar zeer knaphandig weet te bedienen. De Javanen hebben 't gezag over die speelen / en elk mag'er by koomen wie wil om niet. De meeste omstanders gaan weddingen aan tegen elkanderen / waar van sommige al vry grof loopen. In plaats nu dat men in Engeland, (daar deze Hanegevegten ook zeer in zwang gaan) de Hanen den staart afsnijd / en hier en daar eenige veeren uyttrekt / even gelijk de Kampvegters gewoon zijn hunne kleederen uyt te trekken / om des te rapper te zijn / zoo laten zy hier de beesten alles houden wat zy hebben. 't Is waar / zy zijn wel

zoo

Digitized by Google

zoo luchtig niet, maar dat is in den grond het zelfde/ want de tegenpartij is ook zoo/ behalven dat die strijdbare helden veel schooner en moediger gedaante vertoonen. 1697.

Op dit Eyland worden ook verslindende dieren gevonden/ namentlijk den Rhenoceros en den Tijger, welke van een ongemeene grootte zijn: maar Wolven en Vossen zijn hier te lande onbekend. Verslindende dieren.

Harten zijnder in overvloed: en Apen van allerley slag. De Crocodillen vreezen ze zeer: de Compagnie geeft dartig gulden als'er een doodgeslagen word. Daar zijnder van dertig voeten lang. Het gemeene gevoelen hier te lande is/ gelijk ook onder de oudste Natuurkundige, dat dit beest groeit zoo lang als het leeft: maar zulx ruikt wat fabelachtig: ook zal ik de andere dingen die men'er van verteld overslaan. De scheut van een snaphaan zal hem op den rug niet quetzen/ hy moet juyst in den buyk getroffen worden. Hy loopt vry snel; en wanneer men van hem verwolgd word/ moet men niet regt voorwaarts/ maar oierdwarts en ter zijden uyt loopen: want dewijl hy een lang/ en onbuygzaam lighaam heeft/ zoo moet hy tijd hebben zig om te keeren; ondertusschen kan den voorsuytloopet grond winnen. Dat dier houd veel van hondevlees, en men zegt dat hy ook niet vies is van dat der menschen: maar daar word wel zorg voor gedragen dat hy hem aan het laatste niet verzaft. Sy worden somtijds wel gevangen met den Angel die men voor aan een ketting slaat/ waar aan men dan een stukje honde of Schapevlees doet tot aas. Ik heb'r eens een zien vangen met een net in Zee/ omtrent vijfhondert treeden van Batavia, zijnde ruym dertien voeten lang: het vlees was blank/ maar wat muskesachtig/ dog voor de rest heel goed. Menschen die langen tijd op Batavia gewoond hebben/ verzeekerden my/ dat'er een soort van Crocodillen is/ 't welk alleen maar en ook nergens anders jagt op maakt dan op hoenderen. Sy onthouden zig gemeenlijk in Zee/ en voor aan in de Rivieren. Van de Crocodil, en wat premie de Compagnie op ieder geseld heeft.

Op dit Eyland zijn ook Slangen. Het gebeurde eens dat Mr. de la Case in een bosch/ 't welk rondom Batavia loopt/ ging jagen/ en dat hy een slang gewaar word/ die al schuyfelende uyt den boom quam zakken/ zijnde omtrent zoo dik als een arm/ en zeven of agt voeten lang. Deze slang naderde allengskens/ en quam eyndelyk heel moedig en heftig tegen den jager op; maar La Case trof hem met den snaphaan/ dat hy dood bleef leggen. Deze Slang had een soort van een kap op/ by na even eens als de geene waar van Tavernier schryft. Mr. de la Case was zoo verschrikt geworden van dat beest/ dat hy/ vreezende dat'er nog meer mogten schuylen/ niet eens de moeyte nam van na den steen te zoeken/ die men zegt dat onder den kap verborgen zit/ en zulk een kostelijk geneesmiddel is. Daar zijn nog andere Slangen wel by na van vijftig voeten lang. Te Batavia word de huyt bewaard van eene die een meysje had ingeslokt/ Van zeeker slang die La Case in een Bosch ontmoet, en wat hy deed.

Digitized by Google

1697. en nogtans niet boven de twintig voeten lang was.

Zeldzamen Aap van een wonderlyke groote, en volkomen menschelyke gedaante.

Dewyl ik nu doende ben met het gedierte / 't welk zig op Java onthout / zoo moet ik hier iets zeggen van een ongemeenen grooten Aap, die ik meenigwerf gezien heb op de punt van 't bastion / genaamd de Saphir, alwaar hy een kleyn hupsje had. 't Was een wyfje / groot van postuur / en ging heel dikwils op zijn agterste pooten regt overend; dog dan dekte het met een van de handen / die van binnen en van buyten kaal waren / altyd de plaats waar aan de Sexe te onderscheyden is. De tronp van dat dier was ganschkaal / behalven aan de wenkbrauwen; en quam volkomen over-een met die plompe en onbeschofte aangezigten der Hottentotinnen welke ik aan de Kaap gezien heb. Het dier schudde alle dag zyn eygen bed; ging'er met het hoofd in een kussen / en wel toegedekt / op leggen slapen / even als wy menschen gewoon zyn te doen. Als het hooftpyn had / knoopte het een neusdoek om; en 't was vermakelyk hem dus gekluapt in zijn bed te zien nederleggen. Ik zoud'er meer speultjes van konnen vertellen die heel raar schijnen / maar ik wil geerne bekennen dat ik 'er my zoo zeer niet over verwonderen kon / als wel het volk dooz de bank daar ter plaatze deed; ja dat ik 'er ook zelfs zulke aanmerkingen niet over hon maken: om dat ik / weetende dat men dat beest naar Holland meende te verzenden om het daar te laten kyken / veel reden had te geloven / dat al die aperpen / die 't volk meenden aangeboren te wezen / dat beest van tyd tot tyd geleerd waren; hoewel zulx ook maar gissingen zijn van my. Het dier storf op de hoogte van de Kaap, op een der scheepen van de vloot in welke ik ook was. 't Is zeker / dat dien Aap ongemeen

Gedagten daar over.

net de gedaante van een mensch had. Sommige zeyden dat het een byzonderen aart was / en nergens te vinden dan op het Eyland Java: maar zeer weynigen waren evenwel van die gedagten; de meeste hielden 't daar vooz / dat dit beest was voortgesprooten van een mensch en een Aap: want het gebeurt somtyds wel dat d'eene of d'andere slavin een groote misdaad begaan hebbende / en vreezende daar over naar gewoonte zwaarlyk gestraft te zullen wozden / upt benauthept de vlugt neemt naar de bossen en daar als een verwoed beest leeft. En vermits nu de Natuur zig niet aankant tegen de vermenging der Paarden met de Ezels, zoo kan zy ook ligt verdragen die van een Aap met een vrouwelyk dier dat hem gelyk is / wanneer dit laatste dooz geen andere gronden of beginselen te rug gehouden wozd: want daar is meer over-eenkomst tusschen een Aap en een zwarte slavin, die zonder de minste kennisse van God opgevoed is / als tusschen een Ezel en een Merry.

Vremde Hagedis.

Ik zal by gelegenthept van dezen Aap hier nog by voegen de afbeelding van een vreemde Hagedis, zoo als zeeker vriend van 't Eyland Gilolo my dezelve heeft meede gedeeld. Dit kleyne beestje heeft

Digitized by Google

Pag. 111.

ZEE-SLANG.

Pag. 340.

Seltzaamen Aap.

Reus-Vogel.

Gekapte Slang.

P.L.

Digitized by Google

Digitized by Google

heeft een bek en pooten als een voogel / ligtgroene kop / bruynroode rug / citroenkleurde buyk / en violette blakken: het is zeer levendig / zoo gauw als de wind / en geweldig heet op de vliegen. Aldus luydt de beschrijvinge die ik 'er van ontfangen heb. 1697.

ZEVENTIENDE HOOFTDEEL.

D'Auteur beschryft nu de Inwoonders van Batavia, en uyt wat Natien dezelve bestaan. Spreekt verder van de Regeeringe. Pragt en zwier van den Generaal en desselfs vrouw. Rykdom der Inwoonders, en byzonder der *Chineesen*. Wat schattinge zy aan de *Compagnie* betalen. Spreuken of Sententien uyt het Gouden boek van *Hoangti-Xoa*, een der LXXII. beste Discipelen van den wyzen Koning *Confucius*. Hoe de *Chineesen* eeten. Hun dragt. Pragt en plegtigheyt ontrent het trouwen. Hun vasten-avond van zes weeken, en wat ze dan al uytrigten. Waterfeest. 't Begraven hunner dooden. Pagoden of Tempelen, en verderen dienst. Van de geboore *Javanen*, en derzelver schadelyk geweer. Hoe zy zig dol maken, en wat schade zy dan doen. Van de Javaanse vrouwspersoonen; derzelver liefkozenden aart, kleedinge, en wat dies meer is. Dwalinge van *Vertomannus* wegens den *Smaragd* aangewezen uyt *Tavernier*.

Wat Natien al in Batavia woonen.

De Inwoonders van Batavia, zoo wel van de Stad als voorsteden / bestaan uyt allerhande Natien, als Hollanders, Fransen, Hoogduytzers, Portugezen, Javanen, Chinezen, Mooren enz. en de talen die 'er 't meest gesprooken worden / zyn Neerduyts, Maleyts, Portugys, en Chinees.

Hoe ver de magt der Compagnie zig uytstrekt.

De Compagnie is 'er volstrekt meester / ook zoodanig dat verscheyde kleyne regeerende Koningen, zig onder derzelver beschermінge hebben begeven. Ja men kan niet zeggen dat de Keyzer van Japara zelfs / de magtigste van allen / volkoomen boogt over zyn eygen land is / dewyl de Hollanders daar eenige Forten met Garnizoen houden. Al de inboorlingen dier Provincien / die onder

Digitized by Google

1697. De regeringe van hunne oude Souverainen als slaven moeten leven/ zijn veel liever in dienst van de Compagnie, om dat ze dan beleefder en menschelijker gehandeld worden.

Van den Generaal en desselfs gezag en statie.

De Generaal is Koning, hoewel hy den naam maar draagt van Generaal: want Koning is een woord/ en Generaal een ander; gelijk ook Hartog, Doge, Prins, enz. Al die groote Mannen zijn Opperhoofden, en regeeren met meer of minder gezag al na dat het volk hen heeft opgedragen/ of na dat zy zig meer of min hebben aangemaatigd. Daar is/ by voorbeeld/ in den grond minder onderscheyd tusschen den Hartog van Savoyen en den Koning van Portugaal, als tusschen den Koning van Vrankryk en den Koning van Poolen, schoon deze laatsten beyde den naam dragen van Koning. Maar eer wy verder afdwalen; De Generaal van Batavia word met meerderheyt van stemmen verkooren by de Compagnie; en schoon hy/ even als den Keyzer, door zijne verkiezers kan herroepen worden/ zoo blijft hy het dog voor al zijn leven: want de redelijke staathunde will/ aan de eene kant/ dat hy herroepelijk of afzettelijk zy/ op dat hy zig van tijd tot tijd niet te veel aanmatige/ gelijk gemeenlijk de zugt en begeerte is der geene die groot gezag aan de hand hebben: en aan de andere kant will ook die zelfde staathunde wel dat hy in zijne bedieninge blijve zoo lang als 't mogelijk is: want dewijl hy aan niemant rekenschap van zijn doen geeft/ en ondertusschen van alle kanten gelegentheyt heeft om leege zakken te vullen/ zoo kan zig met minder ongemak een man alleen verrijken/ dan verscheyden. Hy houd een koninglijke tafel, en ook een koninglijk gevolg: want voor zijn karos, die altijd van ses paarden getrokken word/ rijd een Compagnie Ruyters met Trompetters voorupt/ en word gevolgd van een Compagnie te voet/ die somtijds gemoeyzaamt word op een drafje te loopen. Ter zijden de Koets gaan Hellebardiers, die niet minder flux en weluptgedost zijn dan de Koninglijke Switzers. Sprekende van de Karos zoo zal ik nog in 't voorbygaan zeggen/ dat alschoon 'er paarden in dat land vallen/ zy echter zelden andere gebruyken als Persiaansche/ welke vry kleyner dan de onze/ en van voren ook veel smalder/ maar ongelooflijk gau en snel in 't loopen zijn. Het gevolg van de Generaals vrouw is zoo pragtig niet; dog zy heeft ook Hellebardiers, en maakt al een groote zwier.

Het zoude hier de plaats wel zijn om van de andere groote Amptenaren/ en van de Hoven van Justitie te spreken: maar ik hoor dat zulx genoegzaam van anderen gedaan is.

Rykdom der Europeërs te Batavia.

Al de Europianen, van wat Natien ook/ die te Batavia woonen/ zijn meest altemaal rijke Luyden; ja men ziet 'er zelf onder die geweldige groote figuren maken. De Karossen zijn daar zeer gemeen en kostelijk. De Huyzen/ zoo wel die van de stad als voor-

Digitized by Google

1697.

hoogsteden / ja zelfs op 't land / zijn tegenwoordig groot en wel gebouwd / en ongemeen gemeubleerd. De hoven zijn ook altemaal cierlijk / en opgepronkt met vyvers / overdekte Galerpen / bloemperken / allerley soorten van blommen / en de beste vrugten van dat Land.

Van de Wijven mag men in 't algemeen wel zeggen / datze luye kanterfanten zijn : want dewijl ze onbeschrompen leven / en door zeker gewoonte / van tijd tot tijd ingekroopen / meesteragtiger zijn gewerden dan in eenige plaats van de Wereld / soo denken ze nergens op dan hoe ze best hun vermaak zullen neemen ; ja sy zijn soo trots en wraakgierig / dat het zeer gevaarlijk is haar 't minst te beleedigen. Trotsheyt der Wijven.

Toen deze Compagnie eerst gestigt wierd / waren de Vrouspersoonen soo schaars / dat de voornaamste Regenten en Officieren dikwils gedoopte Indianen moesten trouwen ; 't welk haar ongetwijffeld soo groots heeft gemaakt. Tegenwoordig is het soo niet meer / sy zijn al vermeenigvuldigt / behalven dat 'er nog uyt vreemde landen van tijd tot tijd overkomen / soo dat 'er nu genoeg zijn voor de geene die 'er maar een van doen heeft. en waar zulx uyt ontstaan is.

Dewijl men nu niet alleen geen beedelaars verdraagt / maar integendeel de behoeftigen rijkelijk onderhout / soo gaat de allergeringste vrouw nooit uyt / of heeft een slavin agter zig / dragende een Zonnescherm boven haar hoofd. Het zelfde heeft ook plaats omtrent de mans / uytgezondert de geene die in dienst / en minder als een Lieutenant zijn : want het krygsvolk doorgaans baldadig zijnde / en de Compagnie willende dat alle haare Colonien een aangenaame vryheyt zullen genieten / soo houd sy alle die de wapenen dragen ongemeen kort / en in den teugel : en uyt dien hoofde is het dat een schoenlapper / (by voorbeeld) nooyt uytgaat / of hy heeft een slaaf agter zig met een Zonnescherm / 't welk een in Garnisoen leggend Vaandrig het hart niet heeft te doen. Gaan altijd met een slaf agter zig.

De Europianen konnen het hondertste gedeelte van de Inwoonders niet uytmaken. Daar na zijn de Chinesen de rijkste / en de Natie die de grootste figuur maakt. Schoon nu al de Schilderyen / die ons uyt dat land worden toegezonden / en al de Beschrijvingen die men ons daar van meede deelt / de bewoonders van dien hoek des werelds afmalen met breede tronien / platte neuzen / en nauwe oogjes / soo moet ik evenwel zeggen / dat ik 'er nooyt soo geene gezien heb te Batavia, alwaar zig ten minsten wel tienduyzent ophouden / en dagelijks nog by meenigten uyt China aankomen om koophandel te drijven. Van de Chinesen en derzelver gedaante.

Om de regte waarheyt te zeggen al de Chineesen konnen / ten opzigte van blankheyt / tegen de Fransen ophalen : en hunne aangezigten hebben al mee de zelfde form. Ik zeg niet anders dan 't Konnen tegen de Fransen in blankheyt op.

geene

Digitized by Google

1697. greene ik dupzentmaal met opmerking gezien heb / niet tegenſtaande ik ook altijd van andere gedagten ben geweeſt. Men reekent dat 'er verrtig dupzent Chineeſen op dat Eyland woonen. Zy betalen hooft vooz hooft een ryxdaalder ter maand tot ſchattinge aan de Compagnie; en de gene die een of meer goude naalden in 't hayr willen dragen / moeten daar-en-boven vooz yder naald nog betalen een ryxdaalder. De Compagnie heeft reeden om de Chineeſen boven anderen eere te bewijzen / en groote privilegien te vergunnen. Zy hebben een Opperhooft die meede in den Raad verſchijnt en een ſtem heeft / wanneer iemand van hun Natie ter doodſtaat verooordeelt te wozden. En het is niet zonder reeden dat men 'er zoo veel agting vooz heeft; want zonder de Chineſen zoude Batavia niet half zijn dat het nu is. Zy zijn arbeydzaam / neerſtig / gaauw in de koopmanſchap / geeſtig / en van een zagten en vreedzamen aard.

Wat ſchatring zy aan de Compagnie betalen.

Hun getrouheyt onder elkanderen.

De geregtigheyt wozd nauw onder malkanderen waargenoomen / maar vremdelingen behandelen zy looz / en maken geen zwarigheyt van ze in alle gelegentheden te bedriegen. Zy ſpeelen ſterk / en doen het nogtans met zulk een koel gemoed / dat men van dupten inkoomende aan het gelaat niet zoude konnen zien / wie wint of verlieſt. Het goedverſtand waar in zy onder malkanderen leven / is een zeer loffelijke en aangename zaak. Alle leven zy als broeders; en willen niet dat de geſchillen of oneenigheden / die 'er d'een of d'ander tijd ſchijnen op te rijzen / wortelen ſchieten / of van een langen duer zijn: ſtrax begeven zig goede mannen tuſſchen beyden / en maken den vzeede / zonder de minſte ſchijn van eenzijdigheyt. Indien iemand ſchipbzeuk heeft geleeden / of dooz eenige andere toevallen zijne goederen verlooren / zoo wozd elk na vermogen geſchat / en net zoo veel verzameld als het verloorene bedzaagt; en op die wijze herſtelt men den bedzukten wederom in zijn eerſten ſtaat.

Lijden geen beedelaars, maar onderhouden de behoeftige zykelyk.

De liefdadige en onbekrompe wijze / op welke de eene den anderen behulpzaam is / zoo dat men niet alleen geen beedelaars onder hen ziet / maar dat een iegelijk zelfs gemakkelijk kan leven / is zoo pzijſſelijk en ſchoon / dat men niet na kan laten te zeggen / dat ze de meeſte Chziſten Staten beſchamen. En vermits de gzonden der Chineſen ontrent dat ſlag van mildadigheyt / by-na de zelfde zijn als die van Moſis, welkers wetten geen beedelaar in Iſrael toelieten Deut. XV, en datze ook niet verſchillen met de in het Euangelium vaſtgeſtelde en zoo dikwils herhaalde wetten / zoo kan ik niet denken een onaangenaam werk te zullen verrigten / wanneer ik hier ter neder zet eenige uptreksels die my meedegedeeld zijn upt een van hare boeken / genaamd HET GOUDEN BOEK, of de gulde Sententien van HOANGTI-XAO, een van de LXXII. beſte Diſcipelen van den Wyzen Koning der Letteren, raakende het regt des menſchen.

't Is

Digitized by Google

't Zij haren vermaarden Confucius die zy gemeenlijk noemen den Wyzen Koning der Letteren; en zy zeggen / dat hy twee-en-zeventig voorname Discipelen had / uyt het getal van welke HOANG-TI-XAO eene was. 1697.

Wat het gouden boek behelst.

Dit Gouden boek nu behelst eenige Staatkundige en Morele grondregelen / die dikwils niet aan malkanderen hangen / by-na even-eens als het boek van Salomon, waar aan het onze Overzetters believt heeft den naam te geven van Spreuken, in plaats van Sententien.

Waarom de Chineesche Filosofen zoo tegen hunne Koningen loſbranden.

Dewijl de Koningen van China, zoo wel als de andere Ooſterſe Monarchen, volſtrekt over 't volk heen zitten / en zelfs tot een ſoort van aanbidding dwingen / zoo hebben de Wijzen zig ook meenigmaal regtzaads tegens zoo eene verderffelijke zaak / openlijk met het regt en de reden ſtrijdende / aangekant. En de Auteur der Gulde Sententien blixemt niet alleen geweldig tegen die Tyrannen, die / zig inbeeldende van een ganſch andere ſtoffe opgelepd te zijn / de overige menſchen als aardwormen beſchouwen / en zig laten voorſtaan als of het alleen aan hun wyze will ſtond dezelve te ſparen of te vertrappen; maar hy dondert ook geen klepntje tegen de Regenten in 't algemeen / met wat naam dezelve ook genoemd worden / die zig / des nood zijnde / niet met gevaar van hun eygen leven voor het volk in de breſſe ſtellen / het zelve handhaven / en zoeken gelukkig te maken. Hy will dat het eerſte werk van een Koning die op den troon klimt zy / met groote zorgvuldigheyt te onderzoeken hoe het met zijn volk geſteld is / ten eynde hy de zulke die in diepen nood zitten en meedelijden waardig zijn / na behooren mooge voorzien. Hy geeft de mildadigheyt, de voorzigtigheyt, en de dapperheyt de eerſte plaats onder de deugden van een Vorſt, om dat de groote ſommen gelds van alle kanten en uyt alle Provintien om geene andere redenen in zijne koffers worden gebragt / dan om na behooren voor 't gemeenebeſt / en in byzondere gevallen / uytgedeeld te worden.

Eenige Sententien van den wyzen Koning der letteren.

Gedenkt, zegt hy op een zeekere plaats / ô XANTUNG, dat de eerſte en fondamentele Wet leert, *Dat een iegelijk moet leven, en dat*, indien 't wezen kan, *een iegelijk gelukkig behoort te leven.* —— Gedenkt dat het regt van ieder menſch, die de gave des levens van de *Hooge en aanbiddelijke Magt* ontfangen heeft, meedebrengt, dat hy alles mag gebruyken en genieten wat de goede en wyze natuur onder en boven de Maan nuttigs uytlevert. —— Gedenkt dat den *alleen grooten en aanbidlijken Meeſter alle goede dingen gemaakt heeft voor allen*, om alzoo alle levendige Ziele te onderhouden en te vervroolyken.

—— —— Waarom hebt gy dan, ô XANTUNG, de Pauwen en ſteuren voor u gehouden, terwijl den armen en eerlijken KEU-HAN, gebooren van immers zulke eerlijke armen, dikwils met

Digitized by Google

1697. de Keemelen de toppen der ſtruyken en 't onkruyd heeft moeten gaan knauwen? of meent gy dat de koſtelyke Veneſoenen, de ſchoone vrugten, en de goede Vis voor u, en niet voor hem gemaakt zyn? Waarom hebt gy het ook zoo niet geſchikt dat de gezonde lucht, die uwe vermakelyke kuſten van *Eiman* ſtreelt, niet van u rampzalig volk worde ingeaſemd, na datze eerſt uwe longpypen hebbe verkoeld, dewyl gy dog wilt, zoo 't ſchijnt, dat het arme volk zig vóede met uwen drek en afgang? Ja waarom hebt gy de ſchoone en levendigmakende Zonne niet in uw Perk, en in uw Paleys alleen tot uw gebruyk opgeſlooten, latende voor dat geringe volkje, welkers bloed met het uwe van geen eene kleur is, niet anders over dan het ſcheemerligt der allerkleynſte planeet? Ik weet wel, ô XANTUNG! waarom gy die dingen niet gedaan hebt: om dat het in uw magt niet ſtond. Uwe lange handen zyn te kort geweeſt; gy neemt 't geene gy manmoedig kondt neemen: en gy laat eedelmoedig na, 't geene te hoog voor u is, en gy niet bereyken kondt. —— ** —— KEU-HAN lijd honger en koude; heeft geen geld; nog kan geen handwerk, en is ziekelyk. Altemaal verſtootenze en verlaatzen hem. Zeg my eens, gy die 't roer der Regeeringe in handen hebt, gy, wiens werk het is zorg voor 't volk te dragen, en die 'er 't geld voor trekt; Waar wagt gy na dat gy hem niet ten ſpoedigſten onderſtand biedt? —— De gevangenhuyzen braken de zulke als hy is uyt: zy, of hare vaders, zijn door de algemeene of byzondere Tyranny arm gemaakt, of in de armoede gelaten. Zy zuchten, zy reykhalzen, zy verſmachten: hunne Vrouwen en kinderen zitten in wanhoop. Waar wagt gy na, BEHEERSCHER DES VOLX, dat gy deze bedrukten niet verloſt? —— —— KEU-HAN, in de uyterſte nood gebragt, heeft onder de natuurlijke temtatien om niet van honger te ſterven gezwoegd: om zulx voor te koomen heeft hy een brood by den bakker genoomen: hier over hebt gy hem ſtrengelijk geſtraft. Maar gy, die den koſtelijken tijtel van *Vader des Vaderlands* draagt, gy hebt dubbelde ongeregtigheyt begaan. Gy zijt den rampzaligen, die veeg ſtond om te bezwijken, niet te hulpe gekoomen; en nogtans hebt gy hem onbermhartiglijk geſlagen. —— Maar wat is elende? Gy weet het niet, gy die in overvloed en welluſtigheden zwemt. Gy gelooft, miſſchien, dat zulk eene elendig is, die in uw oog half dood ter needer legt. Gy kondt evenwel wel denken dat een gemeen voedzel, 't welk doorgaans ſlegt valt, en dat gebrek van onderſtand in hooge nood, den arme drukt, zijne ziele bedroeft, hem wreedelijk doet quynen, en eyndelijk van langzamerhand naar 't graf ſleept. —— Quaadaardige *Regenten!* gyl: zijt dikwils ſchuldig aan de zonden der armen, om dat gy oorzaak van hare elenden zijt.

—— Daar

Digitized by Google

1697.

—— Daar is een zamenknooping tusschen zeekere wetten, waar door de eene uyt de andere voortvloeyt; invoegen de eene zoodanig den anderen noodzakelijk maakt, dat deze niet kan bestaan, of geene moet gehandhaafd worden. Deze wet nu, welke verbied zig niet aan te matigen 't geen andere bezitten, is gegrond op een andere wet, volgens welke men *niet lijden moet dat iemand door rampzalige armoede vergae.* ——

Hooge en magtige Heeren, zept den Chineesen Filosoof elders anders / moordadige en onverbiddelyke rovers, hardnekkige en onverzadelyke bloedzuygers: *Hooge en magtige Dieven*; wat zyt gylieden trots opgeschikt met het geene u zoo weynig toekomt als anderen! nog die niet wedergeeft het geene uwe voorouders zonder meedogen en zonder regt hebben ingeslokt! Door wat wet der Nature of der billykheyt meent gy alles te moeten bezitten, en andere menschen niet met al. Gy word tegenwoordig, *Doorlugtige Boaswigten*, toegejuygt, en de gebeede lieden, die door u, of door de guyten daar gylieden erfgenamen van zyt, bestoolen zyn, vallen met het aangezigte ter aarden, wanneer gy in uwen vergulden Draagzetel zit: maar uwe vervloekte zielen zullen haast nergens anders toe dienen, dan om de ruggen der * Padden te doen opzwellen; en de armen, die beeter zyn dan gylieden, en tegenwoordig verdrukt worden, zullen u verbryzelen. —— 't Zy dat uwe eygend roveryen, of die van uwe Vaders u hebben verrykt, ô TI-FA! (want van duyzent ryken is er naulyx een die niet onregtvaardig is, of een erfgenaam der onregtveerdigheyt:) of dat misschien uw geluk en uwe regtmatige neerstigheyt u met goud en paarlen hebben opgehoopt; weet nogtans, dat uwen overvloed niet voor u alleen is; en dat de Ryke, zelfs die op een wettige wyze is ryk geworden, een dief is, indien hy den behoeftigen in nood laat. —— O wat is het my een verdriet wanneer ik beschou den hoogen en ryken berg *Kaoangfi*, die met het voorste gedeelte ziet naar myn hut daar ik my in onthoud! Dat kostelyk gedeelte van den Aartkloot is overal gedekt met grazige weyden, met gulde speceryen, vlas, gember, cederboomen, en andere medicinale kruyden, in het midden van welke de schoonste en beste vogelen van smaak nestelen en quinkeleeren. De welriekende *Civetten* loopen daar met ganssche benden; springende en huppelende te gelyk met de ligtveerdige Geyten en Reebokken. De ingewanden van dezen kostelyken berg verryken het Westen met Robynen, Amathisten, en Safieren. Maar wie bezit dit schoone kleyne werreltje? Helaas! driehondert familien die zig daar ter needer geslagen hadden, verdeelden 't onder malkanderen, en leefden gelukkig, tot dat eyndelyk den Edelen Roofvogel XAO-TI-CAO, onder voorwendzels die zyne roofzugt zeer behendig dek-

* *Zy gelooven de overgang der zielen.*

Digitized by Google

1697. ten, een middel t'zyner glorie wist uyt te vinden om agtien of twintig van die kleyne erfenisjes met zyne goederen te vereenigen. YEVAM zyn zoon wist nog dartig anderen in zyn nest te sleepen; en in den tyd van zestig jaren heeft het droevig overschot van de driehondert verwoeste, verjaagde, boedelende en ongelukkige familien, den ganschen berg gezien in handen van den grooten TI-HOHAÏ, die om koninglyke redenen van welstaanswil, en jagende naar glorie gelyk zyne vaderen, alles ingeslokt heeft.

Waar gebruykt dezen doorlugtigen TI-HOHAÏ alle deze rykdommen toe? Hy onthaalt ongemeen deftig zyne honden, zyne By-zitten, en zyne vrienden. Hy brengt ongemeen veel t'zoek, en is, zonder onderscheyt, zeer verquistende onder een deel kruyers, kaiboeven, en verklikkers; zonder eens agt te geven op het geroep der armen, de smeekschriften zyner schuldeyschers, nog de noodwendigheden der welgestelde lieden. TI-HOHAÏ heeft een groote ziel: hy haat allerley lafhartigheden; en plundert alles als een groot Heer. ——

O vrugtbaren en vermakelyken berg; myne oogen konnen u niet aanzien zonder tranen te storten. Maar werwaarts zal ik deze oogen, daar te gelyk de verwondering en de droefheyt in huysvest, heen wenden? Daar zie ik aan de andere kant het wyd uytgestrekte en toelagchende pleyn van OCOMSIAO, alwaar een aangenaame krombogtige stroom uyt de riviere *Hoang* een half Eyland uytleverd, 't welk al meede tot een prooy verstrekt van een der eedelste Heeren, den Heere KIUMFA, die, ganschi anders als den edelmoedigen verquister TI-HOHAÏ, het goud om geene andere redenen uyt de mynen van SIGHEM ligt, dan om weder nieuwe mynen in zyne yzere koffers te maken. Ziet de afschuwelyke geraamten eens, die daar, tegens wil en dank, zyn oude en ontramponeerde kar voorttrekken; ja ziet hem zelf eens met zyn mageren bek, en vreesagtig gelaat, even als of den onverbiddelyken *Tartar* gereed stond om zoo aanstonds zyne schatkisten weg te sleepen. Den Edelen KIUMFA heeft zig eyndelyk ook binnen den tijd van vijf jaren Meester van het voortreffelijke Land *Ocomsiao* gemaakt: en de verderfelijke hand van den uytvoerder heeft reeds aan de Ravens overgeleverd veele rampzalige menschen, die door den overwinnaar geplundert en verwoest zynde, in de uyterste armoede getragt hadden met geweld weder te neemen een kleyngedeelte van 't gene haar ontroofd was. ——

Zal ik klimmen op den kruyn van KIGEAN, of zal ik my begeven op de spitze van den hoogen CANGHEHU? Zal ik van daar beschouwen de ryke Provintien die zig tot aan de Zee uytstrekken? Maar overal zal ik zulke overheeringen vinden. —— Gy zyt te kleyn, ô Aardkloot! om de begeerrens van een eenig zot en opgeblazen mensch te vervullen. —— De

Digitized by Google

—— De Filosoof IEMAN-XILIN, die buyten de wreede en 1697.
hespottelyke noodwang, in zyn afgezonderde plaatze een stil leven leyt, zoude wel een aangenaam speeltuyntje willen maken, om onder de schaduwe van een zelfgeplanten vygeboom, een friſſen lucht in te aassemen; en om daar op zeekere stonden het zoet en eenvoudig tureluren van den aangenamen Nagtegaal te hooren. Hy zoude dat kleyn Paradys geerne willen vercieren met welriekende bloemen; Hy zoud'er wel een zwerm byen queeken; en 't een of 't ander beekje doen vloeyen, waar door hy eenige baden t'zyner gezondheyt zoude konnen bekoomen, behalven dat hy het ook nooyt zoude betreuren zoo de natuur, tot wedervergelding, een visje daar in voortbragt. —— Zad zynde van de ydelheden dezer wereld, die hy door ondervindinge kent, zoude hy, indien hy uyt zyn eenzame grotte met vryerharten konde gaan treeden, om op deze of gene paadjes van zyn kleyn gebied zig van zyne vermoeyde gedagten t'ontlasten, en om daar te vergoeden het verlies van zyne door de studie verstrooyde geesten, hy zoude, zeg ik, konnen goedvinden iets tot genoegen zyns levens daar by te voegen; en, vol zynde van de grootste verachtinge voor de onzinninge meenigte, die maar blindelings verdigtzelen naloopen, zoude hy daar gelukkiglyk nieuwe en nutte vermakelykheden konnen smaken: maar de aarde is overal besprongen; alles is weggenomen. De GROOTEN bezitten dezelve, en daar is niet een kleyn hoekje voor hem over; ja hy zal zelfs duer moeten koopen het plaatsje daar zyn grafzerk eens zal moeten leggen. ——

Dus is het dat de Auteur van de Gulde Sententien, zig overgevende aan de dzist van zijne gedagten/ die/ volgens zijn zeggen/ Orakels en lange Meditatien van Confucius zijn/ dikwils spzecht als een Orateur van dat Landschap/ en niet als een Regtsgeleerde of Staatkundige. En deze regelen van staat hebben zoo regtmatig en zoo wel gegzond geschreenen in de oogen van zijne Landgenooten/ dat alschoon van de eene kant de schrik en de gewoonte, (twee dzeesliike Tyrannen) hun tot slaven en afgodendienaars der Koningen hebben gemaakt/ zoo hebben aan de andere kant ook de lessen van haren Wijzeman, die zp wel hebben ontfangen en herhaald/ hen ook zoo ver gebzagt/ datze malhanderen zoo kragtig opstaan/ dat'er/ gelijk ik gezepd heb/ geen behoestige onder hen gevonden wozden. Wat kragt deze Sententien op de gemoederen des Chineesen hebben.

Eyndelijk dan/ om weder te keeren tot het geene ik gezepd heb van de Chineesche armen/ zoo moet ik hier ook aanmerken/ dat 'er onder de Europianen te Batavia desgelijks geen beedelaars gevonden wozden. Misschien heeft de jalouzp/ gevoegd op de billijkheyt en goede Policy/ tot het opregten van zulk een goede ordre onder de Portugezen heel veel geholpen. Want wat de Hollanders Te Batavia worden ook geen beedelaars gevonden.

Digitized by Google

1697. belangt / een iegelijk weet dat men in Holland en in alle de andere Provincien van die magtige en wyze Republyk, zulke goede middelen / voor al de geene die bequaam zijn tot werken / uitgevonden heeft om de kost te winnen / dat niemand reden heeft te klagen van uyt nood zijn brood te moeten gaan bedelen.

Hoe de Chineſen eeten. De Chineſen houden veel van vrooljke dagen. Zy eeten zeer zindelijk / hoewel zonder tafellaken of ſervet. Zy neemen de ſpyze niet met hunne vingeren; maar dewijl alles kleyn geſneeden opgedist wordt / zoo brengen zy hetzelve aan den mond met kleyne ſtokjes / dan ontrent vijf of zes duymen lang / die zeer fraay verguld en geſerniſt zijn.

Hun kleding. Zy dragen lange en ligte rokken / die gemeenlijk wit zijn / en onderbroeken die tot op de voeten hangen. Zy maken veel werk van hun hayr / 't welk zeer lang is / om datze het altijd laten waſſen. Dat hayr nu vlegten zy / rollen het op / en maken het met de naalden / waar van ik te voren geſproken heb / van agteren tegen het hooft vaſt. Ik weet niet dat ik ooit iemand gezien heb met blont hayr / hoewel men daar niet uyt moet beſluyten dat ze ook bruyn van tronie zijn: want / ik heb het nog eens gezegt / zy komen tegen ons / ten opzigte van blankheyt / zeer wel op.

Wat achting zy voor den baard hebben. Zy hebben weynig baards / en hebben 'er zoo veel agtinge voor / dat zy zig nooyt laten ſcheeren. Zy agten niet alleen hun eygen baard hoog / maar zelfs die van een ander houden zy als een dierbare ſchat; ja indien iemand het wagen wil zijn baard of hayr te verſpeelen / zoo zal 'er een zware ſomme gelds tegen gezet worden. Die nu den baard wind / bewaard dezelve als iets koſtelyk; maar die hem in tegendeel verlooren heeft / is daar door zoo ſchandelijk veragt geworden / dat niemand naderhand meer met hem om wil gaan. Zy dragen een waper / die ze zoo nu en dan boven 't hooft houden in plaats van paraſols of zonſchutzels / daar ik voor dezen van geſproken heb / en alleen maar gebruykt worden by de Europeërs.

Hoe zy elkanderen groeten. Wanneerze malkanderen tegen komen en heel gemeenzaam groeten / gevenze elkanderen de hand / drukken dezelve wederzyds toe / en dan weer los latende / gaan zy hun weg / even als men gewoon is in Engeland te doen.

Hoe lang de vreemde Chineeſen te Batavia mogen vertoeven. Zy drijven koophandel op hun eygen land / en brengen 'er zelden anders als Thee en Porceleyn van daan. De zulke onder haar die ik vremdelingen noem; dat is te zeggen / die op haar krant niet gekleed / woonagtig / nog te Batavia genaturaliſeerd zijn / mogen daar niet langer dan zes maanden blyven. Deze nu loopen / volgens de nieuwe mode van hun land / met een geſchooren hooft / uytgenomen dat ze regt midden op hun kruyn een bos hayr hebben / waar van zy een vlegt maken / en agter af over den rug laten hangen. De Tartar, die tegenwoordig over deze volkeren heen zit / heeft

heeft hen die hayrtop als een wet opgeleyt / om dat zyn gebooren onderdaanen de gewoonte hebben van dezelve ook te dragen; en dus houd hy zulx als een teeken van dienstbaarheyt. 1697.

Deze menschen hebben in alles wat zy doen / gemeenlijk iets deftigs en hoflijks over zig. Wanneer een ryke Chinees te Batavia een huwelyk aangaat / zoo laat hy zig daags na dat het Contract geteekent is / door vier mannen in een kostelijken stoel na zijn Matres dragen: vooruyt gaan ontrent drie of vier hondert Javanen die 'er van betaald worden / of zoo veel zwarte slaven / hebbende yder een lantaaren. 't Is waar / deze lantaarens vallen wat slegt in vergelyking van den anderen zwier; want zy zijn gemaakt van een varkensblaas / daarze in 't midden een wasligje weeten te hangen. Dan word den stoel voorts gevolgd van een groot getal Muziek-Instrumenten na hare wyze / die in onze ooren een schoon getier verwekten. Hoflijkheyt der Chineesen.

Daar na volgen de Priesters te paard met lange violette rokken / en vierkante bonetten of mutzen op: en een groote meenigte vrienden loopen agter / voor / ter wederzyds / en werpen onophoudelijk vuurpijlen in de lugt / die allerhande beesten en gediertens vertoonen / 't welk een aangenaam gezigt uytlevert. Op deze wyze gaat de Minnaar zijne Beminde bezoeken / en keert naderhant met die zelfde statie ook weder te rug. Het zelfde word ook gepleegd als ze zamen wat wandelen / en als ze gaan trouwen; dog met dit onderscheyd alleenlijk / dat de Dame in een geslooten draagstoel zit / in dier voegen / dat zy al de wereld ziet / zonder gezien te worden.

Wanneer nu de plegtigheyt des huwelyks volbragt is / eeten al de mansperſoonen in 't openbaar / en de vrouwspersoonen zijn in een ander vertrek / dog de mans mogen 'er niet by-komen. De tafels zijn in die twee byzondere kamers zoodanig geschikt / dat de twee nieuwgetrouden dien dag net met de ruggen tegen elkanderen zitten / dog den muur is tusschen beyden. Des avonds doet de Bruydegom de Bruyt de eer aan en ontfangtze aan zijn tafel; een gunst die haar naderhant nooyt mag gebeuren: want de mans hebben zoo weynig agtinge voor hunne vrouwen / dat zy ze zelfs niet anders bejegenen en handelen als dienstbare slaven: behalven dat ze nog / gelijk alle andere Oostersche volkeren / ongemeen jaloers zijn. Wat zy ontrent het trouwen al waarneemen.

Toen ik te Batavia was waren daar niet meer als drie geboore Chineesche Vrouwen / zoo dat de Chineesen genoodzaakt waren met Javaansche te moeten trouwen: maar hunne familien zijn zoodanig aangegroeyd / dat 'er tegenwoordig meysjes genoeg zijn voor de jonges. Die menschen zijn geweldig verhit op sodomie. In den beginne plagtenze het opentlijk te doen; en wanneer dan deze of geene te regt gesteld en voor den Raad over die misdaad aangeklaagd wierd / zoo gaven zy tot antwoord; Dat het maar een onno- Zyn verhit op sodomie.

zele

1697. zele zaak was / en onder hen geoorloft. Maar men liet daarom niet na hen met de dood te ſtraffen.

De Vrouwen worden nooyt gezien.

Hunne Vrouwen en dogteren zijn onzigtbaar / ten minſten men zietze niet / om datze nooyt upt gaan. Ik heb in het jaar dat ik te Baravia ben geweeſt niet meer als eene gezien / hoewel het ook nog in haar eygen huys was.

Hebben zeer kleyne voeten.

Dewijl nu de kleynheyt der voeten een van hare grootſte ſchoonheden is / en de Mans wel 't meeſt betovert / zoo worden haar van jongs op yzere vormen aangetrokken om daar door het wassen te beletten: zoo datze oud gworden zijnde / werk hebben zonder vallen te gaan.

Vaſten avond van zes weken.

Van den eerſten dag van 't jaar af bedrijven zy zes weken lang groote vreugde / teerende en ſmeerende wakker / 't welk onder haar als een Vaſtenavond, die nagt en dag duert / deurgaat. Op regten tooneelen op / op welke hunne jonge lieden een ſoort van Comedien ſpeelen / hebbende de vertoonders ten dien eynde kleederen aan die daar toe gemaakt zijn. Voorgaans vertoonen zy het leven of de daden hunner doorluchtigſte en grootſte Mannen. Gedurende dien tijd planten zy 's avonds een groot getal bamboeſen van veertig of vijftig voeten hoog voor de voornaamſte huyzen van hare Natie, zetten'er allerhande konſtbueren op / die veel geld koſten / en het meeſte gedeelte van de nagt vranden; en dit is een van hare voornaamſte en beſte tijdkortingen.

Die menſchen zijn geweldig handig / en byzonder gaauw in het maken van diergelijke vuurwerken: onder andere dingen weeten zy heel geeſtig alderhande beeſten te vertoonen. Op loopen / gelijk ik gezegt heb / vermomd langs de ſtraten / en plunderen die dieren / welke van papier gemaakt / en vol kunſtbuertjes zijn.

Waterfeeſt, en waar in beſtaat.

Op vieren een Feeſt op het water ter gedagteniſſe van zeekere Chineeſche Vrouw die zig zelfs verdronken heeft / waar van zy een heele ſchoone en lange fabel vertellen. Het vooznaamſte van dit Feeſt beſtaat in een ſnelle drift van kleyne en zeer lichte ſchuytjes; even als men te Venetien ziet. Verſchepde nu van deze evenmatige ſchuytjes / die alteraal evenveel roepers op hebben / ſteeken / op een gegeven teeken / te gelijk af / en die 't eerſt aan 't geſtelde doelwit komt draagt den prijs weg.

Hoe zy de ſtervende aan ſpreeken.

Het begraven der Chineeſen gaat met groote plegtigheyt te werk. Wanneer een zieke op 't ſterven legt / vergaderen al de vrienden en de ouders rondom zijn bed / en vragen hem zeer aandagtig / Of hy heen wil gaan? en waarom hy haar verlaat? Zeer ſtigtelijke vragen / die daar zeer wel te pas koomen! Dan zeggen ze tegen hem / dat hy maar op zal geven wat hem ontbreekt / en verzeekeren hem / op een zeer beleefde en verpligtende wyze / dat men 't hem aanſtonds zal doen hebben.

Wan-

Digitized by Google

1697.

Wanneer hy nu zyn arme ziele in handen van zynen Schepper overgegeven heeft / wozd het ligchaam op het allerhoftelykste en allerschoonste bed van parade gelegt dat men bedenken kan ; en eenigen tyd daar na met dat zelfde bed / op de schouderen van eenige menschen / openlyk na 't graf gedragen / in dier voegen / dat het van een iegelyk kan gezien wozden. Een groot gedrang loopt zeer onordentlyk vooz en achter 't lyk / 't welk aanstonds gevolgd wozd dooz eenige Priesters te paard / gekleed in die lange violette rokken / waar van ik hier boven gesprooken heb / beneffens eenige in 't wit gekleede Huylsters, dewelke al te zamen gaan onder linnen tenten die boven open zyn. Deze Huylsters quellen zig geweldig / en doen niet alz dragen aan den dooden ; Waarom hy zoo de wereld verlaten heeft ? Wat hem ontbrak ? en waarom hy het niet zeggen wil ? dewyl hy zeeherlyk op staande voet zoude erlangen wat hy ook begeeren mogte.

Hoe men de lyken ter aarde bestelt.

Deze gekke dragen quamen my van deze menschen zoo dreemd niet vooz alz wel van sommige Roomsche Ieren, die in zeekere plaatzen van dat Eyland even het zelve doen. Aldus wozd het ligchaam dan gedragen naar de begraafplaatz / dewelke ontrent een halfmyl van Batavia legt. Men begraaft vooztz eenige stukken Zilver met hem : en een gansch jaar dooz wozd'er ieder dag eeten en geschenken naar 't Graf gedragt / om alzoo den overleden nog wat goeds te doen / en met eene tot een teeken van eer. Het is dry gevaarlyk van die lykdrokken te eeten / dewyl men ze diktwils vergiftigt ; om alzoo de stoute onderneminge der gene die zulx mogten komen weg te neemen / op die wyze te straffen. Ziet eens waar de gedagten van die arme menschen heenloopen ; zy onthalen hare liefste vrienden met vergif / 't welk zy gereed maken vooz de roovers. Zoo kan een qualyk opgevatte Religie iemand doen verbasteren / en tot buytenspoorigheden brengen. Onder hare Graftteeden leggen verschepde die zeer groot en cierlyk opgeschikt zyn. Zy hebben heel veel Pagoden rondom Batavia. Wanneer men die Tempels ter degen bezigt / zoo hebbenze veel overeenkomst met de Kerken der Roomse Religie.

Wat men een gansch jaar lang by het graf brengt.

Men ziet'er een soozt van Kapellen, Altaren, Waskaarsen, Lampen, Wywater, Schilderyen, en honderderlep slag van Beelden. De Priesters zelfs zyn met een opschik gekleed / die zeer na overeen komt met die van de Roomse Priesters. Zy dragen aan hunne middelriemen / of aan hunne armen Paternosters, welkers kralien niet even groot zyn ; deze gebruyken zy om slenderagtig eenige gebeeden by 't getal op te rabbelen. Het gemeene volk heeft ook eenige gemaakte godsdienstigheden over zig / die zy liever vooz 't een of 't ander geschilderd beeltje willen uytten / dan vooz iemand anders ; en ieder gering mensch heeft zyn eygen gereegen kraly-

Overeenkomst der Chineesche Pagoden met de Roomsche Kerken.

Digitized by Google

1697. instrumentje alzoo wel als de Priesters.

Hoe de Chinesse Priesters godsdienst oefenen.

Wanneer nu deze laatste dienst doen / gaan sinckens zy heel sterck / dzaapen zig regts / links / van voozen / van achteren / de eene niet voorde als dragen / en de andere niet als antwoorden. De omstanders schijnen ondertusschen zeer eerbiedig toe te luysteren. Veel dikwils / en byzonder des morgens / gaat'er een Priester vooz de straten / en dzaagt een stuck ik weet niet wat / ander een verhaemelzel; en een groote menigte volgt dat Afgodje ongemeen devoot na. Van hebben zy nog andere groote Processien of omdragten, in het welke zy een stuck of een stuck dzagen; beneffens eenige Standaren van verscheyde slag en kleuren. Dit zijn dingen die ik dikwils gezien heb.

Wie en hoe zy aanbidden.

Wanneer men de verstandigste onder hen eens vraagt; wat zy aanbidden? Zoo antwoorden zy zeer weel; Datze alzoo wel als de Hollanders niet meer dan eene God aanbidden; Dat de menschbeelden / die men in de Tempels ziet / niet als afbeeldzels zijn van Mannen en Vrouwen / die eertijds heylig geleeft hebben / en tegenwoordig gelukzalig zijn; Dat de gebeden die zy vooz dezelve doen / van een ganssch anderen aart en orde zijn / als dieze tot God uitboezem; Dat zy dezelve alleen maar leren om Gods wil / om dat het innige vzienden van hem zijn. En wat de andere heiden van allerlepe fatsoen belangt / die aan de vermaeckelingen zoo leelijk en belagchelijk voozkomen / men kan wel denken / verhaldenze / Dat wy wel weten dat die dingen zuil-en-levenloos zijn: maar dezelve verbeelden / op een verbozgene wijze / de verschepde deugden / (of Eygenschappen gelijk wy zeggen) van den Allerhoogmagtigsten, die de wereld gemaakt heeft. Voozts zeggenze / dat de Schilderyen regt bequaam zijn om den aandagt des volks gevangen te nemen; dewijl de menschen dag niet gemaakt of aangedaan wozden dooz dingen die in inbeeldingen bestaan: want het geene onzigtbaar is / noemen zy niet; Dat een beeld met hondert armen (by exempel) den menschen een indzuk geeft van groote Magt / en hem tot diepe needzigheyt verwekt: en dat het zoo voozts gaat met al de rest.

Bidden eenigzins den Duyvel aan, en hoe.

Dat alles heeft my gedenken aan de Christelijke uytleggingе die de schzandere Bisschop van Condom gedaan heeft van de leere en de pzaktijk zijner Religie. Deze Afgodendienaars, die men niet na kan laten zoo te noemen / bekennen openlijk / tegen-wil en dank van al de uytvlugten der geener / die nog al het beste gebzuyk van't ligt der nature onder hen maken / datze de quade Duyvels eenigzins aanbidden en eere bewijzen; niet uyt liefde of achtinge vooz die onreyne Geesten / maar op de zelfde wijze als men een knozrenden hond flatteert / om daar dooz het byten te beletten; of anders / gelijk een gering mensch zijne buygingе des lighaams en verdere eerbewijzingen doet aan een Groot Heer / en een Groot Heer wederom de zelfde rol speelt jegens Hoof.

Dit

1697.

Dit is een onwederſprekelijke waarheyt / dat in China, en overal onder de Afgodiſche Volkeren, de menſchen, die maar eenigsins gebruykt van hare reden weten te maken / altyd geloofd hebben / dat'er maar een eenige Opperſte Almagt is / een waarlyk allerhoogſte en volſtrekſte Gezag, 't welk niet verdeeld kan worden. Maar het ſlegte volkje heeft'er dat denkbeeld niet van.

Zy geloven een Opperſte Almagt.

Wanneer hare mindere Godjes zig quaadwillig aanſtellen / en wepgeren te geven dingen die redelyk zyn / zoo haſtigden zy dezelve op een ſtrenge wyze / anderen ten exempel: ſomtyds verbrzekten zy hunne Tempelen, en jagen de Prieſters en deze halsſterrige Afgoden weg. Pater Le Comte bruikt zulk zoo wel taal / dat ik ganſch geen zwarigheyt zal maken om my hier van zyne woorden te bedienen;

Hoe zy hunne Godon kaſtijden.

Wanneer het volk zig los geeft, veragten, vloeken en ſlaan zy haar Goden. Hondſe Geeſt, *zeggenze*, wy herbergen u in een koſtelijken Tempel; gy word wel van Goud voorzien, wel gevoed, wel gewierookt, en nog zijt gy zoo ondankbaar dat gy ons weygert het geene wy van nooden hebben. Daar na, *zegt deze Pater*, bind men dezen ſtommen God met koorden, en ſleept hem, beladen met drek en allerhande vuyligheyt, langs de ſtraten, om hem op die wyze te doen betalen de koekjes waar meede men hem te vooren gewierookt heeft. Indien het nu ondertuſſchen gebeurt dat hunne begeerte by toeval voldaan word, zoo brengen zy den afgod, heel netjes gewaſſen en ſchoontjes afgedroogd, met veel plegtigheyt wederom in zijn nis; ja dan buygen zy zig voor hem needer, en maken verſcheyde excuſen. 't is wel waar, zeggenze tegen hem, wy zijn wat voorbarig geweeſt; maar om de waarheyt te zeggen, Hebt gy geen ongelijk zoo hard te zijn? Waarom u uyt vermaak te doen ſlaan? Zou het u meer koſten indien gy de dingen vrywillig gaaft?

De Chineſen hebben veele godsdienſtige uytwendigheden aver zig. Ik heb reeds eenige hier boven aangehaald / en zal'er alleen maar byvoegen / dat de Vleeshouwers het vlees eerſt zeegenen / eerze het te koop ſtellen; en dat een iegelyk eerſt de ſpijze zeegent eer hy'er van eet. De Meeſter van den hupze herhaalt verſcheyde gebeeden / verzelt met eenige knielingen; daar na deelt hy het om aan al de geene die'er tegenwoordig zyn. Deze dingen weet ik door ondervindinge: en ik weet ook dat zy 't voor een affront en een ſoort van verachting zouden opneemen / indien men wepgerde te eeten 't geen zy iemand aanbieden.

Plegtigheyt ontrent het zeegen der ſpijze.

Het derde ſlag van Inwoonders te Batavia, en die reeden zouden hebben zig te beklagen van niet in den eerſten rang geſteld te zyn / indien de gewoonte niet wilde dat de rykſten voorgingen / zyn de Javanen of geboore Eylanders. Zy zyn wat aan de bruyne kant / en van tamelyk goede geſtalte.

Van de Javanen.

Digitized by Google

1627. Zy gaan half naakt / en verbergen hun hooft-haar onder den Tulband, maar het overige laten zy overal afscheeren. Ik heb te Batavia een Javaans Prins gezien / die op zijn Hollands gekleed ging / behalven dat hy alleen den Tulband behield. Hare hutten van bamboesen, gemeenlijk met bladeren gedekt / zijn kleyn en slegt opgemaakt: en het ganssche Hupsgezin slaapt in een vertrek. Deze menschen zijn ongemeen sober / en eeten doorgaans zeer weynig: dikwils vergenoegen sy zig met wat ryst, wat fruyt, of een stukje dzooge vis. Vermits sy nu Mahometanen zijn / zoo gebruyken sy geen vocht dat dzonkenschap verwekt / maar Thee is hun gemeene dzank / of zuyver water. Zy hebben dien roem datze heel geestig en gaauw zijn van begrip. Men zegt datze malkander zeer getrouw zijn; maar de vzemdelingen worden wel gewaar datze die verpligting niet ontrent hen hebben; dat is te zeggen / dat die onregtveerdige en verderfelijke stokregel onder haar stand grijpt / van een zoo genaamde ketter geen woord te houden; niet alleen in 't stuk van Religie, maar in alle gelegentheden. Zy zijn zeer arbeydzaam / en boven al gaauwe Vissers.

Kleedinge.

Maligheyt.

Dragen een vergifte ponjaard.

Zy dragen altemaal op zy / dog in een scheede / een ponjaard, die halfwege vergiftigd is met een ongemeen subtiel vergift / 't welk sommige zoodanig weten te temperen / dat het niet eer / en net zoo veel / werken zal als sy 't hebben willen. Het allergevaarlykste onder deze vergiften is een zeker sap uyt een boom die op het Eyland Borneo wast. De Inwoonders van dat Eyland vergiftigen daar altijd hunne klépne pylsjes mee / die zy uyt hunne flitzen schieten.

Maken zig dol door zeeker drank, en wat zy dan uytvoeren.

De Javanen nemen somtijds een zeeker vogt of drank in om zig zelf verwoed te maken; en wanneer ze dan in die staat zijn / roepenze / Amerci, Amerci, 't welk in haar taal te zeggen is / steek dood, steek dood; en als bezeetene / met een schrikkelijke verwoedheyt ging en herwaarts loopende / dooden zy alle die haar voorkomen / en doorstootenze met een ongemeene handigheyt. Om dat onheyl voor te koomen en zig zelven te bewaren / is 'er geen ander middel dan met der haast de vlugt te neemen wanneer men ze van verre aan ziet komen / byzonder wanneer men zig in geen staat gevoelt van ze eerst te konnen van kant helpen.

Die van Makasser en Celebes doen het zelfde.

Dit hebben zy gemeen met het volk van Makasser hunne naburen / en die van het Eyland Celebes, leggende ten Oosten van Java. Deze laatstgenoemde bedienen zig ook van de vergiftigde krits of krik, en gebruyken die met eenige bygeloovige en duyvelsche omstandigheden. Zy maken zig dol / even als de Javanen, met haar vogtig Opium, waar van zy een zeeker maatje drinken om ongevoelig te worden / en zig razende te maken. Deze roepen Moka, Moka, in plaats van der Javanen Amerci. In dien staat denken zy niet anders dan om te dooden / of om gedood te worden. Een eenige

van

Digitized by Google

van Makasser zou in diergelijken woede een gansch Regiment durven aandoen. Zy hebben yzere rokslyven aan; en beneffens de dolk of krik, dragen zy nog een zabel en een spies. Zy schieten ook venynige pyltjes met de flitsboogen. Zeekere biljetten met magische letteren, die zy op hun lijf hebben hangen / zijn / zoo als zy geloven / veel kragtiger om hun te beschermen / dan hunne wapenen en harnassen. 1697.

Toen ik te Batavia was wierd de Krik voor de gemeene Javanen sterk verbooden: dezelve mogten niet gedragen worden als van Officieren, en luyden van aanzien / dewelke men toen kende aan dat geweer / (welkers handvat doorgaans van fijn goud was;) als meede aan de wagten die de luyden van eenig fatzoen / gemeenlijk met halspieken verzellen. De Princen of Ambassadeurs hebben een ganschen drom van diergelijke wagten om zig / en worden op de schouderen gedragen in iets / 't welk wel na een overdekte Draagzetel gelijkt / zittende op een dwarsleggende plank van ruym een voet breed / met de beenen kruysling over elkanderen / gelijk onze snyers doen. De Javanen mogen de krik of dolk niet meer dragen.

De Javaansche Vrouwen, zegt men / zijn van een ongemeenen liefkoozenden en betooverenden aart; en het raarste is / dat hare drift immers zoo stantvastig is als sterk. Zy bedienen zig dikwils van minnedrankjes, die ze zeer knaphandig en met veel vrugt (zoo als men my verzeekerd heeft) hare mans of hare vryers weten in te krygen / om daar door de liefde te grooter en te vaster te maken. En indien ze beginnen te merken dat deze of geene haar ontrouw is / zoo laten zy niet na hem wat in te geven / daar hy van langzamerhand door aan 't quynen raakt / en eyndelijk gezonden word naar het droevige land / 't welk sommige zoo wel als wy Het Koningryke der Mollen noemen. Zoo dat men al vry omzigtig moet zijn / eer men al te gemeen met die knaapjes omgaat. Javaanse Vrouwen.

Daar zijn verscheyde vroutjes (welke juyst zoo veel niet behoeven te werken als de mans) die by lange na ook zoo bruyn niet vallen / en die de allervieste Europeër al vry lekkertjes vinden en met de voet niet stooten zoude. Veele onder haar / en byzonder het jonge goed / als men wel denken kan / hebben schoone aangezigten / en dat volkoomen na de gedagten en de regelen die wy van de schoonheyt hebben. Haaren verheeven en welgemaakten boezem heeft gansch geen overeenkomst met die walchelijke en onbeschofte Africaansche borsten / die men in de nabuurige Provintien van de Kaap ziet. Zy hebben een effene en schoone kleur / niettegenstaande dezelve bruin is: fijne handen; een zoet wezen; brandende oogen; en een aangename lach: in 't kort / om alles in eenen aassem te zeggen / daar zijn 'er veele die volmaakt toveragtig schijnen. Ik heb 'er gezien die ongemeen lief dansten. Zy gaan wel op de markten van de stad met Sommige onder haar zyn gansch niet leelyk.

Digitized by Google

1697. een Tamboer naa hare mode / die op dat instrument speelt / slaande op de maat / en wanneer dan zoo een meysje gedanst heeft / geeft elk haar een kleyn erkentenisje.

Zyn ongemeen zindelijk.

Nog is 'er iets anders dat zeer voor haar pleyt / namentlijk / datze zeer net en zindelijk zijn: de Religie verpligt haar dat ze het gansche lighaam verscheidemalen op den dag moeten wasschen; behalven dat dan nog hare gewoonte is / (gelijk ik hier boven gezegt heb) alles te laten afscheeren wat het vel maar eenigzins ongelijk maakt / op dat ze gansch zagt en effen mogen zijn. Na dit gezeyde kan ik niet zien dat het noodig is te vragen / of men op het Eyland Java ook van vryen weet: de liefde regeert 'er tot in den hoogsten graad.

Gebrek in de Javaanse Vrouwen: en onderdanigheyt voor de Mans.

Maar na dat ik de aangenaamheyt der vrouwen van dat land geroemd heb / zoo kan ik evenwel ook niet nalaten tot haar nadeel te zeggen / ten minsten indien ik mag geloven 't geen zoo veel menschen my verzekerd hebben / dat zy by lange na hare mans zoo lief niet hebben / als zy wel van hare mans willen gelieft zijn: en ondertusschen schijnen zy zeer onderwerpelijk; zy slapen zelfs op de grond neer / en kruypen voor hem heen / byzonder als 'er iemand vremds by is: want men kan uyt al dit gezegde wel besluyten dat ze niet opgesloten worden gelijk de Chineesche vrouwen, nog gelijk andere Mahometaansche wyven van Turkyen, Persiën, en meer diergelijke plaatzen. Maar om de waarheyt te zeggen / al die postuuren van plat neer te leggen en te kruypen als een hond / zijn geen penning waard / en hebben ook niets om 't lijf / al zoo weinig als al de dingen die men uyt gewoonte doet. 't Is daar even eens mee gelegen als met die ONDERDANIGSTE DIENAARS die wy onder aan de brieven zetten.

Hoe zy gekapt en gekleed gaan.

Deze vrouwen gaan gekapt met haar hayr / en kleeden zig in een kleyn borstrokje met korte mouwen / van vooren wel gereegen / maar niet digt toe / en is boven zoo ver uytgesneeden / dat men gemaklijk voor het grootste gedeelte hare borsten zien kan. Onder dit borstrokje / 't welk qualijk tot op de heupen komt / bewinden zy het lighaam met een dun ligt stoffen kleed van allerhande kleuren / 't welk zy twee of driemaal omslaan en voor een rok t' scheep komt. Dat kleed nu bedekt haar tot aan de teen toe; maar dewijl ze geen hemd aan hebben / zoo ziet men altoos een bruyne streep van haar vel tusschen het borstrokje en het kleed / als of 't een gordel was. Dat kleed nu halen ze wat vry strak aan / zoo dat men een weynigje te veel van vooren en van agteren de gestalte des lighaams ziet. De rijkste onder dat slag van vrouwen dragen pantoffelen; en ik weet niet of daar nog al niet ietwes byzonders in steekt / en of het een ygelijk wel vry staat / om dat ze zoo weynig gedragen worden / daar ze nogtans weynig kosten.

Van-

Digitized by Google

1697.

Wanneer nu die vrouspersoonen met Hollanders trouwen / of met andere Christenen / zoo moeten zy de Christelyke Religie ook mee trouwen. God weet wat voor een Christendom dat geeft! En de dogters die uyt zulke huwelijken gebooren worden / kleeden zig tot in het darde geslagte toe op zijn Javaansch. Dit zyn nu eygentlijk die nieuwbekeerden daar ik van gezegt heb / die de Maleytze Kerken zoo met toehoorders vervullen. Het getal der bekeerden is eyenwel het kleynste / om dat 'er zoo eene beweegreeden van bekeeringe voor de mans niet en is: want de Christen dogters zijn zelfs raar voor de Christenen; voor de Javanen zijn 'er geene over / hoe zy zig ook zouden willen bekeeren: in tegendeel / de schaarsheyt dier sexe doet dikwils de geboore Christenen noodzaken aan Javaanse te trouwen.

Wanneer zy een Christen trouwen, trouwen zy de Religie ook.

De Huwelijken tusschen twee Javanen worden met weynig of geen omstandigheden geslooten; en ontrent het begraven der dooden doen zy al immers zoo weynig. Zy zeggen van de Secte der Tommi te zijn / en veragten t'eenemaal de andere Mahometanen, schoon ze ontrent de voornaamste artikelen des geloofs eens gezind zijn. Een zaak waar over men zig niet behoeft te verwonderen / ziende hoe het Christendom verdeeld is / niettegenstaande zy onder elkander in het wezentlijke / of de grondwaarheden / gelijk men zegt / eens zijn.

De Javanen trouwen eenvoudig.

Eer wy van 't Eyland Java vertrekken / moet ik nog eenige byzonderheden aanmerken / die den befaamden Louis Vertomannus, (daar ik meermalen van gesprooken heb) rakende dit Eyland als ter loops te berde brengt. My dunkt / om zulx in 't voorbygaan maar te zeggen / Dat naukeurige en getrouwe Reyzigers in 't byzonder zorge behoorden te dragen / dat ze onder het opdissen van nieuwigheden / den lezer geen olletjes of knapperts op den mouw spelden. Vertomannus zegt van Java, Dat dit het Eyland in 't Oosten is / alwaar de schoonste Smaragden worden gevonden. Ik heb gedurende het jaar dat ik op dat Eyland geweest ben / nooyt van Javaansche Smaragden hooren spreeken / niettegenstaande ik ontrent allerley soort van zaken naukeurig onderzoek gedaan heb. Maar ik zal Tavernier tegen Vertomannus zetten. Het is, zegt de Heer Tavernier / een oude dwalinge onder veele menschen, te geloven, dat de Smaragd eygentlyk in 't Oosten gevonden word. De meeste Juweliers hebben de gewoonte te zeggen, wanneer ze een Smaragd zien die wat hoog van kleur valt; *Dat is een Oosterse Smaragd.* Maar zy bedriegen zig. Ik ben verzeekerd dat het Oosten, zoo wel het vaste land als de Eylanden, nooyt een heeft voortgebragt. Ik heb, zegt hy verder / gedurende myne reystogten een naukeurig onderzoek diesaangaande gedaan.

Misslag van Vertomannus, bewezen uyt

Tavernier.

Nooyt kan 'er iets stouters gezegt worden. En om de waarheyt te

1697. te zeggen / hoe slegten Schrijver de Heer Tavernier ook ontrent andere dingen geweest zy / zoo mag men hem egter in 't stuk van de gesteentens wel gehoor geven. Hy / die het zijn handwerk was; die zes Reyzen heeft gedaan / te Lande / door de Groote Indien; en zoo veel jaren lang het Ooften heeft bezogt en doorkroopen / ja zelfs tot zijnen stok-ouden dag toe.

Waarom Tavernier hier in moet gelooft worden.

Vertomannus voegt'er met die zelfde stoute verzeekeringe nog by / dat het Eyland Java ook Goudmynen heeft. En wanneer hy spreekt van de gewaande menschevreeters die daar woonen / zoo verhaalt hy veel netjes upt Diodorus van Sicilien, Mela, Solinus, en 't geene meer Schrijvers gezegt hebben van andere Landen / dat men de ouden en zieken naar de markt brengt om verkoft en gegeeten te worden / ten eynde zy door dat middel van hare zwakheden en ongemakken mogen verlost worden. Een slegt hoofje.

Verdere misslag van Vertomannus.

Vermits ik nu nergens zulke schoone Negers en Negerinnen gezien heb als te Batavia, zoo ben ik van gedagten (want ik heb vergeeten daar na te vernemen) datze daar niet gebragt worden van de Guneesche Kusten, alwaar ze by-na altemaal breede en platte neuzen / en dikke lippen hebben: 't zy hoe 't wil / ik heb te Batavia verschepte aangename Negerinnetjes ontmoet; hebbende een aangezigt volkoomen als dat van de Europeïsche Vrouspersoonen; tamelijk groote en brandende oogen / hagelwitte tanden / een schoone gestalte / fraapen hals; en voorts over 't ganssche lichaam zeer zagt / hoewel zoo zwart als een gith. Indien men nu eens overweegt dat die kleur by na onveranderlijk is / en niet onderhevig aan de minste bleekheyt / roode plekken / spoetels / en veel meer andere dingen die de blanke vroulup onderworpen zyn; en als men dan nog voorts bedenkt dat de zwarte kleur zoo wel zijn lupster en krapigheyt heeft als de andere / zoo geloof ik dat men zig niet meer verwonderen zal over de smaak van de geene / die alzoo wel / of dikwils meer / een zwartje beminnen als een blanke.

De Negers worden daar niet gebragt van Guné, en waarom.

Daar zijn zoo weynig Mooren op dit Eyland, schoon ze te Batavia een quartier of afgezonderde plaats in de Stad hebben / dat het alzoo weynig de pijne waard is om'er van te spreeken / als van de andere byzondere Natien, dewelke daar niet anders koomen dan om koophandel te dryven / of in gezelschap van hunne Ambassadeurs.

Het spijt my veel zeer dat ik vergeeten heb te verneemen naar dat slag van volk 't welk men Chacrelats noemt te Batavia, en waar van ik verschepte / zoo wel Mannen als Vrouwen / gezien heb. Sy zyn blank / en hebben blont haar: maar 't zeldzaamste onder hen is / datze het dagligt niet konnen verdragen in de oogen / en datze / in tegendeel / by-nagt heel wel zien. Sy maken ook van den dag den nagt / en van den nagt den dag. Ik heb meenigwerf deze en

Van de Chacrelats.

Digitized by Google

en geene ontmoet / die met de oogen gansch neergeslagen / en by-na toe geneepen gingen / niet-tegenstaande het tegen den avond was / konnende het minste ligt niet verdragen. 1697.

ACHTIENDE HOOFTDEEL.

Vertrek van Batavia. Krijgen onderweeg kondschap dat de Rijswijkse vreede geslooten is. Vreugde daar over bedreven. Komst aan de Kaap. Voorzien een zwaren storm, die hen ook overkomt. Beschrijving van de Kaap. Robben-Eyland, en waarom zoo genaamd. Het Fort. Het Dorp zelfs. De Compagny's Tuynen. Gouverneurs huys. De Colonie genaamd *Drakesteyn*. Van 't veldgewas en den Wynstok. Wat gedierte zig daar onthout; en in 't byzonder van den Rhenoceros. Van 't gevogelte. De Koebeesten. Hoe men de Leeuwen vangt. Prijs van 't koorn, vlees, tabac, seep, en brandewijn. Van de Hottentotten. Beschikken al het vee aan de *Compagnie*, en voor wat prijs. Kennis die zy hebben van de geneeskruyden en om dezelve wel te gebruyken. Haar vryery. Geloof van de aan de *Kaap* woonende Negers.

Vertrek van Batavia.

Na dat wy nu ontrent een jaar te Batavia vertoefd hadden / vertrokken wy den 28. November 1697. met de Hollandse vloot bestaande uyt zeventien scheepen. Den 30 quamen wy voor Bantam, en bleven daar leggen tot den 6. des volgenden maants. Wy waren elf volle dagen doende eer wy de straat Sonda, die onze Matrozen 't Canaal noemden / ten eynde waren. Somtyds heeft men wel een gansche maand werk / niet-tegenstaande dezelve maar 36. Mijlen lang is / ter oorzake van de ongestadige winden.

Krygen tyding van den Ryswykse vreede, en wat vreugde zy toen bedreven.

Ons is tot aan de Kaap van goedehoop niets aanmerkenswaardigs wedervaren / dan alleen dat wy ver van daar eenige Hollandse scheepen / gaande naar Batavia, ons bekend maakten / dat de Vreede te Rijswijk geslooten en geteekend was. Soo dra de vloot die tyding weg had / hoorde men niet dan 't losbranden van Kanon, tot een teeken van vreugde. Men deed een uytdeeling onder 't Scheepsvolk;

Digitized by Google

1698. ja men omhelsde elkanderen als of d'een den ander in langen tijd niet gezien hadde: men dronk gezondheden; in 't kort/ men uytte alle tekenen van vreugde die te bedenken zijn. Maar behalven dit alles/ wierd evenwel geoordeelt dat die vreede van geen langen duur konde wezen. Des anderen daags kreegen wy de Kaap in 't gezigt/ en quamen ontrent den middag by 't Robben Eylandje, leggende aan de mond van de Baay.

Voorteeken van een ongemene storm.

Wy zagen toen boven een van de na-by gelegen bergen/ genaamd de Duyvelsberg, een zeeker damp of mist/ 't welk een onfeylbaar voorteeken was van die ongemeene stormwinden/ welke de in de Baay leggende scheepen zelfs zoo veel moeyte veroorzaken. Onze Kapteyn ziende wat'er onvermijdelijk stond te gebeuren/ gaf aanstonds op alles goede ordre. Maar naulijx was 't een en 't ander in staat/ of hy moest de Ankers laten vallen/ om te beletten dat hy niet weder te rug in Zee gedreven wierd.

Wat die storm al te weeg bragt.

De wind stak der maten op/ dat de Kabels het niet konden houden/ en knapten als bindgaren. Daar was geen een schip of het verloor ten minsten een of meer Ankers/ ja sommige verlooten'er wel drie. Vier van de achterste schepen moesten weer zeewaards in/ en onder anderen ook den Vice-Admiraal. Maar deze hebbende eenige redenen van misnoegen/ gebruykte die wind tot een dekmantel/ en zette het deur naar Ste Heleena; van waar hy zijn reys voortzette zonder ons te wagten. De andere scheepen quamen eenige dagen daar na ontrent het Robben Eyland weer by ons. Wanneer nu de wind eyndelijk wat ging leggen/ en ons gunstig wierd/ voeren wy den 12. February 1698 de Baay op. Des anderen daags gingen wy aan Land/ en een iegelijk trachtte/ gedurende den tijd die wy daar stonden te blijven/ zig zoo veel te verfrissen als hy kon.

Vermits wy nu wederom gelukkig aan de Kaap zijn gekoomen/ zoo wil ik geerne mijne gedaane beloften houden/ namentlijk/ van nog eenige byzonderheden te voegen by 't geene ik reeds te vooren gezegt heb.

Hoe en op wat hoogte de Kaap gelegen is, en waarom gevaarlijk.

De punt van de Kaap, die gelijk men weet/ op de hoogte van 35. graden Zuyderbreedte legt/ steekt vry diep in Zee. De stormwinden die daar regeeren/ vallen doorgaans zoo zwaar/ dat de gaauste Zeeluyden in diergelijke gelegentheden/ al hun verstand en kragten moeten te werk stellen: invoegen deze Baay, hoe schoon dezelve zig opdoet/ egter zeer onaangenaam is wegens deze rempeesten: want de Zeewinden dringen die zware golven met zulk een verschrikkelijken geweld de Baay in/ dat de Kabels onmogelijk in geen bestand zijn om zulk een grooten kragt van water tegen te staan.

De voorgaande vloot had met verlies van verscheyde scheepen droevige ondervindinge daar van gehadt/ en indien het onweer toen

ter

Digitized by Google

ter tijd maar een half uur langer geduurd had / zoo is het geloof- 1698.
lijk dat'er geene ontkoomen zouden hebben / om dat'er niet een was of hy reed al voor zijn laatste anker.

Deze Baay schijnt zeer diep landwaarts in te loopen / om datze wel drie mijlen in de lengte / tegens twee mijlen in de breedte heeft. Het Robben-Eyland legt by het inkoomen te bakboord, dat is / ter linker zijde. Hetzelve is zeer plat / en beslaat ontrent twee mijlen in de rondte. Lengte en breedte der Baay.

Ik zeg Robben-, en niet Robin-Eyland, gelijk veele van onze Franse Reyzigers en Wereldbeschrijvers doen / die / het woord niet verstaande / beyde den zin en de spellinge hebben verandert; waar van men duyzent exempelen zoude konnen bybrengen. Hetzelve draagt den naam naar zeekere vissen die de Nederlanders noemen Robben, zijnde een soort van Zeehonden, die in groote meenigte rondom dat Eyland en hier omstreeks zwieren. Robben-Eyland en waarom zoo genaamd.

Het Fort legt aan de overkant / ter regterzijde van de Baay: word door een zeeker hoogte gedekt / zoo dat men het niet zien kan voor dat men al wat diep in de Baay op is. Hetzelve bestrijkt evenwel de gansche Baay niet / gelijk sommige / dog onbedagtelijk / geschreven hebben. Het is een vijfhoek / wel en ordentlijk met steenen bekleed / dog zonder graften of iets buyten om: is wel van Kanon, en met vijfhondert man tot bezettinge voorzien. De Gouverneur, en de verdere Officieren hebben daar hun verblijf. Het Fort.

Ontrent zeven of achthondert treeden van 't Fort, digt by de Zee / legt een gehucht of vlek / bestaande ontrent uyt driehondert Huyzen / welkers straten zoo regt loopen als een kaars. Gemelde Huyzen zijn van witte steen opgemaakt / en beloven van verre vry meer dan men van na-by bevind / hoewel ze overal voldoen / en men ziet'er met vermaak de Hollandsche zindelijkheyt in uytblinken. Daar zijn een groote meenigte herbergen / zijnde dat de plaatzen daar men de noodige verversching neemt. De Huyzen en hoe gebond.

Daar digt by legt de voornaamste Tuyn van de Compagnie, zijnde ontrent vijftienhondert treden lang / en tweehondert en vijftig breed: maar om de regte waarheyt te zeggen / dezelve quam ons zoo heerlijk niet voor als de beschrijvinge die men ons daar van heeft meedegedeelt. 't Is waar / men ziet'er aangename Lanen van allerley slag van Oranje en Citroenboomen, die door den ganschen Hof heen leggen; en hy is wel voorzien van Peeren, Appelen, Aprikosen, Granaten, Vijgen, Perseken, Queën, en andere vrugtboomen / zoo wel Europeïsche als Indiaansche: maar al die boomen blijven geweldig kleyn en laag; en daar scheelt al vry wat aan-datze niet na wensch voortkoomen. Men heeft een leedige plaats in dien Hof gevuld met een kleyne muscadelle druyf, die uytneemend wel draagt. Compagnie's grootste Tuyn,

Digitized by Google

1698. Zy hebben daar ook in overvloed by-na alle soorten van Moeskruyden, blommen en andere planten. Den Hof wordt besproeyd met eenige beekjes / die op verscheyde plaatzen van den berg komen afzakken / en door eenige gemaakte kanalen heen stroomen en zig verspreyden. Rondom den Tuyn staan een groote menigte boomen, die de proef van den meer door deese gemelden harden wind hebben uytgestaan / maar dezelve konnen evenwel den Hof niet t'eenemaal beschutten; en dat is de reden waarom hy jupst niet is als 't wel behoort / en dat de Vruchtboomen daar soo weynig wassen / gelijk ik gezeyd heb.

Waarom de boomen niet al te wel tieren willen.

Wat verder tegen 't hangen van den berg zagen wy ginds en herwaarts verscheyde Huyzen met Wijngaarden, Tuyntjes, en kleyne Bosjes omringd / 't welk een aangenaam gezigt van zig gaf.

Tweede Tuyn van de Compagnie.

De Compagnie heeft nog een tweeden Hof / omtrent een mijl daar van daan / leggende in een beeter stuk lands / en wat meer door de schadelijke winden gedekt. Daar staan gansche Lanen van Eyken-boomen soo lang als men zien kan / en een groot bos van jonge boomen, die van den zelven aart / en uyt akers voortgesprooten zijn: men zal'er t'eeniger tijd nog eens goed gebruyk van konnen hebben / 't zy om huyzen of scheepen van te maken. Tegenwoordig zijn'er geen boomen bequaam om te vertimmeren dan in zeker bosch, 't welk omtrent twee mijlen van 't Fort legt.

't Gouverneurs Lusthuys.

De Gouverneur heeft ontrent twee mijlen van de Kaap een zeer vermakelijk Huys leggen genaamd Constantia; daar houd hy wel 't grootste gedeelte van 't jaar zijn verblijf / niet soo zeer om dat 'er de lucht goed / 't gezigt schoon / en de grond uytneemend is / maar om dat'er overvloed van wild gevonden word: want de jacht is het grootste en beste vermaak dat men daar hebben kan.

Colonie by de Kaap, en derzelver vrugtbaarheyt.

Ontrent tien mijlen van de Kaap is een Colonie genaamd Drakesteyn, bestaande uyt ontrent drieduyzent persoonen / soo Hollanders als Franse Gereformeerden / die zedert de herroeping van 't Edict van Nantes weggevlugt zijn.

Gezepde Colonie strekt zig wel acht of tien mijlen in 't rond uyt / want de wijl de grond overal niet even goed is / soo moesten zy zig wat verdeelen / en overal de beste plekken om te bebouwen uytzoeken. Het aardrijk brengt daar / zonder veel moeyte / weyt en ander koorn voort / 't welk dertig en meer / ja tot zestig fout toe uytlevert: vermits nu ieder graantje wat veel stroohalmen opgeeft / soo word het koorn wat dun en pl gezaapd. Januarius is daar den Oogstmaand.

Hoe veel Wyn den Wynstok aldaar uytheverd.

De Wijnstok brengt het tweede jaar na dat hy geplant is / uyt voort / en wel soo overvloedig / zonder veel arbeyd / dat duyzent boeten Wijngaards, op sommige plaatzen wel tien vaten Wijn geven. 't Is waar / de Wijn is de beste niet / en valt wy groen; maar

Digitized by Google

maar zulx komt ten deele / om datze de moeyte niet hebben willen neemen van zulke planten te verkiezen die met dien gzond en dat Climaat best overeen-komen; en ook om dat men de takken niet genoeg te hulp komt / en aan latten bind. Voozts zijnze geweldig nalatig in 't afplukken van 't blad / want zulx doenze ganschelijk niet / alschoon de vette gzond veel hout en zulken zwaren blad maakt / dat'er de Son niet dooz kan schijnen om de druyven te rijpen: en deze aanmerking heeft te meer gzond / om dat ik druyven gezien en gepzoefd heb / die dooz de Son bloot hadden gelegen / en onvergelijkelijk beter waren als de andere / die groen en zuer bleven achter de schaduw van 't blad. Men kan ligtelijk afmeeten / dat het gebzek van rijp te wozden / in een Luchtstreek die zoo digt onder de Son lepdt / en daar men nog sneeuw nog ys kent / upt geen andere oozzaaken kan ontstaan dan die ik gezegt heb. 1698.

Op het epnde van February is het den Wyntyd. Dermits ik nu van den wijn bp deze gelegenthept spreek / zal ik 'er nog bpvoegen / dat de Compagnie dezelve altemaal koopt tegen twintig rpxdaalders de legger, zijnde omtrent dupzent mingelen / mits dat de Compagnie dan zelf het vaatwerk moet leeveren: invoegen dat 'er niets bupten af te vinden is / dan 't geene men de Compagnie onthoud; maar zulke Smokkelaars wozden dooz de eerste reys gestraft met een geldboete / dooz de tweede reys met een geesseling / en de derde reys met een eeuwig bannissement. Dat houd de wijn zoo duur; want men moet twintig stupvers betalen dooz 't mingelen. Daar wassen ook Ananas, Aard-en Watermeloenen, Moeskruyden, en allerhande Wortelen; zoo dat de Inwoonders het hier na wensch zouden hebben / indien ze dooz de schadelijke stormwinden zoo niet geplaagd wierden. De Compagnie alleen koopt dien Wyn, en voor wat prys.

Een onnoemelijk getal Harten, veel Offen, Schapen, Geyten, en Apen wozden in deze landstreek gevonden: als meede Olyfanten, Rhenocerossen, Elanden, Leeuwen, Tygers, Luypaarden, Wildezwynen, Gazellen, Yzervarkens, Paarden, Ezels, Honden, en Wildekatten. Maar de allerverstindenste dieren begeven zig landwaarts in / en al van de plaatzen af die bebouwd wozden. De Leeuwen en Tygers zijn de stoutste / en komen wel het digtste bp de Inwoonders van 't platte land om hun roof te zoeken. Van 't vee, en van de verstindende dieren.

Wat den Eenhoorn belangt / zulx houd ik maar dooz een verdigtzel. De oudste en weetgierigste bewoonders van de Kaap zijn ook van de zelfde gedagten / en meenen volkoomen daar van verzeekerd te zijn. De Rhenoceros is een opregte vierpoetige Eenhoorn; (want daar zijn vischen, vogelen, en zelfs kruppende dieren / die men den naam wel mag geven van Eenhoorn.) Ik heb zeer gewenst om een Rhenoceros te zien / en dat alleen wegens al de fabeltjes die men'er van verteld; als meede van den Krokodil, en Wat den Schryver gelooft van den Eenhoorn.

Digitized by Google

1698. honderd andere dieren. Mijne vrienden / die dezelve meer als eens gezien hebben / lagchen met al die Schilderyen die men van die dieren maakt / en zoo fraay gebordduurd vertoonen; zulx is altemaal fabelagtig. De regte Rhenoceros heeft net een hupt als een Olyfant, en hoe ouder hy is / hoe gerimpelder hy ziet / zoo dat hy hier in ons zelf gelijk is. Daar-en-boven mogen wy vrylijk zeggen / dat hy niet meer dan eenen hoorn heeft / niettegenstaande de fabelagtige zoo genaamde Naturalisten vry anders daar van opgeven / en dat dezelve staat op het tipje van zijn neus. Hy heeft een zeeker soort van zwart haar aan zijn steert / 't welk zoo dik is als een driekantige pinnaald / en vry harder als een baleyn.

De Rhenoceros.

Camelions. Ik zal hier niets zeggen van de Camelions, die in dit land zeer gemeen zijn / dan alleen / dat het niet waar is dat ze zonder eeten / en gelijk wy zeggen / van den wind leven; zy leven van de vliegen / en andere diergelijke beesjes.

Het gevogelte. Het gemeenste gevogelte aldaar bestaat in roode / grauwe / en witte patryzen die dik en vet zijn / als mede in faisanten, hoenderen en tortelduyven, en geeft een groote verbulling voor de Inwoonders. Het word aan de nieuwelings-aankoomende in de Colonie scherp verbooden iets uyt hunne eygene kudde te dooden / voor dat ze het verschot van de Compagnie weder voldaan hebben.

Driederley slag van Koebeesten. De Koebeesten bestaan uyt driederley slag / alle drie groot en snel in 't loopen. De eene soort heeft een bult op den rug: de tweede geweldige regtneerhangende hoornen; en de andere wederom opstaande / en zoo schoon als de Koebeesten die men in Engeland, en byzonder ontrent Londen ziet loopen.

Zeldzamen Leeuw en hoe die gevangen wierd. Eenige weynige jaren voor onze komste aan de Kaap was 'er eens een ongemeene monsteragtige Leeuw gesprongen over-een muur / in een beslooten perk / digt by het Fort / leet daar een Os dood / en sleepte hem geheel boven op den Tafelberg. Des anderen daags maakten zy jagt op dien verwoeden Leeuw / en lepden hem een strik / waarin zy hem vongen en doodden. Zijn hupt heb ik zien hangen aan de zolderinge van 't wagthuys / daar men door gaat als men na 't Fort wil. Nog word'er eenen anderen leeuwenhupt bewaard van eenen die zy dood vonden leggen / hebbende drie pinnen van een Yzervarken in zijn bast. Dan nog die van een wild paard / 't welk in een bos gedood was / en geen staart had / maar blaauw als een Luypaart.

De Tygers vallen daar kleyn. De Tygers van dat land zijn zeer kleyn / daar ze in tegendeel op het Eyland Java ongemeen groot vallen. De honden / hoe groot en sterk die ook in getal zijn / durven op geen Leeuw los gaan / maar op de kleyne Tygers maken zy onbeschroomd jagt. Wanneer dat goed onder de schapen komt / byten zy 'er een groote meenigte dood / en zuygen / als ze niet te hongerig zijn / hun alleen maar 't bloed af.

De

Digitized by Google

1698.

De Compagnie geeft twintig rijksdaalders aan iemand die een Leeuw dood / en tien voor een Tyger; en dit is de reeden waarom men alderhande kunsjes bedenkt om die dieren te knappen: als by voorbeeld; men maakt een stuk vlees vast op een Snaphaan / dewelke door middel van een yzerdraat losbrant zoo dra het beest aan dat vlees begint te tornen / en dus word hy gedood of gequetst.

Premie voor 't dooden van een Leeuw, en Tyger.

Het brood kost 'er maar een stuyver 't pond / niettegenstaande de bakkers genoodzaakt zijn 't koorn van de Compagnie te koopen; zoo dat men van gemelde Compagnie koopt Wyn, Osse- en Schapevlees, en Tabak. De Inwoonders hebben een mate Weyts, wegende hondert en tagtig pond / voor drie rijksdaalders: het Osse- en Schapevlees heeft zijn gezette prijs tot twee stuyvers / en den Tabak tot veertig. De Seep kost 'er agtien stuyvers 't pond / het mingelen Brandewyn vijf gulden / maar het Bier weynig.

Algemeene prys van de waren aldaar.

De slaven / welke altemaal Negers zijn / kosten zoo tusschen de zestig en tagtig Ryxdaalders / al na dat ze oud en van een goede gestalte zijn. De Ryxdaalders worden gereekend tegen agt schellingen / de schellingen tegen zes stuyvers / en een pond tegen zestien oncen. Het kleyndere geld bestaat / gelijk te Batavia, uyt stuyvers.

Prys der slaven.

De Colonie / waar van ik hier boven gesprooken heb en ontrent tien mijlen van de Kaap legt / is geweldig vermeerderd / en groeyt nog dagelijx aan van Franse gereformeerde vlugtelingen. De Heeren Bewindhebberen van de Compagnie onderhouden daar een Predikant en een Voorlezer; en doen nog alle dagen nieuwe blijken hunner goedheyt ontrent die menschen zien.

De Colonie by de Kaap vermeerdert sterk, en waarom.

Zoo als my nog voorstaat heeft men my daar / onder die goede luydjes zijnde / gezegt / dat de Predikant dier Kerke / die voor een zeer eerlijk en verstandig man gehouden word / bezig was met het berijmen van een nieuw Psalmboek, of ten minsten met het verbeeteren der overzettinge van Marot en Beza, zoo goed als hy kon / om alzoo de heylige Gezangen verstaanbaar te maken. Het is te verwonderen en te beklagen / dat een werk van die natuur / en 't geen men al-overlange in Vrankryk heeft getragt te doen / nooyt in de Kerken tot algemeene stigtinge is ingevoerd / en dat men het verouderde en bespottelijke niet verbannen heeft.

Toen deze onze arme broederen van de Kaap het ontwerp in Holland gesmeed hadden van zig in dit land neer te willen slaan / wierden zy met een merkelijke somme gelds begiftigd / ten eynde zy in staat mogten zijn die reyze te onderneemen: men bragt hen buyten hunne kosten over; en wanneerze daar quamen / gaf men yder zoo veel lands als hy hebben wilde. Men verzorgde hen ook van allerhande bouwgereedschap / levensonderhout / en eenige stoffen; en dat altemaal zonder jaarlyxe schattingen / en zonder renten; maar even-

Hoe die menschen eerst aan de Kaap gekoomen zyn.

Digitized by Google

1698. evenwel met dit beding / van het weer te zullen geven wanneer ze wederom in staat geraakt zouden zijn. Men deed ook een zware Collecte voor hen te Batavia, en die somme wierd onder hen verdeelt / en een gelijk gegeven na dat de nood vereepschte. Men ontheft hen van de waren op dien voet als ik gezegt hebt / zijnde een eerlijke prijs / byzonder hier ter plaatze / alwaar alles in overvloed is. Het valt hen geweldig mee dat de slaven daar niet zeer duur zijn. Zy hebben ook grooten dienst van de inboozlingen / die de Hollanders den naam hebben gegeven van Hottentotten, om dat men die menschen dat woozd dikwils hoozt noemen. Om diergelijke reeden hebben de Spanjaards het by hen overmeesterde gedeelte der nieuwe Wereld Perou genoemd. En het is zeer waarschijnelijk dat op die zelfde wijze het hemelsbzood / eertijds van God aan zijn volk gegeven / (Exod. xvi. 17.) MAN, of MANNA genaamd is gewozden. Dit zy in 't voozbygaan gezegt.

Hottentotten, en waarom zoo genaamd.

De vlugtelingen gebruyken dezelve goedkoop.

Onze vlugtelingen laten de Hottentotten in de Landbouwery, in den Wyngaard, en al waar ze willen / voor een stukje Tabak, of wat Brood arbeyden. Vermits zy nu vryheyt hebben om te jagen / zoo hoft haar de andere spyze by-na niets. Het hout alleen valt 'er wat schaars / maar dat is zulken grooten zaak niet / om dat 'er de lugt warm is / en zy geen vuur van doen hebben dan alleen om de pot te kooken. Om die zelfde reden behoeven ze ook niet veel geld voor kleren uyt te geven; de ligtste en dunste stofjes zijn goed genoeg. Zy hoopen ook veel dingen goedkoop van de Matrozen die 'er van tyd tot tyd uyt al de hoeken van de wereld geduryg aan de Kaap koomen. Het is waar / zy moeten hare goederen om te verkoopen aan de Kaap brengen / zijnde / gelijk ik reeds gezegt heb / tien mylen van de Colonie; maar dat ongemak geeft weynig / om dat de weg ongemeen goed is / en huune Ossen, die wel konnen klappen / dezelve in eenen dag af leggen.

Een yder kan wel denken / dewijl alle beginselen niet zonder moeylykheden zijn / deze goede luyden de hare ook al hebben gehadt; maar zy zijn mild en liefdadig bygestaan / en God heeft haren arbeyd / eyndelijk / ook zoodanig gezegend / dat ze tegenwoozdig altemaal gemaklijk leven konnen / ja men vind 'er zelfs al ryken onder.

Vrugtbaarheyt der Landsdouwe, en waarom.

In veele oozden van de Kaap, en wel byzonder omstreeks daar onze nieuwe bewoonders zig onthouden / is de landsdouwe uytneemend schoon / en de lugt zeer goed. De groote en zware beeken brengen veel toe tot de vrugtbaarheyt van dien grond / die in overvloed Wyn en allerhande Koorn voortbrengt. De heuveltjes / met Wynstokken voorzien / leggen daar voor de schadelijke winden gedekt / en bakeren zig in de Zon: de fonteynwateren vloeyen langs derzelver voeten heen / en besproeyen met eene de Moes- en Speeltuynen, die gevuld staan met allerhande vrugten en eetbare waren /

300

Digitized by Google

zoo wel die in Europa als Indiën vallen. 1698.

Een van die Vlugtelingen, genaamd Taillefer, zeer eerlijk en verstandig man / en zelfs neerstig in 't onderzoeken van allerhande zaken / heeft een Hof die zeerlijk voor eenen schoonen mag door-gaan. Niets ontbreekt 'er / alles lept in ordre en na behooren. Heeft ook een binnen plaats vol allerlep vlugten en gevogelte; mitsgaders een groote meenigte Ossen, Schapen, en Paarden, die volgens den aart van 't land / het ganschе jaar door gaan weyden / zonder oopt gebrek aan voedzel te hebben / en zonder dat Hy oopt voor hoop hoeft bezorgt te zijn / 't welk zeerlijk veel gemak geeft. Dezen nobelen baas ontfangt by uytneementhept wel de geene die hem koomen bezoeken / en onthaalt ze deftig. Zijn Wyn is de beste die men daar heeft / en komt ten naasten by over-een met onze siegte Champanje-wyn. Schoonen tuyn van eenen Taillifer.

Om alles in eenen bundel te beslupten / het is zeker dat de Kaap een aangenaame schuplplaats is voor de elendige Franse Protestanten. Daar bezitten en smaken zy hun geluk vreedzamelijk / en leven in een zonderlinge vriendschap met de Hollanders, die / gelijk een yder weet / van een gulhartigen en goeddoenden aart zijn.

De Hottentotten zijn menschen van een leelijke gestalte; indien men den naam van menschen aan diergelijke dieren geven mag. Zy loopen by troppen en woonen in hoolen / of onder klepne stroopen hutjes / moeijende zig nergens mee dan met het hoeden en opqueeken van vee. Schoon zy nu het zelve in overvloed bezitten / zoo hebben nogtans mijne vrienden my eenparig gezegt / dat zy noopt geen beest voor hun eygen gebruyk zullen dooden / en datze geene eeten dan die van ziekte komen te sterven. Zy zijn ongemeen traag en lup / en zouden dikwils liever honger lijden als zig tot werken begeven / houdende zig te vreeden met het geene de natuur van zelfs voortbrengt. Zy maken zeer veel werk van zeeker wortel die wel met onze Pinxternakel overeenkomt: deze braden zy; en somtijds kneeden zy hem ook wel tot deeg / en maken'er brood van / en dan komt de smaak ten naasten-by over-een met het karstanjebrood. Vleesch en vis eeten zy raauw / om datze het beter achten en veel smakelijker vinden dan gekookt: ja zy belemmeren zig zoo wepnig met de keuken / dat wanneer zy 't een of 't ander beest dood vinden leggen / zoo oopenen zy 't maar / 't zy het stinkt of vers is / trekken de darmen wat tusschen de vingeren heen / op dat'er het dikste wat uytloopen mag / en dan makenze van de pens / en verdere omballingen / een goed maal voor een geringe prijs. Van de Hottentotten, en derzelver gestalte.

Al die menschen zijn maar van een middelmatige grootte. Zy hebben een platte neus / ronde ogen / groote mond en ooren / een klepn voorhooft / wepnig baards / en gekroest haar. Wanneerze gebooren worden zijn ze baal en wat aan de bruyne kant; maar zy be-

Digitized by Google

1698. smeeren zig heel zorgvuldig met roet in vet of olie gemengd / om zig daar door zoo zwart te maken als 't eenigzins mogelyk is; en wanneer ze op deze wijze wel gesmeerd zijn / gaan zy op den rug in de Son leggen / om de kleur des te vaster te maken. Dat ciercel maakt hen zoo stinkende / byzonder in heet weer / dat men 'er niet omtrent duren kan.

Hun dragt. Des Somers gaan zy geheel naakt / uytgezondert dat zy iets in een busje laten hangen / 't welk daar met voordagt van passe toe gemaakt / en met een gordel om de lenden vast gemaakt word: en des Winters dekken zy gemeenlijk hunne schouderen met een Schaapsvel; dog zy hebben noyt iets op 't hooft. Hun gekroest / vet / en met zand gepoeyerd hayr loopt altemaal met lokjes door malkanderen heen / en aan elke lokje zit een stukje glas / of een kleyn plaatje van kooper of ander metaal. Door de lel van 't oor / die groot en breed is / steeken zy een rond houtje / ontrent van een vinger lang / en ruym zoo dik / aan welkers end zy eenige Schulpen / of andere diergelyke snuysserpen hangen / 't welk / gelijk men denken kan / een aangenaam gerammel en een schoon gezigt moet geven. 't Is vreemd dat deze stinkende menschen / die niet ander als Varkens leven / nog bequaam zijn te denken aan eenig cieraad.

Hebben wel geen Religie maar bidden evenwel iets aan. Om eygentlijk te spreeken / zy hebben geen Religie: en evenwel is my gezegt dat zy somtijds zeekere gebaarden maken / waar uyt men schier besluyten zou / als of ze een denkbeeld van een Opperst Wezen hadden. Ik heb hen meenigwerf zien dansen en in de handen klappen wanneer zy de Maan zagen / en ik weet dat zy op die wijze dezelve begroeten van den dag af dat zy nieuw geworden en wederom afgegaan is / 't welk wel een soort van dienst schijnt te wezen die zy aan dat Gesternte bewijzen: maar misschien is het ook wel niet anders als een bewijs van vreugde over het aangename licht dat zy zien.

Zeldzame besnijdenis. Eenige neemen voor de Besnijdenisse 't geen de Moeders aan de nieugeboorne Zoontjes doen / namentlijk / wanneer zy met de tanden de rechter Testicul uytbijten en op eeten: maar ik zou veel eer geloven 't geen anderen daar van zeggen / te weten / dat de ouders van gedagten zijn / dat de kinderen daar door veel rapper en bequamer tot de jacht worden. Watter van zy of niet / het is een algemeen gebruyk onder de Hottentotten van de Kaap. Na dat nu die boosaardige Moeders hare onnozele kinderen aldus verminkt hebben / geven zy dezelve zout water te drinken / en wat tabak in den mond; beeldende zig vastelijk in / dat deze twee dingen / gevoegd by de gedane wegneeming / de kinderen zoo sterk en leenig maakt / datze naderhand een Ree met loopen zullen konnen inhalen.

Derzelver gedienstigheyt. Ten laatsten / hoe vuyl en afschuwelijk deze menschen ook zien / zoo laat men egter niet na dezelve te gebruyken; ja voor een stuk brood / of

af tabak / doet menze een ganschen dag werken. Maar op twee dingen moet men wel acht geven; dat men hen veel liever wat beloofst als dzepgt / en dat men noopt met hun dpphept de gek scheert. Een tweeden / geen eeten te geven dooz datze met arbepden gedaan hebben; om dat de nood de eenigste pzikkel ig die hen tot werken noopt. 1698.

De boddige hutten, waar van ik hier boven geſpzoken heb / zijn laag en dp-na rond / opgemaakt van aarde / boomtakken / bladeren / enz. en zoo flegt / dat'er het water / dp regenachtig weêr van alle kanten doozdzingt. Het buer legt in 't midden dan de Hut, en zp ſlapen altemaal rondom dien haard onder malkanderen in de aſch neer. Ik zou niet willen beweeren dat de twee Sexen zig daar altoos eben kupg hielden; dog dit ig evenwel zeker / dat deze Barbaren, hoe woeſt dezelve ook zijn / niet alleen zozg dzagen dan binnen de palen deg huwelijx te blijven / maar datze zelfs oberſpel zwaarlijk ſtraffen: ja zp doen den gene / welke op die misdaad betrapt wozd / met ſtokken doodſlaan; en de zelfde ſtraffe oeffenen zp ook ontrent dieven en doodſlagers. Hun wooningen, en wyze van leven.

Ik heb ergens gelezen / dat wanneer de Vzouwen weder hertrouwen / men haar het lidt dan een dan beyde de kleyne vingers doet affuijden / en dat men zoo voozt gaat tot aan den dupm toe / ingevalle zp zoo veel nieuwe Mans opdoen. Maar geloofwaardige menſchen / die lange jaren daar gewoond hebben / verhaalden de zaak anders / en verzeekerden my / dat het kleyne vingerlidt den Vzouwen wierd afgeſneeden wanneerze trouwden / dog dat zulx tot een teeken van hare onderwerpinge verſtrekte. Vremde gewoonte by het trouwen gebruyklyk.

De Mans mogen verſchepde Vzouwen neemen / dog doozgaans hebben zp'er maar een / ten minſten die rondom de Kaap woonen. De Vzouspersoonen zijn nog ſtinkender dieren als de Mans: want behalven datze immers zoo baal zien / zoo hebbenze nog die buyle gewoonte / datze darmen om den hals en beenen dzagen in plaats van kralien en kouſſebanden / 't welk een afſchuwelijk en ſtinkend cieraad ig. Ontygheyt der vrouwen.

Zp dzagen ook ſchulpen / ſtukken van kralien / en van glag in 't haar en aan de vingeren / en bzeede pboze ringen boven de ellebogen.

Maar het leelijkſte van allen vertoont zig onder den hals; 't ig af'er van vooren twee verlepte en half met wind gebuilde Varkensblazen hangen. Deze buyle mammen nu / die zwart en gerimpeld zien / hangen haar tot ober den navel toe / en de tepels zijn veel gzober als Koeye-uyers. 't Is waar / hier in leggen zp booz / datze deze bozſten regts / linx / van vooren en na achteren konnen werpen zoo alsze willen. Doozgaans ſmijten zp ze ober de ſchouderen / om het kind / 't welk zp op den rug dzagen / te zogen. Niet-tegenſtaande vies gezigt hunner borſten.

Digitized by Google

1698. staande al die gemelde frapigheden zoo zijn die Schepzels nog by verwaand/ en beelden zig in de schoonste Dames van den aardbodem te zijn: zy zetteden de handen in de zy/ en beschouden ons op een zeer verachtelijke wijze van den hoofde tot de voeten. Men zegt dat zy van een afschuwelijk temperament zijn/ en datze zeekere dzistige tyden hebben/ in welke haare ligchamen met een zeer sterken damp uptwaasemen/ even eens als de bzandende Hinden.

Hun gedrag ontrent malkanderen.

Buptenshuys moepen zig de Mans niet met de Vzouwen/ ieder Sexe doet haar eygen werk/ en loopt ook met afgezonderde troppen. Zy kenden nog Goud/ nog Zilver/ nog wisten van geen geld eer de Hollanders aan de Kaap quamen nestelen. De menschelijkheyt die zy voor elkanderen hebben/ behoeft niet voor die der Chineesen te wijken; zy ondersteunen de een den anderen met alles en in alle gelegentheden/ zoo dat men met waarheyt kan zeggen/ datze niets in eygendom/ maar alles gemeen hebben. Zy zyn zeer handig in het werpen van de Zagay, zijnde by-na als een halfpiek/ die aan 't end met pzer of eenige andere harde specie beslagen en scherp gemaakt is/ ja zy weeten'er net een rijkzdaalder mee te treffen. Met die zelfde Zagay is het dat zy de vis harpoeneeren, zonder by-na eens te missen.

De Compagnie drijft koophandel met hen, en waar in.

De Compagnie onderhout met deze menschen een koophandel/ die al van veel belang is/ dewijl gemelde Compagnie van henlieden by-na al het vee heeft. Zy bzengen Ossen en Schapen te berde; en de Heeren van de Compagnie geven hen voor ieder beest een stuk gesponnen tabak wat dikker als een duym/ en zoo lang als het beest voor van de kop tot achter aan de steert is/ of anders een maatje bzandewijn/ al na zy overeengekoomen zijn. Dezen handel is zeer strikt aan de nieuwe bewoonders verbooden; ja zy moogen ganschelijk geen vee van de Hottentotten overneemen/ op de boete van vijftig gl. voor de eerste reys; tweehondert gl. voor de tweede reys; en een geesseling met een bannissement voor de derde reys. De Compagnie verkoopt ieder Os weder voor 25 gl. en een Schaap voor zeven; zoo dat deze Heeren/ zonder gewelt te oeffenen en veel te wagen/ gzoote winsten doen.

Kennen de kragt der kruyden.

Hoe dat/ of laat ik liever zeggen/ wat voor beesten de Hottentotten ook zijn/ zoo kennen zy echter de Medicinale kruyden, en weten zig wel daar van te bedienen. Indien men van een venynig dier is gestooken/ of een gezwel heeft/ of een ander ontsteekinge/ zoo weten zy op een pzik de plant niet alleen te noemen die daar goed voor is/ maar ook zoo wel te gebzuyken/ en met zoo veel bzucht/ beter als wy de onze. Eenige aan de Kaap koomende zieken hebben zulx dikwils ondervonden; ja sommige wonden/ die van schzandere Meesters al opgegeven waren/ zijn door deze menschen meenigwerf in korten tijd geneezen gewozden. Voorgaans stampen zy de kruy-

Digitized by Google

kruyden eerſt eer zy die op de wond leggen / maar zy geven ook het 1698.
ſap / dat'er uptkomt / gemeenlijk den lijdenden in.

Deze volkeren / nog die gene welke Africa wat dieper in woo- Zyn niet
nen / zijn niet t'eenemaal zonder Regeeringe: zy hebben zelfs Erf- ganſch zon-
Opperhoofden, wien men met te meer reeden Koningen kan noe- der Regee-
men / om dat ze kroonen dragen / 't welk my meer als eens verzeekerd is van een naukeurig Regziger / die ten minſten twee hondert mijlen diep landwaards in is geweeſt. Maar alſchoon deze Opperhoofden misſchien het regt hebben om in 't algemeen op 't gedrag hunner Inwoonders te letten / en een wakend oog te houden / zoo is 't evenwel / dat ze hunne bedieningen wepnig / ja ik mag wel zeggen noopt oeffenen of werkſtellig maken dan in oorlog. De Inwoonders / hier en daar verſpreyd / maaken by troppen een klepne ſoozt van Republyken upt / waar in zy zeekere gewoontens onderhouden die haar tot wetten zijn gewoyden. Ik heb reeds te vooren gezegt / dat zy moedwillige doodſlagen / overſpel / en diefery ſcherpelijk ſtraffen. Meer andere dingen / gegrond op de natuurlijke billijkheyd / gaan onder haar in zwang / enkel maar om de Republyk ſtand te doen houden.

De Compagnie leeft gemeenlijk in een goed verſtand met deze De Compag-
Natien. Maar gelijk'er zijn die de omtrent de Kaap woonende nie hand-
Hottentotten dikwils oorlog aandoen / en dat het der Hollanderen haaft de Hot-
belang is dezelve te beſchermen / zoo vinden zy zig dikwils genood- tentotten.
zaakt tegen de anderen te vegten.

Toen wy de eerſtemaal aan de Kaap waren / zagen wy een party Staatje daar
van dertig of veertig Hollandſche Soldaten te rug koomen / die de van.
Gouverneur met vyf of zes duyzent naburige Hottentotten en vrienden ten oorlog had uptgezonden gehadt. Zy waren ontrent hondert mijlen diep landwaarts in geweeſt / en hadden een Leger van agt of tienduyzent vyanden tot reden gebragt: want zoo dra de muskettery eenige ter aarde had doen ploffen / begonden zy palm (gelijk men zeyd) in 't vuur te leggen / en beloofden vreedzamelijk te zullen leven. Men had hen meer dan tienduyzent Koebeeſten afgenoomen / maar men gaf ze hen alle weer: mitsgaders nog wat Tabak en Brandewyn, ten teeken dat het een onverbreekelijke vreede was.

Ik zal hier nog drie of vier dingen by voegen. Zy weeten ganſch Hunne on-
van geen lezen / en by gevolg niet van de Schrifture. Zeekere be- kunde.
ſchryvinge die my nog in 't hooft leyd eens ter loops gelezen te hebben / ſprak van die menſchen als van Aſtrologiſten, maar hun Aſtrologie heeft niets om 't lijf; ja ik ben verzeekerd dat ze zelfs de tijden niet eens verdeelen / en dat ze nog weeken / nog maanden / nog jaren kennen. De meeſte ontrent de Kaap woonende hebben Hollands leeren ſpreeken.

Digitized by Google

1698. Onder hunne vermakelijkheden komt het roepen en huylen voor zingen scheep; ook lagchen zy dikwils dat het schatert; en hun dansen is plomp en onbeschoft / dog de vrouwen hebben daar zoo veel schuld niet toe / en dansen meest onder elkanderen.

Hunne vryagien. Ik heb hunne jonge lupden dikwils op een zeer galante wyze zien vryen / en draagt zig aldus toe; De verliefde nadert allengskens zyne schoone / die hem al zittende of staande afwagt / en zonder een woord te spreeken / houdt hy zyn middelste vinger van de regterhand al lagchende haar voor de oogen / als of hy ze upt wou steeken; en na dat hy nu die vinger / onder een gedurig lagchen / ontrent een quartier-uurs dan voor 't eene en dan voor 't ander oog bewogen heeft / zoo gaat hy weder weg even als hy gekoomen is. Hunne Huwelijken geschieden onmanierlijk.

Wyze van trouwen. Somtijds vergaderen zy by douzynen of twintigen te zamen / en krommen zig op hare teen zonder verder grond te raken. Wanneer ze nu een kring gemaakt hebben / laten zy een pijp Tabac rond gaan / waar van elk een trekje doet tot ze upt is. Ik heb noopt gezien dat deze eendragtige vergaderinge in onmin is geschepden / hoe wel zy / om de waarheyt te zeggen / geen stommen spreken. Zy wepden / en slapen / en leven dan onder malkanderen als beesten / en doen alles (zonder zulx artykelsgewyze te noemen) in eenvoudigheyt weg.

Zy zyn niet diefachtig en waarom. Vermits nu de gierigheyt geen drift is die onder haar regeert / en dat de nooddruftigen altoos van de anderen worden bygestaan / zoo gebeurt het zeer zelden dat iemand zig tot dieverp begeeft; en dit is ook de reden waarom de nieuwe bewoonders, in welkers dienst zy dikwils zyn / hen ook laten gaan en koomen zonder de minste agterdogt van ontrouwigheyt te hebben.

Van de Negers, en derzelver Godsdienst. Aan de Kaap zyn veele Negers, die daar van Madagascar, Ceylon, en andere naburige Eylanden, wederwaarts het geval hen verstroopd had / aangekoomen zyn. Die nu als slaven dienen / loopen by-na naakt / maar die bry zyn hebben huyzen / en gaan gekleed. Deze zeggen / dat ze een eenig God / Schepper van alle dingen / aanbidden / en dat ze ook eerbiedigheyt hebben voor de Zon en voor de Maan, zyne twee eerste Dienaars / dewelke voornamentlijk in last hebben om de aarde / en alle die dezelve bewoonen / levendig te maken; maar deze aanbiddinge geschiet in 't verborgen en inwendig. Zy hebben noch beelden / noch plegtigheden / noch eenigen uptwendigen dienst / en buiden geen andere Wetten dan die der nature. Indien zy feest houden of dansen op den dag der nieuwe Mane, zulx geschied niet upt eerbiedigheyt / maar / gelijk de Hottentotten, van bydschap wegens het gebruyk / 't welk zy van dat ligt hebben.

Hun ongeluk in vrydom. Wanneer deze Negerse slaven haar vrydom bekomen / zoo is zulx voor

1698.

voor haar een ongelukkig geluk: want het gezag 't welk men over haar heeft / maakt dat men haar de gronden van de Religie / lezen / en schryven leert. Hier omtrent zyn de Franse vlugtelingen met zeer veel ernst en yver bezig. Maar wanneer ze in dryhept komen / worden het ten eersten vrygeesten, bysonder als ze nog wat jong zyn. My dunkt ook dat het wenschelyk zoude wezen dat men voor de opvoedinge van de Hottentotse kinderen / daar men gemeenzaam mee omging / wat zorge droeg.

Door wien de Kaap is ontdekt.

Zal ik / vertrekkende van de Kaap, den Lezer nog eens te binnen brengen / dat dit hoek lands eerst ontdekt wierd door den Portegyz Bartholomeus Diaz, in den jare 1493? Diaz heeft de tempeesten ook wel gedroeft eer hy nader by dorst komen / en zeyde tegen den Koning zyn meester Johannes de II. wanneer hy wedergekeerd was / dat hy dat Land genoemd had de Kaap der Tormenten: maar de Koning gaf hem tot antwoord; Dat na regen zonneschyn quam / en dat men die plaats moest noemen / de Kaap van goede hoop.

HET XIX. OF LAATSTE HOOFTDEEL.

Vertrek van de *Kaap*, en komst te *Sinte Helena*. Beschryvinge van dat Eyland. Wat aard- en boomvrugten, als mede wat vee en gevogelte daar gevonden word. Vertrek van *Sinte Helena*. 't Hemelvaarts Eyland en desselfs toestand. Passeren de Linie. Wat gevaar hen nog ontmoet, en by wat verzuym. Zware mist, en wat die te weeg bragt. Komst te Vlissingen.

Vertrek van de Kaap.

Na dat wy nu ons zelven wat verheerst en aldaar by-na een maand vertoeft hadden / vertrokken wy den 8 Maart 1698. en namen onze koers naar St. Helena, zynde een Eyland, gelyk men weet / 't welk tegenwoordig de Engelschen toebehoort. Wy kregen het op Paasch dag in 't gezigt: maar het quam ons geweldig hoog / en by-na van alle kanten ongenaakbaar voor.

St. Helena.

Van die kant is gemelde Eyland met ongemeene scherpe Rotzen tot klak aan 't water toe omringd. Een quartier-uurs van daar / naar de Zuydkant / ziet men een berg leggen enkelyk van dorre steen / zonder dat 'er iets op wast. Men ziet 'er ook een groote menigte van die Fous en Fregatten, waar van ik voordezen gespro-

ken

1698. ken heb. Wy deeden het Fort aan / leggende op de Rivier / in een kleyn plekje / 't welk zy onlangs / tegen den voet van de Rots, daar toe uytgevonden hadden. Voordezen stond het op een steylen berg / werwaarts men met een trap / by-na als een ladder / een groot endeweegs / niet zonder gevaar / moest opklimmen. Op deze kust zijn twee plaatzen om te ankeren / waar van wy de beste verkooren hadden / zoo wegens de uytneemende goede grond / als het water dat daar digt by van den berg stroomt / en zeer schoon is. Aan deze zijde is / gelijk ik gezegd heb / gansch geen effen land / want de berg waar uyt dit water voortkomt / strekt zig vlak tot aan de Zee toe uyt. Gemelden berg schijnt van verre t'eenemaal onvrugtbaar / maar wanneer wy 'er vlak by quamen / vonden wy eenige boomen boven op den kruyn staan.

Waar het legt, De andere ree is by lange na zoo goed niet; maar als men wederom in tegendeel voet aan land zet / zoo vind men straks een zeer schoone vlakte / waar in alles wat men ook zaayt / ongemeen wel voortkomt.

Dit Eyland legt omtrent op zestien graden Zuyderbreedte / en beslaat ontrent zes mylen in de rondte. De lugt is 'er zeer goed / en de hitte der Zonne word 'er door de koele windjes wel getemperd / gelijk ook de verdroogde grond door den zwaren douw en dunnen regen die 'er gedurig valt zeer vrugtbaar gemaakt word. De vrugtboomen / de moeskruyden / groente / en allerley planten / die de Portegyzen daar even na de ontdekking gebragt hebben / zijn ongemeen wel voort gekoomen / en worden 'er tegenwoordig in overvloed gevonden; als / Oranjeboomen, Citroenboomen, Granaatboomen, Ananas, Bananiers, Wyngaarden, Meloenen, Ryst, Erweten, Boonen, Radyssen, Rapen, enz beneffens allerley Koorn. Deze zelfde Portegyzen hebben ook zoo zorgvuldig geweest / van daar allerhande vee te brengen / als Koebeesten, Geyten, Schapen, enz. 't welk ook wel vermeenigvuldigd is. De paarden zijnder ongemeen verwilderd. Men ziet'er ook Patryzen, Pintaden, Tortelduyven, en meer ander slag van gevogelte. De Zee geeft'er veel visch op; invoegen men wel zeggen mag / dat de weynige bewoonders die daar zijn / en uyt Engelsen bestaan / allerley levensonderhout in overvloed en ongestoord zouden konnen genieten / indien de onnoemelijke meenigte van Rotten hunne vruchten en zaden dikwils niet quamen schenden.

Wat vrugten, en

wat gevogelte daar gevonden word.

Vertrek van daar. Na dat wy nu onze noodige ververschinge te St. Helena hadden ingenoomen / vertrokken wy van daar met een voordeelige wind op den 26 April 's middags / en verlooren het zelve uyt ons gezigt / na dat wy ontrent acht of tien mylen ver in Zee waren. Wy lieten met vermaak ons oog gaan over die by-een vergaderde klomp hooge Rotzen, leggende in 't midden van zoo eene wijd uytgestrekte Zee /

Digitized by Google

Zee / welkers kragtige en verschrikkelijke golven ieder oogenblik de- 1698.
zelve schijnen in te willen slokken.

Eenige dagen daar na bevonden wy ons op de hoogte te zijn van het Hemelvaarts-Eyland, leggende op zeven en een halve graad van de zelfde breedte: maar wy hebben 't niet gezien / alzoo ons oogmerk niet was om het aan te doen. Hemelvaarts Eyland.

Dit Eyland heeft noch water / noch geboomte / noch iets om eenige bewoonders derwaarts te lokken; is opgevuld met allerlep gevogelte / 't welk zeer ongezond en vies van smaak is / maar de eyeren zijn goed. Men loopt'er somtijds wel aan om Schildpadden te vangen / want die zijn'er in overvloed / en geeft een groote ververschinge voor de schepen. Desselfs toestand.

Wy passeerden met een goeden wind / even als de eerste reys / weder de Linie, zonder dat wy van hitte onze kleederen behoefden uyt te trekken. Wy zijn op andere plaatzen de hitte wel anders gewaar gewordeu; zoo dat zulx meest van de gesteltheyt des luchts afhangt.

Ik moet hier ook nog zeggen / dat ons water en onze verdere mondkost geene / of immers weynig verandering onderworpen was ter wijl wy onder de verzengde luchtstreek heene voeren; 't welk even wel zeer weynig overeenstemt met het geene zoo veele Reysigers dienaangaande geschreven hebben. Schoon nu ieder schip van onze vloot een Watermaker op had / die ieder dag een zeeker tax Zeewater versch maakte / zoo hadden wy'er doch geen ander gebruyk van / dan dat men'er de Kalveren, Schapen, Varkens, Hoenderen, en Endvogels mee drenkte / of misschien is'er de kost wel in gekookt / maar om voor ons te drinken vonden wy het te soetachtig / en by lange na zoo aangenaam niet dan het andere. Hun scheepskost veranderde niet onder de verzengde luchtstreek. 't Gemaakt versch water was niet goed.

Na dat wy nu eenige dagen gezeylt hadden quamen wy op een plaats alwaar de Zee t'eemaal gedekt lag met groente / welkers blad zeer wel geleek na dat van den olijf. Daar ter plaatze vind men altijd veel van dat groen / en zulx duert meer als twintig mijlen lang. De Zeelupden noemen dien plek de Krooszee. Het is een soort van mos, 't welk door 't klotzen der baren tegen de Rotzen los gemaakt word. De Krooszee.

Dewijl wy nu in 't beste Saison van Batavia waren vertrokken / zoo vonden wy overal Zomer / en onze ganssche togt van zeven maanden was / tot in Holland toe / soet en gelukkig; altijd voor de wind; geen stilte / noch ook geen stormwinden. Maar in 't alderschoonste weer wedervoer ons iets / waar door wy en noch een ander schip meenden vergaan te zullen hebben. De ganssche vloot moest over een ander boeg gaan zeylen / en zoo dra de Admiraal het zeyn gegeven had / maakte zig elk gereed om die ordre uyt te voeren / en altemaal smeeten ze het over stag behalven wy. Wanneer ze nu in het Gevaar waar in zy geraakten.

Digitized by Google

1698. wenden waren / quam 'er een upt de bloot / die al weer ſchemt maakte / met volle zeylen blak op ons aan zetten / en wy dagten het onmogelijk te konnen ontwijken.

Hoe zy der gevaar te boven quamen.

De Officiers riepen aan de eene kant / en de matrozen ſchreeuden daar tegen aan / maar alles was te vergeefs / ons ſchip lupſterde naar geen roer; zoo dat wy altemaal te gelijk een ontſteltenis op 't lijf kreegen; en het gevaar wierd zoo groot en quam zoo na by / dat de Opperſtuurman oordeelde dat 'er geen ontkomen aan was. De Kapteyn ondertuſſchen / wiens vaardige geeſt nog onbelemmerd was ('t welk een groote zaak in diergelijke gevallen is) liet het ſchielijk voor de wind afloopen; en het ander ſchip dat op ons aanquam / en in het zelve gevaar ſtak / overmits het van de zelfde grootte was / wierd met den neus in den wind gedraayd / en dus ontquamen wy 't beyde zeer gelukkig.

Waar zulx van daan quam.

Toen ging men onderzoeken wat doch de reden mogten geweeſt zijn waarom ons ſchip na 't roer niet had willen lupſteren / en men bevond het gebrek by de aan 't roer ſtaande Matroos te ſchuplen / om dat hy / 't zy dat hy 't niet wel gehoord had / of upt agteloosheyt / of om dat 'er wat te veel Arak in zat / het roer aan de verkeerde zy had gedoven. De onder- Stuurman / wiens wagt het was / en die ook de commande had gegeven / wierd digt deurgeſtreken / om dat het zijn pligt was geweeſt zelf te gaan zien of de matroos gehoorzaamd had. Zoo gaat het: wanneer men 'er 't minſt om denkt / ſtaat dikwils het grootſte gevaar voor de deur.

Eenige dagen te vooren eer wy op de Ierſe kuſten quamen / ſcheen ons de zee van verre bry hol te ſtaan / waar upt wy beſlooten dat het op die hoogte quaad weer moeſt geweeſt hebben: maar wy bevonden 't ook zoo; want onze Vice-Admiraal, die twee dagen voor ons uptgeloopen was / had 'er zulken onweer uptgeſtaan / dat hy zijn groote maſt verlooren had.

Zware miſt.

Wy waren verbolgens vyfſtien dagen zonder hoogte te konnen neemen / ter oorzaake van de zware miſt die ons in al dien tijd verzelde: ja dezelve was zoo dik dat wy niet alleen geen ſchip van de bloot / maar naulijx malkander op 't verdek zien konden. Om evenwel te verhoeden dat wy niet mogten verſtroopen / en de een van den ander afdwalen / zoo loſte men ter wederzijden tuſſchen nagt en dag eenige ſtukken Kanon: maar d' onkunde van de hoogte was oorzaak dat wy veel hooger om de Noord liepen als Dungesby-Head, zijnde de uptterſte hoek van Schotland, in welkers gezigt wy hadden moeten blyven.

Komſt te Vliſſingen.

Eyndelijk bragt ons de Goddelijke voorzienigheyt den 28 Juny 1698 behouden te Vliſſingen aan. Zoo dat wy van Batavia af net zeven maanden onderweeg geweeſt zijn / en onze ganſche Reyſtogt geduurt heeft agt jaren min twaalf dagen.

EYNDE.

Digitized by Google

BLAD-WYZER

Der voornaamſte zaken in de nieuwe Reystogt van FRANÇOIS LEGUAT voorkoomende.

Aap zeer zeldzaam en van een wonderlyke grootte, met een volkomen menſchelyke gedaante. 140
- - Gedagten over dezen Aap van onzen Schryver. *ibid.*
Apen op het Eyland Mauritius. 126
- - Zyn ſchadelyk. *ibid.*
- - Op het Eyland Java. 139
Aard-appelen op het Eyland Mauritius beſchreeven. 127
Aardjeſokken op het Eyland Diego-Ruys beſchreeven. 37
Alezans, of Geel-Paard, op het Zout-Eyland, wiens ſtaart en manen tot op den grond neêrhangen. 7
- - Is zeer ſchigtig in 't vlugten. *ibid.*
Ambergrys op het Eyland Eden. 26
- - Op het Eyland Diego-Ruys. 56
- - Een ſtuk Ambergrys van Jan de la Haye verkogt voor een ſtuk Gom. 97
- - Dit ſtuk Ambergrys heeft onze Reyzigers veel rampen veroorzaakt. *ibid. en vervolg.*
Ananas op het Eyland Mauritius beſchreeven. 125
- - Te Batavia. 137
Andivie zeer bitter op Diego-Ruys. 37
Areca. 137
- - De Noten van Areca waar toe dienen. *ibid.*

B.

Baard onder de Chineezen in groote agting. 150
- - Laten de baard nooyt ſcheeren. *ibid.*
Balken wat zyn. 109
- - Onze Reyzigers worden alle op Mauritius in den Balk geſloten. *ibid.*
Baleynen van de rokſlyven der vrouwen, waar van daan komen. 16
Bananas op het Eyland Mauritius beſchreeven. 125
Bananier wat voor een vrugt beſchreven. 137
Baſtions hoe veel, hoe gebouwt, en derzelver namen te Batavia. 133
Batavia. 129. Onze Reyzigers komen te Batavia aan. *ibid.*
- - Worden daar in de gevankenis gebragt. *ibid.*
- - De Gouverneur doet hen aanzeggen dat ze naar Holland konnen gaan, en daar hun proces vervolgen. 131
Batavia op het Eyland Java, hoe en waar geſtigt. 132
- - Deſſelfs aangename graften. *ibid.*
- - Het Fort, hoe gebouwd, en van wat ſoort van menſchen bewoond word. 133
- - Namen der Baſtions. *ibid.*
- - De groote Kerk en Stadhuys beſchreeven. *ibid.*
- - Andere kerken. 134
- - De Roomsgezinden aldaar. *ib.*
- - De voorſtad en derzelver Inwoonders. *ibid.*
- - De Ree van Batavia. 135
- - Fraye Haven. *ibid.*

Digitized by Google

BLAD-WYZER.

- - Aangenaam gezigt der Bay, en waarom. *ibid.*
- - Compagnies timmerwerven. *ib.*
- - Waarom het te Batavia niet te heet is, en wanneer het meest regend. *ibid.*
- - Overvloed van Ryst, en waarom. 136
- - Wyngaarden en der zelver vrugtbaarheyd. *ibid.*
- - Van de Bieren en The-Huyzen, 136, 137
- - Wat voor vlees en spek daar gevonden word. 137
- - Wat ziekte daar meest in zwang gaat. 138
- - Van de verslindende Dieren, en wat premie de Compagnie op ieder gesteld heeft. 139
- - Wat Natien te Batavia al wonen. 141
- - Hoe ver de magt der Compagnie zig uytstrekt. 141
- - Van des Generaals stacie. 142
- - Rykdom der Europeërs op Batavia. *ibid.*
- - Van de Chineezen aldaar. 143
- - Wat schatting de Chineezen op Batavia aan de Compagnie betalen. 144
- - Te Batavia worden geen Bedelaars gevonden. 149

Bedelaars worden niet gevonden onder de Chineezen. 144
- - Ook niet te Batavia. 149

Betel. 137
- - De bladeren van Betel waar toe dienen. 137.

Bloedloop de gemeene Landziekte te Batavia. 131

Bokken met gansche heyrlegers op het zout-Eyland. 7
- - Onze Reyzigers worden door deze Bokken in den slaap gestoort. 8
- - Boksbout gebraden, van wat smaak het was. *ibid.*
- - Op het Eyland Mauritius beschreeven. 127

Boniten vervolgen de vliegende vissen. 6
- - Boniten beschreeven. 11
- - Bonyt in Engelland gevangen. *ibid.*

Bonetten der Reyzigers van 't hoofd genomen van de Quiksteerten. 54

Boom zeer zeldzaam op het Eyland Diego-Ruys. 44
- - Is zoo groot, dat 'er drie honderd menschen door desselfs schaduwe konnen bedekt worden. *ibid.*
- - Word in Indiën, en niet in Europa gevonden. *ibid.*
- - Zyn blad, bloessem, en vrugt. 44

Bosch zeer gevaarlyk op het Eyland Mauritius. 126
- - Den Commandant verdwaald 'er in. *ibid.*

Brandsteen op het Eyland Rodrigo beschreeven. 56

Brandstigters vier, hoe gestraft wierden. 116
- - Zeldzame lust van de laatste misdadiger. *ibid.*

C.

Caap-Verd. ziet *Kaap.*

Cadamusti (Aloysii) belagchelyke gedagten ontrent de Walvissen. 15

Camelion beschreven. 166

Canarien ziet *Kanarien.*

Cascades of Watervallen zeer aangenaam op het Eyland Diego-Ruys. 39

La Case wil van de Rots vlugten. 120
- - Hy vertrekt, en komt behouden over, dog word na verloop van

Digitized by Google

van agt dagen by den Commandant gebragt. 121
- - Hy word naar 't Fort gevoerd. *ibid.*
- - Komt de Batavia aan, en word in de gevangenis geworpen. 129
- - Word ontslagen. 131
- - Verzoekt zyne goederen. *ibid.*
- - De Generaal doet hem aanzeggen, dat hy naar Holland kon gaan en daar zyn proces vervolgen. *ibid.*
- - Ontmoet in een Bosch een zeer groote slang, en hoe hy 'er mee omsprong. 139.

Cederboomen op het Eyland Eden. 26
Celebes het Eyland beschreeven. 156
- - De Bewoonders daar van maken zig dol door een zeker drank, en wat zy dan uytvoeren. *ibid.*

Chacrelats wat voor slag van volk. 160
Chineesen zyn te Batavia zeer ryke lieden. 143
- - Derzelver gedaante. *ibid.*
- - Konnen tegens de Franschen in blankheyd op. *ibid.*
- - Hoe veel Chineesen op 't Eyland Java wonen. 144
- - Wat schatting zy aan de Compagnie betalen. *ibid.*
- - Hebben grote Privilegien. *ibid.*
- - Hebben een Opperhoofd die in den Raad der Hollanders verschynt, en een stem heeft, wanneer iemand van haar ter dood staat veroordeeld te worden. *ibid.*
- - Hare grote arbeydsaamheyd en andere hoedanigheden. *ibid.*
- - Zyn zeer getrouw tegen elkander. *ibid.*
- - Vreemdelingen behandelen zy loos. *ibid.*
- - Zyn zeer tot het speelen genegen. *ibid.*
- - Hoeze de geschillen onder haar gereesen, beslissen. *ibid.*
- - Lyden onder haar geen Bedelaars, maar onderhouden de behoeftige rykelyk. *ibid.*
- - Geloven de overgang, der zielen. 147
- - Hoe ze eeten. 150
- - Hare Kledinge. *ibid.*
- - Wat agtinge zy voor den baard hebben. *ibid.*
- - Hoe zy malkander groeten. *ibid.*
- - Hoe lang de vreemde Chineesen te Batavia mogen vernagten. *ibid.*
- - Hare hoflijkheyd. 151
- - Hoe ze trouwen. *ibid.*
- - Zyn zeer verhit op de sodomie. *ibid.*
- - Hunne Vrouwen worden nooyt gezien. 152
- - Hare Feesten, insonderheyd de Vasten-avond, durende zes weeken lang. 152
- - Hoe zy de stervende aanspreeken. *ibid.*
- - Hoe ze de lyken ter aarde bestellen. 153
- - Wat men een gansch jaar lang by het graf brengt. *ibid.*
- - Overeenkomst der Chineese Pagoden met de Roomsche Kerken. *ibid.*

Chineese Filosofen waarom zoo sterk tegen hunne Koningen losbranden. 145
Citadelle van Batavia beschreeven. 132
Citroen-bomen op het Eyland Eden in overvloed. 23
Colonie by de Kaap de goede hoop, en desselfs vrugtbaarheyd. 164
Compagnie, (de Oostindische) hoe ver ze haar magt heeft uytgebreyd. 141

Digitized by Google

BLAD-WYZER.

Confucius van de Chineesen genoemd de wyze Koning der Letteren. 145
- - Eenige Sententien van Confucius. *ibid.*
- - Wat kragt deze Sententien op de gemoederen der Chineesen hebben. 149
Corlieu wat voor slag van vogelen, en waar gevangen worden. 5
Crocodil op het Eyland Java word zeer gevreest. 139
- - Zyn van dertig voeten lang. *ibid.*
- - Wat premie de Compagnie op ieder gestelt heeft. *ibid.*
- - Hoe ze gevangen worden. *ibid.*

D.

Dadels van de Palm- en Latanier-Boom beschreven. 42
Diaz, eerste ontdekker van de Kaap de Bonne Esperance. 175
Diego-Ruys het Eyland beschreven, ten opzigt van zyn gelegentheyd en grootte. 29.
- - Veele Klippen aldaar. *ibid.*
- - Hoe zig het Eyland van buyten opdoet. 30
- - Verscheyde namen van dit Eyland. 31
- - Onze Reyzigers slaan zig daar neêr. *ibid.*
- - De Rivier van dit Eyland beschreven. 32
- - Dit Eyland waarom een Stad genoemd. 35
- - Waarom de hitte daar wel te verdragen is. 83
- - Vermaaklykheyd van 't Eyland waar in bestaat. *ibid.*
- - De Valeyen zyn vrugtbaar, en waarom. 39
- - Kostelyk Geboomte. *ibid.*
- - Aangename Cascades. *ibid.*
- - Zeldzame Palingen. *ibid.*
- - Onze Reyzigers verlaten dit Eyland, en wat rampen en ellenden zy uytstaan. 70 *en vervolg* ziet ook op *pag.* 90
Diodaat de Gouverneur op Mauritius mishandelt onze Reyzigers. 102
- - Laatze op een Rots brengen. *ibid.*
- - Hoe hy de Reyzigers geplaagd en eyndelyk tegen zyn zin naa Batavia gezonden heeft. 123
Doopen by het passeeren der Linie Æquinoctiaal gebruykelyk, en aan wie. 12
Doraden wat voor slag van Vis, en waar gevonden word. 11
Drakesteyn, de Colonie by de Kaap de goede hoop. 164
- - Desselfs vrugtbaarheyd. *ibid.*
- - Hoe veel wyn den Wynstok aldaar uytleverd. 164
- - Deze Colonie vermeerdert sterk, en waarom. 167
- - Hoe die menschen eerst aan de Kaap gekomen zyn. *ibid.*
Duyvel hoe eenigsins van de Chineesen aangebeden word. 154
Duyven op het Eyland Diego-Ruys beschreeven. 53
- - Broeyen nooyt op het Eyland, en waarom. *ibid.*

E.

Ebbe-bomen, rode en zwarte op het Eyland Mauritius. 124
Eden het Eyland, hoe zig van buyten opdoet. 23
- - Waarom op dit Eyland geen Serpenten, Rotten, nog venynige gediertens zyn. 24
- - Nadere beschryving van het Eyland Eden, en door wie eerst ingenomen. 25
- - Waarom Eden genoemt. *ibid.*

Digitized by Google

- - Wat'er de Reyzigers in 't algemeen van getuygen. *ibid.*
- - Waarom het daar niet te heet is. 26
- - Veelheyd der Fonteynen aldaar. *ibid.*
- - Alderhande koſtelykheden die daar gevonden worden. *ibid.*
. . Zeldzame Schildpadden. *ibid.*
. . Het geboomte van dit Eyland. 27
. . Het gedierte, Vogels, Viſſen, enz. *ibid.* en 28
Eenhoorn, en wat onze Schryver daar van gelooft. 165
Ezels by groote troepen op het Zout-Eyland. 8
. . Ezels-drek wegens gebrek van hout, gebrand. *ibid.*

F.

Ferretten wat voor ſlag van vogelen, en waar gevonden worden. 113
. . Wanneer men hun een jong afneemt, verlaten al de Mannetjes en Wijfjes het Eyland. *ibid.*
. . Zyn niet goed om te eten. *ibid.*
. . Hare eyeren zyn goed, en van grote nuttigheyd. *ibid.*
Flaming de ſchoone en zeer rare Vogel beſchreeven. 9
. . Waarom zoo genaamt. *ibid.*
Fort te Batavia beſchreeven. 132
Fous zeldſame Zeevogels, en waarom dus genaamd is. 54
. . Word vervolgt van den Fregat-Vogel, die hem zijn aas ontneemt. *ibid.*
François Leguat, de Schrijver van deze Reystogt, vertrekt uyt Vrankryk naar Holland. 1
. . By wat gelegentheyd hy deze Reys ondernam. *ibid.*
. . Zwarigheden doen zig op wegens een Frans Eſquader. 2
. . Hy begeeft zig op een kleyn ſcheepje, om gezeyde Eſquader na te ſpeuren. *ibid.*
. . Syne Reysgenoten. 3 en 4
. . Syn Comiſſie. *ibid.*
. . Vertrekt van Amſterdam, en komt in Teſſel. 4
. . Lyden een ſwareſtorm. *ibid.*
. . Komt by Hitland, en wat gevaar zy aldaar uytſtonden. *ibid.*
. . Ontdekken een Franſe Kaper. 5
. . Komen by de Canariſche Eylanden. *ibid.*
. . Vernägten op het Zout-Eyland. 7
. . Worden in haar ſlaap geſtoort door een party Ezels en Bokken. 8
. . Zeylen naar het Eyland Martin-vas. 9
. . Worden van een Orkaan overvallen. 10
. . Komen op de hoogte van Triſtan. 16
. . En op de Kaap van de goede hoop. 19
. . Zyn hut op 't Eyland Diego-Ruys. 34
. . Word van zijn Kapteyn verlaten, begeeft zig aan 't Zaayen, en hoe dat uytvalt. 35, *en vervolg.*
François Leguat word van de Gouverneur van Mauritius op de Rots gebannen. 102, 103
. . word ziek. *ibid.*
. . Verſoekt te vergeefs vervarſing. *ibid.*
. . Zyn wedervaren en verdere rampen. 104 *en vervolg.*
. . Hy verhaalt de onderneming van Mr. Teſtard, en hoe 't hem de eerſte reys miſlukte. 117
. . Komt te Batavia aan, en zyn wedervaren aldaar. 129
Fregat, de Vogel, waarom zoo genoemd

Digitized by Google

BLAD-WYZER.

noemd word. 53
. . Loeren op den Fou, die ze op 't lijf vallen en haar aas ontnemen. 54
. . Desselfs gestalte en aart. *ibid.*

G.

Generaal te Batavia, en desselfs gezag beschreeven. 142
. . Hoe verkoren word. *ibid.*
. . Houd een Koninglyke tafel. *ibid.*
. . Als hy uytryd word hy verseld door een Compagnie Ruyters met Trompetters. *ibid.*
. . Ter zyden zyn Karos gaan Hellebardiers. *ibid.*
. . De stacie van zyn Vrou. *ibid.*
Geyten (*wilde*) in meenigte op het Zout-Eyland. 7
. . Op het Eyland Mauritius wat voor slag van Geyten zyn. 127
Goden hoe van de Chineesen gekastyt worden. 155
Godsdienst der Chineese Priesters hoe geoeffend word. 154
Goudbeurs gestoolen van een krab. 60
Graften om Batavia beschreven. 132

H.

Hagedissen op het Eyland Rodrigo zyn een voet lang. 55
. . Haar coleur en voedzel. *ibid.*
. . Zitten op de Palmbomen en Lataniers. *ibid.*
. . De vogelen aazen op de Hagedissen. *ibid.*
. . Grijze Hagedissen van een afgrijsselijke gedaante. 55
. . Zijn zoo lang als een arm. *ibid*
. . Van een zeer vreemde gedaante. 140, 141
Hanen-gevegt te Batavia beschreeven. 138
Harten op het Eyland Mauritius beschreven. 127
Havens van 't Eyland Mauritius. 124
Haven te Batavia beschreeven. 135
St. Helena het Eyland beschreeven. 175.
. . Desselfs gelegentheyd. 176
. . Wat vrugten, Beesten, en Gevogelte daar gevonden word. *ibid.*
Hemelvaarts-Eyland beschreven. 177
. . Desselfs toestand. *ibid.*
Hitland het Eyland, op welke hoogte gelegen. 4
Hoangti-Xao een der 72 beste Discipelen van den wyzen Koning der Letteren onder de Chineesen. 144
Hoeden gemaakt van onze Reyzigers, waar van, en wat voordeel zy daar van hadden. 100
Hottentotten beschreeven ten opzigt van derzelver gestalte. 169
. . Hun dragt. 170
. . Hebben wel geen Religie, maar bidden evenwel iets aan. *ibid.*
. . Zeldzame besnydenis onder hen gebruykelyk. *ibid.*
. . Derzelver gedienstigheid. *ibid.*
. . Hun woningen en wyze van leven. 171
. . Vreemde gewoonte by het trouwen gebruykelyk. *ibid.*
. . Ontygheyd der vrouwen. *ibid.*
. . De Compagnie dryft 'er koophandel meê. 172.
. . Kennen de kragten der kruyden. *ibid.*
. . Zyn niet ganssch zonder regeering. 173
. . Worden gehandhaaft van de Compagnie. *ibid.*
. . Hunne onkunde. *ibid.*
. . Hunne vryagien en wyze van trouwen. 174
. . Zyn niet diefagtig. *ibid.*
Hutten op 't Eyland Diego-Ruys beschree-

Digitized by Google

BLAD-WYZER.

ſchreeven. 32
. . De hoegrootheyd derzelver, en waar van gemaakt waren. 33
Huwelyks-plegtigheden der Chineeſen, beſchreeven. 151
. . Der Hottentotten. 174

I.

Jacob de la Caſe Reysgenoot, waar geboren, van wat ſtaat en inborſt. 3
. . Zyn hut, en verdere beſigheeden op het Eyland Diego-Ruys. 34
. . Zyn ſlegt onthaal op het Eyland Mauritius. 99
. . word elendig mishandelt op de Rots. 106
Jan Pagni, Reys-genoot, waar geboren, en van wat conditie. 4. ſterft. 29
Jan Teſtard Reysgenoot, waar geboren, en van wat ſtaat. 3
. . Zyn woning en levenswyſe op het Eyland Diego-Ruys. 34
. . Zyn ſlegt onthaal op 't Eyland Mauritius. 99
Jan de La Haye, reysgenoot, waar geboren, en van wat ſtaat. 4
. . Zyn Hut, en levenswyze op het Eyland Diego-Ruys, beſchreven. 33
. . Verkoopt een ſtuk Ambergrys, meenende dat het Gom was. 97. ſterft. 131
Jan André Guiguer, reysgenoot, waar geboren, en van wat ſtaat. 4
Japara waar gelegen. 141
. . De Keyzer van Japara is niet volkomen meeſter over zyn Land. *ibid.*
. . De Inboorlingen hoe geregeert worden. 142
Java het Eyland beſchreeven. 132
Javanen van wat gedaante zyn, beſchreeven. 155
. . Hunne kleedinge. 156
. . Matigheid in eeten en drinken. *ibid.*
. . Godsdienſt. *ibid.*
. . Arbeydzaamheyd, en gauwigheyd in 't viſſen. *ibid.*
. . Dragen een vergiftige ponjaard. 156
. . Maken zig dol door zeeker drank, en wat zy dan uytvoeren. *ibid.*
. . Mogen de krik of dolk niet meer dragen. 157
. . Hare Vrouwen. *ibid.*
. . Zommige zyn niet leelyk. *ibid.*
. . Zyn ongemeen zindelyk. 158
. . Gebrek in de Javaanſe vrouwen, en hare onderdanigheyd voor de mans. *ibid.*
. . Hoe ze gekapt en gekleed gaan. *ibid.*
. . Wanneer zy een Chriſten trouwen, trouwen ze ook de Religie. 159
. . De Javanen trouwen eenvoudig. *ibid.*
Jonas waarom wel van een Walvis heeft konnen ingeſlokt worden. 15
Iſaac Boyer reysgenoot, waar geboren, en van wat conditie. 4
. . Zyn hut en aart van leven op het Eyland Diego-Ruys. 34
. . Sterft op dit Eyland. *ibid.*
. . Zyn Graffchrift. 75

K

Kaap van goede Hoop of *Bonne Eſperance*. 18
. . De Baay van deze Kaap is gevaarlyk om te ankeren, en waarom. *ibid.*
. . Waarom deze Kaap dus genoemd is. 19
. . Hoe, en op wat hoogte de Kaap gelegen is, en waarom gevaarlyk.

Digitized by Google

lyk. 162
. . Lengte en breette der Baay. 163
. . Van wie ontdekt. 175
Kaap-Verd beſchreeven. 7
Kan een zeer zeldzame boom beſchreeven. 44
Kanariſche Eylanden beſchreeven 5, 6
Kaper een Franſe word ontdekt van onze Reyzigers. 5
. . Zy ontſnappen hem. *ibid.*
Karoſſen op Batavia zyn zeer gemeen en koſtelyk. 142
Katoen waſt op het Eyland Diego-Ruys om de kool van de Latanier-boom. 43
Kerk de groote te Batavia beſchreeven. 133
. . De andere Kerken. 134
Kikvorſſchen worden niet gevonden op het Eyland Mauritius. 128
Kinkhorentjes zeer fraay op het Zout-Eyland. 9
Knip zeeker drank te Batavia, hoe bereyd, en van wie meeſt gedronken word. 136
Koeyen op het Eyland Mauritius beſchreven. 127
Kokos-nooten op het Eyland Diego-Ruys, en hoe ze daar gekoomen zyn. 43
Koraal zeer ſchoon op het Eyland Eden. 26
Krabben op het land levende, doen veel ſchade. 59
. . Zyn zeer rap, maar ligt te vangen. *ibid.*
. . In wat tyd van 't jaar men de meeſte van kant kan helpen. *ibid.*
. . Aardig geval van een krab, die een goudbeurs ligtte. 60
. . *Zee-krabben.* ziet op het woord *Zee-krabben.*
Kroos-zee beſchreeven. 177
Kropvogels was voor ſlag van vogels, hoe groot, en van wat coleur. 14
. . Zyn zeer zwaarmoedig. *ibid.*

L

Lamotins Commandant van 't Eyland Mauritius. 96
. . De genegentheyd van de Commandant verkeerd tegen onze Reizigers, om een ſtuk Ambergrys voor gom verkogt, in een haat. 98
. . Hy verbrand het vaartuyg der Reyzigers. 99
. . Geeft de zeylen weg. *ibid.*
. . Doet hen in een hut huysveſten. *ibid.*
. . Verbied hen duyzend treeden voort te gaan. *ibid.*
. . Sluytze in den Balk. 100
. . Neemt hen voorts alles af. 101
. . Laatze alle te gelyk naar de Rots voeren. *ibid.*
Land-krabben in groote meenigte op het Eyland Rodrigue. 59
. . Doen groote ſchade. *ibid.*
. . Zyn zeer rap, maar ligt te vangen. *ibid.*
. . Een Land-krab ligt een goudbeurs. 60
Land-Schildpadden van ontrent hondert pond. 45
. . Waar ze hunne eyeren leggen. 46
. . Rare gewoonte onder deze dieren. *ibid.*
. . Seer groote meenigte op het Eyland Diego-Ruys. *ibid.*
Latanier-Boom op het Eyland Diego-Ruys beſchreven. 33
. . De takken van deze boom verſtrekken voor muurwerk, en met de bladeren dekt men de daken. *ibid.*
. . Een nadere beſchryving van deze boom op het Eyland Diego-Ruys, en deſſelfs zap. 42

. . Het

Digitized by Google

BLAD-WYZER.

.. Het zap van deze boom, hoe nieuwer, hoe beter. *ibid.*
.. De Dadels van de Latanier zijn groter en zwaarder als van den Palm-boom. *ibid.*
Leeuw zeer groot op de Kaap, springt over een besloten muur, en bijt een Os dood. 166
... Word vervolgt en gedood. *ibid.*
.. Zijn huyd hangt aan de soldering van 't Wagthuys. *ibid.*
.. Præmie gezet voor die een Leeuw dood. 167
Leeuwen-Berg by de Kaap de Bonne Esperance beschreeven. 19
Linie Æquinoctiaal. 12. Doopen by het passeeren der Linie gebruykelijk, en aan wie. 12
... Hoe zig troedraagt, en door wie verrigt word. 13
.. Hoe dit dopen afgekogt word. *ib.*
Lol een zeer zeldsame boom beschreven. 44
Luysen waarom niet gevonden worden op het Eyland Rodrigue. 56
.. Ook niet op het Eyland Mauritius. 128
Lijken hoe by de Chineesen ter aarde besteld worden. 153

M.

Makassers wat voor slag van volk. 156
.. Maken zig dol door zeeker drank, en wat zy dan uytvoeren. *ib.*
Mangas wat voor een vrugt is, en waar meest gevonden word. 137
.. Hoe genuttigt word. *ibid.*
Martinvas het Eyland. 13
.. De Schipper wil Martinvas niet aandoen, en waarom. *ibid.*
Masearenas het Eyland, beschreeven. Ziet op het woord *Eden*, zijnde een en het zelfde Eyland.
Mauritius het Eyland hoe ver van Rodrigue gelegen. 69
.. Onze Reyzigers maken een vaartuyg om na Mauritius over te steeken. 70 en 90
.. Ontdekken het Eyland Mauritius. 93
.. Varen langs de kust heen, komen by eenige hutten, en worden wel onthaald. 94
.. De inwooners van Mauritius hoe haar geneeren. *ibid.*
.. De Gouverneur van dit Eyland wie is. 95 en hoe hy onze Reyzigers onthaald. *ibid.*
.. Mauritius het Eyland nader beschreven ten op zigt van zijn hoogte. 124
.. Zijn Havens. *ibid.*
.. Garnizoen. *ibid.*
... Zyn Grond. *ibid.*
... Zwarte en rode Ebbebomen. *ib.*
.. Ananas. 125
.. Bananas. *ibid.*
.. Andere Bomen. *ibid.*
... Strontboom, en wat ongemak onze schrijver daar eens van kreeg. *ibid.*
.. Gevaarlijk bosch. 126
.. Hoe den Commandant daar eens in verdwaalde. *ibid.*
.. Schadelykheyd der Apen. 126
.. Zoo genaamde Vlakte, en wat daar wast. *ibid.*
... Moejelijkheyd voor de Compagnie om de vrugten af te halen. 126
.. Aardappelen. 127
.. Waarom op dit Eyland geen rijst gebouwd word. *ibid.*
.. De Harten, Bokken, en Geyten. 127
.. Stieren, Koeyen wilde, Paarden. *ibid.*
.. Het gevolte. 128

Digitized by Google

. . De Orkanen aldaar nooyt als op den 9 Februari: 129
. . Wanneer men op Mauritius zaayt. *ibid.*
Meloenen van verſcheyde aart op het Eyland Diego-Ruys beſchreven. 37
Meeuwen beſchreven. 18
Mieren maaken te Batavia hare nesten in 't boven-end van de Rottingen uyt zeekere vette aarde. 134
Muggen op het Eyland Rodrigue in groote menigte. 57
. . Vallen zeer laſtig, en bederven de koſt. *ibid.*
. . Hebben den baſt vol levendige wormen. *ibid.*

N.

't *Nantiſch-Edict* wanneer herroepen. 2
Negers en *Negerinnen* die ſchoon zijn te Batavia. 160
. . Worden van Guinea daar niet gebragt, en waarom. *ibid.*
. . . Van de Godsdienſt der Negers van Madagaſcar en Ceylon. 174
. . Hun ongeluk in vrydom. *ibid.* en 175

O.

Oeſters op het Eyland Diego-Ruys, en hoe gegeten worden. 49
Olie van Schildpad is een geneesmiddel voor veelerley qualen. 26
Onruſt een kleyn Eylandje by Batavia beſchreeven. 135
Ooſtindiſche Compagnie hoe ver hare magt uytſtrekt. 141
Orkaan op Zee. 10
. . Ware voorteekenen der Orkanen. 22
. . Derzelver onſtuymigheyd op het Eyland Rodrigue. 61
. . Orkaan op het Eyland Mauritius nooyt als op den 9. February. 129
Orkadiſche Eylanden. 4
Oranje-Bomen op het Eyland Eden in overvloed. 23
. . Soete en ſuure op het Eyland Mauritius beſchreeven. 124

P.

Paarden wilde op het Eyland Mauritius beſchreeven. 127
Padden worden niet gevonden op 't Eyland Mauritius. 128
Pagoden, of Afgods-Tempelen der Chineeſen te Batavia, beſchreeven. 134
Palingen zeer goed op Diego-Ruys. 39
. . Zijn zoo zwaar, dat men met zijn tweën eene moeſt weg dragen. *ibid.*
. . Zijn ligt te vangen met een harpoen. *ibid.*
Palm-Bomen op het Eyland Eden. 26
. . Op het Eyland Diego-Ruys. 40
. . Hoe men het nat daar uyt krijgt. 41
. . Hoe deze Boom ſterft. *ibid.*
Papegayen op het Eyland Rodrigo beſchreeven. 54
Peretuvier een zeer zeldſame Boom beſchreeven. 44
. . Zijn blad, bloeſſem, en vrugt. *ib.*
Paſſaat-wind by de Canariſche Eylanden, by blijvende tot de hoogte van negen graden. 5
Paviljoen een zeer zeldſame Boom hoe zig van buyten opdoet. 67
. . Hoe van binnen geſteld is. *ibid.*
. . Deſſelfs vrugt. *ibid.*
Philoſophen der Chineeſen waarom zoo zeer tegen hare Koningen zijn. 145
Piek van Canarien. 5
Pieter Thomaſz. maakt een hut op het Eyland Diego-Ruys. 32
. . Zijn verder bedrijf aldaar. 33

Pier-

Digitized by Google

BLAD-WYZER.

Pierrot Reysgenoot. 4
Plutoos wat voor slag van Vogelen, en waar gevonden worden. 114
. . Waar ze haar onthouden Somers en Winters. *ibid.*
. . Hoe ze broeyen. *ibid.*
. . Zyn vet, maar van een viese smaak. *ibid.*
Portugeesen wanneer het Eyland Eden eerst ingenomen hebben. 25
Priesters der Chineesen hoe gekleed gaan. 151.
. . Hoe de Chineese Priesters godsdienst oeffenen. 154
. . Wie, en hoe zy aanbidden. *ib.*
. . Bidden eenigzins den Duyvel aan; en hoe. *ibid.*
. . Zy gelooven den oppersten Almagt. 155
. . Hoe zy hunne Goden kastyden. *ibid.*
Putooren wat voor slag van Vogelen, en waar gevangen worden. 53
. . Wilde op het Eyland Mauritius. 127

Q

Quêne [*du*] rust twee scheepen uyt. 2
. . Maakt een nette beschryvinge van het Eyland Mascarenas of Eden. 24, 25, 26
Quikstеert ontrent zoo groot als een Duyf op het Eyland Diego-Ruys. 54
. . Zyn coleur, grootte, en gestalte. *ibid.*
. . Nemen de Reyzigers de bonnetten van 't hoofd. *ibid.*

R.

Ree van Batavia beschreeven. 135
Reên in meenigte op het Zout-Eyland. 7
Regen waar, en waarom somtyds brak is. 23
Remora, wat voor slag van vis. 62
. . Worden van tweederley slag gevonden, en waar in verschillen. 63
Requins. ziet op het woord *Zee-honden*.
Reusvogels wat voor slag van Vogelen, en waar gevonden worden. 27
Reuzen zekere vogels op Mauritius, wiens hoofden zes voet hoog staat. 128
. . Hebben lange beenen en hals. *ib.*
. . Zyn verdere gedaante beschreven. *ibid.*
Rhenoceros wat voor een beest beschreven, en waar gevonden word. 166
Rhenoceros op het Eyland Java beschreven. 139
Robben-Eyland beschreven. 18
. . De Bewoonders hoe hare hutjes bouwen, en zig behelpen moeten. *ibid.*
. . Dit Eyland nader beschreven. 163
Robert Anselmi reysgezel, waar gebooren, en van wat Ambagt. 4
Rodrigo het Eyland. ziet *Diego-Ruys*.
Roomsgezinden te Batavia hebben volkomen vryheid van conscientie. 134
Rotten zyn niet op het Eyland Eden, en waarom. 24
Rotten op het Eyland Rodrigue. 58
. . Waarom de Rotten op de Eylanden van America hebben konnen zyn voor dat 'er Schipvaart was. *ibid.*
. . Hoe de Rotten verdreven worden. *ibid.*
. . Op het Eyland Mauritius, doen grote schade aan de zuykerrieten, en vreten al de erten en bonen op. 128
Rots ontrent het Eyland Mauritius, daar onze Reyzigers op gebannen wierden. 101, 102.

Digitized by Google

BLAD-WYZER.

Rudolf Diodaat, Gouverneur van het Eyland Mauritius, hoe onze Reysigers ontfangd. 95
Rupsen op het Eyland Rodrigue, doen groote schade. 61
. . Ook op Mauritius-Eyland. 128
Rijst, waarom niet op Mauritius gebouwd word. 127
. . in overvloed te Batavia. 136

S.

Schelpen zeer schoon op het Zout-Eyland. 9
. . Op het Eyland Eden. 26
. . Venus-Schelpen. 114
Schildpadden op het Zout-Eyland. 7
. . Schildpadden van vijfhonderd pond, hoe gevangen worden. 8, 9
. . Schildpadden zeer zeldzaam op het Eyland Eden. 26
. . Land-Schildpadden op het Eyland Diego-Ruys, beschreeven. 45
. . Zee-Schildpadden, en derzelver nuttigheyd. 46
. . . Schildpad gevonden hebbende honderd en vijftig eyeren. 114
Scorpioenen op het Eyland Rodrigue, zijn niet gevaarlijk. 62
Sententien van Confucius. 145
. . Wat kragt deze Sententien op de gemoederen der Chineesen hebben. 149
Serpenten zijn niet op het Eyland Eden, en waarom. 24
. . Ook niet op Mauritius-Eyland. 128
Slang van sestig pond, gevangen, en gegeeten. 111
. . . Wat onze Reyzigers voor ongemak kreegen met deze slang te eeten. *ibid.*
. . . Slang van agt voeten lang komt op la Case aan, maar word getroffen en gedood. 139.
. . . Slange van byna vijftig voeten lang. *ibid.*
Slaven op welke wijze gemeenlyk gestraft worden. 115
Solitaire wat voor slag van Vogel, en waar gevangen word. 50. Derzelver gestalte. *ibid.* Konnen niet vliegen, en waarom. *ibid.* Het Mannetje en Wijfje beschreeven. 50, 51. Derzelver schoonheyt waar in bestaat. 51. Konnen nooyt tam gemaakt worden. 51. Hoe ze hunne nesten maken. *ibid.* Zeldsaam bedrijf dier beesten als ze broeyen. *ibid.* Wat ze doen als hun jong groot is; en hoe die beesten uytgetrouwt worden. 52. Gedagten van den Schrijver daar over. *ibid.* Nadere beschrijving van de Hennetjes. 53
Sout-Eyland, ziet *Zout-Eyland*.
Stadhuys op Batavia beschreeven. 133
Stinkert een zeldzame Boom, beschreeven. 45
Storm op Zee. 21
Strontboom op het Eyland Mauritius beschreeven. 125
. . Wat ongemak onze Schrijver eens daar van kreeg. *ibid.*

T.

Tafelberg by de Kaap van de goede hoop, beschreeven. 19
Taillifer een eerlyk en verstandig man op de Colonie Drakesteyn. 169
. . Desselfs schoone Thuyn. *ibid.*
Testard onderneemt van de Rots aan land te gaan. 117. Zwarigheeden doen zig op. *ibid.* Maakt een Vlot. 118. Beloften wat hy by zijn overkomst zoude doen. *ibid.* Neemt afscheyd van zijn vrienden, dog het Vlot raakt los en drijft weg. *ibid.* Maakt heymelyk een leere schuytje. 119. Vertrekt in der stilte, en laat twee brieven agter. *ibid.*

In-

Digitized by Google

Inhoud daar van. *ibid.* Van hem is nooyt meer gehoord. 120. Hoe hy misschien is omgeraakt. *ibid.*
Thee-Huysen te Batavia. 136
Thule van de oude, is Hitland. 4
Timmer-werf van de Compagnie op Batavia beschreeven. 135
Tristan het Eyland beschreeven. ten opzigt van zijn gelegentheyd en grootte. 17
. . Wat Vissen en Vogels zig daar onthouden. *ibid.*
Tureluren wat voor slag van Vogelen, en waar gevangen worden. 5
Tygers zijn op het Eyland Java van een ongemeene grootte. 139
. . Aan de Kaap, van wat slag. 166
. . Præmie voor die een Tyger dood. 167

V.

Valleau Capiteyn van 't Schip onzer Reyzigers, handelt trouwloos met haar. 96 *en vervolg.*
Vastenavond hoe van de Chineezen gevierd word. 152
Venusschelpen, gevlakt als een Tyger, waar gevonden worden. 214
Vertoonatnus van een grote misslag overtuygt. 159
Vissen vliegende waar gevonden worden, hoe groot ze zyn, en van wat coleur en gedaante. 6. Zyn van smaak byna als een Haring. *ib.* Zijn zeer vleesachtig. *ibid.* Waarom ze liever in de lugt als in 't water zyn. *ibid.*
Vlakte op Mauritius beschreven. 126
. . Wat daar wast. *ibid.*
Vlees van wat slag te Batavia verkogt word. 137
. . Desselfs prys. *ibid.*
Vlees word by de Chineesen eerst van de vleeshouwers gezegend eer het te koop gesteld word. 155
Vleermuyzen, op het Eyland Eden zyn zwaarder als een Hoen. 27. Op het Eyland Rodrigo hoe groot. 55. Hebben vleugels van byna twee voeten lang. *ibid.* Worden van de Hollanders op Mauritius gegeten. *ibid.* De Vleermuysen nemen hare jongen overal mee, tot datze vliegen konnen. *ibid.*
Vlooyen waarom niet gevonden worden op 't Eyland Rodrigue 56.
. . Ook niet op 't Eyland Mauritius. 128
Voorstad te Batavia en derzelver Inwoonders beschreven. 134
Vrouwen zyn te Batavia zeer trots, en wraakgierig, en waarom. 143 Gaan altyd met een Slaafagter zig. *ibid.* Die der Chineesen worden nooyt gezien. 152. Hebben kleyne voeten, en door wat middel zy de voeten kleyn weten te houden. *ibid.*
Vrouwen Javaansche van wat aart en imborst zyn. 157. Bedienen haar van minnedrankjes. *ibid.* Sommige onder haar zyn ganschniet leelyk. *ibid.* Zyn ongemeen zindelyk. 158. Gebrek in de Javaansche vrouwen, en onderdanigheyd voor hare mans. *ibid.* Hoe zy gekapt en gekleed gaan. *ibid.* Wanneer ze een Christen trouwen, trouwenze de Religie ook. 159. Trouwen eenvoudig. *ibid.*
Vrouwen der Hottentotten, zyn ontyg. 171
. . Vies gezigt hunner borsten. *ib.*

W.

Walvissen dragen hare jongen in den buyk. 5. Ontmoeten onze Reyzigers op zee. 14. Wat by deze ontmoeting onzen schryver in den zin quam. *ibid.* Belagchelyke gedagten van Aloysie Cadamusto on-

Digitized by Google

BLAD-WYZER.

ontrent de Walviſſen. 15. Jonas heeft wel van een Walviſch konnen ingeſlokt zyn geweeſt, en waarom. *ib.* Zeer groote Walviſch. *ib.*

Waterfeeſt der Chineeſen, waar in beſtaat, en hoe geviert word. 152.

Water-meloenen op het Eyland Diego-Ruys beſchreven. 37

Watervallen zyn zeer aangenaam op het Eyland Diego-Ruys. 39

Winden alle vier ſpannen zamen, en wat'er gebeurd. 21

Wyn word op de Kaap van goede Hoop alleen van de Compagnie verkoft, en voor wat prys. 165

Wyngaarden en derzelver vrugtbaarheyd te Batavia beſchreven. 136. en 164

Weyt op het Eyland Diego-Ruys keert tot onkruyd. 37. En redenen hier van. *ibid.*

Z

Zee-braaſſems beſchreeven. 6

. . Vervolgen de vliegende viſſen. *ibid.*

. . worden vervolgt van de Zeezwynen. *ibid.*

. . Zeebraaſſems nader beſchreven. 10

Zee-honden zeer groot ontrent het Eyland Rodrigue. 62

Zee-koe beſchreven ten opzigt van zyn gedaante, coleur, en andere merkwaardigheden. 18

. . Zy hebben groote ogen, lange ſlagtanden, en een omgekrulde ſnuyt. *ibid.* zie ook 47 en 48

Zee-Krabben by 't Eyl. Rodrigue. 60

Zeelamprey wat voor ſlag van vis. 62

. . Worden van tweederley ſlag gevonden, en waar in van malkander verſchillen. 63

Zee-Leeuwerken beſchreeven. 5

Zee-Palingen op Diego-Ruys beſchreven. 49

. . Laten zig gemakkelijk vangen, en waarom. *ibid.*

Zee-Schildpadden op het Eyland Diego-Ruys. 46

. . Derzelver nuttigheyd. *ibid.*

. . Hoe ze gevangen worden. *ib.*

. . Hoe veel eyeren zy te gelyk leggen. *ibid.*

. . Worden door de hitte der Zon uytgebroeyt. 47

. . Haar aas. *ibid.*

Zee-vogels in zeer groote meenigte. 56

. . Leggen nooyt dan een ey t'effens, en dat driemaal in het jaar. *ibid.*

Zee-Wolven ontrent het Eyland Trifian beſchreeven. 17

Zee-zwynen vergaderen als een heyrleger. 5

. . Hoe gevangen worden. *ibid.*

. . Dragen hare jongen in den buyk. *ibid.*

. . Haar vlees is traanagtigen vies van ſmaak. *ibid.*

Ziektens op Batavia, welke meeſt in zwang gaan. 138

Zout-Eyland beſchreven, ten opzigt van zyn gelegentheyd, gedierte en Viſſen. 7

. . Waarom dit Eyland dus genaamt word, aangetoond. 8

EYNDE.

Digitized by Google

NAUWKEURIGE
VOYAGIE
DOOR
Italiën, Switserland, &c.
Behelsende veele Aanmerkenswaardige, Curieuse, en tot noch toe ongehoorde saken, welke in geen Reys-beschrijvingen aangetekend zijn.
In 't Engelsch beschreven
DOOR
DEN HEER BURNET.

ACAD. LUGD. BAT. BIBL.

Tot UTRECHT,
By JOHANNES RIBBIUS. Anno 1687.

Digitized by Google

REYS

Van den HEER

BURNET

Door Switserland, Italien, enz.

Voorgestelt door Brieven, waar in hy al 't aanmerkwaardigst, in die Landen voorgevallen, aantekent.

Zurich, den 1. *September* 1685.

MYN HEER,

Reden des Autheurs van deese sijn Reys-beschrijvingh.

SOo gemeen is het beschrijven van Reysen, dat wanneer pemand / die maar / wepnigh / en / gelijk als ter loops gesien heeft / onderneemt op een soo korten wijse / en van plaatsen / die soo veel besocht / en dienvolgende soo wel bekent zijn / pets te seggen / 't selve als een laatdunkende sught / om onder de Reysigers gerekent te zijn / magh worden aangemerkt. Echter / alsoo ik gelegentheden / welke aan alle / die repsen / niet voorkomen / gehad / en by deselve een nauwkeurighept by na met de gelegentheden / die ik genoot over-een-komende / gevoeght heb / beeld ik my in / dat het geen onaangenaam onderhoud wesen sal / als ik u een verhaal doe van die dingen / dewelke my in de Plaatsen / die ik door-repst heb / meest behaaghden. Maar 't geene in de gewoonlijke Reys-boeken voorkomt / sal ik oversiaan / u dien aangaande derwaarts wijsende; want gelijk gy weet / dat ik geen groote genegentheyd heb / om 't geene andere gesept hebben / upt te schrijven / soo heeft ook een repsend man noch tijd noch lust genoegh / om hem selven tot sulken lompe saak te begeven.

Als ik de wegh van Parijs na Lyon quam / wierd ik verbaast / sien-

Digitized by Google

trekt van Parijs na Lyon; groot jammer die hy langhs de toght siet.

de soo veel elende / als sich daar vertoonde / nietalleen in de Dorpen, maar ook in de groote Steden, nadien de teikenen van een uyterste armoede haar selven daar liepe in de gebouwen / de kleederen / en byna in de gedaante self der Inwooneren ontdeckten. Ook was een algemeene luysledigheyd in alle de Steden, een seer oogschijnlijke uytwerking van de ongemakken die sy onderworpen zijn.

By sonderheden van door den Lion Autheur voorby gegaan,

Ik behoeve u niets te seggen van de buitenregelige / en nochtans deftige gelegentheit van Lyon; van de schoone Rivieren, die daar samen komen; van de Rots, die van soo grooten hooghte tot een gevangenhuys uytgehouwen is; van de Tuynen der Carthuysers; van het Stadhuys; van het Collegie en Bibliotheek der Jesuyten; van het beroemde Nonnen-klooster van St. Pieter; van de Kerken, besonderlijk van den H. Irenæus; noch van de overblijfsels der waterleydingen / der pilaren / en der oude * Mosaicken, of vierkantige en veelverwige steenstukken in de Abdye..... Aangesien / met een woord de Heer Spon, van die besonderheden aldaar soo nauwkeurigen verhaal heeft gedaan / dat hem 't selve na te willen doen een seer laatdunkende pogingh zijn soude.

* *Of ingeleide werken.*

en waarom.

Antiquiteyt aldaar aan 't Stadhuys te sien.

De spreuk van Claudius gesneden in een koperen-plaat, en geplaatst aan 't eynde van de benedenste wandelingh in het Stadhuys, is een van de treffelijkste antiquiteyten der wereld / maar in wy de wijse van het schrijven / en het onderscheyden der redenen door puncten / in die eeuwe gebruykelijk / overvloedighlijk sien. Het silvere Schild van 22. ponden gewichts / daar noch eenigh overblijfsel van vergult aan is / en 't welk schijnt te vertoonen d'edelmoedige daadt van Scipio; een schoone gevangene aan den Prins van Celtiberien wedergevende / is waarlijk het schoonste stuk plaats / dat'er tegenwoordigh in wesen is; de snijdingh desselfs is soo net / en soo volkomen / dat het in der daadt onwaardeerlijk is / en / soo het een opschrift hadt 't welk ons verder als tot gissingh brengen konde / noch 't soude veel onwaardeerlijker zijn.

Nevens een silver Schild.

Veele opschriften binnen die Stad te sien.

Heer veele opschriften van de latere en Barbarische eeuwen zijn daar te sien / als Bonum Memorium, en Epitaphium hunc. Daar sijn 23. opschriften van Graven in den Tuyn van de Vaders der barmhertigheyt, maar soo geplaatst / dat het blijkt / hoe wenigh derselver Eygenaars die verstaan / of achten. Ik sal'er u alleenlijk een van mededeelen / om dat ik daar een kleyne aanmerking op heb / (die mogelijk niet al te wel gegrond sal zijn) ter oorsaak dat niemand van de * Critici daar op gedacht heeft.

* *Redensisters.*

Dit is 't opschrift: D. M. Et Memoriæ Æternæ Sutiæ Anthidis. Quæ vixit Annis XXV. M. XI. D. V. Quæ dum Nimia pia fuit, facta est impia; & Attio Probatiolo, Cecalius Calistio Conjux & Pater, & sibi vivo ponendum curavit, & sub asciâ dedicavit. Dit moet zijn van ontrent

Zijn oordeel,

de

de Barbarische eeuwe / gelijk blijkt uyt het quaat Latijn Nimia: Maar het opschrift / dat een Man, affonderende een graf-steen voor sijn Vrouw en Soon, onder welke hy ook selfs soude geleght moeten worden / en dat met een ceremonie van godsdienstigheyt / sijn Vrouw van godloosheyt beschuldigen / en soo een ongewoonlijk verhaal / dat sy door een al te grooten godsaligheyt soodanigh geworden was / doen soude / schijnt soo buyten-spoorigh / dat het eenige aanmerkingh verdient.

't Schijnt dat de godloosheyt openbaar was / andersints soude een Man 't selve op sulken wijse niet verhaalt hebben; en 't is klaar / dat hy sulks uyt een al te grooten godsaligheyt oordeelde ontstaan te zijn. Ik behoef de gissingen van andere niet te ondersoeken / maar sal liever die van my selven voorstellen / en uw oordeel onderwerpen. en sijn aanmerkingh daar ontrent.

't Dunkt my / dat dese Sutia Anthis een Christen was; want de Christenen, om datse de goden der Heydenen niet en wilden aanbidden / noch met deselve in haar geheylighde Kerk-gewoontens gemeenschap hebben / beschuldight wierden van godloocheningh en godloosheyt: Dit wierd haar soo meenighmaal voorgeworpen / en de Vaders hebben in haar verdeedigh-schriften dit soo meenighmaal beantwoord / dat het selve te bewijsen verlooren arbeyt soude zijn. De Vrouw dan van Cecalius Calistio Christen geworden zijnde / schijnt hy geoordeelt te hebben / dat hy verplicht was hier van in het opschrift des grafs eenige kennis te geven: Maar hy geeft terselver tijd / als hy de Christelijke Leere schijnt te beschuldigen / een eerlijke beschrijving van de selve / dat namelijk sijn Vrouw door groote godsaligheyt daar toe gebraght was; alsoo een gemoed dat met een warachtigh gevoelen van godsaligheyt ernstigh ingenomen is / niet kan nalaten een wansmaak te krijgen van het Heydendom, en de Christelijke Religie aan te nemen.

Te Grenoble is niet veel te sien. De geleerde Heer Chorier heeft eenige * Manuscripta van merkelijke oudheyt. In een derselven van Vegetius de re militari is een duydelijke verbeteringh van een passagie / die in alle drukken geen sin en heeft. In het Capittel van de maat der Soldaten begint hy: Scio semper mensuram à Mario Consule exactam: à, dat is / van, word in geen geschreven exemplaar gevonden / en de woorden Mario Consule sijn qualijk gestelt voor trium Cubitorum, want voor III. 't welk is trium heeft men gelesen M; en C, die voor Cubitorum stond / als blijkt uyt al 't geene daar volght / wierd door misverstant gelesen Consule, soo dat de rechte leesingh van dese passagie is: Scio mensuram trium Cubitorum fuisse semper exactam. Hy vertoonde my noch een ander manu-scriptum, oud ontrent 5. of 600. jaren / waar in de geheele Openbaringe van den H. Johannes door figuren uytgebeeld was / achter 't welke quamen de fabulen van Æsopus, insgelijks in

Komt te Grenoble * *Handschriften.* daar hem den Heer Chorier eenige manuscripten mede deelt.

Onder andere een seer oude

in figuren vertoont; daar upt hy besloot / dat die deese twee boeken soo gestelt had / beyde even weerdigh had geoordeelt / en daarom tsamen gevoeght.

Hoe ver sich de Valey van 't Dauphiné uytstrékt.

Ik sal niet beschrijven de Valeye van't Dauphiné, welke haar tot Chambery toe upstrekt / noch u ophouden met de gelegenthept van dat Landschap / also een beter penceel soo als de mijne verdient / en in 't welk de hooghte en rouwhept der Bergen, die 't selve bina beslupten / neffens de schoonhept / effenhept / en vruchtbaarhept van de Valey, die recht door met de Rivere Liserre bewatert word / sulk een aangenamer vermengingh maken / dat deese verschepdenthept der doorwerpen / die te gelijk het oogh verbullen / een seer vermakelijk gesighte geest.

Staat van Geneve en voorsichtige ordre omtrent haar koornkamer,

Chambery heeft in hem selven niets / dat een lange beschrijving verdient; en Geneve is te wel bekent / als dat ik daar op soude blijven staan. Hy is een kleyne Staat; echter heeft sy soo goede ordonnantien, dat de grootste Staten billijk van deselve mogen leeren. De koornkamer heeft altijd twee jaren voor de Stad in voorraad / en dwinght niemand als de Bakkers, om daar upt te koopen tot een gestelde prijs / En is alsoo beyde noodsakelijk in geval van eenige upterste ongelegenthept / in welke de Staat soude mogen geraken / en insgelijks seer voordeeligh / alsoo het jaarlijks een goed inkomen levert / welke den Staat geholpen heeft / om ontrent een milioen schulden, gedurende den Oorlogh gemaakt / te betalen. Ook worden de Burgers daar door niet beswaart / want elk Inwoonder magh sijn eygen koorn na sijn eygen welgevallen koopen; alleenlijk moeten de publijke kuysen koopen van de Kamer.

in gevalle van nood.

Indien nu pemand 't geloof van Romen en Geneve aan dit particuliere t'samen wil vergelijken / sal genoodsaakt worden dat van Geneven de voorrangh te gunnen; want / indien goede werken een sterk vermoeden geven / soo niet een seker bewijs van een goed geloof / sal / nadien de gerechtigheyt een goed werk / en wel van de eerste soorte is / Geneve seckerlijk de voortoght hebben.

Echter niet strekkende tot beswaringh der Burgers.

Te Romen koopt de Paus al 't koorn upt sijn Gebied op / want geen van de Landsheeren magh het selve of aan Kooplupden / of aan Bakkers verkoopen. Hy koopt het tot vijf kroonen de maat / en dat word selfs noch langsaam en qualijk betaalt, soo dat op die rekeningh noch was acht hondert duysent kroonen schuld / toen ik te Romen was. In 't verkoopen van dat koorn word de maat een vijfde deel kleynder gemaakt / en de prijs van 't geheel verdubbelt, soo dat 't geene voor vijf kroonen gekogt is / voor twaalf verkogt word. En indien de Bakkers, die verbonden zijn een bepaalde quantiteyt koorn van de Kamer te nemen / al 't geen daar sy opgestelt zijn / niet verpassen konnen / maar een gedeelte daar van moeten te rugh brengen / trekt de Kamer dat alleenlijk af tegens den eersten prijs van vijf kroonen; daar in tegendeel te Geneve

Waar in den Autheur een allegorische vergelijkingh van 't geloof dier Stad en van Romen maakt.

de

de mate, met welke sy koopen en verkoopen deselve is / en de winst soo kleyn / dat sy maar seer wepnigh boven de gemeene markt is / soo dat in 't geheel de koorn-kamer maar de Koopman is van den Staat. Indien nu 't Gemeen by het koorn een matige winst doet / word dit en alle de andere inkomsten / van deese kleyne Republijk soo wel besteet / dat over de administratie van de gemeene beurs geen reden van klachte gegeven word. Deese brenght op / neffens 't voordeel / dat upt de koorn-kamer komt / een rente van ontrent hondert duysend kroonen: maar daar moet veel af gaan. Drie hondert Soldaten worden daar upt betaalt; voorts word daar op een Magazijn, 't welk na proportie van haar Staat 't grootste ter wereld is / alsoo het voor meerder mannen wapenen heeft / als'er in den Staat zijn / onderhouden; een groot getal Predikanten en Professoren in alles 24. worden daar upt betaalt / behalven alle de publijke Ampten en Bedieningen van de Regeeringh. Elk een van den kleynen Raad van vijf-en-twintigen heeft hondert, en elke Syndicus twee hondert kroonen tractement; by al 't welk komen de toevallige lasten van besendingen / die sy meenighmaal genoodsaakt zijn te doen na Parijs, na Savoyen, en na Switzerland, soo dat het byp. waarschijnlijk is / dat niemand hem selben ten kosten van 't Gemeen verrijken kan. Ook is 't geen die van den kleynen Raad toegeleght is / een seer kleyne vergeldingh voor de groote oppassing / die sy verplicht zijn aan 't Gemeen te doen / daar in sy gemeenlijk daaghs den tijd van vier of vijf uren besteden moeten. Het tractement van de Professoren en Predikanten is inder daad kleyn / als zijnde niet boven twee hondert kroonen; maar om dit / 't welk ten tijde / doen het eerst voor hondert en vijftigh jaren ingestelt wierd / een byp genoeghsame besorgingh was / daar sedert de prijs van alle dingen / en de wijse van leven veel beswaart en verhooght is / te balanceeren / worden deese bedieningen in behoorlijke eere en achtingh gehouden / en de rijkste Burgers der Stad trekken hare kinderen soo op / datse deselde tot deese plaatsen bequaam maken. Ook word een Predikant, die hem betamelijk volgens sijn Ampt draaght / geoordeelt soo weerdigh pemands maaghschap te zijn / dat sy in 't gemeen of door erfenisse of huwelijk soodanigen staat van goederen hebben / door welke sy haar betamelijk volgens dien rangh / in welken sy zijn / handhaven konnen. Daar beneffens is te Geneve soo grooten Reglement op allerley soort van onkosten en verteeringen / dat een kleyne somme verre streckt.

Oprechtheyd al daar onderhouden in d'administratie der gemeene beurs, hoe veel deselve bedraaght, en wie, en wat daar van onderhouden word.

Goede order binnen die Stad omtrent d'onkosten.

't Is een kostelijke saak te sien / soo veel geleertheyt als men te Geneve vind / niet alleen onder die / welker professie haar tot het studeeren verplicht / maar ook onder de Magistraat en Burgers; en hoewel onder deese jupst niet veele met de grootste geleertheyt begaaft zijn / vertoont nochtans hier byna elk als een schoon afbeeldsel van een goede opvoedingh / soo verre datse de Latijnse taal verstaan / en de historien

Is bloeiend in geleerdheyd.

Digitized by Google

Hoedanigheyd der Genevers.

en verschil-poincten der Religie weten: In 't gemeen sijn sy mannen van verstand. Daar is een algemeene beleeftheyt, niet alleen tegen vreemde / maar tegen malkanderen / die de geheele Stad door de overhand heeft / en tot te veel overhelt; soo dat men daar in een vermengingh siet van een Fransche openhertigheyt, en Italiaansche gesleptheyt / hebbende die laatste hoedanigheyt daar in der daad een weynigh te veel d'overhand.

Bedieninge der Justitie aldaar.

De openbare bedieninghe van de Justitie in deese Stad is scherp en goed / en word meer gepreesen als van de particuliere / welke eenige neeringh doen / daarom ook de geene / welke de Stad wel beheert / 't gebreek van oprechtigheyt in deselve seer beklagen. Openbare misdaden worden daar niet geleden / en alle disordres van die soort worden met een grooten yver voorgekomen of verbeteert. En niet tegenstaande sy naburen van de Switsers zijn / is de dronkenschap onder haar vry weynigh bekent.

Wet tot de verkooping der goederen.

Een van de beste haarer wetten is de wijse van t'verkoopen der goederen / welke ook in Switserland gepractiseert / en subhastatio genoemt word / na de gewoonte der Romeynen in haar verkoopingh subhastâ. Die yets wil koopen / accordeert daar over met den Eygenaar / en maakt het daar na aan de Regeeringh bekent / die dan order stelt / dat de voorgenomen verkoopingh, welke op sulk een dagh wesen sal / driemaal uytgeroepen worde / ses weken na malkanderen. Indien nu / die dagh gekomen zijnde / de schuld-eyschers van den verkooper merken / dat het goed onder de waardije verkocht word / mogen sy de koop ophouden: maar indien sy geen inspraak doen / soo levert de kooper 't geld aan den Staat, die hem daar op den eygendom aan dat goed geeft / 't welk dan nopt selfs in twijfel of proces getrocken kan worden. De prijs nu / die betaalt is aan den Staat, word van deselve gegeven / of aan de schuldenaars van den verkooper / indien hy geld schuldigh is / of aan den verkooper selfs.

Forme van Regeering aldaar,

Deese gewoonte heeft insgelijks plaats in Switserland, daar ook 't besit van twaalf jaren præscriptie geeft / soo dat in geen plaats ter wereld de eygendom aan de goederen soo seker en vast is als hier. De forme van Regeeringh is te Geneve, en in de meeste Cantons deselve. De Opperheerschappy bestaat in den Raad van twee hondert, en deese Raad kiest uyt het midden van haar vijf-en-twintigh, welke zijn de kleyne Raad. Het voordeel over de vijf-en-twintigh staat aan den groote Raad.

en hoe de Regenten verkoren werden.

Sy worden gekoren door een soort van ballerjens, soo dat men niet kan weten / aan wien pemand sijn stem geeft; 't welk een krachtigh middel is om alle verdeeltheden en misnoegens voor te kamen / alsoo meer na een plaats staande niemand weten kan / wie voor of tegen hem gestemt heeft. Echter word die verkiesingh soo dra niet gedaan / of de geheele Stad is daar over in een verwerringh: want

Digitized by Google

want naulen in den kleynen Raad te zijn pemand den weegh open stelt om Syndicus te konnen worden / welke de hoochste eer van den Staat is / word deese weerdigheyd hier met soo behendigen en ernstigen begeerte gesocht als men elders om grooter Staten siet geschieden. De 200. worden gekoren en geordeelt door de 25. / soo dat deese twee Raads-vergaderingen, welke beyde door 's menschen leven zijn / op malkanderen sien; de Magistratuur is by de eene / en het opperste gebied by de andere. 't Getal van de vijf-en-twintigh in den kleynder Raad word nopt vergroot / maar / in den grooten Raad, hoewel die gaat onder den naam van den Raad van 200., zijn gemeenlijk 8. of 10. meer in / soo dat / niet tegen-staande sommige van haar of afwesigh of siek zijn / sy altijd het volle getal konnen t'samen roepen. Beffens deese twee isser noch een anderen Raad, bestaande uyt 60. persoonen van deese 200. / die reeds bedieningen gehad hebben / als van Griffiers, en Advocaat Generaal, of die in andere bedieningen / welke voor een bepaalden tijd van jaren gegeben worden / geweest zijn. Deese Raad heeft geen authoriteyt / maar word van de vijf-en-twintigh t'samen geroepen / als 'er eenige extraordinaire gelegentheyd is om haar advijs te vragen / en daar door in de resolutie, met welke sy besigh zijn te maken / tot meerder over-een-komst onder malkanderen te komen. Deese Raad is dan natuuren als een Raad van Staten, welke alleen advijs geeft / maar geen magt heeft om haar advijsen stand te doen grijpen / of anderen op te dringen. 't Geheele ligchaam van de Poorters kiest de Syndicus op den eersten Sondagh in 't jaar. Ook zijn 'er eenige andere verkiesingen / die insgelijks by haar staan te doen. t'Onderscheyd tusschen de Porters en Burgers is, dat die eerste trap magh gekocht of gegeven worden aan Vreemdelingen, en die konnen zijn van de 200: maar niemand is een Burger, als die een Soon is van een Poorter, en in de Stad geboren.

Onderscheyd tusschen Poorter en Burger.

Van de gelegentheyd deeser kleyne Republijk behoef ik niet meer te seggen. Haar voornaamste steunsel is de vaste Alliantie / die nu tusschen haar en de Cantons van Bern en Zurich soo langh gestaan heeft: en 't is soo oogenschijnlijk het interest van geheel Switzerland, deselve te bewaren als de sleutel, door welke het anders geheel open gelept kan worden / dat / indien de Cantons haar interest niet soo handtastelijk hadden vergeten / in toe te laten dat de Fransen meester van het Fransche Comté geworden zijn / men denken soude / dat sy niet souden konnen verdragen dat Geneve aangetast word. Nogtans de 't geene tot versterkingh van die Stad gedaan kan worden / is niet meer / als om deselve in staat te brengen / datse een schielijken overval of beletminghe kan tegen staan / alsoo het seker is / dat / wanneer een Koninklijk Leger daar voor quam / om deselve formeelijk te belegeren / die van binnen een seer goeden tegenweer souden konnen bieden / ten

Wat het voornaamste dier Stad is.

ware

ware de Switsers afquamen om met gewelt de belegeringh op te slaan.

Des Auteurs Reys door 't Land van *Vaud*.

Van Geneve reysde ik door het Land van Vaud, of de Valleye, en Losanne, welke desselfs Hooft-plaats is / na Bern. De Stad van Losanne is gelegen op drie Bergen / soo dat de geheele Stad is op-klimmende en afgaande / en dat dry stepl / voornamelijk aan die zijde / op welke de Kerk staat. Die Kerk is een treffelijk gebouw. De muur van de Zuyd-zijde van het kruys was door een Aardbevingh door ontrent 30. jaren soo gespleten / dat het een scheure van boven tot beneden toe meer als van een voet wijdt-maakte / die door een andere Aardbevingh thien jaren daar na soo gesloten wierd / dat men nu alleenlijk sien kan / waar de breuk geweest is.

Gelegentheyd der Stad *Losanne*.

Tot die on-ordentlijke situatie der Stad heeft gelegentheyd gegeven een Legende van eenige mirakelen, die ontrent de Kerke geschied zijn / welke by de light-geloovighheyd van die eeuwe soo veel vermoght / dat daar door de Kerk / en gevolgelijk de Gebouwen daar naast aan gelegen / geheght wierden aan de oude Stad, die op den anderen Bergh lagh / daar een Stad was op den hogen wegh van de Zee of Lacus na Switserland, van welke ook de voornaamste voor-reghten der Stad / besonderlijk de uptspraak over leven en doot / altijd afhangen.

't Meyr van Geneve, en dat van Losanne.

Tusschen Geneve en deese Stad lept 't Meyr; welk aan 't eene eynd 't Meyr of Lacus van Geneve, en aan 't ander eynd 't Meyr of Lacus van Losanne genoemt word. 't Is onnodigh van desselfs groote te spreeken / als wel bekent zijnde / alleenlijk moet ik seggen / dat men op sommige plaatsen de diepte nopt heeft konnen peylen / alsoo deselve meer als van vijf-hondert vademen is.

Groote diepte van 't laatste.

De Duynen van dit Meyr zijn het schoonste ontwerp van grond / dat men sich inbeelden kan / want sy vertoonen haar als offe door konst gemaakt waren. De Velden zijn soo wel bebouwd en bewoond / dat men nergens vermakelijker gesight hebben kan. Het Meyr is wel voorsien van treffelijke Vis: Maar der selber getal neemt merkelijk af; en een soort daar van is bykans geheel wegh / 't welk niet alleen aan de verstinding der Snoeken, die daar overvloedigh in zijn / toegeschreven moet worden; maar ook aan een ander soort van Visch / die sy Moutails noemen / welke in het Meyr nopt als binnen de laast-leeden ses jaren gevangen zijn; deese zijn in het Meyr van Neuf-castel, of Neuwenburgh, en eenige Meyren van Switserland, en is waarschijnlijk / dat deselve door eenige water-gangen onder de aard / in de canalen die in dit Meyr loopen / moeten gekomen zijn / 't Water van het Meyr is heel klaar en vers. 't Is niet alleen een groote Poel gemaakt door de Rivier de Rhone, die daar wel in / maar niet onvermengt door loopt / gelijk eenige Reysigers haar selven dwaaslijk hebben ingebeeld / ter oorsaak dat somtijds een saghte koelte hier en daar in 't water eenige drayingen maakt /

Digitized by Google

maakt / 't welk anders effen drijft in die plaatsen / die door sulken sachten wind niet geraakt en worden / alsoo die wind meermaals haar plaats verandert. Maar 't word gelooft / dat de geheele zee door ook veel groote Fonteynen zijn / welken haar oorsprongh seer waarschijnlijk hebben uyt eenige groote holligheden in de naast-gelegene Bergen / die dan als groote water-bakken zijn / welke haar selven in de Valleyen, die met Meyren of Lacken bedekt zijn / ontlasten. Ook is aan beyde zijden van de Alpes, Zuyd en Noordwaarts / soo grooten getal van deese kleyne Zeeën / dat men lichtelijk afnemen kan / dat sy groote Springh-aders hebben moeten / die deese groote Poelen soo gedurigh voedsel geven. Als nu yemandd let op de hooghte deser Bergen, de tsamenketeningh van soo veele derselven aan malkanderen / en hare uytstrekkingh in de lenghte en breedte / en in 't eerst gedaghten heeft van de oude Fabelen, dat de eene Bergh op den anderen gebraght is / sal hy wel haast daar na hem selven konnen voorstellen / volgens de verstandige gissingh van yemand / die meer als eens daar over gereyst heeft / dat deselve niet de eerste voortbrengingh van den Auteur der natuur, maar groote Ruynen sijn van de eerste wereld / die hier door de Sundvloed tot soo veele oneffentheden uytgebrooken zijn.

Een Bergh niet ver van Geneve genaamt Maudit of de vervloeckte, waar een derdendeel altijd met Sneeuw bedekt is / heeft een perpendiculaire hooghte van twee mijlen; volgens de aanmerkingh van dien onvergelijkelijken Mathematicus en Philosooph Nicolaus Tatio Duilier, die op het twee-en-twintighste jaar van sijn ouderdom reeds een van de grootste mannen in onse eeuw is geweest / en geboorenschijnt om de geleertheyd eenige trappen verder te brengen / als men tot noch toe bereykt heeft. Beschrijvingh van den Bergh Maudit.

Maar nu sal ik ook een weynigh ophouden met den Staat van Bern, alsoo dese Canton alleen meer als een derdedeel van heel Switserland is. Ik sal niets seggen van desselfs oorsprong of historie / noch my breed uytlaten ontrent desselfs gelegentheyd / als welke in allen deelen wel bekend is. Daar is een Raad van 200. / (welk onder dien naam gaat / hoewel deselve byna uyt 300. bestaat) en een ander van 25. / gelijk te Geneve. De hooghste Magistraat zijn twee Advocaten of Raads-heeren, die niet / gelijk de Syndici te Geneve voor een jaar / maar voor haar leven zijn / welker maght niet ongelijk is die van de Burgermeesters tot Romen; elk der selven heeft by beurt sijn jaar in die bedieningh. Na deselve zijn'er vier Bannerets of Vaandrigs, welke overeen-komen met de tribunen of bescherm-heeren des volks te Romen. Dan volgen de twee Thesauriers, de eene over het oud Duytsch Landschap, de ander over het Fransche, of het Land van Vaud, welke twee laatste gekoren worden uyt de vijf-en-twintige / die Geheyme genoemt worden / Regeering tot Bern, en Staat der af.

Baljuwschappen aldaar.

den / alsoo alle geheymen / die den Staat aangaan / haar geopenbaart worden / en de authoriteyt hebben / om / als 't haar dienstigh dunkt / de twee hondert tsamen te roepen / en die van de Magistraat, de Raadsheeren niet uytgesondert / als'er reden is / te beschuldigen / hoewel dit selden gebeurt.

Wat den Baljuw is.

Daar sijn twee-en-seventigh Bailjuwschappen, in welke de geheele Canton van Bern verdeelt is / en in elk een derselver is een Bailjuw, genomineert door den Raad van de 200. / die een Burger van Bern, en een van 200. moet zijn / tot welken Raad van 200. ook niemand kan gekoren worden voor dat hy getrouwt is. Dese Bailjuwschappen sijn beyde aansienlijke en profitable bedieningen: want de Bailjuw is de Gouverneur en Richter in dat Gebied / nadien / hoewel hy eenige Assessoren heeft / die uyt het Bailjuwschap gekoren zijn / hy door sijn authoriteyt de Processen, tegen harer aller gevoelen / magh uytspreken soo als hy wil. Ook hebben de Bailjuwen alle de confiscatien en boeten, soo dat / het drinken in dat Landschap heel gemeen zijnde / en veel krakeels veroorsakende / de Bailjuw uyt alle dese onordentlijkheden sijn voordeel trekt / en alsoo in de tijd van de ses jaren sijner bedieningh niet alleen na de qualiteyt van sijn Bailjuwschap daar van leven / maar mogelijk twintigh duysent kroonen met hem te rugh brengen kan / na Bern, waar van hy leeft / tot dat hy een ander Bailjuwschap verkrijght. Want yemand kan ten tweedenmaal een Bailjuw worden / maar hoewel sommige ten derdenmaal Bailjuwen geworden zijn / soo is dat echter vry ongemeen.

Sijn Schattingen.

De Schattingen, die de Bailjuw vordert / sijn enkelijk de lasten / die de Inwoonders onderworpen zijn / en dese alle[illegible]ontrent de onordentlijkheden en disorders van de dertelste en gede[illegible]ertste plaats hebbende / word die swarigheyt / hoewel se in eenige particuliere gevallen hard dunkt / niet soo van allen gevoelt / alsoo een nuchter en welgeregelt mensch daar niet voor te vreesen heeft.

Heerlijkheden in Bern.

In dese Canton sijn gelijk in Engeland veele Heere van Kasteelen of Heerlijkheden, de welke ook haar Jurisdictie en Heerschappy hebben / en haar Officiers stellen / die sy Casteleynen noemen. In saken van kleyn gevolgh valt'er van hem geen appel aan den Bailjuw, maar wel als de saak meer als twee pistoletten bedraaght. Ook word'er geen sententie des doods uytgevoert / voor dat deselve tot Bern bevestight is. Men magh ook appelleeren van den Bailjuw tot den Raad van Bern. Over de onrechtveerdigheyd der Bailjuwen word veel geklaagt / maar haar recht is kort en klaar / soo dat een Proces haast ten eynde komt / alsoo twee of driemaal gehoort te worden 't meeste is / tot welke selfs een verwert Proces opklimt / 't sy in 't eerst voor den Bailjuw, of in het tweede oordeel tot Bern. De Burgers van Bern sien dese Bailjuwschappen aan als haar erfgoed / en die worden in desen Staat gesoght / mogelijk met soo veel kuyperijen / als oyt onder de Romeynen in de ver-

verdeelingh van haar gebied over de Provincie plagh te geschieden. De beste orders en reglementen als'er in een Staat inwendige gebreken zijn/ hebben soo wepnigh kracht/ dat/ alhoewel alle mogelijke voorhoedingh in het nomineeren van dese Bailjuwen gebruykt word/ 't selve echter desen Staat niet heeft konnen bevrijden van onder soo grooten ongeluk in dese kleyne Provincien te vallen/ dat/ gelijk het reeds ten grooten deele hare goede zeden bedorven heeft/ het waarschijnlijk ten laatsten tot verderf van dese Republijk uytvallen sal. Alle die de verkiesingh doen geven haar stemmen voor ballen, soo dat sy van alle nadenken in 't nomineeren van pemand vry zijn. Alle/ welke den geen/ die sulken bedieningh begeert/ in maagschap bestaan/ selfs tot den versten graad toe/ worden uyt het stemmen uytgesloten/ gelijk ook alle hare schuldeyschers, soo dat niemant sijn stem kan geven/ als die by den uytslagh van dese sollicitatie geen interest schijnt te hebben/ en echter is'er over de uytdeelingh deser bedieningen soo veel kuypperijen gunst-soekingh, en soo grooten corruptie en omkoopingh, dat 't geheele werk/ 't welk Bern altijd in beweringe houd/ is te trachten na de beste Bailjuwschappen, daar een familie veel jaren/ eer het open valt/ sijn oogh op heeft/ alsoo de Raaden van Bern aan haar kinderen/ als sy haar uyt trouwen/ een heel kleyne portie van haar goederen geven; al 't geene sy haar voorstellen/ is haar een Bailjuwschap te verseheren. Tot dien eynde tracteren/ drinken/ en sparen sy niets/ waar door sy haar selven van een genoeghsaam getal van stemmen verseheren konnen. 't Is de Kamer van de Bannerets, by welke die daar na staan onder 't getal der sollicitanten aangenomen worden. Als de Bailjuw gekoren is/ gebruykt hy alle mogelijke wegen/ om het op het beste te maken dat hy kan; hy laat wepnige misdaden/ welke of confiscatien of boetens konnen opbrengen/ passeeren. Ook heeft men in 't gemeen achterdogh ontrent sijn Justitie. 't Is waar/ dat die uyt de Bailjuwschappen aan den Raad tot Bern mogen klagen/ gelijk de onderdrukte Provintien eertijds aan den Raad tot Romen, en dat'er verschepde strenge sententien tegen eenige buytensporige Bailjuwen gegeven zijn/ echter/ gelijk'er niet/ als op groote redenen/ die de Bailjuwen selden geven/ geklaaght word/ is de straf maar saght/ ten ware het een hart-roepende klachte waar/ aangesien het algemeen interest der Burgers van Bern is aan dese bedieningen alle mogelijke voordeelen te geven.

De beste orders hoe verbroken worden in een Staat.

In Bern is wepnigh koophandel, als alleen 't geene tot steun en onderhoud der Stad nodigh is. Sy onderhouden Professoren in de Academien van Bern en Losanne, de eene voor het Duytsche gebied/ 't welk is de oude Canton, en de andere voor het nieuwe conquest, welk is het Fransche gebied. In de eerste zijn ontrent 300. Parochien, in de tweede zijn'er maar ontrent 150. Maar in de beneficien van de Duyt-

Weinigh koophandel in Bern.

Digitized by Google

sche zijde worden in 't gemeen onderhouden de oude reghten van de Geestelijke / soo dat sommige beneficien duysend kroonen waard zijn / daar in 't Land van Vaud 't inkomen als een salaris gestelt is / en gemeenlijk van 100. tot 200. kroonen bedraaght. 't Is oogen-schijnlijk / dat die van Bern meer op de genegentheden en trouwe harer Ondersaten, als op de sterkte van haar Muuren vertrouwen: want gelijk sy deselve nopt voltrokken hebben / soo han't geene reeds gebouwd is tot geen reguliere Fortificatie gebracht worden / en word met geene neerstigheyd onderhouden / noch met Canon voorsien / maar hoewel sy'er geen op haar Bolwerken hebben / ebenwel hebben sy een goeden voorraad in haar Magazijn, waar in geseghd word voor veertigh duysend mannen geweer te zijn.

Welgesteldheyd der Landluyden.

De Land-luyden zijn voorgaans rijk / voornamelijk aan de Duytsche zijde, en zijn wel gewapent; sy betalen niet aan 't gemeen. De grond is bequaam om wel gebouwd te worden / waar in het sommigen soo wel gelukt / dat my eenige / die by geval tot Bern waren / aangewesen wierden / die / gelijk my gesepd wierd / Goederen hadden ter waardye van honderd-duysend kroonen, maar dat en is niet ordinair / nochtans thien-duysend kroonen voor een Landman is een gemeene saak; sy leven veel op haar Melk en Koorn, welk in sommige Plaatsen / als ontrent Payern, een inkomen van vijfthien maten 't een jaar na 't ander opbrenght. Sy voeden veele Paarden op / dat haar groot geld verschaft. 't Slimste in 't Land is de voghtigheyd van de lucht, die niet alleen verorsaakt word door de veelheyd der Zeeën / die daar in zijn / en de nabij gelegene Geberghten, die sommige den geheelen Somer over / en de andere tot 't midden van de Somer / met Sneeuw bedeckt zijn / maar ook door de groote meenighte der Bosschen van Dennen-boomen, welke schijnen ten naasten by de helft van het Land te bestaan; en indien 't meeste deel der selven uytgeroeyd wierden / souden sy te gelijk meer Land / en ook een helderer lucht hebben / maar soo langh sy geen Kooleh of Turf tot haar brand vinden / han dat niet geschieden. My wierd gesepd / dat in sommige Plaatsen Koolen waren gevonden; indien nu dese Koolen op een bequame Plaats waren / soo dat deselve door hulp van haar Rivieren en Zeeën het Land door gemakkelijk gevoerd konden worden / soude dat haar een groote ruymte van Land konnen doen hebben / oder het welk / gelijk het nu met bossen bedeckt is / een ongesonder lucht sweeft.

Ongesteldheyd van het Land, waar uyt spruyt.

Fonteynen van sout water aldaar.

Sy hebben eenige Fonteynen van sout water, maar het maken van het sout verstint soo veel houts / dat het tot noch toe tot geen voordeel heeft konnen strecken.

Hoedanigheden

De Mannen zijn door de bank opregt / maar swaarmoedigh, sy meenen de voghtigheyd van de lucht met liberale tractamenten te moe-

ten

een verbeteren / waar toe sy van al 't geene daar toe nodigh is wel voorsien zijn / want gelijk haar Land goed Vee voortbrenght / soo is in haar Meyren overvloed van Visch / en in haar Bosschagien van Gevogelte; en haar Wijn is goed en light. De Vrouwen zijn in 't gemeen besigh met haar huyslijke besigheden / en de Wijven selfs van de voornaamste Magistraats-persoonen letten op al 't geen het Huys en Keuken raakt / soo wel als de Wijven van de geringhste Land-luyden. Mans en Vrouwen verkeeren niet sonder onderscheyd met malkanderen / en zijn de Vrouwen met het voorstaan en bestieringh van haar Huys soo besigh / en mengen haar soo weynigh met de intrigues, dat sy onder haar / gelijk een uytsteekent Doctor my daar seyde / niet en weeten van eenige dampen of voghtigheden, welke hy toeschreef aan de ledigheyd en intrigues die by andere in swangh gaan / daar / seyde hy / het bloed van haar door den arbeyd gesuyverd wierd; en gelijk dat haar wel deede slapen / soo bemoeyden sy haar niet met veel te bedenken / en wisten niet wat liefde was.

heyd der mannen van dit Land.

En der Vrouwen.

Het derde overspel word gestraft met de doodt / welk ook de straf is van de vijfde daad van hoorery, daar ik een exempel van sagh / terwijl ik tot Bern was: want een Vrouw, die haar selven aan veelvoudige hoorerp schuldigh bekende / en voorgenomen had haar selven over eenige mannen / die haer niet genoegh met geld voorsien hadden / te wreken / wierd daar op veroordeeld en geëxecuteert / 't welk statelijk toegingh; want de Raadsheer quam in 't midden van de straat op een openbaren Righter-stoel, en 't geheele proces wierd tot genoegen des volks gelesen / en de sententie ten aanhooren van haar allen uytgesproken / staande die van den grooten en kleynen Raad rondom hem; de Raadsheer nam na uytgesprokene sententie de dood-schuldige seer beleefdelijk by de hand / en bad voor haar ziel. Na gedane executie wierd'er een Predicatie gedaan tot onderrightingh des volks.

Een Vrouw op hoorery geëxecuteert.

Ceremonien daar ontrent gepleegd.

De geheele Staat is geschikt tot oorlogh / want een iegelijk / die Geweer dragen kan / is op een lijst gestelt / en weet zijn post en Geweer; en dat geheele Land door zijn'er bakens soo geordonneert / dat in eene nacht het teeken de geheele Canton over gegeven kan worden; hare militaire Lijsten of Rollen zijn soodanigh / dat elk weet / of hy op de eerste, of tweede, of niet voor de generale sommatie opkomen moet. Men verseherde my tot Bern, dat sy op een algemeene sommatie meer als taghtigh-duysend mannen konden opbrengen. De mannen zijn robuk en sterk, bequaam om groote ongemakken upt te staan / en van een goede disciplijn en krijghs-order; sy hebben in 't gemeen een seer groote aghtingh voor de vryheyd, en liefde voor haar Land, maar goede Officiers ontbreken haar. Hoewel nu de Onderzaten van den Staat rijk zijn / is nochtans 't Gemeen arm. Sy konnen wel een schielijken indal in haar Land tegenstaan / maar een langhdurigen oorlogh

Staat van't Oorlogh in Bern.

Digitized by Google

souden sy haast moede worden; ook verepschen hare Landerpen soo veel werk in 't bouwen / datse de mannen / die tot beschermingh van haar Land souden van noden zijn / van den arbeyd niet souden konnen missen. Sy souden inder daad soo gelukkigh zijn / als eenigh volk / als de Keyser aan de eene zijde d'Elzas / en de Spaansche aan de andere zijde het Fransche Comté hadden / alsoo sy dan voor haar Nabuuren niet souden te vreesen hebben; maar nu beyde dese Provincien in de handen der Franschen zijn / is de saak heel verandert: want gelijk Basel elke oogenblik in gevaar is / wegens het Guarnisoen van Hunningen, 't welk maar een Canon-schoot daar van af is / leyt het geheele Land van Vaud open voor het Fransche Comté, en heeft noch gefortificeerde plaatsen, noch goede passagien om het selve te versekeren / soo dat haar misslagh in het toelaten / dat het selve in de handen der Franschen viel / soo grof was / dat ik eenige moeyte nam om dien aangaande onderright te worden / daar van ik dan u hier verhalen sal 't geene ik heb van iemand / die doen een seer aanzienlijke plaats bekleedde / welke / gelijk hy het geheym seerlijk wist / my scheen oprechtelijk de waarheyd te seggen. Hy seyde my / dat de Hertogh van Lotharingen in den krijghs-raad meermaals voorgeslagen had / dat men van die kant / daar Vrankrijk open lagh / en seer slecht gefortificeert was / in Vrankrijk behoorde in te vallen; dit herhaalde hy meermaals / en 't wierd bekent in Vrankrijk, soo dat de Koningh resolveerde dat Comté te besetten / maar hy gebruykte dese voorhoede / dat hy / vreesende de Switsers gaande te maken / aan die zijde een neutraliteyt aanbood; maar de Spaansche, die met reght oordeelden / dat het soo wel het interest was van de Cantons, als van haar / om dat Comté in hare handen te bewaren / wegerden daar in toe te stemmen; en voegen ondertusschen geen sorgh om 't selve te beschermen / en scheenen dat over te laten voor de Switsers.

Verhael hoe 't Fransche Comté in des Koningh van Vrankrijks geweld gekomen is.

Ondertusschen quam het Fransche geld hy rijkelijk tot Bern, en na dat die / welke waarschijnlijkst haar daar konden tegenstellen / gewonnen waren / stelde de Fransche Minister haar voor de noodsakelijkheyd / in welke sijn Meester hem vond / om hem selven van die zijde te versekeren; maar dat hy haar altijd geven wilde een neutraliteyt / indien de Spaansche daar toe verstaan wilden; en daar nevens wierden haar aangeboden alle versekeringen, die met woorden konden gegeven worden / dat sy van de nabuurschap der Fransche nopt de minste schade / maar in tegendeel alle mogelijke beschermingh te verwachten hadden. De Spaansche hadden genoeghsame reden gegeven / om in hare beraadslagingh op deselve niet veel te letten: want sy wilden noch de neutraliteyt aannemen / noch ook een aanzienlijke magt senden om dit Graafschap te bewaren / soo dat het byna onbegrijpelijk scheen de Fransche voorstellingh aan te nemen: maar een van haar stelde voor /

Digitized by Google

booz / 't geene een dzye en onbedurvene Vergaderingh seherlijk soude aangenomen hebben / dat sy dat Graefschap selfs souden gaan aanbeerden / en dat sy soo doende de neutralitept verseheren souden / 't welk het al was dat de Franschen boozgaven / te begeeren / en dat sy de Spaansche lightelijk souden te dzeeden stellen / en haar onkosten dan dese invasie komen wederkrijgen / als sy by 't maken van een algemeene vreede dat Graafschap aan haar souden weder geben. Hy beroonde de elende / in welke haar Land booz sulken maghtigen Nabuur komen mocht. Maar 't was alles te bergeefs; soo dat hy onsinnigh boierd / en booz de Stad bekend maakte / dat de Staat verkoght, en alles verlooren was. Haar misslagh sien sy nu te laat / en souden / soo het mogelijk waar / 't selve verbeeteren; maar dit is'er van; veele particuliere Leeden van desen Staat leven soo op den roof en bupt / die sy van 't Gemeen komen halen / dat sy / ten ware sy eenpaarlijk dese misbzuyken verbeterden / nopt in staat sullen zijn om veel upt te boeren: want in veele van hare Bailjuwschappen, van welke sommige Abdyen zijn / leven de Bailjuwen niet alleen van de Ondersaten / maar ook van den Staat, boozgevende datse soo veel ober uptgegeven hebben / dat een groot deel van 's Lands inkomen, daar sy Ontfangers van zijn / tot betalingh van haar verschot ingehouden booz / 't welk d'Heer d' Erlack, als eens sulken rekeningh boozquam / deede seggen / dat het een dzeemde saak was / dat d'Abdy de Moniken niet sou konnen voeden. En seker de maght van de Bannerets of Vaandrighs is soo groot / dat men soude meenen / dat sy veele abupsen souden konnen verbeteren.

De Stad Bern wozd in vier lighamen, niet ongelijk onse Compagnien tot Londen, verdeelt / welke sijn de Bakkers, de Vleeschhouwers, de Leerbereyders, en de Smeden. Elk Burger nu van Bern wozd een Lid van een deser Societeyten, of Maatschappije, die sy Abdyen noemen; want het waarschijnlijk is / dat deselve van ouds een soozt van een Religieuse Broederschap waren. Elk van dese kiest twee Bannerets, die van vier jaar tot vier jaar by beurte haar bedieningh waarnemen / en hebben elk aan sijn officie vast een Bailjuwschap, welke hy behoud booz sijn leven. Sy hebben haar naam van de banieze der besondere Abdyen, gelijk de Standaart-dragers in Italien. Ook dzagen de Raadsheeren of Burgermeesters noch haar naam van de oude titelen Edicus of Advocaat, welke ten tijden van de Roomsche Keysers de titel was van de boozuaamste Magistraat der Steden. De Kamer van de vier Bannerets, die dese officien hebben / heeft een groote maght / sy examineren en stupten alle rekeningen, en nemen aan die geene / welke na eenige bedieningh staan / soo dat niemand sonder haar goedkeuringh aan den Raad van de twee honderd boozgestelt kan wozden. En dewijl dit nu de hooghste intrigue van haar Staat is / soo hebben sy soo een onbepaalde maght ou pemand van die bedieningen upt

Verdeeling der Stad Bern in 4. lighamen.

Naam Banneret, waar van afkomstig.

Maght van de Kamer der Bannerets.

Digitized by Google

uyt te ſlupten/ dat haar officie/ 't welke ſy voor haar leven hebben/ niet min aanſienlijk is als dat van den Raadsheer of Burgermeeſter, hoewel ſy in den rangh beneden hem zijn. Sy verhandelen haar ſaken met groot beleyd/ daar my dit exempel in een ſollicitatie na de Raadsheers plaats/ niet langh geleden voorgevallen/ gegeven wierd. Daar was iemand/ die van een ſterken dryft zijnde/ hem ſelven van die bedieninghe voor die/ welke/ noch bloedvriendſchap van hem zijnde/ gequalificeert waren om daar over te ſtemmen/ ſoo verſeekerd had/ dat de Bannerets geloofden/ dat hy het boven ſijn meede-ſollicitant/ welke ſy gunſtigh waren/ ſoude wegh-dragen/ en daarom ſtelden ſy een derden meede-ſollicitant op/ wiens maaghſchap waren die perſoonen/ welke vaſt ſtonden voor hem/ wiens bevorderingh ſy tegen-ſtonden/ en door dit middel wierden ſy alle van het ſtemmen uytgeſlooten/ ſoo dat de verkieſinghe na 't ſooghmerk geſchiedde.

Lof van den Heer d'Erlak.

De voornaamſte Man in Bern, die de regeerende Raadsheer was/ doen ik was tot Bern, is d'Heer d'Erlack, Neef van dien Heer d'Erlack, die Gouverneur was tot Briſack, en een brevét had om Marſchalk van Vrankrijk te zijn. Deſe is een van de adelijkſte Geſlaghten in Bern, die in het afwerpen van de Tyrannye van Ooſtenrijk een ſterke hand hadden/ en ſedert altijd van al den anderen Adel grootlijks onderſcheyden geweeſt zijn. Het tegenwoordigh Hoofd van dat Geſlaght is een ongemeen man/ hy heeft in zijn Canton een groot aanſien en maght/ niet alleen voor ſoo veel hy Raadsheer is/ maar ook door de byſondere hoogh-aghtingh/ die men van hem heeft: want hy word geoordeeld de wijſte en eerweerdighſte Man van den Staat te zijn/ hoewel het eenigſins vreemd is/ hoe hy in ſulken regeringh ſoodanigen heerſchappye voeren kan/ nademaal hy met de andere noch gaſt noch vraſt. Hy is een Man/ die ſeer nuchter/ ſtatigh/ en deftigh is/ en draaght hem ſelven meer als Staats-dienaar in een Monarchie/ en als een Magiſtraat in een Volk-regeeringh: want men ſiet in hem geen van die practijken/ die in ſulken regeeringh ſchijnen noodſakelijk te zijn. Hy heeft groote goederen en geen kinderen/ ſoo dat hy geen overlegh behoeft te maken tot bevorderingh van zijn huysgeſin of Geſlaght/ en doet al 't geene hy kan om deſe abuyſen van den Staat, hoewel de quaal veroudert en ongeneeslijk ſchijnd/ te verbeteren.

Verhaal van een ongeluk dat hy had in 't Jaar 1656.

Hy had in den oorlogh/ die voor 30. jaren/ in het jaar 1656. tuſſchen de Paapſche en Proteſtantſche Cantons was/ een ongeluk. Om de gelegenthey van 't ſelve te verhalen vind ik my verbonden een korte buytenſprongh te maken. De vreede van Switſerland word voornaamlijk ſtaande gehouden door een wet/ waar in alle de Cantons zijn overeengekomen/ dat elk Canton ſonder het algemeen Verbond te benadeelen/ ontrent den Godsdienſt ſulke reglementen magh maken/ als hy het dienſtigh oordeeld. De Paapſche Cantons nu hebben ſulke wet-

ten

ten gemaakt / dat de Religie te veranderen met de dood geſtraft ſal werden. Sy gaan al tſamen op een geſtelden dagh jaarlijks in de Mis, en de Meeſters der huysgeſinnen ſweeren ten eynde hares levens toe aan den Staat getrouw / en in haar Religie ſtantvaſtigh te ſullen blijven; uyt dien hoofde nu geven ſy voor 't afvallen tot Ketterij met de dood en verbeurte van goederen te ſtraffen / om dat het een ſchendingh van ſoo taſtelijk beſworene trouwe is. Maar aan de andere zijde ſijn in de Proteſtantſche Cantons de geene / die van Religie veranderen / alleenlijk gehouden om te vertrekken / en buyten haar Canton te leven / maar haar goederen behouden ſy / en 't voord haar toegelaten deſelve te verkoopen. Men kan niet nalaten meer van den goedertierener aart des Euangeliums in de eene te merken als in de andere. In de twee Cantons Appenzel en Glaris worden beyde Religien toegelaten. Die van d'een en d'andere Religie genieten gelijke Privilegien. Ook noemen de twee Cantons, in ſommige Bailjuwſchappen, die door de Cantons van Friburg en Bern in 't gemeen geconqueſteert zijn in de Oorlogen met Savoyen, de Bailjuwen by beurten; en worden beyde de Religien ſoo ſonder onderſchejd toegelaten / dat'er in d'eene Kerk de Mis gedaan en gepredikt word / op ſulken wijſe / dat ſonder de minſte diſorder of murmuringh op d'eene Sondagh de Mis voorgaat / en de Predicatie volght / en op den volgenden de Predicatie eerſt / en de Mis achter na gedaan word.

Maar als in het jaar 1657. eenige van de Canton Switz haar Religie verandert hadden / en na Zurich waren geweken / wierden hare goederen geconfiskeert, en eenige andere / die ook verandert / maar die Canton niet verlaten hadden / gevangen en onthooft. Zurich eyſchte de goederen der gevlughte / maar die van Switz, in plaats van ſulks toe te ſtaan / eyſchten haar Onderſaten te rugh / om tegen deſelve als delinquanten of misdadigen te procedeeren / en fondeerden haar op een wet / door welke de Cantons verbonden zijn de crimineele misdaders van een ander Canton, die ſich onder haar ophouden / over te leveren / wanneer ſy van die Canton, daar onder ſy behooren / gevordert worden. Maar die van Zurich en Bern oordeelden dit onmenſchelijk en onchriſtelijk te zijn / hoewel de Gedeputeerde van Baſel anders van gevoelen waren / en oordeelden dat ſy overgelevert moeſten worden / 't welk die van Zurich ten hooghſten onſmakelijk was. Die van Switz bedreven aan de Onderſaten van Zurich eenige moetwil en gewelt / en weygerden daar van voldoeningh te geven. Op dit alles volghde tuſſchen de Proteſtantſche en Paapſche Cantons een Oorlogh. De Cantons van Zurich en Bern vergaderden een Leger van vijf-en-twintigh duyſent mannen / 't welk door den Heer d'Erlack gecommandeert / maar in verſchejde deelen verdeeld wierd. De Papiſten hadden niet boven ſes duyſent mannen / echter overvielen ſy d'Erlack met een Corps niet veel

Digitized by Google

grooter als hare / beyde partijen trokken na een kort gheweght af / en verliepen / verlatende 't Canon van de Canton van Bern een geheelen dagh in het Veld; ten laatsten / als die van Lucern sagen / dat niemandt stand hield om 't Canon te defendeeren / voerden sy 't selve af. Dit verlies verwekte in Bern sulken oproer / dat sy gerefolveert scheenen d'Heer d'Erlack te dooden / maar hy quam met sulken onverschrokten moed / en deed sulk een verhaal van het ongeluk / dat sy daar genoegen in schepten / en de oproer gestilt wierd; kort hier na wierd den Oorlogh geëyndight. Veele oordeelden hier van / dat / hoewel de Papisten wyeselijk handelden / het echter geschiedde volgens haar wetten / en dat geen ander Canton met die van Switz, over 't geene sy by sulken gelegentheyd deeden / konde twist of kraakeel maken. Binnen weynigh jaren herwaarts stond verschil te rijsen in de Canton van Glaris, daar men seyde / dat de gelijke Privilegien aan beyde de Religien toegestaan niet onderhouden waren; maar by dese gelegentheyd handelde de Nuncius van den Paus geheel anders / als men van hem soude konnen verwagt hebben: want oordien de Ministers van dat Hof in alle disputen, die de Religie raken / gemeenlijk stookebranden geweest zijn / handelde hy hier lieber als een Middelaar, en daar oogenschijnlijk die van de Paapsche zijde onrecht hadden / stelde hy hem by die van Lucern, welk de voornaamste van de Paapsche Cantons is / soo krachtigh tusschen beyden / dat het verschil bygelept wierd.

Gestelheyd der gebouwen binnen Bern.

Maar om tot Bern weder te keeren / staat aan te merken / dat de Gebouwen geen pracht in het aansien / noch van binnen veele gemakken hebben / maar bequaam zijn / en overeenkomen met de wijse van leven in dat Land. De straten niet alleen van Bern, en de grooter Steden, maar selfs de kleynste Dorpen sijn voorsien met Fonteynen, die geduryg loopen / welke / gelijk se groot gebruyk geven / soo hebben se ook haar fraayheyd. De groote Kerk van Bern is een seer treflijk Gebouw / maar zijnde gebouwt op den top van den Bergh / op welken de Stad leyd / schijnt dat de grond haar begon te begeven; om dan deselve tegen te houden en te ondersteunen / hebben sy een groot Gebouw opgericht / 't welk meer gekost heeft als de Kerk selfs; want daar is gemaakt een platte form, welk een vierkant is, dat aan de eene zijde de Kerk heeft / en aan de andere zijde een breede muur / versterkt met stijlen of pijlaren, die ontrent vijftigh voeten hoogh zijn. Mywierd geseyd / dat de geheele grond tot het benedenste van den Bergh op bogen was gemaakt. Dese platte form is de voornaamste wandelplaats van de Stad; en de Rivier daar naast beneden vertoont een seer schoon gesicht / want een gedeelte is daar van afgeleyd tot de Molens, en de Rivier de Aar loopt soo ver als die afleydingh gaat over een schuynsafdaalende steenen grond, welke sy seggen met groote kosten gemaakt te zijn; en dit maakt een schoone en ruyme graght.

De

Digitized by Google

De tweede Kerk is de Kapel van de Dominicanen, daar ik ſagh het beruchte Hol, 't welk upt een van de Cellen der Dominicanen na een beeld in de Kerk gingh/ dat my gelegenthepd geeft om die Hiſtorie hier wat breeder ter neder te ſtellen: Want gelijk het een van de merkelijkſte bedriegeryen is/ die de wereld opt geweten heeft/ ſoo is het wy geloofſijk/ dat/ dit ontrent twintigh jaar voorgevallen zijnde/ eer de Reformatie tot Bern aangenomen wierd/ het niet weynigh toegebraght heeft/ om des volks gemoederen tot die veranderingh te berepden. Ik ben bequamer 't ſelve beſonderlijker te verhalen/ om dat ik 't origineele proces geleſen heb in een Latijns gedenk-ſchrift/ 't welk onderteekent was door de Notariſſen van de Geſanten des Paus, die tot onderſoek deſer ſaak overgeſonden waren. Het ſchrift is van meer als 130. bellen papier/ naauw/ en aan alle zijden beſchreven/ ſijnde in de daad een groot boek. Ook heb ik de gedrukte verhalen ſoo defectueus gevonden/ dat ik de moepte nam/ om 't geheele verbolgh te leſen/ daar van ik u hier een waarachtigh kort begrijp geben ſal.

De twee beroemde Orders, die in de dupſtere eeuwe 't beſit van een hooge achtingh hadden/ geraakten in een groote jalouſie tegen malkanderen. De Dominicanen waren de geleertſte, ſy waren de uptſtekenſte Predikers van die tijden/ en hadden 't beſtier van de Hoven der Inquiſitie, en andere voornaame bedieningen der Kerke in hare handen. Maar de Franciſcaners aan de andere zijde hadden een uyterlijken ſchijn van meerder ſtrengheyd, rouwer kleedingh, naauwer regulen, en groter armoede, al 't welk haar in de oogen van het eenboudige volk ſulke voordeelen gaf/ dat ſy de andere eer-titelen van der Dominicanen verder opwegen konden. In 't kort/ de twee Orders waren in een haat, en een grooten yver om de voorrangh geraakt; maar/ dewijl de devotie ontrent de maaght Maria in die eeuwen een drift was/ welke de overhand had/ ſoo hadden de Franciſcanen hier voor veel voor upt. De Dominicanen, die haar geheel bemoepden met de gevoelens van Thomas Aquinas voor te ſtaan/ waren daar voor verplicht ſtaande te houden/ dat ſy in erffonde geboren was/ 't welk voor de Franciſcanen aan het volk wierd voorgeſtelt niet minder als een Gods-laſteringh te zijn/ daar door dan de Dominicanen by de gemoederen van het volk/ dat met genegenthepd voor de onbeſmette ontfangenis van Maria ten hoogſten ingenomen was/ begonden te kort te ſchieten.

Verhaal van ſeker bedrogh door de Dominicaner Moniken uytgevoert.

Ontrent het begin van de vijfthiende eeuw gebeurde het/ dat een Franciſcaner Monik tot Frankfort predikende/ een Dominicaner Monik Wigand in de Kerk quam/ welken de Cordelier ſiende begon hy upt te roepen met danckſeggingh aan God/ dat hy niet van een Order was/ die de H. Maaghd onteerde/ of de Vorſten in het Sacrament vergiftighde; (want een Dominicaan had den Keyſer Henricus de VII. met het Sacrament vergeven.) Wigand met dit bloedigh verwijt ten

Digitized by Google

hooghſten geterght zijnde heet hem liegen / daar upt een diſpuut rees / welk in een oproer eyndighde / en den Dominicaan byna ſijn leven gekoſt had / doch hy ontquam het. De geheele Order reſolveerde haar te wreken / en beraadſlaaghde in een Capittel, gehouden tot Wimpfen in het jaar 1504. / op wat wijſe ſy de aghtingh van haar Order, die by 't volk geweldigh gedaald was / ſtaande houden / en die van de Franciſcanen ter neder werpen ſouden. Hier van de Vergaderingh namen aan dit voornemen in 't werk te ſtellen / want ſeyden ſy / nadien het volk ſoo genegen is om fabelen en droomen te geloven / ſoo moeten wy aan onſe kant ook eens droomen / en trachten het volk ſoo wel als andere gedaan hebben te bedriegen. Sy beſlooten Bern het tooneel te maken / op 't welk haar voorſlagh ſoude in 't werk worden geſtelt / alſoo ſy de luyden van Bern te dier tijd bequaam vonden om pets ligtelijk aan te nemen / en niet bequaam genoegh om ontrent ongemeene voorvallen nauw onderſoek te doen. Wanneer ſy nu haar deſſeyn gefoormeert hadden / diel haar een bequaam inſtrument daar toe in de hand / want eenen Jetzer quam / om als een Leke-broeder haar kleedingh aan te nemen. In deſen was al 't geene ſy tot uptvoeringh van haar voorſlagh noodigh aghteden / want hy was heel ſleght en eenvoudigh, en ſeer genegen tot ſtuursheyd. Sijn humeur dus wel afgeſien hebbende / begonden ſy haar voornemen in 't werk te ſtellen eben op dien naght / als hy daaghs te voren die kleedingh aangenomen had / 't welk was op Vrouwen-dagh anno 1507. Een van de Moniken quam bedektelijk in ſijn Cel, en verſcheen hem / als ware hy in 't Vagevyer geweeſt / in een vreemde gedaante / hebbende by zijn mond een doos, op welke wanneer hy blies'er vyer upt ſijn mond ſcheen te komen / hy had ook eenige Honden by hem / die ſijn pijnigers geleken te zijn. In dit poſtuur quam hy dight by den Monik die te bed was / en haalde op een bekende hiſtorie / welke ſy aan al haar Moniken plegen te vertellen / om haar van het afleggen harer kledingh af te ſchrikken / en deſe was / dat een van die Order, die de Overſte of Superieur van haar Huys tot Soloturn was / na Parijs reyſende ſijn kleed afgeleyd / en daar op in ſijn Leken-habijt gedoodet was. De Monik in die vermommingh ſeyde dat hy die perſoon was / en om die misdaat tot het Vagevyer veroordeeld / maar hy voeghde daar by dat hy door middel van hem daar upt ſoude konnen verloſt worden / en verſterkte dat met een ſchrikkelijk geroep / uptdrukkende de pijnen die hy leed. De arme Monik (Jetzer) was ongemeen verſchrikt / maar de ander gingh voort / en verſocht van hem een belofte om al 't geene hy van hem begeerde te doen / ten eynde hem upt de pijn te verloſſen. De verſchrikte Monik beloofde al 't geen hy van hem eyſchte; daar op de andere ſeyde / dat hy wiſt dat hy een grooten heyligh was / en dat ſijn gebeden en mortificatien groote kraght ſouden hebben / maar die moeſten heel ongemeen

zijn;

Digitized by Google

zijn; 't geheele Kloofter moeſt een geheele week langh haar ſelven al t'ſamen met een geeſſelinge kaſtijden en diſciplineeren, en hy moeſt / terwijl de Mis gedaan wierd / in 't geſight van alle / die in de Mis komen ſouden / in gedaante van pemand aan het kruys uytgeſtrekt leggen in een van haar Kapellen; hy voeghde daar by / dat hy dit doende de uytwerkingen van de liefde / die de ſalige Maaghd hem toedroegh / neffens veele andere ongemeene dingen / bevinden ſoude / en ſeyde / dat hy met twee andere geeſten vergeſelſchapt aan hem wederom verſchijnen ſoude / hem verſekerende / dat al 't geene hy tot ſijn verloſſing leed hem op de heerlijkſte wijſe ſoude beloont en vergolden worden. De morgenſtond was ſoo haaſt niet gekomen / of de Monik verhaalde deſe verſchijningh aan de overige van het Convent / die daar over ten hooghſten ſcheenen verwonderd te zijn / en hielden al t'ſamen daar op aan / dat hy de diſcipline die hem opgelepd was ondergaan ſoude / en elk nam aan 't ſijne te doen. Dus quam de bedrogen Monik alles net in een van de Kapellen haarer Herk na. Dit trok een groot getal beſienders t'ſamen / die den armen Monik al t'ſamen als een Heyligh of Sanct aanmerkten / terwijl de vier Monikken, die het belepd van 't bedrogh hadden / in haar Predicatien het mirakel van die verſchijninge voor alle man vergrootten. De biecht-vader van den Monik was meede over dit geheym / en door dit middel wiſten ſy alle de minſte paſſagien van deſen armen Moniks leven / ſelfs tot ſijn gedaghten toe / 't welk haar in 't belepd van de ſaak niet wepnigh hielp. De biecht-vader gaf hem een hoſtie met een ſtuk houts, dat / gelijk hy voorgaf / een waaraghtigh ſtuk van het Kruys was / en hier door ſoude hy hem ſelven / indien eenige andere verſchijningen hem moghten voorkomen / verſterken / nadien de booſe geeſten daar door ſekerlijk ſouden bedwongen worden. De naaſte naght hier aan wierd de voorgaande verſchijningh vernieuwd / en de vermomde Monik braght met hem twee andere / ſoo toegemaakt / dat de Monik meende dat ſy in der daad duyvels waren. De Monik vertoonde haar de hoſtie, welke haar ſoo verſchrikt maakte / dat hy van de kraght van dit preſervatyf ten vollen voldaan was.

De Monik, die voorgaf dat hy in het Vagevyer leed / ſeyde hem ſoo veel van de geheymen ſijnes levens / en van ſijn gedaghten / die hy van den biecht-vader wiſt / dat de arme Monik in volkomen meeningh quam / dat de verſchijningh alleſins waar was. In twee deeſer verſchijningen / die op deſelve manier toegingen / ſprak de vermomde Monik veel van de Order der Dominicanen, die hy ſeyde / aan de H. Maaghd ongemeen lief te zijn / als welke haar ſelven bewuſt was in erf-ſonde ontfangen te zijn / en dat de Doctoren, die het tegendeel leerden / in het Vagevyer waren: Dat de hiſtorie van St. Bernardus, die met een vlak op ſijn lichaam geſien ſoude zijn / om dat hy hem tegen

het feest van de onbesmette ontfangenis gestelt had / maar een verdichtsel was: doch dat het waar was / dat eenige afgrijselijke vliegen op de tombe van St. Bonaventura verscheenen waren / om dat hy het tegendeel geleert had: Dat de Salige Maaghd een afkeer had van de Cordeliers, om datse haar gelijk maakten met haar Soon: Dat Scotus, om wiens Canonisatie de Cordeliers doen te Romen hard aanhielden / verdoemd was / en dat de Stad Bern soude verwoest worden / om datse binnen hare Muuren sulke pesten van menschen herberghden. Als de opgelepde disciplijn volkomelijk uptgeboert was / verscheen de Geest wederom / en sepde nu upt het Vagevyer verlost te zijn / maar dat hy niet konde in den hemel ingelaten worden / voor dat hy het Sacrament, sonder 't welk hy gestorven was / ontfangen had / en dat hy daar na wilde de Mis doen voor de geene / welke voor haar groote liefde hem upt die pijn verlost hadden. De Monik beeldde hem in dat de stem een weynigh na die van den Prioor geleek / maar hy was doen soo ver van eenigh achterdoght te hebben / dat hy op dese inbeeldingh niet veel aght en gaf. Eenige dagen hier na verscheen deselve Monik gelijk een Nonne geheel kostelijk / en sepde aan den armen Monik dat sy was St. Barbara, voor welke hy een besondere devotie had / daar by voegende dat de H. Maaghd sulken behagen had in sijn liefde / datse voorgenomen had hem te komen besoeken. Hy riep daar op straks het geheele Convent te samen / en verhaalde aan alle de Monikken dese verschijninghy / welk van haar alle met groote vreughde aangenomen wierd. De Monik ondertusschen wierd slaauw van verlangen na de verbullingh der belofte hem van St. Barbara gedaan. Na eenige dagen verscheen hem de verlanghde gekleed als de H. Maagd pleeght op de groote Feest-dagen / en in der daad met deselve kleederen. By haar waren eenige Engelen, welke hy daar na bevond die kleyne beeldjens van Engelen te zijn / die sy op de groote heylige dagen op de altaren setten; daar was ook in de plaatse boven sijn hoofd een katrol vast gemaakt / en een koord aan de Engelen geknoopt / welk haar deed in de lucht oprijsen / en rondom de Maaghd vliegen / dat het bedrogh noch meer vergrootte. De Maaghd na eenige liefelijke woorden hem toegesproken te hebben prijsende sijn verdienste en disciplijn, sepde hem dat sy in erf-sonde ontfangen was / en dat de Paus Julius de tweede / die doen 't gebied had / een eynd van dit disputt maken / en het feest van haar ontfangenis, dat Sixtus de vierde ingesteld had / afschaffen soude / en dat hy / de Monik, het instrument soude moeten zijn / om de Paus van de waarheyd deser saak te overreden. Sy gaf hem drie droppelen van haar Soons bloed, welke waren drie bloedige traanen / die hy over Jerusalem gestort had / en dat betekende datse drie uyren in erf-sonde geweest / maar upt dien staat door sijn genade verlost was. Want het schijnt de Dominicanen geresolveert waren

ren de saak soo te schikken / dat sy het groote point van haar ontfangenis in sonden souden winnnen / en echter haar soo ver wilden voegen met eerbiedigheyd tot de H. Maaghd, met welke de wereld soo seer ingenomen was / dat sy geloofd soude worden maar een heel korten tijd in die Staat gebleven te zijn. Sy gaf hem ook vijf droppelen bloeds in 't fatsoen van een kruys, welke waren bloedige tranen / die sy had uytgestort doen haar Soon aan het kruys was. En / om hem ten vollen te overtuygen / bood sy hem een hostie aan / die een gemeene hostie geleek / en schielijk van een sterk roode coleur scheen te zijn. 't Bedrog van dese gemeende besoekingh wierd meenighmaal ontrent den misleyden Monik hervat. Ten laasten seyde hem de Maaghd, datse hem sulke merktekenen van hares Soons liefde tot hem / geven wilde / die alle twijfelingh van 't geene sy hem seyde soude weghnemen. Sy seyde dat de vijf wonden van St. Lucia en St. Catharina ware wonden waren / en dat sy deselve hem ook indrukken wilde: dus begeerde sy dat hy sijn hand uytsteken soude. Hy had niet veel sin om een gunst te ontfangen / by welke hy soo veel soude moeten lijden / maar sy nam sijn hand met geweld / en sloegh een nagel door deselve; 't Gat was groot als een erret, soo dat hy door het selve klaarlijk de keers sien konde. Dit braght hem uyt een vermeende verdrukkingh tot een dadelijke benauwdheyd en doodelijke anghst; maar hem daght dat sy sijn hand aanraakte / en dat hy een salf rook / met welke sy het gat smeerde; (hoewel sijn biecht-vader hem wijs maakte dat dit maar een inbeeldingh was.) De gemeende Maaghd liet hem voor die tijd in die staat.

De verschijningh geschiede wederom den volgenden naght / en braght eenige linne doeken mede / welke een ware of ingebeelde kracht hadden om sijn smerten te verzaghten; de gepretendeerde Maagd seyde / dat deselve eenige van die doeken waren / in welke Christus gewonden was / en gaf hem te gelijk een slaap-verwekkenden drank; terwijl hy nu vast in slaap was / wierden de andere vier wonden in sijn lighaam soodanigh ingedrukt / dat hy geen pijn gevoelde.

Maar om dit te doen / begaven haar de Monikken tot de toverkonst, en de Onder-Prioor toonde aan de andere een boek dat daar vol van was / maar hy seyde dat / eer deselve eenige kracht konden doen / sy God versaken moesten / 't welke hy niet alleenlijk deede / maar ook met een formeele acte / die hy schreef / en met sijn bloed ondertekende / hem selven aan den Duyvel over gaf / hoewel hy de andere daar toe niet verplichtte / maar alleen om God te versaken. De drank was gemaakt uyt een tsamenmengingh van Fonteyn-water en Chrisma / of H. salf / de hayren van eens kinds ooghbrauwen / wat quikfilver / eenige grijnen wierook / yets van een wasse Paas-keers / eenigh geconfacreert sout / en het bloed van een ongedoopt kind. Dese compositie was een geheym / welke de Onder-Prioor aan de andere Monikken

niet

niet communiceerde. Hier door wierd de arme Monik Jetzer byna geheel ongevoeligh. Als hy wakker wierd / en uyt synen diepen slaap ontwaakte / voelde hy dese wonderlijke indzukselen in syn ligbaam / wierd boven maten opgetogen in verrukkingh / en quam tot de inbeeldingh / dat hy nu alle de deelen van het lijden onses Salighmakers uytgestaan had. Hy wierd op het groot Autaar aan al het volk vertoont / tot verwonderingh van de geheele Stad / en geen kleyne quellingh of mortificatie van de Franciscanen. De Dominicanen gaven hem eenige andere dzanken in / door welke een convulsie of tsamentrekkingh in hem verdorsaakt wierd. Als nu deselve ophield / wierd 'er een stemme gehoort / die door dat hol quam / welke daar als noch te sien is / en van een der Cellen recht door een groot gedeelte van de muur der Kerk henen gaat: Want een Monik sprak door een pijp of bupse / en aan 't eynd van het hol was een beeld van de Maagd met een kleynen Jesus in haar armen / tusschen welken en syn Moeder de stem scheen voort te komen / ook scheen het beeld tranen te storten / die een schilder op haar aangesight soo levendigh geschildert had / dat het volk daar door bedzogen wierd. De kleyne Jesus vraaghde waarom sy weende / daar sy op sepde / dat het was ter oorsaak syne eer haar was gegeven / door dien men sepde / dat sy sonder sonde geboren was. Om dit te beslupten / voerde de Monikken dese saak soo dristigh upt / dat den armen bedzogen Monik ten laatsten het selfs quam te ontdekken / en resolveerde de Orden te verlaten.

Het bespeurde bedrogh uytgebragbt,

't Was nu te vergeefs hem met meerder verschijningen te bedziegen / soo dat hy een Monik, die de persoon van de Maaghd in een andere gedaante / namelijk met een kroon op haar hoofd vertoonde / byhans omgebzaght had. Ook had hy op sekeren tijd de Moniken over 't belepd / en succes van dese bedziegery soo klaar hooren spreken / dat hy de geheele saak ontdekte; hier door wierd hy / gelijk men sich ligh-telijk inbeelden kan / verbult met al den gruwel en schrik / die sulke ontdekkinge hem geven konden.

De Monikken, vreesende / dat een bedzogh / 't welk tot dus verre soo wel gelukt was / geheel te niet loopen / en tot haar naderl gebrupkt soude worden / oordeelden de sekerste wegh te zijn hem de geheele saak bekend te maken / en hem tot d'uptvoeringh van het bedzogh te verpligbten. Sy sepden hem in wat aghtingh hy soude zijn / wanneer hy de reputatie / die hy reeds verkreegen had / staande hield / en dat hy de voornaamste persoon van haar order soude worden. Eyndelijk / sy overrededen hem dat hy met dit bedzogh voortgaan soude. Maar ten laatsten / vreesende dat hy het alles soude ontdekken / resolveerden sy hem te vergeven; waar van hy soo sterken bevattingh had / dat / als op sekeren tijd hem een brood gebzaght wierd / 't welk met eenige spere-

Digitized by Google

speceryen opgemaakt was / hy het selve een tijd langh bewaarde / en als het groen wierd voor de jonge wolven wierp / die in 't Klooster waren / en ook straks daar van stierben. Ook was de constitutie van sijn lichaam soo sterk / dat / hoewel sy hem op vijf verschepden tijden vergift ingaven / sulks hem echter niet aan kant hielp. Sy hielden ook by hem met allen ernst aan / om God te verlaken, 't welk sy noodsakelijk voordeelden / op dat alsoo haar tover-kunst over hem haar werkingh hebben moght; maar hy wilde daar nopt toe verstaan. Ten laasten dwongen sy hem om een vergiftige hostie te nemen / die hy echter / soo dra hy deselve door gesiikt had / weder uptbraakte; en dat haar missende geesselen sy hem met een yseren keeten soo wreedelijk / en gordeden deselve soo nauw om sijn lijf / dat hy / om verder pijne voor te komen / haar swoer met woorden van de grootste verbloekingh sijnes selfs / dat hy dat geheym nopt ontdekken / maar het selve voorts uptvoeren zou. En dus bedroogh hy haar ter tijd toe hy gelegenthepd vond om upt het Klooster te geraken / en hem selven te werpen in de handen van de Magistraat, aan welke hy alles ontdekte.

Godloos verzoek van de vier Monikken aan een Monik gedaan, 't welk hy weygert,

En de tormenten die hy derhalven van hen heeft geleden.

De vier Monikken wierden gevat / en in de gevangenisse gesteld. Een verhaal van de geheele saak wierd gesonden / eerst aan den Bisschop van Losanne, en daar na te Romen. Men kan wel denken dat de Franciscanen alle mogelijke sorgh droegen om dit wel te doen ondersoeken. De Bisschoppen van Losanne en van Zyon of Sitten, neffens den Provintiaal der Dominicanen wierden geordonneert om het proces te maken. De vier Monikken namen eerst haar uptvlught op de geloofweerdighepd van Jetzer, 't welk verworpen wierd. Daar na met de pijnbank gedrepghd zijnde / stelden sy een wijdlopigh pleydoy daar tegen aan. Maar hoewel de Provinciaal daar toe niet verstaan wilde / wierden sy echter op de pijn-bank gebracht. Eenige stonden deselve langh upt / maar ten laatsten bekenden sy het geheele verbolgh van het bedroogh. De Provintiaal scheen hem daar aan gelegen te laten zijn: want hoewel Jetzer hem de geheele saak geopenbaart had / wilde hy nochtans hem geen geloof geben / en belaste hem in tegendeel aan hem gehoorsaam te zijn. Maar een van de Monikken sepde rond upt / dat hy van het geheele secreet wist / en daarom ontweek hy het / maar sterf eenige dagen daar na te Constance of Costenz, hem selven / gelijk geloofd wierd / vergeven hebbende. 't Proces was een tijd langh stil / maar een jaar daar na, als'er een Spaansche Bisschop quam / voorsien met een volle maght van Romen, en 't geheele bedroogh ten vollen bleek / wierden de vier Moniken van haar Priesterschap afgeset / en aght dagen daar na / zijnde den laatsten Mey 1509. te Meudon, aan de andere zijde van de rivier / tegen over de groote Kerk, verbrand. De plaats van de executie / soo wel als het hol in de muur / daar door de stem tot het beeld overgebracht was / wierd my aangewesen.

De vier Monikken gevat,

En verbrand.

Digitized by Google

Dit was seherlijk een van de duplste / en nochtans best belepde bedriegeryen / daar men oyt van geweten heeft / en soude duyten twijfel / als de arme Monik voor de ontdekkingh gestorven was / by de nakomelingen hebben doorgegaan / voor een van de grootste mirakelen, die'er geweest waren; en 't geeft een quaat nadenken / dat veele andere mirakelen der Kerk van deselve nature geweest zijn / hoewelse geluckliger uytslagh gehad hebben.

Ik sal u met den Staat van Bern niet langer ophouden / maar sal alleenlijk hier by voegen een generale aanmerkingh, die sich te sightbaar opdoet / om niet ergens vertoont te worden / en welke van te grooten nadruk is / om niet een bysondere opmerkingh te verdienen. Dese raakt wel alle de Cantons, maar ik geefse u hier / om dat ik meer gelegenthejd had om se te maken tot Bern, als 't selve daar meer gesien / en my daar langer als in andere Cantons opgehouden hebbende. Switserland is gelegen tusschen Vrankrijk en Italien, welke beyde Landschappen onvergelijkelijk rijker, en beeter voorsien zijn met alle vermakelijkheden en bequaamheden tot 'smenschen leven / als het selve / en nochtans is Italien byna geheel van volk ontbloot, en dit tot sulken elendigen staat gebracht / dat pemand / die't niet gesien en heeft / het sich qualijk inbeelden kan; en Vrankrijk ten grooten deele onbewoond / en de Inwoonders tot een armoede gebracht / die sich alesins / daarse gesien kan worden / in haar huysen, voorraad, kleederen en gedaanten vertoond.

In tegendeel is Switserland uytnemende vol volks, en men siet in de Dorpen soo wel als in hare Steeden alle de bewijsen / die men bedenken kan / van overvloed en rijkdom; haare huysen en vensters zijn wel gemaakt / de hooge wegen worden wel onderhouden / al het volk gaat wel gekleed, en een pegelijk leeft onbekommerd. Dese aanmerkingh deed my noch meer verbaast staan ontrent het Landschap van de Grisons, dat byhans geheel geen land of grond en heeft / als zijnde gelegen in de Valeyen, die wegh gespoeld worden van de beken, welke van de bergen neder-vlieten / en hare wateren somtijds met sulken geweld en schielijkheyd doen swellen / dat in veele plaatsen de geheele grond wegh gespoeld word / en nochtans zijn dese Valeyen wel bewoond / en elk een leeft'er gelukkigh en gemakkelijk onder een saghte en lieflijke regeringh, terwijl andere rijke en vrughtbare Landen tot sulken elendigen staat komen / dat / gelijk veele der Inwoonders gedwongen worden ont hare woonplaatsen te verlaten / de over-blijvende ter nauwer noot leven / en de swaare lasten / die haar opgelepd worden / betalen konnen. 't Onwetende volk / als het ontrent de regeeringen speculatien maakt / redeneert in 't gemeen seer eenboudigh / maar sy bevinden wel de waarheyd / dat / hoewel sy een quaad beslupt daar uyt maken / een aangename en gemakkelijke regeeringh, hoewel over een sleght Land.

en

Digitized by Google

en met veele ongelegentheden vergeſelſchapt / menſchen na haar trekt / of ten minſten by haar houd; daar in tegendeel een ſtrenge regeeringh, hoewelſe in algemeene ontwerpen redelijk ſchijnet / haar Onderdanen ſelfs upt de beſte en wenſchelijkſte plaatſen verdrijft.

In mijn wegh van Bern quam ik na deſe plaats door Soloturn, gelijk ik door Friburg quam / als ik van Loſanna repſde na Bern. Deſe ſijn naaſt Lucern de voornaamſte van de Paapſche Cantons, en men ſiet in haar een grooter drift en ſuperſtitie / als in Italien of Vrankrijk. Langh te voren eer ſy binnen de Kerkdeuren komen / knielen ſy neder op de ſtraten, als'er in de Kerke de Mis gedaan word. De beelden ſijn daar ook uptmuntent groot. In de Hooft-kerk van Soloturn is een beeld van God den Vader, als een oud man met een grooten ſwarten baard / hebbende onſen Salighmaker op ſijn knyen / ende een Duyve boven ſijn hooft. Hier begintmen ook een devotie op de Ave Marias klok, welke in Vrankrijk ter nauwer nood bekent is / maar door geheel Italien gepractiſeert word. Op den middagh, als de Sonne ondergaat / lupd de klok / en elk ſpreekt een Ave Maria, en een kort gebed tot de Maaghd. Maar daar ſy in Italien haar ſelven met het afnemen haarer hoeden vergenoegen / knielenſe in Switſerland meeſt alle op de ſtraten neder / 't welk ik nergens heb ſien practiſeeren in Italien, uytgenomen tot Venetien, daar het noch van allen niet gedaan en word. Maar niet tegenſtaande deſe groote ſuperſtitie ſien alle de Switſers haar gemeen intereſt ſoo wel / dat ſy met malkanderen in een ſeer goed verſtant leven / 't welk men in der daad aan de Canton van Lucern moet dank weten / alſoo aldaar een anderen geeſt in de Regeeringh is / die van de gene / welke in de meeſte der andere Paapſche Cantons plaats heeft / vyy verſchilt. De Spaanſche Ambaſſadeur, en de Pauſelijke Nuntius, die in die Stad reſideeren / brengen ook veel toe / om deſelve in ſoo een goed humeur te houden / alſoo het haar intereſt is Switerland te verceenigen. En door dit middel word menighmaal de hitte en de onbeſchaydenthepd van de andere Cantons ingetoomt en gematight. De Jeſuiten beginnen in Switſerland alſoo maghtigh te worden als elders. Sy hebben een ſchoon Kloofter en Kerk, gelegen in de beſte plaats van Friburg. Ook'is het niet langh geleden / dat ſy ſijn aangenomen tot Soloturn, daar een jaarlijks inkomen tot onderhoud van thien derſelven geordonneert wierd van duyſent ponden, met dit bedingh / datſe nopt boven dat getal komen ſouden. Maar daar deſelve eens plaats gegrepen hebben / vinden ſy middelen om alle bepalingen door te breken / en ſijn nu reeds daar ſoo rijk geworden / dat ſy daar een Kerk en Kloofter bouwen / 't welk / eer het voltrocken ſal zijn / koſten ſal vier hondert duyſent ponden, daar de Koningh van Vrankrijk hondert duyſent ponden toe geeft. Want / alſoo ſijn Ambaſſadeur in die Canton reſideert / oordeelt hy niet ſijn glorie over een te komen

Den Auteur komt te Soloturn.

Groote ſuperſtitie der Papiſten aldaer.

Jeſuiten vryheyd aldaer.

Digitized by Google

een gedenkteken van sijn mildadigheyd op te rechten voor een Order die / soo langh sy daar voordeel by vinden sal / niet sal nalaten haar weldoenders te flatteeren.

Abdy en Nonneklooster aldaar.

In deselve Canton is een Abdye, die hondert duysent ponden inkomen heeft; ook is daar een rijk Klooster van Nonnen, die de kleeding der Capucijnen aan hebben / 't welk / gelijk my gesepd wierd / sestigh duysend ponden inkomen heeft / en daar maar 60. Nonnen in zijn / die aldus elk voor haar hooft duysent ponden inkomste hebbende in een Land, daar weynigh geld sich verre uytstrekt / in alle bedenkelijke overvloed leven konnen. Maar 't geene pemand tot Soloturn meest verbaast maakt / is de groote fortificatie, welke sy met een muur om de Stad maken / zijnde de treffelijkste en sterkste / die ergens te sien is. De steen, met welke deselve van buyten opgemaakt is / is een soort van Marmer, maar van sulken grootte / dat veele steenen thien voeten langh, en twee voete breed en dik zijn. Maar hoewel dit een kostelijk en schoon werk sal zijn / soude het echter weynigh te bedruyden hebben / als een groot Leger 't selve met geweld quam t'attaqueeren. De muur aan de zijde van de Rivier / aan welke de Stad leyd / is voltrokken / gelijk ook het Contrescharp, en sijn nu doende om aan de andere zijde der Rivière een Fort te maken / 't welk sy voor hebben op deselve wijse te versterken. Dit heeft haar ontrent twee millioenen ponden gekost / welke groote onkosten haar meenigmaal heeft berouw doen hebben van haar onderneminghy; en sekerlijk is 't een Fortificatie, die in geval van Rebellie de raserije en 't woeden van het Landvolk kan wederstaan / al dat'er van noden is.

Gestelde heyd der Regering aldaar.

Dese Canton heeft / gelijk als Bern, twee Raadsheeren, of Burgermeesters. De kleyne Raad-bestaat uyt ses-en-dertige; sy hebben 12. Bailjuschappen onder haar / die voor die geene / welke deselve bekomen konnen / seer profitabel zijn; sy hebben ook een Bursarius, en maar een Banneret. Alle de Cantons hebben haar Bailjuwschappen; maar soo'er eenige disorder tot Bern in het verkiesen harer Bailjuwen is / is deselve onder de Paapsche Cantons vry grooter / alwaar / gelijk een buytenlands Bediende daar residerende my sepde / alles verkocht wierd. Dese Minister, hoewel hy wist van wat Religie ik was / schroomde echter niet my vry uyt te seggen / dat de Catholijke Cantons soo goeden regeeringh niet en hebben als de Protestantsche. De Justitie word gemeenlijk onder haar verkocht; en sy hebben in haar onderhandelingen met buytenlandsche Vorsten somtijds geld getrokken / beyde van de Fransche en Spaansche Ambassadeurs, en op een selven tijd tegen malhanderen strydende artijkelen onderteykent.

Beschrijvingh van Baden.

Baden heeft in sich selven niets dat aanmerkens weerdigh is / als haar gunstige gelegentheyd / die het selve tot de sitplaats van de algemeene Vergaderingh der Cantons, maakt / hoewel het niet en is een van

van deſelve / maar een Bailjuwſchap, 't welk in 't gemeen aan acht van de oude Cantons behoort. Ten laatſten quam ik hier te Zurich, die / gelijk ſy de eerſte / aanſienlijkſte en eerweerdighſte Canton is / ook / als zijnde de eerſte / die de Reformatie aangenomen heeft / met opſight op ons een voorrangh van een hooger natuur heeft. En van Zurich.

Deſe Canton is veel kleynder als die van Bern, echter in 't gemeen veel rijker; ſy rekenen op een waarſchouwingh van 24. uuren vijftigh duyſend man tſamen te konnen brengen; haar Onderſaten leven gelukkigh / want de Bailjuwen hebben gereguleerde ordres / en trekken van de boetens maar den honderſten penningh, ſoo dat ſy niet verlokt worden / gelijk die van Bern, die de boetens geheel voor haar hebben / om tegen haar Onderſaten Proces te maken / en daar dit tot Bern een geduryge intrigue in de geheele Stad over haar Bailjuwſchappen is / is dat hier in tegendeel een dienſt, welke de Burgers volgens hare order verbonden ſijn aan te nemen / maar na welke niemand ſtaat. De regeeringh is byna deſelve als tot Bern, en de Magiſtraatsperſoon, die tot Bern Raadsheer genoemd word / word hier Burgermeeſter genoemd. 't Inkomen van den Staat word hier behoorlijk berekend / ſoo dat de gemeene beurs veel rijker is als die van Bern; het Magazijn is beeter voorſien / en de fortificatien zijn regulierder. Daar word een grooten handel gedreven / en gelijk haar Zee / die 24. mijlen langh / en 2. of 3. mijlen breed is / haar met allerlep voorraat voorſiet / ſoo brenght haar rivier hare manufacturen na den Rhijn, van waar deſelve na haar behagen vervoert worden. 't Krip is een van haar voornaamſte manufacturen, 't welk in alle opſighten het beſte is / dat ik opt geſien heb. Ik wil de gelegenthepd van de Stad niet beſchrijven / maar ſal my vernoegen met u te ſeggen / dat deſelve uytnemende plaſierigh lepd; 't Land ontrent deſelve is berghaghtigh; de winters zijn'er ſterk / want 't meyr of de Zee vriest geheel toe / alleenlijk ſijn'er ſommige plaatſen in 't ſelve / daar nopt ys lepd / 't welk geloofd word een bewijs te zijn / dat aldaar eenige wellen en ſpringh-aderen zijn / die ſulken hitte verooraaken / gelijk ook in de Zee van Geneve, in de welkel / hoewelſe nopt geheel toe en vriest / nochtans groote ſtukken ys op verſchepde plaatſen leggen / die in eenige andere gedeelten van de Zee nopt geſien worden / dat men ſeght upt die ſelve oorſaak voort te ploepen.

Maar om weder te keeren na Zurich, ſiet men hier de opreghte oude eenvoudigheyd der Switzers, die met geen dertelhepd of pdelhepd verdorven is / haar vrouwen gaan niet alleen niet gemeenſaam om met mannen / uytgenomen die / welke haar naaſt beſtaan / maar ſelfs op de ſtraat van vreemdelingen met beleefdhepd ontmoet zijnde / toonen ſy geen beleefdhepd wederom / want de vreemdelingen alleen

Digitized by Google

nemen hare hoeden voor de vrouwen af / doch dese toonen geen beleefthepd daar tegen : Ook worden hier gelijk in geheeel Switserland de vrouwen niet gegroet / maar de beleefdhepd word bewesen met haar by de hand te vatten. In de gelegenthepd van Zurich is pets singulier / dat namelijk haar kleynen Raad bestaat uyt vijftigh persoonen / maar in deselve maar 25. te gelijk sitten / soo dat de twee helften van desen Raad, gelijk elk der selven zijn eygen Burgermeester heeft / ook by beurten de regeeringh in haar handen hebben / en alle ses maanden / te weten in 't midden van de somer, en op Kerstijd veranderen. De geheele Canton word verdeeld in negen groote Bailjuwschappen, en een-en-twintigh Castelijnschappen. De eerste woonen geburigh elk op zijn plaats / maar de Castelijn, die altijd een van den grooten Raad is / heeft buyten soo wepnigh te doen / dat hy tot Zurich woont / en maar op gesette tijden des jaars gaat om de justitie te handhaven.

Vrdeelingh deses Cantons.

Deughdsaamheyd deser Cantons.

De deught van dese Canton is merkelijk gebleken in haar vaste aanklevingh aan de oude Capitulatien en Accoorden met Vrankrijk, soo datse niet in eenen Artijkel ontbroken hebben / gelijk door alle de andere Cantons wel geschied is / want daar in de andere het geld den hooghsten invloed heeft / heeft het selbe hier nopt de oberhand gehad. De oude inkomsten van de Kerk hebben sy in 't gemeen meer tot godvruchtige gebruyken overgebracht als ergens mijns weetens geschied is. Sy hebben veele Gasthuysen, die wel onderhouden worden / in een der selven wierden / gelijk men my zey / 650. arme onderhouden. Maar gelijk sy alle de daden van liefde / welke tot sulke begiftingen behooren / betoonen / soo beraghten sy de pdele praght van gebouwen, die doorgaans elders soo seer gesoght word; want de hare sijn seer sleght en eenboudigh / daar een van de regeeringh my met beweginghen nadruk van sepde / dat sy het oordeelden genoegh te zijn haar armen te onderhouden als armen, en meenden niet te passen dat men deselve logeerde als Princen,

De Deken en het Capittel worden insgelijks noch onderhouden als een Collegie, en genieten de inkomsten / welke sy hadden voor de Reformatie. Maar indien sy rijkelijk leben konnen / doen sy ook veel werk / want sy prediken gemeenlijk twee of driemaal daaghs, ten minsten eens. De eerste Predicatie begint 's morgens ten vijf uuren. Van Geneven af door geheel Switserland word dagelijks gepredikt / 't welk by de Reformatie in plaats van de Mis ingestelt is. Maar de Predicatien sijn doorgaans te langh, en de Predicanten sijn afgeweken van 't eerste ooghmerk deser predicatien, 't geen was om een geheel Capittel te verklaren / en daar uyt een vermaninge te doen / 't welk indien het soo wierd aangelepd / dat het in 't geheel niet meer als een vierendeel uurs duyrde / soude het te gelijk van het volk met minder vermoepthepd en meerder profijt gehoort worden / en seer groot door-

deel

veel weſen voor de Predikers. Want gelijk het haar verplichten ſoude meer de H. Schriften te beſtuderen / ſoo ſouden / als ſy haar alsus eens van de practicale declen der Schrifture hadden meeſter gemaakt / ſulke korte en eenvoudige diſcourſen haar geen minder moeyte koſten / als de meer-bewrochte Predicatien, die het grootſte gedeelte van haar tijd weglmeynen / en voor meer als te veel ſeer weynigh te pas komen.

Onder de Archiven van den Deken en het Capittel is een groote verſamelingh van brieven, geſchreven of aan / of van Bullingerus. Deſelve ſijn t'ſamen gebonden / en maken veel groote ſtukken in Folio upt. Buyten twijffel ſoude men daar upt veele beſonderheden / rakende de Hiſtorie der Reformatie konnen ontdekken / alſoo Bullingerus, gelijk hy langh leefde / ook in hooge achtingh was. Hy beſorgde / dat eenige van onſe Engelſche Ballingen onder de Regeeringh van de Koningin Maria ſeer vriendelijk ontfangen wierden / beſonderlijk Sands, die namaals Eerts-biſchop van Jork geweeſt is / Horn, daar na geworden Biſſchop van Winchelter, en Juëllus Biſſchop van Salisburry. Hy logeerde haar in het Kloofter / en onthaalde haar met alle mogelijke vriendelijkheyd / en gelijk ſy eenige ſilvere bekers met een opſchrift / daar in ſy het vriendelijk onthaal 't geene ſy daar gevonden hadden / erkenden / en welke ik geſien heb / aan het Collegie vereerden / hebben ſy niet nagelaten een geduryge correſpondentie met Bullingerus te onderhouden / na dat de Reformatie onder de Koningin Eliſabeth gelukkigh herſtelt was. Terwijl ik daar waar / heb ik byhans een geheel ſtuk van gemelde brieven geleſen. De meeſte derſelven behelſden maar het gemeene nieuws / maar ſommige waren van meer gewichts / en hadden haar opſicht op de verſchillen, die doen in ſwangh gingen / rakende de kleedingh van de Clergie, 't welk het eerſte begin van onſe ongelukkige verdeelingen gemaakt heeft. 't Blijkt ook upt de brieven / welker orgineelen ik geleſen heb / dat de Biſſchopen de oude kleedingh hebben willen behouden / meer upt gevoeghlijkheyd na de genegenthеyd van de Koningin, als upt behagen in deſelve / ja ſy waren ſoo ver van deſelve goed te kennen / dat ſy rond-upt haar misnoegen daar ontrent uytdrukten. Juëllus wenſt in een brief / gedateert den 8. February 1566. / dat de kleedingen te gelijk met alle andere overblijffels des Pausdoms heyde upt de Kerk / en upt de gemoederen des volks geworpen moghten worden / en beklaaght het / dat de Koningin daar ſoo vaſt op ſtond / datſe niet toelaten wilde eenige veranderinge daar in te maken. In Januarius desſelven jaars ſchrijft Sands ten dien eynde. Contenditur de veſtibus Papiſticis utendis, vel non utendis, dabit Deus his quoque finem. d. i. Men diſputeert tegenwoordigh over de Paapſche kleedingen, of men die gebruyken ſal, of niet, maar God ſal ook hier een eynde van geven. Horn, de Biſſchop van

Brieven van Bullingerus aldaar.

Digitized by Google

van Wincheſter, gaat verder: want in een brief gedateert den 16. July 1565. ſchrijft hy met een ongenoegen van de acte over de kleedingen / en druckt uyt dat'er eenige hoope was / om / ſoo het de Paapſche partye niet belettede / in de naaſte ſittingh van het Parlament, deſelve afgeſchaft te krijgen / en hy ſchijnt in twijfel te ſtaan of hy hem ſelven ontrent die kleeding ſoude conformeeren of niet / daar over hy het advys van Bullinger verſoekt. Ook word in veele brieven / over die ſtoffe geſchreven / verſekert / dat Crammer en Ridley beyde voorgenomen hadden een acte te beſorgen tot afſchaffingh van die kleedingen / en dat ſy alleenlijk ſtaande hielden / dat deſelve wettigh en geoorloft / doch niet datſe betamelijk waren / en daarom die particuliere perſoonen / welke de wetten wepgerden te gehoorſamen / tegenſpraken. Grindal ſchrijft in een brief / gedateert den 27. Auguſti 1566., dat alle de Biſſchoppen / die over Zee geweeſt waren / op haar wederkeeren met de Koningin gehandelt hadden / om 't verſchil over de kleedingen te ſtaken; maar ſy was met ſulken voor-oordeel ingenomen / dat / hoewel ſy alle haar beſte gedaan hebben / om haar van 't voorſetten van deſe ſaak te diverteeren / ſy echter onbuyghſaam bleef. Dit had haar doen reſolveeren om ſich de wetten te onderwerpen / en na een bequame gelegenthepd te waghten om 't ſelve te veranderen. Hy beklaaght de quade uptwerkingen / die de tegenſpraak van ſommige daar over gehad heeft / alſoo deſelve den geeſt van de Koningen ten hooghſten gaande maakte / en ſy nu in deſe ſaak pheriger en heeter was / als voor deſen: ook bedankt hy Bullinger voor den brief / die hy geſchreven had / in den welken hy de geoorloftheyd van die kleedinge had voorgeſproken / 't welk hy ſeyde grooten dienſt te hebben gedaan. Kox de Biſſchop van Ely klaaght in een ſyner brieven over de afkeerighepd / welke ſy in het Parlament ontrent alle de voorſtellingen / die tot reformatie of verbeeteringh der abuyſen gedaan wierden / vonden. Juell ſchrijft in een brief / gedateert den 22. Méy 1559., dat de Koningin wepgerde het Hoofd der Kerke genoemd te worden / en daar by voeghde / dat die tijtel / als alleenlijk aan Chriſtus eygen zijnde / niet met reght aan eenigh ſterflijk menſch gegeven konde worden; dat ook ſulke Tijtelen voor den Antechriſt ſoo veel misbruykt waren / dat deſelve niet langer behoorden aangehouden te worden. Over alle deſe paſſagien ſal ik geen aanmerkingen maken: want ik ſtel deſelve enkelijk hier ter neder / om te toonen wat het gevoelen van onſe voornaamſt Kerkelijke perſoonen geweeſt zijn / over deſe verſchillen / welke ſedert ons in ſulke heete en hevige diſputen ingewikkelt hebben; en dit magh tot een opmerkelijke narighting ſtrekken voor die / welke voor hebben moghten de hiſtorie van die tijd te beſchrijven.

't Laatſte particulier / waar meê ik voorneem deſen brief te endigen / moght ſchijnen wat te geleerd te zijn / indien ik aan een

Digitized by Google

een Man van minder kennis en verſtand als aanſien ſchreef.

Ik heb in mijn repſen de moeyte genomen om eenige Manuſcripta van het Nieuwe Teſtament te onderſoeken over de twijffelachtige plaats in den Sendbrief van den H. Johannes: Drie ſijn'er die getuygen in den Hemel, de Vader, het Woort, en de H. Geeſt, en deſe drie ſijn een. Bullinger twijffelde ſeer daar aan/ om dat hy 't ſelve niet en vond in een oud Latijns geſchreven exemplaar tot Zurich, 't welk ontrent acht hondert jaren oud ſchijnt/ alſoo het geſchreven is met ſulken ſchrift/ dat ten tijde van Carel de Groote begonde gebruykt te worden. Ik heb het geſchreven exemplaar opgeſlagen/ en vond die paſſagie daar niet. Maar dat was ſeherlijk de misſlagh of nalatigheyd van den Copyeerder, want voor de algemeene brieven word in dat Manuſcript, of geſchreven exemplaar de voorreden gevonden van den H. Hieronymus, in de welke hy ſeyd/ dat hy in die Overſettingh te nauwkeurig geweeſt was/ op dat hy het bedrogh der Arrianen, welke deſe paſſagie, rakende de Drie-eenigheyt, uytgewiſt hadden/ ontdekken moght. Deſe voorreden is gedruckt in den Bijbel van Lira. Maar ik kan geen reden geven hoe het komt/ dat deſelve door Eraſmus in het uytgeven van de Werken van dien Oudvader uytgelaten is. Want gelijk men aan de eene zijde niet te haaſtigh moet weſen/ om over de oprechtigheyd van Eraſmus te oordeelen/ ſoo kan men aan de andere zijde/ nadien die voorreden ſtaat in alle de oude of nieuwer geſchrevene exemplaren van die Bijbels, daar de andere voorredens, die ik opt geſien heb/ in zijn/ niet light bevatten waarom Eraſmus deſelve niet aan 't light gebracht heeft/ daar deſelve is in de geſchrevene Bijbels tot Baſel, daar hy de Werken van den H. Hieronymus in druk uytgaf. In het oude Manuſcript of geſchreven exemplaar des Bijbels van Geneve, 't welk meer als 700. jaren oud ſchijnt te zijn/ ſtaat beyde de voorrede en die paſſagie, maar met dit onderſcheyt van de gemeene editien, dat de gemeene editien en exemplaren het vers, dat van den Vader, het Woord, ende Geeſt ſpreekt/ ſetten voor dat/ 't welk van den Geeſt, Water en Bloed ſpreekt/ welk in deſe Coppe daar achter komt. En op dat ik hier een eynde make van de verſcheydene leſingen/ die ik in mijn repſen van deſe plaats gevonden heb/ is te Venetien in de Bibliotheek van St. Marcus een geſchreven exemplaar in drie talen/ de Grieckſche, Latijnſche, en Arabiſche, welke niet meer als 400. jaren oud ſchijnt te zijn; in 't ſelve word deſe paſſagie in de Grieckſche taal niet gevonden/ maar in de Latijnſche word deſelve geſtelt achter de andere drie/ met een ſicut, dat is/ gelijk als, om deſelve aan 't voorgaande te herhten. Ook ſtaat beyde de voorreden van den H. Hieronymus, en deſe paſſagie in een geſchrevene Latijnſchen Bijbel, dewelke in de Biliotheek van St. Laurentius tot Florencen is/ maar deſelve komt achter die andere paſſagie,

Digitized by Google

en woꝛd daar met een ſicut, gelijk in 't exemplaar van Venetien, aangehaalt/ welk woꝛd ſicut, dat is/ gelijkals, in 't geſchreven exemplaar te Geneven niet en is. Te Baſel ſijn twee Grieckſche geſchrevene exemplaren van de Sendbrieven, die ontrent 500. jaren oud ſchijnen: in geen van beyde deſelven woꝛd deſe paſſagie gevonden; ook heeft men daar een ouden Latijnſchen Bijbel, oud ontrent 800. jaren/ waar in de voorreden van Hieronymus wel ſtaat/ maar deſe paſſagie ontbreekt. Tot Straatsburgh ſagh ik vier ſeer oude geſchrevene exemplaren van het Nieuwe Teſtament in het Latijn, drie derſelven ſcheenen van ontrent de tijd van Carel de Groote, maar het vierde ſcheen ouder te ſijn/ en te behooren tot de ſevende eeuw, en in 't ſelve ſtaat noch de voorrede op deſe plaats/ maar die woꝛden ſijn'er met een andere hand onder op die zijde bygeſteld. In twee van de andere ſtaat wel de voorreden, maar die paſſagie niet; alleenlijk is deſelve in een van die op de kant bygevoeght. In het vierde ſtaat wel beyde die voorreden, en dit vers, maar dat komt achter het vers van de andere drie, en woꝛd daar aan geheght met deſe woꝛden/ ſicut tres ſunt in cœlo, dat is/ gelijk'er drie in den Hemel zijn.

't Quam my vreemd voꝛ/ en 't is byna ongeloofljk/ dat in de Bibliotheek van het Vaticaan geen oude Latijnſche Bijbels zijn/ want daar ſe hier meer als op andere plaatſen behoꝛden te ſien te zijn/ ſagh ik daar geen/ die boven de 400. jaren oud was. Daar is het vermaarde Griekſch exemplaar, 't welk van groote waardy is/ als zijnde/ gelijk de Canonik Shelſtrat, die bewaarder van de Bibliotheek was/ verſekerde/ voꝛ thien hondert jaren oud, gelijk hy dat ook voꝛ de groote gelijkheyd der letteren met die/ welke op het beeld van St. Hippolytus zijn/ bewees; alſoo deſelve ſoo wel overeenquamen/ dat/ indien dat opgerechte beeld ontrent ſijnen tijd gemaakt is/ men aan de oudheyt van dit geſchreven exemplaar niet twijffelen moet. Zijn de letteren niet ſoo ſchoon/ ende en hebben ſy alle de lieuteken van oudheyd niet/ die in 't geſchreven exemplear des Koninghs tot St. James ſich opdoen/ echter is het ſelve beter bewaart/ en noch volkomener en geheelder. De paſſagie, die my tot deſe digreſſie afgeleyd heeft/ woꝛdt in het Vaticaanſche geſchreven exemplaar niet gevonden/ gelijk ook niet dat Manuſcript des Koninghs. Hier mede ſal ik mijn verhaal van Zurich afbreken. De gemeene Bibliotheek is ſeer treffelijk/ de Saal, daar in deſelve ſtaat/ is ruym en wel geboꝛdineert; ook is daar een ſeer net en fray Cabinet van Medalien. Dus breek ik af/ maar wanneer ik ſoo veel voꝛtgekomen ſal zijn/ dat ik ſtoffe tot een anderen Brief van dit Boek vergadert heb/ ſoo moght gy een tweede onderhoud/ hoedanigh het ook is/ verwachten van

Bibliotheek tot Zurich.

Uwen, &c.

Poſt-

Digitized by Google

Poſt-ſcriptum, of Naſchrift.

Ik heb u geſept / dat de Bailjuwſchappen tot Bern vergeven werden door een ſoort van Ballen, 't welk ſoo toegaat / dat niemands ſtem bekent kan worden. Maar nu moet ik'er by voegen / dat ſy / ſedert ik daar geweeſt ben / een merkelijk reglement gemaakt hebben / ontrent de manier van het ſtemmen, als'er eenige Ampten te begeven zijn / 't welk met die van Venetien nader over een komt / en de ſollicitanten meer voor 't geval openlegt en onſeker maakt / en gevolglijk van die kuppersjen / die om deſe bedieningen verkrijgen ſoo gewelddigh in ſwangh gaan / een eynde maken kan. Daar worden ſoo veel Ballen in een doos gewurpen / als'er perſoonen zijn die recht om te ſtemmen hebben / en tegenwoordigh zijn. Een derdendeel der ſelven is verguld, en twee deelen ſijn maar verſilverd. Elk neemt daar een Bal upt / maar niemand kan ſtemmen als die de vergulde Ballen hebben / ſoo dat na deſen van pemand meer als twee darde-parten verſekert ſijnde in gelijken graad neffens andere ſal komen ſtaan.

Daar is eene ſaak / over welke de Switſers, beſonderlijk die van Bern, niet genoegh geroemt konnen worden. Sy hebben / ſedert de vervolgingh in Vrankrijk begonnen is / voor die geene / welke derwarts vluchteden / altijd op ſulken genereuſen en Chriſtelijken wijſe ſchuyl of uytplaats verleent / dat het alle roemelijke gedachtenis tot haar verdient / die men daar van maken kan. De Predicanten en andere / welke in 't begin in Vrankrijk verooydeelt wierden over de ſaak van de Cevennes, hebben hier niet alleen een vriendelijk onthaal gevonden / maar ook alle gunſte, die verwaght konde worden en in der daad veel meer als na reden had konnen worden verwaght / want ſy hebben aan de Franſche Predicanten toegelept een penſioen van vijf kroonen ter maand, ſoo ſy ongetrouwt waren / en 't ſelve voor die vrouw en kinderen hadden vermeerdert / ſoo dat ſommige meer als thien kroonen 'smaands hebben. Sy hebben deſelve verdeelt door het geheele Land van Vaud, maar 't grootſte getal derſelve bleef tot Loſanne en Vevay. Om deſe laſt upt de handen wierden alle de liefde-giften van Zurich en de andere naburige Proteſtantſche Staten herwaarts gebragt. Niet alleen hebben de Proteſtantſche Cantons, maar ook de Griſons, en eenige kleyne Staten, die onder de beſchermingh van de Cantons zijn / gelijk als Neuf-Caſtel, of Neuwenburg, St. Gall en eenige andere giften na Bern geſonden / daar dan deſelve met groote diſcretie uytgedeelt wierden / en ſy ſoo op haar namen de verdere laſt / die'er na deſe hulpe noch bleef. Ook is in deſe laatſte en beklaaghlijke ſtroyingh der Kerken het geheele Landſchap met ſulk een geeſt van lief-

Groote mildheyd dier Canton, ontrent de Vluchtelingen uyt

Digitized by Google

Vrankrijk. de en medelijden aangedaan geweeſt / dat een pegelijk ſijn huys en beurſe heeft geopent voor de Vluchtelingen / die in ſoo grooten getal derwaerts quamen / dat'er ſomtijds in Loſanne alleen meer waren als twee duyſent, onder welke op eenen tijd ontrent twee honderd Predicanten waren / die alle met ſulken vriendelijkheyd en mildadige hertelijkheyd bejegent wierden / dat het petsmeer van de eerſte eeuwe / als oſſe herleefde / als van de ontaardingh van die eeuwe / in welke wy leven / deede ſien. Ik ſal dit poſt-ſcriptum, 't welk reeds tot de groottе van een Brief gegroeyt is / beſlupten met een voorbigh exempel van den haat en hitte / die onder de Gods-geleerden over ſaken van ſeer kleyn belangh of gevolgh ontſtaat.

Verhaal van een haat tuſſchen eenige Theologanten ontſtaan. De middel-wegh / welke Amyraldus, Dalæus en eenige andere in Vrankrijk inſloegen over de verſchillen / die in Holland, rakende de beſluyten van God, en de uytſtrekkingh van Chriſti dood, betwiſt-redent wierden / wierd voorgaaans in Vrankrijk gevolght; en men vond eenige / in Switſerland en Geneve, welke van de toerekeningh van Adams ſonde loochenden / de Algemeenheyd van Chriſti dood, en een genoeghſame genade gegeven aan alle menſchen vaſt ſtelden / en daar voor een particulier en byp beſluyt van verkieſingh, met een kragtdadige genade, voor die daar in beſloten waren / beweerden. Deſe wierden genoemd Univerſaliſten, en begonden byp aanſienlijk en maghtigh te worden tot Geneve, daar twee Profeſſoren der Godgeleerdheyd bekend ſtaan deſe gevoelens gunſtigh te zijn. Hier op wierden die / welke het tegengeſtelde gevoelen nauw aankleefden / hevigh en ontſteken / en de twiſt groepde ſoo aan / dat byna de geheele Stad daar in getrokken / en in twee parthyen verdeeld wierd. Indien de Magiſtraat op die gelegenthepd bepde parthyen geboden had ſtil te ſwijgen / ſou ſy ſeker wijſelijk gedaan hebben: want dit ſijn ſpeculatien / die ſoo weynigh ſekerhepd hebben / en ſoo weynigh tot het weſen van de Religie behooren / dat een verſchepdenthepd van gevoelens daar ontrent geen gelegenthepd tot hittighepd of verdeeldhepd behoord te geven.

Met al 't gevolgh daar af. Maar hoewel de parthy der Univerſaliſten binnen Geneve groot was / was deſelve echter ſeer kleyn in Switſerland. En daarom ſtelden eenige Godsgeleerde aldaar / die de oude aangenomene leeringe aankleefden / eenige artijkelen op / in welke niet alleen deſe gevoelens neffens andere ſpeculatien / die men ontrent de onſterflijkheyd van Adam, en andere hoedanigheden tot den ſtaat der onnoſelheyd behorende / wierden veroordeeld / maar ook Capellus ſelve / om dat hy met eenige andere Critici niet alleen deſe nieuwe pointen ſtaande hield / en de byphepd genomen had om 't leſen van het Hebreeuwſch te corrigeeren / als vaſt ſtellende dat voor de Copyeerders of Affſchrijvers van den Bybel eenige miſſlagen bepde in de vocalen en conſonanten waren begaan geweeſt; en in tegenſtellingh van dien wierden alle verbeete-

Digitized by Google

beeteringen van den verwoꝛpen Hebreeuwſchen Bybel, en de oudheyd der puncten / of ten minſten de kraght en het leſen na deſelve vaſt geſtelt / daar dooꝛ ſy dan wel jupſt elk een niet / ſoo veel de oudheyd der puncten aangaat / niet noodzaakten van Buxtoꝛfs gevoelen te zijn. Maar echter de deur ſlooten dooꝛ alle correctien of verbeeteringen van de tegenwooꝛdige punctuatie, of punct-ſtellingh. Indien deſe ober-een-ſtemmingh in de Leer / want ſoo noemen ſy het / de eenige ſtandaart was gemaakt geweeſt / tegen welke niemand ſonder cenſuur onderwoꝛpen te ſijn / had mogen leeren / had die ſtrengheyd verdꝛaaghlijker geweeſt; Maar ſy verplighteden alle die of tot Predikant of tot Profeſſor aangenomen ſouden wooꝛden te teekenen: Sic ſentio, dat is / ſoo gevoele ik; 't welk tot Bern en Zurich vaſt geſtelt zijnde / ook dooꝛ haar authoritept en aanſien tot Geneve, overgebꝛaght wierd. Maar aangaande die reeds in bedieningh waren / teekende de Præſident en Klerck of Schrijver 't ſelve in haarer aller naam. Op deſe wijſe nu waren ſy niet te bꝛeeden met een reglement in deſe ſaak te maken / maar wilden / volgens een ſet-regel / die ſoo meenighmaal dooꝛ de Kerke ſchadelijk geweeſt is / in der menſchen conſcientien indꝛingen / en of jonge Mannen van de Bedieningen uptſlupten / of andere van welke mogelijk eenige niet ſonder tegen-ſpartelingh haarer conſcientien geteekent en hebben / een dwangh opleggen. Nochtans ſijn ſommige / die opgeſtelt hebben / deſe toeſtemmingh af te epſſchen / ſulke eerweerdige Mannen, dat ik vertrouwe / dat deſelve hier in upt een opreghten yver gehandelt hebben / alleen wenſch ik dat ſy in 't geene ſy geloven de waarheyd te zijn / wat toegevender ruymer en ongepaſſioneerder ſielen hadden.

De eenige merkelijke ſchattingh, die de Switſers onderwoꝛpen zijn / is / dat / als vaſte goederen verhoght wooꝛden / het vijfde deel van den pꝛijs aan 't Gemeen gegeven moet wooꝛden. Al de verminderingh / welke de Bailjuw daar ontrent maken kan / is / dat hy het bꝛenghd op het ſesde gedeelte. Dit noemen ſy het Lod, of de beſwaarnis, dat van het wooꝛd allodium afkomt. Maar daar ſijn eenige Landerpen / die van die beſwaarniſſe vry, en allodiaal zijn / en deſe beſwaarniſſe niet onderwoꝛpen. Deſe laſt komende alleen ober de verkopers wierd deſelve geooꝛdeeld een reghtveerdige ſtraf / en een dooꝛſightige intomingh te zijn dooꝛ ſulke die hare goederen qualijk beſteden. Schattingen die de Switſers onderworpen zijn.

Ik wierd in de reden / welke ik u gegeven heb van den ooꝛſpꝛongh der Raadsheeren, noch meer verſterkt / wanneer ik vond dat in ſommige kleyne Steeden van de Canton van Bern de vooꝛnaamſte Magiſtraat dooꝛgaans ſoo genoemd wierd / gelijk by vooꝛbeeld tot Payerne of Peterlingen, ſoo dat ik geenſins twijfel / of / gelijk eertijds ten tijde der Romeynen de Magiſtraat, welke rekenſchap van de Stad geben moeſt / Advocaten genoemd wierden / en gelijk daar na de Righter

Digitized by Google

over civile saken / die door de Bisschoppen wierd gesteld / eerst een Advocaat en daar na Vidam of Vice-dominus, of Stadhouder genoemd wierd / soo segh ik dat dit insgelijks de tijtel was / welke tot Bern altijd onderhouden wierd / terwijl sy onder het Oostenrijksche en Duytsche jok saten / en is by haar behouden / als sy het selve afwierpen.

Misschien heb ik te weynigh aangeroert de laatste onlust die in Switserland in opsight van de Canton van Glaris was / en derhalven sal ik'er noch yets byvoegen. Gelijk nu in de Canton van Appenzel de twee Religien toegelaten sijn / soo sijn sy door onderscheydingh der quartieren van malkanderen afgescheyden / soo dat die van de eene Religie de eene helft des Cantons in / en die van de andere Religie d'andere helft hebben / en aldus elk bysonder leven: maar in de Canton van Glaris zijn sy door malkanderen gemenght. 't Getal der Paapschen is'er tegenwoordigh vry kleyn / my wierd van yemand versekert / dat'er niet boven 200. huysgesinnen van die Religie waren / en die sijn noch soo arm, dat de nood sommige van haar alle dagen tot het veranderen van haar Religie genegen maakt. De andere Paapsche Cantons, siende 't gevaar van haar interest geheelijk in die Canton te verliesen / en voortgeset sijnde door de kupperyen van een Hof / 't welk de politie had om alle de andere Cantons daar in te mengen / deeden haar voordeel met sommige klaghten door de Papisten van Glaris ingebraght / als of / de andere Religie sterker wordende / sy voor veele onreghtveerdigheden en onderdrukkingen open lagen / en daarom versoghten dat die Canton in gelijke twee helften, gelijk als Appenzel verdeeld moght worden; 't welk ten hooghsten onbillijk was / nadien de Papisten het thiende, en mogelijk het twintighste gedeelte van die Canton niet uyt en maakten. En hoewel waar is dat Glaris soo in 't midden van de Paapsche Cantons gelegen is / dat de Protestantsche Cantons haar niet light te hulp souden konnen komen / resolveerden echter die van Glaris liever te sterven / als dese onreghtveerdigheyd te verdragen / en de Protestantsche Cantons resolveerden de Paapsche Cantons den oorlogh aan te doen / als sy hare broederen van Glaris met dese saak souden willen beswaren. Ten laatsten wierd dit temperament gevonden / dat in alle processen tusschen luyden van verscheyden Religie twee derde-deelen der Righters altijd souden sijn van de Religie des verweerders, maar terwijl sy hier meede beesigh waren / setteden dese / gelijk men geloofde / de questie voort / of ten minsten stookten sy daar onder / en wisten met die gelegenheyd haar voordeel te doen: want op die tijd gingh men met de Fortificatie van Hunningen voor de Poorten van Basel sterk voort. Het gewight of aangelegentheyd deser Fortificatie word nu wel bevat / nu het te laat is.

Tot Bern zijn ses Adelijke Familien, die altijd dit voorreght hebben / dat / als yemand van haar gekoren word om in den Raad te zijn / sy

haar

Digitized by Google

haar plaats nemen boven alle de oude Raden, daar de andere haar plaats nemen volgens de order / op welke sy van tijd tot tijd in den Raad komen.

II. BRIEF.

Milanen, den 1. October 1685.

Naar een kort verblijf tot Zurich, reysden wy de Zee af / daar wy passeerden onder de Brugh by Rapperswil, welke een seer schoon werk is voor sulken Landschap. De Zee is daar ontrent een halve mijl breed, de Brugh, die daar over leyt / is ontrent twaalf voeten breed, maar heeft geen Leuningen aan de een of de andere sijde / soo dat / als het hard waayd / 't welk daar niet ongemeen is / een mensch groot gevaar loopt van in het water te wayen. Dit selve gebrek vond ik bykans aan alle de bruggen van Lombardyen, dat my heel vreemd scheen: want dit bescherm-middel met soo kleynen koste / konnende gemaakt worden / was het een schrik de bruggen soo bloot te sien / en dit verwekte meer verwonderingh op sommige plaatsen / daar de Bruggen hoogh en langh zijn / en echter heb ik noyt van eenigh ongeluk daar uyt ontstaan gehoort / maar in dese Landschappen sijn de luyden sober en nughteren, soo dat de dronkenschap daar niet veel in swangh gaat. Na twee dagen reysens quamen wy tot Chur, de Hooft-stad van de Grisons, daar wy een algemeene Vergaderingh van de drie Bondgenootschappen vonden sitten / soo dat ik my thien dagen daar op gehouden hebbende / van veele en groote besonderheden / dese Bondgenootschappen rakende / die anders door de bank niet bekend en sijn / berighte kreegh. De Stad is maar kleyn, en mach tusschen vier en vijf-duysend zielen bevatten. Sy leyt in een laaghte aan een kleyn Riviertjen, 't welk een weynigh beneden de Stad in den Rhijn valt. Sy is van zijden met bergen omset / soo dat men daar een heel korten Somer heeft / alsoo de sneeuw voor Mey of Junius niet ontdoopt en is / en / doen ik daar was / begon het al te sneeuwen in September. Aan de Oost-zijde van de Stad is op een verhevener plaats de Cathedrale Kerk, 't Paleys van den Bisschop, en het Klooster of Convent, daar in den Deken en ses Præbendarissen woonen. Binnen het Klooster of Convent sijn sy alle Paapsch, maar de geheele Stad is Protestantsch of Gereformeert, en leven seer wel en nabuurlijk met malkanderen. Meer als een vierdendeel van een mijl na de hooghte van den Bergh gaat men door een steylte op na de Kapelle van S. Lucius: hoewel ik aan de legende van den Koningh

Voordere reys des Auteurs.

Komt te Chur.

Gelegentheyd der Chur.

Koningh Lucius, en zijn komen soo verre van hups om den Apostel van dese Grisons, of Graubundters te zijn / niet veel geloof en gaf / dzeef echter mijn nieuwsgierighepd mp derwaarts. Sijn Kapel is een klepn verwulfsel ontrent thien voeten in het vierkant, daar in een Altaar is / en op eenige groote Feest-dagen de Mis bediend wozd. Desselve is gelegen onder een natuurlijk verwulfsel / 't welk in een Steenrots is / en geoozdeeld geweest is om bequamelijk geseghd te komen wozden een Cel of Kluys van een Heremijt geweest te zijn. Upt die Steenrots vallen eenige droppelen van een kleyn fonteyntjen bp de Kapelle neder. De Bisschop verseherde mp / dat het selve een miraculeuse kraght tegen swakke oogen had / en olyaghtigh was / maar noch de smaak, noch het gevoel konde mp eenige olpaghtighepd ontdecken. Ik geloof het booz de oogen seer goed kan zijn / gelijk al het water upt de Rotsen: Maar als ik aanbood den goeden ouden Bisschop te toonen dat de Legende van Lucius allesins een Fabel was / en wel allerdupdelijkst soo veel deselve op de Grisons siet / en dat wp op die tijd in Britannien geen Koningh gehad hadden / maar alleenlijk een Provincie of Landschap onder de Romeynen behoorende geweest waren / dat ook geen oude Schzijbers daar van spzeken / Beda de eerste zijnde / die dan't selve meld / en dat de boozgewendde Brief aan den Paus Eleutherius neffens de antwoozd op den selven klare merkteekenen van bedzogh vertoonden / soo had dit alles bp den Bisschop geen kraght / alsoo hp mp verseherde dat sp daar van in haar Kerk een overleveringh hadden / die in haar Brevier ingevoeghd was / en aan welke hp volkomen geloof gaf. Hp verhaalde mp ook de andere Legende van des Koninghs Lucii Suster S. Emerita, die daar verbzand was / en van welkers omhangh-kleed onder hare Reliquien daar noch een merklijk stuk bewaart wierd. Ik beken nopt eenige Reliquien gesien te hebben / die haar soo sleght op deed: want het is een stuk van een versleten linnen kleed, dat onlanghs gewasschen is / en 't geene daar aan gebzand was scheen geen Maand oud te zijn; en nochtans waren'er sommige / die / doen het upt de kasse of doos gehaald wierd om mp te toonen / hare rose-kranssen met groote devotie daar aan wzeven. De Bisschop had eenigh verschil met den Deken, en hp sjnde een Rijksvorst had hem gebannen. Ook had de Deken hem selven soo trots aangesteld / dat hp booz een order van de Algemeene Vergaderingh, daar in de Bisschop, gelijk gelooft wierd / toestemde / gevangen genomen wierd / soo als hp upt de Cathedrale of Domkerke quam.

Daar was booz langh booz gemeene toestemmingh van de Paapsche en Protestantsche Vergaderingen een wet gemaakt tegen de vryheyd der Kerkelijke Persoonen. 't Was nu booz vier jaren / dat het boven gemelde aan den Deken geschiedde / die soo dza hp los gelaten was / na Romen repste / en groote klaghten ober den Bisschop inbzaght. Men meende

Digitized by Google

meende dat de Paapſche party in de Algemeene Vergaderingh, doen wy daar waren / voor had het afſchaffen van die wet voor te ſtellen, maar ſy deeden het niet. De grond van de onluſt tuſſchen den Biſſchop en den Deken was de exemtie en vryheyd/welke de Deken en het Capittel pretendeerden/en daar de Biſſchop eenige inbreuk in gedaan had. Ik nam hier op gelegenthepd om hem de nieuwighepd van deſe exemptien en onttrekkinge te toonen / als ook dat in de primitive Kerk de Biſſchop gelooft wierd voor een godlijk reght over ſijn Prieſters geſagh en authoritept te hebben / en dat / indien dit voor een godlijk reght was / de Paus hem van ſijn gehoorſaamhepd niet onttrekken en vry ſtellen konde. Maar de Biſſchop wilde de ſaak ſoo hoogh niet ophalen / en ſtelde hem ſelven met twee ſtok-regels te vreeden; De eerſte was / dat de Biſſchop op ſijn Biſdom Chriſti Stadhouder is; de tweede was / dat 't geene de Paus in de Algemeene Kerk is / de Biſſchop 't ſelve is in ſijn Biſdom.

Hy was een man van een goed naturel / en gebruykte niet de groote maght en authoritept / die hy had over de Papiſten aldaar / om haar met haar nabuuren, die van een andere Religie zijn / onruſtigh en ongemakkelijk te doen leven. Die Biſſchop was eertijds een groot Prins, en 't grootſte gedeelte van dat bondgenootſchap, 't welk als noch den naam van het huys Gods draaght / behoorde onder hem / hoewel my verſekert wierd / dat Pregallia een van deſe Communiteyten voor meer als 600. jaren een vryen ſtaat geweeſt was / en datſe tegenwoordigh noch boeken en regiſters hebben / daar upt ſy 't ſelve bewijſen. De andere Bondgenootſchappen hebben een gerupmen tijd voor de Reformatie van verſchepden Biſſchoppen haar vryhepd gehoght / daar de bewijſen noch van blijken / ſoo dat te ſeggen gelijk ſommige gedaan hebben / dat ſy op die tijd haar jok hebben afgeſchud / een onbeſchaamde zaak is.

De Biſſchop heeft noch behouden een jaarlijks inkomen van ontrent duyſend ponden Sterlinghs, en elk der Præbendariſſen heeft hy de twee-honderd ponden in 't jaar. Men kan hem ſelven niet wel verbeelden / waar de rijkdommen van dit Land van daan komen / want men ſiet'er niet als een ſtreek groote geberghten / die onvruchtbare klotſen ſchijnen / en eenige kleyne Vallyen tuſſchen deſelve / die geen mijl breed zijn / van welke 't beſte gedeelte door den Rhijn, en eenige beekjens / die daar in vloeyen / noch beſpoeld word. Maar haar rijkdom beſtaat voornamelijk in haar bergen / daar veel Weyden op zijn. Wanneer dan in de heete maanden in 't gemeen alle Weyden in Italien verdord ſijn / word het Vee op deſe bergen gedreven / 't welk haar op een jaar een inkomen van meer als twee-honderd-duyſend kroonen opbrenght. 't Gemeen is in der daad ſeer arm, maar particuliere ſijn ſoo rijk, dat ik daar verſchepdene ken / die gelooft wierden vaſte goederen ter

Rijkdom van dit Land.

Digitized by Google

waardye van honderd-duysend kroonen te hebben. De Heer Schovestein, die de rijkste man in dat geheele Landschap geacht wierd/ wordt gelooft de waardye van een millioen, ik meene ponden, te hebben. De Regeeringh is hier geheel op de wijse van een Republijk, want elk mans-persoon/ die boven de sesthien jaren oud is/ heeft in 't verkiesen van de Magistraat sijn stem/ 't welk ook in eenige van de kleyne Cantons plaats heeft. De drie bondgenootschappen sijn/ 't Verbond van de Grisons, van het huys Gods, en dat van de thien Gereghten.

Regeeringh aldaar.

Sy gelooven dat op de invallen der Gotthen en Wandalen, gelijk sommige na de Venetiaansche Eylanden vloden, upt welke die beroemde Republijk gesprooten is/ andere haar in dese Valyen neder geslagen hebben. Sy verhaalden my van een oud opschrift op een steen/ die onlangh's gevonden was/ daar aan de eene zijde ingehouwen stond: Omitto Rhetos indomitos, en aan de andere zijde: Ne plus ultra, welk sy voorgaven door Julius Cæser gedaan te zijn. De steen/ op welke dit opschrift is/ lept op een van haar geberghtens; maar ik repsde die wegh niet heen/ soo dat ik daar van niet oordeelen kan. Na dat nu dit volk eerst in postuur gekomen was/ wierd het/ na de verscheydene Valeyen, die sy bewoonden/ en in welke de Justitie gevoeffent wierd/ in kleyne Staaten verdeeld/ en verdiel alsoo onder de maght van eenige kleyne Princen, die strenge Meesters over haar begonden te worden; maar als dit volk het voorbeeld der Switsers, die haar selven meer als twee-honderd jaren te vooren het Oostenrijksche jok ontrokken hadden/ aanmerkten/ verbonden sy haar t'samen/ om ingelijks het hare af te schudden: alleenlijk waren'er eenige van dese kleyne Princen, die haar authoritept beeter gebruykten/ en met het volk t'samenspanden om haar jok af te werpen; en alsoo selfs een gedeelte bleven van dat lichaam. Haldenstein is alleenlijk een absolute Souverainiteyt, en is gelegen ontrent twee mijlen van Chur westwaarts aan de andere zijde des Rhyns. De geheele Landstreek is aan den voet van de Alpes ontrent een half mijle langh/ daar ter nauwer nood eenige breedte is. 't Gesagh van dese Barons was eertijds absoluter als het nu is/ alsoo de Onderdanen doen hare Slaven waren: maar om sulke kleyne Plaatsen en Dorpen by malkanderen te houden/ hebben sy haar een maght gegeven om een nominatie van haar Magistraat te maken/ daar upt dan een voor den Baron gekoren moest worden/ welke dan ook het reght had van pemand te pardonneeren, van geld te slaan, en van al 't geene te doen/ dat een Souverayn toestaat. Ik sagh desen kleynen Vorst te Chur met een equipagie/ die met sijn qualiteyt niet overeen en quam/ alsoo hy in allen deelen seer wel een gemeen Edelman geleek. Daar zijn drie andere Baronnyen, die ook leden van de Algemeene Vergaderingh, en aan deselve subject zijn. De voornaamste

Digitized by Google

ſte behoort aan de Aerts-hertogen van Inſpruk, en de twee andere aan d'Heer Schoveſtein, en d'Heer de Mont. Deſe ſijn de Hoofden van die Communiteyten, upt welke hare Baronnyen beſtaan. Op verkieſende Magiſtraat upt de nominatie/ welke door haar Onderdanen aan haar gepreſenteert wort/ en hebben reght van pardonneren en confiſqueeren. Die aan het Huys van Ooſtenrijk is de grootſte/ heeft in de Algemeene Vergaderingh vijf ſtemmen/ en kan twaalf-honderd Mannen opbrengen. Eenen Travers koght die Baronny in het jaar 1679. van den Keyſer, en trad in de reghten van de oude Barons, welke in accoord tuſſchen haar en deſſelfs Land-luyden uptgedrukt/ en door den Keyſer beveſtight waren. Travers bragt veel in tegen de Voorreghten ſijner Onderſaten, die daar over aan haar Bondgenootſchappen haar klaghten deeden: doch Travers wilde die ſake te Inſpruk geoordeelt hebben/ daar in hem dan de Keyſer te hulp quam/ een Agent na de Gemeene Vergaderingh ſendende. Als was/ doen hy audientie had/ daar tegenwoordigh/ maar daar in was niets als algemeene complimenten. De Vergaderingh bleef dies niet tegenſtaande by haar beſlupt/ en ſtelde voor vaſt/ dat de Keyſer geen maght had/ om over ſaken/ die haar alleenlijk raakten/ te oordeelen. Hier door nu wierd Travers gedrongen ſijn prætenſie en voorgegeven reght te laten vallen.

Alle de andere deelen van deſen Staat zijn enkelijk Democratijk. Daar zijn drie onderſcheydene lichamen of Bondgenootſchappen, en elk een der ſelven is een volkomen Regeeringh/ en de Algemeene Vergaderingh van de drie Bondgenootſchappen is maar een confederatie of gemeene Verbintenis, gelijk als die van de Vereenighde Nederlanden, of van de Cantons. In de Algemeene Vergaderingh zijn ſtemmen die aldus verdeelt worden. Die van de Griſons hebben aght-en-twintigh, die van het huys Gods vier-en-twintigh, en die van de thien Gereghten vijfthien ſtemmen. Die van de Gereghten behoorden eertijds aan het huys van Ooſtenrijk, maar de maght afgeworpen hebbende waren ſy in de Algemeene Vergaderingh ingelijft: doch als in de laatſte Duytſche Oorlogen die van Ooſtenrijk meenden deſelve weder onder haar jok gebraght te hebben/ verweerden ſy haar vryheyd met ſulken dapperheyd, dat de winſt dien van Ooſtenrijk niet ſoo veel tijd weerd dogt/ en oordeelden dat deſelve de onkoſten niet ſoude konnen afwerpen. Twee extraordinaire actien maakten haar hier afkeerigh van. In een Dorp, 't welk van alle Mans-perſoonen tot dat Dorp behoorende geheel verlaten was/ hebbende alleenlijk hare Vrouwen daar gelaten/ waren/ gelijk my geſeyd wierd/ eenige honderden geinquartiert/ die dan van haar Waardinnen geen gevaar te gemoet ſagen: Maar de Vrouwen namen voor hare Mannen te doen ſien/ dat ſy bequaam waren om een ſtoute daad/ hoewel men bekennen moet/ dat deſelve voor die Sex wat te wreed, en barbariſch was/ te beleggen en upt te voeren.

Digitized by Google

Sy verbonden haar t'samen om op eenen tijd alle de Soldaten de keel af te snijden. De Vrouw, die deesen voorslagh deede / had vier Soldaten in haar huys gelogeert / die sy ook met haar eygen handen afmaakte / en dit deeden ook alle de andere / soo dat niet een Soldaat, om de tijdingh van sulk een ongehoorde verwoedheyt over te brengen / ontquam. Op een andere plaats quam een troup Oostenrijkers in een Valley, die / alsoo de Mannen / geen geweer als haar stokken en knodsen hebbende / na het Geberghte geretireert waren / geheel verlaten was. Maar sy namen hare mesures soo wel / besetteden soodanigh de passagien / en quamen met sulken furie op de Soldaten af / dat sy haar in korten meester wierden / en seer weynige het ontvlooden. 't Is seker / dat haar te willen bedwingen soude gebleken hebben een seer moeylijk werk te zijn / ook / dat sy niet in staat en zijn / om het langh uyt te harden / alsoo haar Gemeene Beurs arm is / soo dat / hoewel particuliere persoonen uytnemende rijk zijn / sy echter voor 't Gemeen geen inkomen hebben. Elk laat hem aangelegen zijn om sijn vryheyd voor te staan / die hier volkomener is als selfs in Switserland. Maar ook gaat dit meenighmaal te hoogh / en verwekt haar groote ontstelteniſſen.

't Bondgenootschap van de Grisons is het eerste en oudste / en bestaat uyt aght-en-twintigh Communiteyten, van welke aghthien Paapsch, en de overige Protestantsch zijn. De Communiteyten of Gemeenschappen van de twee Religien leven nabuurlijk met malkanderen / echter laten sy niet toe / dat pemand van een andere Religie onder haar woone / soo dat elke Communiteyt geheelijk van eene Religie is / en soo pemand van Religie verandert / na een andere Communiteyt gaan moet. Elke Communiteyt is een geheele Staat op hem-selfs. Alle persoonen moeten 'sjaars eens t'samen komen / om den Righter en sijn Assistenten te kiesen / welke sy van jaar tot jaar / na dat sy reden sien / of veranderen of continueeren. Daar word geen onderschepd gemaakt tusschen een Boer en een Edelman, en de Pachter heeft soo wel een stem / als sijn Landheer, ja de Landheer derft hem niet / ter oorsaak hy tegen sijn intentie moghte gestemt hebben / qualijk bejegenen of handelen / alsoo de Landluyden dat als een reden van een algemeene twist aansien souden. Men kan van den Righter in een Communiteyt appelleeren tot de Vergaderingh van dat Bondgenootschap, maar daar hebben alle Processen en verschillen een eynde: want men kan tot de Algemeene Vergaderingh der drie Bondgenootschappen niet appelleren, als alleen in saken / die de geconqueſteerde of overheerde Landschappen aangaan / als welke alle de drie Bondgenootschappen in 't gemeen raaken. Door de Gedeputeerde tot de Vergaderingh van dat Bondgenootschap word'er een verkoren / die 't Hoofd van dat Bondgenootschap genoemt word / de magt heeft om 't Bondgenootschap t'samen te roepen / en

Digitized by Google

en een saak / die eens gehoort is / ten tweedenmaal kan voortbrengen. Ilands is de voornaamste Plaats van dit Bondgenootschap, daar de Algemeene Vergaderingh t'samen komt.

Het tweede Bondgenootschap, is dat van het huys Gods, in 't welk vier-en-twintigh Communiteyten zijn. De Burgemeester van Chur is altijd het Hooft van dit Bondgenootschap / 't selve is byna geheel Gereformeert, en de twee Valeyen van het hoogh en laagh Engedin worden door de Papisten beschreven / datse ontrent de Catholijken dieonder haar komen / niet minder wreed en zijn als Cannibalen, of Menschen-eeters. Maar de Monik Sfrondato, Neef van Paus Gregorius de veerthiende, wiens Moeder aan den Marquis van Bergominiero, die in Engeland was / getrouwt is / bevond tot groot leedwesen het tegendeel desselfs waar te zijn. Hy had / gelijk men geloofde / ontrent achthien jaren te voren reeds mirakelen gedaan / en hebbende groote liefde tot de kroone des Martelaarschaps, reysde hy door het Engedin, niet twijffelende of hy soude daar vinden 't geene hy soght. Sijn Broeder was eenigen tijd te voren hier gekomen om de Minerale wateren te drinken / en was aan den Adel van dat Land wel bekent / soo dat sommige der selven van de komste deses Moniks hoorende / hem te gemoet trokken / om hem op te waghten; hy wierd van haar in hare huysen wel onthaalt / en geconvoyeerd door haar Landschap / niet tegenstaande / hy alles deede wat hy konde om haar te tergen / alsoo hy meenighmaal met haar Religie spottede / waar op sy geheel niets antwoordden / maar gedurigh in haar beleeftheden voortgingen / 't welk den driftigen Monik soo uytsinnigh maakte / dat hy na Bormio vertrok / en daar / gelijk gelooft wierd / van droefheyd stierf. Voor vijf jaren gebeurde hier een saak / welke het volk van dat Land voor een soort van een Mirakel hielden. De Papisten gaan somtijds met haar Processien uyt de eene Communiteyt na een andere / en als sy over den bodem der Protestanten gaan / laten sy het kruys sakken / en houden op van singen, tot datse weder op een Paapschen bodem komen / als wanneer sy wederom het kruys om hoogh dragen / en singen gelijk sy gewoon zijn. De Protestanten stelden haar hier tegen / en wilden haar op die wijse niet laten passeren. De andere siende dat sy in 't getal soo sterk niet waren als de Protestanten, sonden na een Paapsche Communiteyt, en versochten deselve om hulp. Daar quamen twee-duysend man, en het verschil soude na allen schijn een bloedigh eynde gehad hebben / want de Protestantsche waren geresolveert de privilegien van haar Communiteyt te maintineren / en de andere niet minder / om met force haar wegh te houden. Maar daar ontstont een ongemeene dikke mist, in welken de Papisten haar selven inbeeldden een groote meenighte van menschen / niet anders als of het een Bos was / te sien. Door dese schijn nu van soo veel volks verschrikten sy / en trokken te rugh / en wierd aldus een kleyne Veld-

ſlagh voorgekomen / die waarſchijnlijk niet alleen met het plengen van veel bloed ſoude geëpudight zijn / maar ook daarenboven de geheele geſtaltenis en vereenigingh van de drie Bondgenootſchappen in verwerringh gebraght ſoude hebben. De Paepſche die van qualiteyt ſijn / doen haar beſte / om haar volk in order te houden / maar ſy behenden ſelfs aan my / dat de Proteſtanten vreedſamer waren als de Catholijken.

De Gerechten hebben in de Algemeene Vergaderingh vijfthien ſtemmen / en echter worden ſy doorgaans de thien Gerechten gewerut / 't grootſte gedeelte derſelven is ingelijks van de Religie, want op de gemeene beſchrijvingh van de drie Bondgenootſchappen maken de Proteſtanten ontrent twee derde-deelen uyt.

In haar Algemeene Vergaderingh ſijn drie tafels, een in het midden, en aan elke zijde een; aan elke tafel ſit het Hooft van ſijn Bondgenootſchap, en naaſt hem een Secretaris; van die tafel ſijn'er nederwaarts banken aan beyde zijden voor de Afgeſondene van de Communiteyten in dat Bondgenootſchap. Hare Algemeene Vergaderingen houden ſy in de voornaamſte Steden van de beſondere Bondgenootſchappen by beurten / en dus gebiet het / dat ſy daar zijnde / het de beurt van het huys Gods was / en ſy tot Chur vergaderden.

De drie genootſchappen hebben een geconqueſteerd Landſchap in Italien; 't welke in drie districten verdeelt is / de Valtoline, Clavenne, en Bormio. Als Johannes Galeacius het Hertoghdom van Milanen ingenomen / en Barnabas verdreven had / bluchtede Maſſinus een van gemelden Barnabas Soons / aan welken ſijn Vader deſe drie tabben deſ Hertoghdoms van Milanen gegeven had / na Chur, daar hy van den Biſſchop vriendelijk ontfangen en getracteert zijnde / aan de Cathedrale of Dom-kerke aldaar by ſijn doodt ſijn recht aan dat Landſchap over gaf. Maar dit was een tijtel ſonder maght, om 't beſit daar van te krijgen. Edoch / als in Italien den Oorlogh was / en de drie Bondgenootſchappen van beyde de Kroonen, ter oorſaak ſy meeſters van de paſſen zijn / voor welke de Switſers of Duytſche in Italien ſonde konnen komen / geweldigh gefeſteert worden / reſolveerden ſy die gelegenheyd waar te nemen; doch hadden niet drift noch kracht genoegh om dien Biſſchop aan haar zijde te krijgen / en accoordeerden daarom met den ſelven / om hem een ſeker jaarlijks inkomen te geven. Dus gaf hy ſijn tijtel of recht aan haar over / en dit was ſoo conſiderabel voor de Spaanſche, dat ſy deſe gedeeltens van het Hertoghdom van Milanen ſonder veel werks daar over te maken aan haar overgaven / en ſy op deſe wijſe 't beſit daar van kregen. Deſe byvoeghſels tot haar Staat ſijn veel beter als het principale ſelfs / want gelijk Valtoline, 't welk meer als veertigh mijlen langh en twee breed is / ſeker is een van de rijkſte Valeyen ter wereld is / als hebbende op ſommige jaren drie

oogſt-

Digitized by Google

oogſt-tijden, ſijn de Clavenne en Bormio beter als de beſte Valeyen van de Griſons: dies niet tegenſtaande/ blijkt hier de liefde/ die een volk tot haar geboort-plaatſen heeft merkelijk/ nadien de Griſons haar Landſchap niet verlaten hebben/ om haar op ſoo voordeeligen wijſe hier neder te ſlaan/ maar haar liefde tot de rouwe en ongemakkelijke Valeyen hebben behouden; en om dat ſy de veyligheyd, die ſy in deſelve genieten/ meer achten als de vermakelijkheden van haar voorgenoomde Heerſchappy en Gebied, ſoo regeeren ſy deſelve door Bailjuwen, en andere Bedienden, by haar Podeſtan genoemt/ welke ſy onder haar ſenden/ en al 't voordeel dat ſy uyt deſelve trekken/ is dat die/ welke ſy ſenden om deſelve te regeeren, haar ſelven verkrijgen, gelijk de Bailjuwen in Switſerland. Alle deſe bedieningen gaan rond door de verſchepdene Communiteyten, die elk op haar tour het regt van pemand te ſtellen hebben. Maar wanneer pemand van de Communiteyt tot die bedieningh bequaam is/ kan pemand van een andere Communiteyt de nominatie, of het ſtellen van haar voor die reys koopen/ en 't geld, 't welk ſulk een geeft/ word van die Communiteyt onder malkanderen gedeelt. 't Gemeen trekt uyt deſe quartieren niets/ als alleen de boetens, die in ſommige jaren geen merkelijke ſomme uytmaken: want thien of twaalf-duyſent kroonen word veel gevoordeelt/ ſoo'er die in een jaar komen uythomen/ ſoo dat haar Onderſaten gelukigh en bly van alle laſten leven. En om die reden ſchijnt de laatſte revolte ongemeen en wonderlijk; want in der daad het was een uytwerkingh van een ſeer wonderlijke en verbaaſt-makende ſuperſtitie, dat een volk onder het ſaghſte jok ter wereld/ geen andere ſwarigheyt hebbende als dat nu en dan haar Overigheyd van een andere Religie was/ en de Gereformeerde Religie onder haar toegelaten wierd/ daarom van Heer veranderen/ haar nabuuren de kleel afſteeken/ en haar ſelven in de handen der Spaanſche, de vreeſlijkſte Meeſters/ die'er ter werelt zijn/ werpen wilden.

Maar om deſe ſaak wat particulierder op te halen/ en voor te ſtellen de omſtandigheden/ die wat te geringh ſchijnen voor ſulken rebellie en maſſacre, ſoo moet ik pets van die gelegentheyd der Regeeringh, die ſeer vreeslijk is/ en de grootſte en aanſienlijkſte Mannen aldaar beven doet/ vertoonen. De Landluyden komen ſomtijds in een groot getal by malkanderen en verſoeken van de Algemeene Vergaderingh een Kamer van Juſtitie, welke men haar/ als ſy deſelve verſoeken/ moet toeſtaan/ en dit gebeurt in 't gemeen alle twintigh jaren eens. Deſe dryſt der Landluyden word gemeenlijk aangeſet door eenige der misnoeghde Edellieden, en een groot getal menſchen in 't gemeen daar ten toon en als tot een offerhande geſtelt. Dit Hof beſtaat uyt thien Righters, uyt elk Bondgenootſchap, en twintigh Raadsmannen of Advocaten, die dan de beſchuldingen en aanklaghten/ die haar voorkomen;

Digitized by Google

komen / verhandelen. Dit Hof is aan geen wetten verbonden / en handelt gelijk als een Kamer van Inquisitie. 't Doet onderſoek / en ſtelt in 't werk al 't geene het tot ontdekkingh der waarheyd van de voorkomende beſchuldingen noodigh oordeelt / en 't geene by 't ſelve uptgeſproken word / kan nopt in reviſie en tweede onderſoek getrokken worden / hoewel hier in een exceptie is / want ontrent vooz honderd jaren heeft het een Hof van Juſtitie te niet gedaan al 't geen een ander had vaſt geſtelt; maar dat is maar een exempel ſonder meer.

De Landluyden zijn in ſoo grooten jalouſy ontrent de Spaanſche / als de Switſers ontrent de Franſche; en de goede luyden onder haar zijn ten hooghſten gedoeligh over een groote ongebondenthept / die de Spaanſche Militie onder haar veroorſaakt; want daar word een Regiment der Griſons geduriglh betaalt van de Spaanſche, in welk twaalf Compagnien, elk van 50. koppen, zijn. Deſſelfs Capiteynen, hoewel ſy haar dienſt niet gehouden zijn waar te nemen / trekken duyſend kroonen. Dit is een inkomen / 't welk onder een fraapen naam aan de voortreffelijkſte van dat Landſchap gegeven / en onder deſelve ſonder onderſcheyd te maken aan de Proteſtantſche en Paapſche verdeelt word / en men gelooft / dat deſelve in die Vergaderingen groot geſagh hebben. De Landluyden nu worden lighteliik gaande gemaakt / en meenen door deſe loontrekkers van Spaanjen verraden te zijn. Als 'er dan onder haar een gerught hier van verſpreyt word / ſoo komen ſy in een groot getal om een Kamer van Juſtitie te verſoeken. 't Gemeen onderſoek en pijnigen / 't welk ſy hier / gelijk ook door geheel Switſerland en tot Geneve gebruyken / geſchied op deſe wijſe / dat men de handen van den perſoon / op welke de aghterdoght valt / op ſijn rugge bind / en die tot zijn hooft toe optrekt / en hem om hoogh haalt / daar door dan de armen en voornamelijk de ſchouder-bladeren upt het lid getrokken worden. Wanneer nu pemand dus onderſoght zijnde zijn misdaad bekent / en volgens die bekentenis ter doodt veroordeelt word / dan moet hy ter plaatſe van de executie onder eed ſijn bekentenis vernieuwen. En als hy niet by ſijn bekentenis blijft / maar ſept door de vehemente pijnigingh deſelve hem uptgeparſt te zijn / word hy wederom tot het gemelde onderſoek en pijnigingh gebracht / alſoo het door een ſet-regel verſtrekt / dat niemand / ten ſy hy hem ſelven ſchuldigh bekent, gedood magh worden. Als de drift en begeerte om deſe Juſtitie-kamer te verſoeken onder het volk rughtbaar word / loopt gemeenlijk den Adel wegh / en laat de geheele ſaak in de maght en handen der Landluyden, alſoo ſy niet en weet wat uptſlagh deſelve nemen ſal / en hier door de Landluyden tot Righters gekoren ſijnde / gaat de Juſtitie ſoo langh ſijn gangh tot dat haar woede door de dood en ſacrificie van eenige geſtilt word. Als door twee jaren pets van het gemeen / daar de Biſſchop van Como een oude pretenſie op had / verhoght wierd / wierden de

Land-

Digitized by Google

Landluyden, niet meer de vryheyt van dat gemeene behoudende / onſinnig en raſende tegen haar Overigheyd, en alom wierd een gerugt / van 't welk men echter den eerſten autheur nopt heeft konnen ontdekken / verſpreyd / dat derwaarts hondert-dupſent kroonen van de Spaanſche geſonden waren / om haar Overheden om te koopen / waar door ſy ſoo gaande wierden / dat men doorgaans meende daar ſouden veele aan haar raſernye opgeoffert worden. Maar 't gebeurde dat den Adel doen ſoo eenigh was / dat niemand van haar ſich met de Landluyden gemenght had / of haar woede voortſettede en beſtierde. Een Kamer van Juſtitie wierd toegeſtaan / maar alle ſaken wierden ſoo geſchikt / dat niemand bleek ſchuldigh te zijn; echter wierden eenige / die aan dit werk vaſt waren / in de boete geſlagen, niet ſoo ſeer om dat ſy ſelfs ergens in ſchuldigh waren / maar om de onkoſten voor de Kamer gemaakt, te komen; betalen om welke reden / alſoo ſy geen genoeghſame ſchijn en vonden / om uyt de boetens veel te maken / ſy elke Spaanſche Compagnie een boete van vijf-honderd ponden oplepden.

Deſe buytenſprongh / hoop ik / ſal u niet verdrietigh vallen / te meer / om dat gy haaſt de noodſakelijkheyd van dien / om daar door de reden van de Religie en Maſſacre in de Valtoline te toonen / ſien ſult.

In het jaar 1618. wierd'er een gerucht verſpreyd / dat de Spaanſche door hadden de Valtoline van de drie Bonden, of Bondgenootſchappen af te ſcheuren / 't welk verſterkt wierd / door dien de Gouverneur van Milanen op het Laak of Meyr van Como naaſt de Valtoline het Fort Fuentes bouwde.

Daar was eenen Ganatz, een Predicant, maar echter een bloeddorſtigh en ontrouw menſch / die het woeden der Landluyden voortſettede / en beſtierde / en niet buyten gegronde achterdoght was van deel te hebben aan 't geene onderhanden was / hoewel hy het altijd ſoo wiſt uyt te leggen / als het hem goed daght. Daar wierd dan een Kamer van Juſtitie geordoneert / te ſitten tot Toſſanen, 't welk een aanſienlijke Stad is / gelegen op den wegh na Italien, twaalf mijlen van Chur, by Alta Rhetia, of het Hoogh Rhetia, dat een hoogen doch ſmallen Bergh is / waar op men niet als van de eene zijde kan komen / en daar als noch de ruynen zijn van een Kerk en Kaſteel, 't welk ſy het Paleys van Rhetus de eerſte Prins van dat Landſchap geloofden geweeſt te zijn. In deſe Juſtitie-kamer wierd ſtrengh recht gedaan / want een Prieſter wierd op de pijnbank ter onderſoekinge gebraght / en ſoo qualijk gehandelt / dat hy in die pijnigingh ſtierf / 't welk een waarſchoepent quaat onder haar is. De voornaamſte ſuſpicie viel op eene Pianta, die een van de fraayſte familien der Griſons zijnde / op die tijd een van de Capiteynen onder het Spaanſche Regiment was; hy ontvluchtede dien ſtorm / maar de Landluyden door Ganatz aangeſet zijnde /

Digitized by Google

vervolghden hem / soo dat sy hem ten laatsten vonden / en in stukken hakten / daar in Ganatz met een bijl den eersten slagh gaf; dese bijl wierd opgenomen / en door sijn Vrienden bewaart / en vier-en-twintig jaren daar na vielen vijftigh of sestigh van die Vrienden op hem aan tot Chur, en doodden hem met die selve bijl, die sy met sich braghten / om haar voornemen met het selve instrument en gereedschap / met welk haar Vriend vermoord was / uyt te voeren. Ganatz had / gedurende de Oorlogen / sijn Religie en Bedieninge verlaten / hebbende inder daad beyde schande aangewreven / en eerst de Venetianen, en daar na de Spaansche gedient. Maar als de Vreede gemaakt was / wierd hy soo aansienlijk / dat hy / door de Spaansche party aangedrongen / tot Gouverneur van Clavenne gekoren wierd; en daar door was hy op d'Algemeene Vergaderingh tot Chur gekomen. Maar hoewel hy sulken aansienlijken bedieningh had / was hy echter soo gehaat, dat / niet tegenstaande de Moord aan een Magistraats-persoon, in sijn bedieningh / op een publijke Vergaderingh, en op sulken schrikkelijken wijse gedaan / strengelijk behoorde gestraft te zijn geweest / nochtans na de misdaad niet eens ondersoght / en niemand selfs daar over te recht gestelt wierd.

In boven-gemelde Vergaderingh van de Justitie-kamer bekenden veele / die door pijnigingh ondersoght wierden / wel genoegh om gehangen te worden / maar andere stonden de pijnigingh uyt / en ontquamen het / hoewel met verlies van het gebruyk harer armen. Die van de Valtoline gebruykte dese strengheyd tot haar voordeel / als zijnde een saak / die tot de Massacre groote aanleydingh gaf. En 't is seker waarschijnlijk / dat dit sommige / die andersints vry saghtsinniger en moderater geweest souden zijn / tot die Massacre had konnen gaande maken / ja ook die Barbarische actie verhaast heeft / maar men heeft naderhand uytgevonden / dat de tsamensweeringh langh te voren gemaakt was / soo dat de drift en raserny der Priesteren aangeset door de Spaansche Emissarissen of Afgesondene, die op de bygeloovigheyd des volks aangingen / de ware oorsaak was; en 't ander maar als een pretext of voorwendsel gebruykt wierd / om de Massacre, die eenige maanden na 't scheyden van dese Kamer gepleeght wierd / wat meer schijn te doen hebben. De Massacre, of moord nu begon / terwijl de Gereformeerde in de Kerk waren; eenige honderden wierden daar gedood / de overige vluchteden in 't Geberghte / en ontquamen het alsoo in het Landschap van de Grisons; gelijk ook die van Clavenne op hare Bergen / alsoo sy effen aan de voet derselven leggen / ontquamen.

Ik sal het overige van dien Oorlogh niet verder beschrijven / als dat de Fransche, siende wat interest sy hadden / om dese passagie uyt Italien na Duytschland niet in de handen der Spaanschen te laten / Bassompiere na Madrid sonden / die belofte verkreegh / dat alles in

dien

dien ſtaat / in welken het in 't jaar 1618. was / geſtelt ſoude worden. Maar als deſe order den Gouverneur van Milanen toegeſonden wierd / bleek / dat hy contrarie order had / want hy wegerde te toegeſondene order uyt te voeren. Dus ontſtond'er een Oorlogh / in dewelke de Griſons bevonden / dat ſonder gebruyk van Franſche hulp het haar ſwaar vallen ſoude des ſelfs laſten te dragen. Maar de Spaanſche gaven voor in de ſaak van de Valtoline geen ander intereſt te hebben / als de Catholijke Religie, en ſtelden / om haar oprechtigheyd te toonen / het geheele Landſchap in de handen van den Paus, daar ſy ondertuſſchen wiſten / dat hy buyten hare hulp en byſtant het ſelve niet ſoude behouden / noch ook / ſonder het ſelve tegen alle veranderingh van Religie te beſchermen / weder overgeven ſoude. De Franſche namen de ſaak der Griſons gewilligh aan / en om dat de Hertogh van Rohan, als van de Religie zynde / na alle waarſchynlijkheyd een favorabele en wel-gepaſte Generaal ſcheen te ſullen zijn / wierd hy gefonden om eenige Troupen / die derwaarts marcheerden / te commandeeren. Maar doen hy ſagh / dat / als de Franſche haar van de paſſagien deſes Landſchaps meeſter maakten / het ſelve tot haar verderf ſtrekken ſoude / en te gelijk merkte / dat de Griſons geheelijk op hem verrouwden / ſoo oordeelde hy hem niet te voegen een inſtrument te zijn / in een ſaak / dewelke hy voorſagh voor haar doodlijk te moeten weſen. De Spaanſche, ſiende dat de Franſche haar in deſe twiſt menghden / en vreſende dat deſelve de paſſen inmenen ſouden / boden aan dat geheele Landſchap in Italien weder te geven / alſoo Clavenne en Bormio ingelijks gerebolteert hadden / de Gereformeerde alleen na de diſorders in de Valtoline ſoo ontkomen zynde / datſe de furie en woede der Prieſteren voorquamen. De Spaanſche eyſchte deſe conditen / dat men over 't geene geſchied was / een amneſtie ſoude toeſtaan / dat'er geen oeffeningh der Gereformeerde Religie in dit Landſchap ſoude worden toegelaten / en dat ſelfs de Bailjuwen en andere Magiſtraats-perſoonen van de Religie, die in de Valtoline gefonden moeſten worden / geen oeffeningh van haar Godsdienſt ſoude mogen hebben. En dat / andere perſoonen aangaande / niemand van de Religie langer als ſes weken aan malkanderen hem in dat Landſchap ſoude mogen ophouden. De Hertogh van Rohan, ſiende dat ſoo voordeelige conditie voor de Bondgenootſchappen haar aangeboden wierden / riedt bedenkelijk die van de Religie deſelve aan te nemen / ſelfs doen hy ſcheen de onderhandelingh / die men op deſe voorwaarden onderhanden had / tegen te ſtaan; en / op dat hy met te meerder reſpect van deſe bedieningh moght afkomen / raade hy haar / hem gevangen te nemen / tot dat ſy haar onderhandelingh met de Spaanſche ten eynde gebracht ſouden hebben; ſoo dat ſy tot deſen dagh toe dankbaarlijk erkennen / datſe de behoudenis van haar Landſchap aan 't wijſe voordeel van dien grooten Man dank weten moeten. Veele

Digitized by Google

die van de Religie waren / keerden weder na haar huysen en goederen / maar de meeste derselven / een tweede diergelijke Massacre vreesende / hebben tsedert haar Religie veranderd, andere hebben hare goederen verkocht / en 't Land verlaten, en andere blijven daar / gaande twee of drie uyren ver na d'ander Protestantsche Gemeenschap of Communiteyt, daar sy de oeffeningh van haar Godsdienst hebben. Hoewel sy nu niet langer als ses weken aan malkanderen haar in Valtoline mogen ophouden / soo ontgaan sy dit echter / mits binnen dien tijd eens voor een dagh of twee upt dat Landschap gaande. Ook word die saak tegenwoordigh soo nauw niet onderzocht / soo dat'er dien aangaande onder malhanderen ruste is. Maar als het de beurte van de Gereformeerde Communiteyten is / om pemand van de Religie tot dese bedieningh te senden / dan word den selven meenighmaal voor den Bisschop van Como, onder wiens district dit Landschap behoort / een quaden lilank nagegeven: want wanneer de Bisschop meent / dat deselve pets tegen de vryheden of privilegien der Kerken doet / soo doet hy hem in den ban, 't welk hoewel het een belacchelijke saak magh schijnen / nadien sy Ketters zijnde reeds in een erger staat zijn / echter een seer merkelijke uptwerkingh heeft / alsoo het volk / dat seer superstitieus is / daar na by sulke Magistraats-persoonen niet komen wil / soo dat een Bailjuw ontrent drie jaren geleden hem selven gedwongen bevond te versoeken / dat / hoewel sijn tijd niet upt en was / hy t'huys geroepen moght worden / alsoo hy geexcommuniceert, of in den ban gedaan sijnde / de regeeringh in eygener persoon niet langer waarnemen konde.

Onder de Grisons gebruykt men de Roomsche wetten, alleenlijk deselve een wepnigh voor haar costuymen hebbende verandert. Terwijl ik daar was / viel'er een klein exempel daar van voor. Een Man, die by sijn Vrouw goederen heeft / geniet deselve na haar dood soo langh hy Weduwenaar blijft / maar als hy hertrouwt / moet hy deselve uptdeelen onder de Kinderen, die hy by haar gehad heeft. De Justitie is hier kort en eenvoudigh / maar men meent / dat echter hier soo wel als in andere plaatsen / giften en gaven, hoewelse in proportie van haar armoede geringh zijn / plaats hebben. De getrouwde Vrouwen komen nauwlijks / als alleen in de Kerk te voorschijn / maar de jonge Dochters hebben voor dat sy getrouwt zijn meerder vryheyd. Daar is ter oorsaak van de gemakkelijke Regeeringh, en des volks neerstigheyt / sulken overvloed van alle dingen dat ik in den geheelen tijd van thien dagen, die ik tot Chur was / maar eens om een aalmis op de straat versocht wierd. Daar sijn tot Chur twee Kerken / in een der selven is een Orgel, die met de stemmen in het singen der Psalmen gebruykt word. Terwijl wy daar waren / wierd'er ter eeren van de Algemeene Vergaderingh voor eenige Musicanten een regulier accoord gesongen.

Digitized by Google

geſongen. In alle de Kerken ſo van Switſerland als van de Griſons, uytgenomen in deſe alleen/predikt de Predikant met gedekten hoofde; maar hier is hy bloots hoofds. Ook merkte ik hier een byſondere devotie, die men in't ſpreken van't Gebed des Heeren gebruykte/ dat de Predicanten haar Kalotjen/ terwijl ſy het ſelve ſprake/ af namen. De Vrouwen keeren haar hier/gelijk tot Bern, als het Gebed gedaan word/ na het Ooſten; als ook in hare particuliere devotien ſoo voor als na de publijke Gebeden. Veele buygen haar ook by 't noemen van den name Jeſus. Als ſy doopen/ ontdekken ſy het geheele hoofd van het kind; en gieten op het aghter-hooft het water/ en beſprengen het ſelve driemaal, 't welk ook de practijk der Switſers is. 't Was ſeer ſtighteljk te ſien/dat hier en door geheel Switſerland 't volk alle dagh in ſoo grooten getal tot de morgen- en avondgebeden quam. In't midden van het gebed houd men hier wat ſtil voor de particuliere gedaghten en devotien der Vergadering. In de Schoolen komt men hier niet hooger als tot de Latijnſche en Griekſche talen/ en de Logica. Om't geene verder gaat te leeren/ ſenden ſy hare kinderen na Zurich of Baſel. De Kerkelijke worden hier ſeer ſleght beſorght; want't meerendeel der ſelven heeft niet als van des volks weldadighepd. Sy klaaghden my geweldigh over de groote ſlappigheyd en ongevoeligheyd van haar volk ontrent de ſaken van Godsdienſt/ en over een groote verdorventheyd in haar leven en ſeden. 't Gemeen is ſeer dertel en ongebonden. Veele misdaden, als maar de perſoonen/ die deſelve begaan/ of groot credit of veel geld hebben/ blijven ongeſtraft. De arme Predicanten leven hier in een vreeslijke Slaverny. Want de Griſons geven voor/ datſe ten allen tijden gehad hebben niet alleen het patronaatſchap van haar Kerken, maar ook een magt om haar Kerkelijke perſoonen van haar dienſt te ontſlaan/ als ſy'er reden toe ſien. Hoe het onder de Paapſchen is/ kan ik niet ſeggen; maar de Deken der Synode van het huys Gods, verhaalde my/ datſe een quade manier hadden om haar Predicanten op een onderſoek over haar qualificatien of bequaamheden/ 't welk gemeenlijk ſes of ſeven uuren duurt/ te beveſtigen ſonder plaats te hebben, want als na dit onderſoek den perſoon bequaam gevonden word/ dan beveſtigen ſy hem. Ook verhaalde hy my/ dat die aldus beveſtight waren gemeenlijk de Predicanten, welke reeds in bedieningh zijn/ als ſy aan haar Gemeenten beginnen onaangenaam/ of door ouderdom onbequaam te worden/ tragten te ondermijnen. Ja't gebeurde meenighmaal dat de Vrienden en Magen van ſulken indringer een ſaak tegen dien/ die in't beſit is/ ſonder eenigen ſchijn van waarhepd aanbrengen/ in welken gevalle dan de Synode gehouden was den indringer aan te nemen. In de eene helft van dit Landſchap prediken ſy Hooghduytſch, en in de andere helft verdoorden Italiaanſch, 't welk ſy Romeyniſch of Latyniſch noemen/ en maar een vermengingh van de Franſche en Italiaan-

Elendige ſlaverny der Predikanten in Chur.

Digitized by Google

ſche talen is. In elk Bondgenootſchap hebben ſy een Synode: en gelijk het volk haar Predicanten kieſt / ſoo kieſt elke Synode in navolginge der Switſers haren Prelaat, of Super-intendant, die by de Griſons de Deken genoemt word / en een ſoort van een Biſſchoplijke magt heeft / doch echter aan de Synode rekenſchap geven moet. Deſe bedieninge is voor 't gemeenſchen leven; maar de Synode kan / als 'er reden is / verandering maken. Het volk van dit Landſchap is veel lebendiger als de Switſers, en ſweemt eenigſſins na het humeur der Italianen. Omtrent vreemdelingen zijn ſy uytſtekende beleeft / maar 't ſchijnt dat de Herbergiers in alle Gemeene-beſten / met haar opſicht omtrent de vreemdelingen / meenen regt te hebben / 't welk men hier ſoo wel bevind / als in Holland, of in Switſerland.

Ik ſal / 't geene ik van de Griſons te ſeggen heb / beſluyten met een ſeer ongemeene Hiſtorie, die ik van de Predicanten van Chur, en verſcheydene anderen Edelluyden gehoort heb. Deſe ſagen in April 1685. omtrent vijf-honderd Mans en Vrouws-perſoonen van alderley onderdom voor de Stad komen / die van haar ſelven verhaalden / datſe Inwooners waren van een Valey in Tirol, en ten grootſten gedeelte onder het Aards-Biſdom van Saltsburg behoorden / maar dat ſommige uyt het Biſdom van Trenten en Brixien of Breſſe waren. Sy ſcheenen een overblijfſel van de oude Waldenſen te zijn; ſy eerden geen beelden of heyligen, en geloofden dat het Sacrament des Avondmaals maar een gedachtenis van Chriſtus dood was / en hadden in veele andere pointen haar beſondere gevoelens / die met de Roomſche Kerk niet over een en quamen. Sy wiſten niets van Lutheranen, noch van Calviniſten. Ook hadden de Griſons, hoewel haar naburen / nopt van deſe hare over-een-komſt met de Proteſtantſche Religie gehoort. Onder haar was echter de Mis in gebruyk geweeſt; maar als eenige jaren daar na ſommige van de Valey voor Duytſchland trokken / om met haar arbeyd pets te verdienen en te winnen / gebeurde het datſe in de Palts quamen / daar ſy dan in de ſtukken der Religie beter onderweſen wierden. Deſe nu thuyswaarts keerende / brachten na de Valey de Heydelberghſche Catechiſmus, neffens eenige andere boeken mede / die de geheele Valey door liepen / en / daar ſy reeds te voren wel gedisponeert waren / ſulken uytwerkinge onder haar hadden / dat ſy niet meer ter Miſſe gaan wilden / en God begonden te dienen op een wijſe / die met de regulen in de Schriftuur voorgeſtelt / beter overeen quamen. Eenige harer Prieſteren hielden in deſe gelukkige verandering met haar toe / maar de andere / die de Mis noch aankleefden / maakten dit den Aards-Biſſchop van Saltsburg bekent / die daar op ſommige derwaarts ſond / om na de waarheyd deſer ſaak te onderſoeken / haar te vermanen om weder in de Mis te komen / en haar / ſoo ſy hardnekkigh bleven / met alle quaat en wreedheyd te dreygen. Sy dan /

Digitized by Google

dan/ sienden wy een wechelijk onweder over haer stondt komen/ sy stapten/ verschrickten lieten haer huysen en al 't geene sy hadden te verlaten, als tegen haer constantien te sondigen; en alle Inwoonders van dit Valeyen, soo oude als jonge/ soo Mans als Vrouwen/ tot getale van twee duysend, verdeelden haer in verscheyde troupen/ om welke eenige doorgangen te trecken na Brandenburgh, andere na de Palts, en ontrent vijf honderd vloegen dan wegh na Chur, met vrouwen en haer selven in Switserland te verspreyden. Wy Predikanten verhaelden wy dat sy seer gestigt waren in de oprechtigheyd, eenvoudigheyd en sedigheyd deser menschen/ also sy/ ten collecte voor haer gedaen zijnde/ alleenlijk een weynigh brood verkregen/ om haer op wegh te helpen.

Den Auteur reyst van Chur af.

Van Chur reysden wy na Tosane, en dese daer uyt de wegh/ die met recht via mala, dat is/ de quade wegh genoemt wordt: dese gaet voor een langhe tusschen twee steyle rotsen. Voor dese plaets loopt de Rhijn, maer voor een groote gedeelte buyt dese wegh onder den grondt; op sommige plaetsen is de wegh in het midden dan de rotse uytgehouwen, en in verscheydene plaetsen/ daer de rotse soo scherp en hardt/ dat men daer geen wegh heeft konnen opsetten/ sijn balken gelegt/ die met planken en aerd bedeckt sijn; dese wegh duurt een uur langh, dan volgt er twee geheele uuren een goede wegh/ daer wy door twee groote Dorpen passeerden/ in welke beyde goet logement was. Van daer is twee uren weegs een broeckige wegh/ ophouts soo quaet als de via mala, dat is/ de quade wegh, en dan wederom een uur gaens een goede wegh tot Splugen, 't welk een groot Dorp is/ van meer als twee honderd huysen, die heel gebouwt zijn. Alle de Inwoonders/ hoewel sy ontrent haer geen andere goeden/ als maer een weynigh weylandt hebben/ schijnen gemeenlijck te leven. Wy waren op onse wegh de laetste die Gereformeert was, en had goede inkomsten/ want het tractement van den Predicant was ontrent twee honderd krooncn. Wy hoorden dit Dorp hebben een grooten handel: want alsoo sy de vracht-voerders tusschen Italien en Duytschland zijn/ soo is hier een gedurigh negen van de aenkomende en afgaende. Wy hoorden ons verhaelt/ dat gemeenlijk door dese plaets den eenen dagh door den anderen honderd paarden passeerden/ en dat meer als 500. paarden/ die daer toe gebruyckt worden/ in dese plaets t'huys hoorden. Van hier reysden wy al gedurigh/ opklimmende drie uren langh, tot dat wy op den top van 't Gebergte quamen/ daer niet anders als een groote Herbergh was. Hier van daen was de wegh tegen beter uuren/ redelijk goedt, en men gaet twee uren gedurigh nederwaarts, 't welcken meestendeel soo steyl is/ als of wy in al die tijd nog trappen af-klommen. Onder aen den hoop van dien Bergh is een kleyn Dorp, genaemt Campdolcin; hier merckten wy/ dat wy in Italien waren/

Digitized by Google

waaren / niet alleen voor 't groot onderſchepd van het Climaat, nadien hy aan de andere zijde als bevroſen zijnde / de hitte der ſonne hier ongemaklelijk was / maar ook voor 't groot getal der Bedelaars, hoewel dit laatſte magh ſchijnen te ſtrijden tegen 't geene men daar behoorde te verwaghten / en echter 't rijkſte Land van Europa is vol Bedelaars / en de Griſons, een van de armſte Staten ter wereld / heeft geheel geen Bedelaars. Ook is vreemd dat de beſte Wijn uyt de Valtoline, na dat die dagh-reyſens verre verveert is / by de Griſons beeter koop verkoght word / als de Wijn van het Land / daar deſelve voor haar deur waſcht. Maar hier weet men van geen accijſen noch laſten. Van Campdolcin is die uuren reyſens tot Clavenne, met een langhſame afdaltngh / en de wegh is in ſommige plaatſen ſeer ongeſſen en ſteenaghtigh. Clavenne of Chavenne leyt ſeer vermakelijk onder aan de voet van het Geberghte / en een kleyn aangenaam Kidiertjen loopt door de Stad. Sy is wel gebouwt. Ook ſijn ontrent haar veel groote en wel-dragende Wijngaarden / alſoo de weerſtuyt der Sonne-ſtralen van 't Geberghte hier ſoo grooten hitte veroorſaakt / dat de grond ſoo rijk en vruchtbaar is / als in eenige plaatſen van Italien.

Gelegenheyd van Chavenne,

Hier begint men in deele huyſen een ſchoone Bouw-kunſt te ſien / en met een woord / hier doen ſich alle merktekenen van een goed Land, en vryve Regeeringh op. De Stad ſtond voor ontrent vijf-hondert jaren wat meer na het noorden / maar een ſtuk van de Alpes was doen daar op gevallen / en had alſoo deſelve begraven. Ook ſiet men aan 't boven-eynde der Stad eenige Steenrotſen / die een menſch als ruymen voor komen / ontrent welke ſeer ongemeene onkoſten gedaan zijn / om de eene van de andere af te ſchepden / en te maken tot bequame plaatſen voor Sterkten en Kaſteelen. Op eene plaats ſagh men de geheele Rotsſteen over de blijken van het toeſtel / dat daar toe gemaakt was geweeſt. Ik nam de maat van de breedte deſſelfs van de eene ſijde tot de andere / welke ik bevond van twintigh voeten te zijn / en van de lenghte / die van vier-hondert en vijftigh voeten is: de hooghte van de Rots was / ſoo veel wy giſſen konden / van twee-honderd voeten / aan beyde ſeyden reght neder waarts als na een liniaal eben als een muur afgehouwen. Ontrent den top van een der ſelver is de naam Salvius met groote letteren eenighſins na de wijſſe der Gotthen uptgehouwen. Op de hooghte deſer Rotſen, die / uptgenamen aan de eene zijde / daar echter de opgangh ſeer ongemaklelijk is / ontoegangelijk zijn / hadden ſy / geduurende den Oorlogh van de Valtoline, guarniſoen, en op het topppunt van de middelſte Rotſe lagen vijfthien-hondert mannen in beſetting. Meenigmaal vallen hier ſtukken der Bergen van boven na beneden / die de grond / welke ſy bedekken / ſeer bet maken / ſoo dat deſelve vruchtbaarder worden als men beſchryven kan. Ik ſagh hier een Citroen-boom die voor aght-en-

vertigh

dertig jaren in een grond / die ſoo overdekt was / geplant zijnde / derdehalve vadem in ſijn omtrek dik was. De Stad en de Wijngaarden, die daar toe behooren / bedekken aan beyde de zijden der Riviere de geheele laaghte / die tuſſchen de Bergen is. Aan het benedenſte der Geberghten graven ſy groote Kelders, en onderaardſche holen, daar ſy dan een voet in 't vierkant / groot thien of twaalf voeten / na 't binnenſte van den Bergh / een gat maken / 't welk den geheelen Somer door ſulken verſchen en koelen lucht in de Kelders blaaſt / dat men de Wijn in deſe Kelders byna ſoo koud drinkt / als of deſelve in het Ys lagh. (Maar de wind blaasde upt die wind-pijpen niet / terwijl ik daar was / 't welk was ontrent het eynde van September) Want de Son de pooren der aarde opnemende / en de bupten-lucht verdunnende / ſoo dringht die lucht / welke in de holligheden / die in de Bergen zijn / beſlooten is / door een geduurigen wind na bupten. Maar als de kraght en werkingh der Son afneemt / dan kan men die toght van de lucht minder merken. Voor of boven over deſe bogen en gewulfſels maken ſy kleyne luft- of plaiſier-plaatsjens, gelijk als Somer-huyſen, daar ſy gemeenlijk in den Somer des avonds gaan eeten. Ik heb nopt grooter Druyven als hier zien waſſen; daar is een ſoort / die grooter is als de grootſte Pruymen van Damaſk, die wy in Engeland hebben.

Aldaar / in de Valtoline is een ſoort van Wijn / die ik nopt elders heb hooren noemen / en wierd genoemt Aromatijk of Specery-wijn. Gelijk nu deſſelfs ſmaak een menſch doet denken dat het een compoſitie en alſoo een gemaakte Wijn is / (want ſe ſmaakt als een ſterk water, dat upt ſpeceryen en beſonderlijk upt Foelie getrokken is) ſoo ſoude ſe / hebbende een kraght / die ſlappen Brandewijn niet ongelijk is / een menſch light doen geloven / datſe geen natuurlijken Wijn en is / en nochtans isſe het ſupvere ſap van den Druyf ſonder eenige andere vermenginge. Deſe wijn nu een ſinguliere voghtighept zijnde / ſoght ik een particulier bericht te hebben hoe deſelve gepreparеert wierd. De Druyven, wierd my geſept / waren root, hoewel de Wijn wit is. Sy laten de Druyven aan de Wijnſtokken hangen tot November toe / datſe uptermaten rijp zijn / en dan brengen ſy deſelve op haar Solders / en ſetten de troſſen naaſt aan malkanderen over eynd twee of drie maanden langh; daar na plukken ſy al de Druyven af / en werpen die / aan welke de minſte ſchijn van berrottingh is / wegh / ſoo dat ſy geen andere als goede Druyven perſſen. Als ſy geperſt zijn / doen ſy het nat in een open vat, daar in het een ſchupm opwerpt / 't welk ſy twee of driemaal daaghs afnemen / en als'er geen ſchupm meer op komt / dat na het onderſchepd van het ſapſoen langer of korter is (want de ſchupm komt ſomtijds niet langer als aght dagen, en op andere tijden wel veerthien dagen langh) doen ſy het in beſlooten vaten. In 't eerſte jaar is deſelve ſeer ſoet / maar ten eynde des jaars hooren ſy

Digitized by Google

een gat daar in wat hoger als 't midden van het vat / bynaus twee derdendeelen van den bodem / en drinken daar af tot het seer laagh komt / en vullen dan het selve elke jaar weder aan. Eens in 't jaar / te weten / in Meert werkt die Wijn / en kan niet gedronken worden voor dat dat over is / 't geen ontrent een maand langh duurt / maar op die tijd werkt haar andere Wijn niet. Mevrouw Salis, gebooztigh uyt dat Landschap, die ons drie dagen soo heerlijk als men tot Londen of Parijs soude konnen doen / onthaalde / had van dese Wijn / die veertigh jaren oud / en soo sterk was / dat men niet meer als een Lepel vol daar van drinken konde. Sy smaakte seer na Foely, hoewel sy my verseekerde dat'er niet een greyn specery, noch ook eenigerhande soort van yets anders in gemenght was. De hitte, die in de Wijn is / word aldus als een vyer / en distilleert deselve / de geest of spirituele deelen desselfs na het bovenste van het Orhooft opdrijvende.

Hier en in de Grisons is het vleesch vol sap / het gevogelt treffelijk / haar wortelen en kruyden heel smakelijk / maar de vis in haar meyren gaat te boven alle die ik opt gesien heb. Sy leven seer eenvoudigh, soo veel haar kleedingh en opschikkingh aangaat / maar hebben overvloed van alles / en sijn seer rijk / het huys / daar wy soo treffelijk onthaalt wierden / word gelooft twee-hondert-duysend kroonen aan goed te hebben.

Daar is een soort van steene potten, die niet alleen hier in de keuken, maar byna geheel Lombardyen door gebruykt word / welke sy noemen Lareggio, de steen voeltmen olyachtigh, en rouw, of schilferigh, soo datmen daar op tastende / het tegen de vingers aanstupt. Daar sijn maar drie Mijnen van deselve in dese contreyen / een by Clavenna, een in de Valtoline, en een in de Grisons / maar de eerste is verre de beste; sy houwen gemeenlijk deselve Mijne in het ronde van anderhalve voet in den Diameter, en ontrent vijf-vierendeel-voet dik / en bewerken se in een Moolen, daar een soort van messen, die de steenen snijden / rondom deselve worden gedraapt door een radt / 't welk door het water omgaat. Door dit draapen nemen sy eerst den buytenste rok of korst daar af / tot dat deselve geheel glad en effen is; daar na weten sy door sulke kromme en kleyne messen de eene pot van de ander af te scheyden / soo datse een nest van potten maken / die alle de eene in de ander passen / de buytenste en grootste soo groot zijnde / als een ordmarisse vleesch-pot, en de binnenste niet grooter als een potjen. Van deselve maken sy daar na kopere oogen en henghsels, en komen alsdo haar daar van dienen in haar keukens. Sulken steenen pot word eerder heet / en houdt schielijker als eenige kopere potten / en daar de bodem van een kopere pot de hitte soo volkomelijk tot de voghtighepd / die in deselve is / laat doorschieten / dat deselve niet onderdragelijk heet en is / is de bodem van dese steenen pot / welke

ontrent

ontrent tweemaal ſoo dik als een kopere pot is / is uptnemende heet. Sy barſten niet / en geven ook aan het nat / dat daar in gekookt wordt / niet de minſte ſmaak / maar ſoo ſe vallen / ſijnſe ſeer bros, doch dit wordt geholpen door deſelve weder te lappen. Want ſy lappen en napen haar gebroken potten ſoo dight / hoewel ſonder cement (hechtende de gebroken ſtukken met een yſer-draat t'ſamen) dat in de gaten / welke ſy met yſer-draat boren / niet de minſte breuk wordt gemaakt / als alleen die / welke van de draadt gemaakt en berbuld wordt. De wegh na de Mijne is ſeer onbequaam / want ſy moeten ontrent een half mijle langh door een Rotſe na deſelve toe kruppen / en die paſſagie is ſeer moeplijk / alſoo deſelve niet meer als drie voeten hoogh is / ſoo dat die / welke de ſteenen daar upt halen / doorgaans op haar buyk kruppen / hebbende aan haar voorhooft een kaars vaſt gemaakt / en de ſteen op een ſoort van een kuſſen / dat daar toe gemaakt is / leggende op haar heupen. Die ſteenen nu / ſijn gemeenlijk twee-honderd ponden ſwaar.

Maar alſoo ik van het nederſtorten der Bergen in deſe contrepen geſproken heb / kan ik niet nalaten het extraordinair nood-lot der Stad Pleurs te melden. Sy was gelegen by een Bondgenootſchap, noordwaarts van Clavenne, op den ſelven bodem / maar wat meer na de hoogte op gaande. Sy was half ſoo groot als Clavenne, ('t getal van haar Inwoonders ontrent twee-en-twintigh honderd menſchen zijnde) maar veel beter gebouwt. Want behalven het groote Paleys der Franken, 't welk eenige milioenen gekoſt had / waar door veele andere Paleyſen, die door verſchepdene rijke Kooplieden van Milanen en andere gedeelten van Italien gebouwt waren / als die / ſoo wel in de ſituatie en lught, als de vrye Regeeringh van deſe plaats behagen hebbende / gewoon waren gedurende de hitte herwaarts te komen / en haar ſelven aan al het vermaak, 't welk de groote rijkdom en overvloed haar verſchaffen konde / over te geven. Men kan upt een der Paleyſen die een wepnigh van de Stad afgelegen / en met deſelve niet overſtelpt is / van de andere oordeelen. Dit was een buyten-plaats van de familie der Franken, en magh echter met veele Paleyſen in Italien gelijk geſtelt worden; en ſekerlijk 't huys en de thuynen konden niet minder als hondert-duyſent kroonen gekoſt hebben. De dertelhept en weelde van deſe plaats was ſoo groot geworden / datſe ten hemel riep; en Mevrouw Salis verhaalde my / datſe haar Moeder meenighmaal had hooren vernieuwen eenige paſſagien upt de predicatien van een Gereformeerd Predicant, die in een kleyne Kerk / welke die van de Religie daar hadden / in ſijn predicatien haar menighmaal waarſchouwde van het ſchrikkelijke oordeel Gods, dat boven hare hoofden hongh / en 't welk hy geloofde dat ſchielijk over haar uptberſten ſoude. Op den 25. Auguſti des jaars 1618. quam een der Inwoonders haar ſeggen / datſe vlieden moeſten / alſoo hy 't Geberghte had ſien ſcheuren; maar hy wierd

Verhaal van yets ſonderlinghs aan de Stad Pleurs opgekomen.

Digitized by Google

over sijn sorge uptgelagchen. Hy had een Dochter / welke hy overreede om alles te verlaten en met hem te gaan / maar als sy met hem upt de Stad was / begon sy te denken / datse de deur van een gemak / daar sy veel kostelijkheden in had / niet wel besorght had ; om welk te doen sy te rugg' keerde / en alsoo met alle de andere begraven wierd. Want op den tijd van het avond-eeten viel de Bergh nederwaarts / en begroef de Stad en alle desselfs Inwoonders / soo dat'er niet een mensch van ontquam. De val van het geberghte vulde en stopte soodanigh den loop van de Rivier / dat de eerste tijdingh die die van Clavenna daar van kregen / was dat de Rivier mankeerde / alsoo'er in den tijd van drie of vier uuren niet een droppel water quam. Doch de Rivier maakte voor haar een nieuwen cours / en quam wederom derwaarts. Ik konde geen besondere beschrijvingh van den Man / die ontkomen was / vernemen / en moest alsoo daar laten de verborgen reden van sulken bysonderen behoudenis op den laatsten dagh / van den voortgangh der Goddelijke voorsienigheyd, daar men nu geen reden van geven kan. Eenige van de Familie der Franken kregen sommige Mineurs, om onder de aard te graven / en den rijkdom / die in haar Paleys begraven was / upt te vinden / alsoo'er in het huys behalven haar Silver-werk en huysraad, een groot Cabinet, en in 't selve veel Juweelen waren. Maar de Mineurs gaven voor niets te konnen vinden / echter na haar Landschap van Tirol wedergekeert zijnde / vouwden sy schoone huysen / en deeden grooten rijkdom blijken / daar van men geen klare reden vinden konde als dese / datse pets van dien schat gevonden moesten hebben.

Waar het woord Lombard van daan komt.

De voornaamste Factoors en Koopluden in Italien zijn Grisons geweest ; en my wierd gesept / dat de handel voor wisselen wel in Lombardyen begon / (waar van daan voor geheel Europa een Lombard en een Wisselaar deselve benaminge heeft /) maar dat de groote Wisselaars van Lombardyen Grisons waren. Ook dryven de Grisons noch een grooten handel met geld / want een Man / die daar honderd-duysent kroonen rijk is / heeft mogelijk het derde-part daar van niet binnen 'slands / maar setten het upt in de nabuurige Staten.

De vryheyd van dit Landschap is ook soodanigh / dat / die elders veele goederen gewonnen hebben / blijdelijk selfs Italien en 't beste gedeelte van Duytschland, al sijnse daar geboren / verlaten / en tusschen dese Geberghtens komen woonen / welker gesicht selfs genoegh is om een Mensch een schrik aan te jagen.

Beschrijvingh van 't Meyr van Clavenne.

Van Clavenne repsden wy twee uren voor een blakte na het Laak of het Meyr van Clavenne, 't welk byna rond / en ontrent twee mijlen in sijn Diameter is. Dit Meyr valt in dat van Como tegen over het Fort Fuentes. Als wy daar passeerden / was het water soo laagh / dat het Schuytjen niet wel over de Bank kon / die tusschen de eene en de andere

andere Zee lept. De Zee of het Meyr van Como is ontrent aght-en-veertigh mijlen langh/ en vier breed/ en loopt tuſſchen twee ryen van Bergen. Te Como bleef ik niet langh genoegh om 't ſelve te beſchrijven/ alſoo ik meende na een korte keer door de Bailjuwſchappen die de Switſers in Italien hebben/ over Lugano, Locarno en Bellinzona deſe wegh weder te keeren; maar ik nam een andere cours/ ſoo dat ik in Como niets en ſagh. 't Beſte dat daar is/ is een ſchoone Kapel, die de tegenwoordige Paus, van Como geboortigh/ daar bouwt. En van de Zee van Como.

Van Como repsden wy aght mijlen tot Codelago, 't welk de Switſers toebehoort/ en van daar aght mijlen over een Meyr na Lugano. Dit Meyr loopt niet gelijk de andere Meyren/ die upt de Alpes voortkomen eenen wegh/ maar 't geberghte/ dat rondom het ſelve lept/ maakt dat het verſchepden courſſen neemt. Van waar den Auteur voorder reyſt.

Hier hebben de Switſers verſchepdene kleyne Provintien of Bailjuwſchappen, die ſy/ geduurende den Oorlogh in Italien, tuſſchen de Hertogen van Milanen en de twee Kroonen, en Carel de vijfde, als een onderpand tot betalingh van haar aghterſtalligheden in 't beſit genomen hebben. Ook waren ſy te dier tijd ſoo conſiderabele Bondgenoten, dat die bepde/ welke na het Hertoghdom van Milanen ſtonden/ haar elk op zijn beurt careſſeerden/ en haar vrientſchap aanſoghten/ en daar door quamen ſy in een vreedſaam beſit van byna de geheele Landſtreek/ tuſſchen de Zee van Como en het Land van Wallis, anders genoemt Valleſien of de Valeyen. De Inwoonders worden hier wel ſoo wel gehandelt/ alſoo ſy hier vry van alle Schattingen zijn/ en de regeeringh der Switſers ſoo ſaght is/ dat ik u hier een ander paradox/ en onwaarſchijnlijke ſaak verhalen moet. Dit is het ſleghte Land, 't welk 't minſt opbrengt/ door de houde meeſt open leght/ en minder handel als eenige plaats in Italien hebben kan. Doch dies niet tegenſtaande is het vry meer/ als ik in eenigh deel van Italien geſien heb/ bewoont. Onder het Bailjuwſchap van Lugano alleen behooren negen-en-negentigh Dorpen, van welke ſommige vry groot/ en alle vol volks zijn. De twaalf oude Cantons hebben hier ontrent alle de Bailjuwſchappen en andere Ampten elk haar beurt. Maar als het de beurt der Gereformeerde Cantons is/ dan moeten de Bailjuwen haar met de hepmelijke Godsdienſt-oeffeningen binnens huys vernoegen/ en mogen geen openbare oeffeningen/ noch ſelfs een Predikant in hare hupſen hebben. Want de Spaanſche, als ſy gelijk in de Valtoline, het regt van deſe Cantons aan deſe Landſchappen beveſtighden/ hadden uptdrukkelijk bedongen/ dat hier geene als de Paapſche toegelaten ſouden worden/ ſoo dat de Bailjuw, die de Prins van dat Landſchap is/ meenighmaal in ſijn gebied ſelfs voor hem de vryheyt van ſijn Godsdienſt niet en heeft. De Bailjuwen ſoeken hier ſoo wel als in de andere gedeelten van Switſerland haar profit/ edoch met meerder omſichtig-

Beſchrijving van 't Bailjuwſchap Lugano.

Digitized by Google

hept / want hoewel de elenden / in welke ſy alle hare naburen ſien leggen / en de oberbloed en dryphept / daar in ſy leven / na alle waarſchijnlijkheyt haar Regenten alle bevattingen en dzees van opſtand en revolte behoozden te benemen / dzagen ſy echter groote ſozgh / om aan de Ingeſetenen geen misnoegen te geven. Hier woonen ſeer veele hand-werksluyden, die den geheelen Somer over dooz Italien trekken / en met het geene ſy gewonnen hebben / herwaarts komen / en ſonder eenige laſten te dzagen dzy leven. Hy wierd verhaalt / dat eenige Neven van den Paus, en beſonderlijk de Barbarinen met de Switſers gehandelt hadden / om dit Landſchap van haar te koopen / om dat tot een Prinsdom te verheffen / en gereſolveert geweeſt waren om aan de twaalf Cantons daar dooz twaalf-duyſent kroonen te geven. Maar dat ſy merkende dat het haar afgeſlagen ſoude wozden / deſen doozſlagh aan de Algemeene Vergaderingh niet hadden doozgeſtelt / gelijk van haar reeds eens doozgenomen was geweeſt. En 't is ſeker dat dit Landſchap eens onder ſulken jok, als 't overige van Italien dzaaght / gebzaght zynde / haaſt verlaten ſal wozden / want daar is niets / 't welk ſoo veel menſchen beweeght in ſoo quaden Land te woonen / daar ſy het beſte Land van Europa dooz haar oogen hebben / als de gemakkelijkheit der Regeringh.

Sijn reys na Lago Maggiore, en

Van Lugano repſde ik na het groote Meyr, dat genoemt Lago Maggiore, 't welk een groot en ſchoon Meyr is. 't Is ſes-en-vijtigh mijlen langh / en meeſt over al ſes mijlen breed / en ontrent in 't midden honderd vademen diep. 't Maakt aan de Weſt-zijde een groote Baay, en daar ontrent leggen twee Eylanden, welke men de Eylanden van Boromeo noemt / die ſekerlijk de aangenaamſte ſtukjens land in de geheele weereld zijn. Geheel Italien heeft niets / dat daar by vergeleken kan wozden. Sy hebben een volkomen geſight van dat Meyr, en de grond desſelfs komt ſoo aangenaam en lieflijk daar upt op / dat men ſich niets inbeelden kan / dat met die grond en desſelfs wandel-plaats overeen-komt.

Beſchrijvingh daar van.

Die Eylanden behooren aan de twee Graven van het Geſlaght van Borromeo. Ik ben maar op een derſelven geweeſt / welke het Hooft van die Familie toekomt / die een Neef is van den beroemden Cardinaal, met den naam van S. Carlo bekent. Aan de Weſt-zijde ſtaat het Paleys, 't welk / ſoo veel de vertrekken / die'er binnen zijn / aangaat / hoewel de bouwkonſt desſelfs maar gemeen is / een van de beſten is / dat'er in Italien gevonden wozd. In het ſelve is een treffelijke Saal, die meer als vier-en-twintigh voeten hoogh is / en daar aan noch een groot ſtuk gemaakt wozd. Hier ſijn meer treffelijke ſchilderyen, als ik ergens bupten Romen geſien heb / by malkanderen verſamelt. 't Geheele Eyland, uptgenomen een kleynen hoek aan de Zupd-zijde / 't welk tot een Dorp van ontrent veertigh kleyne huyſen afgeſondert is / is een Thuyn; en om dat het ſelve dooz de natuur

natuur niet in een reguliere form lagh / hebben ſy groote verwulfſels en bogen / hare onderaardſche holligheden hebbende / van de eene tot de andere hooghte / en alſoo / onder aard over deſe bogen en verwulfſels hengende / tot een reguliere en effen form gemaakt. Daar is eerſtelijk een Thuyn aan de Oost-zijde / tot welkemen van het Meyr door vijf gaalderyen opgaat. De trappen aan die zijden van den Thuyn, die door het Meyr bevochtight word / ſijn koſtelijk / de muuren ſijn geheel met Orangien en Citroen-boomen langhs heen beſet / en men kan geen ſchoonder grond van een Thuyn ſien / als deſelve is. Op twee hoeken van deſen Thuyn ſijn twee gebouwen, het eene is maar een moolen, om het water op te halen / en het ander is een koſtelijk ſomer-huys, afgeſchoten / indien ik het ſoo noemen magh / met alabaſter en marmor-ſteen van ſchoone coleur / die wat na het roode heldt; upt deſen Thuyn gaat men door een effen plaats na alle de oberige wandel-plaatſen, bloem-tuynen, parken en moes-hoven, daar verſcheydene prieelen en fonteynen in zijn. Maar het groote park is verwonderens-weerdigh; want gelijk het met beelden en fonteynen wel voorſien / ſeer groot / en ten opſicht van het Paleys ſeer wel geplaatſt is / ſoo is'er aan desſelfs bupten-zijde een groote hooghte / die / daarſe na het park ſiet / Schouwburghs-gewijs is opgehaald / en vol Fonteynen en Beelden is. De hooghte deſſelfs / die in vijf tyen hooger en hooger opklimt / is van ontrent vijftigh, en de breedte van ontrent taghtigh voeten, en in 't ronde van deſe hooghte zijn / volgens de vijf tyen / in welke die ſchouw-plaats verdeelt is / ſoo veel galeryen, en uptſtekende wandel-plaatſen. De muuren deſſelfs zijn ſoo wel met Orangien en Citroen-boomen bekleed / als onſe muuren in Engeland met Laurier. Het hoogſte van den gemelden berg of hooghte is ſeventigh voeten langh / en veertigh breed / en hier is een grooten water-bak, daar de Meulen het water / dat alle die Fonteynen voorſien moet / inbrenght. Als ik daar was / waren de Fonteynen noch niet heel voltrocken / maar dat gedaan zijnde / ſal deſe plaats een behoorlijk Eyland ſchijnen te zijn. De verſſche lucht, als zijnde in een Meyr en na by 't Geberghte / de lieflijke reuk, het ſchoone geſight, en de vermakelijke veranderingh, die hier is / maakt dat het ſelve in den Somer een woningh is / diergelijken men mogelijk in de geheele werelt niet en heeft.

Hier van daan quam ik tot Seſtio, een elendigh Dorp, gelegen aan het eynde van het Meyr / en begon een merkelijke veranderingh geſvingh van waar te worden / als zijnde nu in Lombardyen, 't welk ſeherlijk het ſchoonſte Landſchap is / dat men hem ſelven verbeelden kan. De grond lept ſoo effen / het is ſoo wel met water voorſien / en door tyen van boomen, die een of twee mergen land rondom beſluyten / ſoo aangenaam verdeelt / dat men niet kan loochenen dat hier een rupm en groot BeſchrijLombardyen.

Land

Digitized by Google

Land is. 't Is langh meer als twee-hondert mijlen / en in veele plaatsen hondert mijlen breed. 't Geheele Land is soo goed als het beste en aangenaamste in geheel Engeland en Vrankrijk, en heeft al de soetigheyt / welke Holland en Vlaanderen hebben kan / maar met warmer son, en beeter lucht, alsoo de nabyheyt van het Geberghte hier een verssche lucht verwaakt. Dit maakt / dat dit Land de wenschelijkste plaats is om in te leven / die men met oogen sien kan / ten ware de regeeringh soo ongemeen hard en strengh was / dat door dit rijke land voorgaans niet anders als armoede te sien is. Een repsend man vind in veele plaatsen byna niet met al / en word soo sleght onthaalt / dat soo hy geen voorraad in de groote Steden koopt / een seer bekrompen diëet sal moeten houden in een Land / 't welk hy soude meenen dat van melk en honingh vloeyt; maar hier van sal ik daar na noch meer spreken.

Dit groote Meyr, of Lago Maggiore ontlast sich in de Rivier Tesine, of Ticinus, welke soo sterk stroomt / dat wy in drie uuren tijds dertigh mijlen repsden / daar wy echter maar eenen roeper hadden / en het water geheel niet hoogh en was. Van dees Rivier quamen wy in het Canaal, 't welk Franciscus de eerste uyt deselve na de Stad van Milanen heeft laten graben. Dit Canaal is ontrent dertigh voeten breed / en is aan beyde zijden met sulke hooge Dijken tegen het water voorsien / dat de Rivier nopt soo hoogh van water kan worden / als deselve sijn. Ook is het soo reght / dat men hier en daar over de selve ses mijlen recht uyt sonder eenige kromte sien kan. Het is dertigh mijlen langh / en is het voordeeligste / dat de Stad van Milanen heeft om hare goederen te water te vervoeren.

Staat van Milanen.

Ik wil u niet ophouden met een lange beschrijvingh van dese groote Stad, die een van de fraapste ter wereld is. Sy is een binnenlandsche Stad. Sy heeft geen groote koophandel over Zee of baarbare Rivier / en is tegenwoordigh de Hooft-stad, van een seer kleyne republijk 't Geene in desen Staat niet berghaghtigh is / is niet boven sestigh mijlen in 't vierkant / en echter brenght het een rijkdom voort / die een mensch in verwonderinge wegh-rukt. Men betaalt daar tot onderhoud van veertigh duysent Mannen / en echter sijn'er geen sestien duysent Soldaten effectivelijk in dienst; de overige worden geconsumeert door die / welke de regeeringh in handen hebben. De grootheyt der Stad / de treflijkheyt der gebouwen, en voornamelijk alle de wonderlijke kostlijkheyt der Kerken en Kloosters, sijn bewijsen en teekenen van grooten rijkdom.

Beschrijvingh des Dom-kerk.

De Dom-kerk heeft niets pryjs-weerdighs / soo veel de bouw-kunst betreft / als zijnde op de botte wijse der Gotthen gebouwt; echter isse / in opsight van de grootheyt en rijkdom des gebouws dat niet minder als'er eenige in Italien is / selfs die van St. Peter niet uytgesloten. 't Is aan deselve alles Marmer; de vloer / de muuren van

Digitized by Google

van buyten en van binnen / en de hooghte deſſelfs vertoonen niet als Marmer. Van binnen en buyten zijn'er veel inhoeken voor Marmere beelden, meer als'er elders te ſien zijn / hoewel waar is / dat ſommige beelden niet geproportioneert en zijn na de grootte van die inhoeken. De gevel deſſelfs is noch niet gemaakt / en ſal geheel met beelden verbult en bedekt worden. De pilaren der Kerke / van welke daar in 't lighaam der ſelver vier ryen zijn / hebben ook aan haar boven-eynde elk aght in-hoeken voor even ſoo veel beelden. Hoewel nu pemant ſoude denken dat deſe Kerk / ſoo vol beelden zijnde / elke Heyligh byna ſijn beeld had / wierd my echter verſekert / dat tot voltreckinghe van haar ooghmerk haar noch ſeven-duyſent ontbraken / maar die ſouden voornamelijk in de gevel plaats vinden. De Kerk, ſoo veel ik met effen treeden deſelve konde afmeten / is vijf-hondert voeten langh / en twee-hondert breed. 't Choor is afgeſchoten / en ſoo ongemeen konſtigh uytgeſneden / dat ik het lijden nopt ſoo wel in hout heb uytgedruckt geſien. Het heeft ſeſtigh onderſchepdene deelen / in dewelke byna alle de Euangeliſche Hiſtorien vertoont worden. Reght onder de Coupel, of het hooghſte van het verwulfſel lept het lighaam van St. Carolo, gelijk my geſept wierd / in een groote en ſeer koſtelijke kiſt van kriſtal, maar ik konde daar niet by komen: want wy waren daar op twee heylige dagen, maar daar was een gedurigh gedrangh van volk ontrent. De ſuperſtitie des volks ontrent ſijn lighaam is ſoodanigh / dat men op een heyligen dagh ſonder eenige eerbiedigheyt te bewijſen daar by komende / levens-gevaar loopt. Sijn Canoniſatie, of verklaringh van een Sanct te zijn / koſt de Stad ontrent hondert-duyſent kroonen. Sy geven voor / dat ook de Cardinaal Fredericus Borromeo mirakelen gedaan heeft / maar die canoniſatie ſoo koſtelijk zijnde / willen ſy om deſelve niet aanhouden. Het ſilver-werk en de andere preſenten / die aan St. Carlo gegeven zijn / zijn van een wonderlijke koſtelijkheyt. Eenige dingen ten dienſte van het Altaar zijn geheel van goud / ſommige der ſelven zijn dry ſwaar / en beſet met Edel Geſteente, andere zijn ſoo ſchoon en net gemaakt / dat het fatſoen ſoo veel weerdigh geacht word / als het metaal ſelfs. De Kleederen en de andere ornamenten tot de functie van ſijn Canoniſatie zijn al t'ſamen van een ongelooflijken rijkdom. Hy was in der daad een Prelaat van groote merite geweeſt / en volgens het antwoord van ſeker Monik aan Philippes de Comines, die / gevraaght zijnde / waarom ſy in een opſchrift / 't welk hy daar las / aan een van haar vleghſte Princen den tijtel van een Heyligh of Sanct gaven / tot antwoord gaf / dat ſy dien tijtel gaven aan alle hare wel-doenders. Nopt heeft eenigh menſch deſen tijtel met ſulken recht van een Stad verdient / als de Cardinaal Borromeo. Want hy beſteedde en gaf in Milanen een wonderlijk grooten rijkdom / latende voor ſijn Familie niets over als de eer

Reliquie aldaar van St. Carolo.

Hoedanigheden van S. Carlo.

Lof van den Cardinaal Borromeo,

Digitized by Google

van sulken grooten Man in haar Geslaght gehad te hebben, 't welk een erfenis is / die haar als noch volght. Want gelijk'er sedert die tijt twee Cardinalen uyt die Familie geweest zijn / daarom se ook de heilige Familie genoemd wordt / soo is het seker / dat / wanneer t'eeniger tijd uyt dat Geslaght een Kerkelijk persoon / die van eenige merkelijke dienste is / voorkomt / deselve / soo hy soo langh leeft / tot dit Aartsbisdom verheven moet worden. Want indien pemand uyt die Familia daar toe bequaam zijnde het selve niet verkreegh / soude de geheele Staat daarom komen te rebelleeren; en die na dese bedieninghe nasteven een uyt dese Familie soude willen staan / moest wel een stout mensch zijn. Een groot gedeelte sijner goederen heeft hy aan de Dom-kerken, die hy ook gewijdt heeft / gegeven. Echter sal deselve noch in sommige eeuwen niet voltrokken worden; zijnde dit een van de looshe den der Italiaanschche Priesters / geen groot stuk werks uyt te voltrekken / op dat sy / het selve geduriglijk onvoltrokken latende / uyt den volks bygelovigheyt noch altijd groote giften en vereeringen na haar trekken mogen. Hy heeft gebouwt het Paleys van den Aarts-bisschop, 't welk seer schoon / en een seminarium, of plant-school, en Collegie voor de Switsers is. Daar benevens heeft hy ook verscheydene Parochiekerken, en veele Kloosters gestight. Met een woord / de geheele Stad is vol teekenen van zijn rijkdom. De gebouwen der Kerken tot Milanen, de Schilderyen, de Altaren, het Silver-werk en alles in de Kloosters maken een mensch verbaast; en zijn teekenen beyde van grooten rijkdom / en van seer sterke bygelovigheyd / uytgenomen hare Bibliotheken: want deselve zijn niet alleen hier / maar door geheel Italien sleght bestelt; de gemakken zijn meenighmaal net en kostelijk gemaakt en opgeschikt / maar de Boeken zijn weynigh, sleght gebonden, en niet wel uytgekipt. Ook zijn de wereldlijke en de reguliere Priesters soo onwetende / dat die geen gelegenthept gehad heeft om 't selve te ontdekken het qualijk gelooben han. Het Klooster van St. Victor buyten de Stad lept / is het allerrijkste. Daar in zijn Canonici regulares, dat is / reguliere Kanonikken, in Italien genoemd de Order der Olivetanen, of Mont d'Olive, dat is / van den Olijf-bergh. De van de Barnaviten is uytnemende kostelijk / in 't selve is een predik- en een biecht-stoel, die met Agaatsteenen van verscheydene coleuren / met net geblaakte Marmer, en Lasuur-steen soo kostelijk ingelept zijn / dat men den prijs der selven bynae niet waardeeren kan. De Kerk van St. Laurentius heeft een schoone Coupel, of verwulfsel / en een predik-stoel van het selve fatsoen als die van de Barnaviten. De Jesuiten, de Theatinen, de Dominicanen, en die van St. Sebastianus zijn seer rijk en kostelijk.

En zijn daden.

Verscheydene Kloosters te Milanen.

Beschrijvingh der

De Citadel is so wel bekent / datse niet behoeft beschreven te worden / sy is geheel regulier gebouwt / en is een sterken breydel om der

Stad

Stad in order te houden / maar ſonde geen drie dagen een ſwaar Leger konnen tegen ſtaan / alſoo het een bleyn begrip, en ſoo vol gebouwen is / dat het niet ſonde kunnen een geweld van Bomben uytharden. Het oude Stadhuys is ruym, en ſonde voor ſchoon en koſtelijk aangeſien worden / ten ware 't nieuw, welk daar ontrent ſtaat. Dit nieuwe is twee-honderd en vijftigh voeten in 't vierkant; rondtom het ſelve ſijn na het binnen-plein drie rijen galerijen, elk in eene verdieping / op de Italiaanſche wijſe / die van een bequame ordonantie voor de kamers, en voor alle deuren een wandel-plaats maken. 't Is waar dat deſelve / als zijnde gemeenlijk acht of thien voeten breed / een groot gedeelte van het gebouw wegh nemen / maar dan is hier een open lugt / die aan de zijde / daar de Son niet en is / ſeer koel is / deſelve ſijn alle na de lugt open / uytgenomen alleen dat de muur voor pylaren, die vijfthien of twintig voeten van malkanderen ſtaan, onderſcheydt is. Het Gaſthuys is in der daadt een Koninklijk gebouw; niet ſonder my / dat het negentigh duyſend kroonen inkomſte heeft; in het ſelve ſijn niet alleen / gelijk gemeenlijk in alle Gaſthuyſen is / lange gemaakten / die aan beyde zijden vol bedſteden zijn / maar ook ſeer veel kamers, waar in die / welke te voren van beter ſtaat waren / als de andere met een ſonderen ſorgvuldigheyd beſorgt worden. Buyten de Stad is een buyten-huys / aan dit Gaſthuys toebehorende / dat het Lazaret, of ſieken-huys genoemt word / eſſen een quartier uurs in het vierkant is / en drie-honderd en ſeſtigh gemakken, mitsgs een galery, die voorby alle de kamers heen loopt / ſoo dat / gelijk het wel paſt / ſoo ook de ſieken daar door een bellooten wandelingh voor haar deur hebben. In het midden van dit vierkant is een achtkantige Capel, die ſoo geordonneert is / dat de ſieken op alle haar bedden de opheffingh van de Hoſtie ſien, en die aanbidden konnen. Dit huys is voor de peſtelingen, of die beſmettelijke koortſen hebben; ook worden de ſieke / die in een ruymer lugt moeten zijn / wel herwaarts gebracht.

Citadel alhaar.

En van andere Gebouwen.

Wat de Gods-dienſt-plegingen tot Milanen aangaat: ik ſagh hier het Officium, of den dienſt van Ambroſius, dat van die van Romen beyde in het muſijk, 't geen eenvondiger is / en in ſommige andere ceremonien, verſchilt. Het Euangelium word aan't beneden-eynd van 't Choor op een hoogen predik-ſtoel, op dat het van het volk gehoort worde / geleſen / maar dit is onnodigh / nademaal het in een taal, dieſe niet verſtaan konnen, geleſen word. Als ſy de hooge Mis ſullen doen / komt de Prieſter van het hoogh Autaar tot het beneden-eynd van 't Choor, daar het brood en wijn van eenige Leeken, die doen / als ik daar was / Nonnen waren / hem aangeboden word. Ik hoorde hier een Capucijner Monik predikken / welk de eerſte predicatie was / die ik in Italien hoorde / en was ſeer verwondert over de uytdruckingen en 't gelaat, welke deſelve niet ongelijk die van een Comediant maakte / maar meeſt over het beſluyt

Van de Godsdienſt aldaar.

Wonderlijke minen van een Capu-

Digitized by Google

in sijn Predikatie. beſlupt desselfs / want alsoo op alle de predikstoelen in Italien aan de zijde na het Autaar een kruycifix staat / spraak hy het selve eerst langh aan / ten laatsten nam hy 't als in een sterke verrukkingh zijnde / in sijn armen / omhelsde en kuste het: maar / alsoo ik dight onder de predikstoel stont / merkte ik / dat / eer hy het kuste / 't stof, dat hy daar op sagh / seer soorghvuldigh afblies; hy karresseerde het een gerupmen tijd / en daar na stak hy het na het volk toe / en had geern hem selven en haar tranen uytgeperst / maar ik sagh'er geene storten. Hoch gelijk de predicatie in den morgenstond my tot verwonderingh gebracht had / soo verwonderde ik my niet minder over twee discoursen, die ik 'snamiddaghs desselven daaghs in een Kerk hoorde / want daar saten twee mansperſoonen in verschepdene plaatsen der Kerk geheel bedekt / en twee Leekebroeders in ordinaire kleedingh / onderhielden desselve op de wijse van een catechisatie met discoursen over de Religie. Desse waren de Gods-dienstighste van de Broederschap, die de andere onderwesen. Dit heb ik nergens elders gesien / soo dat ik niet weet / of dit particulier voor Milanen is / of niet. Mijn Leydsman konde geen Latijn spreken / en de Italiaansche spraak verschilt hier soo veel van het oprecht Toscaansch, dat ik alleen spreken konde / dat ik hem / als hy een lange reden aan malkanderen spraak / niet konde verstaan / soo dat ik hier van geen klaar beschept konde krijgen / maar denk / dat het een van de instellingen en ordonantien van den Cardinaal Borromeo sal geweest zijn. De Bibliotheek genoemt na Ambrosius, en opgerigt door den Cardinaal Fredericus Borromeo staat in een seer schoon gemak / en is wel voorsien / maar sy is te vol van School-Leraars en Canonisten, in welke de meeste Studie in Italien bestaat / en heeft te wepnigh boeken van gronder en nodiger geleertheyd. De eene zijde deser plaats is seer plasierigh geordoneert; daar is een groot getal van sitplaatsen in het ronde op een bequame wijdte van malkanderen gestelt / en die elk een lessenaar hebben met een schrijf-plank, daar pen, papier en inkt in is / soo dat elk een hier gereedschap vind / om 't geene hy wil / upt te schrijven. Aan het einde van de groote gangh is een kleyne plaats voor de geschrevene boeken; maar de bewaarder van dees boek-kamer wist van deselve wepnigh te seggen; een groot gedeelte derselven staat op haren St. Carlo. Ik sagh eenige stukken van Latijnsche Bijbels, maar geen derselven scheen boven 600. jaren oud te zijn / ook sijn daar eenige stukken van de Werken van Ambrosius, en van Hieronimy bijeen van deselve ouderdom. Het bedroefde my dat ik de Werken van den H. Ambrosius niet in 't geheel en vond / op dat ik hadde konnen sien / of de Boeken van de Sacramenten in de oude afschriften hem toegeschreven waren / alsoo sy mogelijk van een nieuwer en later Autheur beschreven zijn: want hoewel 't waar is / dat de leer van een soort der lighamelijke tegenwoordigheyd in dese boeken met sterke uytdrukkingen

Gestelde heyt der Milaneesche Bibliotheek.

gen

Digitized by Google

gen vaſt geſtelt word / komt echter daar in pets voor / 't geen daar ſterker tegen ſtrijd, als alle de bygebraghte plaatſen uyt die boeken deſelve konnen voorſpreken: want den Antheur geeft ons de eygene woorden des Gebeds van de Conſecratie in ſijnen tijd / voor welke hy de ſolemneele voorreden maakt: Wilt gy weten, hoe de veranderingh gewrocht word? door de hemelſche woorden: want de Prieſter ſeyt &c. Maar daar in de hedensdaaghſche Canon en gebeden der Miſſe het gebed van de conſecratie ten grooten deele met die woorden / welke dien Antheur bybrengt / ſeer na over-een-komen / is'er echter een weſentlijk verſchil tuſſchen d'een en d'ander: want in't gebed / 't welk ſy nu bidden / begeeren ſy dat de Hoſtie haar magh worden het lighaam en bloed Chriſti, ('t welk echter niet al te wel met de beteekents van het woord Transſubſtantiatie maar de Leere der Lutherſen nader bykomt) doch in't gebed / 't welk van dien Schrijver word bygebracht / word de Hoſtie een figure van het lighaam en bloed Chriſti genoemt. Dit is de taal van de geheele Kerke in dien tijd, en dat in het gewichtighſte deel van deſen goddelijken dienſt, 't welk by my meer nadruk heeft als duyſent aantekeningen uyt particuliere Schrijvers / als welke maar haar byſondere gevoelens voorſtellen / daar dit de ſtemme van het geheele lighaam der gemeente in haar gebeden tot God is / en 't ſchijnt dat de Roomſche Kerk ſiende dat doen de nieuwe leer van de lighamelijke tegenwoordigheyt aangenomen wierd / dit gebed van de conſecratie daar mede niet beſtaan konde / haar ſulk een merkelijk gedeelte van het Officium of Dienſt heeft doen veranderen. Dit maakte my nieuwsgierigh / om alleſins de oude boeken van het Officium op te ſoeken / maar ik vond'er geen in de Abdye van S. Germain, welk ouder als van Carel de Groots tijden ſcheen te weſen; ook vond ik'er geen in geheel Italien, dat heel oud was. Die / welke door den Cardinaal Bona, en naderhand door P. Mavillon uytgegeven / en van Heidelbergh gebracht waren / zijn de oudſte / die in het Vaticaan, en echter niet boven aght-hondert jaren oud / zijn. Van de oude Roomſche Officie-boeken zijn'er geen in het Vaticanum te Romen te ſien. Ik was verwondert geen te vinden / die ouder waren / 't welk my deed beſluyten / dat deſelve of aan kant gedaan waren / op dat het verſchil tuſſchen de oude en nieuwer ceremonie-boeken niet / als een onloochenbaar bewijs van de veranderingh / welke de Kerk in goddelijke ſaken gemaakt heeft / tegen haar gebruykt mogt worden / ſoo datſe ſoo wel bewaart zijn / dat den Ketters niet toegelaten word deſelve in te ſien. Maar / om tot de Bibliotheek van Ambroſius weder te keeren / vind men in deſelve een geſchreven boek / dat ſeer oud / hoewel van geen groot belangh en is. 't Is de overſettingh van Joſephus door Ruffinus, geſchreven met een oude Roomſche hand, die by moeplijk te leſen is. Maar in de nauwkeurige boek-ſamelingh van den Graaf Maſcardo tot Verona is een

Digitized by Google

acte in ſchrift, welke upt den datum blijkt ten tijde van Theodoſius geſchreven te zijn / en is deſelve ſoort van ſchrijven als dat geſchreven exemplaar van Ruffinus, ſoo dat het gedoordeelt magh worden in deſelve tijd van Ruffinus geſchreven te weſen. En dit is de waardighſte, hoewel minſt bekende waarheyt in die geheele Bibliotheek.

Eenige raarheden van kriſtal te Milanen.

Ik behoeve niets te ſeggen van de nette en rare werken, van kriſtal gemaakt / die tot Milanen te ſien zijn. 't Grootſte gedeelte van die in Europa zijn / word gevonden in de Alpes, en hier bearbeyd: maar dit is te wel bekent / als dat ik het hoeder behoef upt te breyden. 't Is seker dat de Alpes veel rijkdommen in haar rotſen beſloten hebben / maar de Inwoonders weten deſelve niet na te ſpooren. Doch ik heb van geene mijnen gehoort / welke uptgehaalt worden / als die van yſer, maar de coleur / die de Fonteynen in veele plaatſen / daarſe upt de rotſen vloeyen / maken / geeft reden te geloven / dat in die bergen mijnen en mineralen beſloten zijn. In de Rivier Arve, die bij Geneve heen loopt / is meenighmaal goud gevonden.

De laatſte curieushept / die ik van Milanen ophalen ſal / is het Cabinet van den Canonik Settala, 't welk nu in ſijn broeders handen is; daar in is een groote meenighte van koſtelijke dingen, beyde van konſt en van natuur. Daar is een klomp goud, in 't welk is goud, ſilver, diamanten, en eſmerauden of ſmaragden. 't Is derwaarts gebracht upt Peru. Daar zijn veele curieuſe bewegingen. Een Bal, na dat hij door veele draayingen na beneden gerolt is / word door een middel / 't welk men niet ſiet / weder opgetrokken / en ſchijnt alſoo een perpetuum mobile, of een gedurige beweeghlijke ſaak te zijn. Dit word op verſchepdene wijſen gedaan / en gaat bedekt genoegh toe / om'er den gemeenen man mede te bedriegen. Daar zijn veel bewegingen van kleyne beeſtjens, die door inſtrumenten voort loopen / welke een groote keten ophaalt. Daar is ook een wanſchapen kind, dat onlanghs in het Gaſthuys geboren was / 't welk in Brandewijn bewaart word. Na beneden is het dubbelt / heeft eene borſt en hals, vier ooren, een groot hooft, en maar een aangeſight.

Van de Gebouwen alaldaar.

De gebouwen in Milanen ſijn groot en vaſt / maar hebben niet veel geregelde of ſchoone ordonnantien. Het Paleys van den Gouverneur heeft eenige koſtelijke vertrekken. Het voornaamſte Paleys van de Stad is van den Homo ei, en door een Wiſſelaar gebouwt. In Milanen is een ongemak / 't geen al het vermaak / dat men daar in binden kan ter neder werpt. Sy hebben geen glaſen-venſters, ſoo dat men of bloot door de lught / of als in een duyſtere gevangenis opgeſloten is. 't Selve gebrek is tot Florencen, als mede in alle de kleyne Steden van Italien, welke een uptwerking van haar armoede is: want het volk is door de beſwaringh van de Regeeringh, en door de niet mindere afperſſingh harer Prieſteren, die dat gene van haar rijkdom / 't welk door den

Digitized by Google

den Prins niet verstonden is / na haar trekken / tot sulken armoede gebraght / welke yemand / stende de rijkdom / die in haar Kerken is / niet wel geloven kan / en echter gaat dit in Milanen soo gedurigh voort / dat men qualijk na kan rekenen / waar soo groote schatten uyt konnen gevonden worden; maar het Vagevyer is een welle, die niet licht kan worden uytgeput.

De rijkdom van het Milanees bestaat voornamelijk in haar zijde, maar die handel 'er af is door de groote meenighte / welke de Oost-Indische Compagnie in Europa overbrenght / soo vervallen / dat geheel Italien het merkelijk voelt / en door het groot derval van haar zijde-handel quynt en machteloos word. Daar is groote pracht in Milanen; den Adel traght haar kostelijkheyd in hare kleederen, in haar koetsen, en haar Dienaars te toonen. De Vrouwen gaan hier bryer uyt / als in eenige Stad van Italien.

Dus heb ik u verhaalt al 't gene my tot hier toe voorgekomen is / dat ik uwe kennisse weerdigh geoordeelt heb. Ik ben.

Uwen, &c.

Post-scriptum.

In 't verhaal / dat ik u gegeven heb van Geneve, heb ik vergeten te spreken van een seer ongemeen persoon / die daar is / te weten / Juffrouw Walkier; haar Vader was van Schafhousen, sy had / een jaar oud zijnde / haar gesight verlooren, te dight zijnde by een Kachel, die seer heet was: In het bovenste gedeelte van haar oogen is noch soo veel gesichts overgebleven / datse tusschen dagh en naght kan onderscheyd maken / en als yemand tusschen haar en 't light staat / kanse een Man van een Vrouw by sijn hooft en desselfs toestel onderscheyden / maar / wanneerse haar oogen na beneden hout / sletse niemendal / sy heeft een sterke memorie, sy spreekt neffens het Fransch, 't welk haar natuurlijke spraak is / ook Hooghduytsch, Italien en Latijn. Sy kan door het gehoor alle de Psalmen in het Fransch, en veele derselven in Duytsch en Italiaans. Sy verstaat de oude Philosophie seer wel / en studeert nu in de nieuwe. Sy heeft haar wel geoeffent in de Godgeleertheyd, en heeft de Texten der Schriftuur heel gereed. Over dese saken heb ik wijdloopigh met haar gehandelt. Sy kan niet alleen wel singen, maar ongemeen op den Orgel speelen, ook wierd gesept / datse op de Fiool speelde, maar haar Fiool was doen juyst ontstelt. Doch 't geene 't wonderlijkste van allen is / is dat sy leesbaar schrift schrijft: om haar het schrijven te leeren / heeft haar Vader, die een aansienlijk Man is / en sulken tederen genegentheyd voor haar heeft / dat hy haar met

Verhaal van sekere uitsteekende Juffrouw te Geneven.

met allerhande soort van meesters voorsiet/ en de letteren in het hout doet snijden, van welke characters sy door 't betasten sulke figuren maakte/ datse soo onderscheydentlijk met een crayon, een soort van krijt/ schrijft/ dat haar schrift/ daar van ik verscheydene proeven heb/ wel gelesen kan worden. Ik sagh haar schrijven/ 't welk sy veerdiger deed/ als men sich inbeelden kon. Sy heeft een instrument/ dat het papier vast houd/ en haar de rechte linie doet houden. Maar 't geene al het andere te boven gaat/ is dat sy een persoon van ongemeene Godsdienstigheyd, van groote overgevingh hares selfs aan den wille Gods, en van een diepe nederigheyd is.

De Leermeester, die de Vader by haar in huys hiet/ had insgelijks een wonderlijke bequaamheyd om talen te leeren. Doen hy eerst tot Geneven quam/ (want hy is van Zurich) spraak hy niet een woord Fransch, en nochtans predikte hy in de Fransche taal dry net/ en met een goeden accent binnen derthien maanden. Hy begon ook in November de Italiaansche taal te leeren/ en predikte voor het eynde van den volgende Februarius in het Italiaansch. Sijn accent en uytspraak was goed/ en sijn spreekwijs vloeyende/ 't welk seer ongemeen was/ nadien de Italiaansche taal, hoewel die van Italiaansche afkoomst zijn/ daar altijd een Italiaansche Kerk onderhouden/ te Geneve niet gesproken werd.

III. BRIEF.

Florencen, den 5. November 1586.

Sedert ik laatst aan u schreef/ heb ik nu een andere maand achter my/ en weete dat gy een verhaal verwacht van het aanmerkensweerdighste/ dat my sedert mijnen laatsten van Milanen ontmoet is. Twintigh mijlen van Milanen quamen wy door Lodi, een grens-plaats/ doch van een elendige Fortificatie en Guarnisoen. Maar de Frontier-plaatsen soo wel van de Spaansche als Venetianen, gelijk ook van de andere Princen van Italien, toonen in der daadt/ datse geen groote bevattingh of vrees van malkanderen hebben. Want als men dese plaatsen/ die in de geschied-boeken als plaatsen van groote sterkte/ welke een langhdurige belegeringh soude konnen uytstaan/ uytgebeeld worden/ doorreyst/ moet men bekennen dat het gesight derselven een mensch veel slechter bevattingen doet hebben/ als men te voren daar van gemaakt had; want Lombardyen, 't welk so langh de stoel des oorloghs geweest is/ soude het nu niet soo veel dagen

Den Autheur komt te Lodi, dat beschreven word.

tegen

tegen een groot Leger konnen uptharden / als het doen jaren deed. De Fortificatie van Crema, welke de eerſte is op den bodem der Venetianen is niet beter als die van Lodi, alleenlijk is'er dit onderſcheyd / dat het volk onder het gebied der Venetianen gelukkiger / als onder de Spaanſche leeft. Van daar te Crema.

Den Raad der Venetianen ſend hier hare Podeſtas, even als de Switſers hare Bailjuwen, die de Juſtitie deffenen / en de Burgerlijke regeeringh van het gebied 't welk haar toegeleght is / in order houden. Daar is ook een Capitain Generaal, die het geſagh over de Militie in handen heeft / en deſe twee letten ſeer nauw op malkanderen / zijnde gelijk de Baſſaas en Cadys onder de Turken. Maar alſoo Crema een kleyne Stad is / bekleed een perſoon deſe beyde bedieningen. Wy waren daar op den tijd van de jaarmerkt; het voornaamſte / dat daar te koop was / waren linnen klederen en kaſen, die / hoewelſe onder den naam van Parmeſaan gaan / meeſt tot Lodi gemaakt worden. De Podeſta vertoonde hem hier uytnemende prachtigh; hy quam met een grooten ſleep van Koetſen, alle van ſijn livrey over de markt. De twee Koetſen, in welke hy en ſijn Vrouw reeden, waren ongemeen koſtelijk / de ſijne was een groote ruyme Koets, die van buyten met ſwart fluweel overtrokken was / een ſeer koſtelijke goude fraanje had / en van binnen met ſwart Damaſt, met gout gebloemt bekleed was.

Van Crema is dertigh mijlen repſens toe Breſcia, 't welk een groote Stad / en vol koophandel en rijkdom is; hier maaktmen de beſte laaden voor de piſtoolen en musketten van geheel Italien. Daar ontrent ſijn ook groote werkers in yſer; maar den Oorlogh met den Turk heeft aanleyding gegeven om te ordoneeren / dat deſe dingen / niet ſonder verlof van Venetien te hebben / verkocht mogen worden. De Breſcia makenſe een ſchoone Dom-Kerk. Wy wierd daar een Bagijnen-Clooſter geweſen / 't welk nu in groote diſgratie is. Als voor eenige jaren een nieuwen Biſſchop hier gekomen was / nam hy ten eerſten voor dat Bagijnen-Clooſter te doorſoeken; hy ontdekte daar twee overwulfde plaatſen / voor een derſelben quamen de Mans gemeenlijk daar binnen / en in de andere gingen de Bagijnen, als ſy ſwanger waren / en kraamden aldaar. Als de Biſſchop ſtrengelijk over deſe plaatſen haar ondervraaghde / ſeyden ſommige van haar tot hem / dat ſijn eygen Prieſters noch wel erger deden. Hy ſloot de Bagijnen op / ſoo dat die / welke reeds geprofeſſit zijn / daar bedektelijk blijven woonen / maar niemand daar op nieuw aangenomen word / ſoo dat dit huys uytſterven ſal. En tot Breſcia.

De Citadel leyd boven de Stad op een Bergh, en is alſoo over deſelve volkomelijk meeſter. Hier en tot Crema hebben de Steden begonnen aan haar Podeſtas binnen de laatſte thien of twaalf jaren een beleeftheyd te betoonen / die haar Paleyſen wel grootelijks vercieren, maar haar tot een grooten laſt worden ſal; want ſy hebben beelteniſſen ter eeren

Digitized by Google

ren van haar Podeſtas opgerecht. Dit nu eens begonnen zijnde / moet ſoo uytgevoert worden / anderſints ſouden die / welken geen gelijke eere beweſen wierd / haar daar over als over een groot affront gedoeligh toonen / en de wraak der Edellieden van Venetien is een ſaak / waar voor de Onderſaten vreeſen mogen. Deſe naam van Podeſta is vry oud: want de hooghſte Overigheyd van de Italyner Steden wierd ten tijden der Romeynen Poteſtas, dat is / de Maght, genoemt / gelijk blijkt uyt de woorden van Juvenalis Satyr. 10. Fidenarum Gabiorumque eſſe poteſtas.

Van Breſcia af word de ſchoonheyd van Lombardyen een weynigh afgebroken. Want gelijk de geheele wegh van Milanen tot Breſcia is gelijk als een Thuyn, ſoo komt men hier aan de eene zijde onder de Geberghtens, en paſſeerdmen alſoo de Zee van Garda, daar genoemt Lago de Guarda, welke veertigh mijlen langh / en op haar breedſte twintigh mijlen breed is. Maar de mijlen ſijn in geheel Lombardyen uytnemende kort. Want ik wandelde meenighmaal vier of vijf mijlen eene wandelingh / en bevond dat duyſend treden een gemeene mijl by haar uytmaakten. Maar in Toſcanen en in het Koninkrijk van Napels ſijn ſeſthien-honderd treden in eene mijl. Wy quamen hier over een groote vlakke Heyde / van ſeven of acht mijlen aan deeſ zijde van Verona, welke men ook begint te bouwen. Verona is een ruyme Stad / en ten grooten deele wel betimmert. In deſelve ſijn ſeer veel rijke en koſtelijke Kerken; maar daar gaat ſoo weynigh handel en geld om / datmen qualijk een Piſtolet kan laten wiſſelen / of men moet haar geld / 't welk van ſleght allop en prijs / en buyten 't gebied van Verona niet ganghbaar is / daar voor ontfangen: want het ſchijnt een veemde maxime der Venetianen te zijn / datſe deeſe vlakke Staaten noch toelaten een beſondere munt om geld voor haar ſelven te ſlaan / 't welk den Koophandel ten hooghſten nadeeligh is. De bekende Antiquiteyt van Verona is het Amphitheatrum of ronde Schouwburgh, een der vlakſten / 't welk de Romeynen gebouwt / maar aldereerſt tot nu toe bewaart hebben. Want hoewel 'er de groote ſteenen van de buytenzijde meeſt uytgehaalt zijn / is echter de groote boogh of verwulffel, waar op de rijen der ſit-plaatſen gemaakt zijn / noch geheel / gelijk ook de rijen der ſit-plaatſen, ten getale van vier-en-veertigh noch in 't geheel zijn. Elke rije en de ſit-plaats is anderhalve voet hoog / en ſo breed / dat'er een menſch bequamelijk in ſitten kan onder de voeten van die / welke in een hoger rije ſitten / ſoo dat elk menſch beſlaande anderhalve voet / het geheele Amphitheatrum drie-en-twintigh duyſend perſoonen bevatten kan. In die bogen onder de rijen der ſit-plaatſen / waren de ſtallen voor de Beeſten, die om 't geſelſchap te vermaken / daar uyt te voorſchijn gebracht ſonden worden. De dikte van dit Gebouw van het buytenſte der muur tot de benedenſte rij der ſit-

plaatſen

plaatſen is van negentigh voeten. Maar dit ſchoone overblijffel der oudheyd is ſoo meenighmaal en ſoo breed beſchreven/ dat ik'er niet meer van ſeggen ſal.

Het naaſte/ dat daar van eenige aghtingh is/ is de beroemde ſtudeer-kamer, of Muſæum Caiceolarium, die nu de de Graaf Maſcardo in beſit heeft/ daar een geheel vertreck is wel voorſien met antiquiteyten en rare ſtukken. Daar zijn eenige oude opſchriften, door twee Steden in Africa ter eeren van M. Craſſus gemaakt. Daar is een groote verſamelingh van Medailien en Medailitjens, als ook van't gewight der Romeynen met het geene/ tot hare offerhanden behoort. Daar zijn ook veele curieuſe dingen van de natuur/ en een groot getal ſchilderyen, welker veele van Paulus van Verona ſelfs geſchildert zijn. In Verona is ook een koſtelijken thuyn, die met Galerpen tot een geheele hooghte van een bergh allenthens opklimt; in den ſelven zijn veele oude opſchriften, en komt den Graaf Giuſto toe.

Als wy van Verona repsden na Vincenza, 't welk een wegh van 30. mijlen is/ quamen wy weder tot de ſchoonheyt van Lombardyen, want de geheele wegh is als een vervolgh van Luſt-hoven; de grond is hier beter bebouwt/ als ik in eenige andere plaats van Italien geſien heb: maar de wijn is hier niet goed. Sy planten de wijnſtokken aan de wortels harer bomen/ die dan ſich daar aan heghten/ en om deſelve winden/ maar de grond is te weeldrigh/ om goeden wijn voort te brengen/ alſoo een drooge grond daar toe verepſcht word. Dight by de Zee van Garda is een ongemeene wijn/ welke sy Vino Santo, of Heyligen Wijn noemen/ van ſmaak als de beſte Canari-wijn. Deſe word niet gemaakt voor Kerſtijd, daar van ſe dan den naam van Heyligen Wijn draagt/ ende moet niet voor het midden van de Somer/ alſoo ſe niet eerder geheel klaar word/ gedronken worden; maar ik heb niet onderſonden/ hoe langh deſelve goet kan worden gehouden. Wy hadden daar voor vier pennigen een Engels quart, of pintjen, maar 't verwonderde my/ dat sy geen koopmanſchap daar mede dreven. Al het Vee van Italien is grijs of wit, en alle hare Verkens zijn ſwart, uytgenomen in 't gebied van Bologne, daarſe rood zijn. De reden hier van ſal ik niet onderſoeken. 't Is ſeker dat het Verkensvleeſch in Italien veel beeter/ als in Vrankrijk en Engeland, is. Of de Diſtelen, die des Winters haar meeſte voedſel zijn/ dit veroorſaken of niet/ kan ik niet ſeggen/ immers de baſten der geperſte Druyven is voor haar een ſeer goed voedſel. De beeſten van de grauwe of grijſe coleur zijn ſekerlijk ſwakker/ echter worden de dragten van Italien door deſelve doorgaans verdoert/ 't welk in Lombardyen, als het maar een weynigh geregent heeft/ een ſeer moeplijk werk is. Want alſoo de grond ſtraks geheel glat word/ en daar geen hooge wegen of ſteenſtraten zijn/ ſoo gaan de wagens diep/ en worden met groote moeyte voort-getrokken.

Digitized by Google

Staat van Vincenza. Vincenza heeft altijd meer van zijn oude vryheyt behouden als een van dese Steden / gelijk in tegendeel Padua der minder van houdt / alsoo die plaats / daar de andere langh met de Venetianen getwist en deselve dry benauwt hebben / sich selven aan haar overgegeven heeft. Men siet in Vincenza de blijken der dryheyt in de rijkdommen harer Paleysen en Kerken, van de welke veele nieuwlijks gebouwt zijn. Sy hebben een nieuw Schouwburgh, nabolgende de oude Schouwburgen der Romeynen gemaakt. De Thuynen van Valarano, by de poort van Verona is het fraapste der Stad; daar is een seer schoone wandelingh tusschen Orange en Citroen-boomen, van welke sommige soo dik zijn als eens menschen lighaam / maar dese worden de geheele Winter overdeckt; want hier in doet sich op het merkelijk onderscheyd tusschen Lombardyen en die deelen van Italien, die ten suyden van de bergen / Apennini genoemt / gelegen zijn / datse hier in 't gemeen haar Orange- en Citroen-boomen in groote kisten en bakken bewaren / gelijk wy in Engeland doen / op dat sy des Winters binnens huys gebracht / en voor de wind / die van de Alpes somtijds scharp en suur waapt / en dese tedere Gewassen ligtelijk soude doen sterven / bevrijd mogen worden; daar noch in tegendeel deselve in Toscanen gelijk andere boomen in hare Thuynen / en selfs in 't Koninkrijk van Napels siet sonder dat men eenige sorge daar voor draaght / in 't wild wassen. Wy waren te Vincenze op een H. dagh, en ik sagh daar een toestel maken tot een Ommegangh, die 's namiddaghs geschieden soude. Ik verwonderde my doen niet over 't geene een Fransch Papist my seyde / dat hy de Religie van Italien niet verdragen konde / alsoo de afgodery aldaar te grof was. 't Beeld van Maria was van hout, en soo net beschaaft / dat haar hooft my daght van wasch te zijn. Ook was 't hooft elijk gekleed / en had op haar hooft, 't welk vol bloemen was / een Kroon. Hoe sy deeden / als sy het omdroegen / weet ik niet / maar des morgens liep al het volk daar na toe / en sprak haar gebeden aan het selve / ja kuste met alle vertooningh van devotie de aarde voor het selve.

Beschrijvingh van Padua. Van Vincenzen is aghtien mijlen weghs / doorgaans gelijk een Thuyn tot Padua. Hier siet men de ruynen van een groote Stad, die eertijds een der grootsten van geheel Italien geweest is. De omtrek is noch deselve die'er eertijds is geweest / maar daar zijn veele onbewoonde plaatsen in; de huysen gelden'er byna niet met al; de lught is hier uytnemende goed / en alles is'er in overvloed / uytgenomen geld / soo dat men met weynigh geld veel doen kan. De Academie alhier / hoewelse door de Venetianen soo veel geholpen worden / dat vijfthien Professoren betalen / neemt echter geweldigh af; tegenwoordigh zijn'er geen mannen van grooten naam in. Ook hebben de krakeelen en beghterpen der Studenten de meeste / die van buyten quamen en hier studeerden, verdreven / alsoo na Sonnen ondergangh op straat te komen

Digitized by Google

men hier niet verpligh is. Het getal der Paleyſen is hier ongeloofljk groot / en hoewel den Adel van Padua byna geheel geruineert is / bertoont echter de ſchoonheyd van haar oude Paleyſen watſe eertijds geweeſt is.

De Venetianen hebben met goeden oogen de oude onluſten / die deſe geconqueſteerde Steeden onder malkanderen hadden / aangeſien / en toegelaten. Want terwijl den eene den anderen om hals brenght, en de kinderen van de andere daar na haar van deſelve wreken / ſoo worden ſy beyde door dat middel gebannen, en hare goederen door den Raad aangeſlagen. Op ſommige tijden van genade, als de Raad geld van noden heeft / en aan alle / die accordeeren willen / pardon aanbied / is het getal van menſchen / die aan misdaden ſchuldigh zijn / ongeloofljk. Monſieur Patin, die geleerde antiquarius, die veele jaren te Padua Profeſſor geweeſt is / verſekerde my / dat / doen de laatſte genade-tijd was / in het daar toe gehoorige Landſchap / vijf-en-dertigh-duyſent menſchen gepardonneert wierden / 't welk ik qualijk geloven konde / maar hy verſoght my dat op ſijn woord aan te nemen. 't Schijnt dat den Adel van Padua en van de andere Steden niet en ſiet wat voordeel de Venetianen uyt hare twiſten en onluſten trekken / en hoe die hare Familien opeeten: Want een ſekere Familie van een man / die noch leefde doen ik daar was / in plaats van veerthien-duyſent Ducaten inkomſte te hebben / door dien deſelve verſchepden maal gebannen was / was gebragt tot ſulken ſtaat / datſe maar drie-duyſent Ducaten inkomſte had. Haar jalouſyen en wraakſught worden door haar ſoo dryftigh ingevolght / dat als deſelve eens aan de gangh zijn / alle andere dingen van haar vergeten worden. Hier is een overblijffel van een amphitheater, hoewel'er niets als de bupten-muur van overigh is. Hier / ſoo wel als tot Milanen is een binnen-ſtad / welke de Stad genoemt word / en een bupten-ſtad / welke ſy Burgo, dat is / de Burght noemen. Maar hoewel'er om de binnen-ſtad een wal is / ſoo gaat'er bupten om Padua een grooten wal en muur. 't Leyt byna in 't ronde / en heeft aght mijlen binnen ſijn omtrek. De publijke Saal is de ſchoonſte van geheel Italien. De Dom-kerk is een oud en ſleght gebouw. Maar de Kerk van St. Anthonius, bpſonderlijk de Heylige Kapel in deſelve / daar die Heyligh leyt / is een van de beſte ſtukken der hedensdaagh-ſche beeld-ſnijdingh. Want de voornaamſte mirakelen uyt de legende van dien Heyligh worden in 't ronde van deſe Kapel in verheven uytgeſneden werk vertoont. De devotie, welke men door geheel Lombardyen aan deſen Heyligh betoont / is ten hooghſten te verwonderen. Hy word door uytnementheyt il Santo, dat is / den Heyligh genoemt / en de bedelaars bidden gemeenlijk om een aalmis om ſijnent wil. Maar onder de geloften aan hem gedaan / hangende bupten de H. Kapel is'er een van de grootſte Godslaſteringh / welke men ſich verbeelden kan /

Digitized by Google

exaudit, staat'er / als van hem gesproken word / quos non audit & ipse Deus, dat is / hy verhoort die, welke ook God selfs niet verhoort. St. Justina is een Kerk, die van binnen soo wel geordonneert / gebouwt / en helder is / en wiens Coupels en gewulffels soo fraay zijn / dat soo het buytenste desselfs met het binnenste over-een-quam / deselve een der beste Kerken van Italien soude zijn. Maar sy is gebouwt met tichelsteen, en heeft geen gevel. Daar in zijn veele nieuwe Altaren, die soo fraay als afgodisch zijn / alle vervult met Marmere beelden. Dese Abdy heeft een inkomen van hondert-duysent Ducaten, en uyt haar rijkdom kan men besluyten datse tot de Order der Benedictinen behoort. De Cardinaal Barberigo is hier Bisschop. Hy schijnt St. Carlo hem tot een voorbeeld voor te stellen. Hy heeft een schoon Seminarium of plant-school voor de wereldlijke Priesters gefondeert. Hy leeft in een bestendige goede order ontrent hem selfs / en poogt zijn Clergie te reformeeren soo veel hy kan. Maar hy staat tegenwoordigh qualijk met sijn Canonikken, die / alle Venetiaansche Edelluyden zijnde / haar selven groote vryigheyt aangematight hebben / in welke sy niet geerne verkort willen zijn. Hy is uytnemende vriendelijk / en in allen opsighten een seer ongemeen man.

In het gebied der Venetianen leven haar Ondersaten gemakkelijk en gelukkigh (indien sy maar soo wijs waren / datse hare onderlinge onlusten varen lieten.) Haar Boeren en Land-pachters onderdrukken sy met sulken strengigheyt / datse meest elendigh leven: maar alsoo die onderdrukkingh aan alle zijden rondom haar noch overdragelijker is / soo wetense niet / werwaarts sy haar / om het beeter te vinden / keeren sullen; in tegendeel doen de elendigheden / onder welke haar nabuuren / bysonderlijk die in den Kerkelijken Staat woonen / sughten / het volk onder haar aangroeyen / soo dat het hier vol volks is. Maar de Venetianen zijn ontrent haar Ondersaten / die de Krijghs-saken verstaan / daar doorse dan bequaam souden konnen zijn om te revolteeren, soo aghterdochtigh / datse tot haar Oorlogen noyt volk uyt haar lighten. Dese vreese en jalousie is de ware reden van die maxime van doen. Want de andere / te weten / haar sorgh voor haar eygen volk, dat sy soeken te behouden / tot welken eynde sy liever vreemde huuren / als hare Ondersaten wagen / is wel loflijk / maar echter niet anders als een voorwendsel. 't Is seker dat een opstand en revolte hier gemakkelijk soude konnen ondernomen worden / nadien de fortificatien en besettingen soo sleght zijn / dat dese groote Steden haar jok lightelijk souden konnen afschudden / ten ware om de verdeeltheden, die onder haar de overhand hebben; Want liever soude de eene party de andere aan de strengigheyd van de Inquisitie overgeven / als met deselve t'samen spannen tot versekeringh van haar vryheyt. Ook gaan de Inquisiteurs in sulken geval soo bedektelijk / en echter soo driftigh te werk / dat

dat niemand aan een ander een geheym dar sulken gewigh soude derven toevertrouwen. En den onderzaaten Adel van dese Staten behoud noch altijd soo veel van haar oude en niet afgelepde hooghmoedigheyd, en handelen die / welke onder haar staan met sulken wreedheyt / dat de Venetianen ontrent dese Conquesten soo onbekommert zijn / als of sy veele sterke Citadellen en groote guarnisoenen herwaarts en derwaart onder haar verspreyt hadden.

Van Padua na Venetien aan beyde zijden der Riviere Brent sijn doorgaans veele Paleysen der Venetiaansche Edellieden van verscheyden fatsoen / dat'er niet een het ander gelijk is / en dusdanige verscheydenheyd is ook in hare tuynen: herwaarts begeven sy sigh / soo langh de heete maanden duuren / en sommige laten hier haar selven uyt in alle buytensportigheden van dertele ongebondenheyd en vryheyd, die'er bedaght kan worden. Daar Lizza Tucina, welk aan den mond van de Rivier Brent is / quamenshop vijf of ses mijlen over de lagunes of ondiepten tot Venetien. Dese ondiepten sijn onlanghs soo aangegroeyt / dat Venetien altijd tot een Eyland te houden naar alle waarschijnlijkheyd den Venetianen soo grooten last en kosten wesen sal / als het den Nederlanders is de Zee buyten te houden. Want sy gebruyken alle mogelijke neerstigheyd om de Canalen en Watergangen van hare poelen en ondiepten klaar en vol water te houden. Echter meenen veele / dat / wanneer het water / 't welk in dese Eeuwe soo veel afgenomen had / na die proportie al voorts mindert / Venetien binnen een of twee Eeuwen een gedeelte van het vaste Land soude konnen worden. 't Is seherlijk een gesight / dat meer als pets in de geheele werelt een mensch in verbaastheyd wegruckt / als men daar siet soo grooten Stad, die soo in de Zee gelegen is / in welke soo grooten getal Eylanden door bruggen aan malkanderen geheght / en tot een reguliere form gebragt zijn / (worden de aarde, die'er ontbreekt om te bouwen door het Scheepsvolk aangebraght) als ook alle de schoone gebouwen, die boven al 't geene een mensch sien kan de grootste verwonderingh verwekken.

Dese Republijk nu is wel door het groot verlies, 't welk sy in haar Oorlogen met den Turk geleden heeft / en het groot verval van haar koophandel, wyt gedaalt van 't geene sy eertijds geweest is / doch is echter in dese plaats een ongelooflijken rijkdom, en een grooten overvloed aller dingen. Ik sal u geen beschrijvingh aanbieden / noch van de Kerke, noch van het Paleys van St. Marcus, alsoo die te wel bekent zijn / als dat ik daar van een wijdloopige digressie behoeve te maken. De schilderyen van de muuren en van de solders der salen en publijke vertrekken in het Paleys / zijn van seer groote waardije. Hier sagh ik de Historie van den Paus Alexander de derde, treedende op den nek van den Keyser Fredericus Barbarossa. De kostelijkheyd der trappen en saalen, en de schoonheyd van het geheele gebouw / word door de beestachtigheyd

van

van die daar wandelen / en teekenen van haar ongeschiktheyd nalaten / even als of het eerder een gemeen secreet, als soo een kostelijk Paleys was / niet wepnigh schande aangedaan. De groote saal, daar het geheele Corps van den Adel in haren grooten Raad vergadert / heeft niets / dat de waardigheyd van sulk een vergaderingh beantwoord / als de solders en de muuren, want de sit-plaatsen gelijken meer de banken van een hoor-plaats der Studenten, als van een heerlijke en aansienlijke vergaderingh. Indien de twee zijden van dit Paleys gebouwt waren gelijk de derde, die minst gesien kan worden / soude het een der heerlijkste Paleysen zijn / die de wereld vertoonen kan. De twee zijden / die meest gesien worden / d'eene na het vierkant van St. Marcus, en d'andere na 't groote Canaal haar uytsight hebbende / zijn maar van gemeene steen / maar de derde is geheel van marmer, doch den Oorlogh van Candia heeft het verder bouwen doen staken. De Kerk van St. Marcus heeft niets / dat haar recommandeert / als haar groote oudheyd, en de uytstekende kostelijkheyd van haar gebouw, sy is donker en laagh, maar de vloer en het gehemelt is van sulken kostelijken steen / de binnen en bupten-zijde van soo treffelijke marmersteen, de gevel verciert met soo veele pijlaren van Jaspis en Porphyrsteen, en boven al met de vier paarden van het Corintisch kooper, welke Tridatus aan Tiberius vereert heeft / die daarna na Constantinopol vervoert / en van daar na Venetien gebraght zijn / en in welke het verguld noch seer klaar te sien is / dat / alle dese dingen by een aangemerkt zijnde / men nergens soo veel kostelijkheyd t'samen op een hoop siet. Ik heb het Euangelium van St. Marcus, 't welk een van haar kostelijkste schatten is / niet gesien. Ik denk om dat ik een vreemdelingh was / want sy my die eer niet wilden vergunnen / echter verhaalde my Doctor Grandi, een beroemt Medicijnmeester aldaar / dat hem door speciale order toegelaten was / het selve sien. Hy verhaalde my dat het geheel in Capitale of hooft-letteren geschreven / maar dat de letteren soo vergaan en versleten waren / dat / hoewel hy de eynden van sommige letters onderkennen / nochtans niet genoegh sien konde om te onderscheyden en te weten / of het geschreven was in het Grieckisch, of Latijn. Ik sal niet een woord spreeken van het Arsenal, of Magazijn; want gelijk ik het / ter oorsaak van het selve door den tegenwoordigen Oorlogh ten grooten deele van sijn voorraad ontbloot was / op sijn sleghtste sagh / soo is het meenighmaal beschreven / en is bekent voor het schoonste / wel geordoneertste / en 't beste van alles voorsien / dat'er in de geheele wereld is. Maar 't is waar / dat dit het alles is / wat desen Staat heeft / soo dat de Magazijnen van andere Princen / die in verschepdene plaatsen van haar gebied hier en daar verspreyd zijn / t'samen getrokken zijnde seker een veel grooter aansien hebben / en beeter vertooningh maken souden. Het schoonste Kloofter

Digitized by Google

tot Venetien is dat van de Dominicanen, genaemt St. Jan, en St. Paulus; de Kerk en Capellen zijn ſeer koſtelijk; een der ſelven is / gelijkſe voorgeven / van Madone S. Lucie. De ſlaap-plaats, of het Dormitorium is ſeer groot. De Kamer voor de Bibliotheek, en alles in deſelve is uytnemende fraay / uytgenomen de Boeken. Maar St. Georgius, of St. Joris, 't welk een Klooſter der Benedictynen is / en een geheel Eyland tegen over St. Marcus beſlaat / is het allerkoſtelijkſte; de Kerk is wel geordonneert / en verciert; ook is niet alleen desſelfs gebouw ſeer praghtigh / maar / dat te Venetien ongemeener is / hebben ſy daar ook een grooten Thuyn, en ſchoone wandel-plaatſen. De Redemtor, dat is / de Verloſſer, en de Salutation, of de Groetenis twee ſchoone Kerken / zijn na belofte van den Raad / doen ſy met de peſt beſogt waren / gemaakt. De laatſte is veel fraayer / en behoort aan de Maaghd Maria, en de andere alleen aan onſen Salighmaker, daar in men ſiet / dat de devotie van die Kerk grooter en meerder voor de Moeder als voor den Soon is; echter is ook waar / dat die van de Groetenis nieuwer is als de andere / ſoo dat het geen wonder is / dat de bouw-kunſt, en de koſtelijkheyt boven die / welke ouder is / uytmunt. De School van St. Rochus, de Kapel en de Saal zijn vol groote ſtukken van Tintorets. De Schildery van het Avondmaal, door Paulus van Verona, in de Eet-ſaal van St. Joris, en die van St. Peter, de Martelaar van Titiaan, zijn de beroemtſte ſtukken van Venetien. De Tombe van den Hertogh Peſaro in het Minder-broeder Klooſter is de ſchoonſte / die ik opt geſien heb. Maar indien ik reden had om my over de koſtelijkheden van alle de Klooſters, en de Parochie-kerken tot Venetien, bpſonder over der ſelver voor-gevels, welker veele van witte Marmer, en met verſchepdene beelden verziert waren / te verwonderen / had ik geen minder reden om over de ſleghtighept van St. Marcus Bibliotheek verbaaſt te zijn. In de anti-chambre of voor-kamer des ſelfs ſtaan ſeer koſtelijke beelden, en het geheele gehemelte van de boek-kamer beſtaat uyt verſchepdene ſtukken van de grootſte Meeſters. Maar de Bibliotheek ſelfs heeft niets / dat met de koſtelijkhept van het gemak over-een-komt / want de Griekſche geſchrevene boeken zijn alle nieuw. Ik ſloegh'er veele op / maar ſagh'er geen / dat meer als vijf-hondert jaren oud was. Men wierd voor waarhept verhaalt / dat de laatſte Opſiender op de Bibliotheek beſchuldight was van veele harer oude geſchrevene boeken wegh-gebragt te hebben / en dat hy / te dier oorſaak door de Inquiſiteurs in de gevankeniſſe nu voor vier jaren opgeſloten zijnde / hem ſelven / om verder ſtrengighepd tegen hem voor te komen / vergeven had. Ik ginghna het Klooſter van de Serviten, maar ik bevond dat Fr. Paulo daar in ſoo grooten aghtingh niet en was / als hy elders is. Ik vraaghde na ſijn Tombe en Graf, maar ſy wiſten my daar niet van te ſeggen / en ſcheenen niet te weten waar het

Digitized by Google

was. Maar alsoo die / aen welken ik was gerecommandeert / niet te Venetien en was / hebben sy misschien in dese saak haar wat veel binnen gehouden. Ik had te Venetien veel discourssen met sommige over de authentijke registers en boeken / uyt welke Fr. Paulo sijn historie getrocken heeft / die buyten allen twijfel onder haar archiven sorghvuldigh bewaart worden / en dat / de verhandelingh van het Concilie van Trenten van grooten gewighte zijnde / over welke nu soo veel / ter oorsaak van de verschillende verhalen / die Fr. Paulo, en de Cardinaal Pallavicino de wereld hier van voorgestelt hebben / gedisputeert wordt / het de eenighste wegh / om van die verschillen over 't geene geschied is een eynde te maken / is de origineele stukken selfs te duycken. Een persoon van grooten aensien te Venetien beloofde my sijn beste te sullen doen om dese voorslagh voort te setten / hoewel de nauwe toesight der Regeeringh aldaar ontrent hare archiven, diese seer hostelijk en als geheplight aghten / hem deede denken / datse tot sulken onderzoek der selven geen vryghevt geven souden. De over-een-komste van de stoffe brenght my te binnen een gesprek / dat ik te Venetien gehad heb met een persoon van grooten luyster, die langh tot Constantinopolen geweest zijnde / en meer geleertheyt als men in Italien ontmoet / hebbende / my verhaalde tot Constantinopolen geweest te zijn / doen / ter oorsaak van het rughtbaar disputt tusschen de Heeren Claude en Arnaud, het onderzoek van de leere de Grieckse Kerk onder handen was. Hy een yverigh Roomsch-Catholijk zijnde / was versocht aan dit werk veel te hebben / en de behulpige hand te bieden / maar alsoo hy een opreght en aensienlijk Man was / had hy hem selven ontschuldight / en gesept hem daar niet meede te konnen moeyen. Dese had een sleght en quaat gevoelen van de Grieken, en sepde my / dat geene harer Priesteren erger en verouderder dyanden dan de Roomsche Kerk waren / als die te Romen opgevoed zijn / alsoo sy / om haar selven voor de voor-oordeelen, welke hare Landsgenooten ter oorsaak van hare opvoedingh onder de Latijnsche genegen zijn tegens haar op te baten / te vepligen / trachten haar meer als andere Grieken tegen de Latijnsche Kerk te stellen. Hy verhaalde my / dat de onwetenthept en verdorventheyt der Grieken soodanigh was / dat aan de eene zijde sy de leer van haar eygen Kerk niet verstaan / en aan de andere zijde een heel kleyne somme gelds / of de hoop / om door een der Ambassadeurs, die van het westen komt / beschermt te worden / by haar de kragt soude hebben om al 't geene van haar begeert soude worden te verkrygen. Een dingh voegde hy'er by / dat / hoewel hy selfs de transubstantiatie vastelijk geloofde / echter niet meende / dat sy deselve geloofden; sy mogten seggen wat haar beliefden / hy mat de Leere harer Kerk af lieber uyt 't geene sy deden / als uyt 't gene sy sepden. Want hare ceremonien nu soo veele eeuwen herwaarts niet verandert zijnde / sepde hy / deselve de reghte ver-

toonin-

Digitized by Google

toomingen van de hy haar aangenomene Leere te zijn / te meer / om dat sy de overleveringh van haar Leer selfs niet verstaan / en soo'er maar gelegenthept is / om voordeel te doen / of bescherminghy voor haar te verkrijgen / lightelijk daar buyten treeden; daar uyt besloot hy / dat sy / het Sacrament na de consecratie niet aanbiddende / klaarlijk bleek / datse de lighamelijke tegenwoordigheyt Christi niet geloofden / en hy daarom gedwongen was / om't gene sy onderteekent hebben in twijfel te trekken. Hy verhaalde my meermaals geërgert geweest te zijn / als hy haar dat / daar het Sacrament in bewaart wierd / sagh open doen / en't Sacrament voor den dagh brengen met geen meerder eerbiedighept / dan of sy een boek vertoonden / daar hy de aanbiddingh aansagh als sulken noodsakelijken gevolgh van de transubstantiatie, dat hy niet bedenken konde / dat dit laatste soude aangenomen zijn / daar het eerste niet gepractiseert en wierd. Ik sal hier by voegen't geen een uytsteekent Papist my tot Parys verhaalde. Hy sepde dat het originneele van die getuygenissen en attestatien rakende hare leere al te net en in te goeden stijl gestelt was / om te geloven dat het in Griekenland geschreven soude zijn / en verseekerde my / dat het door pemand tot Parijs, die in de superheyt der Griekssche taal bedreven was / was opgestelt. Ik noem dese personen niet / om datse noch leven / en het noemen haar schadelijk soude konnen zijn.

Een voornaam cieraad van Venetien is geweest de vermaarde jonge Dochter, die vijfderlep talen seer wel sprak / onder de welke de Griekssche en Latijnsche twee waren. Sy was na de gewoonlijke wijse te Padua tot Doctor in de Medecijne gepromoveert, en / 't geen boven alles gingh / sy was een persoon van soo ongemeene deught en godsalighept / dat men van haar als van een Sanct sprak; sy was eenige maanden eer ik te Venetien quam gestorven. Sy was uyt het edele Geslaght van de Cornaras, hoewel niet van de drie voornaame takken / St. Maurice, St. Paul, en Calle, die nasaten zijn van de drie broeders der vermaarde Coningin van Cyprus; haar Familie werd onderscheyden met den naam van Piscopia. Haar ongemeene verdiensten deeden al het volk vergeten de vlak, die'er van de eene zijde in haar afkomst was. Want hoewel de Cornaras haar selven voor hooger Adel aghten / als alle andere Familien van Venetien, had nochtans haar Vader met een Dochter van een Gondelier, of Schuyte-voerder soo langh omgegaan / dat hy by haar eenige kinderen had / en daar na om der kinderen will de Moeder trouwde / betalende om de verbeurte van den Adel, die de Kinderen om de sleghte afkomst en geboorte van haar Moeder souden geleden hebben / voor te komen / een merkelijke boete. De Cornaras trekken haren Adel soo hoogh / dat veele Dochters van die Familie Nonnen geworden zijn / om datse voordeelen haar eygen Naam soo edel te weesen / datse niet bewogen konden worden om deselve tegen die van

Digitized by Google

pemand anders te verwisselen. Als'er onlanghs een van die Familie aan den erfgenaam van de Sagredos, welke ook een der oudste Familien is / die seer rijk was / daar sy ter nauwer noot eenigh goed had / alsoo de Cornaras nu seer gedaalt zijn / trouwde / quamen eenige harer Vrienden haar over soo een avantagieusen huwelijk geluk wenschen / maar sy verwierp het complement, en versocht / datse de Sagredos souden geluk gaan wenschen / als oordeelende dat het voordeel en avantagie geheel aan der selver zijde was.

Daar sijn tegenwoordigh van den rechten ouden Adel te Venetien noch vier-en-twintigh Familien overigh / en onder dese sijn'er selfs noch twaalf, die gevoordeelt worden de andere in den rangh te overtreffen. Sedert de eerste instellingh van haren Raad hebben sy veele derselben tot Raadsheeren gekoren. In hare Oorlogen met Genua hebben sy dese eer gegeven aan dertigh Familien; en aan verscheydene Generaals van haar is dese eer als een belooningh van haar dienst opgedragen. Sy hebben ook dese eer aan eenige Koninklijke Familien aangeboden / want beyde dese Familien van Valois en Bourbon sijn Edellieden van Venetien geweest / en Hendrik de derde, als hy uyt Polen voor Venetien quam / om possessie van de Kroon van Vrankrijk te nemen / sat onder haar / en gaf als een Edelman van Venetien sijn stem. Veele Pausen hebben dese eer voor haar Neven verkregen / maar de Barbarini wilden dat de Venetianen, die / sonder daarom versocht te zijn / haar opdragen souden / en de Venetianen wildense niet geven / ten ware de andere het verzochten / en bleef alsoo daar voor steken. Maar ten tijde van den Oorlogh in Candia, als de Cardinaal Franciscus Barbarino jaarlijks twaalf duysend kroonen tot den Oorlogh gaf / wierd het middel om hem een Venetiaans Edelman te maken / uytgevonden / voor dien de Koninginne Moeder van Vrankrijk den Raad bewoogh om 't selve toe te staan. In alle de verkiesingen der Raadsheeren voor de laatsten Oorlogh van Candia waren sy vry / en hadden haar insight of op groote diensten, of op groote waardigheyd van die / aan welke sy dit eer-ampt bestreedden.

De nieuwe Familien worden verdeelt in de geene / welke de Hertoglijke Familien, en in die / welke enkelijk de nieuwe Familien genoemt worden. De reden van de benaming der eerste word niet te wel begrepen. Maar pemand / die alles wat hier toebehoort nauwkeurigh wist / gaf my'er een goede reden van; namelijk dat / gelijk het ook hem selven van nature als een reden opdoet / alle die Familien, die Hertoghlijk genoemt worden / het Hertoghdom in haar geslaght gehad hebben: echter gelijk alle de oude Familien die eer hebben gehad / en nochtans dien naam voeren / soo hebben ook eenige van de nieuwe Familien die eer gehad / die nochtans niet Hertoghlijke genoemd worden. Andere seggen / dat dese Familien, die in haar geslaght sulke Hertogen gehad hebben / die te voren geen Procurados van St. Marcus,

of

Digitized by Google

of ſonder daar na te ſtaan tot die eere verkoren geweeſt zijn / den naam van Hertoglijke boeren. Maar de rechte reden hier van is / dat'er onder deſe nieuwe Familie van't jaar 1620. / een tijd van 170. jaren lang een tſamenſpanningh was / om het Hertoghdom altijd onder haar te houden. Want alſo de oude Familien het ſoo ver bragten / dat de nieuwe Familien upt de voornaamſte eerbiedingen uptgeſloten wierden / maakten negenthien van de nieuwe Familien een onderlinge verbintenis om den ouden Adel upt te ſlupten. 't Is wel waar / datſe de Hertoglijke weerdigheyd ſomtijds op eenige der nieuwe Familien, die onder deſe tſamengeſpannene niet en waren / deden komen / maar daar ontrent waren ſy by onverſchilligh / ſoo dat het haar niet en ſcheelde / ſoo langh maar de oude Familien uptgeſloten bleven / en't bleek / dat ſy in de verkieſingh van een Hertogh den meeſter ſpeelden. Deſe tſamenſpanningh was ſelfs onder het volk bekent / alhoewel de Inquiſiteurs al deden wat ſy konden / om deſelve te verbreken / of ten minſten te ſmooren / ſoo dat ik nopt pets daar van in pemand harer ſchrijvers gevonden heb. Maar deſe tſamengeſpannene quamen te koxt in het jaar 1620. / doen Memmio, die van pemand upt den ouden Adel afkomſtigh was / tot Hertogh verkoren wierd / 't welk een van haar (Venniero) ſoo ſmertede / dat hy hem ſelfs upt raſernije / tot de welke hy door de wangunſt gedreven wierd / ophingh / maar een van ſijn volk quam / eer hy dood was / in 't gemak / en ſneed hem af / waar na hy noch langh in beter gedachten leefde. Sedert die tijd ſijn een van de Bembos, twee van de Cornaros, en een van de Contarinis, en de tegenwoordige Prins van de Juſtiniani (de eerſte van die Familie, welke deſe eer gehad heeft) Hertogen geweeſt / alſoo alle van de oude Familien zijn / ſoo dat deſe factie nu ſoo volkomen geſmoxt is / dat men ſelfs in Venetien niet weet / dat opt onder haar geweeſt is / en aldus heeft de tijd en andere toeballen een gelukkiger ende hier van gemaakt / als de zorge of neerſtigheyd daar ontrent had konnen geven. 't Is wel ſoo / dat de factien in Venetien heftigh geweegh waren by die / welke deſelve beſtierden; maar ſy ſijn echter van haar niet als een erffeniſſe aan haar nakomelingen voortgeſet / gelijk tot Florencen, die haar ſelven veel aanſienlijker achtende als de Venetianen, welke ſy als een plegtmatlijk en botte ſoort van menſchen verachten / nochtans getoont hebben / hoe wepnigh ſy met al haar levendigheyd haar ſtaat weten te beſtieren / nadien ſy door haar Domeſtijke, of huyſelijke driften haar vryheyd / welke de Venetianen altijd door haar wijsheyd hebben weten te bewaren / verlooren hebben. Deſe factie in opſicht op het Hertoghdom heeft mogelijk niet ongaarn haar ſaak laten ſakken / alſoo ſy daar door meer verlooren als gewonnen heeft: want de oude Familien hebben in weerwraak ſich tegen deſelve opgeſtelt / en haar upt alle andere vooordeelige bedieningen van den Staat

Digitized by Google

uytgesloten: want de andere alleenlijk tsamen gespannen zijnde / uyt insicht van het Hertoghdom, lieten de oude Familien haar daar in voortgaan / maar stelden doorgaans tegens de versoekers / die van de Hertoghlijke Familie waren / sulke die meerder geacht waren als sy / soo dat sy haar uyt alle de beste bedieningen der Republijk uytsloten. Sulken factie, als dese is / soude / indiense gedurigh stand gegrepen had / ten laatsten een eynde van haar vryheyd hebben konnen maken. 't Is wonder om sien / dat de waardigheyd van den Hertogh soo seer gesoght word / alsoo hy maar een gevangene van den Staat is / gebonden aan sulke wetten, soo nauw bedwongen / en in het Paleys van St. Marcus gelijk als opgesloten / dat het niet vreemd is / dat sommige van de grootste Familien, in 't besonder die van Cornara, deselve hebben geweygert aan te nemen. Het geheele geslaght / hoe talrijk het ook is / moet / wanneer een Hertogh uyt het selve verkoren is / den Raad verlaten / alleenlijk blijft'er een / die hem in Maagschap naast bestaat, zitten / maar sonder stem. 't Eenige voordeel / dat de Hertogh heeft / is / dat hy sonder communicatie aan de Savys te geven / yets magh voorstellen of aan de Vergaderingh van thienen, of aan den Raad, of aan de groote Vergaderingh, daar andersints alle andere voorstellingen eerst aan de Savys voorgestelt / en van haar geëxamineert moeten worden / die een soort van de maght der Tribunen, of volks-bescherm-Heeren hebben / om 't geene haar mishaaght te verwerpen / en den Hertogh niet wel konnen beletten yets voor te stellen / maar als hy sijn voorstellingh gedaan heeft / quellen konnen: want sy konnen beletten dat daar over gestemt word / en / als'er al over gestemt is / konnen sy beletten dat het niet uytgevoert en worde / voor dat het op nieuw geëxamineert is. Ook moet een Hertogh, die van een driftigh humeur is / resolveeren veele diergelijke quellingen te verdragen / en het is seker / dat de Savii somtijds pogen de grootheyt van haar gesagh te doen sien; en / wanneer sy voorhebben den geene / die yets voorstelt / te vernederen / een soort van tyrannye in het verwerpen der voorstellingen oeffenen. Echter dingen de meeste der beste Familien hard na dese eer van het Hertoghdom. Doen Sagredo op het point was / om tot Hertogh verkoren te worden / wierd'er door geheel Venetien geweldigh tegen geschreeuwt / ter oorsaak datse daghten de Republijk in kleynaghtingh te sullen komen / als sy een Prins souden hebben / die door eenige ongelukkige verwerringen in een quaat gerught gekomen was. De Raad, hoewel de Inquisiteurs veele van de voornaamste deser muytineerders deeden hangen of verdrinken, gaf aan de afkeerigheyt / welke het volk betuyghde te hebben / soo veel toe / datse haar desseyn om Sagredo te verkiesen sakken lieten. En hier over wierd hy soo misnoegd / dat hy na een huys / 't welk hy op het vaste land had / gingh woonen / en hem noyt meer tot Venetien

liet

liet sien; daar hy twee boeken schreef/ 't eene de Historie der Ottomannen, 't welk gedruckt is. Hy wordt geacht de beste van alle hare nieuwe schrijvers te zijn. 't Ander was de Historie van Venetien en haar Regeeringh, 't geen nopt gedruckt is. Sommige seggen/ dat het te opregt en te particulier was/ soo dat men oordeelde het selve onder hare archiven bewaart te moeten worden. 't Is eenigen tijd herwaarts voor een gesette order gehouden/ datse geen getrouwt Man tot Hertogh gehoren hebben/ alsoo de Kroningh van een Hertogin hoogh loopt/ en wel meer als hondert-duysent Ducaten gekost heeft. Eenige uyt de oude Familien hebben gestaan na den tijtel van Princen, en die van haar geslaght Princen van den bloede genoemt/ en hoewel de Cornaras dit meer deeden als pemand/ hebben echter ook andere/ uyt reden dat haar Voor-ouders in de Eylanden van de Archi-pelago eenige Vorstendommen gehad hadden/ na desen ydelen tijtel gestaan. Maar de Inquisiteurs hebben al voor langh haar sulke hooge tijtelen doen afleggen/ 't welk den geenen/ die op haar afkomst meest roemden/ een groot misnoegen gaf/ en swaare smert indruckte/ om dat sy/ na eenige groote bedieningh staande/ haar selven altijd uytgesloten bevonden. 't Was eertijds de gewoonte/ dat/ als'er van 't verkiesen van een Ambassadeur, of een der hooft-officiers gesproken wierd/ men dat voorstelde met dese uytdrukkingh/ dat de Raad tot sulken bedieningh een van haar voorname leden verkiesen moght. Maar alsoo dit aangesien wierd als een woord/ 't welk tusschen den eenen en den anderen Edelman onderscheyd maakte/ soo hebben sy voor vijf-en-twintingh jaren 't selve verandert/ en gebruyken in plaats van voorname het woord Honorable, eerweerdigh, 't welk sonder onderscheyt het geheele ligghaam van haar Adel beheist.

Soo wel in de Kerk, als in den Raad heeft het Hooft van dat ligghaam een grooten tijtel, en ontfanght groote eere/ daar het ondertusschen maar een enkele vertooningh is/ en onder dese groote woorden maar een kleyne schaduw van gesagh plaats heeft. Want haar Bisschop heeft den glorieusen tijtel van Patriarch, soo wel als de Hertogh genoemt wordt haar Prins, en Sijn Hoogheyt, welken naam hy op haar geld heeft doen setten; echter heeft de Patriarch met alle sijne hooge titelen geen authoriteyt met allen. Want niet alleen is de Kerk van St. Marcus geheel vry van hem/ en buyten sijn gebied, als zijnde onmiddelijk onderworpen aan den Hertogh, maar sijn gesagh selfs is in alle andere dingen onderworpen aan den Raad, en door den selven soo bepaalt/ dat hy geen meerder macht heeft/ als het den Raad belieft hem toe te staan. Soo dat de Senaat of de Raad met'er daad is de opper-Gouverneur of regent over alle menschen/ en in alle saken/ gelijk de Koningen van Engeland sedert de Reformatie in haar eygen Domeynen hebben gepretendeert te zijn. Maar boven dit alles heeft de Clergie

of

Digitized by Google

of Geeſtelijkheyt van Venetien een ſeer ongemeene ſlagh van exemptie en vryheyt, en ook een ſoort van vergaderingh, gelijk een Kerken-raad, welke van den Biſſchop niet af en hanght. De Paſtoors of de Parochie-papen worden gehoren door de Inwoonders van elke Parochie; en dit is de reden dat geen Edelman van Venetien toegelaten word na een Paſtoorſchap te ſtaan / alſoo ſy meenen met haar weerdigheyt niet over een te komen / dat pemand upt haar ſich neffens een ander die van geringer afkomſt is ſtellen / en perijkel om afgewesen en door 't hooft geſtooten te worden / loopen ſoude. Hy wierd verhaalt / dat de wijſe van deſe verkieſingh de ſchandelijkſte ſaak was / die'er weſen kan. Want verſchepdene / die daar na ſtaan / vertoonen haar op den dagh der verkieſingh / ſtellen haar verdienſten door / en maken de andere pretendenten op het vileynſte en ſpottelijkſt upt / als men bedenken kan; de verborgentheden van haar geheele leven worden ten toon geſtelt / en haar verweten; ja daar is niets ſoo geringh of belagchelijk / dat by ſulke gelegentheden niet in 't werk geſtelt en word. Onder deſe Paſtoors of Parochie-papen is een ſoort van vergaderingh / om over haar gemeene belangen te oordeelen / in welke ook eenige Leeken upt elke Parochie ſitten / ſoo dat hier een reght Presbyterium of Kerken-raad is.

De groote loſſigheyt / die by meeſt alle ſoorten van menſchen tot Venetien plaats heeft / ſtrekt haar ſoo verre tot de Geeſtelijkheyt ſelfs upt / dat / hoewel onwetentheyt en boosheyt de eenige onuptwiſſelijke merktekenen ſchijnen te zijn / die deſelve door geheel Italien draaght / echter hier deſelve ſich ſichtbaarder vertoont als elders / 't welk dan alles by gemelde verkieſingh door het volk aan den dagh komt. De Bagijnen van Venetien hebben een langen tijd groote ergernis gegeven / daar zijn wel eenige Kloosters, die vermaart zijn door de nauwe onderhoudingh harer regulen, maar ook zijn'er andere / die niet min door de vryheyt, dieſe nemen / bekent zijn / hoedanige voornamelijk zijn die van St. Zacharias, en van St. Laurentius, daar geene als van den Venetiaanſchen Adel aangenomen worden / en daar ſelfs niet eens voorgegeven word / dat men upt devotie in die Kloosters gaat / maar geoordeelt word enkelijk gedaan te worden / om aan haar Familie niet tot al te grooten laſt te zijn. Sy dragen geen ſluyer, haar hals en borſt bloot / en ontfangen veel viſiten. Maar die ik'er van geſien heb geſchiedde in een publijke plaats, alwaar in verſchepdene kamers veel vermaak bedreven wierd / ſoo dat'er een geheel verwerde omgangh met malkanderen was. Want alſoo'er elk geſelſchap zijn drolijkheyt toonde / en de Italianen doorgaans dry luyt ſpreken, maakte het gelupt van ſoo veel lupde ſchreeuwers een geheel onaangenaam en verwert geraas. De Nonnen hadden wel veel, edoch een heel onlieflijken en onaangenamen praat, en gaven haar ſelven een dryghept van te rallieeren,

en

Digitized by Google

in te spotten, die men in andere plaatsen niet soude kommen verdragen. De Patriarch pooghde voor vier jaren een Reformatie in dese huysen in te voeren/ maar de Nonnen van St. Laurentius, met welke hy wilde beginnen/ sepden hem rond uyt/ datse Adelijke persoonen van Venetien waren/ en dese levens wijse als met haar afkomst best over-een-komende gekoren hadden/ maar haar sijne ordres niet onderwerpen wilden. En als hy quam/ haar huys toesluyten/ en alsoo haar het uytgaan beletten wilde/ stelden sy haar daar tegen; daar op'er dan den Raad tusschen quam/ en den Patriarch belastede niet voort te gaan. Daar is geen Christen Staat in de wereld/ die in hare publijke Raads-vergaderingen soo veel jalousy tegen de Kerkelijke persoonen doen blijken als de Venetianen. Want gelijk een Venetiaans Edelman, die in een geestelijke Order treed/ daar door het reght om in den grooten Raad te stemmen verliest/ soo ook/ als pemand van de hare tot een Cardinaals-plaats bevordert word/ moet zijn geheele maaghschap en geslaght haar leven langh uyt de groote Vergaderingh blijven/ en konnen by gevolgh geen bedieningh krijgen. Ook hebben sy/ doense de Inquisitie aannamen/ door een seker clausel en beding, 't welk van geen groot belangh scheen/ gemaakt/ dat dat Hof volkomelijk haar onderworpen is. Want bedongen zijnde/ dat de Inquisiteurs niets als in de tegenwoordigheyt van Gedeputeerde door den Raad, om Getuygen van haar proceduren te zijn/ souden doen/ soo willen dese Gedeputeerde niet komen/ als wanneer sy het dienstigh oordeelen/ of niet langer blijven/ als haar proceduren haar behagen/ soo dat dat Hof of door haar uytblijven/ of door haar wegh-gaan geschepden word/ want men kan door het selve niemand citeeren, geen getuygen ondervragen/ noch het minste uytvoeren, soo de Gedeputeerde van den Raad niet tegenwoordigh zijn; en daar uyt komt het/ hoewel'er tot Venetien een Hof van Inquisitie is/ dat nochtans nauwelijks pemand door deselve ontrust of gequelt word. Ook zijn daar veele luyden van de Protestantsche Religie, die'er sonder stooringh woonen/ en hoewel sy aldaar een Vergaderingh hebben/ daar sy haar Religie volgens de gewoonlijke order oeffenen/ moept haar den Raad echter daar niet over. De Hostie word hier van den Priester na de sieken niet bloot/ maar bedektelijk omgedragen/ en daarom konnen de Protestanten en Papisten hier niet soo wel als in andere plaatsen van malkanderen onderschepden worden. De reden nu/ waarom de Hostie niet gedragen word als in andere plaatsen/ is om de nauwheyd der straten en de grooten/ in welke men byna op elke voetstap treeden moet; dese order nu/ hoewel'er deselve reden op het vaste Land niet en is/ is over haar geheel gebied ingevoert. De Venetianen hebben in 't gemeen geen kennis van de Religie, en soo vreemd als sy'er van zijn/ soo weynigh laten sy haar daar aan gelegen leggen/ soo dat al die groote pragt in haar Kerk-gewoontens, en de rijkom in haar

Kerken meer als een point om te praten / en een saak van na-yver onder de Familien / als van devotie gesocht en ingewicht word / alsoo die Superstitie hier soo veel en meer als elders op der Menschen gemoed vermagh / nadien de Atheïstery, die hier by veele plaats heeft / de beste saak is / die men sich inbeelden kan. De jonge Edelluyden sijn in 't gemeen in haar seden soo verdorven, en tot de grootste lustelloosheyd en onwetenheyd van allerley soort van wetenschap overgegeven / dat men hem selven niet light verbeelden kan / tot welke hoogte deselve opgestegert is; en betreffende de Militaire dapperheyt / daar is ter nauwernood onder de meeste van haar een eerlugt om by de nakomelingen voor een dapper Man geoordeelt te worden / overgebleven. 't Scheen my vreemd te zijn / dat de Broglio soo veel jonge Raeds-heeren en Edelluyden was / doen men soo een glorieuse Oorlogh met de Turken onder handen had / maar in plaats van over om haar leven / om 't point van eere in de waaghschaal te stellen / oordeelen sy liever het een luyten-spoorigh stuk van dwaasheyd te zijn / dat sy haar leven souden gaan wagen / daar men met weynigh geld, op soo gemakkelijkke voorwaarden / om het selve te doen / huyren kan / en alsoo sijn haar Tegers in de handen der vreemdelingen / terwijl sy te hups blijvende / haar intrigues in de Broglio waarnemen / en haar geesten onderhaare Courtisanen verspillen. Ook is de reputatie van haar in den Oorlogh te dienen / in de laatste Jaren soo vermindert / dat het vreemd is te sien / dat 'er noch soo veele daar dienst nemen / daar men soo weynigh sorge voor de Soldaten draaght / en de Officiers soo weynigh: want de achterstallen worden langsaam betaalt / en de belooningen worden soo ongelijk verdeelt / dat sy / ten ware sy haare maximen veranderen / de schade hier van merkelijk sullen komen te voelen / door dien aan de eene sijde haar Onderzaten de Oorlogs-saken niet verstaan / en haren Adel daar ontrent geheel geen eerlugt heeft / en aan de andere sijde de vreemdelingen ten hoogsten misnoegt zijn.

Lafhertigheyd der Edellieden te Venetien.

Sy moeten haar plichtheyt en behoudenis voornamelijk dank weten aan de gesteltenis der saken / want de swakheyd van alle hare nabuyren / de Turk, de Keyser, de Koning van Spangien, de Paus, de Hertogh van Mantua verplicht haar voor de vreese van een inval; en de krakeelen, neffens de ontaarding harer Onderzaten bewaart haar voor de vreese van revolte, of afval: maar een formidabel nabuyr soude haar die gerustigheyd haast konnen benemen. Een groote gelegenheyd tot de ontaarding van de Italianen; en in 't besonder van den Venetiaenschen Adel word 'er gegeven door een stok-regel / die men daar voor langen tijd vast gesteld heeft / dat namelijk / om haar Familien stand te doen houden / dienstigh is / dat maar een alleen in een Huysgesin trouwt; (daar ik niet by voegen will 't gene in 't gemeen gelooft word / dat de Vrouw voor het geheele Hups gesin gemeen is.) De jongers Broeders nu / hebbende

bende haar inkomsten om te leven / en geen huysgesin / wozden om dese reden niet gaande gemaakt / om haar dooz eenige eersugt beroemt te maken / of 't geslagte boozt te setten / en geven also haar selven aan luyheyd, aan dertelheyd en onkuysheyd, dooz welke sy dan geheel haar krachten qupt raken / over / daar in tegendeel de beste dienſten, die in andere Staten gedaan wozden / soo wel ontnomen upt de behoefte, als de drift der jonger Bzoeders in een huysgesin / welker bloed haar bequaam / om te mogen begeeren / gelijk haar hoogmoed en behoeftigheyd haar booz stuwt om eerst een goeden naam / daar na een goeden staat te verkzijgen: Maar dit is alles booz de Venetianen een verbozgenthepd / alsoo die soo wepnigh van de veerdige geesten der behoeftige Edelluyden bevatten / datse haar veel liever / om deselve in slaap te wiegen / opwekken tot al 't gene haar moed en verstand t'onderhouden en verstompen kan: en de jeugt, wanneer se in plaats van tugetoomt te wozden eerder tot alle ongebondenthepd van onbepaalde onozdentlijkheden aangestuwt wozd / heeft van nature soo veel afkeer van geleertheyd, als se liefde tot wellustigheyd heeft.

Eene saak moet ik hier by voegen / dat / hoewel Venetien de plaats is / daar men meer werk van plaſier en vermaak maakt / als in de geheele wereld / en de jeugt de grootste middelen en de meeste bzyhepd heeft om deselve in te volgen / echter dit ook de plaats is / daar men minder / als ik elders gesien heb / weet / waar in het ware vermaak en plaſier bestaat / daar van ik / 't welk mogelijk niet onaangenaam sal zijn / een kleyne buytensprong maken sal. Aangaande het vermaak van vriendschap of huwelijk, daar sijn se vreemd van; want het schzikkelijk wantrouwen / 't welk d'een van d'ander heeft; maakt dat het heel raar is in Italien, maar allermeest in Venetien, een vriend te vinden; en hoewel ons verscheyden Historien van vermaarde vriendschappen aldaar verteit wierden / sijn deselve nu echter seer raar. Wat haar Vrouwen aangaat / die wozden in sulken onweetentheyd opgevoed / en gaan soo wepnigh met Menschen om / datse nergens van weten / als van de domme Superstitie op Heylige dagen, op welke sy soo lang in de Kerken blijven als sy komen / en alsoo de weynige vryheyd, diese hebbtn om upt te gaan / op dese dagen upreken / gelijk de Kinderen de upren / die haar tot het speelen gegeven zijn. Sy wozden niet gebzykt in huyslijkke saken, en verstaan in 't algemeen geen werk altoos / soo dat my verhaalt wierd / datse de domste Schepsels zijn / die men bedenken kan. Sy sijn mogelijk al soo quaad als in andere plaatsen / maar by haar is het enkel boosheyd en godloosheyd, want sy wozden daar toe niet gebzagt dooz strikken van vryery en liefde / welke veele Menschen verlokken / en verder verboeren / als sy haar in 't eerst ingebeeld / of voozgenomen hadden / maar haar eerste stap sonder inleyding of voozbereyding is enkel beestaghtige ongeschiktheyd.

Weynigh vriendschap aldaar.

Digitized by Google

Een Italaan, die de wereld kende/ seyde my over dese saak yets/ dat seer fray was; hy seyde/ dat haar jalousie oorsaak was/ datse haar Dochters en Vrouwen soo nauw bedwongen/ datse geen sulk huyslijk onderhoud van haar verstand, omgang en vriendschap, als de Fransche en Engelsche in hare Huysen konden hebben. 't Is waar/ seyde hy/ dese hasardeeren de eere van haar Huysgesin vry wat door die vryheyd/ maken door haar ongemeene behoedsaamheyt/ dat sy 't reghte vermaak van den huwelijken staat niet en hebben/ en niet tegenstaande alle hare moeylijke jalousien zijnse/ seyde hy/ gedurigh in vreese van een hem ondermijnende en bedriegenden Adel. En daarom oordeelde hy/ datse veel beeter souden doen met een weynigh, indien het een versekert genoegen geven soude/ te wagen, als soo bekommerlijk te waken, en daar door in plaats van een vermakelijke vriendin een dom geselschap te hebben/ al soude hy mogelijk voor een korten tijd haar niet wel aanstellen.

Van de Huysen te Venetien.

Aangaande haar huysen, die zijn tot Venetien niet bequamelijk geordoneert/ want sy zijn byna alle op eene wijse gebouwt. Men heeft'er een breede trap, een saal, die door het huys van vooren na aghteren gaat/ en kamers aan beyde zijden/ maar geen binnen-vertrekken, noch kantoor, of cabinetten, noch aghter-trappen, soo datse in huysen/ die ongemeen kostelijk gebouwt zijn/ geen gemak en hebben. Haar bedsteeden zijn van yser, ter oorsaak van het ongedierte/ 't welk daar anders groeyt/ de onderlagen zijn van planken, daar sy soo veel matrassen op leggen/ dat men een goede stap moet doen om'er op te komen. Haar stoelen zijn geheel sleght/ sy hebben geen leuningh voor den rug/ zijn hart om op te sitten/ en het hout aan de zijden is niet bekleed. Sy mengen water onder haar wijn in haar oxhoofden/ soo dat de wijn wat meer als een half jaar gelegen hebbende of smakeloos of suur is. Sy laten haar brood niet rijsen/ soo dat het uytermaten swaar is; haar ovens stokense te heet/ soo dat de kruym is als deegh, en de korst soo hart als een steen. In de herbergen koken sy de spijse eerst/ voor dat sy die braden/ en dit/ gelijk het de spijse saght en week maakt/ soo beneemt het desselfs smaak. Het reysen te land is geheel Lombardyen door uytnemende moeyelijk/ want haar koetsen hangen niet los/ soo datse soo ongemakkelijk zijn als een kar. Tot Romen, en Napels beginnen sy koetsen te hebben/ welke met een dubbelt leer/ aan beyde zijden onder de koets heen komende/ soo gemaakt zijn/ datse los hangen, en seer gemakkelijk zijn/ maar van dese weet men in Lombardyen niet; daar-en-boven zijn hare Kalessen open/ soo dat men in de Somer de son en het stof, en in de Winter den regen verwaghten moet. Maar hoewel die aan de andere zijde van de Apennineesche bergen bedekt zijn gelijk de onse/ nochtans sagh ik 'er in Lombardyen niet een/ die bedekt was.

Dus

Dus heb ik d'een en d'ander soort van geoorlooft vermaak en gemakken des levens opgehaalt / maar de Venetianen soeken met sulken geweld de ongeoorloofde vermaken, de onkuysheden en wellustigheden, datse de vermakelijkheden / die geoorloft zijn / niet kennen noch weten uyt te vinden. Haar voornaamste besigheyt is sich gedurigh te oeffenen in de Broglio, daar die / welke in ongelegentheyt zijn / haar oppassen en by haar / om hulp een voordeelige bedieningh aanhouden / en dese die dertel en rijk zijn een soort van plasier scheppen in haar versoeken, of schurfde saken te hooren / en tegen te gaan. Dese wandelplaats / daar den Adel in wandelt / word alleen voor haar gelaten / want niemand anders magh onder haar wandelen / en dese wandelplaats veranderen sy na d'eene of d'andere zijde van het pleyn van St. Marcus, na dat de Son, of het weer vereyscht. Mogelijk is de derivatie, die d'Heer Patin my van dit woord Broglio uyt het Grieckſch περιβόλαιον gaf / een weynigh gesoght / maar echter niet gedwongen. Immers alsoo sy hier in dese wandel-plaatsen haar partyen maken / en alle hare intrigues behandelen / soo ben ik genegen te meenen / dat de woorden broits, broüillons, en imbroillements alle afkomen en opsight hebben op de saken en bewegingen / die in dese wandelingen gedreven worden.

Wat den laatst gekoren Adel van Venetien betreft / ik ben tot kennisse gekomen van eenige bysonderheden / die ik tot noch toe in geene boeken gesien heb / die ik vast stelle u niet onaangenaam te sullen zijn. 't Is seker dat de Venetianen, soo se in 't begin van den Oorlogh in Candia hadden konnen voorsien de groote onkosten, in welke de langhduurigheyt desselfs haar heeft doen vallen / het Eyland liever verlaten / als haar schat-kamer ontbloot / en haar Adel verkleynert souden hebben. Van dit laatste waren sy seer gevoeligh / want gelijk de waardigheyt van den rangh, die sy bekleeden / een kleyn getal bepaalt zijnde te meer uytsteekt / om dat al de beste bedieningen en eer-ampten aan dat Corps van den Adel van den Adel vast zijn / soo was het toelaten van sulken getal / tot aght-en-seventigh toe / in effect soo veel als zijn erfenis met broeders / die aangenomen zijn / te deelen. Hier van soude minder te seggen geweest zijn / indien sy dese eer alleenlijk aan de oude Burgers van Venetien, of aan den Adel, welke van haar in het vaste Land overmeestert waren / gegeven hadden. Want alsoo'er veele Burgers van soo ouden geslaght als den Adel zijn / hebbende alleenlijk haar Voor-ouders het geluk niet gedad om van die Vergaderingh te zijn / die voor vier-hondert jaren de Regeeringh in handen nam / daar door sy dan tot die Eere niet verheven zijn / soo was het geen schande geweest sommige der selven te kiesen / om Adelijk te zijn. Ook was al voor langh / doen die andere Staten op het vaste Land onder haar gebraght wierden / in overlegh genomen / of het niet raadsaam was

volgens de Maximen der oude Römeynen, die weerdigheyt aan eenige van der selver voornaamste Familien op te offeren/ als zijnde de seker-ste wegh om die Staten eenigh genoegen te geven/ te meer/ alsoo die Familien in sulke Steden/ om aan alle de Eer van de Republijk deel te hebben/ toegelaten zijnde/ soo wel met der daad als door bedingh voor haar souden vast gestaan hebben. 't Is waar/ dat eene Adelijke in dese Staten meenen door haar geboorte eer genoegh te hebben/ soo dat Zambara van Brescia een eer-naam weygerde te ontfangen van die/ welke sijn Land de vryheyt benomen hadden/ maar zijn nasaten sijn nu van andere gedaghten/ want 't geene aan een harer Voor-ouders aangeboden/ en door hem verworpen is/ hebben sy in de laatste verko-pingh van die eer deselve gekoght. Doen den Raad haar selven gedu-rende den oorlogh om geld seer benoodight vond/ wierd eerst voor-gestelt/ dat eenige Familien, vijf in 't getal/ geadelt moghten wor-den/ mits/ indien se Venetianen waren/ sestigh-duysent/ en indien sy vreemde moghten zijn/ seventigh-duysent Ducaten gevende. In den Senaat of Raad was'er maar een/ die het tegen-sprak/ en aldus daar gepasseert zijnde wierd het voorgeslagen aan den grooten Raad, daar het waarschijnlijk sonder eenige moeylijkheyt ook gepasseert soude zijn/ maar een persoon sprak het soo driftigh tegen/ dat hy/ niet te-genstaande de Hertogh versoght dat hy sulken tegenspraak soude laten varen/ alsoo de behoeften tot den Oorlogh een groot supplement ver-eyschten/ echter daar in voortgingh; en hoewel een van de Savii de uyterste ongelegentheyt/ tot welken den Staat vervallen was met tra-nen voorstelde/ bleef hy nochtans by sijn seggen/ en viel op een con-cept welk de geheele Vergaderingh tot andere gedaghten braght. Hy seyde/ dat sy niet versekert waren/ dat'er vijf persoonen gevonden souden worden/ die dese eer tot sulken prijs souden willen koopen/ en dat het dienvolgende een groote schande soude zijn dat eerst den Adel de verkopingh aanbieden/ en sy daar na het affront lijden souden/ dat/ als men de verkoopingh aangeboden had/ geen Koopluyden te vinden souden zijn. Hier door wierd voor die tijd de resolutie opgeschort. Maar daar na wierd'er een eerlijker wijse van doen ter hand geno-men/ welk ook van een uytgebreyder gevolgh was. Labia was de eerste/ die een request aan den grooten Raad presenteerde/ daar in hy zijn verdiensten ontrent de Republijk uytgebreyd hebbende om een dienste van den Staat hondert-duysent Ducaten te presenteeren. 't Welk op-genomen wierd als een versoek/ om op die prijs edel gemaakt te worden. Delfino seyde van gevoelen te zijn/ dat elk een wel moghte de eere weer-digh geaght worden/ om aan het gemeen sulken hulp en supplement aan te bieden/ maar dat die/ welke dat bragten/ verwaghten moe-sten een over-een-komelijke erkentenissen van den Raad, die dan op eygen goetvinden/ die eer mogt opofferen aan die geene/ welke voor

het

het gemeen ſoo veel yver en liefde betoont hadden / en dat dit eenigsz maren haar order. die doos dit hoopen en verhoopen te veel verhinderd ſoude zijn / in ſtaat houden konde. Maar het ſchijnt de koopers geen ſin hadden van haar geld te ſchepden / en de belooningh aan de dankbare erkentenis van den Raad te laten. En daarom wierd hen haar verſoek volkomelijk toegeſtaan, en ſoude dien ſoo verkregen Adel niet alleenlijk tot de kinderen van hem / die den ſelven verkreegh / maar ook tot zijn broeders en de geheele Familie op deſelve wijſe overgaan. Na Labia quamen'er veele andere met diergelijke verſoeken; en het was niet onbermaakelijk te ſien / hoe Koopluyden, die deſe eer quamen koopen / haar meriten en dienſten onteent de Republijk, die haar in beſtonden / datſe sozgh gedzagen hadden / om de Republijk met ſulke waren / als tot haar behoudeniſſe nodigh gebonden wierden / te voorſien / wiſten uit te meeten. Daar wierd een ſoort van Triumviraat, of drie-manſchap van een Jood, van een Griek, en van een Italiaan, die makelaars waren / aangeſtelt / welke de Kooplupden opſoghten; en het ten laatſten van hondert-dupſent Ducaten, bzaghten. Na dat'er / ſoo pemand maar geld genoegh had / geen andere qualificatie toe vereiſcht wierd. Want als Corregio tot den Hertogh ſepde / dat hp wegen gebzek van dienſt aan de Republijk ſchroomde die eer te verſoeken / vraaghde hem de Hertogh, of hp hondert-dupſent Ducaten had / en als de ander antwoozde dat die ſomme gereed was / ſepde hem de Hertogh: Dat is een grooten dienſt aan de Republijk. Ten laatſten / wierd deſe eer alſoo gebzegen van aght-en-ſeventigh perſonen tot grooten ſpijt van Labia, die ſepde / dat / ſoo hp had konnen denken dat'er hem in dat verſoek ſoo veele ſouden hebben gevolght / hp ſoo veel baar voor gepzeſenteert ſoude hebben / dat niemand de maght ſoude hebben gehad om dat te doen. 't Is waar / dat veele van deſe Kopers oude en treflijke Familien waren / maar ook waren'er veele andere / die niet alleen Koopluyden, maar van ſleghtſte ſoort der ſelven waren; die gelijk ſe ſich door de Koopmanſchap verrijkt, ſoo niet minder daar na haar ſelver verarmt hebben door het verkrijgen van een eer / die aan de eene zijde haar verplight den koophandel te verlaten, aan d'ander grooter ſtaat te houden; te meer om dat haar tot noch toe geen voordeel / om haar verlies te vergoeden / toegelept en wozd. Want ſp wozden ſoo ſeer verachtt / datſe in 't gemeen / als ſe neffens die van den ouden Adel ſolliciteeren, uitgeſloten wozden / hoewel dit met deſe beſchepdenthept gedaan wozd / dat de oude Familien haar niet altijd tegen de nieuwe verklaren. Alſoo hier door een partyſchap tegen haar ſoude konnen ontſtaan / die haar om dat de nieuwe grooter getal als de oude uitmaken / groote ſchade ſoude konnen toebzengen. Ook is'er noch een ander groot ongemak en ſchade / welke de Republijk door deſe groote bevoorderingh gemaar wozd / te weten / dat de

VOOR-

voornaamste Familien der Burgers van Venetien, die langh omtrent de affairen van den Staat haar bemoeyt hebben/ en uyt welke de Ambassadeurs, de Secretarissen van Staat, en de Cancelier, die het hooft der Burgers, gelijk de Hertogh het hooft van den Adel is/ gekoren moeten worden/ de eer van den Staat gehocht hebbende/ daar nu geen bequame Burgers genoegh en zijn/ om in sulke bedieninghen den Staat te dienen; maar dit gebrek sal binnen korten herstelt en goet gemaakt worden. Maar dese vermeenighvuldiginh van den Adel heeft de achtingh van de oude Familien verminderd; daar is in dese Eeuwe nochtans een order gemaakt/ die altijd een merkelijk onderscheyd tusschen het gesagh 't welk in de handen van d'een en d'ander is/ vast stelt.

Maniere van handelen ontrent misdaden aldaar.

Misdaden, die tegen den Staat door pemand uyt den Adel begaan worden/ worden altijd geoordeelt door de Inquisiteurs, en den Raad van thienen; doch alle andere misdaden worden geoordeelt door de Vergaderingh van de veertige. Maar in het jaar 1624. wierd een der Edellieden van Lands-dievery, die hy in een harer Gouvernementen begaan soude hebben/beschuldigt/om dat hy de Advocaat-Generaal of de Fiscaal, als hy in sijn Pleydoy sijn misdaad uytbreydde/ noemde hem een schelm, een landlooper, een dief: echter/ hoewel sijn misdaden openbaar waren/ verooordeelde hem wel twaalf/ van de ses-en-twintigh Richters/ die'er tegenwoordigh waren/ maar de andere veerthien spraken hem vry. Dit nu baarde een groote moeyelijkheyd; want hoewel hy door sijn Richters ontlagen was/ waren nochtans sijn fouten openbaar/ soo dat sijn goeden naam niet herstelt konde worden/ nadien de verklaringen der getuygen/ en de beschuldingh van den Avogadores, of de Fiscaal van het volk gehoort waren. Daar wierd derhalven voorgeslagen een onderscheyd tusschen den Adel en de andere Onderzaten te maken; en dewijl alle de onderzoekingen voor de veerthien openbaar/ en die voor de thienen secreet waren/ scheen het dienstigh te zijn/ dat men den Adel stelde onder het onderzoek voor de thienen: eenige voorsagen/ dat dit tot tyrannye strekken/ en de oude Familien, uyt welke de Vergaderingh en Raad van thienen altijd bestont/ te aansienlijk maken soude/ en daarom spraken sy dit tegen/ op dit fondament/ om dat de Vergaderingh van de veertige, veele orders aan de Gouverneurs uytsendende/ het haar gesagh seer veel verminderen soude/ soo sy geen Richters soude sijn over die/ welke verbonden sijn hare orders te ontfangen. Maar om aan dese tegenspraak wat genoegen te geven/ wierd'er een bedingh gemaakt/ dat aan de Vergadering van de veertige de magt blijven soude om te oordeelen/ of hare orders gehoorsaamt waren/ of niet/ maar dat alle andere beschuldiging van den Adel aan de Vergadering en Raad van thienen gebragt soude worden. Het geheel Corps der Edelen bond in dit onderscheyt/'t welk tusschen haar en de andere

Digitized by Google

dere Onderſaten gemaakt wierd / ſulken behagen / datſe niet en ſagen / dat dit haar in meerder ſlaverny, en gevaar ſtelde / nadien die / welke in 't heymelijk oordeelden / haar paſſien meerder konden toegeven / als die / welke in 't openbaar haar proces maakten / en alſoo in der daad door het gemeen geoordeelt worden / 't welk meenighmaal de Righters ſelfs kraghtelijk te rug houdt. Maar alſoo den Raad van thienen gemeenlijk in de handen van de grootſte Familien is / daar in allerley ſlagh den Raad van veertige, welk de voornaamſte reght-bank van den Staat / en ouder als die der thien is / uptmaken / ſoude het wijslijker van haar gedaan geweeſt zijn / datſe haar altijd door de veertige hadden laten oordeelen; en / ſooſe eerenthalven in het oordeelen oder Edelluyden en andere Onderſaten een onderſcheyt hadden willen maken / ſoude het tot haar meerder verſekertheyt geſtrekt hebben / op haar onderſoek ſulken order te hebben geſtelt / dat / daar oder alle andere quaat-doenders met opene deuren geoordeelt wierden / den Adel met beſlotene deuren geoordeelt mogt worden; 't welk ſy nu wel ernſtigh ſoeken / maar ſonder hoop te hebben van het ſelde opt te verkrijgen. Want deſe magt om te oordeelen oder den Adel word nu als een Reght van de thiene aangemerkt / en ſoo perſwaad hem ſoude opmaken om dat te veranderen / ſouden de Inquiſiteurs mogelijk ten eerſten met hem handelen als een oproer-maker, en alſoo in ſulken geval beyde Righter en Party zijn. De Inquiſiteurs echter / wel bedachtende dat dit onder den Adel een wanſmaak verwekken ſoude / hebben eenigh reglement hier ontrent gemaakt / dat namelijk den Adel door den Raad van thiene geoordeelt ſal worden oder hare ſware en grouwelijke misdaden / gelijk als ſaken van den Staat / beroobingh van 't Gemeen / en dierghelijke / maar dat in alle andere ſaken het oordeel ſoude ſtaan by de veertige; hoewel dies niet tegenſtaande den Raad van thienen alle ſaken door haar trekt / en niemand met haar derft diſputeeren.

Dit nu geeft my aanleydingh om u pets te ſeggen van dit gedeelte harer Regeeringh, 't welk door de byeenderlingen ſoo hatelijk te zijn geoordeelt word / maar echter de voornaamſte verſekertheyd van die Republijk is / te weten / de onbepaalde magt der inquiſiteurs, die haar niet alleenlijk tot de voornaamſte van den Adel, maar tot den Hertogh ſelfs uptſtrekt / want ook deſe is haar ſoo onderworpen / datſe niet alleen den ſelven ernſtelijk mogen beſtraffen, maar ook ſijn papieren doorſoeken, ſijn proces maken / en ter dood overgeven ſonder reden van haar proceduren aan pemand / als aan den Raad van thienen te geven. Dit is de ſchrik niet alleen van alle de Onderdanen / maar van den geheelen Adel, en van alle / die in de Republijk eenige bedieningh hebben; dit doet de grootſte onder haar beven / en verplicht haar tot een netter cours en beleyd van haar doen. Maar hoewel niet geloochent kan worden / dat die in ſommige gelegenthepd wat te ſchielijk mogen geweeſt zijn /

Digitized by Google

gelijk besonder in de bekende Historie van Foscarini, echter sijn'er sulke onveranderlijke strengigheden soo selden voorgevallen / dat men aan de eene zijde sich niet genoegh verwonderen kan over de wijshepd van dat lighaam / in sulken order te maken en te onderhouden / en aan de andere zijde zich ten hooghsten verwonderen moet / over het snedigh beleyt der gener / die dese vertrouwde saak soo weten te beleggen / datse niemand gelegenthepd geven om dese maght uyt haar handen te wringen. Met een woord souden de hooghmoed, de partyschappen, de wraaksught, de behoeftigheyd en eergierigheyd, die noodsakelijk by een groot gedeelte van soo veel Adels, als'er te Venetien is / moeten plaats hebben / haar meenighmaal in gevaarlijke ontstelteniſſen wegh gerukt hebben / ten ware om de vreese / die alle hebben voor dit Hof, 't welk alom soo veel verspieders, besonder onder de Gondeliers, of schuytevoerders, en elders heeft / dat haar niet missen kan al het geene in Venetien bedektelijx omgaat / te ontdekken / en het niet wel mogelijkis / dat pemand pets tegen den Staat soude ondernemen / 't welk voor haar niet soude worden ontdekt. Dese Inquisiteurs nu pemand in gebreke vindende / zijn sy soo onverbiddelijk, en in haar Justitie soo veerdigh als gestrengh, dat de vreese selfs voor haar soo sterken breydel is / dat mogelijk de langhdurige behoudenisse van Venetien en haar vryhepd aan dit eenigh stuk van haar gesteltenis en regeeringh te danken is. Ook sijnse in 't gemeen soo onderschepden door haar verdienſten / zijnde alle van verschepdene Familien, en haar gebied duurt soo korten tijd / dat men de voordeelen van dit groote gesagh, 't welk sy hebben / altijd merkelijk sien kan / daar in tegendeel de ongelukkige voorvallen / in de welke sy sich bedrogen hebben gevonden / en haar achterdoght te ver gestrekt hebben / soo wepnigh zijn / dat / wanneer den Adel te eenigher tijd dit Jok moede word / en afwerpt / men voordeelen magh dat de glorie en voorspoet van Venetien ten ende loopt. 't Is niet langh geleden / dat het geweldigh door Cornaro bestreden wierd. Want Hieronymus Cornaro over sijn correspondentie met Spangien ter doodt veroordeelt zijnde / hoewel hy geen naaste maaghschap van het groote geslaght van desen naam was / voordeelde die Familie haar eer soo gerakt te zijn / als of pemand van haar aller verste maaghschap over verraderp veroordeelt soude worden / dat sy hondert-duysent Kroonen aanbooden om hem te behouden / en by gevolgh haar Familie van die schande te bevrijden. Maar dit wierd niet aangenomen / want hy wierd gestraft / gelijk hy wel verdient had / en het was soo blijkelijk / dat niemant van die Familie aan zijn misdaden schuldigh was / dat het haar geheel niet tot prejudicie en schande strekken konde. Doch by de eerste gelegenthepd / die haar daar na op deede / om over de proceduren der Inquisiteurs questie te maken / gaven sy hier op aght / trokken de saak hoogh op / en deeden al wat sy konden om haar authoriteyt te bepalen.

Hun strengheyd.

peten. Maar de groote raad was wijser / als dat sy soo een gedeelte haarer Regeeringh souden roeren; soo dat die haar magt volkomen behouden / en met alle mogelijke voorhoedingh uytvoeren. Een buytenlander, die haar veel jaren gedient had / verhaalde my / dat de Historien, door welke de vreemdelingen voor de arbitraire magt deser Inquisiteurs gesegt worden te vreesen / van geen belangh waren / in vergelijkingh van de voordeelen / die sy van haar trokken; en seyde na elf jaren haar gedient te hebben selfs niet eens uytgesonden te zijn / om deselve te bestraffen. En indien den Adel, die met vreemdelingen pets te doen heeft / dat opreghtelijk aan de Inquisiteurs bekent maakt / soo hebben sy daar geen perijkel van te verwaghten; maar indien sy het verswijgen / of de minste omstandighept des selfs bedekken / soo is haar proces haast gemaakt.

Dit zijn de merkelijkste dingen / die ik / ten tijde van mijn verblijf tot Venetien uytkippen konde. Ik heb nagelaten pets / dat tot verschepdene haarer Vergaderingen, bedienden, Gereghten, of andere gedeelten haarer Regeeringh behoort / te seggen / alsoo dat in alle boeken gevonden word. Ook is de wijse van haar stemmen door papiertjens te geven soo wel bekent / dat ik u tijd onmuttelijk verquisten soude / indien ik my daar ontrent wilde uytbreyden. Ook had ik geen genoeghsaam dericht van de besonderheden / die'er in de tegenwoordigh onder handen zijnde verkoopingh van den Edeldom sedert desen laatsten oorlogh met de Turken plaats hebben; welken Oorlog haar nochmaals genegen gemaakt heeft / om dese gemakkelijke weg van geld op te nemen / in te slaan. Ik konde ook niet geloven't geene een man van grooten aansien my daar verhaalde / dat'er in Venetien een algemeen vergiftiger was / die een tractement had / en van de Inquisiteurs gebruykt wierd.

Godlooze practijk der inquisiteurs, om yemand van kant te helpen.

Het best en voornaamst onthaal / dat ik te Venetien zijnde / gehad heb / was het gesel schap van de Heer de la Haye, Ambassadeur van Vrankrijk, die sijn geheele leven in publijke Ambassade besteet hebbende / de wereld soo wel had leeren kennen / daar van soo veel wist te oordeelen / en soo beleeft was / dat hy wel voor een voorbeeld verstrekken magh / en geen wonder is / dat hy gedurigh in publijke bedieningen gebruykt word. Ook is sijn Vrouw soo verwonderens waardige persoon / dat ik aan d'een en d'ander door dese erkentenis / die ik van haar ongemeene beleeftheyd jegens my te geven verplicht ben / hoewel 't maar een kleyn gedeelte is van 't geene ik haar schudigh sy betaale. En seherlijk / 't blijven van veerthien dagen tot Venetien, soude buyten het voordeel van sulken ingangh en onthaal / als ik daar genoot / my seer verdrietigh gevallen hebben. Van Venetien quamen wy weder tot Padua, en van daar tot Ruvigo, 't welk maar een kleyne Stad is / en van daar aan de Rivier de Po, die het gebied van de Republijk der Venetianen van dat van Ferrara, het welk nu het Land

Lof van den Heer de la Haye, Ambassadeur van Vrankrijk,

En van sijn Vrouw.

Digitized by Google

van den Paus is / van malkanderen scheyt. Hier siet men / wat onderschepd een goede en een quade Regeeringh in een Land veroorsaakt / want nadien de gront aan beyde kanten der Riviere van een natuur is / en de zijde van Ferrara te voren van de schoonste landstreken van geheel Italien, gelijk Ferrara ook een van desselfs beste Steden geweest is / soo langh sy eenige Eeuwen geleden soo deughtsame Princen, en dappere Edellieden hadden / die in der daad Vaders van haar Landschap waren / kannen niet bevatten / dat een saak soo veranderen kan / als men hier siet.

Beschrijvingh van 't Land van Ferrara.

Het Land is verlaten / en word niet gebouwt / ook waren'er geen menschen genoegh om selfs 't gras, 't welk wy tot onse groote verwonderingh in de weyden sagen verwelken / te maapen. Wy waren verbaast / als wy soo kostelijken Land van Inwoonders verlaten sagen / en noch meer / als wy door die groote Stad quamen / die wel door haar uytgestrektheyd vertoont / watse ontrent een Eeuwe geleden / geweest / maar nu soo onbewoont is / dat'er geheele zijden van straten sonder Inwoonders zijn. Ook blijkt de armoede deser plaatsen merkelijk in de Kerken, welke slecht en armelijk opgeschikt zijn; want de superstitie in Italien is soo groot / en neemt in dese Eeuwe soo toe / dat men uyt de vertooningh der Kerken niet recht van de rijkdom eener plaatse magh oordeelen. Wat de superstitie en ydelheyd deser Eeuw aangaat, die overtreft hoewel men doorgaans het tegendeel gelooft / die van de voorledene Eeuwen soo verre / dat al de cuyme gebouwen der groote Kerken of kostelijk Klooster, en de wonderlijke rijkdom / die op de Feestdagen aldaar vertoont word / giften en vereeringen van de tegenwoordige Eeuwe zijn / soo dat het een misverstant is van sommige / dat sy haar inbeelden dat de superstitie niet meer voortgaat / indien niet geheel verbalt / ten sy men bekenne / dat de Priesters in een Eeuw / die beter kennis heeft / en meer verlicht is / een nieuw middel / daar nu het oude van het Vagevyer en de Aflaten sijn kracht verlooren heeft / ontdeckt hebben; om hare kostelijkheden en rijkdommen staande te houden / en de menschen soo wel te verplichten tot een dryft en ydelheyd om hare Kerken te verrijken / als de andere Italianen hebben om hare Paleysen kostelijk op te schikken; soo dat / gelijk die soo wel vermaak als ydelheyd hebben / om in haar huysen soo veel dooden, dat is / onnutten rijkdom te sien / so hebben dese deselve genegentheyd ontrent haar Kerken overgenomen / en de ydelheyd van de tegenwoordige Eeuwe / die wepnigh of niet van het Vagevyer, of diergelijke gelooft / bryngt deselve / indien niet grooter uytwerkingen / in het bouwen / en verrijken harer Kerken / voort / en doet alsoo haar komen tot de overdaadt en verquistingh van de superstitie der voorige Eeuwen, in welke men alles geloofde.

Maar / om weder tot Ferrara te keeren / ik konde niet anders doen als

als dragen / waar het by toequam / dat ſulken koſtelijken Land ſoo wonderlijk verlaten was. Sommige ſeyden / dat de lucht ſoo ongeſont was / dat de menſchen / die'er woonden / niet langh leefden. Maar 't is bekent / dat dit Land voor tachtigh jaren wel bevolkt was / en wat de quade lucht aangaat / die is veroorſaakt door gebrek van Inwoonders: want alſoo 'er geen menſchen ſijn om het water af te tappen, en de dijken op te maken, ſoo leyd hier veel water op het Land / en vervuylt, 't welk dan de lucht ontſteekt / even als men gemerkt heeft in het koſtelijk / doch onbewoont Campagna de Roma; ſoo dat de quade lucht eerder het effect als de oorſaak van de ontvolkingh onder het gebied der Pauſen is. De eygentlijke reden hier van is de ſtrengigheyd der Regeeringh, de ſware ſchattingen, en meenighvuldige confiſcatien, door welke de Neven van verſcheyden Pauſen veele Familien van Ferrara ingeſlokt / en veel meer andere verdreven hebben. Dit is te blijkelijker uyt het onderſcheyd / dat tuſſchen deſen Staat / en die van Bologne is / want het is vol rijk volk; en alſo de gront uytnemende goed is / ſo worden ſe ook wy neerſtigh bebouwt / alſo Bologne ſich aan den Paus onder ſekere voorwaarden / door welke het veele voorrechten behouden heeft / heeft overgegeven. Miſdaden worden daar alleen geſtraft in die / welke deſelve begaan hebben / maar men confiskeert daar niemands goederen. En hoewel de authoriteyt over crimineele ſaken den Paus raakt / en door een Legaat en ſijn Bedienden uytgeoefent word / is echter de Burgerlijke Regeeringh, de Magiſtraatuur, en de magt om in Burgerlijke ſaken te oordeelen / geheel in handen van den Staat. Door deſe order is het / dat aan de eene zijde de koſtelijkheyd van Bologne een vreemdelingh verbaaſt / door dien het op geen baarbare Rivier, waar door het dan niet veel koophandel hebben kan / gelegen / noch de hooft-plaats van een Souverainiteyt, daar een Hof gehouden mogt worden / is / en aan de andere zijde de ſchattingen, die de Pauſen hier van daan halen / ſoo conſiderabel zijn / dat ſy uyt deſe vry plaats veel meer trekken / als uyt die / over welke ſy een onbepaalt en volkomen gebied hebben / alſoo die door dit middel byna geheel verlaten zijn. Want nadien de grootheyd van een Prins of Staat van het getal der Onderſaten afhangt / ſoo ſijn ſekerlijk die maximen, welke de Onderſaten doen blijven / en vreemde lokken om derwaarts te komen / de beſte en ſekerſte om den Meeſter groot te maken. En daarom konde ik niet ſonder beſpotting denken aan de dwaasheyd van ſommige Franſe, die de grootheyd en aanſienlijkheyd van hun Natie wilden bewijſen / om datmen in alle plaatſen / daar men ſoude konnen komen / veele Franſche vind / daar op die plaatſen geen Engelſche, geen Nederlanders, geen Switſers, en maar ſeer weynigh Duytſche zijn: want dat ſtrijd recht tegen het groot gebolgh / dat men uyt ſulken aanmerking trekken kan. 't Is ſeker / dat ſelden pemand ſijn Land verlaten / en hem

Slechte toeſtand van 't Land van Ferrara, waar uyt ſpruyt.

Digitized by Google

elders nederſaan ſal / ſoo hy niet voor ſoo veele ongemakkelijkheden t'huys geperſt word / dat hy onder ſijn Magen en Vrienden niet woonen kan / ſoo dat een ſachte Regeeringh geen menſchen uyt haar Land verdrijft ; daar het in tegendeel een ſeker bewijs is van een ſtrenge en harde Regeering, die haar ſelven verſwakt / als veele haarer Onderſaten / qualijk t'huys beſtaan konnende genoodſaakt worden buyten te ſoeken / 't geene ſy veel liever in haar eygen Land, indien de laſten en andere ſtrengigheden haar tot het veranderen haarer woonplaatſen niet en dwongen / ſouden willen vinden.

Beſchrijving van de rijkdom van Bologne.

Maar / om tot den rijkdom van Bologne weder te keeren / openbaart ſich die in alle hoeken van de Stad, en rondom deſelve / hoewel de ſituatie niet ſeer favorabel is / alſo het aan den voet van de Apenninen Noordtwaarts leyd / en 'swinters heel koud is. De huyſen ſijn daar gebouwt gelijk tot Padua en Bern, ſoo datmen de geheele Stad door bedekt onder Piazzas of Galderyen gaan kan ; maar die wandelingen ſijn hier hooger en breeder als ergens elders. Door de geheele Stad ſijn veele ſchoone Paleyſen ; de Kerken en Klooſters ſijn ook ongelooflijk koſtelijk. Binnen de Stad ſijn de koſtelyaſte het Klooſter der Dominicanen, (waar in het lighaam van die dat Klooſter geſtight heeft / in een der beſte Capellen leyd / welk'er in Italien zijn) / daar na komen die van de Franciſcanen, de Serviten, de Jeſuiten, en de reguliere Canoniken van St. Salvador. Op deſe laatſte is een ſtuk van den Hebreeuſchen Bijbel, 't welk ſy / hoewel het niet het thiende gedeelte des Bijbels is / meenen den geheelen Bijbel te zijn. Eenige Joden, die hupten twijffel dat op een hogen prijs verkocht hebben / hebben haar doen gelooven het ſelve met de eygen hand van Ezra geſchreven te zijn / 't welk van langh voor waarheyd aangenomen geweeſt is. Maar dit geſchreven boek is maar een fraaye copy, niet ongelijk die / welke de Joden in haare Synagogen gebruyken / en mogelijk drie of vier-honderd jaren oud magh zijn. Dat gedeelte desſelfs / daar ik mijn oogh op ſloegh / was het boek van Eſther, ſoo dat ik uyt de dikte van dit boek oordeelde het ſelve de verſamelingh te ſijn van die kleyne boeken des Ouden Teſtaments, welke de Joden achter de Wet ſetten. Maar die van dit Huys beelden haar ſelven in een groote ſchat daar aan te hebben / en mogelijk ſullen de Joden, die 't ſelve hebben geſien over haar onwetentheyd gelagchen / en haar in haar misverſtand laten bijven hebben. De Hooft-kerk in de Stad is die van St. Petrone, daar men de curieuſe en nette Zuyder-linie ſiet / welke die ongemeene ſterrekundige Caſſini in een koperen cirkel, op een groot gedeelte van de vloer afgeteykent heeft ; het wijſt van Junius tot Januarius het rechte middagh of Zuyder-punt / en is een van de krapſte ſtukken werks / welke de wereld mogelijk opt geſien heeft. Op het groote vierhantig pleyn voor de Kerk aan de zijde na het Paleys van den Nuncius of Geſan-

ten

ten van den Paus, was'er onder andere beeltenisse een / daar ik meest op sagh / het was Paus Johanna, die van het volk der Stad soo genoemt worden / maar de geleerde seggen dat het beeltenis van de Paus Nicolaus de vierde is / die in der daad een jeugdig en vrouwlijk aangesight had. Maar als ik door een kleyne verrekijker, die ik by my had / seer nauw op dit beeld sagh / soo bleek het klaarlijk de gedaante en 't aangesight van een jongh vrouwpersoon te hebben / en geleek de beeltenis van den Paus Nicolaus de vierde / die te Romen in de Kerk van St. Maria Maggiore is / geheel niet: want de beeltenis van den Paus heeft wel geen baard / doch vertoont evenwel een ouderdom / die van die te Bologne veel verschilt. Ik maakte geen staat op dit beeltenis / alsoo ik aan die Historie geheel geen geloof en gaf / want ik heb in Engeland selfs een manu-script of geschreven boek van Martinus Polonus, een der oude Schrijvers van sulke saken / gesien / die niet langh na de tijden van hem schijnt geschreven te hebben / waar in die Historie in den Text selfs niet en staat / maar door een andere hand op de kant hygevoeght is. Op den bergh boven Bologne staat het Klooster van St. Michiel in een bosschagie / 't welk wonder wel gelegen / een schoone uytsight heeft / en alsoo een der beste Kloosters in Italien is. Dit heeft veele opene pleynen / en een / dat in een achtkantige figuur rondtom beslooten is / 't welk soo schoon is beschildert / dat het jammer is te sien / dat sulken werk in de open lught staat; dit was alles door den vermaarden Guido Reni weder opgemaakt / maar is nu weder veel vervallen. De slaap-plaats is seer prachtigh / de Capel is kleyn / maar seer fraay / en de gestoeltens kostelijk uytgesneden. Aan d'andere zijde van Bologne in de laaghte / hebben de Carthusianen ook een seer kostelijk Klooster. Vier mijlen van Bologne is een Kerk, genoemt Madona van St. Lucas, en / om dat veele menschen in groote devotie derwaarts gaan / word'er een overdekte Galdery gemaakt / die reeds halfwegen voltrokken is; sy is aan de Noordzijde met een muur opgetrokken / en staat aan de Zuydzijde op pijlaren / de breedte desselfs is van twaalf / en de hooghte van vijftigh voeten. Men gaat'er yverigh mede voort / alsoo de helft in acht of thien jaren gebouwt zijnde / deselve na alle waarschijnlijkheyd binnen korten tijd geheel voltrokken sal zijn. Dit kan een begin van veele diergelijke Galderyen in Italien wesen / nadien het maken van sulke dingen enkelijk aan het beginnen hapert / en als die eens begonnen zijn in een Land / dat soo geheel aan de superstitie en loosheyd der Priesteren overgegeven is / worden deselve haast voltrokken. Men rekent dat in Bologne seventigh duysend menschen zijn. Ik sagh niets van de voornaamste heerlijkheden deser Plaats / alsoo de vermaarde Malapighi buyten de Stad was / op die tijd / als ik daar was. Ik sagh hier een Comedie speelen / maar de poësy was soo sleght / de toestel soo onaardigh / en

en alles wierd soo qualijk gespeelt / dat ik met geen kleyne verwonderingen het volk soo wel voldaan sagh over een saak / die men in Engeland of Vrankrijk soude uptgelagchen hebben.

Beschrijvingh der Apenninische Bergen.

Van Bologne gingen wy acht mijlen over een blakte / en quamen alsoo aan die rije van Bergen, die den naam van Apenninen dragen / hoewel se op het nauwste genomen maar aan een / die de hooghste is / gegeven wierd. Dese Bergen duuren de geheele wegh over na Florencen, hoewel'er verschepdene leegtens / en eenige merkelijke plaatsen in deselve zijn / maar 't is al gedurigh op en neer, en Florencen selfs lepd effen aan de leegte van den laatsten Bergh. De hooge en gemeene wegen over dese Bergen worden soo wel onderhouden / dat men in weynige / selfs meest bewoonde Landen / de gemeene wegen soo wel onderhouden siet als in dese verlatene Geberghtens; maar dit is soo een groote passagie, dat alle / die daar aan gelegen is / haar reden hebben om soo veel onkosten daar aan te doen. Op een der laatste Bergen, hoewel in een kleyne leegte in 't midden van een Bergh staat Pratolino, een der Paleysen van den Grooten Hertogh, daar het somers, ter oorsaak de lught van de Bergen seer dun en suyver is / uptnemende aangenaam sijn moet. De Thuynen in Italien worden met groote kosten gemaakt / de Beelden en Fonteynen sijn schoon en kostelijk / de grond wel verdeelt / en de wandel-perken langh en effen: maar gelijk sy geen sand en hebben om soo vaste en schoone paden te maken / als wy in Engeland hebben / soo behaaght haar de gedurige groente van de palm soo / datse meer van het gesicht als van de reuk houdende / haar Thuynen met die palm soo hoogh bewassen laten / dat het geen vermaak is daar in te wandelen. Ook maken sy hare wandelingen soodanigh tusschen heyningen, dat men in deselve geheel besloten is. Ik sagh eerst in een Thuyn tot Vincenza, 't geene ik daar na in veele Thuynen in Italien vond / dat seer bequaam en gemakkelijk was. Daar loopt een water rondtom de muuren ontrent een voet lager als de grond / in een steenen goot / in welke sulke gaten gemaakt zijn / dat een ysere of houte buyse het water upt deselve lepdet tot sulke planten / als in drooghte gegoten moeten worden / en een kraan het water derwaarts doet loopen / soo dat een mensch sonder moepte van water te dragen / een grooten Thuyn gemakkelijk bewateren kan.

Beschrijvingh van Florencen.

Florencen is een schoone treffelijke Stad / vol groote Paleysen, kostelijke Kerken, en destige Kloosters. De straten sijn in navolgingh van de oude gemeene wegen der Romeynen, gebloert met steenen / die grooter en veel dikker als ongemeene bloersteenen zijn / tusschen welke soo veel holligheyd is / dat de paarden haar voeten genoegh vast konnen setten. In de straten sijn veele Beelden en Fonteynen, soo dat men deselve op elke hoek seer aangenaam ontmoet. Ik sal u niet ophouden met de beschrijvingh van het Paleys, en de Thuynen van den

Groo-

Digitized by Google

Grooten Hertogh, noch van het oude Paleys, en de Galery, die 't een aan 't ander voeght / noch ook verſamelingh der Schilderyen, Beelden, Cabinetten en andere fraaypigheden / welke een menſch / die de ſelve ſiet / noodſakelijk verbaaſt maken moeten. Het ſilver-werk, en in 't byſonder het gout, en de groote koets, zijn al te ſamen ſoo ongemeene dingen / datſe een wijdloopige beſchrijvingh verepſchen ſouden / indien het niet ſoo meenighmaal gedaan was / dat het geene andere reeds geſept hebben / nergens toe nut weſen ſoude. Ook ſijn deſe dingen voor alle Reyſigers ſoo nauw beſien / dat ik daar van / buyten 't geene in de gemeene Reys-boeken te vinden is / niets in 't byſonder ſeggen kan. De grooten Dom is een praghtigh gebouw / maar de gevel aan de groote deur is noch niet gemaakt. Het gewulffel is / na dat van St. Peter, het grootſte en hooghſte / dat ik in Italien geſien heb. 't Is drie-hondert voeten hoogh, en van een groote breedte. De bouw-kunſt van dit getimmer is niet alleen heel ſingulier / maar ook wel geproportioneert; alleenlijk 't geene gedaan is / om deſelve ſchoonder te maken / vermindert na mijn oordeel des ſelfs ſchoonheyt byn wat. Want de muuren van witte en ſwarte marmerſteen, die in verſchepdene figuren en order gelept zijn / vertoonen haar als een Levery, en hebben die ſchoonheyt niet / die mijns oordeels ſoo heerlijken gebouw betaamt. Het doop-huys, dat voor deſelve ſtaat / is te vooren een ſchoonen Heydenſchen Tempel geweeſt. De poorten of deuren des ſelfs van koper zijn de ſchoonſte / die'er van die ſoort in de wereld zijn. Op deſelve worden in verheven werk ſoo veel Hiſtorien verthoont / die ſoo net / ſoo natuurlijk / en echter ſoo fijn en curieus gemaakt zijn / dat een nauwkeurigh menſch / indien hy de drie deuren van deſen Tempel op het nauwſte ſou willen examineren, veele dagen werk hebben ſoude. De Annunciata, die van St. Marcus, St. Croce, en St. Maria Novella ſijn groote / ſchoone en koſtelijke Kerken. Maar de Kerk en de Kapel van St. Laurentius gaat die alle van binnen in koſtelijkheyt ſoo veel te boven / als ſe van buyten ſleghter is als deſelve. Want ſy is / om ſoo te ſpreken / geheel gevilt; maar met ooghmerk / om ſe van buyten koſtelijk met marmerſteen te overtrekken. In een Kapel binnen deſe Kerk leggen de lichamen van de Groote Hertogen ſoo langh / tot dat de beroemde Kapel voltrokken is. Ik was ſeer geërgert / dat ik hier geheel naakte beelden ſagh / 't welk ik niet gedenke ergens in Kerken geſien te hebben. Ik ſal u geen beſchrijvingh maken van die heerlijke Kapel, die / gelijkſe buyten twijfel het koſtelijkſte ſtuk werks is / 't welk de wereld mogelijk opt geſien heeft / ſoo gaat het bouwen des ſelfs ſoo langhſaam voort / dat / hoewel'er gedurigh veel menſchen aan 't werk zijn / het echter niet ſchijnt te vorderen na proportie van 't getal der menſchen / die daar aan werken. Onder de beelden, die in deſelve ſullen zijn / is'er een van de H. Maaghd, gemaakt

Digitized by Google

van Michael Angelo, 't welk de vroesheyt van haar by het lijden van haar gesegenden Soon vertoont / en heeft meer levens in / als ik oyt in eenig beeld gesien heb. Maar de vermaarde Bibliotheek die aan dit Klooster behoort / benam my meer tijd / als alle andere fraayigheden van Florencen. Want in deselve is een versamelingh van veele manu-scripta, dat is / geschrevene boeken, 't meerendeel der selven was Griecksch, en waren door den Paus Clemens de sevende by een versamelt / en aan sijn Land vereert. Daar waren heel wepnigh gedrukte boeken onder deselve / maar die waren soo raar datse byna soo curieus waren als de geschrevene. Ik sagh hier eenige gedichten van Virgilius in oude Capitale Letteren. Daar is een geschreven boek / in 't welk eenige stukken uyt Tacitus en Apulejus geschreven zijn; op een plaats in het selve heeft pemand met een andere hand geschreven / dat hy dese schriften met de boeken gecollationeert had / en den datum daar by gevoeght van de tijd dan Olibrius, dat omtrent twaalf-hondert jaren geleden is. Ik vond hier in eenige diphthonges, daar de vocalen in eene letter t'samen gevoegt waren / 't welk my wonder gaf / alsoo ik meende dat die wijse van schrijven so oud niet was. Maar 't geene my meest behaaghde was dat de oppasser van de Bibliotheek my verseekerde / dat men niet onder de manu-scripta van den Oudvader Chrisosthomus, van welke daar veel boeken waren / maar in 't eynd van een boek / dat vol van andere dingen was / onlangs gevonden had den vermaarden brief van den H. Chrysosthomus aan Cesarius in het Grieks. Hy meende de plaats / daar dat boek stond / wel te weten; wy soegen daarom alle de boeken / die daar omtrent stonden / op / maar ik vond het niet; hy beloofde het voor my op te soeken / indien ik weder daar moght komen. Maar also ik mijn voornemen veranderde / en over een ander wegh te rugh keerde / konde ik de grond hier van niet vernemen. 't Is ondertusschen waar / dat de vermaarde Magliabeechi, de bibliothecarius van den Grooten Hertogh, een man van wonderlijke beleesthepd / en soo oprecht als hy boven 't geene men denken kan geleert is / my verseekerde / dat dit niet anders als een misslagh van de oppassers in de bibliotheek zijn konde: want sulken ontdekking / sepde hy / soude seekerlijk sulken geruchte hebben gemaakt / dat hy het seekerlijk gehoort moest hebben. Hy voeghde'er by / dat niemand in Florencen de Griecksche taal verstond / of de geschreven boeken konde doorsoeken / so dat hy my verseekerde geen staat te konnen maken op 't geene een onwetent oppasser van de bibliotheek my gesepd had; en derhalven liet ik dese saak sonder veel staat op te maken varen.

Florencen is wyt verballen van 't geene het geweest is / want men maakte rekeningh / dat'er niet boven vijfthien-duysend menschen in waren / en de andere Staten, die eertijds groote Republijken geweest zijn / gelijk als Siena en Pisa, sijn nu / terwijl se haar vryheyd behouden

Digitized by Google

den hebben/ byna geheel tot nietmendal geworden. 't Is seker dat dese alle drie t'samen nu so volkrijk niet en zijn/ als een derselven voor twee-honderd jaren was. Legorno is vol menschen/ en rondtom Florencen sijn veel groote Dorpen, maar als men 't Land van Toscanen doorgaat/ so vintmen het so ontbloot van volk/ datmen hem niet verwonderen kan/ hoe een Land/ 't welk so veel uytgevoert/ en so veel Oorlogen heeft konnen uytstaan/ so verlaten en so arm sijn kan/ en dat uyt gebrek van menschen/ het Land in veele plaatsen so onbebouwt leyd. Ook scheenen in andere plaatsen/ daar meer menschen waren/ deselve soo arm, en hare Huysen soo elendigh vervallen/ dat het niet wel te bevatten was/ hoe'er in sulken rijken en kostelijken Land so veel armoede sijn konde/ en dat'er doorgaans so veel bedelaars waren; ook begonde de wijse van bedelen hier een weynig te veranderen/ van die ik in Lombardyen gevonden had. Want daar se baden om St. Anthonius wil/ bedelden sy hier altemaal/ om de zielen die in 't Vagevyr waren, 't welk ook de manier van bedelen was in alle andere deelen van Italien, daar ik passeerde. Om kort te gaan/ de onbewoontheyd van Toscanen, en der meeste Vorstendommen van Italien, en voornamelijk van het gebied des Paus, 't welk meer als eenigh ander gedeelte van Italien van volk verlaten is/ scheen nergens als van de strenge Regeeringh, en het groot verval van den koophandel te komen: want alsoo de grootsten handel van Italien in zijde bestaat/ heeft de meenighte van zijde/ welke de Oost-Indische Compagnien in Europa brengen/ die/ welke daar mede handelen/ geheel bedorven. Doch dit is echter de voornaamste reden van de ontvolkingh deser rijke Landschappen niet/ maar de strengheyd der schattingen is de rechte reden. Want niet tegenstaande al dat verval van den koophandel, blijven de lasten even deselve: behalven dit/ is de groote rijkdom der Kloosters, in welke het volk van Italien niet alleen gemakkelijk/ maar ook in groote overvloed en dertelheyd leven kan/ de oorsaak/ dat veele alle neerstigheyd ter zijden stellen/ en na dese plaatsen van vermaak omsien/ so dat de menschen niet genoeg aangroeyen/ om in plaats van die/ welke een harde Regeeringh verdreven heeft/ een nieuw gesagh te doen opkomen. Een Reysiger/ die selfs geen opmerkingh heeft/ moet noodsakelijk verbaast staan/ als hy niet alleenlijk 't Land der Venetianen, maar ook de Bailjuwschappen der Switsers, en de Kust van Genua so vol volks siet/ daar in tegendeel 't Land van den Paus, en het Koninkrijk van Napels so weynigh Inwoonders heeft. Onder 't gebied van Genua is eenige mijlen lang een gedurige streek byna van Steden en Dorpen, die alle wel bevolkt zijn/ hoewel sy byna geen Land en hebben/ als leggende onder het Geberghte/ dat vry onvruchtbaar is/ haar de Son seer ongemakkelijk doet hebben/ en aan een onstuymige Zee, daar het byna altijd

Digitized by Google

stormt / en die weynigh Vis uytlevert : want dit niet tegenstaande trekt de soetigheyt der Regeeringh sulken menighte van volk derwarts / en sijn soo rijk, dat het geld daar voor twee ten hondert gaat. Maar om dit aan de andere zijde wat te balanceeren, is de natuur der menschen / ten minsten der Italianen soo vreemd en woest / dat my geseyt wierd / dat de Genuesen het snoodste volk van geheel Italien, en doorgaans in haar seden meest verdorven / en tot alle soorten van sonden genegen waren / soo dat / hoewel een strenge Regeeringh en slaverny tegen de natuur van een mensch / tegen de menschelijke geselschappingh / tegen gereghtigheit en billijkheyt / en tegen de gelijkmatigheyt die de nature tusschen de menschen gemaakt heeft / strijd / echter aan de andere zijde alle menschen dat gemak en die vryheyd; die met de natuur der menschen wel over-een-komt / niet dragen konnen.

De superstitie van Italien, en de groote verquistingh die men in de Kerken siet / bysonder de groote meenighte van het silver-werk, waar me hare Altaren op heylige dagen bedekt zijn / doet haren handel ook niet weynigh afnemen. Want alsoo silver in den koophandel is 't geene het bloet in 'smenschen lichaam is / en soo veel van het selve dood is / of sijn omloop heeft / soo is 't geen wonder / dat sulken extravasitie, indien ik soo langen en harden woord gebruyken magh / van het silver, dat is / dat het buyten sijn loop-vaten is / den koophandel so doet versterven. Ik had byna vergeten eene aanmerkingh / die ik maakte op den laatsten bergh van de Apenninen, effen boven Florencen; nergens sagh ik so groote en hoge Cypresse-boomen, als over al op desen bergh wiessen / 't welk my vreemd voorquam / also die boomen by ons / als 't koude winters zijn / licht sterven en vergaan / en echter hier harde winters zijn. Alle de wegen in Toscanen sijn seer ruw, uytgenomen aan de zijden van de Arne: maar de ongemakkelijkheyd van de grond word vry geholpen door de sorge / diemen voor de hooge en gemeene wegen, die in goeden staat zijn / heeft. De Herbergen sijn elendigh en sleght voorsien van logement en onthaal, 't welk de plaagh is van geheel Italien, wanneer men de Apenninen gepasseert is. Want uytgenomen in de groote Steden leydmen daar so veel ongemaks / dat het vermaak van het reysen door de ongemakken / die men in alle plaatsen / welke men passeert / vind / vry afneemt. Ik ben

MYN HEER

Uwen, &c.

IV. BRIEF.

Digitized by Google

IV. BRIEF.

Uyt Romen, den 8. December 1685.

Ik ben nu op de laatſte ſtand-plaats van mijn reys na Italien: want ſedert mijnen laatſten uyt Florencen ben ik niet alleen tot hier toe gekomen / maar ook tot Napels geweeſt / en heb mijn curieusheyd nu ſo volkomen voldaan / dat ik voorgenomen heb binnen twee of drie dagen van hier na Civitavecchia te gaan / en van daar over Zee na Marſeiljen, om alſo een onbermakelijke winter-reys over de Alpes te ontgaan. 't Is wel waar / dat ik het geſight van Turin, Genua, en eenige andere Hoven miſſe / maar / hoewel my geſeyd wierd dat deſelve de moeyten om derwaarts te reyſen wel weerd waren / echter konnen / als men van een groote maaltijd opſtaat / geen lekkernijen / hoe ſeer ſy den menſch mogen aanlokken / nieuwe luſt in hem verwekken; en dus beken ik rond uyt / dat het geſicht van Napels en Romen mijn maagh ſo opgevult heeft / dat de nieuwsgierigheyd om nieuwe plaatſen te ſien by my niet groot en is / ſekerlijk 't geene ik laatſt geſien heb is ſodanigh / dat plaatſen / die op andere tijden my ſeer ſouden hebben behaaght / my nu maar een ſleghte en koele bewatting ſouden doen hebben.

De geheele wegh van Florencen voor het Land van den Grooten Hertogh quam my ſo droevigh voor / dat ik beſloot het ſelve het onbewoonſte van geheel Italien te zijn / maar ik veranderde ſekerlijk mijn gedagte / als ik onder 't gebied van den Paus quam tot Pont Centino, daar een koſtelijk Land, maar geheel onbebouwt was, en daar ſelfs geen Vee gevonden wierd. Maar als ik van M. Fiaſcone tot Viterbo quam / deed hem dit noch wonderlijker op: want daar was een geheele landſtreek byna geheel verwoeſt / en die groote Stad, die van ſo ruymen omtrek is / heeft ſo weynigh Inwoonders, en die'er ſijn / ſcheenen ſo arm en elendigh, dat de menſchen in de gemeene Steden / en in de ergſte Plaatſen van Schotland haar beter vertoonen als deſe. Als ik op een dagh reyſens nabij Romen quam / beeldde ik my in / dat de nabyheyd van ſo grooten Stad de ſaak veranderen moeſt / maar ik was geweldigh bedrogen / want een Land / dat ſo koſtelijk was / en overtrof al 't geen ik buyten Italien geſien heb / had niet het thiende part van Inwoonders, of van Vee, die'er ſouden konnen zijn. De verwonderingh / die my hier van overviel / wierd noch grooter / als ik aan de andere zijde van Romen quam / beſonderlijk de geheele weg na Napels, en op de weg na Civitavecchia; want dat groote en koſtelijke Land van Campagne, dat

Digitized by Google

sich uytstrekt tot Terracina toe / zijnde van Civitavecchia af meer als hondert mijlen langh, en op veele plaatsen twaalf of twintig mijlen breed, is so onbewoont / dat'er meenighmaal / so ver men sien kan / geen huys te vinden is / en door dese onbewoontheyd van dit Land / als ook op de bergen / die ten Noorden van dese Valeyen zijn / is de lught nu so ongesont geworden / dat het niet sonder perijkel is den geheelen Somer in het Land eene nacht te blijven: want het water / dat op veele plaatsen leggende niet uytgemalen of afgetapt en word / vervuylt, 't welk dan in de Somer so veel ongesonde en schadelijke dampen veroorsaakt / dat men die binnen Romen selfs gewaar word / ja / so de wind niet van 't geberghte quam / men soude die lught niet verdragen konnen. Wanneer men al dit groote en woeste Land van den bergh van Marino twaalf mijlen aan geene zijde van Romen siet / so kan men sich niet genoeg verwonderen. Met een woord / de hardigheyd en strengigheyd der Regeeringh heeft de Inwoonders wegh gejaaght / en zy dus wegh gejaaght zijnde / is het niet wel mogelijk die Landen weder te bevolken: want die'er komen souden / om dit Land droogh te maken en te bouwen / souden een groot hasard moeten uytstaan / en als'er geen belooningh van yemands arbeyd en neerstigheyd als in een ongemakkelijke Regeeringh te hoopen is / sullen'er weynigh menschen toe resolveeren.

Het is de grootste fout in een Regeeringh, dat men een Prins heeft / die gekoren word / en nochtans een absolute maght heeft. Want een Erf-prins is genegen om voor sijne nakomelingen te sorgen / en sijn volk voor te staan / op dat die haar succedeeren dien rangh, staande konnen houden. Maar een Prins, die gekoren word, heeft sulks niet in 't oogh / ten sy hy wat edelmoedigh sy / 't welk echter niet doorgaans onder de menschen / en minst onder de Italianen gevonden word / als welke een drift voor hare Familien hebben / daar men elders niet van en weet. En daarom luystert een Paus, die op sijn ouden dagh tot dese weerdigheyt komt / die hy gevolgelijk niet denken kan langh te sullen besitten / geweldigh na sulken raad / door welken sijn Familie en geslaght al dat tot hoy maken / 't welk sy gedurende dese sonne-schijn konnen doen. En hoewel eertijds de Cardinalen een soort van een Raadsvergaderingh uytmaakten / buyten welke de Paus selfs in tijdelijke saken niets konde doen / soo zijn sy dat nu geheel quijt / en hebben nu geen ander part aan de affaires / als tot welke de Paus dienstigh oordeelt haar toe te laten / soo dat hy de absoluutste Prins in Europa is. 't Is echter waar / datse in het geestelijke meede een groot deel hebben / soo dat de Paus volgens order in censuren en uytspraken niet buyten haar doet; maar 't is ook seker / datse soo goeden recht niet en hebben / om dat te pretenderen / als om in het Vorstelijke gebied over het lichamelijke meede een deel te hebben. Want indien de Paus yets heeft van

St.

St. Peter, soo is dat altemaal voor sijn persoon alleen, en het staat hem vry daar meede te handelen als hem best dunkt. Want volgens haar voorgeven heeft een Paus alleenlijk in hem / dat hy niet dwalen en kan. Maar om dat men voor na sijn goetdunken hier in te doen soo veel niet verkrijgen konde / en een kortze wegh om dese authoriteyt te practiseeren de wereld soude hebben konnen gaande maken / om de gronden / op welke dat gesagh steunde / te ondersoeken / soo hebben de Pausen altijd de Cardinalen laten houden een poortje in dese opper-hoogheyt over de Kerke, hoewel sy noch voor Goddelijke noch voor Kerkelijke wetten daar toe gerechtight zijn. Maar so veel de opdraght van het gebied van Romen aangaat / daar van sy / op sekere wijse des selfs hooft zijnde / met recht den eygendom haar mogen aanmaatgen / is daar door so veel te wege gebracht / dat de Pausen dat geheel aan haar getrokken hebben / en hier van komt het / dat de Regeeringh van dit Vorstendom op geen eenparigen voet en gaat. Het geslaght of de Familie der Pausen is somtijds seer edelmoedigh, en praghtigh / en ten anderen tijden denken sy nergens op als om haar geslaght groot en rijk te maken. Somtijds is de Paus een Man / die een groot gevoelen van hem selven heeft / en somtijds wederom is hy heel nederigh, en word / gelijk het de laatste Paus gebeurde voor sijn hogen ouderdom weder een Kind. Somtijds heeft hy een bysonder engen- of stijf-sinnigh humeur, en een verstand dat niet veerdigh is, neffens een onversadelijke begeerte om rijkdom op te hoopen, 't welk de natuur van den tegenwoordigh regerenden Paus is. Om dese verstheydentheyt / die by elken nieuwen Paus sich opdoet / als welke gemeenlijk de buytenspoorigheden / die de voorige regeeringh hatelijk gemaakt hebben / te mijden / is de Pauselijken raad kraghteloos en t'elkens buyten posture. Maar gelijk geheel Europa dit gewaar word in opsight op de interesten / die het aan Romen heeft / soo is het veel sightbaarder in het Vorstendom selfs / 't welk sulken veranderingh van een Hooft te verwaghten heeft. In onse eeuw is'er een verbolgh geweest van vier begeerlijke en inslokkende Regenten, hoewel dat ten tijde van Respiglioſi voor een korte tijd afgekroken is geweest / want die / gekomen zijnde na de Barberini, de Pamphilios, en de Gighis, heeft hem selven niet verrijkt / en heeft echter voor sijn groote pracht; met welke hy regeerde / in den tijd van negen-en-twintigh maanden meer verwerringh en onsteltenis ontrent de finantien gemaakt / als yemand anders in soo veel jaren. Altieri maakte hem selven in een korte en hatelijken tijd van sijn regeeringh op een ergerlijken wijse groot, en bouwde een der schoonste Paleysen binnen Romen. Die nu regeert verheft wel sijn geslaght niet / maar hy verlicht echter het volk niet van haar schattingen. En gelijk'er geen praght in sijn Hof is; noch eenige publijke gebouwen en timmeragien tot Romen voortgeset worden / soo maakt de vacatuur van soo veel

Cardi-

Digitized by Google

Cardinaals-hoeden, dat'er veel Paleyſen ledigh ſtaan/ en hierom is'er tegenwoordigh ſoo weynigh conſumptie te Romen, dat het volk onmogelijk daar kan blijven wonen/ en haar laſten betalen/ die reeds/ gelijk gelooft word/ byna een vierde deel der Inwooners ten tijde van deſen Paus uyt Romen gedreven hebben. En gelijk het opkopen van het koorn, de reden is/ waarom de opgenaars uyt het bouwen van het land geen voordeel trekken konnen/ alſoo de Paus dat voordeel geheel trekt; ſoo is'er ook geen middel om ſijn geld met groot voordeel uyt te ſetten. Want de gemeene Comptoiren, die de Paus geheel in handen heeft/ betalen in effecte geen drie ten hondert, hoewel ſy voorgeven den intereſt tegen vier ten hondert te geven. De conditie is in der daad gemaakt op vier ten hondert, 't welk ſoo voordeeligh gedeelt wierd/ dat de actien op het Comptoir van den Paus gekocht worden tot hondert en ſeſthien ten hondert. Maar deſe Paus is hier door uitgeborſten/ en heeft verklaart/ dat hy elk een ſijn geld wilde weder geven/ ſoo hy niet/ om den intereſt te laten voortgaan/ hem dertigh van 't hondert wilde betalen. Hier door nu gaf men voor een Capitaal van hondert kroonen niet alleen hondert ſeſthien, maar daar na noch dertigh kroonen, t'ſamen hondert en ſes-en-veertigh voor 't hondert, 't welk bykans de helft verlies is: want wanneer de Paus elk ſijn geld will opbrengen/ ſoo is het overige verlooren: en terwijl ik'er was/ was 'er een gerucht/ dat de Paus met die van Genua in onderhandelingh was/ om tegen twee ten honderd geld van haar op te nemen/ en dat hy het op die conditie konnende krijgen/ ſijn ſchulden betalen ſal/ daar door dan de Onderſaten/ die in de bank geld ingeleyd hebben/ ſes-en-veertigh van 't honderd, 't welk bykans de helft van haar Capitaal is, verliesen ſullen. Een man van aanſien/ die een aanſienlijk Kerkelijk perſoon tot Romen was/ en my/ als die gekleed was als een Kerkelijk perſoon, voor een van haar Geeſtelijkheyd aanſagh/ ſeyde my/ dat het een ſchrikkelijke ergernis voor de geheele Chriſten wereld was/ en yemand aan de waarheyd der Chriſtelijke Religie ſoude doen twijffelen/ als men in haar Landſtreek ſulke onderdrukkingh en wreedheden ſiet/ als'er ſelfs in Turkyen gevonden word/ nadien men/ daar in handen van Chriſti Stadhouder zijnde/ verwaghten ſoude daar een voorbeeld van een ſachte en lieffelijke Regeering te vinden; en hoe/ ſeyde hy/ ſoude een menſch hier ſijn Religie denken te vinden/ daar men ſelfs van de gemeene regelen van gerechtigheyd en barmhertigheyd niet en weet. Ook kan ik niet vergeten de fraape aanmerkingh/ welk een Roomſch Prins over de dwangh van alle deſe ſtrenge onderdrukkingen had/ te weten/ dat deſelve niet alleen de Inwooners verdrijven/ maar ook de overgeblevene door haar behoeftigheyd luſt-en-krachteloos maken/ dat de Spaanjaards, welker gebied in de kaarten ſoo groot geſien word/ door dat middel in een ſeer lagen ſtaat geraakt zijn; en indien ſy de

poſſeſſie,

Digitized by Google

poſſeſſie, die ſe eens van de Vereenigde Nederlanden gehad hebben / tot noch toe hadden in handen gehouden / die niet meer tot haar behoudenis ſoude hebben konnen toebrengen / als hare andere Provincien, die ſy door haar onverſtandig beleyd bepde van volk ontbloot, en te gelijk uytgemergelt hebben: daar in tegendeel / doen de Spaanſche deſe ſeven Provincien verlooren / de Saten ſoo wijſen Regeering geformeert / en ſoo veel rijkdom en menſchen by malkanderen vergadert hebben / dat Spaanjen nu in deſe Eeuw ſelfs is behouden door 't verlies / 't welk het aan deſe Provincien in de voorleden Eeuwe geleden heeft; en daar deſe Staten / indienſe Onderdanen van Spaanjen gebleven waren / wepnigh tot ſteunſel desſelfs ſouden hebben konnen bybrengen / ſy het nu veel merkelijker doen / nu ſy haar Bondgenooten zijn / als ſy haar jok niet afgeworpen hebbende / ſoude hebben konnen doen.

Seterlijk indien Spaanjen ſoo gelukkigh was geweeſt / dat het ſulke Viceroys, of Onder-Koningen en Gouverneurs had gehad / als het nu te Napels heeft / ſouden haar ſaken ſoo ver niet hebben konnen vervallen / alsſe tegenwoordigh zijn. De Marquies van Carpi had in ſijn ſonkheyd ſoo wreeden wraak over een ongelijk / 't welk hy hem door den laatſten Koning in 't ſtuk van een vrypagie meende aangedaan te zijn / opgevat / dat hy voornam den Koning, als hy in de Raadkamer ſoude zijn / met buskruyt te doen opſpringen. Maar deſe miſdaad wierd tijdelijk ontdekt / en hem upt opſicht van ſijn groote en aanſienlijke Familie, alſoo hy de Soon van Don Louis de Haro was / niet alleen vergeven / maar daar na ook Ambaſſadeur van Romen gemaakt / eenige jaren aan malkanderen: tegenwoordigh is hy Viceroy of Onder-Koning van Napels, en is de eenige Gouverneur van alle plaatſen die ik doorreyſt heb / die ſonder uytſondering van allerley menſchen bemint en geacht word; want hy heeft in wepnige jaren ſijner bedieningh ſulke abuyſen, die onverbeterlijk ſcheenen te zijn / en tot verbetering een Eeuwe te verepſſchen / geredreſſeert. Hy heeft de moedwil der Spaanjaarden tot Napels ſoo gebrydelt / dat de inboorlingen geen reden hebben om over den hoogmoet harer Meeſters te klagen / ter oorſake hy niet minder hard en ſtrengh tegen de Spaanſche, als ſy'er occaſie toe geven / procedeert / als tegen de Napolitanen. Hy heeft voor de betalingh der Soldaten ſelfs ſulken ſorgh gedragen / dat ſy / die voor ſijn komſte half naakt waren / en op de ſtraten van Napels de menſchen by lichten dage uytplonderden, nu ſoo net betaalt worden / in ſulken goeden order zijn / en ſoo wel gekleed gaan / dat het een plaiſier is deſelve te ſien. Hy let ſoo nauw op de monſteringen, dat hy verſekert is door geen valſche liſten bedrogen te konnen worden. Hy heeft een ſeer nette order op de markt-plaatſen en op het gewicht geſtelt; want daar het brood doorgaans te licht was / heeft hy op verſcheydene markt-plaat-

Digitized by Google

fen/ daar het verkocht wierd/ om brood gesonden/ en het selfs gewogen/ en door eenige swaare straffen van die/ welke het brood/ dat te licht was/ verkochten/ dese saak op een goede en billijke order gebracht. Hy heeft ook de Hoven der Gerechten, die men in 't gemeen oordeelde seer verdorven te zijn/ tot haar vorige reputatie herstelt/ en men gelooft/ dat hy oppassers heeft/ om tegen de schenkaglen, die men daar bevonden heeft doorgaans in swangh te gaan/ te waken. Hy heeft het Paleys, 't welk voor sijn tijd soo open lagh/ dat men sonder moeyte daar konde inkomen/ versterkt. Maar de twee dingen, die hem den grootsten roem gegeven hebben/ sijn de uytroeying der Banditen, en de order op het geld, die hy by de hand genomen heeft. 't Is bekent/ wat een plaagh en pest de Banditen voor dit Koninghrijk geweest zijn/ alsoo sy niet alleen met troepen het Land doortrokken en plonderden/ maar ook selfs een gemeene troup van Soldaten, die het op haar aanlepden/ konden tegenstaan. Dese trokken rondtom/ soekende haar buyt den geheelen sommer over/ maar wierden 's winters gelogeert by eenige van de Napelsche Baronnen, die haar inquartiering gaven/ en daar door niet alleen haar eygen Landen bedrogen/ maar ook deselve als instrumenten gebruykten/ om de wraak tegen haar uyt te voeren. Dit was te Napels wel bekent/ en daar was een Raad, die order had om dese Banditen uyt te roepen/ die ook eenige wepnige derselven deden hangen en ophangen/ en de Baronnen, die haar herberghden/ in de boete sloegen/ welke boeten 's jaars gelooft wierden ontrent hondert en vijfsigh duysent kroonen uyt te maken; en dus gingh de quaale haren gangh; alwenlijks wierd'er nu en dan een wepnigh bloed gestort/ 't welk echter den grond van dese ontsteltenis niet raakte/ noch wegnam. Maar als de tegenwoordige Viceroy het Gouvernement aannam/ resolveerde hy de Banditen uyt te roepen/ en liet eerst aan alle de Baronnen weten/ dat sy/ pemand van deselve in het toekomende herbergende/ met een kleyne boete niet souden gaan/ maar dat hy op het allerstrenghste tegen haar sou de procedeeren. Door dit middel nu vonden de Banditen geen winterquartieren voor haar; namen derhalven eenige vastigheden tusschen de bergen in/ en resolveerden de gemeene wegen strijdig te maken/ en het best sy konden haar selven in 't midden van 't geberght te behelpen. De Viceroy sond daar na een grooten troep Soldaten tegen deselve/ maar sy verweerden haar selven eerst dapperlijk/ en doodden vijf-honderd man van haar: doch als sy ten laatsten sagen/ dat sy na alle waarschijnlijkheyd scherp vervolgt souden worden/ en dat de Viceroy voorgenomen had in persoon haar tegen te gaan/ namen sy de conditien aan/ die hy haar aanbood/ welke waren een pardon voor 't gepasseerde/ datse noch gebood/ noch op de Galeyen geset souden worden/ en haar leven langh/ of soo langh het de Viceroy behaaghde/

de / op ſes penningen 'sdaags ſouden in de gevangeniſſe onderhanden worden / en gaven daar op haar ſelven over. Sy wierden dan in een ruyme gevangenis geſet / en de Viceroy ſond voor en na / als hy gelegentheyd daar toe had / eenige weynige van haar herwaarts of derwaarts in Guarniſoen. Op deſe wyſe nu maakte hy boven aller menſchen verwachtingh binnen weynigh maanden een eynd van die geheele ſaak / ſoo dat het Rijk van Napels, dat dus ſo lang gelijk als een ſchouwplaats van buytgangers en plonderaars geweeſt was / nu ſoo veranderd is / dat in geheel Europa geen Onderſaten meerder verpligheyd hebben als hier. Aangaande het geld / dat was / gelijk als het Spaanſche geld / ſoo beſnippert / dat al het geld van Napels nu te licht en ver beneden ſyn pryis was / en derhalven reſolveerde de Viceroy dat te reformeren; en aanmerkende dat het affetten van het geld, 't welk gangbaas was / die / in welker handen het geld is / als'er ſulken Placcaat gegeven word / te voren doet / bedaght hy een ander middel / 't welk algemeender was / daar in elk wat ſoude dragen / ſoo dat niemand daar voor gekrenkt konde worden. Hy ſloegh een Schattingh over het geheele Rijk uyt / en bewoogh beede / om eenigh ſilver-werk op te brengen / op dat'er geld van geſlagen moght worden : en als hy ſoo veel / als'er tot de circulatie van geld van nooden was / veerdig had / begon hy al het oude geld op te eyſſchen / en gaf'er nieuw voor in de plaats. Dit heeft den Viceroy tot ſulken voorbeeld voor de andere bediende der Kroon van Spaanjen gemaakt / dat ſy / het ſelve navolgende / haar ſtaat en gelegentheyd haaſt een anderen hoofd nemen ſoude.

Het Koninkrijk van Napels is het koſtelykſte gedeelte van geheel Italien, want ſelfs de geberghtens, die byna de helft van het land beſlaan / zyn vrugtbaar, en brengen of wyn of oly in grooten overvloet voort. Apulien is een groot koorn-land, maar ongemeen heet / ſoo dat op ſommige jaren het alles verbrand. De Jeſuiten zyn eygenaars van byna half Apulien, en handelen haar bruykers niet ſagter / als de Baronnen van dit rijk in 't gemeen de pachters van haar Landerpen doen. Want de gemeente word hier ſoo jammerlijk onderdrukt / dat ſe in veele plaatſen ſelfs in het midden van den overvloet haarer beſte jaren / alſoo het koorn na Spaanjen vervoert word / van honger ſterven. Maar noch de Spaanſche noch de Napolitanen verſtaan haar ſoo wel op de koopmanſchap / dat ſe haar eygen kooplieden of vervoerders van haar waaren konnen zyn / ſoo dat de Engelſche gemeenlijk het voordeel / dat'er aan deſe koopmanſchap is / na haar ſlepen. De oly is een grooten handel in dit rijk / en de wolle manufacturen en de Engelſche ſeep verſlinden jaarlijks eenige duyſent tonnen van deſelve. De ſijdehandeling is ſoo ſleght / dat ſe maar voor haar ſelven dient / en den uytvoer dan dien niet veel te bedruyden heeft. De onluſt, en traagheyt van dit volk maakt haar onbequaam / om dan ſoo koſtelyken land dat

Beſchrijvingh van Apulien.

Digitized by Google

voordeel te trekken / 't welk een neerstiger slagh van menschen daar uyt halen soude. Want een vreemdelingh moet hem verwonderen / als hy in hare kleyne Steden al de Mansperſoonen op de marcktē / in haar geſcheurde kleederen ſiet gaan wandelen ſonder pets te doen. In ſommige groote Steden, gelijk als Capua, is maar eene Herbergh, en die is ſelfs noch ſoo elendigh / dat het beſte verreck en bed aldaar ſoo ſlecht is / dat onſe paſſanten in Engeland, indien ſe niet beeter gelogeert en wierden / een vroevigh geſchreeuw ſouden maken. Men han'er ook niets krijgen. De wijn is onverdragelijk / het brood ſlecht gebakken / geen ſpijſe, uytgenomen Duyven, en de oly is ſterk. Met een woord / ſoo pemand ſijn geheele voorraat niet van Napels of Romen mede brenght / moet hy vaſt ſtellen den tijd van vier dagen reyſens, die tuſſchen de twee plaatſen is / veel ongemak en elende te verdragen. Dit nu is een ſake / die een Kepſiger / die de koſtelijkheyt van het Land ſiet / niet begrijpen kan. Maar gelijk'er tot het land geen menſchen genoegh zijn / ſoo doen noch die'er zijn ſoo wepnigh daar toe / dat het geen wonder is te ſien / dat haar land ſoo wepnigh voortbrenght / dat ſy in 't midden van den overvloed / welke de natuur haar heeft voor oogen geſtelt / een van het armſte volk van Europa zijn. Maar behalven 't gemelde in de groote en doode rijkdom, die in de handen der Kerkelijken is / een andere klare reden van haar elende. Pemand / die den Staat van dit Koninkrijk wel kende / verſekerde my / dat men het in vijf deelen verdeelende / en het op het nauwſte narekenende / bevinden ſoude dat de Kerkelijke vier vijfde parten des ſelfs in hebben; 't welk hy aldus uptrekende. Sy hebben meer als de helft van het geheele land / 't welk twee deelen en een half is / en van de thienden en legaten noch wel anderhalf gedeelte / alſoo'er niemand ſterft ſonder een aanſienlijk legaat aan d'een of de andere Kerk of Klooſter te maken. Haar koſtelijkheyt / die men alleenlijk binnen Napels ſiet, gaat al 't geen men ſich verbeelden kan / te boven. Daar zijn vier-en-twintigh Hupſen of Klooſters van de order der Dominicanen, van het man-en-vrouwelijke geſlaghte, en twee-en-twintig van de order der Franciſcanen, en ſeven van de Jeſuieten, behalven de Klooſters van de Olivetanen, de Theatinen, de Carmeliten, de Benedictijnen, en van de Carthuſianen, die haar in koſtelijkheyt / en gelegentheyt / als zijnde gelegen op den top van den bergh / die eſſen boven de Stad lept / te boven gaat. De koſtelijkheyt en rijkdom van de Annunciata is ongemeen wonderlijk. Het is het grootſte Gaſthuys van de wereld / men ſeyde dat het jaarlijks vier-hondert-duyſent kroonen inkomſt heeft. 't Getal der ſieken is hier ſoo groot niet / als tot Milanen, maar ik merkte in haar galerpen / of langhwerpige kamers een gemak voor haar ſieken, 't welk aanmerkelijk was / dat elk bed gelijk als in een Alcove ſtond / en aan beyde zijden een muur had / die 't eene bed van 't andere ſepareerde / en tuſſchen beyden ſoo

veel

veel plaats was / dat het bed ſelfs maar de helft van die plaats beſloegh. De jonge kinderen die ſy onderhouden / zijn van ſoo grooten getal / dat men het getal / op welk ſy roemen / niet wel aanmemen kan / als ſy van eenige duyſenden, die men niet en ſagh / en by de Minnen waren / ſpraken. Een groot gedeelte van de rijke inkomſte deſes huys gaat tot de opſchikkingh van haar Kerk, die van binnen met ſchoone ingeleyde marmer, van meenigerley en ſchoone coleuren / geheel opgetrokken ſal worden. Het ſilver-werk, 't welk hier is in de ſchat-kamer, en in den Dom, die / om haar ouderdom maar een ſleght gebouw is / maar echter een ſchoone Kapel, en een grooten ſchat heeft / gelijk ook in veele andere Kerken / is ſoo wonderlijk veel / dat het ſilver-werk der Kerken van Napels, op het minſte gereekent / bedraaght een ſomme van aght milioenen kroonen. De nieuwe Kerk van de Jeſuieten, die van St. Jan den Apoſtel, en die van St. Paulus ſijn ongemeen koſtelijk; het vergulden en het ſchilderen / 't welk aan de verhemelte deſer Kerken is / heeft milioenen gekoſt. En gelijk'er ontrent hondert Klooſters binnen Napels zijn / ſoo ſoude elk der ſelven / wanneer het op een andere plaats waren / het beſien wel weerdigh geacht worden / maar nu maakt de koſtelijkheyt van de groote Klooſter, dat veele der ſelven minder beſocht worden. In de Annunciata is alle jaar een nieuwen Regent, die mogelijk twintigh-duyſent Kroonen in ſijn ſak ſteekt. Maar om dit eenighſins te vergoeden / geeft hy / als hy van ſijn bedieninghe af treed / aan het Huys een groot ſtuk ſilver / 't ſy een beeld van een Heyligh in ſilver / of een kandelaar van meer als eens menſchen grootte; want verſcheydene deſer ſtukken van ſilver worden geſeyt thien-duyſent kroonen waardigh te zijn. Op deſe wijſe nu word al het ſilver van Napels onnut en dood. De Jeſuiten zijn hier groote kooplieden; haar wijn-kelder is onder een grooten boogh / of gewulffel; daar in ſijn meer als duyſent oxhoofden / en de beſte wijn van Napels word by haar verkocht / echter ſlaan ſy deſelve ſoo ergerlijk niet upt / als de Monniken / die Minimi genoemt worden / die tegen over het Paleys van den Viceroy op het groote pleyn woonen / en haar wijn uyttappen. Sy geven geen ſchattingh / hebben ongemeen goeden wijn / en wonen in 't beſte van de Stad om deſelve te konnen verpaſſen. 't Is waar / de Napolitanen zijn geen groote drinkers / ſoo dat de profijten van deſe wijn-herbergen niet ſoo groot zijn / als ſy in koelder Landſchappen zijn ſouden / alſoo de menſchen hier maar 'smorgens / of wanneer ſy dorſt hebben / intreden om een teugh te doen. Echter word dit huys uytnemende rijk en koſtelijk / en heeft een der ſchoonſte Kapellen, die in geheel Napels zijn. Maar deſe handel ſchijnt geheel niet wel te voegen aan luyden van ſulken profeſſie / en die van ſoo ſtricten order zijn. De Klooſters hebben in deſe Stad een byſonder merkelijk voorregt. Want ſy mogen aan de beyde zijden van haar Klooſter huyſen

Digitized by Google

hoopen ten eynde van die straat toe, en by gevolgh / dewijl'er in Napels qualijk een straat is / in welke geen Clooster is / soo konnen sy de geheele Stad voor haar hoopen. Ook neemt de rijkdom van de Geestelijke soo oogenschijnlijk toe / dat sy ten sy se gestuyt waren / haar binnen den tijd van een eeuwe Meesters van het geheele Koninkrijk maken souden. 't Is een wonder om te sien / dat soo diepen onwetentheyt, als'er onder de Clergie of Geestelijkheyt de overhand heeft / soo veel noch vermagh. Maar hoewel alle wereldlijke menschen hier soo spotteliik van haar spreeken / als mogelijk is / zijn sy echter Meesters over de gemoederen der menschen. De vrouwen sijn onbeschrijvelijk superstitieus, en laten hare mannen geen rust / voor datse groote vereeringen voor de Kerk van haar verkregen hebben. Maar 't is ook waar / dat'er tot Napels vergaderingen van mannen zijn / die van beeter oordeel zijn / als men in eenige andere Plaatsen van Italien vind. De geleertheyt der Grieken begint daar te bloepen / en men studeert'er sterk in de nieuwe Philosophie. Daar is ook een vergaderingh / die in de boek-kamer van D. Joseph Valetta (daar een groote versamelingh van uytgeleesen boeken was) gehouden wierd / en bestond uyt sulke / die een reght gevoelen van de ware leer en reghte kennis hadden. Dese wierden voor de geestelijkheyt met quade oogen aangesien / en beschreven als een affetsel van Atheisten, en als de kuyt van Pomponatius school. Maar ik / hebbende in den korten tijd / dat ik my daar ophield / de eer gehad om twee of driemaal in een groote vergaderingh van haar te zijn / vond niet sulks onder haar. Daar is een geleert Advocaat Franciſco Andria, die men aanmerkt als een van die vergaderingh / die meest alles naspeurt. Ook is daar een Neef of Nakomelingh van den grooten Alciatus, die niet min nauwkeurigh / als geleert is. Kerkelijke persoonen voegen haar hier niet veel by / om de geleertheyt, en wetenschap onder haar te doen herleven / in 't tegendeel is het seker / dat sy daar voor meer als voor pets vreesen. Alleenlijk voegt Rinaldi, een uytsteekent prediker, die Aartsch-Diaken van Capua is / hem hier by. Hy was te vooren van de order der Jesuiten, maar die heeft hy verlaten; en gelijk my dat eerst alleen diende / om hem met een goeden character, of beschrijvingh aan my te doen voort-komen / soo vond ik, na een langer ommegangh met hem veele andere dingen / die mijn gemoed met een hooge achtinge van hem innamen. Eenige Medicijns heeft men hier de Atheistery te last geleght; en 't is seker / dat menschen / die in Italien van een nasporent verstand zijn / en geen ander bedrattingh van de Christelijke Religie hebben / als die sy onder haar aangenomen sien / seer light verlokt komen worden om aan deselve geheel geen geloof te geven. Want alles sonder onderscheyt gelovende / en soo blijkelijke bedriegeryen, als in veele stukken van haar Religie sich opdoen / gewaar werdende / worden sy lightelijk verlokt om alls in

twijffel

twijffel te trecken. Het Prediken der Monikken tot Napels gaat schijnelijk toe. Ik sagh een Jesuiet met een groot geselschap ontrent hem gelijk als in processie gaan / die alle menschen / welke hy sagh toetrep / om hem te volgen / tot een plaats / daar een Quaksalver sijn Medicijnen verhoogt / naast welken hy sijn plaats nam / en het volk met eenige vertellingen ophield / tot dat de Quaksalver, vreesende / dat sijn volk / dat hy by malkanderen vergadert had / hem verlaten soude / sijn plaats aan hem overgaf. Onder de Jesuieten zijn hier geen beroemde predikers, noch mannen / die om haar geleertheyt een grooten naam hebben. Hy wierd gesept / datse daar geen mannen hadden / die bequaam waren / om in de schoolen te leeren / en gevoorsaakt waren vreemde daar toe te huuren. De order van de Oratoiren heeft in Italien die reputatie niet / welke sy in Vrankrijk verkregen heeft / en de weynige geleertheyt / die'er onder de Geestelijke tot Napels noch is / is onder eenige weynige wereldlijke Priesters.

De nieuwe leer van Molino heeft in Napels soo d'overhand / dat men gelooft / meer als twintigh-duysent navolgers van hem in de Stad te zijn. Alsoo nu dese leere een groot geroep in de werelt gemaakt heeft / en men echter in 't gemeen daar weynigh van verstaat / sal ik'er iets van ophalen. Hy is een Spaansch Priester, die maar een gemeen Godsgeleerde schijnt te zijn / en seckerlijk een sleght redeneerder is / als hy sijn gevoelens bewijsen sal. Hy heeft geschreven een boeck / 't welk Il Guida Spirituale, dat is / de Geestelijke Lijdsman, genoemt wordt / en een kort begrijp van de mysticale godgeleertheyt is; den inhoud van het geheele boeck komt hier op uyt / dat het de beste wijse van doen is, in onse gebeden en andere devotien alle grove heeltenissen uyt onse zielen wegh te doen, en alsoo een werkinge des geloofs te formeeren, en daar door hem selven voor God te vertoonen, en dan in stilheyt neder te sinken sonder yets te doen, latende voorts God in ons werken, volgende sijn leydinge. Dese manier van doen trekt hy veer boven de vermeenighbuldigingh en ophogingh van veele andere daden / en verscheydene vertooningen van devotie, en houd weynigh van de strengigheden ontrent het lichaam / brengende alle oeffeningen van godsdienst tot dese eenvoudigheyd des gemoeds. Hy meent dat dit niet alleen aan sulke / die in de Religieuse huysen woonen / moet worden voorgestelt / maar selfs aan de wereldlijke menschen / en nam hier voor een groote reformatie ontrent de gedaghten en seden der menschen voor. Daar zijn veele Priesters in Italien, maar voornamelijk tot Napels, die de geene / welke by haar kamen biechten / en raden dese manier van doen te volgen: maar de Jesuieten hebben haar hier meest tegen gestelt / als voorstaende dat dit de heerschappye, welke de superstitie over der menschen gemoederen heeft / geweldigh verswakken, en de godsdienst een klaarder en eenhoudiger sake soude doen zijn / en alsoo de deur openen tot geest-

drijvery

drijvery openen / en daarom gaben sy voor / dat sijn beleyd maar tot factie en oproer strekte / en een scheuringh in de Kerk soude verwecken konnen ; en / om dat hy in eenige plaatsen van sijn boek sept / dat de siele tot sulken eenvoudigheyt in 't geene sy doet kan opklimmen / datse haar onmiddelbaarlijk tot God sonder op de mensch-wordingh van Christus aght te geben / opheffen kan / hebben sy hem beschuldigt / dat hy voor had de leer van Christi mensch-wordingh ter sijden te stellen / hoewel het klaar is / dat hy alleen van de superheyd van eenige enkele daat en werkinge spreekt. Op dese gronden hebben sy haar sterk tegen Molino aangeset / sy gaben ook voor / dat eenige sijner Discipelen haar bekeerlingen inboesemden / datse haar selven berept bevindende moghten communiceeren sonder eerst gebiecht te hebben, welk sy voordeelden seer te verswakken het jok / voor 't welk de Priesters de consciencien der menschen haar onderdanigh maken / en't bestier over deselve hebben. Dies niet tegenstaande had hy veel steun en aanhangh in het Rijk van Napels, en in Sicilien, ook had hy veel vrienden en aanhangers tot Romen, en daarom hebben de Jesuieten, gelijk een Provinciaal van haar order my verseekerde / merkende dat sy door haar eygen kraght hem niet konden t'onder-brengen / een groot Koningh, die tegenwoordigh geweldigh voor de interesten van die order is / bewogen / om hem daar in te mengen / en aan den Paus 't gevaar van sulke nieuwigheden te vertoonen. 't Is seker dat de Paus de saak wetnigh verstaat / en met een groot gevoelen van Molinos heyligheyt ingenomen is / echter is hy en eenige van sommige Cardinalen, die den over van dien Koningh secondeerden en involghden / door de Inquisitie-kamer opgesloten, daar sy nu reeds eenige maanden geweest zijn / en niet qualijk gehandelt worden / 't welk men gelooft voort te komen upt het goet gevoelen, dat de Paus van hem heeft, die geduurigh sept / dat / hoewel hy eenige misslagh heeft / hy echter seekerlijk een goed man is. Over dit gevangen nemen sepde Pasquin een aardigh woord / alsoo'er in eene week / seker man om 't geene hy gesept had op de Galey gebannen / ende een ander om 't geene hy geschreven had opgehangen / en Molino, wiens leer voornamelijk hier in bestond / dat de menschen hare sielen tot een staat van inwendige gerustheyt brengen / daar van daan alle sijne navolgers der naam van Luietisten gegeben wierd / in de gebankenis braght was. Sijn pasquil over dit alles was : Si parliamo, in Galere ; Si scrivemmo impiccati ; Si stiamo in quiete all' Sant' Officio, e che besogna fare, dat is : Soo wy spreken, wy worden op de galey geset ; soo wy schrijven, wy worden gehangen ; soo wy stil staan, wy worden van de Inquisitie opgeslooten : wat moeten wy dan doen ? Sijn navolgers echter tot Napels geben den moet niet verlooren / maar geloben / dat hy upt dit onderseek victorieus onthomen sal.

Beschrij- De Stad Napels, gelijkse seer wel gelegen is / soo heeftse ook het beste

beſt climaat, en is een der ſchoonſte Steeden van Europa, en ſoo ſe al niet half ſoo groot / als Parys of Londen is / nochtans heeftſe meerder ſchoonheyt als een der ſelven. De ſtraten zijn ruym en breed / de vloer der ſelven is ſchoon en cierlijk / alſoo de ſteenen in 't gemeen meer als een voet in het vierkant zijn. Sy is ook vol Paleyſen en groote gebouwen. De Stad word wel voorſien door dagelijkſche Markt-dagen, ſoo dat het geene van noden is / hier altijd verſch en in grooten overvloed is; de wijn is'er de beſte van Europa, en viſch en vleeſch is'er uytnemende goed. 't Is'er 'swinters ter nauwer noot opt houd / en des ſomers komt'er uyt de zee en van 't geberghte een verſſche lugt. Het Paleys van den Viceroy is geen ongemeen gebouw / maar de opgangh is ſeer groot. 't Is nu van binnen koſtelijk voorſien met ſchilderyen en beelden; in het ſelve zijn eenige beelden der Egyptiſche Goden van toets-ſteen, die ſeer veel waardigh zijn. vingh van Napels.

Hier zijn niet veele antiquiteiten, alleenlijk is daar voor de Kerk van St. Paulus een oude Romeyniſche galery, die ſeer ſchoon is. Maar buyten de Stad by de Kerk en het Gaſthuys van St. Gennaro, dat buyten de poorten is / zijn de treflijke Catacomben, of begraaf-plaatſen, welke ik wat beſonderlijker beſchrijven ſal / alſoo ſy het fraayſte zijn van al 't geen ik in Italien geſien heb / en die van Romen daar by niet te vergelijken zijn / en terwijl ik in geene boeken / die ik opt van Napels ſagh / eenigh verhaal daar van gevonden heb.

't Zijn lange en ruyme galeryen gehouwen uyt de ſteen-rots, drie ſoodanige zijn'er boven malkanderen. Ik ben in twee der ſelven geweeſt / maar op de benedenſte was de rotſe ſoodanigh ingeſakt / dat men wel in deſelve niet gaan en kan / maar echter de paſſagie na deſelve ſagh. Deſe galeryen zijn doorgaans ontrent twintigh voeten breed, en ontrent vijfthien voeten hoogh, ſoo datſe treflijke en ruyme plaatſen zijn / zijnde niet kleyn noch nauw / gelijk die begraaf-plaatſen tot Romen, die maar drie of vier voeten breed / en maar vijf of ſes voeten hoogh zijn. Men deed my geloven dat deſe Catacombes of begraaf-plaatſen van Napels negen mijlen ver in de rotsſteen ingingen / maar dit heb ik alleenlijk van hooren ſeggen / echter indien dat waar is / konnenſe haar geſtrekt hebben na Puteoli of Puzzolo, en de begraafnis-plaatſen van de Steeden en plaatſen in die Bay geweeſt zijn / maar ik heb hier van geen ſekerheyt. Ik wandelde nochtans een groot ſtuk weghs in deſelve / en ſagh aan alle zijden galeryen ſonder haar eynd te ſien; en daar in de Catacomben te Romen niet meer als drie of vier ryen van legh-plaatſen in de ſteenrots / d'eene boven de andere uytgehouwen zijn / in welke de doode lichamen pleegen nedergelegt te worden / zijn hier doorgaans ſes of ſeven ryen van ſulke legh-plaatſen, en niet alleen breeder / maar ook hoger. Eenige der ſelven zijn voor de lijken van kinderen / en in veele plaatſen zijn op den bodem of vloer uyt de

Digitized by Google

rotssteenen groote kisten gelijk als uytgehouwen / om de doods-beenderen, alsse verdrooght waren / daar in te leggen. Maar ik konde geen tekenen sien of van een deksel over de holligheden / welke het fatsoen van een dood-kist hadden / of van een fatsoen van afschuttingh deser legh-plaatsen, als'er een dood lichaam moght in geleyt zijn / soo dat het schijnt dit ongemeen ongesonde en stinkende plaatsen geweest moesten zijn / in welke eenige duysenden lichamen, sonder yets / 't welk soo walgelijken gesight / en soo hatelijken reuk moghte afweeren / te rotten lagen. Want die holligheden bethoonden klaarlijk / dat de lichamen in haar dood-kleederen alleen daar in geleght waren / alsoo de plaatsen voor dood-kisten te nauw en te laagh waren. In sommige plaatsen van de rotse is'er gelijk als een kleyne Kapel in de selve uytgehouwen / die van de gemeene galery ter zijden afgaat. In deselve zijn rondom sulke begraaf-plaatsen / maar ik sagh'er geen tekenen van een muur / die sulke plaatsen moghte afgescheyden hebben / hoewel ik genegen ben te denken dat dese begraafenis-plaatsen voor bysondere Familien waren opgemaakt. In sommige plaatsen van de muuren en het gewulfsel vind men oud uytgehouwen werk in steenen, en sommige schilderyen / van welke de coleuren vers / en de wijse van schilderen en de letteren op de Gottische manier zijn / 't welk my deed besluyten / dat deselve souden gemaakt mogen zijn door de Noormannen, doen sy voor ontrent ses-hondert jaren de Saraceenen van hier verdreven hebben. In sommige plaatsen zijn'er palmboomen, en in andere wijn-stokken geschildert / en de versheyt der coleuren bewijsen / dat dese dingen niet konnen gemaakt zijn terwijl men deselve tot het begraven gebruykt heeft / alsoo de dampen en verduylingh van de lught / door soo veel verrottingh veroorsaakt / de coleuren en de grond van malkanderen gesepareert soude hebben. In een andere plaats vond ik een geschildert Kruys; aan het boven-eynde van 't selve waren dese letteren / J. C. X. O. en aan 't beneden-eynde NIKA geschildert. Een geleerd ondersoeker der oudheyt / die met my reysde / was in een gevoelen met my / dat die wijse van schilderen en de letteren niet meer als ses-hondert jaren scheenen oud te zijn / maar geen van ons beyden wist / wat wy van dese letteren souden maken. De letteren aan het beneden-eynde scheenen haar opsight te hebben op het gesigte / 't welk Constantinus geseyd word gesien te hebben met een kruys, dat hem voorquam. Maar hoewel de eerste twee letteren van het boven-eynde moghten schijnen Jesus uyt te drukken / alsoo men op oude penningen en opschriften gewoon geweest is een C voor een S, te stellen / en X soo veel als Christus betekent / wisten wy echter niet / wat wy van de O maken souden / ten sy het ware in plaats van een Grieksch Theta, 't welk aldus getekent word Θ, en dat de kleyne streek in 't miden van dese letter vergaan was; in welken gevalle het soude betekenen Θεὸς, God, en het geheele opschrift soude zijn: Jesus Christus

God

Digitized by Google

God overwint. Hier tegen over heeft St. Johanna een ſchildery in de muur gemaakt/ 't welk klaarlijk bleek van een woeſter eeuwe te zijn. Elders is'er een ſchilderij om hoogh in de muur/ en beneden deſelve noch drie ſchilderyen/ die boven haar geen opſchrift/ maar onder aan deſe namen hadden/ Sta. Catharina, Sta. Agape, en Sta. Margarita. Deſe letteren zijn klaarlijk nieuw/ behalven dat ook Margarita en Catharina nieuwe namen zijn/ en de byboegingh van ta een wepnigh boven de S klare blijken waren/ dat men die ſchilderingh ten hoogſten niet meer als ſes-hondert jaren oud rekenen kan. Ik ſag'er geen ſchilderyen meer/ en begon de duyſternis en de dikke lucht van die plaats moede te worden; 'k bleef daarom ook niet boven een uur in deſe galerye. Dit deed my nauwer op de begraaf-plaatſen tot Romen aght geven/ als ik reeds gedaan had. Ik konde geen reden bedenken/ waarom'er van deſe tot Napels ſoo wepnigh word gemeld/ daar der ſoo veel van die tot Romen geſept word/ en ik kon aan my ſelven geen andere reden daar van geven/ als dat het een ſtok-regel ſijnde de eer en aghting der Roomſche Catacomben, als de bewaar-plaatſen van de overblijſſelen der eerſte Chriſtenen, voor te ſtaan/ het haar reputatie veel verminderd ſoude hebben/ indien men gedaght had/ dat'er andere begraaf-plaatſen waren/ die in allen opſighte deſelve overtroffen; hoewel men echter niet onderſtellen kan/ dat die te Romen het werk der eerſte Chriſtenen geweeſt zijn/ want'er ſekerlijk niet blijkelijkker ſchijnt te zijn/ als dat dit de gemeene Begraafnis-plaatſen der oude Heydenen geweeſt zijn. Men gaat in deſelve buyten de muuren der Steden, volgens de Wetten van de twaalf Tafelen, en ſoodanigh ſijn de Catacomben te Romen, die ik'er geſien heb/ gelijk die van S. Agnes en S. Sebaſtiaan; in deſe gaat men wel buyten de Stad in/ 't welk dus vervolgens de wet is/ echter lopen deſelve onder de Stad heenen; want in die tijden/ doen ſy het gebruyk noch niet van het Compas hadden/ konden ſy niet weten/ wat cours ſy in haar werk namen/ als ſy met het ſelve ſoo ver onder de grond gekomen waren. 't Is een ydele inbeelding/ te denken/ dat de Chriſtenen in de eerſte eeuwen in poſtuur geweeſt ſouden ſijn om ſulken werk upt te voeren: want gelijk dit wonderbaarlijk graven in ſulke Rotſen ſekerlijk van elk moeſt geſien worden door de ſtukken ſteen, die upt die gebergtens moeſten uptgedragt worden/ en de groote meenighte der Menſchen/ die'er aan hebben moeten werken/ ſoo is het ongerijmt te denken datſe in 't midden van die ſchadelijke lucht van ſoo veel verrottingh haar vergaderingh ſouden hebben konnen houden. Ik vond'er ſoo ſterken lucht in/ dat hoewel ik van de dampen ſoo wepnigh weet als pemand/ echter den geheelen dag, na dat ik daar in geweeſt was/ 't welk maar was geweeſt de tijd van een uyr, een ontſteltenis in mijn hoofd had/ die my niet wepnigh altereerde/ en ſekerlijk/ indien'er nu ſulken benauwende lugt in deſel-

Digitized by Google

ve is / soo moet die veel onverdragelijkker geweest zijn / doen'er in die legh-plaatsen soo veele lichamen om te verrotten lagen. Maar behalven dese onwaarschijnlijkheyd, die haar selfs uyt de natuur der saak ontdekt / soo herdaght ik seker plaats uyt een Brief van Cornelius, die tot Romen in 't laatste gedeelte van de derde eeuwe Bisschop geweest is / wiens brief by Eusebius in het 43ste capittel van sijn sesde boek te lesen is / en in welke hy den Staat der Kerke tot Romen, soo alsse op die tijd was / vertoont: Daar waren, seyt hy / ses-en-veertigh Ouderlingen, seven Diaconen, en soo veele Onder-diakenen, en onder deselve vier-en-tnegentigh andere Kerkelijkke persoonen van een lager rang, ook waren'er vijfthien honderd, en andere arme, die uyt de gemeene gifte en mildadigheyd onderhouden wierden. Men magh op goeden gronde vast stellen / dat het getal der Christenen, doen dese brief geschreven wierd / wel soo groot was / als t'eeniger tijd voor de tijden van Constantinus: Want gelijk dit geschreven is ontrent het eynde van die lange vreede, van welke de H. Cyprianus en Lactantius spreken / en die meer als hondert Jaren geduurt heeft / soo is'er ook na dien tijd sulken geduurigen vervolgingh geweest / die na een andere korte ruymte en ruste soo hevigh op malkander quam / dat wy niet denken konnen dat het getal der Christenen in die tijd veel vermeerdert is. In die staat nu van de Kerk sijn twee bysonderheden, uyt welke een waarschijnlijke rekening van het getal der Christenen kan afgenomen worden: d'eene is van haar armen, die maar vijfthien-honderd waren. 't Is nu soo / dat men een nauw overslagh van de armen makende bevinden sal / dat haar getal in 't gemeen het dertigste of veertigste gedeelte der menschen uytmaakt / en men magh gelooven / dat dese proportie der armen onder de Christenen van die Eeuwe niet qualijk gevat word; want gelijk haar liefde sterk en teder was / soo wierd het aan de Christenen dier tijd door Celsus, Julianus, Lucianus, Porphyrius en andere / gelijk wy lesen / verweten / dat haar liefde-gaven aan de armen een groot getal van geringer soort van menschen na haar trok / alsoo die / op datse door haar broederen onderhouden moghten worden / Christenen wierden. De staat der Christenen doen soodanigh zijnde / mogen wy wel afnemen / dat de arme het dertigste gedeelte der Christenen geweest zijn / en als men in gevolge van dien vijfthien-honderd door dertig multipliceert, soo brenght het een getal van vijf-en-veertig duysend uyt: en ik ben te meer genegen te denken / dat dit ten naastenby de geheele somme van haar getal opmaakt / als ik het tweede blijk uyt het getal der Kerkelijke persoonen bedenk / want gelijk'er waren ses-en-veertig Ouderlingen, soo waren'er ook vier-en-tnegentig van minder order, die doen ontrent eens soo veel waren als de Ouderlingen, of Priesters. Dit nu was in een tijd / in welke men op de sorge der zielen nauwer acht gaf / als men wel in de verdorvener Eeuwe gedaan heeft / en de Kerkelijke

Digitized by Google

kelijke persoonen in der daad met de onderwijsingh van haar Catechumenen, de besoekingh van haar sieken, de versterkingh en vertroostingh van de swakken meer te doen hadden / en alsoo veel meer toepassingh ontrent elk vereyscht wierd; en daar op dit zijnde soo een grooten Stad als Romen doenmaals was / daar na alle waarschijnlijkheyd de Christenen de geheele Stad door verspreyd / en allesins onder andere vermengt waren / maken wy geen ongegronde gissingh / als wy rekenen / dat elk Ouderling of Priester misschien ontrent duysend zielen, die hem vertrouwt waren / gehad heeft / 't welk dan sesen-veertigh duysend uptmaakt / en seer na overeenkomt met de rekeningh / die wy nu eben upt het getal van haar armen opgemaakt hebben / soo dat het hooghste getal / dat wy na alle waarschijnlijkheyd van de Christenen in die tijd konnen maken / ontrent van vijftig-duysend is. Onder soo veele menschen nu / waren oude en jonge lieden / en de vrouwen / meer als drie-vierde-parten / soo dat die / welke in staat geweest souden zijn om te arbeyden / niet boven twaalf-duysend konnen geweest zijn / en by gevolgh niet in postuur waren / om soo grooten werk te ondernemen en voort te setten. Dat echter Cornelius in dien brief van het getal der Christenen met vergrootende woorden spreekt / en Tertullianus in sijn verdedigh-schrift 't getal der Christenen in sijnen tijd wy hoog ophaalt, moet men aan een groote welsprekentheyd, die de menschen tot het verheffen van haar eygen party genegen maakt / toeschrijven / en een groot deel van dien aan een Hyperbole, of vergrooting, die aan alle / welke haar saak op het krachtigste voortsetten willen / wy eygen is / toegeven. 't Is waar / dat wy niet klaar weten konnen / wanneer dese hoolen upt de Steenrotsen uptgegraven zijn: maar wy weten echter / dat / doen de wet der twaalf tafelen gemaakt wierd / men het gebruyk van dooden te begraven had, en dat Romen, doen reeds wy groot gewoorden zijnde / sy buyten twijffel plaatsen hadden om hare dooden in deselve neder te leggen / soo dat / geen van de Schrijvers van Romen van eenigh diergelijken werk gewagh makende / het niet onredelijk is sich in te beelden dat dese gewoulfsels / van het begin der Stad af reeds gemaakt en uptgehouwen zijn / en alsoo de latere Schrijvers geen reden of gelegenthepd gehad hebben / om pets daar van aan te rekenen. 't Is ook seker / dat hoewel het branden der dooden onder de Romeynen in gebruyk gekomen is / sy echter tot haar vorige gewoonte van het begraven der dooden, wedergekeert zijn / langh voor de tijd van Constantinus, soo dat de Christelijke Religie dese veranderingh niet ingevoert en heeft. Alle onse hedendaaghsche Schrijvers vatten het op als een saak / die reeds toegestaan is / dat die veranderingh ten tijden van de Antoninen gemaakt is / maar nadien'er geen wet van en is gemaakt / en in een Eeuwe / die vol Schrijvers / van geene order ontrent de begraafnis-plaatsen ge-

Digitized by Google

meldet word / soo schijnt het gevoelen van Velserus waarschijnlijker / dat de gewoonte van doode te branden by trappen afgenomen heeft / en nademaal wy verseekert zijn / dat sy de gewoonte van begraven te vooren gehad hebben / soo is het natuurlijker te denken / dat de Slaven en de minder slagh van menschen voorgaans begraven zijn / als 't welk onkostelijker / en een eenvoudiger wijse van de lighamen te besteden was als het verbranden, dat grootser en kostelijker was; en indien'er doen reeds begraafnis-plaatsen waren / kan men hem selven lichter verbeelden / hoe de gewoonte van het begraven, sonder eenige wet daar van te maken / wederom algemeen geworden is.

Ik heb een tijd langh niet konnen uytvinden / op wat gronden de hedensdaaghsche Critici, dat is / die haar werk maken om over de oude schriften te oordeelen / als een bekende en sekere saak aangenomen hebben / dat het begraven ten tijde der Antoninen begonnen heeft / tot dat ik gelegentheyd gehad heb om over dese saak met den geleerden Gronovius te spreken / die in die oude geleertheyd soo bedreven schijnt te zijn / als of hy die Schrijvers altijd voor hem had open leggen. Hy seyde my seker te zijn / dat de veranderingh van het branden in het begraven niet door de Christen Keysers ingevoert en was / also Macrobius (in het sevende boek / het sevende hooft-stuk) met klare woorden sept / dat de gewoonte van de lighamen der dooden te branden in die Eeuwe geheel in ongebruyk gekomen was / 't welk klaarlijk bewijst / dat die gewoonte niet soo laat door Constantinus afgeschaft en is; en gelijk'er van dese saak voor hem geen wet gemaakt en is / soo heeft hy en de volgende Keyseren het Heydendom soo volkomelijk toegelaten (nemende selfs die van de Heydensche Religie aan in de grootste bedieninghen) dat het niet te denken is / dat'er tegen het verbranden eenige order gegeven sy; daar dan klaarlijk uyt blijkt / dat de Heydenen op eygen goetdunken dese veranderinge gemaakt hebben / alsoo men anderfins dit mede onder haar klachten over de beswaarnissen / diese van de Christenen leden / gevonden soude hebben. Maar 't is moeyelijker de tijd, wanneer dese veranderingh gemaakt is / aan te wijsen / of te bepalen. Gronovius toonde my een passagie uyt Phlegon, daar van lighamen gesproken word / die in de aarde gelegt waren / maar hy maakte daar niet veel staat op / alsoo dat op de gewoonte van het begraven, 't welk elders plaats moght hebben / soude konnen sien; want op die wijse verhaalt Petronius de begraafnis van den Man der Ephesiaansche Juffrouw: doch hy dede my voor waarschijnlijk gelooven / dat het begraven voorgaans ten tijde van Commodus in practijk was / alsoo Xiphilinus ons sept / dat ten tijde van Pertinax de vyanden der geener / welke Commodus belast had te dooden / derselver lighamen opgegraven hebben / en van sommige maar alleenlijk eenige gedeeltens / en van andere de geheele lighamen te voorschijn wierden gebragt. Deselve

Digitized by Google

selve Schrijver verhaalt ook / dat Pertinax het lighaam van Commodus begraven, en alsoo voor het woeden des volks bevrijd heeft / 't welk dan een vast bewijs is / dat het begraven een gemeene practijk van die tijd was. Gemelde geleerde Man heeft / sedert ik over dese saak met hem eerst in onderhandelingh geweest ben / my twee passagien te binnen gebracht uyt Festus Pompejus; die alle verschillen over dese geheele saak wegh-nemen; want daar in word gesept / onder welke namen de Catacomben ten tijden der Romeynen bekent / waar deselve waren / en wat voor soort van menschen daar plegen ingelegt te worden; ook heeft men daar een beschrijving / waar aan de dragers gemeenlijk bekent waren / als ook de tijd, wanneer sy de doode lighamen uytdroegen; en bysonderlijk blijkt uyt deselve / dat'er in die leg-plaatsen, van welke die Schrijver gewagh maakt / geen sorg gedragen wierd / om de lighamen / die'er wierden ingelept / voor het verrotten te bewaren. Sijn woorden sijn dese: *Puticulos antiquissimum genus sepulturæ appellatos, quod ibi in puteis sepelirentur homines: qualis fuerit locus, quo nunc cadavera projici solent, extra portam Esquilinam: quos quod ibi putrescerent, inde prius appellatos existimat Puticolos Ælius Gallus, qui ait antiqui moris fuisse, ut patres familias in locum publicum extra oppidum mancipia vilia projicerent, atque ita projecta, quod ibi ea putescerent, nomen esse factum puticuli.* De tweede passagie luyt aldus: *Vespæ & vespillones dicuntur, qui funerandis corporibus officium gerunt, non à minutis illis volucribus, sed quia vespertino tempore eos efferunt, qui funebri pompâ duci propter inopiam nequeunt:* 't welk alles soo nauw met de gedachten die men uyt een generaal gesight deser leg-plaatsen maken moet / overeenkomt / dat het niet moeylijk is hem selven overtuyght te vinden / dat die begraafnis-plaatsen, die nu met den prachtigen naam van Catacomben genoemt worden / geen andere sijn / als de Puticuli, van welke Festus Pompejus gewagh maakt / waar in de Slaven, de geringhste soort der Romeynen, wegh gelegt / en alsoo sonder eenige verder sorge omtrent haar / om te verrotten / gelaten wierden. 't Is ook seer waarschijnlijk / dat / gelijk aan de eene zijde de Familien der Romeynen met het begraven harer dooden voortgegaan hebben / selfs doen het verbranden derselven de gemeenste gewoonte was / alsoo aan de andere zijde mogelijk andere daar na met het verbranden harer dooden voortgegaan hebben / door dien die saak onderschillich / en daar van geen wet gemaakt en was / en daarom wierd het na die tijd den Christenen besonderlijk tegen gworpen / datse van het verbranden harer doode lighamen afkeerigh waren / gelijk Minutius Felix daar van gewagh maakt; maar dit of eenige andere bewijsen / die men uyt de medaillien en penningen van de consecratien na die tijd bybrenght / bewijst alleenlijk / dat sommige altijd verbrand wierden / en dat de Christenen doorgaans het begraven / als uytdrukkende haar geloof van d'opstandigh, gebruyk-

ten /

Digitized by Google

ten/ daar in tegendeel de Heydenen tusschen 't een en 't ander geen onderscheyt en maakten. Ook is uyt de eygene opschriften, die men in veele Catacomben, den datum van de regeerende Burgermeesters hebbende/ gevonden heeft/ klaar/ dat dit de begrafenis-plaatsen van alle Christenen van de vierde en vijfde eeuwe geweest zijn. Want ik weet niet/ dat'er een van een ouder datum is/ en nochtans spreekt geen van de Schrijvers in die eeuwen hier van als van een werk der eerste Christenen. Sy spreken wel van de Begraaf-plaatsen der Martelaars, maar dat bewijst niet meer/ als dat de Christenen in dese gemeene begraaf-plaatsen haar quartieren en besondere onder haar bekende gangen/ in welke sy haar dooden neder leyden/ konnen gehad hebben/ hoewel het niet waarschijnlijk is/ datse in de tijden der vervolgingh sulke opschriften sullen gemaakt hebben/ die de lighamen van haar afgestorven Vrienden voor de woede harer vyanden open gestelt souden hebben. En de valsche acten van eenige Heyligen en Martelaars hebben te weynigh geloofweerdigheyt/ om het gemeene gevoelen te ondersteunen. De Verssen van Damasus zijn niet beeter. En hoewel die eeuwen genegen genoegh waren/ om fabulen te geloven/ schijnt het echter/ dat dit voorgeven/ van dat dese Catacomben een werk van de eerste Christenen geweest souden zijn/ te groven saak was/ om deselve soo vroegh in de wereld voort te setten: ook geeft het niet melden der Schrijvers in een eeuwe/ in welke de superstitie soo sterk reeds voortgingh/ een groot bewijs hier tegen/ alsoo een soo grooten werk/ als dese Catacomben, aan alle de Romeynen sekerlijk bekent moest zijn. Het soude gemakkelijk wesen dit verder uyt te breyden/ en te toonen dat de sleghte pylaren/ die in eenige Catacomben gevonden zijn/ niets van de schoonheyd der oude en Roomsche tijden hebben. Ook is dit kenlijker uyt veele opschriften/ die meer na der Gotthen, als der Romeynen wijse zijn; en selfs zijn'er soo veele opschriften, die op fabulen haar opsight hebben/ dat die sekerlijk van beeter tijden zijn; ja het blijkt ook uyt den H. Hieronymus, dat de Moniken selfs in sijnen tijd al een handel met de Reliquien begonden te drijven/ soo dat het geen wonder is/ dat sy/ om het crediet van sulken hoop en ruymte/ die niet uyt te putten was/ grooter te maken/ eenige elendige opschriften en uythouwingh in de steenen gemaakt/ en mogelijk de ingangen tot deselve met groote voorhoedingh en bedektheyt toegesloten hebben/ met ooghmerk om deselve op d'een of't ander bedrogh of droom weder te openen/ en grooter aghtingh voor de Reliquien te verkrijgen/ 't welk dan meermaals gedaan wierd/ alsse grooten rijkdom en devotie selfs voor d'een of d'ander enkele Reliquie daghten te trekken. Dewijl nu maar weynige menschen van dien verborgen aanslagh wisten/ die dan of gestorven/ of door de veelvoudige veranderingen, die tot Romen gebeurt zijn/ voor de ontdekkingh van die saak herwarts en derwarts

verstroyt

verstropt zijn / soo is de kennis deser plaatsen eyndelijk geheel verloo-ren / en wierden in de voorleden eeuw bysonder toeval ontdekt / en heb-ben sedert altijd een onuytputtelijken voorraad van gebeentens uytgele-verd / die na alle waarschijnlijkheyt geen andere als van de Heyden-sche Romeynen geweest zijn ; welke nu de geheele wereld over gesonden worden om een superstitie, die niet alleen blind is / maar ook groote onkosten veroorsaakt / te voeden. Deese gebeentens van de slaven der Romeynen, of ten minsten van geringe slagh van menschen / worden nu in silver en goud neffens veele andere kostelijke vertierselen opgeslo-ten, en voeden soo wel de bygeloovigheyt van die / die geern bedrogen willen weesen / als sy tot het ooghmerk dienen van die geene / welke de wereld soeken te bedriegen. Maar alsoo men niet voorgeven kan / dat tot Napels soo veele Christenen geweest zijn / die sulke Catacomben souden hebben konnen maken / en men eens oordeelende / dat die de gemeene begraaf-plaatsen der oude Heydenen geweest zijn / dewelke gelegenheyt soude hebben te denken dat die Catacomben te Romen ook geen andere en waren / soo heeft men geen moeyte genomen om die te Napels eens te onderseeken. My daght dat dit wel een breed discours verdiende / en heb daarom mogelijk wat te langh op dese stoffe blijven staan.

Verhaal van den Bergh Vesuvius, en sijn uitwerkingen.

Ik sal niet wijdloopigh beschrijven 't geen soo wel bekent is / gelijk als dat van den bergh Vesuvius, die ontrent een maand voor mijn komste tot Napels, soo een geluyt gemaakt heeft / dat de menschen tot Napels 's nachts qualijk slapen konden / doen ook eenige oude huysen door de aardbeving / die door de ontsteltenis van den berg veroorsaakt was / soo geschudden wierden / datse omverre vielen : de laatste uytbar-kingh, die rupm vijftig jaren geleden / geschiede / was soo vreeslijk / dat 'er selfs in Napels, hoewel het seven mijlen van den bergh gelegen is / geen kleyne vreese was / maar de storm smoorde noch onder de aarde ; want hoewel hy meer als gemeen rookte / wierp hy echter niets uyt : het rookte niet alleen in den mond van dien kleynen bergh, binnen het groote hol, 't welk het vyer gemaakt heeft / maar ook de heele laaghte over / tusschen desen binnensten bergh / en de buytenste zijde van dit gebergte / 't welk vier mijlen in 't ronde is : wanneer men siet den mond van dit vyer / en dat 'er soo groot gedeelte van den berg eenige voeten hoog met assen steenen, die als van metaal zijn / en door het vyer uytgeworpen / bedekt is / soo kan men niet anders / als sich verwonderen wat het voedsel van soo langhdurigen brand / die soo veel materie verteert / en sulken ongemeenen meenighte van steenen uytgeworpen heeft / weesen magh. 't Is seker / dat 'er doorgaans in desen grond eenige aderen van swavel zijn / en het schijnt dat deselve in dit geberghte door eenige mijnen en rotsen heen loopen ; en gelijk die langsame verteeringh der selven een gedurigen smook veroorsaakt / soo

werpt het / wanneer de lucht daar binnen soo verdunt is / datse openingh hebben moet / die groote stukken van steen en metaal / die'er binnen besloten zijn / na buyten Maar 't is niet wel te begrijpen / hoe dit vyer de lucht na binnen trekt om die vlamme te onderhouden / ten sy dat'er lucht-pijpen door eenige onbekende holligheden onder de aarde zijn / of dat de lucht door de pooren van de aarde ongevoeligh doortrekt.

De hitte van desen Bergh heeft sulken werkinge op de grond / die'er na den voet van den bergh is / dat deselve de kostelijkste wijn ontrent Napels voortbrenght / en suyvert de lucht soodanigh / dat het Dorp / 't welk aan des selfs voet leyt / geoordeelt word de beste lucht van die landstreek te hebben / soo dat veele menschen uyt Napels om haar gesondheyt derwaarts komen. Ischia, 't welk een Eyland niet ver van Napels is / werpt ook somtijds vyer uyt. Aan de andere zijde van Napels westwaarts / gaat men door een spelonke onder de Pausilippe, welke hondert en veertigh passen langh is; ik ging'er te voet in / om'er een rechte maat van te nemen. Sy is twintigh voeten breed, en in 't begin veertigh voeten hoogh, maar daar na niet hooger als twintigh voeten; de steen die hier uytgehouwen is / is bequaam tot gebouwen / soo dat hier door niet alleen een wegh geopent is van Puzzolo, of Putdoli na Napels, maar ook steenen uytgelevert heeft tot het bouwen van de Stad. Die geheele wegh over verneemt men een vreemd geruys binnen de grond: een weynigh aan geene zijde van dese grotte of spelonke van Pausilippe, als men ontrent het Meyr Agnano komt / is aan de eene zijde een bad, 't welk veroorsaakt word / door een damp, die met sulken hitte uyt de grond opkomt / dat / soo dra men een weynigh tijds daar in is / geheel besweet word / en is seer goed tegen eenige siekten / bysonder tegen die / welke den naam van de Napelsche siekte draaght. Ontrent twintigh treeden van daar is een kleyn ander hol, 't geen sulken vergiftigen damp uytwasemt / datse een keers, soo dra die daar by gehouden word / uytbluscht, en een levendigh schepsel binnen den tijd van een minuut sekerlijk doet sterven. Want een hond, daar men gemeenlijk de proef aan neemt / viel'er in de tijd van een halve minuut voor dood neder / daar van het ook Grotte di Cane, dat is / de hondspelonke genoemt word. Van daar gaat men besien de arme overblijfsels van Puzzoli, en die geheele baey, welke eertijds een gantsche streek van Steeden geweest is / als zijnde / geduurende de hitte van den somer / de retraitte en uytvlught der Romeynen geweest. Al het geen hier seldsaam is / is soo meenighmaal / en soo breed beschreven / dat ik by het geene daar soo wel van bekent is niets byvoegen kan. Ik sal niets van het amphitheater, of van de huysen van Cicero of Virgilius seggen / alsoo men'er niet als twijfelaghtige traditien van heeft; 't zijn oude gebouwen van gebakken steen op de wijse der Romeynen; de gewulfsels

Beschrijvingh van een spelonk.

En van een ander gevaarlijk Hol.

wulffels en de boogen van 't huys van Virgilius zijn noch volkomen. De Sulfatara is een wonderlijke saak. Hier is een plaats / uyt welke voor ontrent hondert en vijftigh jaren de kraght des vyers, 't welk gedurigh in veele plaatsen uytborst / een groote quantiteit aarde uyt wierp / en meer als drie mijlen van daar wegh voerde / en daar op een Stad, die met de uytberstingh overstelpt wierd / een bergh, die Monto novo, of de nieuwen bergh genoemt word / maakte. My wierd geseyt / dat'er voor die tijd een Canaal geweest was / welke van de baey in 't Meyr Avernus gelopen had / daar van men als noch het begin in de baey een stuk weghs van den oever siet / en als noch na Julius, alsoo het van Julius Cæsar gelooft wierd gemaakt te zijn / den naam draaght. Maar door het oprijsen van de grond by de uytberstingh van de Sulfatara is die passagie gestopt / en is nu het water van Avernus versch. Dit Meyr is aghthien vademen diep. Aan de andere zijde des selfs is dat schrikkelijk hol, uyt 't welk een der Sibyllen geseyt word haar godlijke inspraken gegeven te hebben. Het uythouwen des selfs uyt de rotssteen is een wonderlijk werk geweest / want die rots is een van de hardste steenen / die'er in de wereld zijn / en het hol is binnenwaarts sevenhondert voeten langh, twintigh voeten breed, en by gissingh aghthien voeten hoogh. En aan 't eynde van dese ruyme galery is'er een nauwe passagie van drie voeten breed / twee-hondert voeten langh / en seven hoogh / na een kleyne woningh, tot welke men van dat groote hol al geduurigh nederwaarts gaat. In die woningh zijn drie kleyne gemakken, in een der selven zijn eenige overblijffels van out ingeleyt werk, met 't welke de muuren en het bovenste overtrokken is. Daar is ook een water-wel, en een bad, daar in de Sibylla gelooft word haar gewassen te hebben. Van dit hol seyd men / dat'er een ander hol / reght door tot Cuma toe / 't welk drie groote mijlen daar van daan is / heenen loopt; maar die passagie is nu / door dien de rots op verscheyden plaatsen ingevallen is / gestopt. Dit stuk werks maakte my verbaast en verschrikt. Maar ik gaf niet veel geloof aan 't gemeene volks gevoelen, 't welk daar soo gemakkelijk aangenomen word / dat dit alles van den Duyvel gemaakt soude zijn; de tekenen van het hakken in dese rots doorgaan heenen thoont / dat het geen werk van de natuur en is. Sekerlijk die dat ondernomen hebben moeten veel ledigen tijd, en veel menschen onder haar gebied gehad hebben / en het schijnt met geen ooghmerk uytgevoert te zijn / als om de menschen aan de Priesters, die over dit bedrogh het bestel gehad hebben / volkomelijk onderdanigh te maken.: „ Soo neerstigh en yverigh is de eersught en 't bedrogh der Priesteren in alle eeuwen en onder alle verdorvene godsdiensten geweest. Maar onder alle vertooningen van de schoone voorwerpen / die haar in de Baay van Puzzoli opdoen / zijn de overblijffels van Caligulas brugh het alderwonderlijkste / want daar zijn noch aght of thien pylaren, op

Beschrijvingh van 't Sibillen hol.

Overblijffels van Caligulas brugh.

welke de bogen gestaan hebben/ en sommige van die bogen zijn noch half in haar geheel. Ik had geen touw by my/ om de diepte van het water aan de buyten-zijde der pylaren te peylen/ maar mijn Schipper verseherde my dat het daar vijftigh cubiten, elk van anderhalve voet diep was.

Sedert ik tot Napels geweest ben/ heb ik pemand/ die derwaarts ginghe/ versoght om dese saak te ondersoeken/ en dit beschept van hem bekomen/ dat hy aan de eerste pylaar van Caligulas-brugh na de zijde van Puzzolo, het water nauwkeurig gepeylt, en leven en een half vadem diep bevonden had: maar hy voeghde'er by/ dat de Schippers hem verseekert hadden dat het water aan de andere zijde voor Baja ses-en-twintigh vademen diep was: maar gelijk zijn diep-loop niet langh genoegh was/ om dat te probeeren/ soo geloofde hy/ dat men dit niet in alles aannemen moest; want de Schippers hadden hem verseekert/ dat het water aan de zijde van Puzzoli thien vademen diep was/ hoewel het gepijlt zijnde maar seven en een halve vadem diep bevonden wierd. Hier upt nu kan men vast stellen/ dat het water aan de andere zijde twintigh vademen diep is/ soo dat het een mensch verbaast maakt/ als men overdenkt/ hoe de pylaren van gebakken steenen soo diep in 't water hebben konnen gebouwt worden.

't Geene dan my van die vijftigh cubiten gesept wierd/ kan ik niet gelóóden/ maar 't is nochtans soo diep/ dat men hem selven niet wel verbeelden kan/ hoe het mogelijk geweest sy in sulken diepte te bouwen/ en aangaande het afdammen der Zee/ dat schijnt noch onmogelijker te zijn. Die brugh is een klaar bewijs van de overdadige en onmatige onkosten van een beestelijken Tyran, makende een der grootste bruggen/ die'er opt ondernomen zijn/ drie of vier mijlen over de Zee, enkelijk om soo grooten schat aan sijn voelheyd op te offeren.

De Tombe van Agrippina.

De Tombe van Agrippina is soo grooten saak niet/ de steunsels en pijlaren desselfs zijn noch maar alleen geheel. De wonderlijke Vyver is een grooten waterbak gemaakt/ gelijk een grooten Tempel staande op acht-en-veerdig groote pijlaren, die alle upt de steenrots uptgehouwen/ en met de oude pleystering, die nu soo hard als een steen is/ overtrokken zijn; men gelooft deselve 't werk van Nero te zijn. Ontrent het vier-en-deel van een mijl van daar is een ander groot werk, 't welk in een Rots ingaat; maar aan den ingangh desselfs is een schoon portaal, met pijlaren van gebakken steen/ en als men in de Rots ingaat/ vind men een groote meenighte van kamers, die reguliertijk gemaakt en gefatsoeneert/ upt de Rots uptgehouwen/ en geheel over gepleystert zijn/ 't geen noch soo volkomen/ en soo wit is/ dat men niet wel denken kan/ dat deselve sedert sy eerst gemaakt zijn/ niet overwittet soude zijn. Daar sijn veele sulke kamers/ men sept tot het getal van honderd toe/ daar van dit Hof den naam

naam Centum cameræ, dat is / honderd kamers daaght. Dit is een werk geweest van soo groote onkosten, als het onnut is / men schrijft het Nero toe, die gesegd word sijn gevangene daar in opgesloten te hebben. Maar in dese geheele Baey is'er niets soo curieus / en dat soo veel dienst doet / als de Baden, die haar oorspronk schijnen te hebben uyt deselve reden die'er is van de uytberstingh in Vesuvius, Sulfatara, en in de reeds gemelde grotten of spelonken, waar door aldaar eenige Fonteynen tot kookens toe heet zijn / en door de Rotse een damp voort send / die door de pooren der steenen, daarse hard zijn / niet door bersten / maar daar se saght en spongieuser zijn / bersten sy met soo sterken hitte uyt / dat een mensch daar in ten eersten / gelijk als in sweet smelt: maar wanneer hy in de passagien / die in de Rotse uytgehouwen zijn / hem selven na beneden hout / soo word hy geen hitte gewaar / ter oorsaak / dat de Rotse daar hard is. Dese dampen / gelijkse heet zijn / soo brengen sy sulke mineralen mede / als se in haar wegh door de Rotse vinden. By dit Bad sijn uyt de Rotse Galderyen en Kamers gemaakt / in welke gelijk als bedsteden in de muuren gemaakt zijn / waar op die daar komen om tot haar gesonthepd te sweeten / haar matrassen, lakens en dekens nederleggen / om uyt het sweeten komende daar op te konnen gaan leggen. Honderd-kamer-hol.

't Is seker / dat een mensch nergens een dagh van sijn leven met sulken vermaak, en soo grooten voordeel kan passeeren / als in dese wegh na Puzzolo, en langhs die geheele Baey heenen. Maar hoewel deselve eertijds soo wel bebouwt / soo wel bewoont / en soo cierlijk geweest is / soo siet men hier nu meer als ergens oogenschijnlijk / wat veranderingh de tijd over alle plaatsen brengen kan: want Napels heeft dese plaats soo geheel verteert / en desselfs Inwooners na haar getrokken / dat Puzzoli selfs nu maar een kleyn Dorp is / en 'er in de geheele Baey geen ander meer en is / daar nochtans die Baey eertijds bynа geheel in 't ronde bebouwt was / alsoo 'er seven groote Steden in waren.

Hebbende u aldus verhaalt 't geen ik aanmerkelijst in en ontrent Napels gevonden heb / kan ik hier van niet affscheyden sonder eenighsins te melden het kostelijk overblijfsel van de wegh van Appius, genoemt Via Appia, die tusschen Napels en Romen sich dertigh mijlen ver uytstrekt. Dese gemeene wegh is twaalf voeten breed, sy is gemaakt met groote / meest blauwe steenen, die vast alle / anderhalve voet in het vierkant zijn. De vastighepd van dese steene wegh blijkt uyt haar geduursaamhepd / alsoo se meer als achthien honderd jaren gelegen heeft / en echter in de meeste plaatsen t'samen wel eenige mijlen noch soo volkomen is / als of se eerst gemaakt was: ook toont de herma-kingh en vernieuwingh van die plaatsen / daar de wegh door den tijd vergaan is / een merkelijk onderscheyd tusschen het oud en hedendaags Appias wegh.

Digitized by Google

plaveyen. Eene saak scheen vreemd / dat de wegh aan beyde zijden me de grond gelijk is / daar 't scheen dat een soo grooten gewight van dese steenen de grond door haar swaarte had moeten doen sakken; behalven dat ook de aarde / besonder in lage gronden / meest door het rof, 't welk de Winden en Beken van de Bergen nederwaarts brengen / geduriglı hoger word / upt welke twee redenen dan een grooter onderscheyd tusschen desen wegh en de grond / die 'er aan beyde zijden is / soude moeten zijn / als 'er nu is. Dit doet my gelooven / dat dese wegen eertijds een weynigh hoger als de grond aan de zijden gemaakt zijn / en dat een tijd van soo veel eeuwen deselve nu aldus met de grond gelijk gemaakt heeft. Dese wegen sijn voornamelijk gemaakt geweest door die te voet gaan: want gelijk 'er niets vermakelijker is / als dese wegh te wandelen / soo isser niets onbequamer door paarden en alle soorten van vervoeringh over land / alsoo de muyl-esels de eenige last-dragende beesten zijn / die 't op desen wegh langh konnen uytharden / en de paarden, alsse dese wegh een tijd langh gegaan hebben / om hals geraken.

Daar sijn verscheydene overblijfsels van de Romeynsche oudheden tot Cajeta. Maar het Eyland Caprea, nu Crapa, 't welk een stuk werks over Zee van Napels is / gaf my een vreemde bevattingh van de Regeeringh van Tiberius, alsoo men niet wel seggen kan / of het wonderlijker en ongemeender geweest is te sien / dat een Vorst de beste plaatsen en Paleysen van Italien verliet, en hem selven in een kleyn Eyland, in welk men sepd / dat hy seven kleyne Paleysen gebouwt heeft / opdat of te sien / dat een soo grooten lighaam, als het Roomsche Rijk was / geregeert van sulken wreeden Vorst, en die van Romen, de Hooftplaats, soo der af was / dat het daar alles soude t'onderste boven hebben konnen loopen / eer de tijdingh daar van hem gebracht soude zijn. En gelijk 'er niet wonderlijker is als te sien / dat een soo grooten Staat, welke soo grooten gevoelen van haar selven had / door sulken onbescheyden beestachtigen en wellustigen mensch, als Antonius, en door soo een rauwen jeugd, als in Augustus was / onder 't jok gebracht / en onderdanigh gemaakt is; soo is de reden van verwonderingh noch grooter / als wy sien / dat een Vorst, die hem selven honderd en vijftigh mijlen ver van Romen in een Eyland opsluyt / de kracht van soo grooten lighaam in sijn handen heeft / en draapt soo het hem goet dunkt.

't Eyland Capra.

Maar ik kome nu tot Romen, 't welk / gelijk het eertijds den tijd van veele eeuwen na malkandere de Vorstin der wereld geweest is / soo als noch meer curieuse en seldsame saken / om de opmerkingh van den oplıger werk te geven / vertoont / als eenige andere plaats in Europa. De wegh na Romen en 't inkoomen in de Stad van de Toscaansche zijde doet een vreemdelingh verbaast staan: want men komt by veele

Wegh na Romen.

Digitized by Google

veele mijlen ver over de overblijffsels van de wegh, die na Flaminius, Via Flaminia genoemt word; dese is wel soo volkomen niet meer als de Via Appia, echter heeftse noch genoegh/ om een bequame bevattingh in pemand te verwecken van de Romeynsche grootheyd, die door geheel Italien sulke steene wegen gemaakt heeft. Binnen de deuren van Porta di Populo, dat is/ des volks poort, is een schoone obelifcus, of spits opgaande colomne, een groote fonteyn, twee fraaye kleyne Kerken, die als tweelingen malkanderen gelijken/ en op malkanderen staan; en voorts heeft men aan beyde zijden een langh gesight van verscheydene straten. Daar is geen Stad in dese gedeelte der werelt/ daar de Kerken, de Kloosters, en de Paleysen soo kostelijk, en de andere gebouwen soo sleght zijn/ welk laatste in der daad merkelijk de elende ontdekt/ waar onder die van Romen suchten. De Kerken van Romen zijn soo wel bekent/ dat ik niet onderstaan sal de selve te beschrijven/ ook heb ik'er maar oberloopende het gesicht van gehad/ om het selve soo net te doen/ als se wel verdienen. Die van St. Pieter alleen soude/ om niet te seggen een langen brief/ maar wel een groot boek opmaken. De lenghte, de hooghte en breedte desselfs hebben soo een nette proportie, en het oogh word met elk van die ten eersten soo ingenomen/ dat het geheel op het eerste gesicht soo groot niet en schijnt/ als het na een naukeur en besonderlijcker opmerckingh bevonden word: en gelijk de vier pijlaren, op welke de Cupulo, dat is/ het hoogh en rond gewulfsel steunt/ van sulken wonderlijken dikte zijn/ dat men soude denken deselve sterk genoeg te wesen om een gebouw/ hoe swaar het ook soude mogen zijn/ te dragen/ soo moet men hem verwonderen/ wanneer men op den top van die groote hoogte opklimt/ hoe eenigh fundament sulken grooten gewichte soude komen dragen: want gelijk de Kerk een groote hoogte heeft, soo steekt die Cupulo noch vier-honderd en vijfthien groote trappen boven de Kerk uyt. Boven aan het het binnenste deses Coupels word'er pets vertoont/ 't welk/ hoewel het van de vloer beneden niet wel kan gesien worden/ ten sy dat pemand een sterk gesicht heeft/ en daar om mogelijk niet veel ergernis geeft/ echter een groot bewijs van de Afgodery van die Kerke is/ want God is daar geschilderd als een oud Man, die rondtom met Engelen omhangen is. Ik sal niets seggen van het groot Altaar, van St. Pieters-stoel, noch van de groote Tomben, van de welke die van Paulus de derde, Urbanus de achtste, en Alexander de sevende, de drie voornaamste zijn/ noch ook van de groote gewulfsels onder de Kerke, en de overblijffsels der oudheyd, die in deselve bewaart worden. Ik wil ook niet ondernemen de beschrijving van het daar naast aanstaande Paleys, daar de schilderingh van de opene galery, en van veele vertreklen/ door Raphaël en Michaël Angelo gedaan/ soo kostelijk zijn/ dat het jammer om sien is/ dat soo kostelijken werk in de open lugt staat

De Kerken aldaar.

Beschrijvingh van een Paleys omtrent St. Pieters

ſtaat / en by gevolgh te haſt vergaan moet / gelijk het in veele plaatſen meeſt reeds geheel vergaan is. Ik konde niet nalaten in de Sala Regia, of de Koninklijke Saal, die voor de beroemde Kapel van Sixtus de vijfde, en over al beſchildert is / aan te merken / dat in eenen hoek desſelfs vertoont wordt de moord van den vermaarden Admiraal Coligni, Heer van Chaſtillon, en onder deſelve dese woorden geſchreven ſtonden: *Rex Colinii necem probat.* De Koningh prijſt de moord van Coligni. De groote lengte der galery aan d'eene / en van de boek-kamer aan d'andere zijde overhalt een menſch met groote verwonderingh. De Thuynen hebben veele en ongemeen koſtelijke beeldeniſſen, en eenige goede fonteynen, maar worden hier / en in het Paleys op het Quirinaal ſlecht onderhouden. En ſekerlijk / indien men meeſt in alle de Paleyſen van Romen maar wepnigh onkoſten deed / om 't geene met ſoo grooten koſten gemaakt is / in goede order te houden / ſy ſouden haar anders vertoonen / en met meer vermaak aangeſien worden. Veele dingen zijn'er aan de huyſen van Romen, die haar niet wel vertoonen. De deuren ſijn in 't gemeen ſlecht / en de ſloten noch ſlechter / uytgenomen in 't Paleys van den Prins Borgeſe, in welke / gelijk'er een ſeer groote verſamelingh is van de beſte ſchilderyen der grootſte Meeſters / die in Europa zijn / ſoo geven de deuren en ſloten desſelfs 't ooge ſulken wangenoegen niet / als men elders ontmoet. De vloeren der Paleyſen zijn alle van gebakken ſteen, welk ſoo gewelddigh ſlecht is / dat men de ſleghte proportie, die'er tuſſchen de vloeren en de overige geedeelten der huyſen is / niet ſonder misnoegen kon aanſien. 't Is waar / ſy ſeggen / dat haar lucht in de winter ſoo koud en voghtigh is / datſe haar vloeren met marmerſteen niet konnen leggen; en dat in de ſomer de hitte ſomtijds ſoo groot is / dat de planke-vloeren niet alleen van die hitte ſcheuren / maar ook van de wormen / die'er in groepen ſouden / opgegeten ſouden worden. Maar indien ſy in haar Paleyſen dienſt-boden onderhielden / om de vloer ſoo te ſchrobben, als men in Holland doet / daar de lucht voghtiger / en het climaat meer gewormte voortbrenght / ſouden ſy van de planke-vloeren die gevolgen / welke ſy voorgeven / niet hebben. Met een woord / daar is geen volk / 't welk aan het bouwen en voltrekken haarer Paleyſen en Thuynen of Luſt-hoven ſoo veel rijkdom te koſt leght / als de Italianen, en daar na ſoo wepnigh doen om deſelve te onderhouden. Ik merkte noch pets anders in haare Paleyſen aan. Daar is in der daad wel een groote rije van ſchoone vertrekken, de eene binnen de andere / die haar kamers uytmaakten / maar ik vond'er aan 't eynde van deſelve niet / noch waar haar ſlaap-kamer was / of de plaats geordonneert tot een aghter-trap, of kleder-kamer, of Kabinetten, of knegten-kamer of andere gevoeglijkheden / die tot gemak der vertrekken verepſcht worden. 't Is waar dit alles is wel voor een huys van Staat, in 't welk

meer

Digitized by Google

meer op de pzaght / als op andere gemakkelijkheden geſien wozd / niet ſoo noodſakelijk ; maar ik vond het ſelve gebzek in de hupſen / in welke ſy woonden ; ſoo dat men / niet tegenſtaande alle de koſtelijkheden van haar paleyſen, niet ſeggen kan / dat ſy in deſelve wel woonen ; en haar Thuynen, daar ſe haar niet op verſtaan / wozden noch ſleghter onderhouden als haar Paleyſen ; alleenlijk moet men hier van uytſonderen de Hoeve van Borgeſe, in welke niet alleen de muur met een groote meenighte van koſtelijke ſtutten gelijk als geheel bedekt is / maar ook beelteniſſen zijn / die ſommige van porphyrſteen, en andere van toetsſteen zijnde / groote verwondering verwekken. De geheele grond van dit / 't welk omtrent drie mijlen in ſijn omtrek heeft / en waar in ſes of ſeven woon-plaatſen zijn / is ſoo aangenaam gelept / dat my docht dat ik / daar in wandelende / in een park der Engelen was. De Villa Pamphilia, of de Hoeve van Pamphilius is beter gelegen / op een hooger grond / heeft meer water-werken, en tweemaal meer grond als de effen gemelde ; maar noch het huys, noch de beelteniſſen hebben pets by die andere / ook is de grond niet ſoo wel geozdoneert / noch onderhouden. Maar wat betreft het opſchikken der Paleyſen tot Romen, de publijke vertrekken zijn geheel vol ſchilderyen, maar die in welke ſy woonen zijn gemeenlijk opgeſchikt met rood Fluweel, of rood Damaſt, met een breede goude galon op elke breedte van het ſtof / en een gouden franje aan het boven en beneden-eynde ; Want men in Italien ſeer weynigh tapyten heeft. Ik ben dus van het generale geſight / 't welk ik u van het Paleys des Paus gaf / ver zijden getreeden. Ik heb'er reeds noch een gedeelte van gemeldt / dat my op nieuws ter zijden af ſal doen gaan / gelijk het wel verdient / en dat is de boekkamer en Bibliotheek van het Vaticaan. De plaats is ruym en groot ; maar 't geen daar in is / is veel grooter : want daar zijn ſoo veel boeken by malkanderen datſe het ooge van een menſch verbuilen. Daar is eerſt een groote Saal, en aan 't eynde van deſelve loopen twee galeryen aan beyde zijden / die ſoo ongemeen langh zijn / dat hoewel de helft der ſelven reeds met boeken voozſien is / men echter meenen ſoude / dat'er meer plaats vooz nieuwe boeken is / als de geheele wereld opt aan 't licht bzengen ſal. De Bibliotheek van Heydelbergh ſtaat alleen / en beſlaat de eene zijde van de galery / gelijk de Bibliotheek met de manuſcripten of geſchreven boeken van den Hertogh d'Urbino desſelfs andere zijde. Maar hoewel deſe laatſte vzy ſuyver en ſchoon zijn / ſijnſe echter ſoo oud niet als die van Heydelbergh. Als ſy merkten dat ik uyt Engeland quam / wierd my getoond 't boek van Koningh Hendrik de achtſte, over de ſeven Sacramenten, met een opdragt, met ſijn eygen hand geſchreven, aan de Paus Leo de thiende, gelijk ook een verſamelingh van eenige brieven, die hy aan Anna Bolin geſchzeven had / welken ſommige in 't Engelſch, andere in 't Franſch

Beſchrijvingh van Villa Pamphilia.

Van de Bibliotheek van 't Vatikaan.

Digitized by Google

namen / en de fijne handen herwerde / sagh hy aanstijts dat dese geen bastaerde dingen waren. In dese Bibliotheek sagh hy geen Latijnsche geschreven boecken / die seer out waren ; eenige weynige stukken van Virgilius sagh hy hier in Capitale, of Hoofd-letteren. Maar 't geene hy na een halven dagh / die hy op seekeren tijd in dese plaats toebragt / wegh nam / sagh hy op het tegenwoordigh swevende verschil tusschen de Heer Shelstraat, de Bibliothecarius, en d'Heer Mamburgh, over het Concilie van Constans. De twee poincten, over welke dat verschil is / sijn de woorden van het besluyt, gemaakt in de vierde sessie, en de confirmatie of bevesting der selver door den Paus. In de vierde sessie is / na uytwijsen van de Fransche geschreve exemplaren, een besluyt gemaakt / onderwerpende den Paus en alle andere persoonen / wie se ook mogen zijn / onder de authoriteyt van het Concilie, en dese te bestuyten / als ook onder de Reformatie, die het Concilie in het Hooft en de Leden voorgenomen had in 't werk te stellen ; hier door nu wordt niet alleen te kennen gegeven / dat het Hooft beforyen was, en daarom reformatie van doen had / maer het stelt ook soo directelijk het Concilie boven den Paus, dat dese sessie, door den Paus geconfirmeert zijnde / die / welke des Paus onfeylbaarheyd hoog stellen / niet mogelijk in 't woort stelt : voor indien de Paus Martinus, die dit besluyt goet gekeurt heeft / onfeylbaar geweest is / soo is dit besluyt altoos goet, en indien hy niet is onfeylbaar geweest / soo is ook geen ander Paus onfeylbaar. Op dit alles aenmerkte Shelstraat uyt sijn manuscripten, dat de woorden van een reformatie des Hooffs en der Leden, in het besluyt van dese sessie niet en stonden / en hy verstonde my verscheyde manuscripten, twee van de welke seekerlijk gehouden het setten des Concilii geschreven / en geheel niet gelijk waren / waarin dese woorden niet en stonden. Ick ken de hand en wijse van schrijven in die eeuwe al wel, en sal my niet moeyen over dese geschreven copyen licht te mogen te worden : maar hoewel de woorden daer en waren / echter waer 'er alsdan anders / die sterker van de opperheyd des Concilium boven den Paus spraken. Want daer is besloten / dat de Paufen en alle andere menschen verbonden waren haer de uytspraken des Concilium in saken des geloofs te onderwerpen ; welke woorden in tegendeel in de Fransche copyen niet gevonden en worden. Hier op seyde hy aan Shelstraat, dat de woorden in dese manuscripten my hoogher schenen te zijn / als de andere ; andermaal het woord reformatie, gelijk het een zijde van dat Concilie gebruykt wierd / voornamelijk op verbeteringe van misbruyken sagh / en menighmaal gepast wordt op de reglementen ontrent de Kloester-orders, wanneer selfde tot een naukeuer onderhoudinge van de regulen haerer order gebracht worden / soo dat / hoewel het Concilie een reformatie beyde van het Hooft en van de Leden suffocerende / ick daar niet meer in kende sijn / als dat ook eenige en-

En wat den Autheur daar in vond ; nevens sijn redeneering daar over.

geregelt-

gheregentheden/ in het Pausschap ingeslopen waren/ en verbeterd moesten worden/ 't welk selfs van die/ welke des Paus onfeylbaarheyd vast stellen/ niet gelaghenen wordt: maar een onderwerping aan 't Concilie in saken des Geloofs, 't welke in de Roomsche manuscripten onwederlegelijk vast gestelt wordt/ is een onwederlegelijk bewijs tegen de onfeylbaarheyd van den Paus, en 't voorst Geloof dan sou ruymen bestaans niet hebben/ alsmen niet eenige geest aan het woord reformatie. Maar dit onderscheyd dat er in sulken gewigtigen point is tusschen de Manuscripten van soo een laten verhandelingh/ gaf my gelegentheyd om daar upt aan te merken de groote onsekerheyd der Traditien, voornamelijk in saken die noch bey voorgeer voor onsen tijd gepasseert zijn/ nademaal 't geene soo lange gehandelt is/ in de Manuscripten soo verschoppentijds voorgestelt wordt; en eyndelijk dat van Paris en Romen schijnen alle mogelijke behendigheyd van staat opgeslagen te geben. Aangaande de beveyligingh van die besluyt door den Paus, 't is seker/ dat de Paus Martinus voor een generale Bulle het Concilie van Constants in 't geheel bevestight heeft: maar dat hy daar benevens een besondere Bulle, gelijk Sheldraat my verseekerde/ sonde gemaakt hebben/ waar in hy al de besluyten/ die hy bevestight heeft/ noemde/ onder welke dan dit van de opperheyd des Concilium boven den Paus niet gemeent wordt/ schijnt my van veel grooter gewighte te zijn/ en daarom verdoght in het originele van die Bulle te sien/ alsoo er billijke reden schijnt hier in een verdigtsel te vermoeden. Hy beloofde my sijn beste te doen/ hoewel hy my voorsepde/ dat/ die Bulle soo langh bewaart en toegesloten zijnde/ het niet wel te doen sonde zijn. Maar als ik des volgenden daaghs quam in 't hof/ om dese te sien/ konde hy het niet bygebraght worden/ doch hy verseekerde my dat/ indien het niet den laatsten dagh van mijn verblijf voor Romen was/ hy onder sonde gesocht hebben/ om my het originele te doen sien. Dus is dat het al/ dat sij rakende de seekerheyd van dese Bulle seggen kan. Maar genomen dat er in waarheyd sulken Bulle was/ konde ik echter aan de Heer Sheldraat niet toestaan/ dat de generale Bulle van bevestitingh voor de andere/ welke de besluyten in 't besonder opteld/ behoorde bepaalt te worden; want nadien die particuliere Bulle niet ontdekt is/ voor dat hy se uytgevonden heeft/ schijnt die onder de hand gemaakt/ en niet/ gelijk de gewoonte daar van is/ per Consistorie gepasseert te zijn; en indien het soo is/ soo is het een stuk van bedrog geweest/ van welke men in die eeuwe geen gerught heeft moeten maken/ en daarom heeft in het disputt, 't welk er tusschen den Paus en het Concilie van Basel over dit selve point was, geen van beyde van die Bulle gewagh gemaakt/ soo dat se nu nergens toe en dient/ als om de konsten en bedriegeryen van dat Hof te ontdekken/ dat het namelijk op die selve tijd/ wanneer de gelegentheyd der saken den Paus noodsakte om de besluyten van het Concilie te bevestigen/ heymelijk een

Bulle gepractiseert heeft / van welke men in een andere eeuw gebruik soude konnen maken / om de authoritept van de generale goet-keuring te krenken en tegen te spreken: en derhalven kan dese gepretendeerde Bulle de andere niet bekrimpen. Daar waren noch eenige andere dingen / die ook hier op sloegen / en my van Shelstraat getoont wierden / maar dit het gewichtigste geweest zijnde / noem ik dat alleenlijk.

Eenige geleerde Mannen die te Romen zijn.

Ik sal u hier geen breed register van de geleerde Mannen, die tot Romen zijn / maken. Bellori is na sijn verdienste vermaart wegen sijn kennis van de Griekſche en Egiptiſche Oudheden, en voor al van 't geen de uptleggingh der Heydenſche verdigtſelen en Superſtitien betreft; hy heeft een hantoor / dat met 't gene daar op ſlaat koſtelijk voorſien is. Fabretti is met reght beroemt wegen sijn verſtant ontrent de oude Roomſche gebouwen en haar bouw-konſt. Pater Fabri is het voornaamſte cieraat van het Collegie der Jeſuieten, en gaat de gemeene ſoort in de Philoſophie, de Mathematica, en de Kerkkelijke geſchiedeniſſen verre te boven. De Abt Nazari, aan welke ik meest verpligt ben / heeft een algemeen geſigt en kennis van alle deelen der geleertheyd / maar heeft hem ſelven voornamelijk gelept op de Philoſophie, en de Mathematica, en is een Man van ſulken aantrekkelijkken beleeftheyd, en onthaalde my ſoo beſonder wel / dat ik hem dank weet alle de dingen / die ik gemelt heb / en die ik de eer gehad heb te ſien / en ſchuldigh ben alle de erkentenis van hoogh aghtingh en dankbaarheyd / die ik van hem eenighſins uptdrukken kan.

Lof des Cardinaals d'Eſtrée.

In den Cardinaal d'Eſtrée ſiet men alle de voordeelen / die de hooge afkomſt, de groote goederen, en een edelmoedige beleeftheyd pemand geben konnen / en een mate van kenniſſe, die 't geen van een perſoon van ſulken rangh verwaght kan worden verre te boven gaat; Gelijk hy d'Heer Launoy, een der geleerdſte Mannen / van deſe eeuwe / onder sijn beſchermingh aengenomen heeft / die dan ook veele jaren by hem heeft gewoont / ſoo is 't blijkelijk / dat hy door den ommegangh met ſulken ongemeenen Man veel gevordert heeft.

En die van den Cardinaal Howard.

Aangaande de kennis der Godgeleertheyd, daar is nu niemand van dat Collegie, die tegen hem op magh. De Cardinaal Howard is in Engeland te wel bekent / als dat hy van my behoeft beſchreven te worden. De verheffingh van hem tot sijn tegenwoordigen ſtaat heeft hem in 't minſte niet verandert; hy heeft al de aengenaamheyd en beleeftheyd, die wy in Engeland in hem geſien hebben / en behoud noch in 't midden van de weerdigheyd van 't Scharlaken de opregte eenvoudigheyd en nedrigheyd van een Monik, en gelijk hy alle edelmoedige ſorge voor 't belangh sijner Lands-genooten draaght / die men van hem verwaghten kan / ſoo heb ik deſelve bevonden met ſoo veel teikenen van sijn goedheyd voor my / die alle gemeene beleeftheyd te boven gingh / dat ik deſelve niet genoegh erkennen kan. My wierd geſept / dat de Biecht-Vader van den Paus een ſeer ongemeen Man was

in

in de Oosterſche geleertheyd, die in Romen maar wepnigh bekent is. Hy is een Meester in de Arabiſche Taal, en heeft / gelijk de Abt Nazarius verhaalde / 't geleerdſte boek tegen de Mahometanen geſchreven / 't welk de wereld oopt geſien heeft / maar 't is noch niet gedruckt. Hy woont tot Romen ſoo veel niet geacht / als hy wel elders ſoude / want / alſoo de Godgeleertheyd der School-Leeraars, en der Caſuiſten de Godgeleerde hier meest doet achten / en ſijne ſtudien hem op een anderen wegh gebracht hebben / ſoo woont hy niet geacht / gelijk 't behoort / en mogelijk komt de kleyne achtingh, die de Paus van geleerde Lieden heeft, ook eenighſins te ſtrecken tot nadeel van ſijn Biecht-Vader, want 't is ſeker / dat'er nu een regeeringh is / welke de geleertheyd wepnigh aanmoedight.

Aanmerckingh op d'algemeene verachtingh der Romeinen ontrent de Pauſen.

Over de algemeene verachting, die alle de Romeynen hebben van het tegenwoordige Pausſchap, maakte pemand my een vermakelijke aanmerkingh. Hy ſeyde / de Pauſen, welke voor gehad hebben haar geſlacht te verheffen, als ſy ſagen / dat dit haar onder d'opſpraak des volks bracht / pooghden dat altijd door andere dingen / die de gemoederen des volks verſachten konden / voor te komen. Niemand / ſeyde hy / heeft meer gedaan met Romen te vercieren, St. Pieter, en de boek-kamer te voltrecken / en de Stad met water te voorſien / als de Paus Paulus de vijfde, hoewel hy op die ſelve tijd ſijn Familie niet vergat; en hoewel de andere Pauſen, die haar Familien hebben groot gemaakt / ſulke uytſtekende dingen ontrent de Stad niet gedaan hebben / als deſe / echter ſijn'er veele overblijfſels van haar heerlijkheyd en pracht nagelaten. Maar die / welke hare Familien niet bevoordert hebben / ſchijnen gevoordeelt te hebben / dat dat alleen genoegh was / om haar reputatie ſtaande te houden, en hebben alſoo niet veel gedaan om haar Regeering aan haar Onderſaten ſmakelijk / of aan haar nakomelingen pryſſijk te maken. En 't is bly openbaar / dat de tegenwoordige Paus daar wepnigh zorge voor draagt. Sijn leven is ſeerlijk goet / en bly geweeſt van alle die openbare ergerniſſen, die in de wereld een geſchreeuw maken / en daar is tegenwoordigh binnen Romen een goede order / die ten hooghſten verdient geprezen te worden; want publijke boosheden mogen en moeten daar niet geſien worden. Sijn nuchterheyd en matigheyd is ongemeen: pemand verſekerde my / dat de onkoſten tot ſijn tafel geen kroon daags waren / hoewel dit noch te kort komt by 't geene Sixtus de vijfde dede / die ſijn Hofmeeſter order gaf voor ſijn eeten elken dagh niet meer als vijf-en-twintig bajoccos, welk ſoo veel als achtien Engelſche penninge zijn / dat is / ſoo veel blanken, te beſteden. De Paus is geweldigh beſorgt voor ſijn geſondheyd / en als hy maar de minſte onſteltenis heeft / ſlupt hy hem in ſijn kamer op / en houd meenighmaal op de minſte ſiekte hed langer tijd. Maar ſijn Regeering is ſtrengh / en ſijn Onderſaten ſijn gerui neert.

Digitized by Google

Uitwerkingh der armoede van een Natie.

Hier komt my pets in den sin / 't welk mogelijk niet sonder goede fondamenten sal zijn / dat namelijk de armoede van een Natie een Land niet alleen ontvolkt / de menschen verjagende / maar ook de natuurlijke vruchtbaarheyd der Onderssaten verswakt ; want gelijk mannen en vrouwen / die wel gekleed zijn / die goed voedsel hebben / en die door gedurigen arbeyd, en hertbrekende bekommernissen / die de armoede meede brengen / niet afgesloofd en zijn / lustiger moeten zijn / als die door armoede en gebrek gedrukt worden / dat 't eene beter gesteld is tot voortsettingh sijnes selfs als d'andere : 't welk my klaarder voorquam / wanneer ik de vruchtbaarheyd van Geneve en Switserland met de onvruchtbaarheyd / die in geheel Italien de overhand heeft / vergeleek. Ja het trekt die gemeene exempelen van sulken overvloedigen voortsettingh des geslagts te Geneven gesien. D. Tronchinus, die Professor der godgeleertheyd, en de Vader was van den verstandigen en oorbaren Professor van dien selven naam / steet in sijn acht-en-seventigste jaar, wanneer noch honderd en vijfthien persoonen leefden / die of van hem voortgesproten / of welke aan die van hem voortgesproten waren / gerekent sijnde / hem Vader noemde. En d'Heer Calandrini een godsalighen en yverigen Predicant in die selve Stad / aansienlijgh aan het geslagt der Calandrineti, die nefferis de Turretini, de Deodatis, en de Bourlamacchis en eenige andere / de reformatie voor ontrent honderd-vijftig jaren hinder-nissen hebbende / haare gedoochte-plaats Lucca verlaten / en haar na Geneve nedergeslagen hebben. Deze is nooit seven-en-veertig jaren dood / en nochtans zijn'er reeds honderd en vijf persoonen / die van sijn Broeders en Susters voortgesproten / of aan de selve gerekent zijn / soo dat / indien hy tot sijn tachtigste jaar leeft / en dat gestaagh soo vermeenigvuldight / als het gedaan heeft / hy eenige honderden sal komen sien / die hem op die wijse bestaan sullen ; maar diergelijke word in Italien niet gevonden.

Fonteinen te Romen.

Daar is niets / dat een vreemdeling tot Romen meer vermaakt / als te sien de groote Fonteynen, die 't eene op alle hoeken zijn. De oude water-leyding, die Paulus de vijfde vernieuwt heeft / komt uyt een vergaderingh van sestingh-aders / die vijf-en-dertig mijlen van Romen afgelegen zijn / en loopt die geheele weegh over op een water-gang in een gemaakt Canaal, 't welk meer een Rivier als een Fonteyn gelijkt. Sy is verdeelt in vijf verschepene Fonteynen, van de welke sommige het water omtrent een boer in 't vierkant uytgeven. Die van Sixtus de vijfde ; de groote Fonteyn van Aqua Travi, die wel geen vierkantigheyd heeft / maar een wonderlijken overvloed van water uytwerpt ; de heerlijke Fonteyn op de markt / genaamt Piazza Navona, die wonderlijk groot is ; de Fonteyn op de markt van Spagna, die voor S. Pieters Kerk, en voor het Paleys van Farneſe, en veele andere / voorsien Romen soo overvloedig / dat byna elk particulier huys een altijd-loopende Fon-

teyn

zeyn heeft. Alle dese/ segh ik/ sijn wel schoone cieraaden der Stad/ maar brengen boven dat een voordeel mede/ 't welk niet genoegh geroemt kan worden/ en doet ons grooter en beter bevattingh maken van die/ welke de Stad met een der voornaamste vermakelijkheden en gemakken voor 's menschen leven versorght/ als van andere/ die milioenen besteed hebben/ enkelijk om met het veel geven van water het oogh wat vermaak aan te doen/ daar dat geld nochtans beter en voordeeliger soude besteed zijn/ en meer kracht gehad hebben/ om haren roem voor altoos te doen blijven/ als het/ gelijk de Romeynen hare schatten deden/ om de groote Steden met water te voorsien/ besteed was.

Daar is tot Romen een algemeene beleeftheyd, die 'er onder alle soorten van menschen de overhand heeft. Dese nu vloeyt ten grooten deele uyt haar Hooft-regeeringh, want alsoo elk een alle de voordeelen van desen Staat genieten kan/ (aangesien een slecht Kerkelijk persoon kan worden een Monsignori, dat is/ mijn Heer de Prelaat, en een der selven kan sijn een Cardinaal, en uyt die kan 'er een tot Paus gekoren worden) soo betoont elk een ontrent andere menschen een nauwe en nette eerbewijsingh/ alsoo ni. mand weet waar een ander toe komen kan. Maar dit veroorsaakt ook/ dat de betuygingen van hooghachtingh en de vriendelijkheden soodanigh ontrent alle soorten van menschen sonder onderscheyd gepleeght worden/ dat men 'er niet veel staat op behoeft te maken. Beleeftheid gemeen tot Romen.

Alle de omgangh/ die men te Romen heeft/ is in 't gemeen om van nieuwe tijdingen te spreken, want hoewel daar geen nieuwe tijdingen gedrukt worden/ nochtans is men versekert in de Antichambres der Cardinalen (daar/ indien de Cardinalen wat in aansien zijn/ die t'samen komen/ welke yets van haar te versoeken hebben) al het nieuws van Europa neffens veele speculatien over 't geene 'er omgaat/ te hooren. Aan 't Hof van de Koningin van Sweden verneemt men altijd 't geene Duytschland en het Noorden raakt: dese Princes, welke altijd behoort te regeeren onder die een ware smaak en achtingh van verstand en geleertheyd hebben/ heeft altijd in haar vertrek-plaatsen de beste vergaderingh van vreemdelingen/ en haar beleeftheyd/ neffens de groote veranderingh/ die sy in haar ommegangh weet te maken/ maakt datse de voornaamste van alle levendige seldsaamheden, die men binnen Romen sien kan/ is/ om nu niet haar eygen woord/ 't welk sy tot my selfs gesproken heeft/ te gebruyken/ datse nu een van de antiquiteyten of oudheden van Romen wierd. Van den omgangh onder de Menschen aldaar.

De Ambassadeurs van de Kroonen, die hier anders als aan eenigh ander Hof leven/ en de Cardinalen en Prælaten van verscheyden Natien, die alle hier als tot haar middel-punt t'samen komen/ maken dat 'er in Romen meer nieuws is als elders/ want de Priesters en de mannen van de Religieuse Orders schijnen in haar brieven wijdloopiger en met meer beson- Nieuwe tijdingen meer te Romen als elders, en waarom.

besonderheden / als eenige andere soort van menschen. Maar die haar stellen om hier yets te versoeken / sijn veroordeelt om tijd te quisten, 't welk / alsoo het vry langh duurt / wel behoorde vergolden te worden. Voor yemand / die werk maakt van de Studie der oudheden, schilderyen, beeltenissen of sang-konst, is daar toe meer gelegentheyd hier / als in al het overige van Europa; maar indien yemand in dese dingen geen smaak en heeft / sal hy een plaats / daar de ommegangh maar met generale woorden geschiet / en weynigh oprechtigheyd of openhertigheyd plaats heeft / en by gevolg weynig verstaan word / wat vriendschap is / haast moede zijn.

Van 't leven der Vrouws-persoonen alhier.

De Vrouws-persoonen beginnen hier wat meer met menschen om te gaan / hoewel een Natie, die van natuuren jaloers is / aan haar niet wel een groote vryheyd toestaan sal in een Stad / die van Kerkelijke persoonen gelijk als t'samen hanght: want dewijl de vryheyd om eygen Vrouwen te hebben haar benomen is / heeft men vreese / datse somtijds met de Vrouwen van andere te stout zijn. De vryheden / genomen in het Paleys van den Connestabel van Napels, hebben / alsoo die geen bepalingh hadden / de Romeynen een groot ongenoegen gegeven. Maar de Hertogin van Bracciano, een Fransche Vrouw, heeft door de volmaakte voorsichtigheyd van haar ommegangh in het midden van alle onschuldige vryheden van een Adelijke conversatie, grootelijks het crediet van die vryheden / die de Me-Vrouwen en Juffrouwen aan de andere zijde der bergen met alle sedigheyd en deughtsaamheyd gebruyken / herstelt: want sy ontfanght op gesette tijden in publijke vertrekken de Visiten, en maakt door de lustigheyd en levendigheyd van haar ommegangh / dat haar Hof de vermakelijkste vergaderingh voor de vreemdelingen is / welke in een van de Paleysen der Italianen tot Romen te vinden is.

Ik sal niet ondernemen 't oude of hedensdaagsche Romen te beschrijven / als 't welk soo meenighmaal / en soo wel gedaan is / dat'er tot het gene alreede daar van aan 't light gebraght is / niets bygevoeght kan worden. 't Is seker / dat / wanneer men in het Capitolium is / en het arme overblijfsel van 't gene het eens geweest is / aldaar siet / hem selven qualijk verbeelden kan / dat het eertijds een Kasteel geweest is / dat op een bergh gelegen een belegeringh der Gaulen heeft konnen uytstaan. De Rotse, Tarpeja genoemt / is tegenwoordigh soo laagh / dat men het nu geen groote saak soude aghten / om uyt vermaak van deselve af te springen. De grond is ook aan de eene sijde soo veel niet verandert / dat men soude oordeelen deselve aan de andere sijde veel meer verandert te zijn. Want de triumph-boogh van Severus, die aan den voet van de andere sijde des berghs is / is niet meer als twee voeten onder de aarde / gelijk het groote Amphitheater, of rond Schouwburgh van Titus niet meer als drie voeten lager als de vlakke grond geson-

geſonken is. Men ſiet in het Capitolium veele ſchoone overblijffels van oudheyd, maar daar is'er geen dat heerlijker / en van meerder voordeel is / als de Tafelen van de Wetten harer Burgermeeſteren, die men aan hare muuren leeſt: ook ſijn de opſchriften op de Pylaar, die men Columna Roſtrata noemt / van de tijd des eerſten Phœniciſchen of Puniſchen Oorlogs af oud zijnde / bupten twijfel de weerdighſte oudheyd / die'er binnen Romen is. Hier van daan vindmen de geheele wegh over / die de heylige genoemt word / ſulke overblijffels van het oude Romen in de tuynen van de Tempelen, in de Triumph-bogen, in de Galeryen, en de andere overblijffelſs van dat heerlijk ligbaam / die / gelijkmen deſelve niet te veel ſien kan / t'elkens als men ſe ſiet een menſch verwekken om een groote verbeeldingh van die Republijk te maken / en met groot vermaak doen gedenken en aanmerkingh maken op 't geene men in ſijn jeughd geleert heeft. Van de hoogte des Kloſters van Araceli heeft men een volkomen geſicht van de geheele uytſtrekkingh der Stad Romen, maar het is nu / om na de letter te ſeggen / *ſeges ubi Roma fuit*, een veld daar Romen geweeſt is: want die deelen der Stad / die eertijds meeſt bewoont waren / ſijn nu gemaakt tot groote Tuynen, of / gelijk ſy deſelve noemen / tot wijngaarden, van welke ſommige de ruymte van een halve mijl bebatten. De groothepd dan de Roomſche pracht en dertelheyd is grooter / als 't geene men daar van bedenken kan: het wonderlijk Schouwburg of Amphitheater van Titus, 't welk bequaamlijk vijf-en-tachtig duyſend aanſchouwers bevatten konde. De groote ruymte van de *circus maximus*, dat is / de grootſte cirkel, de kluyſen, in welke de wateren / om de badſtoven van Titus met water te voorſien / opgehouden wierden / en voor al de badſtoven van Diocletianus, hoewel ten tijde van het verval des Rijks gebouwt / gaan de hedensdaaghſche gebouwen ſoo verre te boven / dat 'er geen plaats ſelfs is / om d'een met d'ander te vergelijken. De uytſtrekkingh deſer badſtoven is meer als een halve mijl in ſijn omtrek: de grootte der plaatſen / in welke de baders moghten ſwemmen / van welk de Kerk der Carthuyſers, die noch in in 't geheel is / een is / en de meenighte van de grootſte pijlaren alle van eenen ſteen, zijnde ſchoon geblakte marmerſteen, ſijn altemaal dingen / die onſe laatere eeuwen niet maken konnen. De cierlijkheyd van haar Tempels, en van de Pleynen voor deſelve zijn verwonderlijk / beſonder die van de Rotunda, of de ronde, welkers maakſel van bupten ſiecht / als zijnde enkelijk van gebakken ſteenen, ſich opdoet / maar echter een trots gebouw is; want deſelve is boogs-wijſe opgetrokken / en echter iſſer in desſelfs top een opening gelaten / die recht over gemeten zijnde voor dertigh voeten is; deſe openingh / gelijkſe het eenige venſter van de Kerk is / ſoo geeftſe in de Kerk light genoegh / en is het wonderlijkſte ſtuk van bouw-konſt / 't welk opt gemaakt is. De Pylaren van desſels pleyn

Digitized by Google

ſijn ook het ſchoonſte werk van Romen, want ſy ſijn de hooghſte en grootſte / die men ergens van een ſteen ſien kan. 't Getal deſer oude Pylaren, met welke niet alleen veele Kerken / voornamelijk die van St. Maria Maggiore, en St. Jan te Lateranen, maar ook ſelfs veele particuliere huyſen verciert / en van welke ſoo veele ſtukken in alle ſtraten van Romen zijn / vertoont klaarlijk de onmatige dertelheyd van de oude Romeynen in haar gebouwen; nadien het houwen en halen van ſelfs weynige deſer Pylaren meer als tegenwoordigh de geheele Paleyſen gekoſt moet hebben / als zijnde ten meerder deel uyt Griekenland overgebracht. Veele deſer Pylaren ſijn van Prophyrſteen, andere van Jaſpis, andere wederom van gecoleurde / doch de meeſte van Marmerſteen. De twee Colomnen van Trajanus en Antonius; de twee Paarden, die op Mount Cavallo ſtaan / en de twee andere Paarden voor het Capitolium; (welke echter 't poſtuur en de beweginghe van de andere niet en hebben) het kopere Paard, 't welke Marcus Aurelius gelooft word daar gebracht te hebben. De overblijfſels van Neros Coloſſus, of groote beelteniſſen. De Tempel van Bacchus by de grafplaats van St. Agnes, die van alle de oude Tempelen noch meeſt volkomen / en minſt bedorven is. De groote Tempel van de Vreede; die van Son en Maan; die van Romulus en Remus (welke ik aangemerkt heb als het oudſte gebouw / dat'er noch overigh is / want het is ſo kleyn en ſlecht / en ſtaat op ſulken plaats / dat / het niet ongeſchonden had konnen blijven ſtaan / doen Romen ſoo koſtelijk begon te worden / ten ware men het om ſijn oudheyd ontſien had). De veelvoudige andere Galeryen, en Bogen van Severus, van Titus, en van Conſtantinus, in welke laatſte men ſiet / dat de beeldhouwingh van deſe eeuwe by ſlechter is / alsſe wel eer geweeſt is / alleenlijk kan men op het bovenſte desſelfs uyt eenigh loofwerk ſien / datſe beter gemaakt / en ouder is; en 't geen al 't overige te boven gaat / de meenighvuldige en groote waterleydingen, die van ſoo verre en van alle zijden derwaarts komen. Deſe alle ſijn dingen / die een menſch / ſoo hy hem ſelven een verbeeldingh van de grootte deſer Republijk, of liever van dit Keyſerrijk voorſtellen wil / niet genoegh ſien kan. Daar ſijn veele beelteniſſen en pylaren, als ook andere koſtelijke oudheden ſedert honderd en tachtig jaren van de tijd van Paus Leo de thiende af / uyt de aarde opgegraven; alſoo die niet alleen de grootſte Voorſtander van konſten en geleerdheyd was / die'er mogelijk opt geweeſt is / maar ook de genereuſte Vorſt, die'er opt regeerde; want hy was het / die de oudheden van Romen, welke tot ſijnen tijd toe ten meerderen deele onder de aarde verborgen lagen / eerſt heeft doen op ſoecken; en ſoude / ſoo hy niet / wegens ſijn godloosheyd en godverloocheningh ſoo ergerlijk geweeſt was / (daar hy noch ſijn Hof hem ſelfs niet eens over ſchaamde) een der voornaamſte Mannen van eenige eeuwe geweeſt zijn. Straks na hem

gaf

gaf Paus Paulus de derde de grondt van den bergh / genoemt Monte Palatino, aan sijn Familie. Maar my wierd geseyd / dat men in dit groote stuk Lands / daarmen / nadien het de ruyne van het Paleys der Roomsche Keysers is / na de meeste en kostelijkste Antiquiteyten had moeten omsien / nopt nauwkeuriger na deselve gedocht heeft / soo dat / als'er een curieus Prins opstaat / die veele menschen / om desen bergh op en neer te graven / in 't werk stellen wil / wy een nieuwe vertooninghe van de Roomsche oudheden te verwachten hebben. Doch alle dese dingen souden geheele boeken verepsschen / en daarom heb ik dese alleen genoemt / om dat ik tot de wijdloopige beschrijvingen / die'er soo menighmaal van gemaakt zijn / niets bydoegen kan. Ik sal ook niets seggen van de hedendaagsche Paleysen, of de verciertingen derselven / 't sy door schilderyen, 't sy door beeldenissen, alsoo dat saken zijn / die een mensch soo verre vervoeren / dat men eens in soo overvloedigen stoffe ingetreden zijnde / hem selven in de beschrijvingh van dat geene / daar men toe gebraght is / niet wel bedwingen kan. Het getal der Paleysen is groot / en elk een derselven geeft een ryckliger werk genoegh om die te besien / tot dat een nieuw hem het voorgaande doet vergeten. Maar 't is waar / dat die van Borgese, van Palekina, en van Farnese pets in haar hebben / 't welk sulken indruk in een mensch nalaat / die door geen nieuwe voorwerpen verset kan worden: want het laatste gemelde / gelijk voor 't selve een schoon vierkantigh Pleyn is / op 't welk twee groote Fonteynen staan / soo sijn de beeldenis van Hercules en de Stier, die beneden zijn / en de galeryen om hoog onwaardeerlijk. De solderingh van de galery is een der beste schilderstukken / die'er zijn / zijnde alle van de hand van Carrachio; in dese galery sijn meer hoofden van de Griekssche Philosophen en Poëten, als ik ergens by malkanderen gesien heb. Wat van Homerus en van Socrates behaaghden my meest / voornamelijk dat van den laatsten / 't welk / gelijk het bupten tegenspreken een oprecht oud stuk is / soo heeft het alle de kentekenen / die ons Plato en Xenophon van Socrates geven / een platten neus / een breed aangesight / een neerslachtigh gesight / en sleghte gedaante / welke die groote Philosooph had; soo dat ik my niet genoegh t'elkens derwaarts / om 't selve te sien / keeren konde / en vond hier meer vermaak in als in alle wonderen van den Stier, die echter uyt een Marmersteen tot sulken beeld uytgehouwen is; soo sijn'er soo veel de beeldhouwers-konst aangaat / sulke fouten in / dat / hoewel het alles uytterraten graap is / men echter siet dat het de nettigheyd van de beste tijden niet en heeft.

Beschrijvingh van eenige Paleysen.

Aangaande de Kerken en Kloosters tot Romen, gelijk die een mensch met haar getal, met haar grootheyd, en met de kostelijkheyd der gebouwen / opschriftingh / schilderijen / en andere verciersels verbaast maken / soo verlies een vreemdelingh hem selven daar in / want het

Beschrijvingh der Kerken, enz.

Digitized by Google

Klooſter, 't geen men laatſt ſiet / is t'elkens het wonderlijkſte. Maar ſ'ik beken / dat dat van Minerva, 't welk nu de Dominicanen hebben / en in welke de Inquiſitie-kamer ſit / yemand die tot Romen komt / een merkelijken indruk en verwonderinge geeft: want een Ketter, ten ware hy groote dwangh begingh / heeft daar ſelfs niet te vreeſen; en de armoede, die'er in de geheele Stad is / doet haar met het wel onthalen der vreemdelingen / van wat Religie ſy ook mogen zijn / haar intereſt ſoo wel waarnemen / dat niemand aldaar behoeft bedreeft te zijn / om 't welk te erkennen ik meer als gemeene reden heb / als die gewaghr hebbende derwaarts te gaan / na alle vryheyd / die ik genomen heb om mijn oordeel en gedaghten van de Kerk en Stoel van Romen op te ſchrijven; echter / niet tegenſtaande ik aan alle / met welke ik daar omgingh / wat bekent was / van alle ſlagh van menſchen / in 't beſonder van de Engelſche en Schotſe Jeſuieten, die wel wiſten / dat ik geen vriend van haar Order was / met alle mogelijke beleeftheyd bejegent ben.

In de galery van de Engelſche Jeſuieten ſagh ik onder de Schilderijen van haar Martelaars, Garnet niet / om dat mogelijk die naam ſoo wel bekent is / datſe voor alle vreemdelingen een Schilderije met ſulken naam niet vertoonen derven / maar Oldcorn, ſynde een min bekende naam / hanght daar onder haar Martelaars, hoewel hy al ſoo klaar als de andere / van ſchuldigh aan het Buspoeder-verraad geweeſt te zijn / overtuyght was; en 't quam my wat vreemd voor / te ſien / dat in een tijd / daar de Schrijvers van haar Societeyt om andere redenen niet dienſtigh geoordeelt hebben de waarheyd van die t'ſamenſweeringh te loochenen / een Jeſuiet, die van de vuylſte misdaat / die'er ſijn kan / overtuyght is / noch onder haar Martelaars gerekent wierd. Inſgelijks ſagh ik daar het origineele van die Prophetyen, die op Engelland lien, welke de Jeſuieten tot Romen ontrent feſtigh jaren gehad hadden / en daar ik voor eenigen tijd een Copy van gekregen had: en bevond / dat mijn Copy goet was. Ik had het geluk op de Kermis en het Feeſt van St. Gregorius, welke eenige dagen duurde / te Romen te zijn. De Hoſtie wierd in ſijn Kerk vertoont; en alle / die daar quamen / gingen van daar na de Kapel, 't welk eertijds ſijn Hups geweeſt is / daar ſijn Beeltenis en de Tafel, daar hy de arme diende / bewaart worden. Ik ſagh'er ſulken meenighte van Menſchen / dat men gemeent ſoude hebben / dat geheel Romen daar t'ſamen geloopen was: Sy knielden altemaal voor ſijn Beeld / en een gebed tot het ſelve geſproken hebbende / kuſten ſy deſſelfs voeten, en elk een raakte met ſijn Pater-noſter de tafel / als hoopende eenige kragt daar van te trekken. Ik ſal niets meer ſeggen van de verſchepden Obelisken, of ſpitsopgaande Columnen en Pijlaren, die in Romen zijn; noch van de vermaarde Kapellen, die in ſommige groote Kerken zijn / gelijk in 't ſon-

Digitized by Google

sonder die van Sixtus de vijfde, en Paulus de vijfde in de Kerk St. Maria Maggiore genoemt; noch ook van de Water-werken op het Quirinaal, het Vaticaan, en in veele van haar wijngaarden. Ik wil ook niet dupten Romen gaan om Frescati te beschrijven: (want Tivoli heb ik niet gesien.) De jonge Prins Borgese, die soo wel om sijn geleertheyd als om sijn deught een roem van Romen is/ deed my de eer/ om myn neffens de twee geleerde Abten Fabretti en Nazari derwaarts te laten brengen/ en onthaalde my daar soo heerlijk/ dat het hem beter voegde sulks te doen/ als my/ om soo onthaalt te worden. De Water-werken in het Paleys van Aldobrandino hebben een kostelijkheyd in haar/ die al 't geene ik opt in Vrankrijk gesien heb/ te boven gaat; de vermengingh van de wind met het water/ die gelijk als een onweder en donder maakt/ is fraay. De Water-werken van de Ludovisios, en den bergh genoemt Monta Dragone hebben insgelijks een natuurlijke schoonheyd en grootte: maar de kostelijkheyd, die men in alle Plaatsen van Italien binnens huys vind/ en de armoede, die men dupten alles sies/ sijn dingen/ die met malkanderen geheel niet accoordeeren; en 't is by waarschijnlijk/ dat een groot gedeelte van haar bewegelijke goederen eer langh na Vrankrijk verhoert sullen zijn: want soo dra'er een Schildery of Beeld, dat van groote waardije is/ te koop gestelt word/ soo koopen die/ welke van den Koningh van Vrankrijk daar toe gehouden worden/ deselve straks op/ soo dat die Koningh, gelijk hy reeds de meeste Schilderijen, die in Europa zijn/ by malkanderen heeft/ na alle waarschijnlijkheyd binnen weynige jaren de voornaamste schatten van Italien, t'samen brengen sal.

Dus ver heb ik u/ 't geen my tot Romen aanmerkens waardigst scheen/ verhaalt. Ik sal hier byvoegen een seer ongemeen voorval van een natuurlijke Historie, die binnen twee jaren herwaarts aldaar voorgevallen is/ welke ik eerst van de twee geleerde Abten Fabretti en Nazari gehoort heb/ en van welke ik daar na meerder seekerheyd gebragen heb van den Cardinaal Howard, die een uyt de Vergaderingh der Cardinalen is geweest/ die de saak ondersoght en daar oder geoordeelt hebben. Daar waren ontrent Romen twee Bagijnen, de eene/ soo ik onthouden heb/ was in de Stad, en de andere niet ver daar van daan/ die/ na datse eenige jaren in een Bagijne-klooster geweest waren/ een vreemde veranderingh in haar natuur vernamen/ soo dat in d'eene allenskens 't Vrouwelijke geheel veranderde/ en hoewel de andere niet soo geheel veranderd wierd/ echter was het sightbaar/ datse meer een Man als een Vrouw was; de saak wierd dan onderhoght. Men soude seggen/ dat dese twee altijd waren geweest 't geene men sagh datse waren/ maar datse in een Bagijnen-klooster soo verkleed gegaan zijn/ om haar beestelijke wellustigheyd te voldoen. Maar/ als ik dit voorwierp/ wierd my geantwoord/ dat/ gelijke de Vrouwelijke borsten,

Digitized by Google

dieſe gehouden hebben / deſe tegenwoerdigh ten grooten deele wegh-
namen / alſoo ook ſoo veel bewijſen en blijken gegeven waren / datſe
in der daad Vrouwelijk waren geweeſt / dat'er geen reden overigh
was / om daar aan te twijfelen ; datſe ook met de veranderingh van
haar geſlaght niemand ergernis gegeven hadden ; en indien'er eenige
grond / om op bedrogh of veynſery te denken / overgebleven was / dat
men ſtrenger en bedeſater daar mede gehandelt ſoude hebben / en ſy
verbrand, of ten minſten op d'eene of d'andere vreeſlijke wijſe gedood
ſouden zijn. Eenige Doctoren en Chirurgijns wierd belaſt de ſaak te
onderſoeken ; en ten laatſten na een langh en nauwkeurigh onderſoek
wierd gevoordeelt / datſe van haar beloften en verbinteniſſe tot een Reli-
gieus leven behoorden ontſlagen te worden / mits datſe in Mans kleede-
ren gaan moeſten ; een van haar diende / doen ik daar was / voor
Camerlingh by een Marquis van Romen. Ik heb dit maar twee dagen
voor mijn vertrek van Romen gehoort / ſoo dat ik geen tijd had / om
die ſaak nader te onderſoeken / echter voorderde ik dit ſoo ongemeene
ſaak te zijn / dat my daght deſelve wel waardigh te weſen / om aan
ſulken nauwkeurigen onderſoeker der natuur, als U. E. is / mede te
deelen.

Op het ſubject nu van de veranderingen, die in de natuur voorgeval-
len zijn / gekomen zijnde / ſal ik een andere ſoort van veranderingh
hier by voegen / die ik te Geneve zijnde / onderſocht heb. Daar is een
Predikant van St. Servaas, D. Gody, die een Dochter heeft / die nu
ſeſthien jaren oud is ; welke een Minne gehad heeft / die ongemeen
hard-hoorigh was ; 't Kind een jaar oud zijnde ſpraak alle die kleyne en
halve woorden / welke de Kinderen van dien ouderdom gemeenlijk be-
ginnen te leeren / maar ſy nam daar in niet toe / daar men echter
geen aght op ſloegh voor dat het te laat was. Als ſy twee jaren oud
wierd / begonnen te merken datſe haar gehoor verlooren had / en ſy
wierd ſoo doof, datſe ſedert dis tijd nipt / hoewel ſe een groot gelupt
hoort / pets / dat men tot haar ſpreekt / heeft konnen hooren. 't Schijnt /
dat / ſoo langh de melk van haar Minne overvloedigh was / en het
Kind in 't eerſte jaar daar ſoo veel niet van ſoogh / die humeuren in het
bloed en melk ſoo veel kraght op het Kind niet hadden / als wel daar
na / doen het ſterker begon te ſuygen / ſich opbreed / en dat de melk van
de Minne minder en dikker zijnde / met die damp en vogtigheyd, die
de doofheyd veroorſaakte, meer is beſet geweeſt. Dit Kind heeft /
voor het letten op de bewegingen van anderer Menſchen monden en lip-
pen, ſoo veel woorden geleert / datſe uyt deſelve een beſondere ſoort
van taal gemaakt heeft / in welke ſy geheele dagen met die / welke
haar ſpraak ſpreken konnen / omgaan en praten kan : ik konde wel
eenige van hare woorden verſtaan / maar geen volkomen ſin daar uyt
batten / alſoo het nu een verwert geluyt ſcheen : ſy verſtaat niet van.

't geene

't geene men haar seyt / ten sy se de bewegingen van de mond van dien / die tot haar spreekt / siet / soo datmen / alsse 'snaghts aangesprooken moet worden / een kaars ontsteken moet: Maar een saak scheen my in dit verhaal het allerseldsaamste; sy heeft een Suster, met welke sy haar besondere spraak meer als met yemand anders geoeffent heeft; als dese nu tot haar spreekt / soo kan sy door het leggen van haar hand op haar Susters mond verstaan watse seyt / en alsoo in de naght met haar discoureren. Doch haar Moeder verhaalde my / dat dit soo veel niet was / alsoo sy bevonden had / dat sy op dese wijse maar weynige volkomene redenen uytvinden konde / maar dat sulks niet langh duurde. Immers / dese jonge Dochter heeft / sonder dat'er moeyte toe gedaan is / enkelijk door een natuurlijke snedigheyd een wijse uytgevonden / om met yemand te spreken / 't welk de elende van haar doofheyd ten grooten deele vermindert. Ik heb dese saak op het nauwkeurighst ondersoght / maar de Suster was'er doen niet tegenwoordigh / soo dat ik niet sien konde / hoe dat spreken in 't donker tusschen haar beyden toegingh.

Maar eer ik een eynde maak van 't geene dese plaats raakt / te schrijven / kan ik my niet bedwingen / om u een discours, 't welk ik met een der vermaarste Mannen, die aldaar woonen / gehad heb. Ik sprak over het groot credijt, 't welk de order der Jesuieten allesins heeft: daar wierd geseyt / dat de geheele wereld haar wantrouwt / en dat echter door een wonderlijke soort van tegenstrijdigheyd de geheele wereld haar vertrouwt / en dat / hoewel genoegh bekent is / dat elke Jesuiet trouwer voor de belangen van sijn order is / als hy voor die van eenigh Vorst, wie hy ook soude mogen wesen / sijn kan; echter de Vorsten die seer nauw toesien / om geen verspieders in hare Hoven, of Raads-vergaderingen toe te laten / de spionnen in haar boesems en conscientien komen laten; en dat / hoewel de Vorsten doorgaans niet veel van de conscientie weten / deselve echter / gelijk sy meenighmaal alsoo veel sonden hebben / soo ook somtijds alsoo bevreest zijn / als andere menschen / daar een snedigen spion seer wel sijn voordeel mede weet te doen: daar die persoon / die voor gaf een yverigh Catholijk te zijn / by voeghde / dat haar aangaande sy maar de caracter, die de Kerk aan een Priester gaf / aanmerkten / en dat de Kerk yemand gequalificeert hebbende / om de bedieningh van een Priester waar te nemen / sy 't onnodigh oordeelden na eenige andere personeele hoedanigheden te vragen / also dat maar gemeene dingen zijn / daar het ander geheel godlijk is: ja men oordeelde in tegendeel / dat het beter was met een armen onwetenden Priester te doen te hebben / alsoo men in sulken geval met de Kerk, en niet met den Man te doen heeft. Daar op wierd vervolgt / dat sekere menschen / die den grootsten en bekendsten boterik, die'er gevonden konde worden / tot haar Biecht-vader hadden / gevraaght

sijnde

ſijnde / waarom ſy ſoo een ſleghten man daar toe gebruykten / hadden geantwoord / om datſe geen ſleghter konden vinden / en datſe pemand noch ſleghter komende vinden / al was hy een lakey of ſtal-knegt, die de Prieſterlijke order gekregen had / ſy den ſelven ſeherlijk daar toe nemen ſouden: want ſeyden ſy / van een vriend willen wy raad vragen / maar wy weten van geen ander gebruyk van een Biecht-vader, als aan hem te biechten, en de abſolutie van hem te ontfangen / en daar in gaven ſy voor te doen gelijk een oprecht Catholijk betaamt / als die ſonder ergens anders op te ſien / enkelijk de magt der Kerke in den Prieſter aanmerken.

Dus langh heb ik u met de korte verſameling / die ik gemaakt heb / onderhouden / welke te kort is / om den naam van een reys-boek te verdienen / en daarom moeten de onderſoekingen en aanmerkingen / die ik had konnen doen en geven / gerekent worden na de kortheyd van mijn verblijf in elke plaats, en in 't geheel ſijn het maar ſtukken en brokken, nadien aan d'eene ſijde mijne aanmerkingen fleght zijn / en aan d'andere zijde mijn verblijf in de plaatſen / die ik gepaſſeert heb / kort geweeſt is. Ik heb my gehaaght u met dingen / die voorgaans bekent zijn / moeyelijk te vallen / en alſoo u wel niet met een wijdloopigh verhaal van gemeene ſaken opgehouden / maar erghter u ook niets geſeyd / als 't geene ik geſien heb / en wist waar te zijn / of 't geene ik uyt fulke handen heb / aan welke ik groote reden heb niet te wangelooven. Ik beeld my in / dat de ſaken die in my den grootſten indruk gemaakt hebben / ook met genoegen ontfangen ſullen worden van U. aan wien gelijk ik / om veele redenen / alle de uytdrukkingh van hoogachting en dankbaarheyd, die ik oyt betaalen kan / verſchuldight ben / ſoo noch beſonderder reden heb / die my verplicht ſoo volkomelijk 't geene ik geſien en aangemerkt heb / te verhaalen: want gelijk het u beliefde by mijn vertrek my de eer te doen van te verſoeken / dat ik u 't geene my aanmerkens waardigſt docht / mede deelen ſoude / ſoo heb ik in veele plaatſen / beſonder te Venetien, tot Romen en tot Napels, veer voordeel gehad door 't geluk / 't welk ik heb / aan u bekent te zijn / en van u perſoon en geleertheyd in 't breede te konnen ſpreken aan die / in welke uwe nauwkeurige ontdekkingen ſulken achtingh voor u verwekt hebben / die al de wereld heeft voor u en voor uwe onderſoekingen der natuur, die onder de beſondere zegeningen van deſe eeuwe zijn / en met geen minder luſt en genoegen in Italien geleſen worden als in Engeland: want mijn verhaal van u was alleſins ſoo aangenaam / dat ik groot voordeel vond in my ſelven de eer / van een uwer Vrienden te zijn / aan te matigen / en een groot deel van de goede beſegeningh die ik gevonden heb / aan deſe favorabelen naam, die ik my ſelven gaf / dank weet / ſoo dat ik al 't geene ik / in de korten zijd van mijn verblijf op d'een of d'ander plaats / heb konnen onderſoe-

ken /

Digitized by Google

ben / soo besonderlijk u moet toeschrijven / dat dese erbentenis maar een seer kleyn gedeelte is van 't geene ik u schuldigh ben / en 't welk ik tot den laatsten oogenblik mijnes levens u sal trachten te betalen: Ik ben

Uwen, &c.

V. BRIEF.

Uyt Nymwegen, den 20. Mey. 1686.

MYN HEER,

Ik meende in 't eynde van mijn laatsten Brief soo afgebroken te hebben / dat ik u geen woepte aangenaam soude hebben / om meer Brieven van de nature der voorgaande te lesen. Maar alsoo nieuwe tonnelen en nieuwe stoffen sich aan my opgedaan hebben / soo verbeelde ik my / dat U E: de goedheyd hebben sult / om hem noch tot twee of drie uuren lesens te laten verplichten. Van Civita Vecchia quam ik tot Marseilien, 't welk / indien het soo wel besorght was te Land / als desselfs Haven bedekt is / en indien de Haven soo ruym was / alsse wel bequaam is / seherlijk een van de merkelijste Plaatsen der wereld zijn soude; want de Haven is soo wel bewaart / datse voor onweder of vyanden de veylighste is / die 'er ergens gesien kan worden. De vryheden en privilegien deser Stad, hoewelse nu onder de genade van de Citadel leght / sijn soodanigh / en haar wel gelegene situatie trekt soo veel handel derwaarts / dat men daar een ander gedaante van welvaart siet / als ik in eenige Stad van Vrankrijk gevonden heb. Daar is onlanghs een nieuwe straat gemaakt / die wegens de cierlijkheyd van haar huysen / en breedte de schoonste is / die ik oopt gesien heb. In die Haven is het doorgaans heet, en de Son scheen'er in de week van Kersmis soo sterk / dat ik meermaals van de Kaay afgedreven wierd. Ik nam van hier een keer door Provence, Languedock, en t'Dauphiné. Ik sal u geen verhaal maaken van Nismes, noch van het Amphitheater, 't welk in die Stad is / noch ook van Pont du Gard, die daar dicht by leght; welke wel verwonderswaerdige dingen zijn / maar ook overvloedigh van veele beschreven / en aan de Engelsche Natie doorgaans soo wel bekent zijn / dat indien gy die wegh selfs noopt gepasseert en hebt / echter noodsaek-

lijk soo veel besonderheden van die / welke in haar wegh na Montepelliers deselve gesien hebben / moet hebben gehoort / dat ik onnodigh aght my daar ontrent uyt te breyden. Ik sal ook niets seggen van de grond, van de Steden, of van eenige andere aanmerkelijke dingen / die ik in dese Reys gevonden heb.

Ik heb meer genegentheyd / om yets te seggen van de vervolging, die ik in haar meeste woede en furie gesien heb. Ik soude u hier van veele staaltjens konnen geven / die de gemeene maat van Barbarische wreedheyd soo ver te boven gaan / dat ik bekenne / dat deselve niet behoorden gelooft te worden / soo ik niet meerder en sekerder bewijsen daar van konde geven / als het nu raadsaam is voor te stellen: want de besonderheden / die ik u soude konnen verhalen / sijn soodanigh / dat / indien ik deselve met de behoorlijke omstandigheden van tijd, plaats en persoon soude verhaalen / het soo ondienstigh en schadelijk soude konnen sijn voor veele / die noch in de maght harer vyanden zijn / dat ik om die insicht my moet te rugh houden. Om kort te zijn / ik meene / dat'er in geene eeuwe ooyt al 't geene heyligh en onverbrekelijk, in opsicht of van God of menschen is / op sulken wijse / als hier geschonden is. En al 't geene ik daar gesien, en uyt de eerste hand verstaan heb / heeft my soo versterkt in de bevattingh / die ik te voren uyt de boeken van de wreedheyd van die Religie gemaakt had / dat ik hoop / dat dese indruk / die ik hier van gekregen heb / my tot het eynde mijns levens by blijven sal. De toejuychingh, die de geheele geestelijkheyd over dese wijse van procedeeren maakt; de lof-redenen, die daar reeds over geschreven zijn / hoedanige / behalven de pompeuse te Parys, van minder Autheurs in elke Stad, die eenigh aansien heeft / seer veele gemaakt zijn, en de Predicatien, die vol slatterijen over dese saak gedaan worden / sijn soo krachtige bewijsen van haar behagen in dese manier van doen / dat men het geene daar in nu gedaan word wel als het werk van de geheele geestelijkheyd van Vrankrijk magh aansien / die men echter tot noch toe heeft geoordeelt de moderaatste van de Roomsche Kerk te zijn. Indien er eenige wat gematighder sijn als andere / en de menschelijke natuur soo ver niet afgeleyd hebben / datse het met dese bloedige practijke houden / sy derven het echter niet in 't openbaar bekent staan / en men spreekt er maar bedektelijk af / als of het half verradery was. Maar 't meerder deel derselven prijst niet alleen 't geene gedaan is / maar moedigen selfs de Dragonders tot grooter wreedheden en rasernijen aan. Ook was'er 't geheele Land door sulken drift ontrent dese saak / dat men niet in een Ordinaris konde gaan / of hem by eenigh geselschap voegen / sonder sulke uytwerkingen van haar drift gewaar te worden / dat die / welke maar het minste medelijden over de rampen / die de arme Gereformeerde leden / van de moeyelijkheden / die haar in alle plaatsen aangedaan worden /

niet

niet derfden spreeken / of getuygen is geven. Sommige beelden haar mogelijk in / dat dit in Italien niet goet gekeurt word / en 't is waar / dat te Romen hier over geen publijke blijdschap getoont is / en daar over van geen Te Deums, noch aflaten gehoort is / en 't soude niet vreemd zijn / dat de Spaansche party, die daar de overhand heeft / een wijse van procedeeren die geen weerga heeft / met haar eygen coleure by alle / die van dat interest waren / voorgestelt en geroemt had / daar ik echter contrarie exempelen aan my selfs bevonden heb / en niet konde laten by my selfs te lagchen, als ik sagh dat eenige van de Spaansche party haar Hoven van inquisitien soo verre vergaten / datse het bekeeren door de Dragonders, als een verwijtelijke saak voor de Catholijke Religie, selfs tegenspraken. Maar de Paus was echter van een ander gevoelen / want / als de Hertogh d'Estrée hem de proceduren des Konings in dese saak in 't breede verhaalde / gelijk hy selfs vertelt heeft / prees de Paus het altemaal / en toonde een groot genoegen in al 't geene de Koningh hier in gedaan had / en voeghde daar by / dat hy gemerkt had / dat eenige Cardinalen (na mijn onthoud / seyde de Hertogh d'Estrée van twee) daar geen behagen in schepten / en de vryheyd genomen hadden / om dat werk te berispen / maar / seyde de Paus, dese sijn te bestraffen. De Hertogh d'Estrée noemde die twee Cardinalen niet / hoewel hy seyde / dat hy meende wel te weten / wie deselve waren / en 't is vry waarschijnlijk / dat een derselven de Cardinaal Pio geweest is / alsoo my geseyd wierd / dat hy van dese saak vry resoluyt gesproken had. Ik moet de vryheyd nemen om u hier over een saak voor te stellen / te weten / dat ik niet sien kan / dat de Koningh hier in soo veel te beschuldigen is / als wel sijn Religie, die buyten tegenspreken hem verplicht om de Ketters uyt te roeyen / en haar geen woord te houden / soo dat ik / in plaats van hem te berispen / enkelijk moet beklagen / dat hy in een Religie opgevoed is / die hem sekerlijk verplicht / wanneer het de saak van sijn Kerk en Religie vereyscht / alle menschelijke bewegingen af te leggen, en sijn belofte te breken. Of / indien 'er in dit beleyd yets is / 't welk uyt de grond-regels der Religie niet volkomen goet gemaakt kan worden / soo is het dit / dat hy de Ketters niet voor 's hands laat dooden / maar haar door alle bedenkelijke wreedheden dwingen om een affweeringh te tekenen / die de geheele wereld noodsakelijk siet tegen haar conscientie gedaan te worden / 't welk de eenige uytkomst van haar elende zijnde / worden die / welke denken souden dat d'een of d'ander soort van dood een gelukkingh eynde van haar lijden maken soude / daar sy nu sulken heerlijken uyt-eynde van haar quellingh niet konnen te gemoet sien / overgehaalt door veele langhsame dooden, van welke sy geen eynde sien / om schipbreuk van haar geloof te lijden. Dese schijn van barmhertigheyd in de menschen niet te

booden / bevestigt de beschrijvingh / die Salomo van de barmhertigheden des godlooſen geeft / datſe wreed zijn.

Maar ik ſal hier affſcheyden / hoewel men niet wel afzeyen kan van ſoo ruymen ſtof / die / gelijkſe veel materie uytlevert / ſoo om verſcheyden redenen de gedachten van een menſch ſoo gaande maakt / dat menſe niet wel beſtieren kan. Ik ſal u op een ander toonneel brengen / 't welk ſoo veel ontſteltenis niet geven ſal.

Ik bleef de winter over tot Geneve met meer genoegen / als ik gedacht had ergens buyten Engeland voor my te komen vinden: hoewel daar groote droefheyd was wegen de jammerlijke tijdingen, die men alle dagh uyt Vrankrijk ontfongh; maar dat is een droefheyd des aangeſigts, door welke het herte gebetert wort. Ik behoorde wel voor alle middelen / die my mogelijk ſijn / in 't openbaar te erkennen de ongemeene beleefdheden, die ik voor my in 't particulier genoten heb / maar dat is te geringen onderwerp / om u daar mede op te houden; doch daar is pets anders / 't welk van een gemeen'er natuur is / dat my meeſt behaaght. Voor dat ik Geneve verliet / waren daar ſoo veel Engelſche, dat ik ſagh dat wy een kleyne vergaderingh ſouden konnen uytmaken / want wy waren met ons twaalf of derthienen; 'en daarom verſoght ik aan de Vergaderingh van de vijf-en-twintigen de vryheyd te mogen hebben / om onſen Godsdienſt volgens de Engelſche Kerkgewoonte in ons eygen taal te mogen verrichten / 't welk dan ten eerſten op ſulken verplightende wijſe toegeſtaan wierd / dat / gelijk'er niet een was / die'er pets tegen had / ſy ook een uyt het midden van haar tot my ſonden / om my te laten weten / dat in gevalle ons getal ſoo moghte aangroeyen / dat wy in een Kerk dienſtigh voordeelden te vergaderen / ſy ons een Kerk, gelijk ten tijden van de Koningin Maria gedaan was / vergunnen ſouden / maar dat wy buyten dat onſe Vergaderingen moghten houden ſoo 't ons goet doght; in gevolge van dien hadden wy / ſoo langh ik my daar op hield elke Sondagh onſe Godsdienſt volgens de Common prayers, dat is / de gemeene gebeden des morgens en des middaghs, op welke laatſte ik predikte in een gemaak dat in der daat voor ons kleyn gefelſchap te groot was / maar alſoo'er dry veel te Geneve waren / die de Engelſche taal verſtonden / byſonderlijk eenige van de Profeſſoren en Predicanten, ſoo quamen'er dry veel vreemde by ons. Op den laatſten Sondagh deelde ik het Avondmaal uyt na de wijſe der Kerke van Engeland. By deſe gelegenthey wierd ik een algemeene blijdſchap in de Stad gewaar / alſoo dit haar aanleydingh gaf / om het reſpect / dat ſy voor onſe Kerken hadden / uyt te drukken / en / gelijk ſy in hare publijke gebeden altijd baden voor de Kerken van Groot Britannien ſoo wel als voor den Koningh, ſoo gaven ſy in hare particuliere diſcourſen ſoo veel mogelijk was te kennen de hooghachtingh / die ſy van onſe Kerken-orders hadden / maar

ſpraken

spraken insgelijks met groot misnoegen van de ongelukkige verdeeltheden onder ons/ en van de schepdingen/ die ter oorsaak van de Kerkelijke regeeringh en ceremonien, gemaakt waren. Ik sal u alleenlijk twee harer Professoren noemen/ die/ gelijk se Mannen sijn van groote geleertheyd en bescheydentheyd, ook de geene zijn/ met welke ik meest omgegaan heb. De eene is de Heer Turretin, een man van groote geleerthepd/ die door sijn ondermoepden arbept en neerstighepd sijn kragten versleten heeft/ en afgesloofst is/ waar toe men in den meesten toevloet van allen overvloet van goederen, tot welke hy gebooren was/ siet alle de sedigheyd van een nedrigh en gemortificeert humeur/ en van een heerdige en drijstige liefde, die met den overvloet die hy had/ over een quam/ of liever deselve te boven gingh; ook is in hem een drijstigen yver voor de Religie, gelijk de tegenwoordige tijd verepscht/ en alle ernst in godsaligheyd en godsdienstigheyd, die haar selven beyde in den particulieren ommegangh/ en in sijne seer stigtelijke predicatien, door welke hy in 't gemoed sijner toehoorders een sterken ingangh had/ sich opdede. De andere was de Heer Tronchin, een man van een seer sterk hooft/ en van een helder en net oordeel: hy heeft sijn gedaghten en bevattingen in goede order; sijn omgangh heeft een maght om pemands gemoed in te nemen/ die men niet wederstaan kan. Hy is een ongemeen deugtsaam man/ en seer veerdigh/ om alle menschen/ selfs die ter nauwer nood het waardigh zijn/ ten dienst te zijn. Sijn predicatien sijn soo verheven/ datse den toehoorder soo wel behagen/ als stighten. Sijn gedaghten sijn schoon/ en sijn welsprekentheyd is mannelijk en net/ ook heeft hy de deftigheyd van den predikstoel soodanigh met soete overtuygingen vermengt/ dat hy niet alleen sijn toehoorders overtupght/ maar deselve hem onderwerpt/ en over haar segepraalt. 't Was daarom geen wonder/ dat in sulken geselschap de tijd my te schielijk scheen voort te schieten/ soo dat ik van Geneve niet heb konnen afscheyden/ als met een bewegtinge/ die ik in geene plaatse buyten het Eyland van Britannien te verlaten/ gevoelt heb.

Van Geneven repsde ik ten tweedemaal door Switserland na Basel: Te Avanche, sagh ik de schoone stukken van een Romeyns werk, 't welk een galery of pleyn van een Tempel schijnt geweest te zijn. De hoofden der pijlaren sijn vier voeten ontrent in 't vierkant op de wijse der Iöniers. De Tempel was ge-eygent geweest aan Neptunus of aan eenigen Zee-god: want men siet in sommige overgeblevene stukken/ die seer schoon zijn/ Dolphijnen en Zee-paarden in het loof-werk, ook is dit te blijkelijker/ als men de nabyheyd van de meyren van Iverdon en Morat of Murten aanmerkt. Hier is ook een pijlaar/ die sijn volkomen hooghte heeft/ of liever de hoek is van een gebouw/ van welke men de overblijfselen/ als na een regulsere bouw-konst gemaakt/ in twee ryen van pylaren siet: indien men de grond/ die hier ontrent is/

Digitized by Google

nauwkeurigh na soght / men soude daar buyten twijfel meer overblijfsels van dat gebouw vinden. Niet verre van daar is Morat of Murten, en een weynigh aan dese zijde desselfs is een Kapel, die vol is van beenderen der Borgunders, die door de Switzers gedood zijn / doen dese plaats van den beroemden Carel Hertogh van Borgundien belegert was / en die daar een groot leger, dat door de belegerde geheel vernielt wierd / daar verloor. 't Opschrift desselfs is seer ongemeen / bysonder voor die eeuwe / want de gebeenten sijn soo opgestapelt / dat de Kapel geheel met deselve opgevult is / en het opschrift brenght mede / dat het leger van Carel Hertogh van Borgundien Morat belegert hebbende / *hoc sui monumentum reliquit*, dit gedenkteken van hem aghter gelaten heeft. Het kan yemand / die Morat siet / niet anders als vreemd voorkoomen / hoe het mogelijk geweest soude zijn / dat een Stad / die soo slegh gelegen en qualijk gefortificeert is / tegen sulken magtigen Prins, en soo grooten leger / dat selfs Canon daar voor plantede / het heeft konnen uytharden. Tusschen dit en Basel heb ik niet merkwaardigs gevonden / uytgenomen dat ik eenigen tijd te Bern bleef / en 't selve beter kende. Want als ik hier nu ten tweedemaal was / deede de Raadsheer, de Heer van Arlach my sien de origineele registers en aantekeningen van het berugte proces der vier Dominicanen, van welke ik in den brief / die ik u voorleden jaar schreef / gemeldet heb / soo dat ik u nu 't selve sende met alle de verbeteringen en uytbreydingen / tot welke ik by mijn tweede verblijf tot Bern gelegentheyd gehad heb.

Beschrijvingh van Basel.

Basel is de grootste Stad van geheel Switzerland, maar is na proportie van sijn grootte niet bewoont. De Rhijn maakt voor Basel een kromte, en de Stad is tegen een hoogte gelegen / welke / wanneer men op de brugh staat / een fraye vertooningh maakt / en hem opdoet even als een Schouw-burgh. Kleyn Basel aan de andere zijde des Rhijns is byna het vierdedeel der Stad. De Stad is rondom omgeven met een wal en gracht, maar heeft rondom sulke / en nu besonderlijk ontrent een quartier van een mijl by hem soo vreeslijken nabuur, het Fort Hunningen, dat het niets heeft om op te betrouwen / menschelijker wijse te spreken / als haar verenigingh met de andere Cantons. De stok-regel van dese Provincie of Canton is de reden / dat dese Stad soo wel niet bevolkt en is. Want het voorregt van het burgerschap is hier soodanigh / dat de burgers den vreemdelingen daar aan geen deel willen geven / en om die reden deselve niet aannemen. Want my wierd verhaalt / dat als in den laatsten oorlogh de Elsas doorgaans de stoel des oorlogs voor beyderzijds legers / en Basel neutraal was / de Stad vol volks had konnen komen / soo het niet om dese stok-regel geweest en was. En sekerlijk 't soude een groot geluk voor alle de Cantons zijn / datse onderscheyden trappen van haar burgerschap konden maken / soo dat de lager trap aan de vreemdelingen gegeven moght worden / om haar

tot

tot het derwaarts komen en woonen onder haar aan te moedigen / en de hoger trap, daar door yemand tot de voordeelige bedieningen van den Staat bevordert konde worden / door de oude Familien der inboorlingen bewaard wierd. Basel is gedeelt in sesthien Compagnien, en elk een derselven heeft vier leden in den kleynen Raad, soo dat deselve uyt vier-en-sestigh persoonen bestaat. Maar uyt dese vier worden twee gekoren door de Compagnien selfs / die van Meysters genoemt worden / en de andere twee worden gekoren door den Raad, die uyt dese Compagnien gemaakt is / soo dat'er twee soorten van Raden zijn / die op dese onderscheydene wijsen gekoren worden / en alsoo ook tweederley hooge Magistraats-persoonen. Daar sijn twee Burgermeesters, die by beurten regeeren / en Zunft-meesters, die ook haar beurt hebben / maar alle voor haar leven zijn. Dese laatste nu sijn de hoofden uyt de Compagnien, en komen over een met de Roomsche Tribunen, of Volks-bescherm-heeren. Het gebouw van het Stadhuys is oud. Op de buyten muuren desselfs sijn fraye schilderyen. Een derselven heeft de Paapsche groote ergernis gegeven / hoewel sy geen reden hebben om daar over de Reformatie te lasteren / alsoo se in 't jaar 1510. / en aldus eenige jaren voor deselve gemaakt is. 't Is een vertooningh van den dagh des oordeels, en na dat de sententie uytgesproken is / word'er de Duyvel vertoont veele menschen drijvende na de Hel / onder welke dan een Paus, en verscheyden Geestelijken zijn. Maar men gelooft / dat dat het Concilie, 't welk in dese plaats soo langh vergadert was / en soo kloekmoedigh tegen den Paus aangingh / de Stad sulken haat tegen het Pausschap ingeboesemt heeft / datse die vertooningh heeft willen maken. De geleerde mannen deser Stad schrijven den oorsprongh van de gewoonte tot Basel, dat'er de klokken een geheel uur te vroegh slaan toe / aan het sitten van dat Concilie, en seggen dat het selve / om sijn saken te vorderen / en sijn sessien te bekorten / last gaf / om de klokken een uur voort te setten / 't welk noch op desen dagh duert. De hooft of Dom-kerk is een oud Gotthisch gebouw. De kamer / daar het Concilie geseten had / is niet seer ruym / en maar een plaats van een gemeene grootte. Het graf van Erasmus is maar een enkel opschrift op een groote kopere plaat. Men heeft hier veel schilderijen van Holbeen, die van Basel geboortigh / en door Erasmus aan Koningh Hendrik de agtste gerecommandeert was. De twee beste derselven sijn een Corpo, of een dooden Christus, 't welk sekerlijk een der beste schilderijen van de geheele wereld is. In het Stadhuys is een tweede stuk van hem / in 't welk in ses verscheyden verdeelingen alle de gedeeltens van het lijden onses Saligmaakers soo levendigh en schoon vertoont worden / dat men hem daar niet over verwonderen kan; 't word op thien duysend kroonen geschat. 't Is op hout / maar 't heeft echter de coleuren noch heel vers / 't welk aan 't pinceel van Holbeen eygen schijnt te zijn. Daar

is

is op de muuren van een huys / daar hy gewoon was te gaan drinken / ook van hem geschildert een dans, die soo vergaan is / datmen'er maar weynigh / en niet als eenige posturen en gedaanten van menschen van bekennen kan / maar die toonden echter de netticheyd van sijn hand. Daar is noch een anderen dans, die langhs de geheele zijde van het Kloosster der Augustinianen, dat nu de Fransche Kerk is / heen gaat / 't welk is de Doods-dans. In deselve sijn meer als sestigh figuren, alle van een volkomen grootte van alle soorten van menschen / van Pausen, Keysers, Koningen, tot de geringhste soort toe / als ook van alle ouderdom / en bedienthgh / aan welke de dood haar op een trotse en overrompelende wijse vertoont; en de verschepdene ontroeringen / die elk uytdruckt / sijn soo wel uytgebeeld / dat het seherlijk kostelijk werk geweest is. Maar dewijl het voor de inghte open staat / is het reeds door eenigen tijd soo vergaan geweest / dat sy door den besten schilder / die sy hadden / nieuwe coleuren daar op hebben doen leggen / maar dat is soo slechr gedaan / dat pemand liever de dood-verw van Holbeens pinceel gesien soude hebben / als dit werk. In Basel woont een Loop-smit, die wind-roers maakt; hy toonde my 'er een / 't welk / gelijk het veerthienmaal schieten konde als het met lugt geladen was / dit besonder had / 't welk hy voorgaf / van hem uytgevonden te zijn / dat hy al de lucht / die in thien scheuten verdeelt kan worden / te gelijk / om een harder slagh te maken / afschieten konde. Als beken / dit sijn schrikkelijke instrumenten, en my dunkt dat het aller menschen interest schijnt te zijn deselve te verbieden / alsoo deselve soo behendigh tot het ombrengen van menschen gebruykt konnen worden / dat noch het geluyt, noch het vyer ontdekt word / waar van daan de scheut komt. De Bibliotheek van Basel is der de beste / die'er in geheel Switserland is. In deselve sijn veele medailien, en een seer fraaye versamelingh van geschreven boeken. Het gemak is schoon / en de boeken sijn op goede order gestelt. Maar geschreven boeken sijn voornamelijk de Latijnsche Oud-Vaders, of de de Latijnsche oversetting van de Griekse Oud-Vaders, eenige goede Bijbels, ende Euangelien met Griekse capitale / of hooft-letteren / maar die sijn in verschepden plaatsen seer qualijk geschreven. Ook sijn hier ontelbare schrijvers van de dupsterder eeuwen / gelijk ook Legenden en Predicatien sonder getal. Alle dese boeken / die in de verschepdene Kloosters ten tijde der Reformatie geweest zijn / worden nauwkeurigh bewaart / ook word'er gelooft / dat de Bisschoppen, die hier in het Concilium geseten hebben / veel geschreven boeken mede gebragt / en niet weder na huys mede genomen hebben. Onder de schriften sagh ik vier brieven van Hus in de Boheemsche taal / daaghs voor sijn dood geschreven / die wel seer devoot, maar ongemeen eenvoudigh waren. De geschrevene boeken in dese Bibliotheek waren byp meer als die tot Bern, die door eenen Bon-

garsius

Digitized by Google

arſius vergadert / en van hem aan de Stads Bibliotheek aldaar nagelaten zijn. Sy worden in der daad heel weynigh geacht, en ſlechter bewaart als ik ergens geſien heb. Maar 't is een ſchoone verſameling van alle de oude Latijnſche ſchrijvers, eenige van de beſte tijd der Romeynen hebben ſy / die met groote letteren geſchreven / en veele derſelven ſeven of acht honderd jaren oud zijn. Te Baſel is een van de beſte verſamelingen van medailien, die ik ooyt by particuliere geſien heb; ook een ſchoone Bibliotheek, daar ſeer oude manuſcripten in zijn / die aan het huys van Feſch toebehooren / en van den eenen geleert man uyt die Familie tot een ander overgaat / alſoo die erffenis alleen aan een man van geleerthepd en ſtudie overgaan kan / en als'er ſulk een in die Familie niet is / ſalſe tot de Stads Bibliotheek overgaan. Gelijk ſommige Compagnien tot Baſel min of meer pzecies geweeſt ſijn in eenige onder haar Compagnie aan te nemen / die geen ambagt of neering beeden / ſo behouden ſy haar privilegien tot nu toe. Want in Compagnien, die'er ſoo veel / die geen neering of ambagt beeden aangenomen hebben / datſe de meeſte geworden zijn / konnen die / welke van eenigh ambagt of neeringh ſijn / haar intereſt niet weder ophalen. Maar eenige ſijn voorſightiger geweeſt / en hebben in deſelve nopt pemand aangenomen / als die eenige neeringh beeden / en deſe hebben gedurigh haar part in de Regeeringh, onder welke de Vleeshouwers genoemt worden / ſoo dat'er altijd vier Vleeshouwers in den Raad zijn. De groote Raad beſtaat upt twee honderd en veertigh menſchen / maar die hebben geen maght / en vergaderen maar by eenige ongemeene voorvallen / wanneer de kleyne Raad nodigh oordeelt eenige gewightige ſaken aan haar te communiceeren. Daar ſijn maar ſes Bailjouwſchappen, die onder Baſel behooren / doch 't ſijn geen bedieningen die ſeer voordeeligh zijn: want 't beſte der ſelven brengt maar duyſend ponden voor den Bailjouw op. Men reken dat binnen Baſel drie duyſend mannen zijn / die bequaam ſijn om geweer te dragen / en datſe upt haar Canton of Provintie noch vier duyſend mannen boven die konnen op de been brengen / ſoo dat de Stad byna de helft van haar geheelen Staat is. In 't geheel ſijn'er dertigh Parochie-kerken in. Daar ſijn in de Academie aldaar aghthien Profeſſoren, en daar doet ſich in deſelve een geeſt van vryer en genereuſer geleerthepd op / als ik in de geheele Landſtreek geſien heb. Te Baſel heeft men een kledingh, die ſeer wel ſtaat / en de gangh der Raadslieden, der Predicanten en Profeſſoren, haar ſtijve kragen, en lange baarden vertoonen een deftighepd. De tractementen ſijn hier ſober / want de Raadsheeren, de Predicanten en Profeſſoren hebben maar hondert kroonen 'ſjaars. Maar door dien veele Predicanten te gelijk Profeſſoren zijn / ſoo verbetert dat de ſaak vry wat. Edoch 't ſoude mogelijk met de geleerthepd aldaar beter ſtaan / indien ſy maar half ſoo veel Profeſſors hadden / en die dan wat beter onderhouden / en moet

Digitized by Google

gegeven wierde. De regel van den H. Paulus, dat de vrouwen een teken van het geſagh, daar ſy onder geſtelt zijn, welke hy voor een ſpreekwijs / die niet ongemeen is / een magt noemt / op hare hoofden moeten hebben, word nergens beter onderhouden als tot Baſel: want alle getrouwde vrouwen gaan te kerk met een kap op haar hooft / die ſoo gebouwen is / datſe / tot over haar oogen komt / en een andere bouw te gelijk haar kin en mond bedekt / ſoo dat'er niet meer als de neus van geſien kan worden / deſe is na aghteren toe ook ſoo gebouwen / dat het tot op haar midden toe neder hanght. Deſe kap is heel wit, ſoo dat men in haar kerken een geſight van ſoo veel witte hoofden heeft / als ergens gebonden kan worden. De ongetrouwde Vrouws-perſoonen dragen hoeden, welker randen voor en aghter opgeſet zijn / en ontrent een voet breed ſijnde aan beyde zijde der uytſteken. Dit fatſoen heeft men ook tot Straatsburg, daar de getrouwde Vrouwen deſe draght ook hebben.

Ik heb te vooren pets geſeyt van het gedurigh gevaar / dat deſe Plaats van de nabyheyd van 't Fort Hunningen te verwachten heeft; my wierd geſeyt / dat in 't eerſt voorgegeven was / dat de Franſche Koningh maar voorgenomen had aldaar een kleyn Fort te bouwen / en men verſekerde voor de waarheyd / dat een der Burgermeeſters van Baſel, die geoordeelt wierd de wijſte man, niet alleen van die Canton, maar van geheel Switzerland te zijn / overgehaalt was om alle menſchen in ſlaap te wiegen / en haar te verſekeren / dat het toelaten van dit Fort ſoo dight by haar te bouwen geen ſaak van aangelegentheyd voor haar was / maar nu ſien ſy haar misſagh te laat: want deſe plaats is groot / en ſal een guarniſoen komen hebben van drie of vier duyſent mannen. Het is een vijf-hoek, maar de zijde aan den Rhijn-kant is ſoo breed / dat het mijns oordeels / ſoo het aan die zijde rond op gemaakt was een ſes-hoek had moeten zijn. De bolwerken hebben haar vleugels, en in het midden van die bolwerken is een ledige plaats / die met aarde niet opgebult is / daar een Magazijn in ſtaat / welke ſoo dik overwulft is / dat het van bomben geen quaat en kan. De bolwerken ſijn ſterk opgemaakt met een breede gragt. Voor de gordijnen in 't midden van de graght is reght een hoorn-werk, 't welk maar thien of twaalf voeten hoogh is / en van het benedenſte van de wal gaat een bedekte wegh na het hoorn-werk, om volk tot deſſelfs beſchermingh daar te komen inbrengen. Voor dat hoorn-werk is een halve maan, die / 't geen deſe nieuwe fortificatien eygen is / een graght heeft / welke de halve maan aan d'eene hoek voorſhijt / en alſoo de eene halve maan binnen de andere maakt; daar buyten is een conterſchap ontrent twaalf voeten hoogh boven het water met een bedekte wegh, en een glacis, die wel begonnen / maar niet voltrokken is. Behalven dit alles is'er ook een groot hoorn-werk, 't welk van een gemeene wegh met ſijn buyten-werken na

Baſel.

Digitized by Google

Baſel toeſchiet. Ook is'er een brugh over de rivier gemaakt / en een Eyland in den Rhijn daar de brugh gelept is / in 't welk een hoorn-werk is / welke het ſelve beſlaat en verſterkt. De wooningen in dit Fort ſijn ſchoon / op het pleyn in 't ſelve komen meer als vier duyſent man ſtaan. De werken ſijn noch niet geheel voltrokken / maar dat gedaan zijnde / ſal het een van de ſterkſte Plaatſen in geheel Europa zijn. Op een of twee bolwerken is een hooghte / een kat genoemt / ook ſijn'er voor de bolwerken halve manen, ſoo dat de Switzers nu het gevaar ſien / 't welk niet light te helpen is. Deſe Plaats is gelegen in een groot pleyn, ſoo datſe van geen hooghte aan d'een of d'andere zijde gecommendeert kan worden.

Van hier deed ik een kleynen tour in de Elſas tot Mompelgard toe. Het land is hier ongemeen koſtelijk; maar alſoo het langh in den oorlogh een Grens-plaats geweeſt is / ſoo is het by gevolgh ſoo slegt bewoont, dat het in veele plaatſen met hout is bewaſſen. In ſeker opſight is het bequaam / om de ſtoel des oorlogs te zijn / alſoo het vol yſer-ſmeden is / die veel geld in het land brengen. Ik heb by deſelve niets byſonders geſien / (als dat de zijden van de groote blaas-balken niet van leer, maar van hout waren; 't welk veel geld ſpaart /) en ſal daarom op de beſchrijvingh der ſelven niet blijven ſtaan.

De Rhijn is van Baſel tot Spier toe ſoo laagh beneden de grond / en aan beyde de zijden door hout-gewas ſoo beſet / dat men met een ſchuyt afvarende / geen geſigt van het land en heeft. Op ſommige plaatſen dryft de rivier ſoo ſterk / dat niets als dit hout-gewas de oevers desſelfs ſoude konnen behouden / en ſelfs konnen ook die boomen dat niet volkomelijk doen / alſoo de boomen meenighmaal met haar worteels wegh geſpoelt worden / ſoo dat veele der ſelven langhs heenen in de Rivier leggen. Men heeft dit beplanten der Rivier aan beyde de zijden met boomen ook aangemerkt als een ſoort van fortificatie; en 't maakt dat men eenigen tijd door een defile moetende trekken / die paſſagie voor de menſchen gevaarlijk is.

De eerſte nacht quamen wy van Baſel tot Briſack, 't welk een arme en elendige Stad / maar een ſchoone Fortificatie is / en aan de weſt-zijde der Rivier / over welke een brugh gelept is / een regulier Fort heeft van vier of vijf bolwerken. De Stad Briſack lept tegen een bergh / die wy hoogh is / by welken noch twee bergen geweeſt zijn; een der ſelven is in de fortificatie ingetrokken / en de ander is ſoo geſlegt / dat men ſelfs niet vinden kan / waar deſelve geweeſt is. De grond is eenige mijlen ver effen, ſoo dat men van den berg, als van een kat, pertinent / byſonder met de hulp van een verrekijker / in cas van een belegering / alle de bewegingen van den vyand ſoude konnen ſien. De fortificatie is van een groot begrijp van meer als een Franſche mijl / en ſekerlijk byna van een Duytſche mijl. De bolwerken ſijn geheel met

Digitized by Google

aarde opgebult / en van buyten met steen opgehaalt, rondtom loopt'er een groote en breede gragt vol water; het conterschap, de bedekte wegh, die binnen de borstweering palissaden heeft / en de glacis sijn alle wel opgemaakt. Voor elke gordijn is een halve maan, en sijn die gordijnen soo geordoneert / dat een groot deel derselven de bolwerken beschermen kan. Het guarnisoen moet in tijd van oorlogh in dese Plaats van agt of thien duysent man zijn. Daar is onlangs aan dese Plaats niet veel gedaan / alleenlijk is de gracht soo gemaakt / datse van de flanken of zijden der bolwerken geheel kan gedefendeert worden.

De schoonste plaats aan den Rhijn is Straatsburg, welke een groote Stad is / en rondtom een dubbelde muur en gracht heeft: de binnenmuur is oud / en niet sterk / ook is de buyten-muur niet seer groot; sy heeft een saufebree, en is thien of twaalf voeten boven de gracht met steenen opgehaald. De Conterscharp is slegt bestelt / soo dat de Stad niet in staat was / om langh tegenstand te bieden / maar nu is sse sterk gefortificeert. Aan de zijde van den Rhijn is een Citadel gebouwt / die het Fort van Hunningen by wat gelijkt. Aan de zijde van de Citadel na de brugh is een groot Hoornwerk, 't welk met sijn buytenwerken hem ver uytstrekt: ook sijn'er by de twee voornaame poorten / die na de Elsas gaan / kleyne Forten, daar voor de Stad soo gebreydelt is / datse in geval van revolte geheel belet is met het Land daar omtrent communicatie te houden; de brugh is ook wel gefortificeert / ook sijn'er Forten op eenige Eylanden van den Rhijn, gelijk ook eenige Reduiten, soo dat rondtom dese plaats een der grootste fortificatien van Europa is.

Tot noch toe is de Capitulatie, soo veel de godsdienst aangaat / wel onderhouden; het getal der nieuw-bekeerde is daar soo kleyn / en ten meerderendeelen van soo kleynen aansien / zijnde / gelijk my verhaalt wierd / in 't geheel niet meer als twee-honderd, dat / ten sy se de nieuwe Missionarissen, of bekeerders de Dragonders, te werk stellen / de oude / al sijn het Jesuieten, daar soo grooten oogst niet hebben sullen / als sy haar selven belooft hadden. De meeste Lutersche sijn als noch even gehart / soo wel tegen de Papisten, als tegen de Calvinisten. Ik was in haar Kerk, daar my de sangh-konst in haar Psalmen wel behaagh de / maar de oneerbiedigheyd onder het singen / alsoo het elk by stond den hoed af te nemen / of op te houden / seer vreemd voorquam. De Kerken sijn vol Schilderijen, in welke de meeste passagien van het leven onses Salighmakers vertoont worden / maar aan deselve word geen soort van eerbiedigheyd altoos bewesen. Sy buygen haar soo wel als de naam H. Geest, als wanneer de naam Jesus genoemt word. Sy hebben de ceremonien niet / welke de Lutherschen in Saxen gebruyken / dat D. Bebelius, haar Professor in de godgeleertheyd seyde voor haar een groot geluk te zijn / alsoo de gelijkheyd van de uyterlijke ceremonien het

onwe-

Digitized by Google

onwetende volk te licht tot de veranderingh der Religie en aanneemingh der Paapſche bewegen ſoude. Ik bevond / dat verſchepdene Luthersche Predicanten en andere menſchen erkenden / dat'er de geheele Stad over ſulken verdoꝛdenthepd verſpꝛepd was / dat ſp niet alleenlijk de ſtraffe van haar vryheyd te verlieſen rechtveerdighlijk op haren has gehaalt / maar ook / om dat ſp daar wepnigh geboelen van hadden / met recht ſwaarder ſlagen te vꝛeeſen hadden. Men ſiet in den ondergang van deſe Stad / hoe ſchadelijken ſaak des volks hovaardye voꝛ een vꝛpe Stad is. Sp beeldden haar ſelven in / bequaam te zijn om haar ſelven te beſchermen / en wepgerden daarom Keyſerlijk guarniſoen te laten binnen komen: want indien ſp maar vijf-honderd mannen ingenomen hadden / ſoo ſoude dat kleyn getal aan de eene zijde niet bequaam geweeſt zijn om haar vꝛpheden te onderdꝛukken / en aan de andere zijde de Stad verſekert hebben / dat de Franſche haar niet hadden kunnen belegeren ſonder Oorlogh tegen het Keyſerrijk te maken; maar de Stad meende dat haar vꝛyhepd daar doꝛ ſoude vermindert woꝛden / en koos alſoo lieber een beſettingh van drie-duyſend Soldaten te betalen / 't welk / gelijk het haar inkomſten heeft uytgeput, en haar onder groote ſchattingen gebꝛaght heeft / ſoo ook voꝛ haar beſcherminghe / doen het Franſche Leger daar doꝛ quam / bleek te ſwak te zijn. De koophandel en neering van deſe Stad begint / niet tegenſtaande de groote circulatie of de omgangh van het geld, 't welk de onkoſten van de fortificatie daar gemaakt heeft / te bergaan / maar als dit voltrokken ſal zijn / ſal deſelve noch merkelijker vervallen / alſoo het onmogelijk is / dat een Stad van koopmanſchap, daar altijd acht of thien-duyſend Soldaten zijn moeten / lang in een bloependen ſtaat blijven kan. Daar was een groote hevigheyd tuſſchen twee de voꝛnaamſte Familien der Stad / van Dietrik en Obrecht, de eerſte was de Burgermeeſter, en was eens bꝛna heel onder geraakt doꝛ een factie, die de andere tegen hem verwekt had / maar het verliep / en hy kreegh ſulken voꝛdeel tegen Obrecht, die pets tegen het beleyd van Stads ſaken geſchꝛeven had / dat hy over het ſchrijven van paſquillen tegen de Regeeringh verooꝛdeeld en onthooft wierd; desſelfs Soon is een geleert man / en was Profeſſor in de Rechten, die / om hem aan Dietrick te wꝛeken / de voꝛleden ſomer na Parijs repſde / en / om ſijn verſoek meer kracht te doen hebben / van Religie veranderde. Dietrick was altijd / hoewel hy in 't eerſt Keyſers geſint geweeſt was / aangeſien als een der Hoofden van de Franſche party, daar upt men oꝛdeelde / dat hy wel ſoude beloont gewoꝛden zijn / maar men verwachtede / dat hy / om daar capabel toe te zijn / ſijn Religie veranderen ſoude; maar hy een oud man zijnde wilde ſijn fortuyn voor ſulken prijs niet koopen, en daarom wierd hy ſonder eenige redenen te geven / en tegen de uptgedꝛukte woꝛden van de capitulatie, na een van de binnenlandſche Provincien van Vrankrijk, en ſo ik wel onthouden heb /

Digitized by Google

na Limoiſin gebannen. Dus wierd hy / die geoordeeld was de voornaamſte oorſaak van het vallen der Stad onder de maght der Franſchen geweeſt te zijn / de eerſte / die'er de uptwerchingh van gevoelt heeft. De Bibliotheek alhier is merkelijk; de plaats daar deſelve ſtaat / is een groot en wel geordoneert gemak / want ſe is met kaſſen de geheele plaats langs / als met ſoo veel gangen afgedeelt / in welke dan de boeken van elke profeſſie en ſoort alle beſonder geplaatſt zijn; een is'er voor de geſchreven boeken, van welke ſommige hy oud zijn. Ik behoef u niet te ſeggen van de groote hoogte, of van de Gotthiſche bouwing van den Toorn, of de groote Kerk, noch van het curieus klokken-ſpel, 't welk ſoo veel veranderingh van toonen heeft / alſoo die wel bekent zijn. Het loofwerk aan het bovenſte der groote pijlaren der Kerk kan ſoo wel niet geſien worden / maar zijn verwonderlijk: want alſoo dit een gebouw van drie of vier-honderd jaren oud is / is het vreemt te ſien ſulke uptbeeldingen / als daar zijn. Daar word een proceſſie vertoont / in welke een verken het wijwaters-vat draagt, en verkens en eſels in de kleeding van Prieſters volgen / om de proceſſie upt te maken. Daar ſtaat ook een eſel voor een Autaar, als of hy gingh om te conſacreeren, en een draaght een boos met Reliquien, in welke men een vos ſiet / en de geheele ſleep van alle die in die proceſſie komen / word voorgedreven door Bavianen, en Meerkatten. Dit ſchijnt upt haat van de Moniken gemaakt te zijn / van welke de wereldlijke geeſtelijkheyd doen een afkeer had / ter oorſaak / dat deſelve de rijkdom / en de wereld ſoo achter haar getrokken / en de wereldlijke klergie ſo ten toon geſtelt hadden; dat eenige eeuwen daar na / wanneer de Moniken ook ſoo veracht wierden / die wereldlijke klergie haar beurt waarnam om deſelve voor altoos aan de wereld op deſe wijſe ten ſpot voor te ſtellen. Op de Predikſtoel is ook een Bagijn in hout uptgeſneden / die uptgeſtrekt leght / en naaſt haar een Monik, die ſijn brevier voor hem heeft open leggen / en ſijn hand onder het kleed van de Bagijn ſteekt / aan de voeten van welke Bagijn pſere ſchoenen zijn. Ik beken deſe dingen niet geſien te hebben / alſoo ik'er niet van gehoort had: maar mijn goede vriend de Heer Alblancourt heeft deſelve / doen hy Reſident van den Koningh van Vrankrijk tot Straatsburg was / in tegenwoordigheyd van een der Magiſtraatsperſoonen / die hem opwachtede / nauwkeurigh geſien / op wiens crediet / aan welke de geenen / die ſijn uptſtekende oprechtigheyd kennen / weten / warmen ſchuldigh is / ik u deſe beſonderheyd verhaal.

Gelegentheyd van Philipsburgh.

Van Straatsburg quamen wy den Rhijn af tot Philipsburg, 't welk een vierendeel van een mijl van den Rhijn af leyd / en maar een kleyne plaats is / die ook wepnigh Bolwerken heeft. Daar is bynа voor elke Gordijn een Ravelijn, en rondtom het ſelve ſijn ſulke moeraſſen, dat in deſelve de voornaamſte ſterkte van die plaats beſtaat. De Franſche hadden aan de zijde na den Rhijn een Hoornwerk opgeworpen /

en

en 't ſchijnt uyt al 't geene men ſiet / datſe voorgenomen hebben dat kroonwerk geheel rondtom de Stad / en alſoo buyten deſelve een tweede Wal en Gragt rondtom te maken / 't welk de plaats geweldig vergroot / en een begrip gemaakt ſoude hebben / dat bequaamlijk thienduyſend menſchen had konnen logeeren / en alſoo ſulken vreeſlijken nabuur voor de Plaats, en geheel Frankenland ſoude geweeſt zijn / dat het een meeſterſtuk van Carel Lodewijk, de laatſte Keurvorſt van den Paltz geweeſt is het Keyſerrijk tot de belegering van deſe plaats te bewegen. Hy ſagh wel hoe veel aangelegen was het ſelve uyt de handen der Franſchen te krijgen / en daarom droegh hy groote ſorge / om gedurende deſe beleegeringh het Leger van den Hertogh van Lotharingen, ſoo wel met allen noodt-druft te voorſien / dat het die geheele tijd niet het minſte gebrek en had.

Van hier quamen wy in drie uren tijds tot Spier, 't welk ſulken blooten Stad is / datſe aangetaſt zijnde / niet de minſte wederſtand ſoude konnen bieden. De Stad is niet groot, noch koſtelijk, en beſtaat meeſt door de Keyſerlijke kamer, die aldaar ſit / hoewel'er tuſſchen de Stad en de kamer over de privilegien een gedurigh verſchil is: want de regeeringh van de Stad pretendeert / dat de Reghters van de kamer, door ſoo veel ſy buyten het Hof aangemerkt worden / onder haar ſtaan / gelijk ſy daarom ontrent een jaar geleden een van die Reghters of Raadsheeren gevangen genomen hebben; de Raadsheeren in het tegendeel pretendeeren / dat hare perſoonen geheylight zijn. De inſight van deſe kamer heeft deſe Stad in den geheelen oorlogh die'er laatſt geweeſt is / de neutraliteyt doen genieten. Ik meende 't fatſoen van dit Hof, en hoe haar ſchriften en regiſters opgeſlooten en bewaart wierden / te ſien / maar 't Hof ſat doen niet. Het gebouw, de ſalen en de kamers van dit vermaarde Hof ſijn boven bedenken ſleght / en gelijken meer de ſalen van een kleyne vergaderingh / als van ſoo grooten lichaam. Ook konde ik de plaatſen / daar haar archiven waren / niet te ſien krijgen. De regeeringh der Stad is geheel Lutherſch, maar niet alleen is de Dom of Hooft-kerk in handen van den Biſſchop en het Capittel, maar daar ſijn ook verſcheydene Mannen en Vrouwen-kloofters, ook hebben de Jeſuieten hier een Collegie. In de Cathedrale of Dom-kerk, 't welk een hoogh gebouw / na de sleghtſte wijſe der Gotthen gemaakt / is / is niet veel merkelijks. De begraaf-plaatſen veeler Keyſeren, die hier begraben leggen / ſijn merkelijk om haar ſleghtigheyd: want daar ſijn maar eenige groote ſteenen met wapenen / die boven andere ſteenen anderhalve voet hoogh leggen. Daar ſijn ook de teekenen van een belacchelijke fabel van St. Bernardus, welke te ſot is om verhaalt te worden / echter / dewijl ſy ſoo veel werk gemaakt hebben om deſelfs gedachtenis te bewaren / ſal ik wagen deſelve te beſchrijven. Van de deur af in de lengte van de Kerk tot aan de trappen daar men na het Koor op-

Digitized by Google

opgaat / sijn vier ronde kopere platen, die regt over gemeten sijnde meer als een voet groot, en elk dertigh voeten van malkanderen leggen: dese sijn in de vloer ingelept. Op d'eerste staat geſneden: O clemens, ô goedertierne; op de tweede: O pia, ô godſalige; op de derde; ô Felix, ô gelukſalige; en op de vierde: Maria; dese laatste lept ontrent dertigh voeten van het beeld van Maria. Sy seggen dat Bernhardus met vier treden die geheele Kerk overstapte / en dat dese vier platen leggen op die plaatsen / daar hy t'elkens trad / en dat hy by elke stap 't woord / dat op de plaat geſneden staat / uytſprak / en dat / doen hy de laatste stap deed / het beeld der jonkvrouw Maria hem antwoordde: Salve Bernharde, dat is / sijt gegroet Bernhardus, daar op hy weder sonde geantwoort hebben: Dat een Vrouw in de Kerk stil swijge. Waar op dan dat beeld van de Maagd sedert altijd stil geſwegen heeft / welk laatste seekerlijk het geloofslijkſte is. Het was een man van ſtudie, die my dit toonde / en hy herhaalde het my met sulken gravitept en statigheyd / dat ik sagh / dat hy het geloofde / of ten minſten my wilde doen geloven. Ik vraaghde hem ook soo statigh / als ik moght / of dit aldaar vaſtelijk gelooft wierd / daar op hy my verhaalde / dat pemand / na mijn onthout een Jeſuiet onlanghs een boek geſchreven had / om de waarheyd desſelfs te bewijſen / maar hy bekende / dat het geen artijkel des geloofs was / en daar mede was ik voldaan. In het Kloosſter is een oude Gotthiſche vertooninghe van de benauwtheyd onſes Saligmakers in steen / met een groot getal van figuren der Apoſtelen en der geener / die quamen om hem te vangen / welke na de eeuwe daar in sy gemaakt is / eenige eeuwen nu al oud zijnde / niet qualijk gedaan is. De Calviniſten hebben in deſe Stad een Kerk, maar sy maken'er geen groot getal upt. My wierd geſept / dat in de Bibliotheek van de Hooftkerk eenige oude geſchrevene boeken waren; maar een van de Domheeren, die na de wijſe van Duytſchland meer aanſien als geleertheyd had / aan welke ik my addreſſeerde / ſeyde my / wel gehoort te hebben dat'er eenige oude ſchriften waren / maar dat hy'er niet van wiſt; en alſoo de Deken, die een van de ſleutels bewaarde / niet te hyps was / konde ik deſelve niet ſien.

Beſchrijvingh der Neder-Palts.

De Neer-Paltz is seekerlijk een van de aangenaamſte landſtreeken in geheel Duytſchland. Daar is een groote vlakte / tot dat men aan de bergen van Heydelberg komt. Deſe Stad leyd niet wel / juyſt in een laaghte tuſſchen twee rijen van bergen, maar de lught is'er heel goet. Ik behoef niets te ſeggen van het Kaſteel, noch de wonderlijke Wijnkelder, in den welke / hoewel'er maar een vermaard vat leyd / dat ſeventhien voeten hoog, en twintig voeten lang, en soo ſtevigh gemaakt is / dat het eer ribben van een ſchip, als ſtaven van een ton lijkt te hebben / echter soo veel andere vaten van een wonderbaarlijke grootte sijn / datſe ſeer ongemeen ſouden ſchijnen / indien dit eene groote deſelve niet

dede

Digitized by Google

dede eclipſeren. De laatſte Vorſt Carel Lodewijk toonde ſijn bequaamheyd om ſijn Staat te bevolken en te beveſtigen / welke / als ſijnde voor veele jaren de ſtoel des Oorlogs geweeſt / genoeghſaam geruineert was; want hy bragt deſelve in den tijd van vier jaren tot een bloependen welſtand: hy ſloegh Schattingen om ſoo hoogh / als het ſonder het volk uyt het land te verjagen / lijden konde: aller menſchen goederen wierden getaxeert / en elk wierd met vijf van het honderd ſijner gewaardeerde goederen belaſt; maar de goederen wierden niet op het ſcherpſte gewaardeert / doch met ſulke verminderingh / gelijk in Engeland ten tijde van ſubſidie en hulp-penningen de gewoonte geweeſt is; ſo dat / als ſijn Soon aanbood de Schattingen tot op twee van het honderd, de goederen recht gewaardeert zijnde / te willen brengen / alle ſijne Onderſaten verſoghten deſelve te laten blijven / gelijk ſy waren. Daar is geen Vorſt in Duytſchland, die abſoluter maght heeft / als de Keurvorſt van den Paltz, want hy lepd ſijne Onderſaten ſulke laſten op / als het hem goet dunkt / ſonder aan eenige van des Lands regeeringh gehouden te zijn / of van haar bepaalt te konnen worden. Hier vernam ik ook 't geen ik altijd gelooft had waar te zijn / dat de Onderſaten in Duytſchland enkelijk aan haar beſonderen Vorſt verbonden zijn; want ſy ſweeren den eed van getrouwigheyd enkelijk aan den Keurvoſt, ſonder eenige conditie voor den Keyſer, ook noemen ſy in haar gebeden / dieſe voor hem doen / hem haren Souverain. 't Is wel waar / dat de Vorſt gebonden is aan den Keyſer, maar de Onderſaten ſtaan echter onder niemand / als haren Vorſt, en op deſe wijſe verklaarde D. Fabricius, een geleert en verſtandigh Profeſſor aldaar / de woorden van de uytleggingen van de twee Parei over de Romeynen, dat deſelve enkelijk op de Rijksvorſten ſagen; en ſekerlijk die woorden ſijn geheel qualijk verſtaan van die geene / welke oordeelden / datſe rebellie favoriſeerden; want daar is geen plaats in Europa, daar alle leeringen / tot rebellie ſtrekkende / meer ondergehouden worden / als hier. Ik vond een grooten geeſt van gematigtheyd, ontrent de kleyne verſchillen / die in de Gereformeerde Kerken, welke daar de bovenhand hebben / ſulken hitte en drift veroorſaakt hadden; 't welk men ten grooten deele aan de voorſichtigheyd / de geleertheyd / en het gelukkigh humeur van D. Fabritius, en D. Miek dank moet weten / die / gelijkſe langh in Engeland geweeſt waren / ſoo ook de genereuſe onbedwongentheyd van haar verſtant, het ſchoonſte tieraad van veele Engelſche godgeleertheyd, hebben.

De Vorſt Carel Lodewijk ſagh / dat Manheim voor de natuur gelijk als afgeteekent was / om de ſterkſte en merkelijkſte plaats van ſijn gebied te zijn / als ſijnde gelegen op het punt / daar de Nekker in den Rhijn valt / ſoo dat deſe twee Rivieren het ſelve van twee zijden beſchermende / het bequaam was om wel gefortificeert te worden. 't Is waar / dat de lught daar niet geoordeelt word geſond te zijn / en het

Digitized by Google

water niet goed en is / echter heeft hy daar een fraaye Stad, en een schoon Citadel met een reguliere Fortificatie daar by gemaakt / en had voorgenomen daar een groot Paleys te bouwen / maar hy beleefde den tijd niet / om dat te konnen doen. Hy sagh van wat voordeel de vryheyd der conscientien was om sijn Land te bevolken / en daarom liet hy niet alleen de Joden toe daar te komen / en haar neder te slaan / maar resolveerde ook de drie Religien, door de wetten van het Rijk toegelaten / daar de oeffening van haar godsdienst te vergunnen / en houwde voor die drie eene Kerk, welke hy de Kerk van de eendragt noemde / waar in de Calvinisten, Luthersche en Paapsche in die orders / die ik daar genoemt heb / de oeffeningh van haar godsdienst hadden / en hield in sijn Vorstendom soo goede vrede en order / dat door dese welatingh geen gelegentheyd tot de minste disorder gegeven wierd. Dit was in der daad de reden / waarom hy / als een Vorst, die op de Religie niet veel paste / aangesien wierd. Hy lettede wonderlijk wel op alle saken / en was niet alleen sijn eygen Groot Minister, maar deed alleen het werk van veele.

Lof van den tegenwoordigen Keur-Paltz.

Maar ik soude qualijk doen / indien ik u niet yets soude seggen van de Princelijke deugden, en de beroemde goedheyd van den tegenwoordigen Keurvorst, op welken dese waardigheyd gekomen is door de dood van soo veele Vorsten, en die in dese eeuwe de talrijkste Familie van yemand in sulken rangh in Europa uytmaakt. Dese Vorst, gelijk hy in veele opsichten een eer is voor de Religie, die hy beleyd / soo is hy van die / welke daar in van hem verschillen / nergens meer om te prijsen / als om de nette nakoming van de beloften, die hy sijne Ondersaten in opsicht van de Religie gedaan heeft / alsoo hy selfs in de minste saken geen inbreuk in haar gestabileerde wetten heeft gemaakt; en hoewel een order van luyden / die de wereld hebben op en neer gedraayt / groot crediet by hem heeft / echter stet men tot noch toe / dat sy het soo verre niet hebben konnen brengen / dat hy yets tegen de vastgestelde Religie, en alsoo tegen de heylige beloften aan sijn Ondersaten gedaan / onderneemt. Want hy doet de geheele wereld sien / dat hy die beloften niet aanmerkt als so veel woorden, die in 't eerst gesproken zijn / om sijn volk in slaap te wiegen, en die hy nu / na dat hem te pas komt / uytleggen en nakomen magh / maar als soo veele banden op sijn conscientie en eer, die hy godsdienstelijk wil nakomen. En gelijk hy in d'andere deelen van sijn leven een treflijk patroon voor alle de Vorsten van Europa gegeven heeft / soo kan sijn sorghvuldigheyd ontrent sijn gedane beloften niet te veel gepresen worden / daar van my / sedert ik in dat Land gekomen ben / dese ongemeene geschiedenis mede gedeelt is. De Keurvorst had op den laatsten Sacramentsdagh op sijn Hof een Processie, daar over een der Predicanten van Heydelberg een seer scherpe predicatie dede tegen het Pausdom; en in 't besonder dese

Pro-

Processie mogelijk niet meer zeldsaamheyden aenscheeghheyd als voorsichtigheyd regenspraak. Dit ter ooren van den Keurvorst gekomen zijnde / gaf hy krachts aan den Kerkelijken Raad order om hem te suspenderen; dit Hof bestaat uyt eenige weereldlijke en kerkelijke persoonen, en heeft een magt / die haar van den Vorst gegeven is / en alsoo een soort van een Bisschoppelijk gesag en jurisdictie over alle de kerkelijke persoonen. Desen order / als zijnde een directe inbreuk in haar wetten en de vryheyd van haar Religie, quam die Kerkelijken Raad vreemd voor / en maakten daarom een deputatie ten Hoof, om den Keurvorst te laaten weten / oun wat reden sy desen zijne order niet gehoorzamen konden. Desen nu wierden niet sulken beschaydenheyd en vriendelijkheyd gehoort / dat haar Vorst in plaats van eenigh redenen tegen haar uyt te vinden / de order / die hy toegesonden had / introk.

De wegh van Heydelberg na Frankfort is in de eerste twaalf of vijfthien mijlen, de schoonste landstreek / die men hem selven verbeelden kan: want hy reysden onder een ry van kleyne bergen, die met wijngaarden bedekt zijn / en van daar is'er / soo verre het oogh kan sien / een schoone vlakte van koorn-landen en weyden, die alle vraay afgedeelt / en met rijen van boomen beset zijn / soo dat ik my inbeelde / dat ik weder in Lombardijen was; alleenlijk was'er dit onderscheyt tusschen / dat het hier niet alles aan malkanderen verbolghde / gelijk als in Lombardijen. De bergen ne maken niet alleen een aangenaame veranderingh voor 't oogh / maar ook een suyverder lugt, en bryngen schoone wijn voort.

De wegh omtrent Darmstat, en van daar tot Frankfort toe / leyd woester en sandachter. Tegen over Frankfort aan de zuyd-zijde van de Main is een schaps voor-stad / die hy wel gefortificeert is; rondtom deselve gaat een dubbelde wal, en een dubbelde gragt, de buytenste wal / gelijkse reguliter leyd / soo is se niet steen hey hoogh opgehaalt. De Stad Frankfort is van grooten omtreck / en schijnt maar een derdendeel kleynder als Straatsburg te zijn. De drie Religien worden hier ook toegelaten / en hoewel het getal der Papisten hier niet seer groot is / echter hebben sy de groote Kerk, welke een groot plomp gebouw is / in / en daar benessens noch verscheydene Kerken, en eenige Kloosters. Daar sijn in de Stad verscheydene open pleynen tot marktplaatsen, en de huysen daar rondtom vertoonen haar van buyten heel wel. Onder haar Archiven hebben sy het originele van de goudene bulle, doorgaans genoemt bulla aurea, welke maar een groot francijn of parkament is / beschreven in het Hooghduytsch, sonder eenige schoonheyd / die met den inhoud wat accoordeert. Ik dede geen moeyte om deselve te mogen sien / ten deele om dat ik het niet soude konnen verstaan / en ten deele / om datmen niet / als met groote moeyte daar toe geraken kan. De Lutersche hebben hier een nieuwe Kerk gebouwt /

Beschrijving van de omleggende plaatsen van Frankfort.

Van Frankfort selver.

Digitized by Google

En van de Luterſche Kerk St. Catharina.

en genoemt St. Catharina, in welke ſoo veel ſchilderijen zijn/ als ik oopt in eenige Paapſche Kerk geſien heb/ en boven het hoogh autaar een groot uptgehouwen Crucifix, gelijk'er in andere plaatſen van haar Kerk geſchilderde zijn. De predikſtoel is ſeer ſchoon marmerſteen van verſchepden coleuren/ en is ſeer glat/ en wel aan malkander geboeght. Ik was hier in de predicatie/ doch verſtond'er niets van; maar eene ſaak/ die ik tot Straatsburgh en hier geſien heb/ behaaghde mp/ dat men ontrent het eynde der gebeden een rupmen tijd/ eer men deſelve beſloot/ ophielt/ vooz elks byſondere devotie.

Straf der ondeugende wijven aldaar.

In haar publijk tugthuys onderhouden ſp noch de oude Romeynſche piſtrina, of hand-molens, tot welke de ondeugende wijven verooꝛdeelt wozden om te malen/ dat is/ het rad/ 't welk de molen-ſteen doet omgaan/ te dzapen. Daar ſijn veel Joden; mp wierd geſepd van meer als twaalf-honderd: maar haar twee Synagogen ſijn heel kleyn/ en bp gevolgh/ dewijl'er ſo veel Joden zijn/ dzp benauwt en ſtinkende.

Dragt der Vrouwen aldaar.

De Vrouwen dzoegen hier kleederen met meer goud en ſilver geborduurt/ als ik oopt geſien heb/ want ſp hadden altemaal krippe jakken, welk boven en onder een lijſt hadden die meer als een hand bzeed geboꝛduurt was.

Fortificatie.

De foztificatie van Frankfort is aanſienlijk/ haar graght is bzeed/ en vol water. Alle de bolwerken hebben een conter-mine, die langhs de graght heenen loopt; maar het conterſcharp is niet met ſteenen opgemaakt/ gelijk de wallen, en bp gevolgh in veele plaatſen ſleght beſteit/ ook is de bedekte wegh en de glacis in ſleght poſtuur. De Stad is koſtelijk/ doet groote Koopmanſchap/ en lept ſeer vermakelijk.

Niet ver van hier is Hochem, 't welk de beſte wijn van deſe contrey uptlevert. Alſoo ik mijn wegh van Heidelbergh na Ments over Frankfort nam/ konde ik tot mijn leedweſen niet over Worms komen. Ik had groote begeerte om deſe plaats te ſien/ daar Luther eerſt vooz den Keyſer en de Rijks-vergaderingh verſcheen/ en in die ſolemneele audientie een onverſaaghden yver vooz die heerlijke ſaak/ van welke God hem ſulken geſegenden inſtrument gemaakt heeft/ uptdzukte. Ik had noch een andere begeerte/ die u mogelijk wat belagchelijk vooꝛ komen ſal: want mp was geſept van een ſchildery, die aldaar boven een van de Paapſche autaren hanght/ welke men ſoude denken dooꝛ de vyanden van de transſubſtantiatie gepractiſeert te zijn/ om deſelve vooꝛ de wereld belagchelijk te maken. Daar is/ ſepd men/ een wind-molen, in welke de H. Maagd Chriſtus in de zeef of buyl werpt/ die daar aan 't eynde van de molen geheel in oblien verandert vooꝛ den dagh komt/ welke dan de Prieſters, om aan 't volk te geven/ oprapen. Dit is ſoo ſchandelijken uptbeelding/ dat men deſelve te grof ſoude oordeelen/ ſelfs vooꝛ de Laplanders; maar die de transſubſtantiatie ſelfs verſwelligen kan/ ſal dit ook wel verduwen.

Gelegentheyt.

Ments is ſeer wel gelegen op een opgaande grond/ een wepnigh bene-

Digitized by Google

beneden de t'ſamenvoeginghe der twee Rivieren, de Rhijn en de Main. Deſe Stad is van te grooten omtreck / en te wepnigh bevolkt / om ſich veel te konnen defenderen. Daar is op 't hooghſte van den bergh een Citadel, die de Stad in bedwangh heeft. Sy is omgeven met een droge gragt, die ſeer diep is. De wallen ſijn met ſteen opgehaalt / en reguliérlijk gefortificeert / maar de conterſcharp is niet met ſteen opgehaalt / en alſoo in een ſlechte poſture. Aan de zijde / daar het Paleys van den Keurvorſt is / is de fortificatie op ſijn ſwakſte. Daar is eene ſijde van een nieuw Paleys volgens een reguliere bouw-konſt ſeer ſchoon gebouwt / uytgenomen dat de Duytſche altijd pets van de manier der Gotthen behouden; deſe zijde is ſeer langh en 't voornemen is dat rondtom het Hof te bouwen / 't welk voltrocken zijnde / een ſeer heerlijk Paleys ſal zijn / (uytgenomen dat het van roode ſteen is: nadien alle de ſteen-kuplen op den Rhijn van Baſel tot Coblentz toe van roode ſteen zijn) 't welk niet ſrap en ſtaat. De Keurvorſt van Mentz is een ſouvereyne Vorſt. Sijn onderdanen preſenteeren hem de lijſt van haar Magiſtraats-perſoonen, maar hy is daar niet aan gebonden / en hy magh daar toe noemen wien hy wil. De inkomſte van dit Keurvorſtendom is eertijds ontrent veertigh duyſent kroonen geweeſt / maar de ſchattingen loopen nu tot ontrent drie hondert duyſent kroonen, ſoo dat de onderſaten hier alſoo ſwaar geſchat worden als in de Palts. Twaalf duyſent kroonen worden jaarlijks aan den Keurvorſt tot ſijn particuliere beurs gegeven / al 't geene ſijn Hof-houdingh en verder uytgaaf betreft / dat draaght de Staat. Het kan thien duyſent mannen in de wapenen brengen / en in Mentz is een guarniſoen van twee duyſent ſoldaten. Deſe Keurvorſt heeft drie Raads-vergaderingen, een voor ſoo veel hy Cancelier des Rijks is / en die beſtaat uyt drie perſoonen; de twee andere ſijn voor de Politie en de Juſtitie van ſijn Vorſtendom. Hy en het Capittel hebben by de maanden haar beurt om de Canoniken te verkieſen. Hy heeft / als 'er pemand ſterft / de verkieſingh in de maand van Januarius, en ſy in de maand van Februarius, en ſoo vervolgens 't geheele jaar door. De Canoniken of Dom-heeren hebben elk ontrent drie duyſent kroonen jaarlijks. Wanneer de Keurvorſt ſterft / ſend de Keyſer pemand derwaarts / om de keur by te woonen / en hy recommandeert haar pemand / maar de Canoniken mogen kieſen die 't haar goet dunkt / gelijk dan de tegenwoordige Keurvorſt van den Keyſer niet gerecommandeert is geweeſt. De Keurvorſt heeft bvhalven ſijn Paleys tot Mentz noch een ander by Francfort, 't welk voor het beſte / dat in deſe deelen van Duytſchland is / gehouden word. De Dom of de Hooſt-kerk is een groot Gotthiſch gebouw. Daar is een groote Capel aan de weſt-ſijde desſelfs / en daar ſingen de Koor-ſangers de Mis. Ik konde niet verſtaan / of dit gedaan was / om dat hier meerder ruymte als aan de ooſt-ſijde geweeſt is / of dat eenige begraafenis of donatie haar

heyd van Mentz.

Digitized by Google

aan de west-zijde te dien eenpaighe heeft. Binnen in deze Kerke is een groote Capel, die seer oud is/ aan welkers noorder zijde twee groote kopere deuren zijn met een wonderlijck opschrift/ om 't welk uyt te schrijven in geen tijd en stad/ maar bekend het van Keyser Lotharius tijden te zijn. Maar zijn in deze Stad/ die arm/ en niet bewoont is/ seer veel Kerken. De Rhijn is hier ongeveer een halve Engelsche mijl breed/ en over dese leyt een seer schoon brugh.

Den muyscn toorn.

Van Mentz voortgaande tot Bacharach ('t welk zijn naam schijnt te dragen van Bacchiara, een altaar van Bacchus, die de Romeynen waarschijnlijck ons hier souden hebben/ die hier omtrent wast opgeregt hebben) is een groot getal van aansienlijcke vlekken en dorpen aan beyde zijden van de Rivier. Hier wierd getoont de muyscn of ratten-toorn. Al hier volk van dat land gelooft de Historie van de muyscn, welke sekere Keurvorst opgeregt hebben voor een waarheyd. Maar hoewel hy op dit Eyland, daar hy een kleyne toorn bouwde/ gebluyght was/ bolgden de settse erfgenaamen hem na/ stormden hem na/ en aten hem op/ en sijn verhaalden ons/ dat er noch pens van sijn gebeente in dien toorn te sien is. Deselve trant van soort van doot/ nae gedenken aan een besonderen en ongehoorde soort van sterven, welke een armen arbeydsman weynige dagen/ eer ik in Genève betrock/ overquam. De vrouw van een sijner beesten/ met welke hy ploeghde/ geraakte in een wespen nest, daar de geheele swaam op uyt quam/ en hem/ die de ploegh hielt/ aantaschten/ en in korten tijd doodden. Sijn lichaam was door het vergif van soo veele angels wonderlijck geswollen.

Maar om weder aan den Rhijn te komen/ de geheele wegh van Bacharach naderwaards tot Coblents toe is aan beyde zijden der Rivier afhangende grond/ of kleyne bergen, die soo leggen/ als of beyde der selven door konst soo gelegt waren. Aan deze wast de kostelijke Rhijnsche wijn. Deze plaatsen/ gelijck sy wel gelegen sijn voor de Son, soo sijn se ook voor harde winden soo wel bevrijd/ als men bedenken kan/ en de grond op deze bergen/ die op soo veele plaatsen soo hoogh zijn/ is soo behouden/ dat er niet een duym breed plaats, die voordeel dem kan/ verlooren gaat; 't welk dan de groote rijkdom en welstand in het land brenght/ dat er langhs de oever veel fraye dorpen leggen.

Beschrijving van Coblents.

Coblents is de sterkste Plaats, die ick gesien heb van alle die tot het Rijk behooren. Sy legt heel wel/ alsoo de Rhijn daar voor/ en de Moesel ter zijden heenen loopt. Sy is wel gefortificeert, de gragt is breed/ de contersharp hoogh/ en de bedekte wegh in goes positure. De wallen en contersharpen sijn met steen opgehaalt/ en voor de gordijnen leggen ravellijnen: maar aan de zijde na de Moesel is se seer slecht gefortificeert/ ook is 'er aan 't eynde van de brugh/ die over de Moesel leyt/ geen Fort, soo dat de Stad aan die zijde geheel open leyt/ 't welk een wonderlijck defect schijnt in een Plaats van sulken aangelegentheyd. Maar hoewel

hoewel de fortificatie van dese Plaats wy considerabel is / echter bestaat desselfs voornaamste kracht en defensie in het Fort van Hermanstein, 't welk gebouwt is op den top van een seer hoogen bergh / die aan de andere zijde van den Rhijn lept / want dat commandeert soo volkomelijk over dese plaats / dat die meester is van Hermanstein, ook meester van Coblentz is. Dit behoort aan den Keurvorst van Trier, wiens Paleys lept aan de oost-zijde van den Rhijn effen aan den voet van den bergh van Hermanstein, en tegen over het punt / daar de Moesel in den Rhijn valt / soo dat'er geen vermakelijke situatie van een plaats zijn kan / uytgenomen dat de gront effen agter het huys soo steyl begint op te gaan / dat'er geen plaats voor tuynen of wandelingen is. Het vertoont hem op de Rivier heel schoon / maar ons wierd geseyt dat de vertrekken binnen het selve met de vertooninge / die het van buyten maakt / niet over een komen. Ook wierd ons verhaalt / dat de Duytsche Vorsten de oorder houden / dat men / sonder veel werks daar over te maken / binnen hare Hoven niet komen kan / ten sy datse selfs buyten zijn / soo dat wy niet quamen binnen het Paleys tot Mentz, noch dit van Hermanstein.

Bon is maar weynigh uuren daar van daan. Hier hout de Keurvorst Keulen sijn Hof. Dese Plaats heeft een reguliere fortificatie, de wallen sijn met steen opgehaalt; de gragt, die droogh is / is maar redelijk breed / het contrescharp is soo slecht bestelt / dat het niet bequaam is om veel tegenweer te konnen bieden. Dese Keurvorst is van grooten afkomst / en beter voorsien / als gemand van de Geestelijke Vorsten in Duytschland, want hy is de Broeder van den grooten Maximiliaan, Hertogh van Beyeren, en heeft behalven Keulen noch drie groote Bisdommen, Luyck, Munster en Hildesheim. Hy is reeds ses-en-dertigh jaren Keurvorst geweest. Sijn Paleys is wy klein en slecht / en bestaat maar uyt een Hof; de helft des selfs is tot een kleynen thuyn gemaakt / en de boomgaard is in het selve Hof. Het benedenste gedeelte van het Hof is een Stal geweest / maar hy heeft hier een apartement gemaakt / 't welk geheel met schilderyen opgeschuyt is / daar wel sommige van de beste Meesters onder zijn / maar ook veele / om de andere te doen uytmunten / soo slecht / datse qualijk goet genoegh zijn / om op de slechtste plaats opgehangen te worden.

De Keurvorst heeft een groote meenighte goude medaillien, 't welk my gelegenthept geeft om u een van de buytensporigste bedriegeryen en verdightselen / die'er opt mogen geweest zijn / te verhalen. 't Geene sy hier van seggen is / dat / doe sy in de laatste belegeringh van Bon de gront klaar maakte / om'er een batery te planten / een gewulfsel ontdekt wierd / in welke een ysere kist vol goude penningen of medaillien ter waardye van hondert-duysent Kroonen was / van welke men sept / dat de Keurvorst voor dertigh-duysent kroonen gehoogt heeft. Een der selven

En van Bon.

Digitized by Google

ſelven had de ſwaarte van 800. Ducaten, en het goud de fijnte van ducaten goud, maar hoewel ſy haar opdeeden als Romeynſche medaillien, echter waren ſy altemaal maar geconterfeyt, en nagemaakt / ook was die na-apingh ſoo ſleght gedaan / dat pemand / om door deſelve bedrogen te worden / geheel geen kennis van medaillien moeſt hebben. Eenige wepnige / die opregt ſcheenen / waren van de tijd der laatſte Griekſche Keyſers. Nu men kan niet bedenken / wat een menſch ſoude konnen bewogen hebben om ſijn bedrogh op ſulken metaal / en in ſoo grooten meenighte in 't werk te ſtellen / en daar na dat altemaal in de aard te begraven / bpſonderlijk in een eeuwe / in welke ſoo veel goud thienmaal waardiger was / als tegenwoordigh / alſoo geoordeelt word het ſelve ontrent voor vier of vijf-hondert jaren begraven te ſijn.

De Vorſt gingh / doen wy daar waren / op de Jaght met een bequame guarde van ontrent taghtigh Ruyters, die wel gemonteert waren. Hier voor quamen wy het Paleys te ſien / maar ons wierd niet toegelaten te ſien het apartement daar hy in woond. Daar is een groote ſilvere Kaſuyfel, die vergult / en geheel met ſmaragden en robijnen beſet is; welke hem ſchoon vertoonde / en van 's Princen eygen maakſel was. Sijn bediende toonden ons ook een lampet met een ſchotel, welke ſy ſeyden voor den Pzins ſelfs van Mercurius fixus of vaſt-houdent Quikſilver gemaakt te zijn / maar voeghden'er by / dat hy in lange jaren in ſijn laboratorium, of werk-huys niet meer gearbeyd had. Ik konde dit niet wel geloven / want aan de eene zijde quam het gewight niet over-een met de ſwaarte, die ſoo veel Quikſilver ſoude hebben / en aan de andere zijde is ſulken vaſt-houdent Quikſilver, indien'er anders pets ſulks is / ſoo ongemeen / en in de medicijn van ſulken kragt / dat het my ſeer vreemd ſcheen te ſien / dat twintigh of dertigh ponden van het ſelve aan twee ſtukken beſteed ſoude zijn. Een quartier van een mijl buyten de Stad is de ſchoonſte Thuyn, die in deſe quartieren van Duytſchland te ſien is / in welken een groote verſchendenthept van water-werken, en ſeer veel ſchoone wandel-wegen op de Franſche manier zijn; die thuyn is van een groote uytgeſtrektheyt maar gelijk als deſelve geen koſtelijke beelden tot cieraat en heeft / ſoo is het huys, by 't welk deſelve is / vervallen / en 't is vreemd te ſien / dat ſulken rijken en grooten Vorſt in ſulken langen tijd van ſijn Regeeringh ſoo weynigh tot het vergrooten en verciere van ſijn gebouwen gedaan heeft.

Beſchijvingh van Keulen.

Bon en Coblentz zijn alle beyde arme en kleyne Steden. Keulen leyt drie uuren van Bon; deſe Stad is wonderlijk groot, maar niet wel bebouwd, en noch ſleghter in de aghter af gelegene plaatſen bewoont / en gelijk des ſelfs Stads-muuren in een ſleght poſtuur zijn / ſoo is het niet mogelijk ſoo grooten omtrek / als deſe Stad heeft / ſonder ſulke onkoſten, die al het inkomen en den rijkdom van deſe kleyne Staat verſlinden ſoude / na behooren te fortificeeren. De Joden woonen in een

kleyne

kleyne Voorſtad aan de andere zijde der Rivier / en mogen niet ſonder verlof verkregen te hebben overkomen / daar ſy veel geld voor geven. De oeffeningh van de Gereformeerde Religie word binnen de Stad niet toegelaten / maar de Gereformeerden mogen daar echter woonen / en hebben twee mijlen daar van daan een Kerk. Het Magazijn is na de fortificatie, bly ſteght / en qualijk voorſien. Het Koor van de groote Kerk is ſoo hoogh, als ik oopt in een Kerk geſien heb / maar het ſchijnt dat de middelen van deſe plaats dat geheele gebouw op die wijſe niet hebben konnen doen voltrekken / want daar het Koor ſeer hoogh is / is de Kerk ſeer laagh. Die genegen zijn legenden te geloven / vinden hier genoegh om ſelfs een groote light-gelovighept werk te geven niet alleen in 't verhaal van de drie Koningen, welker kapel, die in 't Ooſten van 't groote Koor ſtaat / met groote devotie beſoght word / maar ook in de noch grooter fabel van de elf-duyſend maaghden van Urſel, welker Kerk geheel over vol is van rouwe tomben en graf-teke-nen / en van een groot getal doods-beenderen, die in de muuren van de Kerk in rijen opgeſtapelt leggen. Deſe fabulen worden ſoo vaſtelijk van de Papiſten aldaar gelooft / dat het minſte teken van twijfelingh aan der ſelver waarheyt / by haar voor een ſeker en onwederſprekelijk blijk van een Ketter verſtrekt. De Jeſuiten hebben hier een groot en ſchoon Klooſter en Kerk. Om Taulerus wil gingh ik ook het Klooſter en Kerk der Dominicanen, 't welk ook ſeer groot is. Wanneer men deſe groote Stad door-wandelt / en geen ſtof / om ſich met vermaak te onderhouden / vind / word men het daar haaſt moede. Ook zijn de diſcourſſen / van de ſaak / die'er nu onder handen is / ſeer melancholijk en ondermakelijk. De laatſte rebellie, die aldaar geweeſt is / is in 't gemeen ſoo bekent / dat ik daar niet veel van behoef te ſeggen. Voor eenige quaatſtookers was'er in de Stad een gerucht verſpreyt / dat de Magiſtraat het gemeen inkomen opſlokken / en de Stad waar-ſchijnlijk in den grond ſoude helpen. Ik konde / hoewel ſulken ſlagh van gerughten gemeenlijk onder een geheel ligchaam der gemeente niet verſpreyd kan worden ſonder dat'er fondament toe is / niet vernemen / wat gronden deſe gerughten gehad hadden / echter is het ſeker / dat dit in 't generaal ſoo gelooft wierd / dat daar door een ſchrikkelijke verwerringh in de Stad ontſtond. De Magiſtraats-perſoonen waren bly / datſe haar uyt den ſtorm ſalveeren konden / en gaven de Stad aan de furie des volks ten beſten / hoewel eenige der ſelven aan haar raſerny opgeoffert zijn. Dit woeden duurde een tijd langh: maar binnen twee jaren herwarts, als die diſorder ontrent twee jaren geduurt had / zijn'er / die van den Keyſer en de Rijks-vergaderingh om over die ſaak te oordeelen / onder bedreygingh van de Stad in den Keyſerlijken ban te doen / ſoo ſy noch langer daar in voortgingen / geſonden wierden / ontfangen. Deſe hebben de Magiſtraats-perſoonen in het beſit van haar

Digitized by Google

maght herstelt / en de voornaamste hoofden en stighters van de rebellie wierden in de gevangenisse gesmeten / van welke men doen / als wy daar waren / seyde dat sommige binnen een week tijds geëxecuteert souden worden.

En van Dusseldorp.

Dusseldorp is de eerste Stad beneden Keulen, die wat te beduyden heeft. Daar is het Hof van den Hertogh van Gulik, die Hertogh van Nieuwburgh, en de oudste Soon van den tegenwoordigen Keurvorst van de Palts is. Het Hof is oud en genoegh op de Gothische wijse. Maar de Jesuiten hebben daar een fraay Klooster en een schoone Kerk / hoewel'er aan deselve groote fauten aangaande de bouw-kunst zijn. De Gereformeerde Religie word hier toegelaten; sy hebben onlanghs maar eenige jaren herwaarts hier een Kerk gebouwt / 't welk sy verkregen hebben door de voorspraak van den Keurvorst van Brandenburgh, die de vryheyt van Religie, die tusschen haar geaccordeert is / selfs tot Cleef, nauw onderhoudende / reden heeft / om te besorgen / dat ook deselve in faveur van sijn Religie in sijn nabuurschap na behooren onderhouden worde. De Fortificatie is hier vry gemeen / de Wallen zijn maar weynige voeten hoogh met steen opgehaalt. Maar Keysersweerd, leggende eenige uuren nederwaarts aan deselve zijde des Rhijns, en den Keurvorst van Keulen toebehoort, is wel een sleghter Stad als Dusseldorp, maar veel beeter gefortificeert: want het heeft een seer breede Gracht, en een seer reguliere Fortificatie; de Wallen zijn hier bysonder hoogh / en met steen opgehaalt / gelijk ook het conterscharp, 't welk ook in een seer goet postuur is.

De Fortificatie van Orsoy is geheel gesleght. Rynberk blijft als het geweest is / maar de Fortificatie is vry sleght / en geheel van aarde / soo datse niet bequaam is om veel weer te bieden. Wesel is wel een fraaye Stad, maar heeft een seer arme Fortificatie, die ook niet als met groote kosten / kan goed gemaakt worden / want dewijl de grond geheel sandigh is / kan'er niets / dat bestendigh werk sal zijn / gemaakt worden / 'ten sy men een seer diep fondament maakt / of in de grond heyt. In alle andere Steden siet men een andere soort van welvaart en overvloed / als in veel kostelijker landen / die door schattingen uytgeput zijn. Rees en Emmerik zijn wel goede Steden, maar hare fortificatien zijn heel geruineert / soo dat dit land vrughtbaar en volkrijk zijnde tegenwoordigh niet veel andere beschermingh heeft / als van sijn situatie. Cleef is een vermakelijke Plaats, de situatie en desselfs uytsight hebben kraght om een mensch gelijk als te betoveren; de lucht is ook daar heel suyver. Van daar quamen wy in drie uyren tijds hier.

Ik sal van het Land / daar ik nu gekomen ben / niet een woord seggen / want gelijk ik weet / dat sulks by u om veele redenen onnodigh is / soo heeft een schildery, die ik hier op het Stadhuys gesien heb /

my

my doen gedenken aan het volmaakste boek, dat'er mogelijk van die natuur in de wereld is / want d'Heer William Temple, wiens contersepsel hier aan het hooghste epude van de Gevolmaghtighde (of Plenipotentarissen, die over de beroemde Vreede-handelingh van Nymwegen geseten hebben) ophanght / heeft hier van de wereld in der daad sulken levendigen beschrijvingh gegeven / die andere / die dat souden willen nadoen / met reght sal beschaamt maken / alsoo men bekennen moet / dat / indien wy soo volkomen bericht hadden van de andere plaatsen / als wy ons een der minsten / hoewel een der schoonste quartieren van de Republijk gegeven heeft / het reysen voortaan voor deselve onnodigh soude worden / (ten ware alleenlijk om hem selven wat te veranderen) nadien'er in dese landstreek niets voor yemands curieushept overigh is / daar men door sijn werk niet volkomen van voldaan word.

Ik kan echter van schrijven niet ophouden sonder eenige aanmerkingh te maken op het tegenweer, welke dese plaats, doen'er reeds soo veele andere soo schandelijk overgegeven waren / noch geboden heeft. Upt de ruynen van de fortificatie alhier kan men niet sien / hoe het dese plaats noch soo langh heeft konnen tegen houden / en echter stuptte dit een voortgangh / over welke de geheele wereld verbaast was / en de Nederlanders hadden daar door tijd / om upt de verslagenheyd, in welke sy door soo veele slagen / die soo kort op malkanderen quamen / geraakt waren / eenighsints by haar selven te komen. Want doen sagh de wereld de veranderingh, (die wel soo seer niet van haar selven / als van de gelukkige tsamenvoegingh / en de gelegenthepd van een ander Vorst voortgeset wierd) die soo groot was / dat / hoewel alle de vley-konsten om deselve te roemen hare krachten schijnen verteert te hebben / echter de nakomelingen als een der wonderlijkste vertooningen in de geschied-boeken voorkomen sal / en seer wel met de herstelling van den Staat der Romeynen na den slagh by Cannæ tsamen gevoegt magh worden. Want een jongh Prins, die te voren de wapenen niet gevoert / of soo veel als een veldslagh gesien had; die wepnigh of geen raad, als die sijn eygen gedaghten en voordeel hem geven konden / had; die door sijn opvoedingh 't sy ontrent de boeken of lands-saken geen ongemeen voordeel had; die schielijk tot het Hooft van een Staat en Leger, 't welk door soo veele verliesen nu seer verbaalen was / gestelt wierd; die sagh / dat van den Staat de beste helft afgeschreurt was / en dat de maghtighste vyand in de wereld / onrustingh met een victorieus Leger, 't welk door de beste Generaals, welke dese eeuwe voortgebraght heeft / gecommandeert wierd / binnen zijn gesight quam / en in een der beste Steden sijn Hof plaatste / en ter selver tijd de grootste maght ter Zee en te Land, daar men oopt van geweten heeft / met andere tot verderf van de Republijk vereenight / had. Op sulken tijd wanneer de Ingesete-

Digitized by Google

nen / om haar selven voor soo schrikkelijken vyand te veyligen / genoot-saakt waren / om / 't geene by andere gelegentheden haar vreemd soude voor gekomen hebben / te laten verlooren gaan, en soo een groot gedeelte van haar land / op datse 't overige behouden moghten / onder water te setten, en wanneer / om alle de rampen / die een Natie dreygen konnen / t'samen te vatten / niet alleen de algemeene verslagentheyt, met welke sy door die droevige vertooninge beset waren / maar ook haar verdeeltheyt van binnen haar scheen met den laatsten slagh te dreygen. Op sulken tijd / doen haar Leger in soo sleghten staat / en soo ongeoeffent was / dat sy haar selven van soo swakke troupen, na dat 'er byna dertigh jaren aan malkanderen te lande vrede geweest was / qualijk yets goeds belooven konden / en wanneer haar Voornaamste Geallieerde, wien aan de behoudenis deser Republijk meest gelegen was / na alle waarschijnlijkheyd gelijk een groot lichaam / dat door een geraaktheyd ongevoeligh geworden is / die / welke het tot een stut verstrekken soude / eerder op het lijf gevallen / en vermorselt / als eenige merkelijke assistentie gedaan soude hebben. Ik segh dan / wanneer een jonge Prins het Hooft van sulken Staat wierd / daar van het gesichte selfs een man van een gemeene dapperheyd den moed geheel benomen soude hebben / veranderde hy terstond de geheele gedaante der saken / en moedighde met een dappere edelmoedigheyd alle de gemeeene Lands-vergaderingen aan: want daar hy haar soo swak vond / datse genegen waren om na voorstellingen van vreede, die haar soo onveyligh als oneerlijk sijn soude / te luysteren / bewoogh hy haar om te resolveren van liever alles te wagen, als na sulke schandelijke conditien te hooren. Ook scheen sijn crediet 't gemeene volk een nieuw leven te geven / 't welk dan ook sich selven inbeeldde / dat gelijk eenen Wilhelm Prins van Orangien, haar Staat geformeert had / nu een ander van den selven naam uytgetekent scheen / om den selven te herstellen en te behouden. 't Is de geest van dapperheyd, die hy in sijn boesem had / en welke hy soo wel aan 't geheele volk, als aan de Overigheden heeft ingeboesemt / 't geen dit Land behouden heeft. In alle dese dingen was yets godlijks: op de publijke Raads-Vergaderingh wierd weder order gesteld / en het volk, siende hem voor die tijd voorsien met een volkomene maght van vrede en oorlogh, was gerust / en stelde nu / om datse in handen waren / hare behoudenis vast. Men sagh haast / hoe getrouwelijk hy de interesten van sijn Land waarnam / en hoe weynigh hy op die van hem selven sagh. Hy verwierp alle voorslagen van vrede, die voor de Provincien schadelijk waren / sonder de voordeelen / die hem selfs aangeboden wierden / eens aan te merken / ('t welk gy weet dat ik op versekerde gronden schrijf). Hy weygerde de aanbieding van Souverainiteyt over desselfs voornaamste plaats / die hem door een statelijk Gesandschap gedaan wierd / vergenoeght sijnde met dat gesagh / dat sijn

Voor-

Voor-Ouders niet soo veel glorie beseten hadden / en niet sonder reden gehoeligh zijnde / hoe voodelijk de inbreuk tegen de vastgestelde wetten en vryheden selfs is aan die / welke daar door pets schijnen te winnen. Dus begon hy met de minste voordeelen / die een gemoed / dat na een waren roem streeft / soude konnen wenschen / hem op het tonneel te vertoonen / als hebbende oogenschijnlijk niets / daar hy op betrouwen konde / als een goede saak, de goddelijke voorsienigheyd voor hem, en sijn eygen oprechtighyd en couragie. Dese treffelijke beginselen waren niet sonder goet succes: want hy herstelde met een beleyd en geest / die verder gingh als de wereld oopt gesien heeft / in korten tijd desen Staat uyt sulken wanhoopigen gesteltenis; hy hernam eenige plaatsen met geweld, en verplichtede den vyand, om al de plaatsen, die hy in soo swakken posture zijnde gekregen had / te verlaten. En hoewel een onbedreven Leger niet altijd tegen tal-rijker en geoeffender troupen voorspoedig was / en 't gebrek van wapenen en ammonitie, in het Land der Geallieerde / daar de oorlogh haar voornaamste vertooning maakte / oorsaak was / dat hy sijn Leger niet posteeren konde / en op gunstiger tijd waghten moest / en alsoo somtijds gedwongen wierd / om hem schielijk in een actie / daar hem de noodt toe dwongh / te begeven / echter heeft hy sijn magt doen sien in de eerste overwinningh, die hy kreegh tegen den grootsten Generaal van dese eeuwe / en doen hy een groot Monarch met sijn Leger aan 't sijne onderwierp / soo dat die selve schroomde / om het met de Nederlanders te wagen / en met een woord / doen het Leger der Nederlanders in sulken posture quam / dat het de Fransche, die in de geconquesteerde Landen leefden / overmeesterden / en besonderlijk / doen den oorlogh voortgeset wierd / tot dat de Vorst, die de rust van Europa aan sijn glorie opgeoffert had, blijde was van vrede te komen handelen in het Land sijner vyanden, en selfs in dese Stad, en door alle middelen / door de tusschenspraak van eenige / en met jalousy van andere / tot verkrijgingh van deselve te arbeyden; om welk alles de herstelde nakomelingen / sich liever onder de vertooningen van 't geene de ingebeelde Helden soûden hebben konnen doen / als onder de geschiedenissen van 't geene in der daad binnen soo korten tijd / en op sulken wijse uytgevoert is / stellen sullen. En ten beslupt / alle plaatsen / die tot desen Staat, en aan haar Nabuuren aan den Rhijn, behooren / gelijk ook veele plaatsen in Vlaanderen wederom gegeven zijnde / sien nu dese Provincien haar selven onder sijn gelukkigh beleyd in haar vorige vrede en veyligheyd herstelt. En hoewel'er noch eenige lid-tekenen van sulke diepe wonden overblijven / echter siet men datse van alle zijden als het bolwerk van het Christendom tegen de weese van een nieuwe Monarchie, en als de bewaarder van den vrede en vryheyd in Europa, aangemerkt worden.

Hier is een ooghst en stoffe niet voor een gedwongene cierlijkheyt /

Digitized by Google

noch voor een leugenachtige welsprekentheyt / maar voor een opregt en ernstigh historie-schrijver, bequaam om een werk / dat alle de lofredenen van de geleerde Schrijvers / verre te boven gaan sal / uyt te leveren; want daar een nagebootst Edel-gesteente soo schoon / als het mogelijk is / moet worden opgemaakt / behoeft een opregt Edelgesteente maar enkelijk vertoont te worden. Ik kan met geen grooter Onderwerp eyndigen; en ik moet bekennen hier meede soo aangedaan te zijn / dat / gelijk ik na het selve myn pen tot geen geringer stoffen kan gebruyken / soo my selven niet langer aan de dryft / welke sulken kostelijken voorwerp in my verweckt / derve overgeven / en daarom breeke ik hier meede schielijk af.

Uwen, &c.

BLADT.

Digitized by Google

BLADT-WYSER

der voornaamſte ſaken in dit Boek vervat.

A.

Almoeſſen aan *d'Armen* uitgedeelt by d'eerſte Chriſtenen, waaren ſeer groot. Pag. 124. Der Armen getal wordt gerekend wel 45000. geweeſt te zijn. *ibid.*

Een *Abdye* in *Soloturn* die 100000. ponden inkomen heeft. 28

Abdye, die een inkomen heeft van 10000. ducaten. 78

Academie tot *Padua* neemt geweldig af. *ibid.*

Actien op de Comptoiren van den tegenwoordige Paus worden betaalt tot 146. voor 't *hondert*. *ibid.*

Adeldom der *Venetianen* is aldaar in hooge achting, en is een groote eer daar meede vereert te zijn. Zelfs *Koninglijke Familie* ſijn daar meede vereert geweeſt. 84

Veele *Pauſen* verkregen die eer voor hunne brieven. *ibid.*

Algemeene Vergadering de 3. *Bondgenootſchappen* is maar een gemeene *Verbintenis*, gelijk die der *Vereenigde Nederlanden*, of van de *Cantons*. 43

Algemeen Vergiftiger had een *Tractement*, en wierd door d'*Inquiſiteurs* tot *Venetien* gebruykt. 99

De *Alpes* zijn groote Ruynen van d'eerſte wereld. 9

De *Alpes* beſluyten veele rijkdommen in de rotſen, onder anderen het kriſtal. 70

Altieri maakte zich op een ergerlijke wijſe *groot*. 111

Antiquiteyt van *Verona* is de Ronde Schouwburg van de *Romeynen* gebouwt, kan 23000. perſoonen bevatten. 74

Appenninen Bergen, der ſelven geſtalte en gelegentheden. 104

Daar zijn ſeer groote *Sypreſſe-boomen*. 108

Appenzel, in des zelfs *Canton* woonen die der beide Religien van malkanderen afgeſcheiden. 38

Apulien is een groot *Koornlands*, desſelfs gelegentheit. 115

d'*Armoede* van een *Natie*, ontvolkt niet alleen een, maar verſwakt de natuurlijke vruchtbaarheit der Onderſaten, reedenen waarom. 142

Atheiſtery heeft aldaar by veele plaats. 90

Atheiſtery worden eenige Medicijnen te laſt gelegt. 118

Avanche een Stadt in *Switſerlands*, desſelfs beſchrijving. 156

Avernus een Meir. 131

B.

Bagijnen in *Venetien* hebben langen tijdt groote ergerniſſen, inſonderheit die van St. *Zacharias* en St. *Laurens*. 88

Een *Bagijne Klooſter* in ongenade vervallen, reedenen waarom. *ibid.*

Baay van *Puzzoli* is van Steeden ontbloot. 130

Bache-

Digitized by Google

BLADT-WYSER.

Bacherach schijnt voort te komen van *Bacchiaria*. 174
Daar wordt getoont der *Muisen-toorn*. *ibid.*
Desselve Landts beschrijving. *ibid.*
Baden, desselfs geleegentheit. 28
Een *Bisschop* geeft voor *Christi Stadthouder* te zijn van zijn *Bisdom*, gelijk den Paus van d'*Algemeene Kerk*. 41
Baden die ongemeen heet zijn. *En de wijse van baaden*. 133
Banditen uit *Napels* verdreven. 114
Barbarische wreedtheit der Geestelijke in Vrankrijk is weergadeloos. 154
Barons die de magt van Souverainen aan de handt hebben. 42
Basel is in gevaar weegens het Guarnisoen in Hunningen. 14 en 38
Basel, desselfs beschrijving en gelegentheit. 158
De Bibliotheek tot *Basel* is de beste van Switserlandt; wat daar al in is. 160
Aldaar is een schoone verfameling van *Medaillen*, en een *Bibliotheek*, behoorende aan het huis van Fesch. 161
Tot *Basel* sijn achtien Professoren. *ibid.*
Der Vrouwen kapsel aldaar. 162
Beeld van *Paus Johannes*. 103
Beelden der Egyptische Goden van toetsteen in 't *Paleis* tot *Napels*. 121
't Beeld van Hercules en de Stier zijn onwaardeerlijk. 147
Beeltenissen en andere oudtheeden seedert 480 jaren opgegraven. *ibid.*
De *Beeldthouding* van deeze Eeuwe is slechter als die van d'oude Romeinen. 146
Begraaf-plaatsen, en derselve beschrijving aldaar. *ibid.*
Belagchelijke Schildery tot *Worms*. 172.
De *Beleeftheit* tot *Roomen* is ongemeen, reedenen waarom. 143
De *Berg* Maudit, is een derdendeel altijdt met sneuw bedekt. 9
Den *Bergh Vesuvius* 7. mijlen van Napels desselfs brandt. 129
Bern is meer als een derdendeel van Switserlandt. *ibid.*
Desselfs Raat en Magistraat welke die zijn. *ibid.*
Desselfs *Baljuwschappen* zijn 72. hoe de verkiezing toegaat, te weeten, met Ballen. 10 en 34
Het *drenken* in dat Landt is seer gemeen. *ibid.*
De beste ordres in dien Staat hebben weinig kracht, reedenen waarom. *ibid.*
De Verkiezingen geschieden door ballen. *ibid.*
Aldaar is weinig Koophandel. *ibid.*
Die van *Bern* vertrouwen meer op de *trouwe hunner Onderzaten* als op de sterkte hunner Muur. 12
Hebben voor 40000 Mannen geweer. *ibid.*
In een algemeene sommatie kunnen zy 80000. Mannen op de been brengen. 13
Hen ontbreekt goede Krijgs-amptenaars. *ibid.*
Die van, *Bern* zien hunne misslag te laat. 15
Die Stadt wordt in vier Gilden of Lichaamen verdeelt. *ibid.*
De Kamer van de 4 *Vendrigs* heeft een groote magt. *ibid.*
Het Voorbeeldt van een eerlijk Man aldaar. 16
Een ongeluk die den zelven is overkomen. *ibid.*
Een oproer in *Bern*, en gestilt. 18
De Gebouwen zijn zonder pracht. Heeft een schoone Kerk. *ibid.*
De *Bibliotheek van het Vaticaan*, en desselfs

Digitized by Google

BLADT-WYSER.

selfs beschrijving. 137
In 't *Biechten* aan een *Biechtvader* hoe plomp en bot den selve zy wordt gelien op *de Magt der Kerke in den Priester.* 152
't Boek van Koning Henrik den achtste, over de 7. Sacramenten met eigen handt geschreeven, is in 't *Vaticaan.* Zoo mee *Brieven* door hem geschreeven aan *Anna Bolin.* *ibid.*
De *Boeten* die de *Baronnen* om 't herbergen derselven jaarlijks moesten betalen, beliepen wel 153000 Kroonen. *ibid.*
Bologne is vol rijk Volk en werdt wel bebouwt. 101
Beschrijving derselve Stadt, en al desselfs aangelegentheit. 102
Een stuk van een Hebreeusche Bijbel, wat daar van zy. *ibid.*
Boven *Bologne* is 't Kloosster van St. Michiel, desselfs aangelegentheit. *ibid.*
Aan d'andere zijde is 't Kloosster der Carthusianen. *ibid.*
In *Bologne* zijn 70000 Menschen. *ibid.*
Daar wierdt een *Comedie* gespeelt, die belagchelijk was om zijn armelijke hoedanigheden. 104
Bon daar houdt den *Keurvorst van Keulen* zijn *Hof*, desselfs beschrijving, ook die van des *Keurvorst* gelegentheit. 175.
Aldaar zeitmen, is een kist vol *oude Medaillen* ontdekt die 100000. *Kroonen* waardig waren. *ibib.*
Wat daar van te oordeelen zy. 176
Bresicia, desselfs gestaltenis en rijkdom. Werdt een schoone Dom-kerk gemaakt. 73
Het *Broglio* in *Venetie* is vol jonge *Raadsheeren* en *Edelieden*, wat daar uytvolgt. 90
Aldaar *oeffenen* zy zich gedurig. 93
Een *Brug*, drie of vier mijlen over Zee gebouwt. 132

C.

Caligulaas-brug, een wonderlijk overblijfsel. 131
De *Cupule* van de *Kerk* van St. *Pieter* tot *Roomen*, heeft 415 trappen boven desselve *Kerk.* 135
Een Afgodische Afbeelding aan 't binnenste van dat Gewulfsel. *ibid.*
In de twee *Cantons* van *Apenzel* en *Glaris* worden de twee Religien toegelaten. 17
In het *Canton Switz*, hebben eenige hunne Religie verlaten, die na *Zurich* weeken, wierden 'er goederen aangeslagen d'andere daar blijvende wierden onthoofdt. *ibid.*
In 't *Canton* van *Glaris* ontstont een verschil, doch wierdt door den *Nuncius* van den Paus bygelegt. 18
Het *Capel* van St. Lucius aldaar, en zijne gelegentheit. 40
Een wet tegen de Vryheit der Kerkelijke Persoonen. *ibid.*
Den Deeken in twist met den Bisschop; d'eerste wordt gevangen gezet daar na ontslaakt, gaat zijn klachten teegen den tweede tot Romen doen. *ibid.*
De *Borgemeester* is 't Hoofdt der *Bondtgenootschap.* 45
Mastinus, *Barnabæ* Soon vlucht na *Chur.* 46
Cardinaal Borromeo, een grooten weldoender van Milanen. 65
Cardinaal Barbærigo, is Bisschop van *Padua*, beschrijving zijner daaden. 78
Het *Capitolium* tot *Romen* is maar een jammerlijk *Overblijfsel.* 144
Vorst *Carel Lodewijk* herstelt de Stadt *Heidelberg.* 169
Hy laat *de vryheit der Religie* toe, waarom. 170
Catacomben zoo tot *Romen* als tot *Napels* is

Digitized by Google

geen werk der eerſte Chriſtenen. 123 en 128
Den *Cardinaal Fr. Barbarino*, wierdt door toedoen van de Koninginne Moeder, tot *Edelman van Venetien* gevordert. 84
De *Cheurpaltz* tegenwoordig, hoe deugſaam Vorſt hy is. *ibid.*
Een Voorbeeldt van zijne goetaardigheit. *ibid.*
Der *Chriſtenen* getal binnen Romen was voormaals ontrent vijftig duiſent. 124
Chur Hoofdt-ſtadt der *Griſons*, deszelfs gelegentheit. 39
Een *Citroenboom* derde halve vadem in omtrek dik. 57
Kelders en hoolen worden gegraven in 't laagſte des Gebergts, daar na een gat, welke des Somers een windt in deſelven blaaſt, die de Wijn kout als ys maakt, de redenen van die werking. *ibid.*
Het Lak of Meir, desſelfs groote. 60
Clavenne, desſelfs gelegentheit. 56
Aldaar is een Rots van twee hondert voeten. *ibid.*
Stukken van Bergen vallen na beneeden die 't Landt ſeer vruchtbaar maken. *ibid.*
Cobelentz, desſelfs ſterkte en gelegentheit. 174
Como, desſelfs Zee en zijn lengte. 61
Codelago een Stadt de Switſers toebehoorende. *ibid.*
Desſelfs gelegentheit, en iet zelzaams. *ibid.*
Colomna Roſtrata, zijn de waardigſte oudtheden van *Romen*. 145
Cornaros in Venetien trekken hunnen Adel ſeer hoog. 83
Cornaro, kante ſich tegen het Hof der *Inquiſitie*, waar over hy ter doodt wierdt veroordeelt. 98

D.

Devotie aan St. *Anthonius*, door geheel *Lombardyen* is wonderbaar. Hy wordt by uitnementheit *il Santo* genaamt. 77
Hy wordt op een Godtlaſterlijke wijze aangeſprooken. 78
Den *Dom* van *Florencen* is prachtig, zijn gewulfſel is 300. voeten hoog. 105
Dominicaner Monniken liſt en bedrog, en hoe in't werk geſtelt. 20
Daar na ontdekt. Ende de vier Monniken, na lang gepleit in den jare 1509, veroordeelt en verbrandt. 25
Het *Doophuis* was wel eer een ſchoone Heidenſche Tempel. *ibid.*
De *Dronkenſchap* is by die van *Geneven* weinig bekent. 6
Dwaasheit der Franſchen belagchelijk, waarom. 103

E.

Edellieden van *Venetien*, hunne wraak is te vreeſen. 74
Elizabeth, Koninginne van Engelandt weigerde de naam van het *Hoofdt der Kerke* te voeren. 32
Engelſchen oeffenen hunne *Godtsdienſt* te *Geneven*. 136

F.

Factien tot *Venetien* rakende het Hertogdom. 85
Factoors in *Italien* zijn Griſons. 60
Familien aldaar hebben na den Tijtel van Princen geſtaan, doch zijn afgeweeſen, reden waarom. 87
Ferrara is een Landt dat ongebouwt en ſonder volk is. 100
De oorſaken waar door. 101

Fon-

Digitized by Google

Fonteinen te *Romen* zijn seer vermakelijk, derselver beschrijving. 142
Het *Fort Hunningen*, en desselfs beschrijving. 162
Fortificatien tot *Solaturn*, die ontrent twee Millioenen hebben gekost. 28
Die van *Florencen* achten sich selven aansienelijker als de *Venetianen*. 85
Florencen is een schoone Stadt, desselfs aangelegentheit. 104
Desselfs *Bibliotheek* is seer kostelijk. 106
Florencen is seer vervallen. *ibid.*
Franciscaner Monniks dankzegging, siende een *Dominicaner* Monnik tot *Frankfort* in de Kerk komen. 19
Frankfort, desselfs beschrijvinge, ende Kerken, &c. 171
De *Franschen* senden *Bassompiere* na *Madrid*, tot welken einde. 50, 51

G.

Galery van *Socrates* des selfs beschrijving. 146
Geleerde Mannen tot *Romen*. 140
Gebruiken de Roomsche Wetten, waar van een Voorbeelt. 52
Een seer ongemeene Historie der Grisons. 54
Geestelykheit in *Venetien*, is gelijk een *Kerkenraadt*. 88
Geneven is een *kleine Staat* van welke de grootste Staaten lessen kunnen ontfangen. 4
Des selfs Koornkamer heeft altijt voor twee jaaren voorraadt. *ibid.*
In 't stuk des *Geloofs* hebben die van *Geneven* de voortocht ten aansien van het Roomsche. Redenen waarom. *ibid.*
De Koornkamer is den Koopman van dien *Staat*. 5
De Tractementen der Bedienden, en Gezantschappen worden uit des selfs inkomsten betaalt. *ibid.*
De *Magistraat* en *Burgers* verstaan de Latijnsche taal, de Historien en verschilpuncten der Religie. *ibid.*
Geneven is de Sleutel van *Switzerland*. 7
In *Geneven* was groote droefheit weegens der Geestelijken wreedheden gepleegt aan de *Gereformeerden* in *Vrankrijk*. 156
Die van *Geneven* betoonen groote droefheit weegens de verdeeltheden der *Engelschen*. 157
Glaris, in des selfs Canton woonen die der beide *Religien* onder malkanderen. 38
Genua heeft veel *Dorpen* en heeft alom veel Volk. 107
De *Genueesen* sijn het snoodste Volk in *Italien*. 108
Gotten en *Wendalen* hebben zich in de Valeyen der *Grisons* needer geslagen. 42
Der selven *Bondtgenootschap*, bestaat uit 28. *Communiteiten*, 18. *Paapsche*, de rest *Protestantsche*. 44
Verkiesing der Richters, door wie, en hoe die geschiet. *ibid.*
Het tweede *Bondtgenootschap* is dat van het *Huis Gods*. 45
De *Landluiden* versoeken somtijdts een *Kamer van Justitie*. Ende het gevolg daar van. 47
Het *Graf* van Erasmus tot Basel. 159
Grisons hunne Valeyen, leven, regeering. 25
En rijkdommen. 41
Grisons drijven grooten handel met geldt. 66
Grotte di Cane, werpt seer vergiftige dampen uit. 130

H.

Haldenstein is een *absolute Souveraiviteit*. 42
Handtschriften des N. T. alwaar den

Digitized by Google

BLADT-WYSER

den text van den H. Joh. Drie sijn'er die getuigen in den Hemel is uytgelaten. 33

Heidelberg. Desselfs beschrijving. 168

Heiligen Wijn, groeit dichte by de Zee van *Garda*. 75

Den *Hertog van Bohan* wordt toegeschreven te sijn de behoudenis der *Grisons*. 51

Hertoglijke Familien in *Venetien*, waarom alsoo genaamt. 84

Hertogen van Venetien, sijn niet meer als *Staats-gevangenen*: Sommige *Familien*, besonder die van *Cornara* weigerden die *Waardigheit*. 86

Derselver voordeel boven anderen; worden van de *Savijs* gequelt. *ibid.*

Sagrado staande om Hertog te worden, mislukte in sijne hoop, redenen waarom. *ibid.*

Schrijft twee *Boeken*, d'eene de Historie der *Ottomannen*. 87

De *Hoeve van Borgese* is verwonderenswaardig, desselfs beschrijving. En desselfs grondt heeft 3. mijlen in 't rondt. 137

Die van *Pamphilia* wordt daar ook beschreven. *ibid.*

Het Hof *Centum Cameræ*, van waar die naam koomt. 133

Holbeens schilderyen tot *Basel*. 't Eene word geschat op 10000. Kroonen. 159

Het *Hoofdt* van de *Kerk* aldaar voert de naam van *Patriarch*; soo wel als den Hertog die van *Prins*, doch heeft geen *Authoriteit* met allen. *ibid.*

De *Hostie* wordt tot *Venetien*, en over 't geheel gebied niet *bloot*, maar bedektelijk gedragen, reden waarom. 89

Hostie in St. *Gregorii Kerk* te *Roomen* vertoont, en d'Afgodery in deselve gepleegt. 148

Huisen in *Venetien* sijn onbequaam, redenen waarom. 92

I.

Jesuiten, sijn in *Switserlandt* aangenomen, ende onlangs tot *Solaturn*. 27

Daar deselven eens plaats grijpen, maken sich magtig, en vermeenigvuldigen. *ibid.*

Jesuieten sijn byna eigenaars van half *Apulien*. 115

Zy sijn Wijnkopers tot *Napels*, hebben in'er *Wijnkelder* meer als duisent Oxhoofden wijn. Zoo mede de *Minimen* die sijn wijntappers. 117

Een *Jesuiet* gaat nevens een groot geselschap van menschen neffens een Quacksalver staan prediken. 119

D'*Inquisitie* tot *Venetien* en quelt niemant, reden waarom. 89

Inquisiteurs, oordelen wegens de *misdaden* door den *Adel* tegen den *Staat* begaan. 96

Der selver *onbepaalde magt*, is een *schrik* voor alle d'Onderdanen niet alleen, maar van den *Adel* selfs. 97

De vreese die allen hebben voor dit Hof is oorsaak dat veele wanordres worden voorgekomen. 98

Jonger Soons in de Familien der *Venetianen*, sijn *luy*, *dertel* en *onkuisch*, oorsaken waar door. 91

Ischia een *Eylandt* werpt vuur uit. 130

Italien heeft menigte Bedelaars. 56

In *Italien* is al het Vee grijs of wit, en al de Verkens swart, behalven in *Bologne*, daar sijnse rood. 75

Italianen doen veel onkosten in het bouwen hunner *Paleisen*, en weinig tot het onderhouden der selven. 136

Italiaansche Priesters loosheit om groot gelt van 't Volk te trekken. 66

Juffrouw Walkier tot *Geneve* een seer ongemeen persoon, haar beschrijving, soo als die van haar Leermeester. 71

Kapel

Digitized by Google

BLADT-WYSER.

K

Kapel in *Morat* of *Murten* vol gebeenten der *Borgunders*, door de Switsers gedoodt. 158

Kasuyjel, een Lampet en Schootel door den *Keur-vorst van Keulen* selfs gemaakt. 176

Kerk, vier mijlen van Bologne, genaamt *Madone van St. Lucas*, des selfs gelegentheit. 103

Keulen, en des selfs beschrijving. 176.

De *Keurvoost van den Palts* heeft een Absoluter magt als d'andere Vorsten. 169

Een *Kindt* tot *Geneven* op een wonderlijke wijze doof geworden, de oorsaken, waar door. 150

Kleedingen der Geestelijken voor en tegen gesproken. 31

Kloosser van Araceli tot Romen. 145

Kloosser van Minerva is een wonder-stuk. 147

Kloosser van Nonnen die de kleeding der *Capucijnen* aan hebben, 60000. ponden inkomen hebbende. 28

De *Koninginne van Sweeden*, staat een der *Roomsche Outheden* te worden. 143

De *Kostelijkste Schilderyen* worden van de *Franschen* tot *Romen* opgekocht. 149

Krooning van een *Hertoginne* tot *Venetien*, heeft meer als 100000. Ducaten gekost. 82

Een *Kruis geschildert*, daar boven op stonden dese Letteren, J. C. X. O., en onder NIKA. 127

L.

Labia biedt aan den *Raadt* 100000. *Ducaten* om veradelt te worden; En anderen volgen sijn Voorbeeldt na, tot sijn groote misnoegen. 94. 95

De *Laatst-gekooren Adel* in *Venetien* beschreven. 93

Lago Maggiore een groot Meir, 26. mijlen lang, 6. breedt en in 't midden hondert vademen diep. En des selfs gelegentheit. 62

Twee *Eylanden* aldaar genaamt *Eylanden* van *Boromeo*. *ibid.*

Aldaar zijn wonderlijke en schoone groote Thuinen. 63

Het *Landt van Campagne*, op den weg van *Napels* na *Civita Vecchia*, wordt byna niet bewoont. 110

Landtluiden tot Bern zijn rijke luiden, 't is maar gemeen, dat een Landtman 10000. kroonen rijk. 12

Legende van *Lucius* is een Fabel, het bewijs daar van. 40

Legende van den Koningh *Lucii* Suster St. *Emeritha*. *ibid.*

Liefde-giften voor de vluchtelingen van Vrankrijk, van *Zurich* en andere *Protestantsche Staaten* zijn na *Bern* gesonden en aldaar uitgedeeldt. 35

Lions geringe en slechte toestant. 2

Claudii spreuk, in een kopere Plaat. *ibid.*

Het Silvere Schildt aldaar van 22. ponden. *ibid.*

Noch veele Opschriften van de latere, en Barbarische Eeuwen. *ibid.*

Lodi een Grens-plaats doch seer swak. 72

Die van *Crema* is niet beeter. 73

Lombardyen is vol Beedelaars, welken niet meer en bidden om St. *Anthonius wille*, maar om *der zielen wille* die in 't Vagevuur zijn. 107.

Lombardyen, een uitermaaten schoon Landschap. Des selfs gelegentheit. 75

Lombardyen werdt van Brescia, haare schoonheit missende. 74

Ongemakkelijk reisen aldaar, reden waarom. 92

Digitized by Google

Loſane des ſelfs gelegentheit. 8
Haar *Kerk*, een treffelijk gebouw. *ibid.*
Twee wonderlijke *Aardtbevingen.* *ibid.*
Aldaar quamen op eenen tijdt 2000. Vluchtelingen, onder welke waaren 200. Predikanten, alle vriendelijk onthaalt. 36
Lugano heeft een Bailjuwſchap waar onder 99. Dorpen behooren. 61

M.

Magiſtraten verkooren uit de *Nominatie* der Onderdanen. 43
Manheim is van natuur een ſterke plaats. 169
De *Manuſchripten* van de Heidelbergſche *Boeken-kamer* in het *Vaticaan* zijn veel ouder als die van den Hertog d'*Urbino*. 137
Marquis van Carpi wraakſucht, en goede regeering. 113
Marſeillen, beſchrijving van des ſelfs *Haven*, Vryheden &c. 153
't *Meir* of *Lacus* van *Geneven* ende 't Meir of Lacus van Loſane, des ſelfs diepte op ſommige plaatſen zijnde meer als 500. vademen. 8
Snoeken verſlinden de Viſch in het ſelve; en de Viſſchen *Montails* genoemt, die in 't Meir van Nieuwenburg zijnde, van daar in 't Meir voornoemt gekomen zijn. *ibid.*
Mentz en des ſelfs beſchrijving, en inkoomſten. 173
Des ſelfs Keurvorſten gerechtigheden &c. *ibid.*
Milanen een der ſchoonſte Steeden van de Wereldt, des ſelfs gelegentheit, en handel. 64
Des ſelfs *Domkerk* is uitmuntende koſtelijk. 64, 65
St. *Carolo*, aldaar begraven in een kiſt van Kriſtal. Zijne Canoniſatie heeft aan de Stad gekoſt, omtrent 100000. Kroonen. 65
Heeft verſcheide koſtelijke Kloofters, als d'*Olivetanen*. Beſonder dat der *Bonaviten*. 66
Het Gaſthuis is een Koninglijk gebouw heeft 90000. kroonen inkomſte, des ſelfs beſchrijving. 67
Heeft noch een *Lazaret* of Siekhuis buiten de Stadt. *ibid.*
De *Godtsdienſt-plegingen*, verſchillen eenigſins met die van Romen, en eenige omſtandigheden der ſelven. *ibid.*
Wonderlijke *gebaarden* van een *Capucijner Monik* in 't Prediken en in 't beſluit van de Predicatie. 68
Des ſelfs Bibliotheek, en hare geſtelt-heit. *ibid.*
En die van Ambroſius. 69
Aldaar is een raar *Cabinet* van den Kanonnik *Settala* met veel ongemeene koſtelijkheden. Ook een *Bal* die door kunſtige beweging en van ſich ſelfs op en neer gaat. 70
Daar zijn geen glaſe venſters, een groot ongemak. *ibid.*
Het *Milanees* volk quijnt om 't verval van haar *zijden handel*, reden waar door. 71
Moeyelijkheit ontſtaan in *Venetien* om een Edelman die van *Landt-dievery* beſchuldigt wierdt. 96
Molinos leer heeft in Napels d'overhandt; en meer als 20000. Navolgers. 119
Verhaal van deſelve Leer. Tegenſtant der Jeſuiten. *ibid.*
Mompelgard, des ſels beſchrijving. 163
Den *Monik Sfrondato* ſocht de kroon der martelarye in Engedin te vergeefs. Sterft van droefheit. 45
Monte novo, en nieuwen Berg, hoe geworden. 131

De

Digitized by Google

BLADT-WYSER.

De *Moort* van den *Admirael Coligni* vertoont in de *Koninglijke Sael* tot *Roomen*. 136

Morat des selfs beschrijving. 158

N.

Naakte Beelden in de Kerk van St. Laurentius tot *Florencen*. 105

Napels beschrijvinge. Is een der schoonste Steeden in *Europa*. 121

Napels is het kostelijkste deel van *Italien*. 115

De *Orders* en *Kloosters* zijn aldaar in groote meenigte. 116

De *Anunciata* heeft jaarlijks 400000. kroonen inkomste. *ibid.*

De jonge kinderen die daar worden onderhouden worden op duisenden vergroot. 117

De *Anuntiata* heeft alle jaar een nieuwe Regent die 20000. kroonen in sijn sak steekt. *ibid.*

Natuurlijke Historie van twee *Bagijnen*, redenen daar over. 149

Neder-Paltzs is een schoone landtstreek, desselfs beschrijving. 168

Nieuwe tijdingen tot *Romen* zijn algemein ter welker oorsaken. 143

Nonnen tot *Venetien*, zijn los en ongetoomt in'er praat. 88

Maar die van St. *Laurentius* wilden haar den *Patriarch* niet onderwerpen. 89

O.

Oldcorn en niet *Garnet* wordt by de *Engelsche Jesuiten* tot *Romen* onder de Schilderyen hunner Martelaars gesien. 148

De *Oly* is een grooten handel in *Apulien*. 115

Ommegangh in *Vincenza*, Overafgodisch. 76

Onderdrukkingh der *Boeren* en *Landtpachters* in *Venetien*. 78

Onseekerheit der Traditien wordt getoont, waarom. 139

Oostenrijkers in een Valey, door de Mannen, die uit deselve gevlucht waren, overvallen en meest gedoodt. 44

Oorlog ontstaan ter oorsake der *Grisons*. 51

Openbaringe van den H. Johannes, met de Fabulen van Æsopus t'samen gevoegt. 3

Opstant en *Revolten* worden verhindert door de *verdeeltheden*, die'er zijn onder de *Venetianen*, *ibid.*

Oude Huisgesinnen in *Venetien* sijn *veradelt* geworden, mits dat sy betalen souden 60000. Ducaten en vreemden 70000., doch wordt door eenen tegen gesproken en opgehouden. 94

P.

Paapsche Cantons straffen die van Religie veranderen met de dood, *om dat het een schendingh is van den Eed*. 87

De *Protestantsche* doen die, welken veranderen, vertrekken. *ibid.*

Padua. Hare gestaltenis en gelegentheit. 76

Paleisen sijn daar in groote meenigten, onaangesien het verval van den Adel. 77

Der *Paduanen* wraaksucht verstrekt tot'er ondergang. *ibid.*

De Kerk van St. *Anthonius*, en Capel daar den H. in leit is een besonder stuk werks. *ibid.*

Paleisen en *Tuinen* der *Venetianen* sijn alle verschieden. 79

Een *Paus* vordert sijn Familie, tot nadeel der Onderdanen. 150

Hy is d'*Absoluitste Prins* in *Europa*. *ibid.*

Hy is gemeenelijk een Man die groot gevoe-

Digitized by Google

voelen van sich heeft. 111
De Natuur van den tegenwoordigen Paus wordt beschreven. *ibid.*
De *Vacatuur* der *Cardinaaels-hoeden* heeft het vierdendeel der Inwoonders verdreven. 112
Hy is een *Ergernis* voor de geheele Weereldt. *ibid.*
De *Paus* word gestelt onder het *Concilium.* 138
De *Paus Martianus* heeft door een Bul het Concilie van *Constans* bevestigt. 139
Dese *Paus* tegenwoordig heeft geen achting voor geleerde Lieden. 141
Paus Paulus de V. heeft veel dienſten gedaan aan Romen. *ibid.*
Het leven van den tegenwoordigen *Paus* is *goet*, en sonder openbare *ergernissen*; maar sijn regeering is streng, en ruineert sijn Onderſaten. *ibid.*
Paus Leo was een Godtloos mensch en Godtverlochenaar. 146
De *Paus* prijst de wreede Proceduren tegens de *Gereformeerden* in Vrankrijk; maar 2. Cardinalen mispresen deselve. 155
Peterlingen is de naam, die de voornaamste *Magistraat* in de kleine Steden des *Cantons* van *Bern* voeren. 37
Peerden kunstig uitgehouwen. 146
Philipsburg en des selfs beschrijving. 166
Pleurs, een Stadt in de Valtoline ongemeen *Noodtlot*, na dat deselve meenigmeenigmaal gewaarschouwt was, van een vroom Leeraar, overkomen. 59
Podestas, Bedienden der Grisons. 47
En Venetianen. 73
Podestas van Lodi sijn pracht. *ibid.*
De Poscheit de *Republijk* van *Venetien* van die van *Ferrara.* 99
Pont Centino is een *kostelijk Landt*, maar onbebouwt. 109
Pregalia was voor meer als 600 jaren een vrye Staat. 41
Protestanten zijn vreedtsamer dan de *Catholijken.* 46
Predikanten quaadt onthaal. 53
De *Protestanten* in *Venetien* hebben vrye oeffening. 89
Der *Priesteren* bedrog om sich 't volk onderdanig te maken. 131
Pylaren van eenen steen ongemeen groot. 146

R.

Raadt van *Venetien* is Opperregent van alle menschen, en alle saken, gelijk de *Koningen* van *Engeland*, voorgaven te sijn in'er eigen Domeinen. 87
Rapperwil, heeft een *brug* byna een halve mijl lang over de Zee, 12. voeten breedt sonder leuningen. 39
Reglementen d'*Universaliſten* voorgeschreven tot *Bern*, *Zurich* en *Geneven.* 37
Reliquien of gebeenten van verstorvenen, sijn meest van Heidensche Slaven, en geringe slach van menschen. 129
De *Republijk* van *Venetien* lijdt groote schade door de bevorderingh tot den Adeldom, van Koopluiden. 95
De *Rhone* loopt wel in 't Meir van *Geneven* en *Losanne*, maar loopt'er niet onvermengt door. 8
Den *Rhijn* van *Basel* tot *Spier*, sijn gestalt en drift. 163
Romen desselfs beschrijving. 135
Soo meede desselfs *Kerken*, *Kloosters* en *Paleisen.* *ibid.*
Roomsche pracht is onbedenkelijk. 145
Rotunda, hoe gebouwt en vorder beschrijving. *ibid.*
In *Romen* worden alle Vreemdelingen van wat *Religie* sy sijn wel onthaalt. 148
Te *Romen* koopt den *Paus* al het Koorn in sijn

Digitized by Google

Sijn Gebiedt op. 4
In 't verkoopen van het selve words de maat een vijfdedeel kleinder gemaakt, en des selfs prijs verdubbelt. *ibid.*
Rivige een kleine Stadt. 99

S.

Schattingen in *Switserlandt* seer aanmerkelijk. 37
Schouwburg van Titus, bevatte 58000. Aanschouwers. 145
Seltsaam bereiden van *spijs* en *dranck* in *Venetien*. 92
De *Superstitie* in *Italien* is uitermaten groot. 100
Deselve is veel grooter als in de voorige Eeuwen. *ibid.*
Ende is oorsaak van 't verval des Koophandels. 108
De *Staaten der seven Provintien* zijn *Spanjens* behoudenis. 113
Seltsame Regeering, en woon-plaatse van *Tiberius*. 134
Seltsame doodt van een *Arbeidsman*. 174
Het *Silver-werk* der Kerken van *Napels*, bedraagt een somme van 8. milioenen kronen. 117
Sibillen Hol, des selfs beschrijving. 130
Soloturn hunne gelegentheit leven en Godtsdienst. 27, 28
De *Spaansche* verwierpen de Neutraliteit tot bescherming van 't *Fransche Comté* 14
Switserlandt is seer volkrijk, dat daar wel en onbekommert leeft. 25
Spaanjaardts verkrijgen 't *Hertogdom* van *Milanen*, hoe. 46
Spaansche spreken het bekeeren door de Dragonders in *Vrankrijk* tegen, als zijnde een verwijtelijke saak voor de *Roomsch Catholijke Religie*. 155
Spier, en des selfs beschrijving. En des selfs Hof. 167.
Beschrijving van des selfs regering. *ibid.*
Als ook *een belagchelijke fabel van St. Bernardus*. *ibid.*
Staat van Oorlog in Bern. 13
Straatsburg, hare gelegentheit en des selfs versterkingen. 164
De *Luiterschen* aldaar blijven even gehardt, soo tegen de *Papisten* als *Calvinisten*. *ibid.*
Der selver Godtsdienst. *ibid.*
De oorsaak hunner ondergang. 165.
Groote hevigheit tusschen twee *Familien* aldaar. *ibid.*
De *Bibliotheek* dier Stad, des selfs beschrijving. 166
De Kerk is een gebouw van 3. of 400. jaren oud. *ibid.*
Daar werdt een seltsaame *Processie* vertoont, nevens noch iets meer. *ibid.*
Aan den Predik-stoel een *Bagijn* en een *Monik*, &c. *ibid.*
Surich des selfs gelegentheit en regeering. 29
Krip is een der voornaamste manufacturen, en zijn de beste die gemaakt worden. *ibid.*
Aldaar ziet men d'oprechte eenvoudigheit der Switsers. *ibid.*
De vrouwen groeten nooit iemant. 30.
Surich en heeft nooit eenig artijkel van Verdrag met *Vrankrijk* gebroken. *ibid.*
In een Gasthuis, worden 650. armen onderhouden. *ibid.*
Der selver Gasthuisen sijn gering op gebouwt; reden waarom. *ibid.*
Prediken twee a drie maal 'sdaags. *ibid.*
Switsers knielen op de straaten. 28
Onaangesien der selven *Superstitien* beoogen sy hun gemeen *interest*, waar van die van *Lucern* moet dank geweten worden. *ibid.*

Digitized by Google

BLADT-WYSER.

T.

T Empel van Bacchus. 146
Thuynen in *Italien* worden met groote koſten gemaakt. 104.
Daar rondtom doet men water loopen met het welk men door middel van yſere en houte pijpen deſelve bevogtigt. *ibid.*
Ten Tyde van den H. *Hieronymus*, hebben de Moniken den handel met de *Reliquien* begonnen. 128
Titi en *Diocletiani Badtſtoven* binnen *Romen*, en beſchrijving der ſelven. 145
Toſſane, den weg *Viva mala* genoemt, beſchreven, een ander byna ſoo ſlim. *ibid.*
Toſcanen is ſeer ontbloot van volk. 107
De ſtrenge Schattingen aldaar zijn oorſaak daar van, ſoo meede de veelheit der Kloosters. *ibid.*
De *Tombe van Agrippina*, des ſelfs overblijfſelen. 132
Travers koopt een Baronny, ſoekt d'*Onderdanen* hun recht afhandig te maken, door toedoen des Keiſers, doch de Bondtgenootſchappen behouden deſelven by hun voorrechten. 43
Trombinus Profeſſor der Godtgeleertheit tot *Geneven* hadt 115. perſoonen die hem Vader noemden. 142
Soo ook d'Heer *Calandrijn* Predikant aldaar, heeft 105. Perſonen, voortgekomen van ſijn *Broeders* en *Suſters*, of die aan deſelve getrouwt zijn. *ibid.*
De Heeren *Turrettin* en *Trombin* Profeſſoren tot *Geneven*, hunne hoedanigheden. 157
Twiſt der *Dominicaner* en *Franciſcaner* Moniken. 19
Twiſt tuſſchen den *Biſſchop* van *Chur* en den Deken. 41

V.

V Aud of *Valleye*, een Landtſchap in Switſerlandt. 8
Gevluchte Predikanten uit de *Cevenen* ſijn aldaar te woonen verdeelt. 35
Valtoline is de beſte der Valleyen. 46
Een Moordt of *Maſſacre* aldaar ontſtaan. 44
Vagevuur een Welle die niet licht kan uitgeput worden. 71
Verona is een ruime Stadt, beſchrijving harer geſteltenis. 74
Daar is de *Studeer-kamer*, of *Muſæum Caiceolarium*. Oude Opſchriften, Medalien, &c. 75
De *Venetianen* ſien met goede oogen aan d'onluſten onder de geconqueſteerde Steeden, redenen waarom. 77
Venetien ſou kunnen binnen *een* of *twee Eeuwen* tot een vaſt landt worden. 79
Is ſeer gedaalt door den *Turkſchen Oorloh* en *verval van Koophandel*. *ibid.*
Beſchrijving van veele rariteiten in 't *Paleis*. *ibid.*
De *beeſtachtigheit* en *ongeſchiktheit* der wandelaars, maken van het ſelve als een ſecreet. 80
Beſchrijving van de Kerk van St. *Marcus*. *ibid.*
Het ſchoonſte *Klooſter* is dat der *Dominicanen*; beſchrijving desſelfs naam, en verſcheide deelen. 81
Het alderkoſtelijkſte is het *Klooſter* der *Benedictijnen*. *ibid.*
Beſchrijving van verſcheide Kerken. *ibid.*
Ook de School van St. *Rochus* &c. *ibid.*
Soo mede de *Tombe* van den *Hertog Peſaro*. *ibid.*

St. *Mar-*

Digitized by Google

BLADT-WYSER.

St. *Marcus* Bibliotheek is seer slecht. *ibid.*

Fra. Paulus, is hier in minder achting als by anderen. *ibid.*

Des *Autheurs* gesprek met een *Persoon van groot aansien*, nopende de *Grieken*. 82

Aldaar was een vermaarde *Dochter* onlangs geweest, seer geleert en Godtvruchtig. 83

Verkiesing der *Pastoorschappen* in *Venetien*, is een schandelijke saak. 88

De *Venetianen* doen meer als eenig *Christen Staat* hunne *Jalousie* aan de Kerkelijke blijken. 89

Deselven hebben in 't gemeen geen kennis van Religie. *ibid.*

In *Venetien trouwt'er maar een* in eens huisgesin. 90

De *Vrouwen* aldaar sijn ongemeen dom en onweetende. 91

Venetianen soeken niet als ongeoorloofde *vermaken* en *onkuische wellustigheden*. 93

't Verbranden der Dooden by de *Romeinen* in 't gebruik zijnde, is by hen afgeschaft, en hebben doe het begraven derselven ingevoert. 125

't Verbranden der Dooden is maar aan sommige geschiet. 127

Vloeren der Paleisen tot *Roomen* sijn seer slecht. 135

Verschil van de Heer *Schelstrat* en *Maimburg*, over 't Concilie van *Constans*. 138

Des *Autheurs* gevoelen over het selve. *ib.*

Vincensa, en veele derselve besonderheden. 76

Viterbo een groote maar elendige Stad. 109

Vrouwen onbeschrijvelijk *Superstitieus*. 118

Vreede die meer als 100. jaren gedurt heeft. 124

Vier *Vleesch-houwers* sijn'er altijdt in den *Raadt* tot *Basel*. 161

Vrouwen bare stoute, maar wederom barbarische daat, waar in deselve bestont. 43

Vrouwen keeren haar in 't gebedt na 't Oosten. 53

Aldaar groeit de Specery-wijn. Hoe gemaakt. 57

Vreemde steene potten, hoe gemaakt en gebruikt. 58

De *Vrouwen* aldaar sijn ongemeen dom en onweetende. 91

Zijn *Beestachtig* en *ongeschikt*. *ibid.*

De *Vrouws-persoonen* te *Romen* hebben veel vryheit. 144

Universaliſten sijn groote aanklevers van *Amiraldus*, *Dalæus* en anderen, groote twist met deselve tot *Geneven*.

W.

Wantrouwen van d'een tegen den anderen, is oorsaak in *Italien*, besonder in *Venetien*, dat'er qualijk een Vriendt te vinden is. 91

De *Water-werken* van *Aldebrandino*, en *Ludovisie*, desselfs beschrijving. 149

Weg van *Appius*, desselfs beschrijving. 133

De *Weg* van *Heidelberg* na *Frankfoort* is seer schoon. 171

Windtroers die *veertienmaal schieten*. 150

Wonderlijk 't het dat een Vorst, woonende 150. mijlen van *Romen*, die groote *Staat* heeft kunnen na sijn wil en goetvinden regeeren. 134

EYNDE.

Digitized by Google

Digitized by Google

TWEEJAARIGE

REYZE

RONDOM DE WERELD,

Ter nader Ontdekkinge der Onbekende

ZUYDLANDEN,

Met drie Schepen, in het Jaar 1721. ondernomen, door laſt van de Nederlandſche Weſtindiſche Maatſchappy,

Waar in het wedervaaren en de Rampen op de Reyze verhaald, en de bezeylde en nieuw ondekte Landen en Eylanden, met der zelver Bewoonders, beſchreven worden.

Nevens de REYZE van het Ooſtindiſch

SCHIP BARNEVELD,

Uyt Holland tot aan de Kaap der Goede Hoope, in 't Jaar 1719.

BEHELZENDE

Een Verhaal van de langduurige tegenſpoeden en zonderlinge voorvallen op het Eyland Madagaſcar, by de Woeſte Souklaven,

Met een Naauwkeurige Beſchryving van de vreemde Gewoontens, Godsdienſt en Zeden dier Volkeren.

Verçiert met een Nette Reyskaart en Prentverbeeldingen.

ACAD. LUGD BAT. BIBL.

TE DORDRECHT,
Gedrukt by JOANNES VAN BRAAM, Boekverkooper, 1728.

Digitized by Google

Digitized by Google

DE UYTGEVER AAN DEN LEZER.

NDer al de Geweſten, die de Europeërs geduurende drie Eeuwen in 't Ooſten en Weſten hebben ontdekt, zyn de wyd uytgeſtrekte Landen, die men te regt het onbekende Zuydland noemt, en het groot Eyland Madagaſcar het minſte bekent: 't geen de oorzaak is geweeſt, dat de in

Digitized by Google

't licht gekomen Journalen van de weynige togten derwaarts gedaan, hoe gebrekkig ze ook mogten wezen, door de Liefhebbers van Reys- en Landbeſchryvingen gretig zyn gelezen; en dat ook zommige hunne pennen en arbeyd wel hebben willen beſteden om die Journalen, wanneer ze in hun handen vielen, in eene goede ordre te brengen, het gebrekkige te vullen, en ze zoo de wereld mede te deelen; gelyk men dus het Verhaal van de Reyze door Abel Tasman in 't jaar 1642. naar het onbekende Zuydland gedaan, aan den nyvren Dirk Rembrantsz van Nierop verſchult is.

Dit bewoog my ook, wanneer de Verhaalen, die ik u hier mededeel, my over eenigen tyd wierden ter hand geſtelt, eenige ledige uuren daar aan te beſteden, en die ter Drukperſſe te vervaardigen. Beyde heb ik ze als in een nieuw gewaad geſtoken, en het eerſte naar den aard der zaaken uytgebreyd, en met korte Hiſtoriſche Beſchryvingen der bezeylde Landen,

Ey-

Digitized by Google

Eylanden en Volkeren vermeerdert, die alle uyt de beſte en geloofwaardigſte Beſchryvers dier Geweſten by een vergadert zyn.

En dewyl bovengewoone zaaken in deze Eeuw naauwlyks gelooft worden, waar door het verhaal van de Reuzen, die myne Reyzigers gezien hebben, ligtelyk als eene beuzelagtige verſiering mede in den wind zoude geſlagen worden, zal u uyt de opregtſte en voornaamſte Reysbeſchryvingen, die by Mannen van oordeel altyd geloof verdient hebben, blyken, dat 'er in die Landen Volkeren van zoo eene uytmuntende grootte op meer als eene plaats gevonden worden. Ook is 'er, om veele zaaken in een kleen beſtek te vervatten, bygevoegt een Korte Verhandeling van de beginzelen en voortgang der Nederlandſche Ooſtindiſche Maatſchappy, met een Verhaal hoe die zich op Java heeft neergezet, en wat zaaken dezelve betreffende aldaar tot nu toe zyn voorgevallen.

Digitized by Google

VOORBERICHT.

Indien gy deze Reyzen met dat zelve genoegen gebruykt en doorleeſt, waar mede die zyn by een gevoegt; zoo zal ik volkomen van mynen geringen arbeyd voldaan zyn, en my daar in verheugen, dat ik u eenige uuren vermaakelyk heb doen doorbrengen.

Digitized by Google

TWEEJAARIGE REYZE
Door de STRAAT
MAGELLANES,
En RONDOM de WERELD,
Ter nader Ontdekkinge der Onbekende
Z.UYDLANDEN.

I. HOOFDSTUK.

Des Schryvers reysluſt. Eenige Schepen worden uytgeruſt. Hy begeeft zig op dezelve. Zy ſteeken in zee. Komen aan de Canariſche Eylanden. Groot Canarïe. Forteventura. Lancerotte. Teneriffe. 'Deſſelfs Piek, word van Engelſchen bezogt. Gomera. Palma. Ferro, deſſelfs Wonderboom. Vrugtbaarheyd dezer Eylanden. Door wie ze ontdekt zyn. Zeden der oude Bewoonders, en van die van Teneriffe. Zien veel Zeequallen. Paſſeeren de Linie. Vliegende Viſchkens. Dorado.

ALle Menſchen zyn van natuure doorgaans zekere driften onderworpen, waar tegen het nauwlyks mogelyk is zig aan te kanten; voornamelyk wanneer de jonge jaaren geen plaats aan rype overwegingen overlaaten, nog bezeffen wat ſwaarigheden en gevaaren zig daar in opdoen; zoo heeft my ook van jongs af altyd eene onverzettelyke begeerte beheerſt, om de Wereld te doorreyzen, vreemde Ge-

Des Schryvers reysluſt.

Digitized by Google

weſten te bezigtigen, en voornamentlyk die landen te beſchouwen, die den Ouden onbekent, en over eenige eeuwen eerſt ontdekt zyn; welke men met de naamen van Ooſt- en Weſtindiën benoemt heeft. 't Was altyd myn grootſte vermaak om de ledige uuren te beſteeden, in 't geene my daar van eenige kennis en onderrigting konde geven. Dus bragten de Globes, Zee- en Landkaarten en de dagelyks in 't licht komende Reysbeſchryvingen mynen luſt zoo verre, dat ik eyndelyk beſloot myne Vrienden en Vaderland voor eenigen tyd te verlaaten en die Landen en haare zeldzaamheden zelfs te gaan beſchouwen.

Eenige ſchepen worden naar de Zuydlanden uytgeruſt.

Ik kreeg hier toe eene zeer gunſtige gelegentheyd aan de hand, door dien de Heeren Bewindhebberen van de Nederlandſche Weſtindiſche Maatſchappye eenige ſchepen gereed maakten, welke 't loopende gerugt wilde, dat uytgeruſt wierden om de onbekende Landen in de Zuydzee verder te ontdekken, en zekere goud en zilver Eylanden, gegiſt op 56 graaden Zuyder breedte, op te zoeken, van welke men geen geringe hoope had, dat 'er goud en andere koſtelykheden zouden gevonden worden.

Hy begeeft zig op dezelve in dienſt.

Deze goede gerugten lokten my dermaaten aan, dat ik my in dienſt begaf om met die ſchepen, genaamt Tienhoven, de Afrikaanſche Galeye en den Arend, in eene eerlyke bedieninge daar heen te reyzen: zonder dat de gevaaren, die ik wiſt, dat in zulke togten naar onbekende Geweſten den ondernemers over het hooft hangen, en de ongemakken, die hen op de hielen volgen, my eenigzints konden afſchrikken. Men had deze drie ſchepen voorzien met meer dan zes honderd mannen, en leeftogt voor vierentwintig maanden, onder 't bevel en opzigt van d'Heer en Mr. Jacob Roggeveen, die Raad van Juſtitie op Batavia zynde, in 't jaar 1714. weder in Holland was gekomen. Welke Heer, benevens de andere zeeluyden, wien die hachelyke togt was toebetrouwt, een man was door en door in de zeezaaken ervaren, en die deze onderneming 't eerſte hadde aan de hand gegeven, zoo dat 'er niet anders als een gelukkige uytkomſt van dezelve kon verwagt worden.

De

Digitized by Google

De Vloot van leeftogt en alles wel voorzien zynde, zeylden wy van Amſterdam den 12 Julii 1721. na 't Eyland Texel, de bekende zamelplaats der ſchepen, die na beyde de Indiën willen ſtevenen.

Zy ſteken in zee.

Den 1 Auguſty kregen wy den wind tot ons voordeel, verlieten Texel, en ſtaken in volle zee. Daar zeylden wy nu heen vol moets, 't hert vervult met een brandende begeerte naar al die groote rykdommen, welke wy meenden, dat ons in de Landen, die wy op nieuws zouden ontdekken, door de Inwoonders voor kleine ſnuyſtering van ſpiegeltjes, bellen en koralen, met vollen overvloed zouden toegevoert worden: niet eens denkende, dat na verloop van twee jaaren van deze ſchoone onderneming alleen eenige weynige manſchap, na 't verlies der ſchepen en van 't meeſte volk, door duyzenden ongemakken gefoltert en afgeſlooft, in Europa zouden te rug keeren.

Komen by de Canariſche Eylanden.

Om den Lezer niet laſtig te vallen met een Dagverhaal van courſſen, winden en ſtroomen, waar aan den meeſten niet gelegen legt, en dat van weynig vermaak is, zal ik alleen het aanmerkenswaardigſte voorſtellen. Wy quamen dan den 2den September by de Canariſche Eylanden, aldus genoemt naa 't voornaamſte of Hooft-Eyland Canarïe, 't welk zommige willen, dat aldus genoemt is door de Spanjaarden na de groote menigte Honden (want *can* is in 't Spaanſch een hond) welke zy by hunne eerſte aankomſt aldaar vonden: maar dat deze hier in dwaalen blykt; wyl de naam van Canarïe by Plinius en Ptolomeus al is bekent geweeſt, zy leggen onder de 27ſte graad Noorder breedte over den uythoek Non in Barbaryen, en worden tegenwoordig op zeven in 't getal begroot, als Palma, Ferro, Gomera, Teneriffe, Groot Canarïe, Forteventura en Lancerotte.

Groot Canarïe.

Groot Canarïe is het grootſte, vrugtbaarſte en beſt bewoonde van deze Eylanden, onder andere voorzien met drie fraaye Steden, Galder, Guia en de hooftſtadt Allagene, die met ſchoone huyzen bebouwt is; alwaar 't Opperhooft over al deze Eylanden, ſchoon hy elders woont, zyn plaats moet houden, die met eenen Hoogen Raad 't recht oeffent. Hier is een ſchoone Hooftkerk en vier Kloolters. De Biſſchop met de Inquiſiteurs

Digitized by Google

heeft hier ook zyn zetel; maar woont met de aanzienlykſte luyden op 't Eyland Teneriffe.

Forte-Ventura. Beoosten Groot Canarïe legt Forteventura, mede een zeer vrugtbaar Eyland, waar van de voornaamſte Steden aan de zeekant zyn Lanagle, Tarafalo en Pozo Negro, aan de Noordzyde is de Haven Chabras en aan de Weſtzyde eene andere, die zeer veylig is.

Lancerotte Lancerotte, alzoo vrugtbaar als Forteventura, legt Beweſten Groot Canarïe, en pronkt met vier Steden, als Cajas, Celotte, Porto de Naas en Porto de Cavallos. In 't jaar 1618. trof dit Eyland 't ongeluk, dat het door de Algierſche Zeeroovers afgeloopen en geplondert wierd, die van daar 1500 Inwoonders in eene jammerlyke ſlavernye wegrukten.

Teneriffe. Teneriffe legt zes mylen beweſten Canarïe, op welk men het Steedje Santa Cruz vind. Welkers haven van veele ſchepen bezogt word, maar dat zelfs een onbewalt vlek gelykt, met vier onnoozele ſchansjes. Het beſlaat ontrent twee hondert huyzen, alle met twee verdiepingen, van hartſteen gebouwt en met pannen bedekt, en heeft twee Klooſters met een Kerk. De verdere Steden alhier zyn Ortone, Garrika, St Chriſtoffel en Laguna, welke de fraayſte van alle is, digt bebouwt met ſchoone huyzen, twee Parochie Kerken, en zes Klooſters. Hier woont 't Opperhooft met de voornaamſte van deze Eylanden, zoo dat men hier wel 12000 gewapende mannen op de been kan brengen. Zeer is dit Eyland befaamt door den Berg de Piek van Canarïe gemeenlyk genaamt, die loodtrecht op en neder 2¼ myl hoog zynde, voor de hoogſte der geheele wereld gehouden word, en by helder weer 60 mylen ver in zee te zien is. Altyd is hy met ſneeuw bezet, en valt zeer ſwaar en niet als in Julius of Auguſtus te beklimmen. In welke tyd eens een gezelſchap van Engelſche Kooplieden den zelven met veel ongemak beklautert heeft. Zy vonden op den weg loof nog gras, dan alleen hier en daar eenige Pynboomen, en tuſſchen het witte zand eenig doornig gewas als Braam, en nog een heeſter met takken van acht voeten hoog, 't geen door dit heele Eyland gevonden word en een ſoort van Euforbium ſchynt te wezen. Hier en daar bleef om den laſtigen weg eenig volk agter, en de overige

Deſſelfs Piek.

door Engelſche Kooplieden bezogt.

Digitized by Google

overige raakten na drie dagen klauterens op des zelfs top, welke ruym eene elle breedt is, en in 't midden eenen put heeft, Kaldera genoemt, die als een tregter wel 100 ellen diep neerloopt, aan de kanten bezet met zand, zwavel en losse steenen, tusschen welkers reeten een heete damp en schadelyke smook opryst; de glibberigheyd belette hun boven zes ellen in dien put neder te daalen; schoon eenige 't wel tot aan den grond gewaagt hebben; van hier konden zy 30 mylen ver zien, en keerden, hunnen lust geboet hebbende, weer te rugge.

Dit Eyland is de aardbevingen zeer onderworpen, waar onder die van 't jaar 1704. yselyk was, als hebbende gewoedt zedert den 24 December tot half Maart des volgende jaars, met zulke afgryzelyke schuddingen, dat de Inwoonders van dag tot dag niet anders verwagtten als levendig in de gloeyende ingewanden der aarde begraven te worden. De andere Eylanden hadden mede hun gedeelte van deze droevige bezoeking.

Gomera. In het Westen van Teneriffe legt Gomera, 't welk een Stadt heeft van den zelven naam, is kleyn en onvrugtbaar; en schoon 'er wyn en zuyker geteelt word, is de haven aan de Noord-Oostzyde het beste dat men hier vint, als die alle de havens dezer Eylanden in veyligheyd overtreft.

Palma. Palma is een kleyn maar vrugtbaar Eyland, hoog en vol geboomte, gevende om de veelheyd der schoone Weylanden veel zuyvel, nevens heerlyken wyn, veel zuyker en schoon ooft, 't is het Westelykste van al de Canarische Eylanden, nevens

Ferro. Ferro of Yzer, een kleyn Eyland aldus genoemt, om dat 't eenen koperen hemel en yzere aarde heeft, alzoo 't daar noyt regent, en 'er de Inwoonders zouden moeten verfmagten, indien tot een groot wonder de milde Natuur dit gebrek niet had vergoed door een eenigen Wonderboom, die by de Inwoonders Garôe, en by de Spaanjaarts Sancto of Heylig genoemt, aan de Noordzyde op eenen hoogen Berg staat. Zyn stam heeft de dikte van twaalf en de hoogte van veertig voeten; zyne takken en bladeren, die altoos groen zyn en zeer wel na den Laurier gelyken, beslaan eene rondte van ontrent hondert en twintig voeten; zyne vrugt is een ongebolsterden ekel gelyk, welkers pit eenen geurigen smaak geeft. Op dezen boom hangt

'Wonderlyke Boom.

Digitized by Google

altoos eene wolk, die den zelven geheel bedekt, en niet als op het heetſte des daags daar van afwykt, en den zelven zodanig bedauwt, dat van de bladeren geſtaag een zoet en helder water afdruypt, dat in twee daar toe gemaakte ſteene bakken dagelyks tot twintig tonnen toe ontfangen wort; 't geen niet alleen genoeg is voor de Inwoonders van eenige Steden alhier en der zelver vee, maar ook ten dienſt der aankomende ſchepen verſtrekt. Ook brengt dit Eyland, hoe dor 't ſchynt, nog veel graan, zuykerriet, en andere vrugten voort.

Hoe door de Spaanſchen ontdekt.

By de eerſte aankomſt der Spanjaarden alhier hadden de Inwoonders dezen boom met riet, aarde en andere overdekzelen t'eenemaal bedekt, en gaven dit volk, dat, geen bronnen nog putten ziende, na water vroeg, ten antwoord: dat zy 't zelve by regentyd in vaten vongen en zich daar mede armelyk behielpen. Deze liſt zoude hen gelukt en den Spanjaarden verdreven hebben, zoo niet een inlandſche Snolle dit geheym haaren Spaanſchen minnaar, en die het den Overſte ontdekt had, welke hier door den overvloet van water vindende dit Eyland in bezit nam.

Vrugtbaarheyd dezer Eylanden.

Wat deze Eylanden in 't algemeen betreft, dezelve zyn, als leggende naby de Zonnekreefts-keerkring, groote hitte onderworpen, waarom haar gewas in Maart en April alree zyne rypheyd heeft. Zy zyn doorgaans zeer vrugtbaar, en brengen, behalven den malſchen en geurigen wyn, die den naam van 't Eyland draagt en overal vervoert word, eenen vollen overvloed van allerley graanen voort, nevens appelen, peeren, pruymen, karſſen, treflyke perſiken en abrikoozen, guavas, granaatappelen, citroenen, oranje appels, limoenen, pompoenen, en uyen die de beſte der wereld zyn, kool, raapen, aardappelen en andere boom- en aardvrugten. d'Oevers der rivieren geven papierboomen en zuykerriet, de bergen pynboomen, de velden rooſen en bloemen, de boſſchen was en honing.

Zy zyn ook wel voorzien van koeyen, ezels, muylezels, ſchaapen, geyten, varkens, konynen, herten en paarden, waar onder die van Lancerotte de trouwſte en meeſt vermaarde zyn. Onder veel gevogelte hebben zy overvloed van hoenders, eenden, duyven, patryzen, nevens vis, waar onder veel makreel

en

Digitized by Google

en ſteur, die hier niet geacht is. Zout word'er ook tamelyk veel gevonden.

Wat haare ondekking aangaat, 't is zeker dat dezelve ten tyde van Plinius, Mela en Strabo, onder den naam der gelukkige Eylanden, zyn bekent geweeſt. Daar na zyn zy geheel onbekent gebleven, tot den jaare 1393. wanneer men leeſt dat de Spanjaarden op dezelve ten buyt voeren, en de inwoonders, die zy konden betrappen, in ſlavernye wegroofden; tot dat in 't jaar 1402. een Franſch Edelman uyt Normandyen, Jan de Bethencourt genaamt, een man van dapperheyd en beleyd, met eenig volk dezelve opzogt, op Lancerotte aanquam en daar eene ſterkte bouwde. Doch te ſwak tegen de inlanders zynde, en door 't oproer onder zyn eygen volk gedrukt, keerde hy na Spanjen, en verkreeg van koning Henrik de III. onderſtand van volk en geld: waar mede te rug keerende, hy zich den tytel van koning gaf, en overal goede wetten ſtelde. Tot hy met grooten roem weer na Vrankryk toog, en zynen neef Maciot de Bethencourt in zyn plaats ſtelde, die deze Eylanden aan den Infant Don Henriques van Portugal verkogt, die een Vloot ſchepen met 2600 man uytruſtte en afzond om die voorts te bemagtigen. Maar hy verliet ze daar na, om dat de koning van Spanjen dreygde die te zullen innemen, als hem toekomende, om dat hy de Bethencourt had uytgeruſt en van levensmiddelen voorzien; deze verkogt en ſchonk dezelve aan verſcheyde perſoonen, en die weer aan andere, dan zy raakten eyndelyk weer geheel onder de Spaanſche kroon, die dezelve nog bezit.

Door wie dezelve ontdekt zyn.

Wat de zeden der Inwoonders eer de Spanjaarden daar aanquamen belangt, die waaren geheel woeſt. Zy noemden zich Guanchas en hadden geen eenerley taale. In groot Canarie wierden zy door twee Hertogen beſtierdt, die 190 van de beſte des Volks tot hunne raadslieden hadden. Voor deze had het gemeen groote agting, en moeſten hunne dochters, eer zy ze uythuwden, door dezelve laaten beſlaapen. De vrouwen waaren algemeen, en yder nam van dezelve zoo veel als hy kon onderhouden. De zon, maan en ſtarren hielden zy voor Goden, en geloofden, dat de ziel van den ſtervenden in een ander lichaam overging. Ten oorloge gebruykten zy keizelſteenen

Zeden der Onde inwoonders.

Digitized by Google

ſteenen en ſtokken, of vogten met vuyſten en groote kloekmoedigheyd, want yzer was 'er onbekent. Zy gingen naakt, alleen om de middel met eenige palmbladeren bedekt; den baard ſcheerden zy met vuurſteenen. Goud en zilver hielden zy in veragting; om van hun koorn brood te maaken hadden zy geen kennis, maar kookten het zelve alleenlyk. De gevangene ſlaaven gebruykten zy tot de veragtſte werken. De kinderen wierden met geytenmelk opgevoedt.

en van die van Teneriffe.

In Teneriffe had elk zyne eygene vrouw en waaren in geſlagten verdeelt, die elk hunnen koning hadden. Dit volk had een byzondere keurigheyd in 't bewaaren van de lyken der afgeſtorvene. Want zoo ras 'er yemant ſtierf, rukten zy 'er het ingewand uyt, wieſſchen het met een loge gemaakt uyt de aſſche van pynboomſchorſſen, balzemden het met geyteboter, waar in lymagtige kruyden gezoden waaren, en droogden het dan des zomers in de zonne en des winters in de badſtoven, waar na zy 't met bokkenvellen benaayt en keurlyk omſwagtelt in holen wegleyden; deze holen worden nog huyden door de Inwoonders bewaart, die daar niet ligt iemant zullen in laaten komen, wyl zy deze lyken in groote eerbiedenis houden.

Die van de oude inwoonders 'er nog heden overig zyn, hebben de taal, godsdienſt en zeden der Spaanjaarden geheel aangenomen, en hunne oude woeſtheyd afgelegt, zyn kloekmoedig, groot van poſtuur en kragtige eeters.

Zien veel Zeequallen.

Den 17den October vonden wy de zee, zoo ver wy zien konden, met een ſchitterende ſtoffe als brandende fakkels of gloeyende koolen bedekt, die by den zeeluyden Zeequallen genoemt worden. 't Is een ſoort van bloedelooze waterdiertjes, heel doorzigtig, die men niet zeggen kan, dat viſch of vleeſch zyn, nog been nog graat, ſtaart of ingewant hebben, en nogtans 't lit welk dezelve aanraakt, geen geringe ſmerten toebrengen, want ſchoon zy maar ſlym en ſnot ſchynen, hebben ze echter leven en worden in veelerley ſoorten, alle min of meer vergiftigt, door de Natuurkundigen verdeelt. Voornamentlyk vint men de zelve in den Herfſt, wanneer de zee uyt zich zelven zeer brandig is; ja zoo dat 't water met een riem geſlagen vonken om hoog werpt, en de vloed tegen de klippen ſpoelende, eenen lich-

Digitized by Google

lichten glans verſpreyd. Deze brandende klaarheyd op de oppervlakte der zee, komt ook dikwils by ſtil weer voort uyt de vlugge zouten en 't zalpeter, daar deze zee hier ontrent vol af is, welke de Zon door haare hitte verdunt, en de fynſte deeltjes naar zich trekt tot op de oppervlakte van 't water, daar zy ze wit maakt, gelyk zy het zout der zoutputten doet. Deze deeltjes deyen zoodanig uyt, dat ze ligt genoeg zyn om zich op de oppervlakte der zee boven te houden, voornamentlyk by eene groote ſtilte, wanneer die zonder beweging is, maar zoo ras het minſte windje blaaſt en de baaren zich bewegen, gaan alle deze lichtjes naar de kelder.

Paſſeeren de Linie.

Wy paſſeerden ondertuſſchen met blydſchap de Æquinoctiaal of Middag-Linie, onder de welke de ſchepen zomtyds zoo een groote ſtilte aantreffen, dat ze heele weken op de baaren dobberen zonder iets te vorderen; ondertuſſchen verſmagten de menſchen door de brandende zon, die regt neerſchynende geen de minſte ſchaduwe geeft, en door de regenvlagen dikwils vervangen word, die zoo verderflyk zyn dat men zich aanſtonts moet verſchoonen, of die hier in nalaatig is krygt ſchielyk eene bange lugt over zich met hoeſt, benauwtheyd op de borſt, heete koorſen en andere ongemakken.

Vliegende viſchkens.

In deze warme Climaten begint men onder veele groote zeedieren en bruynviſſchen, de vliegende Viſchkens te zien, die de groote en gedaante van Haringen en alle viſſchen tot vyanden en vervolgers hebben, om welke te ontgaan, zy zich met hunne vleugelen, die niet anders zyn als zeer lange vinnen, bekleed met een zeer dun kraakbeen, die zoo lang ze nat zyn hen alleen konnen dienen, in de lucht opbeuren, daar de Meeuwen en andere roofvogelen, die de zee in deze heete ſtreken geheel bedekken, op hen wagten; zy ſtorten met meer ſnelheyd op hen neer, als een valk op een patrys, en zyn zoo vaardig in hunne vlugt, dat ze niet anders in de lugt overlaaten, als een witte ſchemering van hunnen doortogt, zonder dat 't oog in ſtaat is om den vogel te zien. Deze viſchkens konnen niet boven de twee hondert treden vliegen, en werpen zich by toeval dikwils in de zeylen der ſchepen, wanneer zy neerſtorten, aanſtonts ſterven, en den kajuytsgaſten eene ſmaakelyke ſpyze ſtrekken.

Digitized by Google

Geen grooter vyanden hebben deze vliegende vischkens als
Dorado. de Bonit en Dorado. Deze vervolgen hen zoo hettig, en zyn zulke vraaten, dat indien zoo een vischken tot aas gebruykt word, men noyt mist 'er een te vangen, ja zy vergaapen zich aan die van papier of linnen zyn nagebootst. Geen schooner visch word 'er gevonden als de Dorado, die de gedaante van een Salm heeft, op zyne schubben speelt het alderblinkenste goud vermengt met wolken van azuur tusschen het groen en violet; maar tot spyze is hy wat droog. De Bonit heeft groote overeenkomst met den Makreel, buyten dat hy wel viermaal grooter is, en 't lichaam niet geadert heeft, maar hy is van een goede smaak.

II. HOOFDSTUK.

Haayen beschreven, die malkanderen eeten. Brazyl en St. Sebastiaan gezien. Haalen water aan een onbewoont Eyland. Twee maats loopen weg. De drie ziektens van 't zoet water op zee. Yselyke storm. 't Schip Tienhoven verdwaalt. Groote koude. Aanmerking daar over. Mauritius en Staaten Eyland. Zeehonden en Thonynen of Zeevarkens beschreven.

Haayen beschreven, MAar zal het de moeyte niet waardig zyn, dat wy ook iets zeggen van de Haayen, die al het verslindent gedierte des aardbodems te boven gaan, en daar deze streken zoo vol van zyn? Zy zyn 8, 10 en meer voeten lang, heel dik, bekleed met een huyd, zoo scherp als een vyl, en die van de werkers in hout wel tot polysten gebruykt word. Zy volgen by stil weer de schepen, en swemmen dagelyks rondom de zelve, om te passen op al 't geen buyten boord valt; treft dit ongeluk een mensch, die is dikwils, eer men een sloep uytzet om hem te helpen, al in de ingewanden dezer visschen begraven, en verdwynt dus voor de oogen zyner metgezellen. Zyn kop is lang en loopt heel spits toe, waar onder hy den mond heeft,

zoo

Digitized by Google

zoo dat hy zich boven op zyne proye moet werpen of zich omkeeren om dezelve te verslinden; hy heeft agt ryen tanden, vier boven en vier beneden, die alle aan 't kaakebeen dik zyn maar naar de enden plat en scherp toeloopen, en in den anderen sluyten; hy kauwt niet 't geen hy opslokt, maar laat het maar van de eene kant van 't kaakebeen na 't ander gaan, en zyne harde, platte en scherpe tanden vergruyzen het zelve in eenen hap tot stof. Hy werpt tegen de natuur der visschen levendige jongen, die de moeders volgen en by storm zich weer in haaren buyk verbergen.

Dit dier is altyd verzeld met een of twee zeer kleyne vischkens, zeer fraay gestreept met swarte bruyne en witte streepen. Een swemt altyd voor, en een agter de Haay; zy leven van zyn drek en worden noyt van hem opgeslokt; men noemt ze Pilootjes: Zy verlaaten de Haay noyt, maar hegten zich onder aan zyn buyk, daar men ze, indien 'er een Haay gevangen word, altyd vind.

De wyl de Haay een slegt eeten is, leven 'er de matroozen, als zy 'er een vangen, wel eens mede op deze manier. Zy slaan een touw om den staart en maaken daar een groot leeg vat, dat wel gesloten is, aan vast, nevens twee kleyndere vaatjens aan zyn voorste vinnen; als alles wel is vastgemaakt, ploft men hem in zee, daar hy vergeefs alle kragten inspant om naar den grond te gaan, want de vaten houden hem op; hy maakt duyzenden sprongen en draayen, die den aanschouwers zeer vermaaken, wanneer hy eyndelyk op zyn beurt tot spys gaat dienen aan andere Haayen, die van alle kanten op hem aanschieten; want deze monsters vervolgen malkanderen, en de sterkste eet den swakken. *die malkanderen eeten.*

Door de groote hitte, die van onder de Linie tot aan de Keerkringen regeert, was ons water nu al zeer vermindert, en stont dus spaarsaamer omgedeelt te worden; als wy den 10den November tot onze groote blydschap de kust van Brazyl, digte by het eyland St. Sebastiaan, gelegen op 24 graaden Zuyder breedte, in 't gezigt kregen. Dit is een tamelyk groot Eyland, vol wilt en geboomte, Papegaayen en Meeuwen, die ligt om te vangen zyn; het geeft goed water, gezonde pitereche en kruy- *Brazyl en St. Sebastiaan gezien.*

den tegen de scheurbuyk, en is voorzien met schoone bahyen die van meenigte visschen overvloeyen.

Haalen water aan een onbewoont Eyland.

Wy wilden hier landen om onze leggers te vullen, maar het wiert ons belet, waarom wy, om 't gebrek van water voor te komen, van daar verzeylden naar een onbewoont Eyland, alwaar wy ons van water voorzagen en de vloot zich van den 21sten November tot den 1sten December ververschte; wanneer zy weder zeyl maakte om de reyze te vervolgen.

Twee Maats loopen weg.

Op dit Eyland lieten wy twee jonge maats agter, die eertyds te Keulen gestudeert hadden, en van eene goede opvoeding scheenen, maar nu als soldaaten dienst hadden genomen, ik weet niet by wat toeval: mogelyk dat hun de lust bekropen had om te reyzen, en dat zy deze gelegentheyd om onbekende gewesten te zien hadden waargenomen, zonder te denken, dat zy in die geringe bedieninge minder als matroozen te rekenen waaren, en buyten het houden van hunne wagt, nog aan veelerley lastiger en geringer arbeyd onderhevig. Want het putten van water tot reyniging van 't schip, het pompen, oppassen en schoonmaaken der verkens en hoenderkotten, met andere diergelyke lasten, vallen den soldaaten te beurt; voegt hier by de verdere ongemakken der zee en langduurige reyze; dit had hun geduurende onzen togt dusdanig verveelt, dat zy deze gelegentheyd waarnamen, de vloot heymelyk verlieten, en naar het vaste land by de Portugeezen wegvlugtten zonder weder te keeren.

De drie ziektens van 't zeewater op zee.

My dunkt, dewyl 't hier te pas komt, dat ik iets van 't water moet zeggen, dat wy uyt Holland hadden medegebragt. Na dat men daar mede in de hitte tusschen de Keerkringen komt, beginnen des zelfs humeuren te bewegen, 't zy door de geduurige schuddingen van 't schip, 't zy door de buytengewoone warmte, die 't zelve doet gisten: ik geloove dat 't 't een beyde geen goed in doet. Het zelve word rood of rosagtig en stinkt zoodanig, dat men onder het drinken den neus moet toehouden. In dezen staat blyft het negen of tien dagen, wanneer het van tyd tot tyd weer klaar en helder word, maar nogtans een zeer slegte smaak behoud, die het acht of negen

dagen byblyft en dan verdwynt. Deze nieuwe zuyverheyd duurt ruym drie weeken, wanneer die rosheyd weerkomt, maar niet zoo ſterk als de eerſte reyze. In het zelve groeyen dan wormen, zoo dik als het dikſte ſtroo aan den wortel van het koorn; deze wormen zyn van couleur uyt den gryzen, ſwart van neus met kleyne ſtaartjens, zoo lang als twee derde deelen van haar lichaam. Zoo men dit water drinkt, laat men 't door linne doeken loopen, daar deze wormen in blyven. Na ontrent acht dagen ſterven die wormen in dat water, dat voor eerſt zoo wit als wey word, maar zich daar na allengskens zuyvert, helder en klaar word, zonder eenigen kwaaden reuk of ſmaak; als dat 't vol blyft met kleyne wormpjes, eenigzins lang, die men als aalen ziet bewegen. Zy zyn wit, vol leven, en zoo dun en fyn, dat ze over al door heen loopen: ja neemt van het fynſte linnen of neteldoek zestien dik, zoodanig dat 'er het water maar door heen druypt, het zal egter niet magtig zyn de zelve te weerhouden. Die wormen ſterven niet maar blyven altyd in 't water. Zie daar 't geen de Zeeluy de drie ziektens van 't water noemen; want al 't geen dat uyt Europa word medegevoert is deze ongemakken onderworpen.

Den 11den December, als wy gekomen waaren op de hoogte van 33 graaden 58 min. Zuyderbreedte, wierden wy van eenen yſſelyken ſtorm beloopen. De lucht eerſt deyzig en vol nevel begon geweldig te betrekken, en de ſwarte rondom hangende wolken dreven van alle kanten ſnel aan, en na den andren toe. Ondertuſſchen nam het ſcheepsvolk de meeſte zeylen in, reefde, ſwichtte en maakte alles klaar en gereed, om den naderenden Orkaan te konnen uytſtaan. Terwyl bulderde de wind geweldig en nam met het naderen des donkeren nachts hand over hand toe; de onſtuymige waterbaaren verhieven zich tot aan de wolken, en ſcheenen dan weer in den afgrond der zee neer te zinken. Van boven donderde en blixemde het geweldig, de zee ſcheen ook enkel vuur, en elke baar die brak, flikkerde als een blixem. Dus worſtelden wy tegen die hemelhooge golven, die om ons te verſlinden met vervaarlyke woede en opgeſparde monden quamen inrollen, geholpen door de bulderende rukwinden, donder en nevel, die eene ake-

Yſſelyke Storm beſchreven.

Digitized by Google

lige duyſterniſſe veroorzaakten, en elk een de naakende dood voor oogen ſtelden. Van tyd tot tyd nam dit yſſelyk onweder meer en meer toe, en ſcheen nu eerſt regt ten naaren kerker uytgeborſten, met toenemende en woedende rukken, die dikwils 't ſchip met zoo een geweld in de baaren drukten, dat wy t'elkens vreesden het zelve noyt weer te zullen zien ryzen; terwyl maakte de holle zee ſtorting op ſtorting en bragt ons menigmaal in de uyterſte verlegentheyd. Men kan wel denken, dat 'er ondertuſſchen niets van onze zyde verzuymt wierd, om ſchip en leven te behouden, en tegen den orkaan beſtant te zyn, tot dat eyndelyk, na dat wy den moed al dikwils verlooren hadden, 't blyde daglicht door quam breken, 't geen de verſlagene gemoederen weer wat verquikte; daar op voelden wy, dat de wind van tyd tot tyd merkelyk afnam, waar door de woedende zee ook gematigder wiert, de nevelen en ſwarte wolken verdweenen, en maakten plaats voor de heldere zonneſtraalen, en allengskens wiert alles tot onze groote blydſchap ſtilder.

't Schip Tienhoven verdwaalt.

Den 17den der zelve maand raakte tot onze groote droefheyd 't ſchip Tienhoven van ons af, waar door de Afrikaanſche Galeye en den Arend alleen de reyze vervolgden.

Groote Koude.

Had ons onlangs de ſmagterende hitte verveelt, zoo ſtont ons de nypende vorſt nu niet minder laſtig te vallen, en zeker den 26ſten dito wierden wy op 46 graaden 33 min. Zuyder breedte van eene yſſelyke koude overvallen, die zoo klemde, dat de Scheepshoofden dubbelde kleederen onder 't volk lieten uytdeelen, die nogtans genoeg te doen hadden om tegen de ſcherpe lugt beſtant te zyn.

Aanmerking over de zelve.

Gantſch wonder en aanmerkelyk is het, dat daar ons Land byna even ver van de Middaglinie met deze ſtreeken legt, men 'er dezelve luchtgeſtelenis van koude en hitte niet vind, die men zoude zeggen, dat op deze plaatzen een en de zelve zoude moeten wezen. 't Groot onderſcheyd kan men hier in zien, dat in de Maand December, als 't by deze volkeren, zoo na gelegen aan de Zuydpool als wy aan de Noordpool, in 't midden van de Zomer is, 't 'er nogtans zeer ſterk vrieſt en alles door de ſwaare en bytende koude verſtyft, gelyk alle de

Digitized by Google

Reyzigers, die deze Gewesten oyt bezogt hebben, uyt eenen mond eenpaarig getuygen. De oorzaak hier van moet men zonder twyfel toeschryven aan het verste Zonnepunt (Aphelium) dat na het Noorden overheld, en by ons eenen korten Winter en langen Zomer, maar daar en tegen by de Landen na de Zuydpool eenen bitteren langen Winter en zeer korten Zomer maakt.

Zien Mauritius en Staaten Eyland.

Met het begin van 't jaar 1722. en wel den 1sten Januarii, zagen wy Mauritius en het Staaten Eyland. Hier vonden wy de zee bedekt met eene ongelooflyke menigte van Zeerobben en Thonynen of Zeevarkens, die ter groote van drie ellen over de oppervlakte der Zee met eene wonderlyke rasheyd heen schooten.

Zeehonden.

De Zeerobben vind men in deze streeken in groote menigte zoo wel als omtrent Groenland en Spitsbergen; schoon zy meest in 't water leven, worden zy voor Water- en Landdieren gehouden. Zy zyn lang van 5 tot 8 voeten, en worden ook Zeehonden genoemt, om dat hun kop zeer wel gelykt na die van een hond met afgesnedene ooren. Hunne voeten zyn verzien met vyf teenen en lange swarte nagels aan een gehegt door een dikke huyd als die der Ganzen. De mond is voorzien met een baard, en boven de oogen en aan den neus ziet men vier lange baairen, de oogen zyn hoog verheven en zeer klaar. De harde huyd is met zeer kort haair bewassen, van allerley verwen en coleuren; deze hebben 't swart en wit, geene als een Tyger geplekt en andere wederom root. Met de tanden, zoo scherp als die van eenig dier ter wereld, zullen zy een hout ter dikte van eens menschen arm doorbyten. Het geluyd, dat zy maaken, is als dat der honden en katten. Zy konnen, schoon zy van agteren in 't gaan lam schynen, zeer vaardig op de yschotzen klauteren, daar zy zich verlustigen met in de zonneschyn zich te bakeren en te slaapen, maar by storm en hart weer konnen zy 't aldaar door 't geweld der woedende zeebaaren niet houden. Groote moeyte heeft men om dezelve te dooden, wylze 't gemeenlyk, schoon swaar gewond, ontloopen, ten zy men hen op den neus treft, waar door zy beswymen, maar ten eersten weer bekomen en zich ter

weer

Digitized by Google

weer ſtellen, niet eer ſtervende, voor dat zy met ſwaare wonden, waar door hen 't bloed ontloopt, afgemaakt worden. Als de ruyge huyd is afgeſtroopt is 'er nog meer leven in als in een Rogge. Ter ſpyze zyn zy onbequaam, wyl hun vleeſch zeer dor, geyl en traanig ſmaakt.

Zeevarkens. Het Zeevarken is een viſch lang van 5 tot 8 voeten, die gemeenlyk met groote hoopen by een in zee gevonden worden. De kop is van vooren ſtomp, waar in zy een mond vol kleyne puntige tanden en kleyne ronde oogen hebben. Over 't heele lichaam zyn zy ſwart van verwe behalven aan den buyk die wit is, boven op den rug ſtaat een vin, welke halve maansgewyze naar den ſtaart toe uytgeholt is, en aan den buyk heeft het 'er twee als de Walviſſchen, de ſtaart is ook als die der Walviſſchen, breed, en niet ingekerft, maar als een zeyſſen, van 't een tot 't ander eynde krom. In 't ſwemmen ſchieten zy gemeenlyk tegen den wind op als een pyl uyt den boog.

III. HOOFDSTUK.

De Reyzigers komen in de Straat Magellaan, lyden veel Storm en Koude. Wie deze Straat gevonden heeft. Reyze van Magellaan, met vyf ſchepen, daar 'er maar een van weerom komt. Ongelukkige Tocht van Lojaza en andere. Reyze van Draak, die veel ſchatten rooft. Van Sarmiento met 23 ſchepen, daar niets van te recht komt. Van Kandiſch. Ongelukkige Reyze van vyf Nederlandſche ſchepen onder Mahu, daar 'er maar een van weerom komt. Olivier van Noords Tocht, die den Aardkloot omzeylt. Gelukkiger Reyze van Spilbergen. Wie de Straat nog bevaaren.

De Reyzigers komen in de ſtraat Magellaan. DEn 19den Januarii zeylden wy de Straat Magellanes in, gelegen op 52 graaden 30 min. Zuyder breedte, zy heeft de lengte van 108 mylen, de breedte van 2 mylen op het naauwſte

Digitized by Google

naauwſte en 5 of 6 mylen op het wytſte. Aan beyde zyden is het Land hoog en bergagtig, zoo dat zelfs de laage bergen zich hoog in het aanſchouwen vertoonen. De hoogſte zyn zoo yſſelyk, dat zy de drie gedeeltens der lucht ſchynen te doorbooren. Alle zynze met ys en ſneeuw bedekt, en 't is aanmerkelyk, ſchoon 'er deze ſneeuw altoos gevonden word, dat 'er egter veele groene boomen zyn, die vrugten dragen. Binnen in deze Straat vind men veele Baayen en Havens, daar goede ankergrond is. Aan beyde kanten is het land bewoont met woeſte Natien, die naar geene wetten nog politie ſchynen te leven, en geene vaſte verblyfplaats hebben, maar altoos van den eenen naar den anderen oort heromſwerven, en malkanderen met geduurige oorlogen laſtig vallen; waar van daan het komt, dat 'er nu eens Reuzen, dan Wilden van eene gemeene lengte, en ook wel geen een menſch gevonden word.

Staan veel ſtorm en koude uyt.

Wy ſtonden in deze Straat veel ſtorm en eene bittere en onlydelyke koude uyt, waar door men zich nauwlyks tegen 't bevriezen kon hoeden, alhoewel het hier in 't hartje van de zomer was, waarom men zich niet heeft te verwonderen, dat de toppen der bergen altoos met eene diepe ſneeuw bedekt zyn, die de flaauwe ſtraalen der zonne noyt konnen doen ſmelten. Zelfs hebben wy hier de zonne, nog de minſte flikkering 'er van gezien, maar op den dag vertoonde zich alleen een flaauw ſchemerlicht, dat men voor geen regten dag nog nacht kon houden.

Wie deze Straat eerſt gevonden, en naderhand bevaaren hebben.

Maar terwyl wy, om door deze Straat te geraaken, vaſt tegen weer, wind en hemelhooge baaren worſtelen; zal het (dunkt ons) niet onnuttig nog den Lezeren onvermaakelyk wezen, indien wy hier kortelyk ter neder ſtellen, wie deze Straat 't allereerſt gevonden, en wie naderhand met dezelve te bevaaren eenige eere heeft ingelegt.

Reyze van Magellaan.

Die deze Straat eerſt gevonden en ontdekt heeft, was Ferdinand Magellaan, een Portugees Ridder, die voor zyne groote dienſten, den koning van Portugal in de Ooſtindiën bewezen, niet na gedagten beloont zynde, zich des zelfs dienſt ontrok, en naar Spangien by Keyzer Karel de V. begaf, dien hy aan-

Digitized by Google

diende, dat de Molukſche Speceryë Eylanden, tot hier toe door de Portugeezen bezeten, onder de Spaanſche kroon behoorden, wyl hy door zyne waarnemingen wilde toonen (volgens de ſcheyding door Paus Alexander de VI. gemaakt had, waar door Spanjen alle kuſten ten Weſten den eerſten Meridiaan op de Piek van Canarie getrokken, en Portugal die ten Ooſten zouden toekomen) dat de Moluccos onder de Weſterſche Landen gelegen waaren. Hier toe beloofde hy ook eenen weg te zullen aanwyzen, waar door men ligter en gemakkelyker ten Weſten in deze Eylanden zoude konnen komen, als door den gemeenen weg, welken de Portugeezen om de Kaap der Goede Hoope hielden.

met vyf ſchepen,

Men gaf hem gehoor, en ruſtte vyf ſchepen uyt, voorzien van twee hondert vyftig man en langen leeftogt, met welke hy den 10den Auguſti 1519. in zee ſtak, ſchoon de Portugeezen hem door groote aanbiedingen te laat weder in hunnen dienſt zogten te lokken. Vyftien dagen voortgezeylt hebbende, kreeg hy onder de kuſt van Guinea eene kalmte, die hem in twintig dagen geendrie mylen deed vorderen. Zedert raakte hy voor de revier la Plata, alwaar hy te vergeefs eenen doorgang zogt, en quam in April des volgenden jaars in de baay van St. Juliaan gelegen op 49 graaden 47 min. Zuyder breedte, daar hy voornam te overwinteren. Hier tegen morden de voornaamſten zoo wel als 't gemeene volk, ja zelfs raakten in drie ſchepen de Bevelhebbers aan 't muyten, die hem wilden verlaaten, maar overmeeſtert, en met de dood of aanlandzetting geſtraft wierden; terwyl hy hier vertoefde zond hy het ſchip St. Jago ter ontdekking der kuſten uyt, dat door ſtorm op een klip te barſten ſtiet, maar het volk wiert geborgen. Na dat hy nu vyf maanden in deze baay, daar hy een Wilde van tien voeten lang vond, vertoeft had, raakte hy den 24ſten Auguſtus weer onder zeyl, en in 't laatſt van October aan een hoek, dien hy Cabo de las Virgines noemde, alwaar hy een Straat op de hoogte van 52 graaden 56 min. vond, die hy na zynen naam, de Straat van Magellaan, deed noemen.

die lang zukkelt,

en deze Straat vind.

Een myl Straatwaarts in ging hy aan land, en vond aldaar een huys, waar in meer als twee hondert graſplaatzen der Indiaanen

Digitized by Google

diaanen waaren, die hier des zomers hunne dooden begraven, en dezelve 's winters Landwaart in voeren: hy zag ook eenen dooden Walvis en veel gebeente van zulke viſſchen, ook noemde hy het Land, om de Vuuren, die 'er 's nachts gezien wierden, Terra del Fuego. Vyftig mylen door deze Straat gevordert, had hy de aan weerzyden gelegene Landen zeer ſchoon en vermaakelyk gevonden, met goede baayen en ankergronden. Daar na raakte hy tuſſchen hemelhooge bergen door ſneeuw bezet, en met groote boſſchagien van veelerley ſoort van hout voorzien, dat in 't branden eenen lieflyken reuk uytgaf; ondertuſſchen keerde het Schip St. Anthony, waar in 't volk den Capiteyn overmeeſtert had, de ſtevens om en liep huyswaarts heen. *Zyne verdere verrigtingen.*

Op den 27ſten November gelukte het hem de Straat, die na zyne giſſing 100 mylen lang was, ten eynde te raaken, en met drie ſchepen de Zuydzee onder de kiel te krygen, in welke hy eenige maanden met honger, koude en veele ongemakken worſtelde, en eenige geringe Eylanden bezag, tot hy eyndelyk de Philippynſche ontdekte, en aan een der zelver, Sebu genoemt, aan land ſtapte, daar de koning hem beleefdelyk ontfong, den Spanjaarden gehoorzaamheyd ſwoer, en met zyn volk Chriſten wierd. Met dezen Vorſt begaf zich Magellaan om den koning van 't nabuurige Eyland Matan te bevegten, dan hy wiert, tegen den wil van zyn volk en zelfs van den koning van Sebu, aanvallende, van de Matanders met eenige der zynen jammerlyk vermoord. *Hy word op Sebu vermoord.*

Van 't overgebleven volk wiert een gedeelte met den nieuwgekooren Bevelhebber Duarte Barboza, en den Capiteyn Joan Serano, door den koning van Sebu, die geen hulp van hun meer konnende hoopen het aangenomen Chriſtendom had uytgeſchudt, verraaderlyk omgebragt. Dit dwong de andere van daar te zeylen naar 't Eyland Burney, daar zy het ſchip Conception verbrandden, uyt gebrek van manſchap om de drie ſchepen behoorlyk te beſtieren, en tot half Auguſty 1521. vertoefden, waar na zy de zeylen byzettende, den 8ſten November het Molukſche eyland Tidor ontdekten, en by den koning Almanzor aankwamen, daar zy gunſtig ontfangen wierden, en met welken, nevens die van Gilolo en Ternate, zy over de *Wat de overige wedervoer.*

Digitized by Google

Nagelen, en op wat voet die altoos den Spanjaarden zouden gelevert worden, een Verbond maakten, waar na 't ſchip Victoria in 't begin van 't jaar 1522. onder Sebaſtiaan del Cano met eene volle vragt van ſpeceryen 't huyswaart zeylde, en den 6den September des zelven jaars te St. Lucar aanquam; ophebbende nog 30 mannen, die blyde waaren van na ruym drie jaaren zukkelens het lieve Vaderland weer te zien. Het ſchip Trinidad, dat door een groot lek in Tidor was gebleven, vertrok mede zoo ras 't herſteld was, en wiert door eenen grooten ſtorm gedwongen te Ternate aan te loopen, daar ondertuſſchen de Portugeezen onder Anthony de Brito aangekomen waaren, die het ſchip aanſloegen; waar van de manſchap, lang in Indiën gezukkelt hebbende, eyndelyk met een Portugeeſche vloot weer in Europa aanquam.

Daar maar een ſchip van te regte komt.

Zoo ras men in Spangien den uytſlag van Magellaans onderneming uyt 't aangelande ſchip verſtaan had, deed Keyzer Karel de V. een tweede Vloot gereed maaken, die door den nieuw ontdekten weg na de Moluccos ter Speceryhandel zou ſtevenen. Deze ſterk zes ſchepen en een Pinasje, ophebbende 450 mannen, ging in 't midden van 't jaar 1525. zeyl, onder 't bevel van Garcia Jofre de Lojaſa Ridder van St. Juan, die digte by de Straat Magellanes een ſchip verloor, den 18den Januarii 1526. voor dezelve raakte, en na veel zukkeling en rampſpoeden den 25ſten Mey in de Zuydzee quam, hebbende in de Straat nog twee ſchepen gemiſt. Door een hevig onweer dwaalde hy in de Zuydzee van de andere ſchepen af, en ſtierf kort daar op in 't eynde van Julii, als hy tot op 4 graaden na by de Linie gevordert was. In zyne plaats wiert Sebaſtiaan del Cano gekoren, die ook overleed; eyndelyk raakte het ſchip nog in de Moluccos, daar het veel ſtribbelingen met de Portugeezen had: van de andere ſchepen raakte niets ten regten.

Ongelukkige Reyze van Lojaſa en andere.

Vier of vyf vlooten die deze volgden hadden alle geen beter geluk, maar ſtonden ontelbaare rampen en ongemakken uyt. Ja 't ſcheen dat zy deze Straat ten hunnen verderve en ſchade alleen hadden ontdekt, wyl de Ridder François Draak, uytgeruſt door de Koninginne van Engeland met vyf ligte ſchepen en 164 mannen, in 't jaar 1577. derwaarts cours zette.

Gelukkige Reyze van François Draak.

On-

Digitized by Google

Onderweeg nam hy eenige Spaanſche ſchepen, en raakte den 20ſten Auguſti des volgenden jaars in de Straat, en den 6den September in de Zuydzee; alwaar hy in de haven van Valparayzo een ſchip met de waarde van 37000 dukaten in goud veroverde, het vlek St. Jago verbrandde en 't land wydt en zyd beroofde. Van daar te Tauropaza geland ontnam hy eenen ſlaapenden Spanjaard 4000 ducaten, en kreeg agt Peruaanſche ſchaapen beladen met 800 ponden zilver. Toen verder na Arica gezeylt ligte hy aldaar uyt drie ſchepen nog 1140 diergelyke ponden, en den 13den Februarii 1579. voor Lima geankert, vielen hem twaalf ſchepen met grooten rykdom in de handen, die hem van een rykgeladen ſchip kondſchap deden, dat hy voornam op te zoeken, ontmoettende onderweeg een ſchip waar uyt hy 81 ponden goud en andere koſtbaarheden ligte, tot hy eyndelyk 't voornoemde ſchip, by Kaap Francisco 150 mylen van Panama agterhaalde, bemagtigde, en van eenen grooten ſchat Juweelen, nevens 13 kiſten vol reaalen, 80 pond goud, en 13 tonnen met zilver ontlaſtte. *Die veele ſchatten rooft.*

Door alle deze veroverde rykdommen genoeg gezegent, zette hy den ſtreek na de Moluccos, en ontdekte op 38 graaden een Eyland, daar de Wilden hem wel ontfingen, en zoo veel vrindſchap bewezen, dat ze hem tot koning wilden kroonen. Dit Eyland noemde hy nieuw Albion. Op Ternate maakte hy een Verbond met den koning, en zag zedert Java en Ceylon; waar na hy om de Kaap de Goede Hoope naar huys keerde, en den 3den November met eenen ongelooflyken rykdom en geen minder roem in Engeland aanquam.

De Onderkoning van Peru denkende dat Draak, met alle de geroofde ſchatten, weer door de Straat Magellanes na huys zoude willen keeren, zond twee weltoegeruſte ſchepen, onder Pieter Sarmiento, in 't jaar 1599. uyt de haven van Lima derwaarts, om hem was 't mogelyk te agterhaalen. Deze zeylde langs Chili en 't land der Patagoonen, raakte door de Straat en lande in Brazyl, zonder Draak gevonden te hebben, die, gelyk gezegt is, eenen anderen weg genomen had. *Reyze van Sarmiento.*

Sarmiento in Spanjen komende, daar men door de ſtoute onderneming van Draak zeer beroert, en voor de gevolgen nog

Digitized by Google

meer bekommert was, raadde den koning Philips de II. eene volkplanting in de Straat te leggen en aan een der engtens eene sterktete bouwen; waar door den doortogt tegens alle Natien zoude konnen beschermt worden.

Met 23 schepen en 3500 man. Philips had hier ooren na, en zond in 't jaar 1582. Sarmiento met eene Vloot van 23 zeylen met 3500 mannen voorzien, onder 't bestier van Diego Flores de Valdes derwaarts. 't Is onmogelyk alle de rampen, welke deze Vloot overquamen, te beschryven. Want eer zy Spangien uyt 't gezicht verlooren, zonken door eenen hevigen storm vyf schepen met de ophebbende 800 mannen; de overige zeylden voort en moesten in Brazyl overwinteren. Toen zy met 't aannaderen van een beter sayfoen weer zeyl maakten, beliep hen een storm, die 22 dagen aanhield, waar door een schip met 300 man, 20 vrouwen, en veel ammunitie (want Sarmiento, die Gouverneur der volkplanting wezen moest, had zich van alles wel voorzien) te gronde ging. De Engelsche Zeeschuymer Fenton nam 'er drie, twee vergingen by de rivier de la Plata, en een schip liep te rug na Spangien.

Die ongelukkig uytvalt,

Nogtans voer Diego Flores in zyne Reyze voort en raakte in de Straat, daar hy 't volk door storm niet aan land konde zetten, en genoodzaakt was te rug te keeren en na Brazyl te loopen, daar hy Sarmiento met zyn volk en schepen liet, maar zelfs naar huys toe stevende.

en daar niets van te regte komt. Met 't volgende jaar hervatte Sarmiento de onderneming, en liep uyt Brazyl Straatwaarts heen met vyf schepen. Hy zette aldaar 400 mannen en 30 vrouwen aan land, voor welke hy aan den mond der Straat een kleyn Stedeken bouwde, en verder de Straat in op de naauwste engte de Vesting Philipsstadt, met vier Bolwerken en eenig geschut voorzien. Een schip was voor de Straat gezonken, en drie schepen waaren onder Ribera te rug gestuurt. Hy zelfs keerde met 't schip, 't welk by hem gebleven was, na Brazyl. Van waar hy tweemaal ondernam om zyne volkplanting van leeftogt te voorzien, dat t'elkens door schipbreuk en storm mislukte, en wanneer hy ten derdenmaale dit ondernam, namen de Engelsche Vrybuyters het schip.

Het

Digitized by Google

Het arme volk dat in de Straat gebleven was, leed ondertusschen van alle noodzaakelykheden gebrek, en ſtierf meeſt van koude en honger, of wierd van de Wilden doodgeſmeten. Eenige zogten te land naar de rivier la Plata door te breken, maar zyn noyt daar aangekomen.

Tocht van Candiſch.

Thomas Candiſch met twee ſchepen en 123 man uyt Engeland gezeylt, vont in 't jaar 1587. in de Straat gekomen nog 29 man, die alleen van dezen ongelukkigen troep waaren overgebleven. Hy zeylde hier op de wereld rond en quam na twee jaaren en twee maanden uyt geweeſt te hebben, behouden in Engeland aan, naar dat hy in de Zuydzee grooten buyt gemaakt, en onderweeg de Spaanſche Kraak Sint Anna, wel 20 tonnen ſchats waardig, verovert had.

Kort na Candiſch, die in zyn tweeden tocht derwaarts ſtierf, hebben nog eenige Engelſchen die reyze ondernomen, maar meeſt met veele rampen en ongelukken.

En van vyf Nederlandſche ſchepen onder Mahu,

Eyndelyk ondernamen de Nederlanders voor de eerſtemaal een tocht derwaarts met vyf ſchepen, onder het bevel van Jaques Mahu, na wiens afſterven Simon Cordes Admiraal wiert. Deze Vloot liep in Junii 's jaars 1598. in zee, nam op 't eyland St. Jago de Veſting in, en raakte met eenige tegenſpoeden voor de Straat, alwaar zy op een Eylandje ontrent 1400 Pinguins doodden. Een ſoort van vogels, die aldus door de Engelſchen genoemt zyn om hunne witte hoofden; zy weegen doorgaans 15 of 16 pond, hebben den rug ſwart, den buyk wit en de huyd zoo dik als een robbevel; een langen ravensbek en korten dikken hals, met twee gepluymde vinnen, als die der Ganzen, waar mede zy vaardig ſwemmen. Zy houden zich meeſt in 't water, maar broeyen op 't land, daar zy op twee ſwarte Ganzevoeten regt over end gaan, laatende de vinnen als armen hangen. Schoon ze meeſt van viſch leven, is haar vleeſch zeer ſmaakelyk. Zy woonen gemeenlyk met hun vieren in diep uytgeholde kuylen onder de aarde, waar door zy 't land zoo uythollen, dat men daar ligtelyk inzinkt, en van deze vogels ſmertelyk gebeten word.

Den 17den Auguſti 1599. zynde al verre in de Straat gevordert, wierpen zy door tegenwind het anker in de Groene baay, in welke

Digitized by Google

dit veel ongemak in de Straat uytſtaan,

welke zy tot den 23ſten dito moeſten vertoeven. Hier was het midden in de Winter, en dus waaren de ongemakken en armoede die 'er geleden wiert, ongelooflyk. De Moſſelen, een ſpan lang en een pond wegende, was hun gemeene voedzel, Eenden en Ganzen vongen ze ſpaarzaam; door welke rauwe ſpyze wel 120 man ſneuvelden. Hier toe ſtormde het zoo geweldig, dat de ſchepen 't nauwlyks voor vier ankers konden houden. De ſloepen, om zeehonden en leeftogt uytgaande, wierden nu en dan door Canoos vol Wilden, ruym 11 voeten lang, bevogten; deze Reuzen waaren lang van haair, rosagtig van couleur, en liepen geheel naakt; tot geweer gebruykten ze flitzen van hart hout gemaakt, en harpoensgewyze gepunt, waar mede zy zeer kragtig wierpen. Eenig volk bezig zynde met kruyden te zoeken wiert van hun overvallen: drie bleven 'er dood, en twee wierden jammerlyk gequetſt, welker een de flits, door drie pakken kleederen, diep in de borſt was gevlogen; zoo dat ze met groote moeyte genezen wierden. De begraven lyken moeſten hunne wreedheyd ook ondervinden.

en Reuzen zien.

en waar van maar een ſchip weer in Holland komt.

Den 23ſten Auguſti raakten zy weer onder zeyl, en kwamen den 3den September in de Zuydzee, daar een felle ſtorm hen van den anderen ſcheydde, en twee ſchepen Straatwaarts in voerde; in welke 't Geloove, onder Capiteyn Sebald de Weert, van den 26ſten September tot den 21ſten Februarii moeſt vertoeven, levende by Pinguins en lydende ongelooflyke ongemakken: wanneer hy de ſteven na huys toe keerde, mede voerende een Wilden jongen, welke hy zyne moeder in de Straat ontnomen had, daar hy met 36 man, die 'er van 105 alleen overgebleven waaren, den 13den Julii aanquam.

De vier andere ſchepen zyn noyt te regt gekomen. De Trouw verviel op Tidor in de handen der Portugeezen; de Blyde Boodſchap namen de Spanjaarden by Valparayzo, en de Viceadmiraal de Liefde raakte na veel ſukkelens met het ſchip de Hoope op de kuſten van Japan.

Olivier van Noords Reyze.

Omtrent twee maanden na het uytvaaren van deze ongelukkige Vloot, zonden eenige Koopluyden eene andere van vier ſchepen en 248 mannen, onder Olivier van Noord ook Straatwaarts heen. Deze liep den 13den September 1598. in zee, en

Digitized by Google

en had aan 't Princen Eyland en Janeyro eenige ontmoetingen met de Portugeezen. Op 't Eyland St Sebastiaan sloegen hem de Indiaanen zes man af, van waar hy op St. Clara raakte, daar zyn ziek volk weer herstelt wierd. Na veel sukkelen quam hy den 20sten September 1599. in Porto Desire, en vond daar een menigte Zeehonden, die eene wondere gedaante hadden, maar nogtans 't volk tot goede verversching dienden, en nevens wel 5000 Pinguis tot strekking der leeftogt ingezouten wierden. Van hier kwam hy met drie schepen den 4den November in de Straat Magellanes, hebbende reets wel 100 mannen door ziekte en armoede verlooren, en 't Jacht de Eendragt in St. Clara verbrand. Viermaal zeylde hy de Straat in, maar wiert t'elkens door felle stormen te rug gedreven; de vyfde reyze lukte het hem de eerste engte te mogen passeeren, en de tweede agter den rug hebbende, zond hy twee booten na een Eylandje, daar 40 Wilden hun tot den laatsten man de landing betwistten. Op 't zelve vonden zy de vrouwen dezer Wilden, waar van zy vier jongens en twee meyskens mede namen, welker een de Nederduytsche taale leerde, en verhaalde, dat hy was van 't geslagte Enoo, bewoonende het gewesté Cossi, en dat dit kleyn Eyland, waar op hy gevangen was, den naam had van Talke, en een ander, dat wat grooter is, Castemme. Zy waaren daar gekomen om Pinguis te vangen, daar zy haar mede geneeren, en van welker vellen zy mantels maaken, zoo net aan een genaayt als of 't een Bontwerker gedaan had, loopende voorts naakt, en woonende in kuylen onder de aarde. Hy had nog kennis aan vier geslagten als de Kenemetes, die Karay, de Kennekas, die Karamey, en Karayke die een land Morine genoemt bewoonen.

Wat hy in de Straat vond.

Desselfs Bewoonders.

Deze volkeren hadden altemaal de groote van eenen gemeenen Hollander, beschilderende het aangezigt met veelerley verwen, en wierden vaak beoorloogt door de Tirimenen, Reuzen van 11 en 12 voeten lang, die dieper landwaarts in hun land met naame Coin hadden. Deze Wilden waaren de eene zoo wel als de andere Menscheneeters.

Van Oort sukkelde lang in de Straat en kwam den laatsten Februarii des jaars 1600. in de Zuydzee, daar hy den Vice-

Hy zeylt den Aardkloot om.

Digitized by Google

admiraal Ilpendam om swaare misdryven aan land zette, veele Spaansche schepen nam, eenige dorpen op 't eyland Capul in de assche leyde, den Admiraal van de Manilles, die op hem uytquam, in de grond boorde, en eyndelyk met een schip den 26sten Augusti des jaars 1601. te Rotterdam aanquam, hebbende in drie jaaren den Aardkloot rond gezeylt.

Gelukkiger Tocht van Spilbergen.

Korte jaaren hier na ruste de Vereenigde Nederlandsche Oostindische Maatschappy een Vloot van zes kloeke schepen uyt, onder den Admiraal Joris van Spilbergen, om door de Straat Magellanes naar de Oostindiën te zeylen. Deze liep den 8sten Augusti des jaars 1614 in zee, en raakte, na op St. Vincent de Portugeezen bevogten te hebben, met veel storm en onweer den 3den April des volgenden jaars voorby de eerste engte der Straat, en den 6den Mey met vyf schepen, alzoo 't Jagt de Meeuwe door de matroozen afgeloopen te rug keerde, in de Zuydzee. Hier voerde hy groote dingen uyt, liep 't Eyland St. Maria af, en verbrande al de Dorpen. Op Valparayzo leefde hy niet beter. Een maand hier na ontmoette hem de Spaansche Vloot, onder Rodrigo de Mendoza, sterk agt groote Galioenen; tegen deze sloeg hy eenen nacht en dag, en boorde den Admiraal, Vice-admiraal en nog een schip, met kleyn verlies van zynen kant, in de grond. Hier na liep hy nog eenige Plaatzen in de Zuydzee af, en quam in de Moluccos, en van daar aan 't eyland Java, van waar hy met een ryke lading den 1sten Julii 1617. in Zeeland aanlande; zynde dit een van de voorspoedigste Reyzen, die tot nog toe door de Straat gedaan waaren, als komende in dezelve in 't regte Sayfoen van Januarii en Februarii, wanneer 't daar Zomer is.

Wie deze Straat nog bevaaren.

Na dien tyd is deze Straat meest door Engelsche, Fransche en ook wel Hollandsche schepen bezogt, die door dezelve zeylen, en in de Zuydzee tot aan Peru en Chili hunnen handel dryven; van waar zy, na een jaar of drie vertoevens; ryk geladen weer t'huyswaarts keeren. Ook zyn de Westindische Roovers dezelve wel doorgeloopen, die dan in de Zuydzee eene groote schade overal den Spanjaarden toebragten.

Maar 't is tyd, dat wy verhaalen hoe wy door deze Straat in de Zuydzee zyn geraakt.

IV. HOOFD-

Digitized by Google

IV. HOOFDSTUK.

De Schepen komen in de Zuydzee. Hoe door Vasco Nunes eerst ontdekt. De Zon word weer gezien. Nevens Chili. Onmagt der Spaanschen in Chili. Baldivia, door de Indiaanen eertyds verwoest. Door de Hollanders opgebouwt en weer verlaaten. Chileezen hoe onder Spangien staan. Vrye Indiaanen. Hunne vergaderingen, Wapenen, Oorlogen, Zuyperyen en verdere gewoontens. Koddige manier van Koophandel met de Pulches.

De Schepen komen in de Zuydzee.

NA dat wy twaalf dagen met het passeeren van deze Straat Magellanes hadden doorgebragt, raakten wy den 1sten Februarii in de Zuydzee. Dezen naam draagt een zeer groot gedeelte van den Oceaan tusschen de geheele Westkust van America, d'Archipel van St. Lazaro, de Dieven Eylanden en de Chineesche zee. Hier regeert tusschen de Keerkringen geduurigly eenen Oosten wind, die zoo vast en bestendig is, dat de Matroozen niet anders te doen hebben, als op 't roer te passen, en geene zeylen behoeven te veranderen. Men treft 'er geene donkere regenagtige wolken, geen stormen, donderwinden nog orkaanen, maar wel eene betoge en dikke kim, waar door men de hoogte der Zonne met den graadboog niet kan nemen; ook ryst 'er 's morgens veeltyds dyzig weer en dikke mist, die nogtans de kleederen naauwlyks nat maakt. By Nieuwe en Volle Maanen vloeyt deze zee met hooge, breede en lange baaren, doch die niet onstuymig en derhalven veylig genoeg zyn, zoo dat men in deze uytgestrektheyd der Zeën zeylt als of men in een eng canaal of vreedzaame rivier was, om welke reden zy van Magellaan de vreedzaame zee genoemt wierd, welken naam dezelve tot nog toe, nevens die van de Zuydzee, behouden heeft.

Waarom die vreedzaam genoemt word.

Is eerst door Vasco Nunes ontdekt.

De eerste Europeér, die deze zee ontdekt, en gezien heeft, is de Spaansche Vasco Nunes de Balboa, die eene volkplantinge

Digitized by Google

in Darïen hebbende gebragt, aldaar, volgens de gewoonte der Spanjaarts, het goud overal opzogt en met geweld wegroofde. Wanneer hem een der Caciques van dat land zeyde, dewyl hy zoo eenen brandenden luſt na het goud had, en zoo veele vreedzaame lieden om het zelve quam ontruſten, dat hy hem zes dagreyzens daar van daan aan eene andere zee een land (meenende hier door Peru) zoude toonen, waar in hy zynen goudluſt ten vollen zoude konnen verzadigen. Aanſtonts was Vaſco Nunes gereed, en trok onder 't geleyde van dien Cacique met eenige manſchap derwaarts. Hy kreeg, na dat hy al de Indiaanſche Dorpen, die in zynen weg lagen, geplondert en verwoeſt had, den 25ſten September 1513. de Zuydzee in 't gezigt. Zoo ras hy op den oever quam, liep hy tot aan zyne knien in zee, en riep zyn volk tot getuygen, dat hy, volgens het geſchenk, dat Paus Alexander de VI. van alle deze Landen aan zyn meester gedaan had, bezitting van deze zee, en van alles wat 'er onder hoorde, voor den koning van Caſtilien nam. Dus belachelyk waaren de Spanjaarts gewoon te handelen in alle plaatzen, die zy eerſt ontdekten.

En met byſgevaar bevaaren.

Hier op beſloot hy met eenige Canoós een onderzoek der Zeekuſten te doen, en voornamentlyk van eenen golf, die zeer diep landwaarts in ſtrekt, en van hem St. Michaël genoemt wierd; maar zyne vriend de Cacique Chiapes ontraade hem die reyze, wyl die golf ter dier tyd zeer gevaarlyk was, om d'onſtuymige zeegolven en menigte der eylandjes, rotzen en klippen. Hy zette nogtans met eenige Canoós golfwaarts in, 't geen hem eerlang in doodsgevaar bragt; want hy moeſt zich op een kleyn Eylandje begeven, dat met den vloed het hooft geheel onderhaalde, want deze zee loopt van 6 tot 6 uuren 18 voeten op en af. Hier mede was zyne luſt wat gekoelt, die hem niet ver van de dood gebragt had, en zoo ras de zee door de ebbe geweken was, herſtelde hy de beſchadigde Canoós en wende naar 't land. 't Bevaaren dezer zee tot beter ſayſoen uytſtellende.

De Zon word weer gezien.

Wy hadden nu geduurende drie weken het vrolyke zonnelicht niet gezien, en dus als in een ſchoemerlicht gezeylt, als ons den 6den Februarii weer eene kleyne ſtraal der zonne verſcheen.

Digitized by Google

ſcheen. Wy kregen hier 46 graaden 25 min. Zuyderbreedte, en de lengte van 297 graaden.

Den 14den Februarii kregen wy de Stadt Baldivia van verre in 't gezicht, en hielden 't met zeylen langs de ſtranden van Chili, die zeer hoog zyn, gaande. Dit is een groot Land, ſtrekkende van de landſtreek Magellanica ten Weſten, tot aan Peru ten Ooſten, eene lengte van twee hondert zeventig mylen. Van agteren heeft het de hooge bergen Andes, altoos met ſneeuw bedekt, en van vooren de Zuydzee tot paalen. Het Land is meeſt vlak met valeyen, behalven daar het gebergte Serrano, uyt Peru hervoortkomende, tot digt by de zeeſtrand toeloopt. Het legt onder een zeer getempert Climaat, tuſſchen hitte en koude, en brengt overvloedig allerley vee en vrugten voort, met welke Peru menigmaal geſpyſt word. Ryke Mynen van goud, zilver en koper zyn 'er in groot getal; daar weynig in gearbeyd word, wyl het land ten grootſten deele woeſt is, en geheel verſpreyd bewoont word, door de geduurige oorlogen, die de Arauco, een zeer ſtrydbaar volk, met de Spanjaarden om hunne vryheyd gevoert hebben. *Nevens Chili.* *Palen van Chili.*

Hier door komt het, dat de Spanjaarden in dit land zich zoo breed niet hebben uytgebreyd, en in zoo groot een getal zyn aangegroeit, als in de andere Indiſche ryken; daar zy in dit groote land geen 20000 weerbaare mannen uytmaaken, die nog alle verſpreyd, ſlegt gewapent en van geringe kloekmoedigheyd zyn, en buyten Baldivia en de hoofdſtadt St. Jago, nauwlyks vyf Steden bezitten, die niet veel fraayer en grooter als een voornaam Hollands Dorp zyn, namelyk Caſtro, Conception of Penco, Chillan, Coquimbo (anders la Serena genoemt) en Copiago, waar by zy nog voor een zesde tellen Mendoca, die diep in 't land agter het gebergte Cordilliere legt: men zal ook nog wel eenige Dorpen en gehugten hier en daar in 't land vinden. De andere Steden, die men in de Kaarten van Chili vind, zyn niet meer in wezen, en door de voorgemelde oorlogen verwoeſt, of door de Spanjaards zelfs verlaaten. *Onmagt der Spaanſchen in Chili.*

Van deze Steden is Baldivia, gelegen digt by de Straat Magellaan, de eenigſte die gefortificeert, en in ſtaat is om eenen vyand 't hooft te bieden. Zy is voorzien met een haven, welke *Baldivia beſchreven.*

Digitized by Google

door de natuur en fortificatien die 'er gemaakt zyn, de schoonste en sterkste is van de geheele Zuydzee. Vier Forten, als Mansera voorzien met 40, Nieble met 30, Margue met 20, en Corral met 18 stukken Kanon, beschermen den ingang van de zelve tegen alle vyanden. De Spanjaarden zien deze plaats aan als de sleutel der Zuydzee, en daarom houden zy dezelve wel bezet en voorzien van manschap (schoon het hier geduurende den Winter zes maanden regent en zeer ongezont is) door alle die in Peru en Chili eenige misdaaden gepleegt hebben derwaarts in ballingschap te zenden. De Stadt zelfs, welke met een steene muur omsloten is en omtrent 2000 inwoonders, ook alle uyt Ballingen gesproten, omvat, is in 't jaar 1552. gebouwt door Pieter Baldivia, die geheel Chili onder zyne gehoorzaamheyd gebragt had. Maar hy handelde zoo tyrannisch met de Indiaanen, hen alle in de Mynen brengende, en dwingende, om man voor man 30 Ryksdaalders daags op te brengen, dat zy eyndelyk dit schriklyk juk afschudden, en Baldivia levendig gevangen namen, dien zy gesmolten goud ter keele ingooten, zeggende, *verzadigt u nu met het Goud waar na gy zoo sterk gedorst hebt.* Waar na zy de Stadt en 't Kasteel verwoesten

Door de Indiaanen eertyds verwoest.

In dezen staat was die Stadt nog, wanneer de Neerlandze Vloot, onder 't bewind van Hendrik Brouwer uyt Brazyl gevaaren, daar in 't jaar 1643. onder zyn opvolger Herkmans aanquam. Deze, om de gelegentheyd der plaatze, daar eene vastigheyd willende opwerpen, maakte met de Chileezen een verbond, om uyt de puynhoopen eene nieuwe Stadt te stigten, en dus den anderen tegen de Spanjaarden te beschermen. Wel waaren de Chileezen hier mede in hunnen schik, sloegen mede hand aan 't werk en brogten overvloedigen leeftogt aan. Maar zoo ras Herkmans van goude repte, rezen hun de haairen te berge, zy stonden verstomt, en verklaarden dat zy het zelve niet hadden, ja zy bleven in korten tyd alle agter, waar door Herkmans genoodzaakt was het bouwen der Sterkte te staaken en weer naar Brazyl te keeren; daar, indien hy niet schielyk gestorven was, de geleerde en dappere Man werk zoude gehad hebben, om zyne te rugkomst te regtvaardigen voor een party een-

Door de Hollanders weer opgebouwt

en om wat reden verlaaten.

Digitized by Google

eenzydige Rechters, die dagten dat alle zaaken volgens hunne bevelen moetten en konden uytgevoert worden. Na dien tyd hebben de Spanjaards om de aangelegenheyd deze Plaats weder opgebouwt, en in dien ſtaat gebragt waar in zy tegenwoordig is.

Indiaanen van Chili.

De Indiaanen van Chili, die onder de Spanjaarden ſtaan, zyn Chriſtenen, maar van zoo ſlegt eene kennis, dat zy de Beelden der Heyligen als Afgoden eeren, en dezelve ſpyze en drank voorzetten: in welke gevoelens de Monniken, die 'er hun voordeel by vinden, hen onderhouden. Maar die hun eygen meeſter zyn, zyn regte Ongodiſten, wyl zy niets aanbidden, en by hen geene Tempels nog voetſtappen van Afgoden gevonden worden. Deze hebben onder hen geene Koningen nog Souvereynen, maar de oudſte of eerſte der Familien, die Caciques genoemt worden, voeren 't gezag in de Oorlogen, en dragen zorg voor de Juſtitie, zonder dat hun eenige ſchatting betaald word. Elk der zelve is volkomen meeſter in zyne heerſchappye en heeft niemant te ontzien. Maar met de overwonne Indiaanen is het anders gelegen, deze betalen jaarlyks den Koning eene kleyne ſchatting, en moeten den Spanjaarden van 16 tot 50 jaaren dienen, niet als ſlaaven maar als knegten; want buyten de koſt wort hen dertig Ryksdaalders in 't jaar betaald, en met tien Ryksdaalders aan hunne Meeſters te betalen zyn zy vry. Buyten dit hebben zy nog eenige voordeelen, en in elke Stadt eenen Beſchermer der Indiaanen, die hen tegens hunne Meeſters, die hen onrecht doen, beſchermt.

Hoe onder Spanjen ſtaan.

Vrye Indiaanen.

Deze dienſtbaarheyd is de oorzaak geweeſt van al die Oorlogen, die de Spanjaarden met de vrye Indiaanen gevoert hebben, die den Koning van Spanjen wel voor Koning wilden erkennen, maar ook te gelyk hunne vryheyd behouden; en op geene andere voorwaarden is de laatſte vrede met hun getroffen. Want ſchoon men deze lieden Wilden noemt, verſtaan zy zich zeer wel met den anderen over het gemeene intereſt, en vergaderen by den Oudſten van jaaren; en zoo 'er Oorlog op handen is, kiezen zy tot Generaal een man van verdienſten en beproefde dapperheyd, dien zy ſtrictelyk gehoorzaamen.

Om

Digitized by Google

Hunne Vergaderingen. Om te vergaderen kiezen zy eene vlakte, daar zy veel drank of Chica, te zaamen brengen, en onder het drinken ſtelt de Spreker met veele welſprekentheyd de zaaken voor, waar na de meerderheyd van ſtemmen beſluyt, en de maatregels neemt om 't vaſtgeſtelde uyt te voeren. Is men tot den oorlog genegen, zoo doet elk Cacique zyne onderdaanen waarſchouwen; die yder zyn Paard en Wapenen, en een kleyne zak met bloem van Mays aanſtons gereed heeft, welke Mays met water gemengt hen ten ſpyze ſtrekt; zoo dat zy in eenen korten tyd een talryk leger zonder onkoſten op de been brengen. Om niet overrompelt te worden, hebben zy een goede uytvinding; elk Caciquat heeft op eene hoogte een Trompet van een oſſehoorn, op welke zoo ras 'er iets te doen is geblaazen word, dat twee uuren in 't ronde word gehoort, wanneer elk zich op zynen poſt begeeft.

Wapenen. Picken en Lanſſen, daar zy zich met de uyterſte vaardigheyd van bedienen, zyn hunne gemeene wapenen. Veele hebben Hellebaarden den Spanjaarden ontnomen of van hen gekogt. Zy bedienen zich ook zomtyds van ſchigten, pylen, knodzen, ſlingers en leere ſtrikken, daar zy een loopent Paard in zynen ren mede konnen ophouden. Als zy geen yzer voor hunne pylen hebben, bedienen zy zich van hout, dat zoo hart als ſtaal is. Eenige trekken een geheel Harnas aan, den Spanjaarden door de langduurige oorlogen afgewonnen: andere maaken Harnaſſen van leer, die den degen konnen weerſtaan; zy gebruyken geene gelyke Wapenen, maar elk neemt die, met welke hy 't beſt weet om te gaan.

Oorlogen. In een gevegt ſtellen zy zich in Eſcadrons van 80, of 100 man op eene rey, en zoo ras 'er een verbroken word, vervangen zy den anderen met eene wonderlyke vaardigheyd. Altyd zullen zy ook zorg dragen, van zich eenen aftogt open te houden na Poelen en Mocraſſchen; daar zy beter bewaart zyn als in eene Veſting. Eer het gevegt begint doet de Generaal altoos een deftige aanſpraak, waar naar zy op 't geluyd der trommelen met groote kloekmoedigheyd ten ſtryde loopen.

Beſchanszingen. Als zy gedwongen worden zich te verſchanszen, nemen zy alleen enkele paliſſaden, of houwen groote boomen om, voor welke zy rondom putten graven, van boven ligtelyk bedekt; on-

Digitized by Google

ongelukkig zyn de zulke, die in die lagen vallen; want zy ſcheuren ze van een als dulle honden, rukken 't hart ten lichaam uyt, en drinken 't laauwe bloed. Is 't een man van aanzien, zoo bewaaren zy het bekkeneel, daar zy eenen nap van maaken, die op hunne maaltyden voor eenen kroes dient.

Maaltyden en Zuyperyen

Deze gemeene Maaltyden zyn de yſſelykſte zuyperyen die men bedenken kan, en die zoo lange duuren als 'er drank gevonden word; welke hen niet als naar veele dagen komt te ontbreken. Want hoewel die geene, tot wiens eere 't gaſtmaal word aangeregt, veel drank te zamen brengt, zoo laaten de Gaſten noyt na zelfs drank mede te brengen. Zoo zuypen en zingen zy dikwils tien of vyftien dagen agter een zonder ophouden. Die geene, welke door den dronk ter neer vallen, verlaaten daarom het gezelſchap niet, maar komen, na dat ze een uur of vier in 't ſlyk geſlaapen hebben, weder op 't toneel om de ledige plaatzen te vervullen, en weer van vooren af aan te beginnen. Dit gaat zoo nacht en dag zynen gang, zonder dat een ſlagregen of geweldige wind in ſtaat is om hen te ſtooren. Deze vermaakelykheden, die zy Cahouin Touhan en de Spanjaarden Borrachera noemen, leggen hen zoo naar aan 't hart, dat zy niets van aangelegentheyd zonder het zelve zullen doen.

Verdere Gewoontens.

Nogtans gebruyken zy altyd de voorzigtigheyd, dat een gedeelte van hen nugteren blyft, terwyl 't ander zich vermaakt en vol drinkt. Men kan wel denken, dat het hier niet al te ordentelyk toegaat, want dan komen alle oude geſchillen weer op de baan, en zy wagten altyd na deze gelegentheyd om zich over hunne byzondere vyanden te wreeken, op dat zy dronken zynde niet zouden ſchynen den doodſlag met voordagt begaan te hebben; gemeenlyk drinken zich ook eenige zoo vol, dat zy 't beſterven en op de plaats dood blyven.

Boven alle deze buytenſpoorigheden leven de meeſte geheele eeuwen lang zonder ziekte of ongemakken; zoo ſterk zyn ze van temperament, en als gehart tegen alle ongemakken; ook zullen zy langen tyd agter een, in hunne reyzen en oorlogen, den honger en dorſt met groote lydzaamheyd verdragen.

Digitized by Google

Zy woonen altyd in hutjes uyt boomtakken slegtjes te zamengestelt, die naauwlyks groot genoeg zyn om het huysgezin te bedekken, ook hebben zy geen groote plaats van nooden. Van sloten en sleutels hebben zy geen kennis, die noyt den anderen iets zullen ontvreemden; maar ontrent de Spanjaarden zyn zy groote en fyne dieven; noyt bouwen zy hunne huysjes by een, maar woonen alle verspreyt d'een hier en d'ander daar; zoo dat men in Chili geen een Dorp of Stadt van die Natie vind. Hier door schynt het land heel woest te wezen, schoon het in der daad zeer volkryk is, en de huysgezinnen zeer voltallig zyn door alle de wyven die zy hebben, welke hun veele kinderen voortbrengen, die, om dat zy ze verkoopen, een groot deel van hunnen rykdom uytmaaken.

Om rekening te houden van hun vee en de gedagtenis van hunne byzondere zaaken te bewaaren, gebruyken zy zekere wolle knoopen, die door de byzonderheyd van kleuren en vouwen hun dienen in plaats van letters en schrift. De kennis dezer knoopen Quipos genaamt is eene konst, die de Vaders hunne kinderen niet als op het sterfbed zullen leeren. Die van eene gelukkige memorie zyn doen zy de Historie des Lands van buyten leeren, die dezelve altyd weer aan andere voorzeggen. Op deze wyze bewaaren zy de gedagtenis der quaade behandelingen, welke de Spanjaarden ontrent hunne Voorouderen eertyds gepleegt hebben, dat den haat, die zy voor die Natie hebben, doet vereeuwigen.

Koddige manier van koophandel met de Pulches.

Heel aardig draagt zich toe de Koophandel, die de Spanjaarden met de Pulches dryven, welke het hoog gebergte Cordilliere bewoonen, en hen gantsch niet onderworpen zyn. Als de Koopman aan een Caciquât komt; gaat hy aanstonts naar het huys van den Cacique, en vertoont zich den zelven zonder te spreken. Die vraagt hem, zyt gy gekomen? waar op geantwoort word, ik ben gekomen. Wat brengje voor my mede vervolgt hy? een geschenk van eenige flessen wyn antwoord de Koopman. Dit behaagt den Cacique gemeenlyk zoodanig, dat hy hem welkom hiet, en ontrent zyn hutje huysvest; welkers wyven en kinderen den Koopman op haar beurt verwelkomen, die elk met een geschenkje te rug keeren. Ter zel-

Digitized by Google

zelver tyd geeft de Cacique met de Trompet zyne onderdaanen kennis, dat 'er een handelaar is aangekomen, die verlof tot handelen heeft. Deze komen dan en zien de koopmanschap, die bestaat in messen, bylen, kammen, naalden, gaarens, spiegels, linten, enz. De beste waar nogtans zoude de Wyn zyn, zoo 't niet gevaarlyk was by hen te brengen dat gene, waar aan zy zich konnen dronken drinken, dewyl men dan gantsch niet veylig by hen is, die zelfs malkanderen in zulke tyden dood slaan. Na dat de koop getroffen is, nemen zy het goed mede naar huys toe zonder te betalen, zoo dat de Koopman alles heeft afgelangt zonder te weten aan wie; maar als hy wil vertrekken, geeft de Cacique door een ander geluyt der trompet bevel om te betalen. Dan brengt elk een getrouwelyk het vee aan den Koopman dat hy hem schuldig is (want daar mede betalen zy gemeenlyk) en wyl dit altemaal wilde dieren zyn, als Muylezelen, Bokken, en byzonderlyk Ossen en Koeyen, zoo geeft de Cacique altyd een genoegzaam getal mannen, om dezelve te brengen op de grenzen der Spaansche landen. Hier uyt kan men zien, dat men onder die volkeren, die wy Wilden noemen, dikwils beter Politie en eerlykheyd vind, als by de allerbeschaafste Natiën.

Overeenkomst der Chileezen met de oude Batavieren.

Ik heb met zoo veel te meer vermaak deze volkeren hier beschreven, om dat ik vinde dat dezelve geheel overeenkomen met het geene men van de oude Batavieren en bewoonders van Holland by Tacitus en Julius Cæsar beschreven vind, zoo ontrent hunne dapperheyd, Oversten, manier van leven, maaltyden als gasthoudentheyd.

V. HOOFDSTUK.

De Reyzigers zien Mocha. Lastdragende Schaapen. Zy komen aan Fernandos Eyland, daar zy 't schip Tienhoven vinden. Jagt op Bokken en Geyten, dat een Man 't leven kost. De Koolboom, Snapper en Klipvisch. Menigte van Zeehonden en Zeeleeuwen.

Digitized by Google

Zy vinden een onbekent Eyland. Waarom zy dat 't Paasschen eyland noemen. Wilde van twaalf voet. Worden van die gasten bezogt. Hunnen diefagtigen aart. Gevegt met dezelve in de landing. Hunne kleeding, en reusagtige gestalte. Veele Reyzigers hebben Reuzen gezien.

't Eyland Mocha word gezien.

ONder Chili hoort ook het eyland Mocha, dat wy den 15den der zelve maand, op de Zuyder breedte van 38 graaden, aan zynen hoog gekloofden berg ontdekten.

Dit is een vrugtbaar tamelyk groot en vlak Eyland, in welkers midden zich een hooge gekloofde berg opdoet, tusschen welke kloove een reviertje 't zeewaarts neerloopt. Het levert veel Pompoenen, Mays, Patatas, en andere vrugten: men vind 'er ook Ossen, Hoenderen, Schaapen en ander vee. Op het zelve is een dorp van Spaansche Indiaanen, die in huyzen woonen langwerpig getimmert, met een deur in 't midden, en boven met stroo verwelfsgewys bedekt.

Hoe hier Olivier van Noord onthaalt wierd.

De schepen die daar aanlanden onthaalen zy vriendelyk; koddig wierd 'er Olivier van Noort in 't jaar 1600. ontfangen. De Cacique kwam hem eerst binnen scheepsboort bezoeken, sliep 'er, en leyde van Noord den volgenden dag naar het Dorp, dien hy met zyn volk op houte blokken neerzette, en volop van Chica schonk, dat hen tamelyk wel smaakte. De Nederlanders betrouwden zy by hunne Wyven niet, maar deden die uyt de huyzen komen en in 't open veld op de aarde neerzitten, om dus op dezelve een waakent oog te houden. Zy hebben de eygene zeden en gewoontens der Chileezen hier boven gemeld.

Lastdragende Schaapen van Peru.

Doch het aanmerkenswaardigste, dat men op dit Eyland vind, is een soort van lastdragende schaapen, by de Indiaanen Macomoro, (by de Spanjaarden Carnera de Terra genoemt, van welke zy, boven dat zy der zelver vleesch eeten, by na zoo veel nut trekken als wy van de Paarden. Het heeft een goed aanzien, en is tot op den rug ontrent vier en een halve voet hoog; de mond is als die van een Haas, en de ooren als een

Digitized by Google

een Ezel; het heeft een vooruytpuylende borst, een langen hals en bochel op den rug gelyk een Kameel; het heeft twee duym boven de kloof van elke poot een klaauw, zoo groot als een vinger en zoo scherp als die van eenen Arent. Deze zyn hen zeer dienstig in 't opklimmen van de rotzen, ook is het een zeer mak en gedienstig dier, bequaam om allerley lasten te dragen.

Die de Spanjaarden voor Paarden gebruyken.

De Spanjaarts bedienen zich van dezelve om het Zilver uyt de Mynen van Potozi, die wel zeventig mylen 't land in leggen, tot aan de zeekusten te brengen. Eenige weynige menschen zyn in staat om vier hondert van zulke beladene schaapen te bestieren, met welke zy dagelyks 4 mylen afleggen; verder zullen zy niet voortgaan; en als men hen wil dwingen, leggen zy zich neder, en zyn door slagen nog goede woorden weder op de been te krygen. Als zy met dit Zilver by de gevaarlyke steyltens gekomen zyn, die tusschen de Mynen en de Zeesteden inleggen, gaan zy over dezelve eenen weg van 16 mylen alleen voort, terwyl hunne geleyders eenen omweg van byna 60 mylen nemen; want het is onmogelyk voor eenig mensch of ander dier over die rotzen heen te komen. Dat zy hier toe boven andere dieren in staat zyn, komt voornamelyk van de gemelde klaauwen, waar mede zy zich in 't gaan over al aan vast konnen houden.

De schepen komen aan Fernandos Eyland.

Van Mocha staken wy ten Westen zeewaarts in om het eyland van Joan Fernandos op te zoeken, dat wy negen dagen daar aan, op den 24sten Februarii op 33½ graad Zuyder breedte, in 't gezigt kregen.

Door zy 't schip Tienhoven weer vinden.

Wy ontdekten by dit Eyland een zeyl, dat wy nader bykomende voor onzen makker, het schip Tienhoven, dat den 17den December des voorleden jaars van ons afgeraakt was, kennende wierden; hier over waaren wy ten uyterstten verheugt en voeren den anderen aan boort, verhaalende al het geene ons, zedert dat wy van een gescheyden waaren, overgekomen was Zy waaren in die tusschentyd voortgezeylt tot op de Zuyder breedte van 64 graaden 58 min., en de lengte van 297 graaden, tot hoe verre tot nog toe geen Europeer geweest is. Gelyk wy ook vinden dat Dampier, Cowley, Sharp, en andere, die in deze Zeën gesworven hebben, vaststellen, dat

Digitized by Google

niemant boven de 60 graaden Zuyder breedte kan komen. Zoo ras wy het anker hadden laaten vallen, voeren wy aan land om verversſing te bekomen en na Geyten om te zien.

Fernandos Eyland beſchreven.

Dit Fernandos eyland draagt dezen naam na eenen Juan Fernando, die het zelve nevens nog een ander Eyland van dien naam, dat twintig mylen Weſtelyker legt, en uyt hooge kaale bergen en dorre klippen t'eenemaal beſtaat, op zynen togt uyt Lima naar Baldivia ontdekt heeft. Hy kreeg zulk een groot behaagen in het zelve, dat hy op zyne te rug reyze naar Lima daar eenige Geyten te land zette, en zedert geen moeyte ſpaarde om eenen laſtbrief te verkrygen, om deze Eylanden te mogen bevolken; maar nooyt kon hy hier toe geraaken, zoo dat hy van zyne onderneming moeſt af zien. Naderhand heeft niemant meer om de bevolking dezer Eylanden gedagt, zoo dat zy nog van inwoonders ontbloot zyn; ſchoon 'er op het grootſte eyland, daar wy lagen, wel 2000 menſchen zouden konnen leven.

is onbevolkt.

Het legt omtrent 1120 mylen van de vaſte kuſt, en ſtrekt meeſt Ooſt en Weſt, beſlaande omtrent 12 mylen in het ronde, vol hooge bergen en onmaakbaare rotzen, tuſſchen welke veele vermaakelyke valeyen leggen, die, indienze bearbeyd wierden, overvloediglyk zouden voortbrengen al 't geene dit Climaat bequaam is om te geven.

Deze valeyen zyn ten deele Boſch, ten deele Veld of Weyland; welke Weylanden zeer ſchoone ſtukken zyn, die, daar het gras door geheel Weſtindiën heel lang, ſlap en goor is, hier een zeer mild en dik gras voortbrengen, dat het heele jaar door groen is, zeer welig waſt, en wel duyzent ſtuks Runtvee zoude konnen voeden, boven al de geyten, bokken, en wilde katten, dat de eenigſte dieren zyn, die alhier gevonden worden.

Jagt op Bokken en Geyten.

Dagelyks maakten wy op deze bokken en geyten jagt, die aan het Ooſteynde niet zoo vet zyn, nog ook zoo wel tieren konnen, als aan het Weſteynde, ſchoon aldaar veel meer gras en voller overvloed van water in de dalen als aan de Weſtkant gevonden word. Het is ongelooflyk wat al moeyte en arbeyd wy dagelyks te koſt leyden, met op de zelven te jagt ter gaan,

dat

Digitized by Google

dat dikwils mislukte, door dien zy zich buyten het bereyk van onze ſnaphaanen hielden, en het kreupelboſch ons veeltyds belette om digte by de zelve te komen. Een onzer Bootsgezellen, die een zeer braaf en wakker karel was, raakte hier mede jammerlyk aan zyn eynde; wyl hy door zynen grooten yver in het jaagen van ons was afgedwaalt, en op de ſcherpe en ſteyle rotzen gevoert, daar hy, met het naaken van den nacht, zoekende van daan te geraken, van boven neer ſtortte. Des morgens vonden wy het doode lyk aan den voet der rots, door den val jammerlyk gekneuſt; zyn ſnaphaan was wel in hondert ſtukken gebroken. *Dat. een Man 't leven koſt.*

De Boſſchen hebben hier verſcheyde ſoorten van boomen, als Palmitas, Sandelhout, en een ſoort bekwaam tot timmeren en om te branden, zynde wel zoo hart en vaſt als de ypen, doch geene heb ik 'er gevonden die zouden konnen dienen tot maſten of ſprieten.

Hier zag ik ook voor de eerſte reyze den Koolboom, die een van de hoogſte boomen is, die men in America vind, de ſtam is van boven tot beneden verciert met ringen, die omtrent anderhalve voet van den anderen ſtaan. Hy heeft geene takken, als aan den top, daar 'er veele zyn, die plat met ſcherpe kanten, en wel 10 of 12 voeten lang zyn, hebbende de dikte van eens mans arm. Omtrent twee voeten van den ſtam ſchieten uyt deze takken ſmalle lange bladeren, ter breedte van een duym, die ten wederzyde van den tak zoo geregelt groeyen, dat de gantſche tak maar een blad ſchynt. In 't midden dezer takken ſchiet de kool boven uyt den top des booms uyt, omringt met veele jonge rankjes. Als men deze koolvrugt begeert te hebben, kapt men den boom omver, want ſchoon men dezelve van boven wilde afplukken, zou de boom, die zyn hooft quyt is, evenwel ſterven. Zoo men deze kool van de bladeren die te omringen, heeft berooft, is dezelve een voet lang, en zoo dik als een mans been. Zy is zoo wit als melk, en raauw of gekookt gegeten even aangenaam en gezond. Deze boomen zyn zeer hart van hout, en zeer vermaakelyk in het aanſchouwen. *De Koolboom.*

Ik geloove niet dat 'er een Eyland in de wereld is, daar de zee

Digitized by Google

zee omheen zoo visryk is als hier. Zoo ras men den hoek maar in 't water laat vallen, swemmen en byten de visschen om stryd naar het aas, zoo dat men aanstonts weer moet ophaalen; en ik geloove dat vier mannen in een uur tyds visch genoeg zouden hebben konnen vangen, om de heele vloot mede te spyzigen. De visschen, die hier gevangen worden zyn meest Snappers en Klipvisch.

Snappers, De Snapper is een lekkere visch, die nergens anders dan in de Westindiën en de Zuydzee gevonden word, hy heeft de gedaante van een voorn, maar is veel grooter. Zyn mond en kop zyn groot; zyne schubben hebben de grootte van een schelling. Op den rug is hy rood en aan den buyk van eene zilveragtige verwe.

en Klipvisch. De Klipvisch, die ook wel Kabeljauw genoemt wort, om de groote overeenkomst, die 'er tusschen dezelve is, is wat ronder als een Snapper; zyne schubben zyn zeer kleyn en van een donkerbruyne verwe; deze visch word overal langs deze kusten aan de Zuydzee gevonden, en is zeer goed van smaak.

Menigte van Zeehonden en Zeeleeuwen alhier De Zeehonden en Walrusschen of Zeeleeuwen zyn hier in zulk eene groote menigte, als of 'er elders geene plaatzen in de wereld waaren, daar zy konden tieren. De geheele zee, zoo verre wy zien konden, lag met dezelve bedekt; ook is 'er geen baay of klip aan land die door dezelve niet bezet is, zoo dat wy dikwils niet aan land konden komen of over 't strand gaan, als door ons eenen weg over der zelver lyken te maaken. De Zeehonden hebben hier een fraay en kort bont van veelerley verwen op de huyt, en zien 'er, als ze uyt de zee opkomen, zeer glad en schoon uyt. Zy bleeten gelyk de schaapen om hunne jongen, en dat aardig is, schoon zy om by dezelve te komen, door duyzend andere jongen moeten passeeren, zullen zy geen van die vreemde jongen toelaaten om aan haar te zuygen. Deze jongen leggen als poppen aan strand, en zullen gelyk ook de oude niet wyken, ten zy men dezelve slaat; dan begeven zy zich naar zee en swemmen zeer vlug en snel. Men zoude hier ligtelyk swaare schepen vol konnen laden met der zelver huyden en traan, wyl zy zeer vet zyn, en met eenen slag op den neus veel ligter konnen gedood worden als die in Groenland, daar men 'er veel spels mede heeft. De

Digitized by Google

De Zeeleeuwen, die by dit eyland waaren, verſcheelen zeer veel van de Groenlandſche Walruſſen. Het is een groot dier, en wel veertien voeten lang. Zyn lyf is zoo groot als van een volwaſſen ſtier, en van fatſoen als dat van de Zeehonden; zyn hooft is geſtelt gelyk dat der landleeuwen, en is dik en van een vreeslyk en wonderlyk aanzien; zyne tronie is breed met veel hairen aan de lippen, gelyk een kat. Voorts heeft hy een groot uytpuylent oog, en tanden van drie duym lang en een duym dik. Zy hebben geen hair op hun lyf als alleen aan den hals van een vinger lang, en zyn van een bruyne ſwartverwige couleur, en alle ongemeen vet; zoo dat een daar van in ſtukken gekapt en gekookt een oxhooft Traan uytlevert, die zoet en gezont is. Het vleeſch dezer zeeleeuwen, ſchoon het ſwart en grof is, is wel te eeten, en van een redelyke goede ſmaak. Als 'er drie of vier by een aan ſtrand lagen, maakten zy een yſſelyk geraas, knorden en ſtieten op een als verkens, en ſcheenen den anderen niet te mogen zetten. Zy konden ons op 't land niet ligtelyk ontvlugten, en ſtierven aanſtonts, zoo ras ze met een handſpaak op den neus getroffen wierden. *Zeeleeuwen beſchreven.*

Wy bleven aan dit Fernandos eyland van den 25ſten Februarii tot den 17den Maart, wanneer wy ons na genoegen ververſcht hebbende, het anker ligtten en het zelve verlieten. *De Reyſigers zeylen voort.*

Den 1ſten April kregen wy het Princen eyland in het gezigt.

Den 6den van die zelve maand, ontdekten wy op 27 graaden Zuyder breedte en de lengte van 268 graaden een Eyland, het welke tot nog toe onbekent en door geen Europeër ontdekt is geweeſt; waarom wy volgens de gewoonte, dat men verſch ontdekte landen eenen naam geeft, dit het Paaſſchen eyland noemden, om dat wy hier juyſt op dien dag, by welke de gedagtenis van de opſtanding onzes Heeren gevierd wort, waren aangekomen. Zoo ras men de ankers had uytgebragt, kregen wy in 't gezigt een aardig ſchuytje van een zeer vreemde gedaante, en gantſch te zamen gelapt uyt ſtukjes hout, die de groote van eenen halven voet naauwlyks konden uytmaaken. Dit ſchuytje wiert beſtiert door een eenig Man, een Reus van twaalf voeten lang, die al zyn vermogen te vergeets in 't werk ſtelde *Vinden een onbekent Eyland.* *Waarom zy dat Paaſſchen eyland noemen.* *Zien een Wilde van twaalf voet.*

Digitized by Google

ſtelde om ons te ontkomen, dewyl hy omſingelt en gevat wiert. Zyn lichaam was beſchildert met eene donkerbruyne verwe. Wy zogten door tekenen en woorden, die hier en daar op de eylanden in de Zuydzee geſproken worden, eenige kennis uyt hem te bekomen, maar konden niet merken, dat hy iets verſtond, waarom wy hem weer in zyn ſchuytje zetten, en lieten heen vaaren.

En worden van die gaſten bezogt.

Twee dagen hier na was de zee met de Wilde bewoonders van dit eyland geheel bedekt, die in zoo groot een menigte rondom het ſchip ſwommen en ſwierden, dat wy niet konden, nog ook raadzaam vonden naar het land te vaaren. Zy klaauterden als katten met de uytterſte vrymoedigheyd tegen de ſchepen op, en kwamen in de zelve, daar zy niet de minſte vreeze voor ons ſcheenen te hebben. Maar over de grootheyd en uytgeſtrektheyd onzer ſchepen, met al 't geene op en aan de zelve was, toonden zy zich zeer te verwonderen, en wiſten niet wat dit beduydde. Maar hunne nieuwsgierigheyd ging wel voornamelyk over het grof geſchut, dat zy niet genoeg konden bezien, en daar zy dikwils de handen aan ſloegen, om te beproeven of zy het niet konden optillen en mede nemen; maar als zy zagen, dat zulke blokken door veelen van hen, hoe ſterk in kragten zy ook waaren, niet konden beweegt worden, zoo ſtonden deze grove gaſten heel bedeeſt, en waaren, naar het ons toeſcheen, niet wel in hun ſchik.

Hun diefagtigen aart.

Zoo ras waaren zy niet in de ſchepen gekomen, of wy ondervonden aanſtonts, dat zy uyt den aard al zoo diefagtig en rad ter hand waaren, als het volk dat die Eylanden bewoont, welke de Reyzigers, om de groote luſt der bewoonders tot ſteelen en rooven, die der Dieven noemen, zoo zy niet van het zelve geſlagt en zyn. Verroeſte ſpykers, oud yzer, en al wat zy vatten en grypen konden was hun gading, daar zy dan ſluks mede overboort ſprongen. Met hunne nagels meenden zy de bouten uyt het ſchip te krabbelen, maar die zaten te vaſt. Deze lange gaſten kwamen eyndelyk in zoo groot een getal op de ſchepen, dat wy naauwlyks magtig waaren om ordre te houden, en op hunne bewegingen en rappe handen agt te geven; zoo dat wy, vreezende dat dezelve ons al te ſterk zouden

Digitized by Google

den konnen worden, ons beſt deeden om ze van boord te doen gaan, en dus met goedheyd uyt de ſchepen te krygen, daar toe zy niet ſcheenen te konnen beſluyten, waar op wy genoodzaakt wierden harder middelen in 't werk te ſtellen, en deze Wilden met geweld wegjaagden en 't ſchip uytdreven.

Den 10den April voeren wy wel gewapent met de ſloepen naar 't eyland, om eene landinge te doen en dit geweſt te bezigtigen, daar een ontelbaare menigte van Wilden op den oever ſtondt om het ſtrand te bewaaren, en ons het landen te beletten. Zy dreygden ons geweldig met hunne gebeerden, en toonden alle goeden moed te hebben om ons af te wagten, en van hun land te keeren; maar zoo ras wy (hier toe genoodzaakt) 'er een ſalvo uyt onze ſnaphaanen op de grove huyd zonden, en dat 'er hier en daar een met de neus in 't zand viel, ontzakte hen de moed. Zy maakten de wonderlykſte gebeerden en beweegingen van de wereld, en bekeken met de uyterſte verbaaſtheyd hunne neergevallen maats, en de wonden die de koegels in de lichaamen gemaakt hadden, waar op zy, met een naar gehuyl, ſchielyk de vlugt namen, en al de lichaamen der geſneuvelden mede ſleepten en landwaart invoerden, zoo dat wy het ſtrand vry kregen, en daar veylig landden.

Gevegt met dezelve in de landing.

Deze volkeren gaan niet naakt, gelyk veele andere Wilden, maar dragen altemaal kleederen, die van verſcheyde verwen, en aardig uyt zyde en katoen te zamen genaayt of geweven zyn. Maar niets misſtaat hun meer als hunne ooren, die afgryſſelyk lang zyn, en de meeſte tot op de ſchouderen hangen, dat, ſchoon zy zelve dit voor het grootſte cieraad houden, hen 'er by ons, die zulks niet gewoon zyn, zeer afſchouwlyk deed uytzien; te meer, dewyl zy daar in zulke buytenſpoorige groote openingen en gaten hadden, dat wy onze handen ligtelyk daar door konden ſteken.

Hunne kleeding en lange ooren.

Tot dus verre zal myn verhaal eenigzins geloof vinden, om dat het zelve niets buytengewoon behelſt, egter moet ik zeggen, dat deze Wilden alle van een meer als Reusagtige geſtalte zyn. Want de mannen, zynde wel eens zoo lang en dik als een van de kloekſte mannen die op de ſchepen waaren, konden d'een door d'ander eene hoogte van twaalf voeten uytmaa-

Zy zyn alle groote Reuzen.

Digitized by Google

ken; zoo dat wy gemakkelyk (wie zal zich niet verwonderen) zonder het hooft te buygen, tuſſchen de beenen van deze Goliats kinderen zouden hebben konnen doorgaan. Naar maate van deze lengte is ook hunne dikte, en zyn alle hunne leeden 't een na 't ander zeer wel geſchikt; zoo dat elk voor eenen Herculeſ kan doorgaan. Maar geene hunner wyven konnen by de hoogte der mannen haalen, als die gemeenlyk niet boven tien of elf voeten lang zyn. Deze mannen hadden het lichaam beſchildert met eene roode of donkerbruyne, en de vrouwen met een ſcharlakenverwige couleur.

Ik twyfel niet, of de meeſte menſchen, die deze reyze lezen, zullen my hier in geen geloof geven, en dit verhaal van de lengte dezer Reuzen ligtelyk voor een enkele fabel en verdigtzel houden. Maar deze verzekere ik, dat ik hier al willens niets tegen de waarheyd hebbe ter neer geſteld, en dat dit volk, op een naauwkeurig oog, inderdaad van eene zoo uytmuntende lengte is, als ik dezelve hier beſchreven hebbe. Gelyk met my hier in ook overeenkomen al de berugtſte Reyzigers, die ooyt deze zeên bevaaren hebben, lieden van goed geloof, welker verhaalen men niet, zonder hen ongelyk aan te doen, kan mistrouwen; die in hunne reysbeſchryvingen eenpaariglyk hier in overeenſtemmen, dat 'er in de landen aan en in de Zuydzee Reuzen gevonden worden, van eene lengte ver boven de onze, en met die van onze Eylanders wel overeenkomende. Gelyk wy in het volgende Hoofdſtuk nader zullen bewyzen.

Veele Reyzigers hebben aan en in de Zuydzee Reuzen gezien.

VI. HOOFDSTUK.

Dat 'er Reuzen zyn word bewezen uyt de H. Schrifture en de beſte Reyzigers. Pigafetta's verhaal van de Reuzen op de reyze van Magellaan. Door Herrera, en andere beveſtigt. Sarmiento's gevegt met de zelve. Reuzen zyn ook door veele Nederlandſche Reyzigers gezien. Door de Franſchen nog onlangs in de Straat

Digitized by Google

Straat gevonden, en door Abel Tasman in de onbekende Zuydlanden. Verdere verhaalen van Reuzen. De Wilden op 't Paasschen eyland worden vreedzamer. Pisang beschreven. Hunne vreemde Goden. Waar zy van zouden konnen gesproten zyn. Wondere Godsdienst. Swaare storm. Vertrek van dit Eyland.

Dat 'er geslagten van Reuzen zyn, word uyt de H. Schrifture bewezen,

TWeederley soort van Reuzen word 'er gevonden, de eene zyn gantsche volkeren en geslagten, de andere worden onder menschen van eene gemeene lengte zomtyds gebooren, en dan onder de wonderen der natuure of wangedrogten gerekent. Dat 'er deze laatste zyn, zal niemant tegenspreken, dewyl men daar van zelfs in onze landen blyken heeft gezien; maar dat 'er heele volkeren van Reuzen zyn, word door Goropius Becanus en andere ontkent. Nogtans brengen de getuygenissen der H. Schrifture klaare en genoegzame bewyzen voor den dag, dat 'er Reuzen van beyde die soorten geweest zyn: Daar dezelve spreekt van Og, den koning van Bazan, den reuze Goliat, en het gantsche geslagt der kinderen Enaks, die de andere Reuzen van hun land in lengte overtroffen, en in welker oogen de verspieders der Israëliten als sprinkhaanen waaren. Zoo dat ik geene andere voorbeelden voor den dag zal brengen, die anders in grooten getale by den geleerden Magius en Cassinio in hunne boekjes van de Reuzen te vinden zyn.

en uyt de beroemste Reyzigers.

Zoo dat ons alleen uyt de hedensdaagze onderwinding staat te bewyzen, dat de geslagten der Reuzen niet geheel uyt de wereld zyn geraakt, gelyk de meeste menschen gelooven, maar dat dezelve op veele plaatzen in Zuyder America, in 't land der Patagonen, in de Straat Magellanes, en aan de onbekende Zuydlanden gevonden worden; gelyk, buyten het gene ik met eygene oogen gezien heb, blyken zal uyt de schriften der berugtste Reyzigers, die by alle mannen van oordeel volkomen geloof verkregen hebben.

Pigafetta ziet zeer groote Reuzen op de Reyze van Magellaan

Antonius Pigafetta, die het dagregister op Magellaans schip gehouden heeft, verhaalt, dat zy in de baay van St. Juliaan, op 49½ graad Zuyderbreedte overwinterende, verscheyde Reuzen

Digitized by Google

zen zagen van zoo eene groote, dat de Spanjaarden tot hunne lendenen niet konden reyken; en dat een der zelve de gedaante van een 's menschen hert op beyde zyne wangen getekent had. Zy wilden door tekenen de Spanjaards naar hunne hutjes, en die hun weer naar de schepen lokken. Eyndelyk waagden het zeven welgewaapende mannen om dit land zes uuren wyt in te trekken; zy vonden een huys met huyden bedekt, daar vyf reuzen en dertien reuzinnen met eenige kinderen, alle swart van huyd, hun verblyf in hielden, zy dissten deze waaghalzen van eenen gebraden wilden ezel voor, gaven niets te drinken, en deelden aan elk een huyd uyt, om daar den nacht op door te brengen; maar zy nog de Wilden konden niet slaapen, uyt vrees dat zy malkanderen den hals zoude breeken. Met den dag wilden zy deze Reuzen, eerst met goedheyd en daar na met geweld, mede naar boord nemen; maar zy stelden zich ter weer, en zouden de Spanjaarden zekerlyk overmeestert hebben, zoo die 'er door het vuur der musketten de schrik niet hadden ingebragt, en dus drie Wilden gedwongen om mede te gaan. Twee daar van ontsnapten 'er onderweeg; den derden kregen zy evenwel binnen boord, daar hy zodanig de pypen stelde, dat hem agt Spanjaards niet konden binden, waarom hy in kettingen wiert geslagen, daar hy in stierf, om dat hy uyt spyt niet wilde eeten nog drinken. Na zyn dood nam men zyne lengte op, die van 11 palmen was. Zy hadden alle zeer mismaakte voeten, waarom Magellaan hen den naam van Patagonen gaf.

Tegt van zeven waaghalzen.

Zes van deze kloeke gasten, zegt de Spaansche Historieschryver Herrera, kwamen Magellaan bezoeken, en slokten voor een ontbytje eenen ketel met brypap in, die genoeg voor twintig mannen was om zich te verzadigen. Zy waaren met velle rokken bekleed, en hadden tot wapenen boogen van vier voeten lang, met pylen door keizelsteenen gescherpt. Een der zelve wilde Christen worden, dien zy dan den naam van Juan Gigante gaven. Als deze eenige muyzen in zee zag werpen, verzogt hy ze te mogen hebben om te eeten; zulks dat hy in zes dagen niet anders at als rotten en muyzen, die men gedood had; toen die spyze op was, voer hy naar land en kwam daar na niet weder.

Welk verhaal bevestigt word door Herrera,

In-

Digitized by Google

Indien Pigafetta en Herrera hier in de waarheyd hadden geſpaart, moet men niet twyfelen of de Portugeesſche Hiſtorieſchryver de Barros zoude hen, gelyk hy op veele andere plaatzen zoekt te doen, hier ook wel tegen geſproken hebben; maar hy beveſtigt hun verhaal, en zegt, dat Magellaan twee van die Reuzen, ruym twaalf palmen of tien voeten lang, tot vertooning van zyn pragt, en om dezelve in Caſtilien te brengen, met zich voerde, doch dat zy niet lang leefden, om dat zy niet anders gewoon waaren als raauw vleeſch te eeten. *De Barros.*

Dezelve Magellaan, ſchryft Argenzola in het eerſte boek van de overheering der Moluccos, kreeg in de Straat die zynen naam draagt, eenige Reuzen gevangen, die meer als 11½ voet lang waaren; maar die niet lang en leefden, by gebrek van hun gewoon voedzel. *en Argenzola.*

En die zelve Hiſtorieſchryver zegt, in zyn derde boek, dat het volk van de ſchepen van Sarmiento in de Straat handgemeen is geweeſt met mannen, die meer als drie *varren*, dat is ruym 9 voeten, lang waaren. In het eerſte treffen dreven deze de Spanjaarden te rug, die nieuwen moet ſcheppende hen weer de vlugt deden nemen, met zoo eene ſchielykheyd, dat, om de Spaanſche ſpreekwys van den Schryver te houden, *een kogel uyt 't musket hen niet zoude hebben konnen bereyken. En uyt dit voorbeeld ziet men*, zegt hy, *dat de boeken der dolende Ridderſchap groote redenen hebben gehad van de Reuzen voor Poltrons te doen doorgaan.* *Sarmiento's gevegt met dezelve.*

Meer voorbeelden van Reuzen vind men in de Spaanſche Reyzigers, die wy niet zullen bybrengen, maar voortgaan om te beſchouwen, wat de Nederlandſche Reyzigers zullen zeggen. *De Neerlandſche Reyzigers hebben ook Reuzen gezien, als Zebalt de Weert.*

In het dagregiſter van den Capiteyn Zebalt de Weert lezen wy, dat zy met vyf ſchepen in de Groene baay, 21 mylen in de Straat Magellanes, beſprongen wierden door zeven Canoes vol wilden, die, zoo zy konden merken, wel tien of elf voeten lang waaren; en door de roers en musketten zoo verſchrikt wierden, dat zy na land vlugtten, daar men ze de boomen, die wel een ſpanne dik ſcheenen, uyt de aarde zag rukken, om zich met dezelve tegen de kogels te beſchanszen.

De

Digitized by Google

VanNoort. De Generaal Olivier van Noort, die weynige maanden na Zebalt de Weert in de Straat raakte, zag daar mannen van tien of elf voeten lang; schoon hy 'er ook anderen vond, die van eene gestalte als de onze waaren.

Spilbergen. En Joris Spilbergen, op den 2den April 1615. de Straat inzeylende, zag op Terra del Fuego een man van een zeer groote gestalte, die zich dikwils vertoonde, zomtyds klimmende op de heuvelen en bergskens om de vloot te konnen zien.

en Schouten. Den 11den December van het zelve jaar vond het volk van Wouter Schouten, leggende in Porto Dezire op 47½ graad Zuyder breedte, boven op het gebergte eenige steenhoopen, die zy, om te zien wat daar onder schuylde, van een wierpen, en toen vonden, dat dezelve geraamtens van menschen van tien of elf voeten lang bedekten. Even het zelve verhaalt ook de oude le Maire, die, zeer t'onvreden op Schouten, zyn zoons dagverhaal in 't licht gebragt heeft, in het welke hy Schouten het mislukken van den togt alleen toeschryft, en van veele onwaarheden overtuygt: 't Welk hy hier voor al niet zou naargelaaten hebben, indien het zich zoo in der daad niet had bevonden.

Reuzen zyn nog onlangs in de Straat Magellaan gezien. Maar iemant zal mogelyk zeggen, schoon dat die oude Reyzigers dit verhaalen, men heeft na dien tyd geene Reuzen omtrent die Straat meer gezien, maar wel Wilden, die eene gemeene lengte hebben; gelyk daarom Froger in zyne reyze van d'Heer de Gennes dit voor een verdigtzel houd. Ik moet hier tegen inbrengen dat Froger zich hier in bedriegt, wyl nog dagelyks en Reuzen en lieden van gemeene lengte te gelyk daar gevonden worden.

Door 't schip de St. Jago, Zoo heeft in de maand Julii 1704. het volk van 't schip de St. Jacob, van St. Malo, gevoert door Capiteyn Harinton, in de baay van St. Joris gezien zeven Reuzen van eene groote als by de oude Reyzigers gemeld staat.

en de St. Pieter. En die van het Schip de St. Pieter van Marseille, gevoert door Capiteyn Carman van St. Malo, zagen 'er zes van eene diergelyke grootte; onder de welke 'er een was, die eenig teken van meerderheyd over de andere scheen te dragen, zyne hairen waaren gewonden in een hulzel van draaden, gemaakt van vogelsdarmen,

Digitized by Google

darmen, met vederen rondom 't hooft. Hunne kleeding beſtond uyt een zak van leer, waar van de hairige zyde naar binnen was gekeert. In de mouw, langs den arm, hadden zy hunne kokers vervult met pylen; van welke zy 'er eenige aan het volk vereerden, en hielpen het zelve ook de boot op het ſtrand haalen. De Matroozen boden hun brood, wyn en brandewyn aan, maar zy weygerden dat te proeven. Des anderen daags, zagen zy 'er van boord wel 200 by een verzameld. Zy waaren van gedagte dat deze groote lieden minder tegen de koude mogten dan de andere, wyl de kleyne niet anders tot kleeding hebben als een enkele huyt over de ſchouderen.

Zyn by de Spaanſchen in Chili wel bekent.

Deze Reuzen, die by ons den naam van Patagonen dragen, zyn by den Spanjaarden in Chilloe wel bekent: want om dat zy vrienden zyn van de Chonons, die rondom Chilloe woonen, van welke zy Caucahues genoemt worden, komen 'er wel eenige met de zelve tot aan der Spanjaarden woonplaatzen; en ſchryft de Heer Frezier: *Don Pedro de Molina, die gouverneur van Chilloe geweeſt is, en eenige andere ooggetuygen van dien landaard, hebben my gezegt, dat zy niet veel minder als vier ellen, dat is van negen tot tien voeten hoog waaren.*

Reuzen in de onbekende Zuydlanden.

In de onbekende Zuydlanden zyn weynige togten gedaan, en buyten het dagverhaal, dat wy van Abel Tasman hebben; die op bevel van de Ooſtindiſche Maatſchappy, in het jaar 1642 met twee ſchepen, Heemskerk en de Zeehaan, van Batavia in zee liep om dezelve te ontdekken, geloove ik niet dat 'er veel naauwkeurige reysbeſchryvingen derwaarts te vinden zyn; zoo dat ik van de Reuzen in die landen niet anders zal bybrengen, als 't geene ik by den zelven beſchreven vind, ſchoon 'er nog andere dagregiſters zyn, die ook van dezelve gewag maaken.

Door Abel Tasman gevonden.

Den 26ſten December des voorſz jaars zag hy op 34 graaden 25 min., en de lengte van 190 graaden 40 min., een eyland, dat hy het Driekoningen eyland noemde, waar naar toe zyn volk ging, om zich te ververſchen. Die aldaar verſch water vonden, en dertig of vyfendertig menſchen van eene ongemeene lengte, voor zoo verre zy, nog een goed ſtuk weegs 'er af zynde, zien konden; die met ſtokken en knodzen

Digitized by Google

gewapent, hun met grove en luyde ſtemmen, zonder dat zy hen verſtaan konden, toeriepen; en met geweldige groote ſtappen en eenen ſnellen voortgang naar hun toe liepen. Ook zagen zy in 't omroejen van dit Eyland aan eenen anderen oord eenen grooten man met een langen ſtok en piek.

Zyn voorvallen met dezelve.

Op eene andere plaats kreeg hy verſcheyde Zuydlanders nevens eenige vrouwen aan boord, deze waaren alle ongemeen groot, doch onder anderen muntten uyt twee yſſelyke Reuzinnen, welker eene knevels had. Zy vatteden beyde den Wondheelder Hendrik Haalbos om den hals, en wilden elk om 't yverigſte met hem te kooy, daar zy onderling over in woorden raakten. De andere wyven hadden ook grooten zin in de Bootsgezellen, dat de mannen wel zien mogten.

Andere verhaalen van Reuzen.

Zoo yemant nog iets, buyten het aangehaalde, wil weten wegens de Reuzen in de Zuydlanden, die zal in het doorwrogt werk van den Heere Valentyn een verhaal vinden van een Ambons vryborger, die op het Zuydland verviel, en daar veel groote menſchen en Reuzen vond. Ook ſchryft die Heer nog iets van een Stuurman, die een geraamte van een byzondere grootte daar van daan met zich naar Batavia gebragt heeft.

Ik twyfel niet of het geen ik hier uyt zoo veele geloofwaardige Reyzigers heb aangehaalt, zal genoeg in ſtaat wezen, om een yder te overtuygen, dat 'er menſchen van eene byzondere en verbaazende grootte in America en 't Zuydland gevonden worden. Weshalven ik den afgebroken draad weer zal opnemen, en verder verhaalen wat ik meer by deze Reuzen op het Paaſchen eyland heb gezien en opgemerkt.

De Wilden van 's Paaſchen Eyland worden vreedzaamer.

Na dat de inwoonders van dit Eyland, de kragten onzer wapenen beproeft hadden, gelyk wy hier vooren verhaalt hebben, begonden zy ons op een heel beleefder wyze te bejegenen, en boden ons uyt hunne hutjes zeer vriendelyk aan allerley aardvrugten, zuykerrieten, nevens Jambe Jambes, Piſangen, en een groot getal van hoenderen, die ons zeer wel quamen en tot goede ververſching ſtrekten.

Piſang beſchreven.

Voornamelyk de Piſang, die by de Portugeezen Pakovia, by ons Bakhoven genoemt, een ſoort van vygen is, door geheel de Indiën zeer gemeen en wel bekent. Zy waſſen aan een boom

van

Digitized by Google

van zamelyke dikte, en wiens ſtam van twaalf tot twintig en meer voeten hoog, in den tyd van zes maanden uyt de aarde opſchiet, en als een koolſtronk zeer voos en wateragtig is, zoo dat hy met een mes kan worden geſneden, en in eenen hak met de byl door midden legt, waarom hem ook zommige wel onder de Heeſters ſtellen, daar zyn gladde baſt, die uyt veele dunne vellen beſtaat, die over malkanderen heen ſlaan, wel naar gelykt. Hy geeft geen zaad, maar zoo ras de vrugten geplukt zyn, ſnyt men hem tot op den grond af, wanneer uyt den wortel, rondom den voet des ouden ſtams, nieuwe loten opſchieten, die binnen zes maanden tot eenen boom opwaſſen.

Geen boom brengt grooter blad als deze voort, wyl 't boven grasgroen en onder vaal van verwe, ruym tien voeten lang en twee breed is, zoo dat een der zelve een man tegen de zon en regen kan beſchermen; waarom de overgeloovige Portugeezen en Ooſterſche volkeren vaſtelyk gelooven, dat Adam en Eva zich met zulke vygebladeren na den val bedekt hebben. Gelyk zy ook van gedagten zyn, dat het deze vrugt was, die de verſpieders uyt het land Kanaän by Joſua te rug bragten. Daar by is dit blad zeer effen, dun en glad, waarom het veel tot inpakken der waaren gebruykt word. *Zyne bladeren.*

De vrugten of vygen, die deze boom voortbrengt, komen in grooten getale aan eenen ſteel voort, die de dikte van een arm heeft; en hangen daar aan in boſſchen van zestien of meer Pieſſangs boven den anderen, zoo dat die ſteel door de ſwaarte krom gebogen nederhangt, wyl 'er wel hondert vyftig en meer Pieſſangs aan dezelve gezien worden. Deze vrugten hebben de gedaante van eene langwerpige komkommer, en leggen met de enden hoornswyze na den anderen toe; zynde onryp van een papegaay-groene verwe, en ryp glad en geel van ſchil, onder welke men eene witte murwagtige doch egter vaſte en zoete ſtoffe vind, die een aangenaamen geur en ſmaak heeft, eenigzins ryns en wat na vygen trekkende. Men doet met dezelve in Indiën al wat men in Holland met appelen kan doen. Aanmerkelyk is het, dat zich in yder doorgeſnede vyg de gedaante van een kruys opdoet, waarom de Portugeezen uyt eerbied dezelve noyt ſnyden maar altyd breken zullen. *De vrugten.*

Digitized by Google

Hunne vreemde Goden beſchreven.

't Geen ik wegens dezer Wilden Godsdienſt en Afgoden gezien heb, is zeer wonderlyk. Twee ſteenen van eene groote, die het geloof te buyten gaat, verſtrekken hun tot Goden. De eene was bovenmaaten breedt en lag ter aarden neer, op dezen ſtont de andere ſteen, die van zulk eene uytgeſtrektheyd en hoogte was, dat zeven onzer mannen met uytgeſtrekte armen in 't ronde naauwlyks in ſtaat zouden konnen zyn om den zelven te omvademen. Zoo dat het my en allen anderen voor onmogelyk voorquam, dat deze ſteen, van de inwoonders dezes Eylands, hoe groot en ſterk dezelve mogten wezen, had konnen beweegt en op den anderen ſteen geplaatſt worden, want by deze dikte had hy nog volkomentlyk de hoogte van drie menſchen.

Ontrent den top was in dezen ſteen geſneden of ingehouwen de gedaante van een menſchen hooft, verçiert met eenen krans, die als een Muſiviſch of ingelegt werk uyt kleyne ſteentjes niet heel onbillyk was te zamen geſtelt. De naam van den grootſten Afgod was *Taurico*, en de andere wiert genoemt *Dago*, ten minſten dit waaren de woorden die zy dezelve toeſchreeuwden, en waar mede zy dezelve aanbaden.

Waar zy van zoudenkonnen geſproten zyn.

't Zal my niet wonder voorkomen, indien mogelyk yemant, die dit komt te lezen, van gedagten wiert, dat deze groote mannen wel konden wezen van het nakrooſt dier Kananiten, die wy vinden, dat onder hunne Goden eenen Afgod genoemt *Dagon* geëert hebben. Welker lichaamen de gemeene lengte verre overtroffen, en die door Joſua uyt hun land en bezittingen verdreven zyn. Schoon het waarſchynlyker voorkomt, dat dezelve van het geſlagt der Patagonen, daar wy zoo even van geſproken hebben, zullen wezen, die van het vaſte land door ſtorm met hunne ſchuytjes op deze Eylanden zullen vervoert zyn. Maar of de Patagonen zelfs niet zyn van de nakomelingen dier oude Kananiten, en inwoonders van Phenicien, die voor Joſua vlugtende, uyt de Middelandſche zee, door de Straat, met ſtorm in den grooten Oceaan, en aan de ſtranden van Zuyd America konnen zyn gevoert, en zich van tyd tot tyd langs het vaſte land naar de naaſtleggende Eylanden konnen hebben begeven, geloove ik niet dat yemant heel ligtelyk,

of

Digitized by Google

of geheel aal verwerpen, of t'eenemaal voor waaragtig aanmenen.

Voor deze twee Afgoden, *Taurico* en *Dago*, hadden deze Wilden zeer groote agting, en eerdenze met veel eerbiedigheyd; voornamentlyk met danszen, juychen, ſpringen, en in de handen te klappen, op die wyze, als wy in de Heylige Boeken lezen, dat de kinderen Iſraëls het kalf, door Aaron uyt goud gegoten, geëert hebben. En wanneer het geſchut, daar zy groote vreeze voor toonden, wiert geloſt, en de ſwaare ſlagen hen in de boren klonken, maakten zy verbaazende en wonderlyke gebeerden en ſprongen, dan wezen zy met een uytgeſtoken vinger op onze mannen, en dan op hunne Goden; welke zy om hulp tegen ons ſchenen te ſmeeken, en met een naar geroep en gehuyl van *Dago*, *Dago*, aanriepen. *Wonderen Godsdienſt*

Terwyl wy voor dit Paaſſchen-eyland lagen, overviel ons een groote ſtormwind, die op de ſchepen zoodanig aandrong, dat ik geene andere gedagten had, als dat dezelve van hunne ankers zouden los dryven, en wy met dezelve tegen deze kuſt aan een jammerlyk eynde komen; dan Godt verhoedde het, door dien de ſtorm eyndelyk bedaarde, zonder dat de ſchepen ſchade door dezelve geleden hadden. *Groote ſtorm.*

Den 12den April ſtaken wy, dit Eyland verlaatende, weder in zee, en ſtelden onzen kours naar het Weſten. *Vertrek van dit Eyland.*

Den 21ſten der zelve maand bevonden wy, dat wy waaren op 27 graaden Zuyder breedte, ontrent 650 mylen van het landſchap Chili.

VII. HOOFDSTUK.

De leeftogt en water vermindert op de ſchepen. Zy worden door de ſcheurbuyk aangetaſt. Kwaadaardigheyd der Scheurbuyk. Hulpmiddelen daar tegen. Komſt aan 't Water-eyland, daar de Afrikaanſche Galey verongelukt. Vyf mannen blyven aan land. Vliegen Eyland. Veele bewoonde Eylandjes. Zy zien een

Digitized by Google

onbekent Eyland. De inwoonders willen 't landen beletten, en worden tot vrede genootzaakt. Ruyling. Kokosboom en Noot. Wyn di Palma. Algemeen nut en voordeel dezer boomen. De Reyzigers vallen in de laagen dezer Eylanders, en worden met ſteenen kwaalyk gehandelt. Waarom dit 't Verkwikkings eyland genoemt word.

De leeftogt en water der Reyzigers vermindert.

DEn 27ſten April namen wy de hoogte van 23 graaden 2 min. Zuyder breedte. Hier nu begonnen al die ongemakken, die gemeenlyk den geenen, die eenen langen togt doen, op de hielen volgen, en tot geſwoore vyanden ſtrekken, ons meer en meer te benaauwen en te overvallen; Want de medegevoerde lyſtogt, in hoe grooten overvloed denelve ons verzorgt was, wiert egter van dag tot dag minder, zoo dat de portien ook magerder en ſchraalder wierden uytgedeelt, wyl wy met de leeftogt die 'er overig was nog zoo veel weegs moeſten afleggen, zonder te weten wanneer en waar wy andere zouden konnen bekomen. Hier by was het brood en biſchuyt door den ſchimmel en vermuſtheyd bedorven, gelyk ook de verdere teerkoſt, die daar en boven van 't groot getal van wormen en maden krielde.

Het water begon ook al te ontbreken, en wiert by kleyne maat het ſcheepsvolk toegemeeten, dat ſtinkende en byna vol wormen naauwlyks in ſtaat was om den onmatigen dorſt te leſchen, en de lichaamen door ſterke hette uytgedroogt te bevogtigen, en dus de verloorene kragten te herſtellen. Ik moet bekennen, dat my deze dorſtlyding het allermeeſt beſwaarde, en dat ik dezelve veel minder als veele andere kon verdragen.

Zy worden door de ſcheurbuyk aangetaſt.

Hoe kon het minder wezen of de ziektens en voornamentlyk de ſcheurbuyk, die met regt de beul der zeevaarenden genoemt word, moeſten hier door hand over hand toenemen, en met grooter woede over ons triomferen, dewyl de zelve haaren oorſprong trekt uyt eene drooge en verſmagtende zeelugt, zoute en bedurve koſt, met gebrek van genoegzaam drinkwater, daar de koude der nachten ook veel quaad toe doet. Want deze ziekte is niet anders

Digitized by Google

anders als eene kwaade voeding des geheelen lighaams, waar van de Maag en de Melkklieren des Darmcheels de deelen zyn, die het meest beschadigt worden, en de Milt en Lever ook hun deel hebben; dewyl de vogten, die de maag en de genoemde klieren, door des zelfs slymerigheyd bezet houden, door de gezegde ongemakken van dag tot dag scherper worden; voeg hier toe een dikke en scherpe gal met het ziltige speekzel, dat door gebrek van het noodige drinkwater geduurig doorgeslikt word.

Deszelfs kwaadaardigheyd.

De eerste kentekenen van deze kwaal ontdekt men aan het tandvleesch, dat niet alleen swelt, maar swart en verrottende word, waar door een stinkende aassem ontstaat, en de tanden bederven, en zoo los worden, dat geenerley spys, ik laat staan de harde scheepskost, daar mede geknaauwt kan worden. Hier na verspreyd zich dezelve over het geheele lighaam; op de beenen, armen, en elders, inzonderheyd aan de knieschyven, laaten zich swarte, blaauwe, roode en purpere plekken zien, zoo groot als een vloobeet; verzelt met smerten in de gewrigten. Dan laat dezelve zich zien door geswellen aan armen, heupen en schenkelen met groote blaauwe en bruyne plekken, gelyk de zulke zyn, die door swaare stooten of stokslagen veroorzaakt worden. Dan ziet men lyders, welkers tandvleesch met overlange en swarte kegelen ten monde uytwast, men beschouwt verhemeltens, waar aan dikke verdorve brokken vleesch zitten, die met een gereedschap schoon weg genomen zynde, 'er des anderen daags weer zyn. Men ontmoet hoofden, die door een overmaatige swelling eene afschuwlyke gedaante vertoonen. Hier by komen beving, loomigheyd, benauwtheyd, hik, hoest, koorts, winden, weedom des hoofts, hartklopping, spanning des buyks, en trekking der ledemaaten; zoo dat de lyders zeer groote smerten uytstaan, en, als het kwaad is ingeworteld, jammerlyk sterven. Maar men moet niet denken, dat alle deze kwaalen te gelyk een eenig menschaandoen, want om hem uyt het leven te rukken zyn maar weynige van nooden.

Hoe de zelve genezen word.

Wat de middelen belangt, waar door deze doodelyke kwaal kan worden geneezen, en voorgekomen. Ik ben van oordeel dat een naauwgezette levensregel hier in alle geneesmiddelen te

Digitized by Google

te boven gaat. Maar hoe verre die op zulke lange ſcheepstogten te zoeken is, is yder genoeg bekent. Zout vleeſch en ſpek, mitsgaders ſtokviſch, dat de dagelykze ſcheepskoſt is, is ten hoogſte ſchadelyk; de gort is nog de beſte ſpyze, indienze met wat wyn geſterkt word. De lepelbladen beſluyten wel in zich een groote kragt tegen deze ziekte, maar ze moeten van haare natuurlyke hoedanigheden niet berooft zyn; want deszelfs overgehaalde geeſt is te hitzig, en oorzaak van een grooter uytwaaſſeming, waar door de fynſte deelen te ſchierlyker uytdampen, en de groofſte des te lymiger en ſcherper worden. In 't begin kan men deze ziekte 't beſt tegengaan met zuurtemperende, verdunnende en uytdampende geneesmiddelen, en die de maag en het hart verſterken; maatelyke ſerpe mondſpoelingen zyn voor het uytwendige ook heel heylzaam. Maar als de kwaal, door de langduurige reyze, de overhand heeft gekregen, zyn alle deze middelen kragteloos, en niets is in ſtaat om den triomferenden vyand te wederſtaan of te overwinnen, als een ſpoedige ontdekking van 't een of 't ander Land. Want het is naauwlyks te beſchryven wat een verandering de landlugt in deze ziekte maakt, en dat het gras der velden, hoe gering het ook ſchynen mag, in 't vermogen is om die kwaal beter te genezen als alle opgepoetſte geneesmiddelen.

Verkeerde gedagten veeler Geneesmeeſters.

Ik kan niet nalaaten van my ook in 't voorbygaan te verwonderen over die verſtandige Geneesheeren, die zoo breed van de ſcheurbuyk weten te redeneren, en met een ingebeelde wysheyd ſtaande houden, dat indien men na hunnen raad en aangeprezene geneesmiddelen leefde, dan geen ſchip van de ſcheurbuyk zoude worden aangetaſt. Want waar beſtaan doch die heerlyke middelen in? Immers altyd in ingredienten, die op de ſchepen (na dangen togt) noyt te vinden, of al verbruykt zyn.

De ſchepen komen by 't water Eyland.

Den 20ſten Mey kwamen wy op 14 graaden 41 min. Zuyder breedte, daar wy een groote menigte van blinde klippen, rotzen en kleyne eylanden, door een verwaſt, ontmoetten; zoo dat wy van gedagten waaren, dat dezelve eertyds aan den anderen verknogt en vaſt land zynde geweeſt, door den aandrang van water van een waaren geſcheurt. Onder deze ſtak boven

an-

Digitized by Google

andere als het aanzienlykſte uyt een Eyland, dat met veel water en rivieren was doorſneden; het geene daarom met den naam van het Water-eyland, door Schouten en le Maire, die het zelve op hunnen Auſtraliſchen togt in 't jaar 1616. ontdekt hebben, gedoopt is.

In dezen doolhof van rotzen en eylanden hadden wy het ongeluk van de Afrikaanſche Galeye, een onzer ſchepen, jammerlyk te verliezen, dat op de klippen raakte, te barſten ſtiet en dus verbroken wiert. Men mogt het nogtans wel voor een geluk rekenen, dat alle de menſchen, die op het ſchip waaren, geborgen en behouden wierden, welke op onze twee overige ſchepen verdeeld, de daar op zynde manſchap verſterkten. Door de ſwaare branding die op de wal ſtont, was 't ondoenlyk voor de ſchepen om heel digt by het land te naderen; daar ook geen ankergrond te bekomen is. Het is een laag, zandig en klippig Eyland, zynde van binnen meeſt al verdronken land, maar aan den kant ſtaat het vol geboomte, onder welk men evenwel geene Palmitas nog Kokosboomen vind; 't geen ik geloove dat de reden is, waarom het niet bewoont is. Nogtans zyn vyf van onze mannen, die door de branding aan land gekomen waaren, hier al willens op dit eyland gebleven, en hebben niet weder 't ſcheep willen komen; verdrietig zynde over alle de ongemakken die ze alreeds uytgeſtaan hadden, en vreezende dat hen nog meer rampen ſtonden over te komen en over 't hooft hingen. Het is voor de zelve niet quaad geweeſt dat het bovengemelde ſchip verongelukte, dewyl zy uyt de overblyfzelen daar van, en 't geen 'er aan land geſpoelt zal zyn, overvloedig van wapenen en alle noodzaakelykheden voorzien wierden.

Daar de Afrikaanze Galeye verongelukt.

Vyf mannen blyven hier uyt vryen wil aan land.

Den 25ſten Mey zeylden wy het Vliegen eyland voorby, ook door den voorſz Schouten op dien togt ontdekt. Dit is mede van binnen overal vol zout water, en voorzien met zeer veel groene wilde boomen; het word bewoont door Wilden groot van lichaam en met boog en pylen gewapent. Den naam van dit Vliegen eyland heeft het te regt bekomen door de ongelooflyke menigte van vuyle vliegen, daar het zelve mede bedekt is; die niet nalaaten ook aan boord te komen, en yder

Hunne komſt by 't Vliegen Eyland.

Digitized by Google

een zoo dik op 't lyf en in het aangezigt vliegen, dat men niet weet op wat wyze zich voor dezelve te verbergen; wyl men kwaalyk kan eeten of drinken, en alles daar van vervult word, dat twee of drie dagen met veel ongemak duurt, wanneer deze ongenodigde gasten 't schip verlaaten.

En by veele bewoonde Eylandjes.

Den 29sten Mey zeylden wy tusschen veele rotzen en eylanden door, daar wy hier en daar wel eenigen rook zagen opgaan, een tekén dat dezelve bewoont wierden; maar wy hadden geen gelegentheyd om te konnen landen. Wy vonden dat wy waaren onder 15 graaden 17 min. Zuyder breedte, en de lengte van 224 graaden.

Zien een onbekend Eyland.

Den 1sten Julii kregen wy op 15 graaden 47 min. ter lengte van 224 graaden een Eyland in 't gezigt, dat tot nog toe niet door de Europeërs bekent of bezogt is geweest. Wy voeren om het zelve te beschouwen en ons te ververschen met de schuyten derwaarts, daar de inwoonders, die ons van verre zagen naderen, op den oever stonden, om ons te keer te gaan en het landen te verhinderen. Dit is een volk van een uytmuntende gedaante, en door den anderen wel besneden en zeer schoon van lichaam; ja hunne huyd, dat te verwonderen is, is zoo wit en blank, als of ze alle in Holland gebooren waaren.

De Inwoonders willen met gewelt 't landen beletten,

Zy toonden grooten moed te hebben, om ons af te wagten; want zoo ras wy genadert waaren liepen en sprongen zy als dolle mannen in het water ons te gemoet, en stietten met veel wreedheyd met hun geweer, bestaande uyt spiessen en lanssen, welker punten gewapent waaren met zeer scherp hout, dat in het vuur zoo hard als eenig yzer gebrand was. Waarom wy genoodzaakt zynde ons te redden, en het leven tegen dezen vyandlyken aanloop te beschermen, met onze snaphaanen vuur gaven, dat deze woeste krygers aanstonts het baazepad deed kiezen, en dwong om naar een goed heenkomen te zien; want zoo ras zy de doodlyke gevolgen van deze wapenen gesmaakt hadden, keerden zy ons den rugge toe, en namen hunnen toevlugt tot eene hooge steyle rots, daar zy met een ongelooflyke snelheyd als meerkatten tegen opvlogen.

Maar worden tot de vrede genoodzaakt,

Hier van daan deeden zy ons begrypen, wyl zy wel zagen dat hunne kragten tegen de onze te kort schoten, dat zy alle vyand-

Digitized by Google

vyandlykheden wilden agterlaaten, en als vrienden met ons handelen, gelyk wy van onzen kant ook veele middelen in 't werk ſtelden om dezelve tot ons te lokken, wyl wy alle ververſching ten uyterſte van nooden hadden. Als dit naar onzen wenſch uytgevallen en 't beſtand, om zoo te ſpreken, gemaakt was; bragten zy hunne Waaren naar ons toe, beſtaande in Kokosnooten en een zeker bitter kruyt, van ſmaak als Hollandſche tuynkars, 't geen hier zeer overvloedig gevonden wort, daar zy in ruyling verſcheyde beuzelingen en geeſtigheden van kleyne ſpiegeltjes, glaze koraalen van allerley verwen, kammen, bellen en diergelyke ſnuyſſeringen van kleene waardy, voor ontfongen, waar mede zy zoo wel ja beter in hun ſchik waaren als wy met de nooten en het bitter kruyd; dat voor ons veel nutter en aangenamer (in deze geſteltenis van zaaken) als goud en zilver was, wyl wy daar door een merkelyke baat en ongelooflyke verkwikking genoten tegen het ſcheurbuyk, dat ons alreeds in eenen beklaaglyken ſtaat had gebragt. *Onderlinge ruyling.*

By gelegentheyd dat ik hier van de Kokosnooten ſpreek, zal ik den Lezer eene beſchryving der zelve mede deelen. Den Kokosboom, die ook dikwils na 't Maleyts Calappaboom genoemt word, komt met regt de eerſte plaats onder al de Indiſche boomen toe, wyl hy niet alleen in alle Oorden der beyde Indiën gevonden word, maar ook alles verſchaft wat een menſch tot zyn levens onderhoud van nooden heeft. Hy komt voort uyt een geplante Noot, en ſchiet regt op by leedjes, die yder een kerf hebben, ter hoogte van ruym vyftig, zestig en meer voeten. Kleen is hy van wortel, en asgraauw van ſtam, die doorgaans een dikte van vyftien duym houd, doch onder aan wat dikker is; 't beſte tiert hy aan den zeekant, en langs de in zee vlietende rivieren. Nergens heeft hy takken als boven aan, daar dezelve, ten getale van vyftien of zestien, eenen ronden top maaken. Zy zyn wel twaalf of veertien voet lang, redelyk dik, met een geut in 't midden en eenen ronden rug, voorzien ten wederzyden met veel neerhangende bladen, die jong zynde wit, daar na groener worden, en ruym een vinger breed en drie ſpannen lang zyn; tuſſchen deze bladeren komt de bloezem voort, niet ongelyk de Caſtanien, die afvallende een ſlang- *Kokosboom beſchreven.*

Digitized by Google

agtig deel naarlaaten, dat wat breed is, waar uyt de Nooten gebooren worden, die tot veertig, vyftig toe by riften van agt, tien en meer aan harde ſtronken hangen, en de groote hebben van den bol van een hoed, en langwerpig rond zyn.

Kokos-noten. De buytenſte dop van deze Kokosnooten beſtaat uyt een dikke ſpongieuze bolſter van veele rosagtige door een loopende vezelen, onder welke een harde bruyne ſchaal komt, die het pit beſluyt, dat byna een duym dik zich geheel rondom het binnenſte van den dop ſtrekt, en eenigzins hard is, wit, voedzaam en van ſmaak als een hazelnoot met een holte in 't midden die vol is van een zoet, lekker, gezond en ververſchend water. Met welk water de Noot als ze nog groeyt, geheel vervult is zonder eenig pit, dat zich eerſt met het rypen rondom het binnenſte van den dop alzoo zagt als room zet; en als de Noot ryp is meer en meer toeneemt en hard word. Die, ſchoon zy vry zoet is, hard valt om te verteeren en daarom zelden gegeten word; zoo dat het zoet en kragtig water het meeſt genuttigt word.

Boven in den top van den boom is een ſoort van een Palmiet, dat langwerpig, bolagtig en van verwe ſpierwit, in een ſchede beſloten is; 't geen door een keurige hand bereyd een ſmaakelyk voedzel als bloemkool geeft. Maar wanneer men dit pit uyt den boom neemt, kwynt hy en ſterft eerlang, waar uyt ik vaſtſtelle, dat de groeyzaamheyd van den boom (die lang leeft) in dit pit beſtaat.

Wyn di Palma. Uyt dezen boom is 't ook dat de vermaarde wyn di Palma getapt word, die op Ceylon *Suri*, in Ambon *Towak*, en elders *Noddi* genoemt word, en in kleur na wey gelykt. Om dezen wyn te bekomen ſnyd men een zyner beſte bloeſſem-ſtronken af, eer 'er eenige vrugt aan is, waar uyt eene aangename vogt zypelt, die in een onderhangenden pot of bamboes ontfangen word, en in een etmaal wel een ſtoop nats uytlevert; zynde zeer zoet en lieflyk, maar moet in vierentwintig uuren gedronken worden, wyl hy zuur word en binnen drie dagen de eygenſchap van azyn bekomt. Deze uytzypeling duurt gemeenlyk zoo lange als de vrugt zou hebben moeten groeijen en dan verdroogt het. Indien alle drie de vrugtdragende takken dus afgekapt worden,

brengt

Digitized by Google

brengt de boom dat jaar niets voort. Deze drank word door geheel Ooſt-indiën 's morgens en 's avonds te koop gebragt. Maar de eygenaars die veel boomen bezitten, trekken door kragt van vuur uyt het zap, dat in de oude boomen zoeter en ſterker als in de jonge is, een brandewyn, die Arak genoemt word, en daar een groote winſt van komt; ook koken zy 'er een bruyne en witte zuyker uyt door 't bydoen van kalk. Maar laaten wy eens kortelyk beſchouwen, wat 'er verder uyt dezen boom voor nuttigheden by alle volkeren getrokken worden.

Algemeen voordeel en nuttigheyd der Kokosboomen.

De jonge bladeren dezes booms dienen den Malabaaren om op te ſchryven, ook worden 'er de huyzen mede bedekt; gelyk 'er de Indiaanen ook hoeden, beurzen, matten, mandens en waayers van maaken, en 'er veele andere kleene dienſten uyttrekken. Van het hout des booms, dat zagt, wit en ſpongieagtig is, bouwt men huyzen en vaartuygen. De buytenbolſter der Noot word geklopt, wanneer de kwaade ſtof als zaagzel wegvalt; overlaatende veele kleene vezels en zagte draaden, die tot gaaren geſponnen worden, waar van men kleederen, zeylen, behangzels, allerley touwerk en veele goede kabels maakt, die *koire* kabels genoemt worden en zeer lang duuren. Men kalefatert 'er ook de ſchepen mede, en draayt 'er lont af, die zeer goed is en vinnig brand.

De harde dop dezer Nooten verſchaft den Inlander fraaye beekers, kroezen, koppen, nappen, lepels, tregters, ja allerley eet- en drinkvaten. Zeer glad en bruyn gepolyſt dienen ze den Grooten tot Pinangdoozen, en worden met goud en zilver beſlagen.

De pit van de Noot word niet alleen uyt de hand gegeten, maar ook veel gebruykt tot vleeſchnat, en om ryſtenbrey van te kooken, daar men dan dus mede leeft. De buytenſte baſt neemt men van een droogе Noot af, en geeft twee goede ſlagen op het midden der zelve, die in twee gelyke deelen breekt en het water uytſtort, wanneer men met een kleene daar toe gemaakte raſp het pit ſchoon uytraſpt en in verſch water te weeken legt, het welk wit word en den naam krygt van Kalappus melk; hier in kookt men ryſt, vogels, moeskruyden en vleeſch, dat een ſmaakelyk nat geeft.

Digitized by Google

Heylzaame Olie.

Behalven drank en voedzel trekt men nog uyt de Noot een olie, die van meer nuttigheyd is, en verſch zynde voor boter dient, gelyk men ook moeyte heeft om den ſmaak dezer olie, wanneer 'er viſch of iets anders mede gebakken word, van die van de boter te onderſcheyden. Als deze olie wat ouder en ſterker word, word ze tot nachtlicht in de lampen gebrand. Heel verſch of heel oud is dezelve heylzaam voor veelerley kwaalen, en is van goed gebruyk om door 't ſtryken lamme leden en andere ongemakken te regt te brengen en te genezen. Om deze olie te maaken neemt men Nooten die lang geplukt zyn, om dat der zelver pit zagt en olieagtig is, dat geraſpt en in verſch water te weeken gelegt word; waar na men het zelve kookt, wanneer 'er een olie boven op komt dryven die men 'er afſchuymt, en dit is die ſchoone Kalappus olie.

Dus blykt het dat deze Kalappusboom van de uyterſte nuttigheyd is voor het menſchlyk leven, wyl hy alles verſchaft wat men tot onderhoud van het zelve van nooden heeft. Gelyk zich 'er dus de bewoonders van de Maldiviſche eylanden van bedienen, die geheele ſchepen uyt dezen boom te zamen ſtellen, zonder dat 'er een eenige yzere nagel aankomt, zynde alleen met touwen van den Kokosbaſt te zamen gehegt. Al wat dient om deze ſcheepjes door zee te brengen, met hun lading, ſpys, drank, en kleeren, trekt zynen oorſprong van den zelven boom. Maar laat ik my niet langer met dit onderwerp ophouden.

De Reyzigers vallen in de lagen dezer Eylanders.

Schoon het door deze onderlinge ruyling ſcheen, dat deze voorſz. Wilden met ons in een goed verſtand en vriendſchap geraakt waaren, ondervonden wy kort daar op, dat dit niet meer als een geveynsde vrede was, die alleen maar diende om ons te bedriegen, en des te beter in hunne lagen te doen vallen; met welken ſchelmſchen aard meeſt al de Inwoonders der Eylanden, die in deze zeên leggen, beſmet zyn. Want als eenige onzer manſchap gelaſt om het land te bezien en dat verder te ontdekken, door een zeer naauwe en enge weg tuſſchen de rotzen en klippen landwaarts aantrok, om de geſtaltenis en geſchapentheyd des zelfs te bezien, zoo komt hen eene heel oude grysaard te gemoet, die, wyl hy de onze nog zy zyne taal verſtonden, hen door veel tekenen en middelen

Worden door een oud man gewaarſchouwt.

wilde

Digitized by Google

wilde doen begrypen, dat het daar voor hen niet veylig was, en dat zy beſt zouden doen van weer rugwaarts te keeren: hier om wees hy met zyne hand te rug, en om hen het aanſtaande gevaar en de heymelyke lagen te beter te doen begrypen, nam hy een ſteen van den grond op, die hy voor zich ter neer wierp. Hoewel ons volk hier door hadde behooren te verſtaan (gelyk zy ook wel eenigzins deeden) dat deze Wilden hen van den top der rotzen met ſteenen zouden komen beſtoken; ſloegen zy, zich op hunne wapenen betrouwende, evenwel de vermaaninge en teekenen van dezen goeden ouden Wilden in den wind, en trokken voort; maar zoo ras waaren ze niet wat verder voortgegaan of een yſſelyke ſtortregen en hagelbuy van ſteenen kwam hen van alle zyden, eer zy 'er 't minſt om dagten, overvallen, en wel in zoo grooten meenigte en met zoo een geweld, dat veele van ons volk daar door gekwetſt en gelemt wierden, zonder dat zy grooten tegenweer om zich te beſchermen, en de Wilden van boven te verdryven, konden doen, die hunnen aanſlag op al te goeden en te zekeren plaats hadden in 't werk geſteld. Zoo dat ons volk tegen wil en dank genoodzaakt en gedwongen wiert om den voet te ſlaaken, en met hunne gekwetſte koppen te rug te keeren, nog al blyde zynde, dat het 'er niet erger afgeloopen was.

En met ſteenen kwaalyk gehandelt.

Wat verder deze ſchelmen en verraaders betreft, die, gelyk ik gezegt heb, van een fraaye en ſchoone geſtalte zyn; zy hangen in hunne ooren ten vercierſel peerlen, die zekerlyk al van een goede grootte zyn. Om hunnen hals en lichaam dragen zy ten zonderlingen cieraad ſchelpen van Pareloeſters.

Wyl wy door het bittere kruyd, dat hier in groote menigte waſt, en dat wy van de Wilden hadden ingeruylt, veel baat en verkwikking in onzen ziektens hadden ontfangen, zoo wiert aan dit nieuw ontdekte Eyland van ons den naam van 't verkwikkings-eyland toegevoegt.

Waarom dat 't verkwikkings eyland genoemt word.

VIII. HOOFD-

Digitized by Google

VIII. HOOFDSTUK.

Gebrek der lyftogt en toeneming der ziektens. Besluyt om naar huys te keeren. Vreemd Eyland. Fraaye schuytjes dezer Eylanders. Dat men 't Boumans eyland noemt. De Reyzigers vinden weder Reuzen. Patattes. Zy komen by Arimoa, daar Schouten en le Maire eertyds slegt onthaalt wierden, en zy beter ontfangen worden en met verversching voorzien. Inwoonders van Arimoa. Moa. Schoutens eyland. Gilolo. Nagelboom beschreven, en voordeelen der Compagnie aan dezelve. Konings Nagelen. Nootemuscaatboom. Wat de Compagnie voor dezelve geeft.

De lyftogt vermindert, en de ziektens nemen toe op de schepen.

NA dit voorval met deze schelmze Wilden, vertoefde men hier niet lang, maar raakte weer onder zeyl, en dewyl de victailje van dag tot dag allengskens verminderde, en daar en tegen de ziektens, niet tegenstaande de verkwikking door de bittere kruyden, geduurig tot onzer aller droefheyd vermeerderden en swaarder wierden, ontsakte zelfs den hardvogtigsten de moed, om ons oogwit te bereyken, en zoo verre met de schepen te komen komen, als onze reyze lag; waarom de Opperhoofden der schepen den Raad beleyden, alwaar met rypen raade overwogen wierd, of 't mogelyk en raadzaam was de reyze te vervolgen, en dezelve tot zoo verre als de Lastbrief lag voort te zetten, daar een weynige leeftogt nog maar overig was, en het te verwagten stont, dat ons eerstdaags alle noodige dingen stonden te ontbreken, dan of het noodzaakelyker was van cours te veranderen, en den besten weg t'huyswaarts in te slaan, dewyl de ongemakken en ziektens sterk vermeerderden, waar door de Equipagie dagelyks swakker en minder wiert; welke ongemakken na alle waarschynlykheyd meer en meer stonden toe te nemen; dit alles wel overwogen zynde, wierd 'er vastgesteld en besloten, dat men van

Men besluyt om naar huys te keeren.

cours

Digitized by Google

cours veranderende, den weg naar het lieve Vaderland, door de Oostindiën, zoude ondernemen. Wy lagen toen op 15 graaden 47 min. Zuyder breedte, de lengte van 224 graaden 18 min. zynde na onze gissinge twaalf honderd mylen van Peru afgezondert.

Den 12den Junii kregen wy de hoogte van 15 graaden 16 min. Zuyder breedte, en de lengte van 205 graaden 8 min.

Komst by een vreemt Eyland.

Den 14den dito ontdekten wy twee Eylanden, welke wy om d'onstuymige en ruwe zee niet digter konden naderen, om de zelve te bezien, maar hadden daar en tegen het vermaak, dat de inwoonders der zelve ons quamen beschouwen, en met veele schuytjes rondom de scheepen swieren, die zoo fraay en konstig gewrogt waaren, dat 't nauwlyks te gelooven is dat onder zulke Wilde volkeren iets diergelyks kan gevonden worden; wyl dezelve van zoo een kunstig maakzel, aardigen toestel en fraaye gedaante waaren, en door veelerhande konstig ingesneden figuuren versiert, dat men zich niets sierlyker verbeelden kan; en zeker het ingesneden of ingehouwen beeldwerk, dat het grootste sieraad dezer schuytjes was, was zoo konstig, dat ik niet twyfel, of men vind in Europa veele beeldsnyders, die het niet netter zouden konnen uytwerken. De voerders dezer fraaye schuytjes waaren gewapent met werppylen, en hadden hun hooft versiert met groene bladeren en het lichaam bekleed met riet. Dit Eyland kreeg den naam van het Boumans eyland na den schipper Bouman. Zeer lustig en vermaakelyk was het om te aanschouwen, vrugtbaar en met boomen omringt, onder welke zich veele Palmytboomen vertoonden.

Fraaye schuytjes dezer Wilden.

Dat men 't Boumans Eyland noemt.

Den 15den Junii kregen wy een eyland in het gezigt, dat eene lengte van zeven mylen besloeg, leggende op de hoogte van 13 graaden 41 min., en de breedte van 200 graaden 15 min. Veelen bevong de lust en begeerte om dit Eyland aan te doen, in hoope van daar eenige ververschinge te zullen bekomen: maar het wierd uytgesteld, en wy vervolgden onze reys, zonder hier aan land te treden, om dus den tyd te spaaren, dewyl dagelyks hoe langer hoe meer onze elenden en ongemakken vermeerderden, en de ziektens door veele toevallen swaarder en grooter wierden.

De Reysigers zien veele Eylanden.

Digitized by Google

Den 18den Julii vernamen wy veele en verſcheyde Eylanden, en onder andere nieuw Zeeland, dat na giſſing ontrent 300 mylen groot is, en onder 6 graaden Zuyder breedte en de lengte van 166 graaden legt.

Vinden aan land veelen Reuzen.

Den 20ſten Julii maakten wy ons gereed om naar het naaſte land te vaaren, en te bezigtigen wat op het zelve, tot onzer verkwikkinge, te vinden was; maar zoo ras wy het land onder onze voeten kregen, zagen wy deszelfs inwoonders, die met groote ſchreden en een yslyk getier en geſchreeuw ons te gemoet kwamen loopen. Dit waaren ook zulke gaſten als wy op het Paaſſchen Eyland gezien hadden, alleenlyk waaren zy wat kleynder van geſtalte, en niet grooter als negen of tien voeten. Verder was dit Reuzen geſlagt van een zeer ſwarte verwe, en voor het grootſte gedeelte geheel naakt, zoo als zy van 's moeders lichaam gekomen zyn: van een wreed en ſtuurs wezen, en ſtouten en dapperen imborſt, die ſcheenen wel wat te zullen durven ondernemen en uyt te voeren. Wy konden niet anders als 't manvolk te zien komen; maar vrouwen nog kinderen vertoonden zich niet voor onze oogen, miſſchien hadden zy dezelve uyt vrees voor de onze landwaard in gezonden. Wy bezigtigden ook hunne huysjes of hutjes, daar niet veel in te zien nog te vinden was; wyl al het huys- en voorraad, dat in dezelve lag, beſtont in wortelen, die Patattès genoemt worden, en viſchnetten, waar mede het ſchynt dat zy zich meeſt geneeren.

Patattes.

De Patattès zyn wortelen niet ongelyk de artiſchokken, en vallen in ligte en middelmatig vogtige gronden, en ſchieten zagte bruyngroene bladeren, die wat na de ſpinagie ſwemen. Zy kruypen langs de aarde, wortelen door vezeltjes, en dragen een bloem gelyk een klokje, aan welker eynde 't zaad groeyt. Gemeenlyk zyn de wortelen wit, ook wel rood, gemarmeld, geel en violet. Zy worden gebraaden in een digt toegeſtopte pot met weynig water, en zyn dan zeer gezond en ſmaakelyk.

Den 22ſten dito, waren wy gekomen op 2 graaden 25 min. Zuyder breedte, en de lengte van 156 graaden 15 min. Hier vertoonden zich in onzen weg meer als vyftig, zoo groote als kleyne

Digitized by Google

kleyne, hooge en lage, Eylanden; zy lagen alle digte by malkanderen, niet meer of min als een uur van een gelcheyden.

Den 31sten dito wierden de ankers uytgeworpen digte by het bewoont Eyland Gramoa of Arimoa, dat niet verre van het Eyland Moa of Demoa aflegt, 't welke mede bewoont is. Beyde zyn zy ontdekt en gevonden door den meergemelden Schouten en le Maire in 't jaar 1616., die op Moa met de Wilden overhoop raakten, want als zy den 1sten Junii daar aan land voeren met twee schuyten, om kokosnooten en andere verversching te haalen; maakte de Schipper, die 't gebied over deze schuyten had, zoo veel bravaden, dat het den Indiaanen verdroot, die zich op hun hoede houdende, het volk, zoo ras het aan land kwam, zoo tel met schigten beschoten, dat 'er wel zestien swaarlyk gekwetst wierden, nevens den koopman Aris Klaasz, die dwers door de hand geschoten wierd, terwyl de Schipper, oorzaak dezes onheyls, hem onder de Doft, daar de Maats op roeyden, verschool. Zy schoten wel weer onder den hoop met musketten en steenstukken, maar moesten evenwel voor het geweldig schieten der Indiaanen wyken, die hen tot onder het schip vervolgden. Des anderen daags staken zy, om wraak te nemen, op een kleyn byleggent eylandje eenige hutjes in brand, daar de Swarten geweldig over tierden en riepen, maar zy schoten met grof geschut onder dezelve en boschwaards in, dat 'er geen een meer voor den dag dorst komen; maar een man afzonden die vreede verzogt, 't welke zy verkregen, en waar op zy den Nederlanderen allerley verversching aanbragten, die dus van haar ten laatsten groote vriendschap genoten. Op Arimoa waren de Swarten ook zeer vriendelyk, hielpen hen de zegen trekken, en gaven haar zoo veel kokosnooten als zy begeerden.

Zy komen by Arimoa en Moa.

daar Schouten en le Maire eertyds slegt ontvaalt wierden,

Als de ankers voor dit eyland Arimoa (gelyk wy gezegt hebben) geworpen waaren, wierden 'er eenige booten bemand om te bezien of zy aan land zouden konnen komen; zoo als dezelve naderden, kwamen de inwoonders des Eyland wel met twintig van hunne schoepjes ons te gemoet vaaren, die opgepropt waaren met mannen, alle met boog en pylen ge-

en zy beter ontfangen worden.

Digitized by Google

wapent; zy vielen ons nogtans niet aan, maar hielden zich gereed, en keerden met ons naar het Eyland te rugge, daar zy ons in het aan land ſtappen niet verhinderden, maar het zelve gewillig toelieten. Hier kwamen zy altemaal voor den dag, en ſchenen verzet en ontſtelt te ſtaan, als of 'er een nieuwe en onbekende vyand hun kwam beſtooken; waarom zy onze manſchap van alle kant omringden, zoo wel de mannen als de kinderen en vrouwen, die als Amazonen ook alle met pyl en boog gewapent waaren, en daar wel mede ſchenen om te konnen gaan; en ons als wilden vraagen wat wy hier kwamen uytvoeren, en wat het was dat wy begeerden, als 'er by toeval een van ons volk met zyn geweer op een kokosboom aanlag, en den zelven met den kogel zoodanig trof, dat de noot ter neer viel, die aanſtonts met grooten ſmaak gratig wiert opgeknapt; dit hadden zy zoo ras niet gezien, of merkende dat het ons daar haperde, vloogen 'er eenige als katten met haaſt in den boom, ſchudden 'er de vrugten af, en zagen met vermaak aan, hoe yverig de onze die Nooten in overvloed vergaderden. Als wy hier door in goed verſtand met den anderen waaren geraakt, bragten wy onze krameryen hervoort, en gaven hen meſſen, tabak, fluytjes, koraalen en diergelyke ſnuyſteringen meer, dat zy met blydſchap ontfongen, en het geen zy zoo hoog ſchenen te agten, dat ze ons alle tekenen van vriendſchap bewezen, en in plaats van die kleynigheden met een groot getal van nooten en orangie-appelen voorzagen, ook vereerden zy ons een boog met pylen, dat voor een beveſtiging der aangegaane vriendſchap onder die volkeren gehouden word.

En met ververſching voorzien.

Inwoonders van Arimoa.

Wat deze inwoonders van Arimoa verder betreft, zy kwamen in onze oogen afzienlyk en mismaakt voor, en voornamelyk hunne wyven, die de neus doorboord hadden, waar in zy ſtokjes droegen, die niet alleen zomtyds de lengte van een vinger maar zelfs van een voet hadden.

Landing op Moa.

Als wy deze Eylanden verlieten en weer in 't ſchip gekomen waaren, deden wy ook met het vallen van den nacht eene landing in het nabuurig eyland Moa, om ons verder met kokosnooten en piſang vrugten te voorzien.

Dit

Digitized by Google

Dit Eyland is wel agt mylen Ooſt en Weſt lang, en drie of vier mylen breed, rondom leggende op een ſmal riff. Als wy hier klaar geraakt waaren, maakten wy weder ſpoed, gelyk men wel begrypen kan, dat lieden die met alle ongemakken van ziektens, gebrek aan leeftogt, en noodige ververſching worſtelen, en hier des daags de heete zonneſtraalen en 's nachts de felſte koude moeſten verduuren, zich niet lang ophouden, maar met allen ſpoed naar het eynde van hunnen togt, en de begeerde haven van ruſt en verkwikking zullen ſpoeden.

Den 14den Auguſti zeylden wy het Schoutens eyland voorby, aldus genoemt na ſchipper Cornelis Schouten op de voorzeyde Auſtraliſche reyze, dat een ſchoon groen Eyland is, luſtig om aan te zien, en wel 18 of 19 mylen na giſſing lang, wordende door zeer rad en gaauw volk bewoont. *Schoutens Eyland.*

Den 16den dito paſſeerden wy de Linie Æquinoctiaal.

Den 25ſten dito zagen wy het eynde van het groote land van Nova Guinea of Terra des Papous, dat mede eerſt door den togt van Schouten en le Maire is bekent geworden. *Nova Guinea.*

Den 26ſten dito kregen wy het eyland Gilolo in het gezigt, dat met Ternate, Tidore, Motir, Makjan en Batsjan de zes Molukſche eylanden uytmaakt, waar van daan de berugte ſpecerye der Nagelen is hervoort gekomen; die nu hier overal uytgeroeyt zyn, en nog jaarlyks uytgeroeyt worden; wyl Amboina alleen zoo veel der zelve kan voortbrengen, als de heele wereld noodig heeft. *Gilolo.*

Het is wel 70 of 80 mylen lang, en ontrent ook zoo breed, en plagt in oude tyden over de andere Eylanden te gebieden, maar tegenwoordig ſtaat het onder de Koningen van Ternate en Tidore, of de Ooſtindiſche Maatſchappy, die 'er eenige vaſtigheyd heeft, en 'er jaarlyks gevolmagtigden naar toe zend, om alle Nagel- en Nooteboomen, die zy daar vinden zullen, uyt te roeyen.

Wy zullen van den Nagelboom in 't kort iets zeggen, hy is in gedaante den Laurier gelyk, en eenen hoogen ouderdom krygt, ja wel van honderd en meer jaaren. Hy heeft een redelyke hoogte, en breyd zich in veele takken uyt, die digt by *Nagelboom beſchreven.*

Digitized by Google

een uytſpruyten, en op de wyze eener Piramide boven uytloopen. De ſchors is asgraauw van verwe, effen, glad en aan het hout, dat hart en ſwaar is, vaſt. Zyne bladeren aarden na den laurier, die in grooten getalle aan langagtige ſteeltjes by den anderen, en ook wel enkelt zitten, en ontrent een hand breed lang en twee vingeren breedt zyn. Die aan de toppen der takken groeyen hebben een purpre verwe, de andere een donkergroene, en geven in het vryven eenen ſterken nagelreuk. Als de boom negen jaaren oud is brengt hy aan de toppen der takken, die in veele dunne ſcheutjes eyndigen, zyne bloemen voort, die in den beginne witagtig van verwe en die der kerſſen niet ongelyk zyn, maar yder blaadje is door drie ſtreepjes onderſcheyden. Uyt deze bloemen komen de vrugten voort, aan byzondere ſteeltjes van drie en meer by een, en die meeſt in grooter getal zyn als de bladeren des booms, eerſt groen, dan ros bruyn, en op 't laatſt geelagtig ſwart, dat een aangenaam gezigt verſchaft. Opmerkelyk is het, dat deze boomen by groote droogte veel meer, ja eens zoo veel vrugten voort brengen als in een regenagtig jaar, ook geven de bloemen by droogte meer geur als by den regen. In October zyn ze ryp, en dan begint de pluktyd, die tot in December duurt; een gedeelte plukt men met de handen, de overige ſlaat men met lange haaken af, om de welke te beter te konnen vinden en verzamelen, wort de grond van te vooren gezuyvert en uytgewied. Die aan den boom blyven hangen, zwellen en worden veel dikker en grooter als de andere, die dan Moernagelen genoemt worden; welke dan wel tot een ſpecerynagel onbequaam maar het beſte zyn om 'er nieuwe boomen uyt te teelen. Want die uyt andere nagelen voortgekomen zyn geven zulke duurzaame en kragtige vrugten niet, als deze, die om de drie jaaren verpoot wordende, in vrugtbaarheyd ongemeen toenemen. Voor een pond dezer Nagelen ontfangt de Inlander van de Maatſchappy een ſchelling, die ze weer voor vier guldens de heele wereld door, ja in Amboina zelfs, verkoopt; zoo dat dit geen gering gedeelte haarer inkomſten is.

Hoe de Nagelen verzamelt worden.

Voordeel der Maatſchappy aan dezelve.

By den Inlander is ook ongemeen (ja tot overgeloof toe) geagt een Nagel van byzonder maakzel, en veel grooter als de ge-

Koningsnagelen.

Digitized by Google

gemeene, ſchoon van de zelve kragt, die Konings-nagelen genoemt worden, en waar van men tot nog toe niet meer als twee boomen oyt heeft konnen vinden. Ook is 'er nog een ſoort van kleene nagelen, die ryſt- of padi-nagelen genoemt worden, maar men ziet dezelve zeer zelden.

Verhaal van den Nootemuskaat-boom.

By den Nagelboom voegt niet kwaalyk die der Notemuskaaten, die ook te gelyk de ziel der ſpeceryen de Foelie voortbrengt, en die tegenwoordig door de Maatſchappy alleen in 't eyland Banda aangekweekt en op alle andere Eylanden uytgeroeyt is, of nog dagelyks uytgeroeyt word. Hy word onderſcheyden in wilde en tamme, en deze in mannetjes en wyfjes Nooteboom. Hy heeft de gedaante wel eenigzins van den peerenboom, maar is wat platter van kruyn, alzoo zyne takken zich veel ter zyden uytbreyden, en heeft zomtyds eenen regt opgaanden, zomtyds eenen lagen ſtam. Glad en bruyngraauw is hy van ſchors, zyne bladeren lang en wel zoo ſpits als een peerenblad, bleekgroen van verwe. Glad, effen en doorloopen van geringe vezelen. Zy groeyen twee aan twee aan kleene ſteeltjes, en geven eenen heerlyken reuk, als men ze vryft of onder door dezelve heen rydt.

Als de boom agt of negen jaaren oud is wort hy vrugtbaar, en brengt eenige geelagtige kleene knopjes voort, waar uyt met 'er tyd een witte bloem, die der kerſſen niet ongelyk, hervoort komt, uyt deze bloemen komt de vrugt, die de groote van een gemeene zuykerpeer of kleene perſik, en eenen ruygen en rimpeligen baſt heeft, en in den beginne eene groene, daar na eene goutgeele verwe vertoont.

In agt of negen maanden is de vrugt ryp, en dan ſcheurt zich de baſt of bolſter van een, die ontrent een pink dik is; door welke ſpleet zich de Foelie, hoog rood van verwe, en als een netje rondom eene dunne glimſwartè ſchelp of dop vertoont, waar in de Nootenmuskaat is opgeſloten, die uyt dien kerker verloſt, en in de zonne of elders gedroogt, in kalkwater word ingedoopt, waar in dezelve een grooter geduurzaamheyd word toegebragt. Alle vrugten worden niet op een en den zelven tyd ryp, maar men plukt die wel driemaal in het jaar; in Auguſtus, November en April. De dierbaare olie, die uyt de Noot

Digitized by Google

Noot en Foelie getrokken word, is, nevens die der Nagelen, door de geheele wereld om haar heylzaame kragten bekent.

Wat de Maatschappy voor de zelve geeft.

De Maatschappy betaalt aan de Meesters der Nootenmuskaatboschen, dat Hollanders zyn, en die gemeenlyk Perkeniers genoemt worden, voor elk pond Foelie zeven en een halve stuyver, en voor elk pond Nooten een halve stuyver; daar en tegen verkoopt zy dezelve gemeenlyk de Foelie voor drie guldens twaalf stuyvers, en de Nooten voor twee guldens agttien stuyvers, waar op voor haar jaarlyks een groote somme gelds moet overschieten. Zy betalen egter niet te weynig aan de Perkeniers, wyl die daar zeer wel van konnen leven, en op hunne Perken schatryk worden, zoo dat 'er niet lekkers van spys of drank is dat zy niet hebben. En zy zyn zoo wel van Nederlands en Luyks Bier, Mom en keurlyke Wynen, als de Landvoogden, voorzien.

IX. HOOFDSTUK.

Amboina word gezien. Wanneer het zelve door de Hollanders bemagtigt is. De stadt Ambon en deszelfs inwoonders. Amboineezen. Hunne bygeloovigheden, zeden en gewoontens. Kunstjes der Vrouwspersoonen. Ceram. Alfoereezen, die altyd tegen den anderen oorlogen. Hunne vreemde schatten en spyze. De Reyzigers komen by Boero. Wonder Binnenmeyr op dat Eyland. Celebes. Macasser en magt der Hollanders aldaar. Macassaaren en hunne Wyven. Komst by Java. Landing op Japara. Koninklyk Hof en Tempel. Krokodillen.

't Eyland Amboina word gezien.

WY hadden de wind zoodanig tot ons voordeel, dat zich het geurige eyland Amboina daags daar aan voor ons gezigt vertoonde; leggende op de Zuyder breedte van 3½ graaden, en op 145 graaden lengte, ontrent vierentwintig mylen van 't eyland Banda, en nader aan de vaste kust van Indiën als eenige

Digitized by Google

eenige der andere Molukze eylanden. Het is een luſtig Eyland, beſlaande in de rondte twintig of tweeëntwintig mylen, waar van daan tegenwoordig de Nagelen alleen hervoort komen. In twee deelen wort het byna door een grooten Golf of inham afgeſcheyden, en hangt alleen met eene kleene tonge lands aan den anderen; van welke het Noorderdeel of Hitoe het grootſte, en het Zuyd-Ooſterdeel of Leytimor het kleenſte en het aanzienlykſte is, wyl op het zelve de Stadt Ambon en de Hoofdveſting Victoria legt, waar in de Landvoogt zyn verblyf houd, die deze heele Landvoogdy gebied, beſtaande buyten Amboina in nog tien Eylanden, genoemt Boero, Amblauw, Manipa, Kelang, Bonoa, Ceram, Ceram-Laöet, Noeſſa-Laöet, Honimoa en Oma. Het is tamelyk vrugtbaar en geeft eenen overvloet van Plantgewaſſen, als milie, geerſt, tabak, kokosnooten, patates, pinang, orangje-appelen, limoenen, citroenen, zuykerriet, bamboesriet en andere vrugten. Men vind 'er ook allerley ſlag van dieren, en de zee is 'er uytermaaten viſchryk.

Ambonze Landvoogdy.

Amboina is het eerſte eyland dat de Hollanders in de Indiën gewonnen en den Portugeezen ontnomen hebben; die 'er zich in het jaar 1546. meeſter van hadden gemaakt, en zedert eenen vaſten voet in het zelve gehouden, tot in den jaare 1605. wanneer de Admiraal Steven Verhagen den Portugees verdreef, veel buyt bekwam, en dit Eyland voor de Maatſchappy veroverde; die aldaar zoo magtig is geworden, en zoo volſtrekt heerſcht, dat geen koning of vorſt iets tegen haar welbehagen kan doen.

Wanneer Amboina door de Hollanders beheerſcht is.

De lugt die over dit Eyland hangt is zeer ongezond, en in het algemeen ſchynt het eenigzins woeſt, doordien zich overal, waar men de oogen wend, een ſteyl gebergte, vervaarlyke rotzen, ſpelonken, en akelige boſſchen vertoonen; in het regenſaayſoen hoort men over al het ſwaar gedruys der rivieren, die van hemelhooge bergen in zee ſtorten. Maar in het Weſtermoeſſon is het land in zich zelve aangenamer en vermaakelyker; daar dan de geur der Nagelboomen en de heldere rivieren veel toe doen. Het is voorzien met zeer veel dorpen der Inlanders, en verſcheyde vaſtigheden en paggers der Nederlanders.

Gedaante van dit Eyland.

Digitized by Google

De ſtadt Ambon en deſſelfs inwoonders.

De voornaamſte veſting is de ſtadt Ambon, die door het kaſteel Victoria beſchermt word, leggende langs ſtrand op de Noordzyde van Leytimor, en begrypende wel 1000 huyzen buyten de openbaare gebouwen, die in goeden getalle zyn, en waar van 't Kaſteel het aanmerkelykſte is, en in 't Noorderdeel der ſtadt legt. Eene Veſting met vier bolwerken, en rykelyk voorzien van geſchut en noodige militie, waar in ook de Landvoogt woond: voorder is om dezelve nog een ringmuur gemaakt van twaalf voeten hoog, met een buytengragt verſterkt en door bolwerken beſtreken. Deze Stadt is bewoont van verſcheyde Indiſche Natien, waar onder de Chineezen zeer in rykdom uytmunten, maar de Hollanders maaken het grootſte getal uyt, die zoo 't geringe luyden zyn, 't 'er zeer ſober hebben, maar die van middelen en ampten voorzien zyn leven daar zeer edelmoedig, en valt hunne zamenwooning zeer vermaakelyk, die van geen ſchatting, verponding, hondertſte penningen, nog andere laſten weten; nogtans valt het huyshouden zeer koſtbaar, daar het groot getal ſlaaven dat zy houden veel toe doet, nevens de duurte der levensmiddelen, die van andere plaatzen moeten komen, als de keurlyke zoo Franſche als Perſiaanſche wynen, Zek, en ſchoone Europeeſche bieren, daar zy malkanderen bezoekende, dat dagelyks gebeurt, eenen goeden roes van drinken.

De Landvoogt van Amboina heeft een zeer groot gezag en gebied over de andere Nederlanders, zoo wel groote als kleene, zoo abſoluyt by na als een Prins, ook heeft hy een groot inkomen, zoo aan weddens en het geen hem toegelegt wort, als van geſchenken en andere middelen.

Amboineezen.

Wat de Amboinezen of inwoonders van dit Eyland betreft, zy zyn van eene middelmaatige geſtalte, vaal en olyfagtig van verwe. Zy hebben groote knevels, weynig baarts, en zyn nog al wel beſneden van aangezigt; ja men vind 'er vrouwen, die fraaye bakkesjes en eene bekoorlyke geſtalte hebben. Eertyds was 't een wild, woeſt, dom en ongeſchikt volk, zonder eenige politie, en dat by de andere Indiaanen voor menſchen-eeters te boek ſtont, maar nu zyn ze door den ommegang met de Portugeezen, en daar na met de Hol-

Digitized by Google

Hollanders, zeer in ſnoodheyd en ſchranderheyd toegenomen.

Doch dit is egter niet magtig, om hun af te brengen van duyzend bygeloovigheden, waar in zy alle volkeren der wereld overtreffen; zoo dat 'er naauwlyks iets is, dat zy niet ten goeden of kwaaden duyden, en daar de Duyvel de hand niet in heeft. Wanneer hun, 's morgens uyt den huyze komende, een gebrekkig menſch ontmoet, zullen zy aanſtonts weer naar huys toe keeren. De eerſte viſch die zy met een nieuw net vangen, zullen zy of zelfs eeten of weggeven. Als zy met hunne Waaren ter markt komen, geven zy altyd het eerſte ſtuk voor den prys die hun geboden wort. Indien hunne kinderen geprezen worden, zoo ſtellen zy vaſt dat dezelve ziek worden zullen. Ook gelooven zy ſterk aan het waaren der Geeſten, en ſtellen veele grillen in 't werk om te beletten, dat dezelve hun of hunne kinderen geene ſchade toebrengen. By een Maan Eclips zullen zy ſterk op bekkens kloppen om de duyſternis, die de Maan bedekt, te verdryven. Voornamentlyk geven zy agt op het vogelgeſchrey, zoo dat zy noyt zullen uytgaan wanneer zy eenen uyl of anderen ongeluks-vogel hooren kraſſen; en wanneer 'er een raave over hun huys vliegt, roepen zy altyd vreet drek! meenende dat 'er anders een van hun huysgezin zou ſterven. In het hooſthair ſtellen zy zulk eene eer, dat men hen geen grooter ſmaad kan aandoen als met 't zelve af te ſnyden, en ſteekt in 't zelve, na hunne meening, zulk eene kragt, dat zy vaſt ſtellen alle pynigingen te konnen verduuren, indien men hun het zelve laat behouden. Wanneer een kraamvrouw ſterft, ſtellen zy ontallyke bygeloovige middelen in het werk om te beletten dat de zelve in geen waarend ſpook of kwel-duyvel verandert; en wanneer een kraamvrouw ziek is, zullen zy zoo heymelyk als het mogelyk is het zand van de trappen des predikſtoels afvegen en het dezelve ingeven. Zy zyn zeer bang voor tooveraars of toovereſſen, zoo dat geen een ziekte hun of hunne kinderen overkomt, die zy niet ſtraks de tooveraars te laſt leggen. Ook zyn zy alle en voornamelyk de vrouwen zeer tot de toover-middelen genegen, waarom ze veel middelen in 't werk ſtellen om daar iets van te weten; en zeker men vind

Hunne wondere bygeloovigheden.

Vreeze voor toeverye.

Digitized by Google

'er menſchen die ſchynen die duyvels konſt te kennen, maar als men het wel inziet, komt het op onnoozele kunſtjes, of vergiftigingen uyt.

Zy plagten eertyds zeer tot den Duyveldienſt overgegeven te wezen, zoo dat 'er nauwlyks een dorp was dat zynen byzonderen Duyvel niet had, en tegenwoordig zyn het nog de yverigſte Chriſtenen niet, gelyk uyt het voorgaande ligtelyk kan worden afgenomen.

Kwaade imborſt en zeden.

In den aard zyn de Amboineezen luy en traag, zoo dat de vrouwen als ſlaavinnen alle dingen moeten doen, en de mannen als heeren dienen, die by na te vadzig zyn om de noodige levensmiddelen te zaayen, van geen handwerken weten, en liever als domme beeſten willen ſterven, dan zich tot heylzaame en nutte konſten begeven. Zy zyn wiſpeltuurig in den hoogſten graad, gantſch niet te betrouwen, en zeer tot nieuwigheden genegen, en ſchoon men hen wel in den oorlog gebruykt, zyn ze doorgaans meer bloode en lathartige guylen als dappere onverzaagde mannen. Word 'er echter een gevonden, dat een dapper man is, als Kapiteyn Jonker, die de Maatſchappy groote dienſten bewezen heeft, dien ſchryven zy die deugd niet toe aan zyn moed en beleyd, als wel aan de konſt om zich door toovermiddelen hard en ſteekvry te maaken. Voorder zynze bedrieglyk en myneedig in al hun handel en wandel, en van een zeer wraakgierigen aard, tot zoo verre zelfs, dat zy den haat tegen de perſoonen, die hun misdaan hebben, aan hunne kinderen als erfgoed overgeven.

Wapenen.

In den oorlog gebruyken zy tot wapenen pyl en boog, handpieken, aſſagaayen, houwers, lange en ronde ſchilden, en kopere ſtormhoeden om het hooft te bedekken. Zy hebben ook ſnaphaanen en musketten, maar grof geſchut gebruyken zy niet, buyten eenige baſſen, die zy op hunne Korrakorren of oorlogsſchepen leggen, waar mede zy hunne kuſten tegen roovers en vyanden beſchermen. Deze korrakorren hebben by na de gedaante van eenen draak, zyn overdekt, en wel negentig en meer voeten lang, daar zy veel geweer en manſchap op voeren konnen, maar die egter naauwlyks in ſtaat zyn om by hart weer de zee te houden; tot minder vaartuyg hebben zy praauwen en orembaayen.

Zy

Digitized by Google

Zy hebben nog veel vreemde en zeldzaame gewoontens, begraven hunne ſchatten onder de aarde; wateren noyt ſtaande maar altyd hurkende, en laaten de nagels tot çieraad lang groeyen. Zy verkoopen hunne dochters aan den minnaar die 'er het meeſte voor wil geven, welke 'er ook niet veel na vraagt of zyne vryſter van te vooren een kind gehad heeft, maar het zelve voor overwinſt rekent; en ſchoon zy de gewoonte hebben de dochters zeer zorgvuldig op te ſluyten, is het teken echter aanmerkelyk, waar door zy te kennen geven, hoe veele zy 'er hebben. Zy leggen op een beneden afdak van hun huys, dat pas boven de ſtoep is, zoo veele ronde langwerpige aarde potten als zy dochters hebben, van welke vaten zy die der huwbaare met de openingen naar buyten, en die der nog niet huwbaare met de openingen naar binnen en het agterſte voor leggen. *Hunne vreemde gewoontens.*

De vrouwen kraamen zeer gemaklyk, en de moeder geeft het kind, zoo ras 't gebooren is, eenen zuygnaam: ook plant men dan aanſtonts een boom die alle jaar een kerſje krygt, om dus den ouderdom van 't kind altyd te konnen weten, en dikwils ſluyten zy het huwelyk van hunne kinderen zoo ras de zelve gebooren zyn. Na den dood van de vader is de oudſte zoon meeſter van alles, en geeft aan zyne moeder, broeders en zuſters niets meer als hy voor hen noodig oordeelt om van te leven; maar de erffelyke waardigheden vallen op den zoon van den broeder des geenen die geſtorven is; zonder dat de broeders den anderen of de zooneri de vaders volgen mogen.

't Ambonſche vrouwvolk valt boven maaten geyl en onkuys, en zy gebruyken veele middelen om de Chriſtenen tot haare liefde te verwekken; zoo dat de Hollanders niet genoeg weten te ſpreken van 't vermogen, dat de Ambonſche vryſters en ook wel de Mixtiçen hebben, om dien zy beminnen eenig liefde-kruyd in een pinang, in een ſnuſje, of iets anders in te geven, waar door zy als gek naar haar worden. Ook weten zy door toovermiddelen de mannen en voornamelyk de minnaars, die haar verlaaten, zoodanig te behexen, dat ze met geene and re omgaan, ja nog leven nog ſterven konnen, zoo dat zy genoodzaakt worden zich weer tot haar te keeren, die hen dan *Kunsjes der Amboneze vryſters ontrent haare Minnaars.*

Digitized by Google

gemaklyk weten te genezen. Zy munten ook uyt in veele konſtenaaryen, om haare liefde door vrugten en bloemen aan malkanderen te openbaaren, waar mede zy haare gedagten, zoo wel als andere volkeren met brieven, weten uyt te drukken.

De Amboineezen zyn nog ryk nog arm.

Het is ook zeer aanmerkenswaardig, dat men onder de Amboineezen geene bedelaars ziet, nog ook geene ryken vind. Wyl de boſſchen eenen overvloed van vrugten geven, die ſchoon ze wel hunne eygenaars hebben, echter altyd door den noodruftigen of voorbygaanden konnen gebruykt worden. Dat 'er geen ryken zyn ſpruyt ten grooten deelen uyt hunne menigvuldige zoo gewoone als buytengewoone maaltyden, die hoe groote inkomſten zy ook hebben, hun altyd in armoede en ſchulden houden, wyl ze met groote pragt en koſten worden uytgevoert. Maar laaten wy onze reyze vervolgen.

Men komt by Ceram.

Den 28ſten Auguſti zagen wy het eyland Ceram, dat zich alomme door zyn ſchoone boſſchen, heerlyke rivieren en aangenaame bergen zeer luſtig voor het oog vertoont, en het grootſte eyland der Ambonſche Landvoogdye is, leggende twee mylen benoorden Amboina, en dat naar ons oordeel zich zestig mylen Ooſt en Weſt en tuſſchen twaalf en vyftien mylen Noorden en Zuyden uytſtrekt. De Hollanders hebben op het zelve hier en daar eenige manſchap leggen, meeſt om de Nagelboomen om ver te kappen, en op de Sagoeboſſchen te letten.

Alfoereezen of Berg-wilden op Ceram.

De bewoonders van dit Eyland, die langs de ſtranden woonen, zyn de Amboineezen in zeeden en gewoonte geheel gelyk; maar binnen in het land woond een geheel ander ſoort van volk, die door hunne byzondere koningen beheerſcht en Alfoereezen of Berg-wilden genoemt worden, die zeer zelden naar ſtrand toe komen, dan om yzer, zout en andere waaren in te ruylen. Zy zyn grooter en ſterker dan de ſtrand-volkeren, woeſt en wild van leven, en gaan ten meeſtendeele, zoo mans als vrouwen, naakt; dragende alleen om den middel een gordel. Op het hooft hebben ze eene kalappusdop, daar het hair over heen gehaalt wort, verſiert met pluymaadjen en porceleine hoornkens, en verder ſchikken zy zich koddig op.

De

Digitized by Google

De dorpen dezer Wilden leggen altyd tegen den anderen overhoop, en hierom hebben zy een gewoonte en godlooze politie, dat geen jongman eene vrouw trouwen mag, ten zy hy een der vyanden den kop heeft afgeslagen en in het dorp gebragt, ook wort die geene, die de meeste koppen brengt, voor den dapperſten held gehouden; de wapenen, die zy hier toe gebruyken, beſtaan in breede ſwaarden, haſagaayen, weerhaakige werpſpiezen met yzer beſlagen, pyl en boog, en houwmeſſen. Hier mede toegeruſt gaan zy met hun acht of tienen uyt moeskoppen, verſchuylen zich in de boſſchen, en weten zich zoo aardig met groente te bedekken, dat men hun voorbygaan en voor boomen aanzien zoude; zoo wagten zy op de voorbygaande vyanden, die zy als de kans ſchoon is zoo ſnel als roofdieren overvallen, en van het hooft berooven, maar niet zelden gebeurt het, dat deze koploopers zoo wel ontfangen worden, dat 'er geen een te rugge keert. *Die altyd tegen den anderen oorlogen.*

Hunne ſchatten beſtaan in goude ſlangen, gongen, ſteene ſchotels, ſteene beſchilderde potten, en voornamelyk in dikke ſlegte glaze armringen, die zy Macurs noemen, en veele eygenſchappen toeſchryven, ja in zulk een hooge waardye ſtellen, dat niets by dezelve kan haalen; zy onderſcheyden de zelve in verſcheyde ſoorten van meer of minder waardye, en niet zelden raaken deze Wilde koningskens om het bezit van een beſte Macur met den anderen in een bloedigen oorlog, die dan de Landvoogt van Amboina, dien zy zeer ontzien, ten eerſten weet te ſtillen met den armring na zich te nemen. Ook heeft de Ooſtindiſche Maatſchappy 'er wel in Holland doen namaaken, zoo dat 'er niemant onderſcheyd in konde zien buyten deze Alfoereezen, die aanſtonts den regten uyt de valſche konden onderſcheyden. *Hunne vreemde ſchatten.*

Nog hebben zy een ſoort van dikke graauwagtige Porceleyne ſchotels, die van hen voor een dierbaaren ſchat gehouden worden, wyl zy oordeelen dat dezelve, zoo ras 'er vergift in komt, aanſtonts zullen berſten, waarom zy ze ook met hunne andere ſchatten zorgvuldig in de aarde begraven, en noyt voor den dag haalen als op groote feeſten wanneer zy den Duyvel offeren.

Schoon

Digitized by Google

Spyzen, Schoon deze Wilde ſnaaken wel ryſt hebben, hebben zy grooter ſmaak in ſlangen, coeſcoeſen, rotten, kikvorſſen en ander ongediert, dat zy niet in potten, maar in bamboezen bereyden, die hun ook tot glazen dienen, waar uyt zy ſaguweer, dat hunne gemeene drank is, drinken; maar indien zy brandewyn konnen bekomen, gaan zy zich 'er zoo in te buyten, dat zy 'er den dood aan zouden zuypen.

en Zeden. Zy trouwen noyt meer dan eene vrouw, by welke zy het altyd houden, zonder dezelve te verlaaten. Tot ſlaapplaatzen dienen hun zolderingen van geſplete bamboezen, daar ze om te beter te konnen ruſten een flaauw vuur onderſtooken. En zy hebben eene gewoonte, zoo een vreemde in hun land komt, van door 't blazen op een hoorn zyn aankomſt bekent te maaken, en of hy als vriend of vyand komt; voorder zullen zy den geenen, die het wel met hen meenen, altyd alle hulp en trouw bewyzen en noyt verlaaten. Hier tegen zyn zy onder den anderen weer zoo op het punt van eer geſtelt, dat wanneer zy hunne vrienden bezoeken, de minſte nalaating van een groet of aanſpraak in ſtaat is om de vriendſchap in vyandſchap te veranderen; want zoo 'er iets aan 't onthaal ontbreekt, zoo de kinderen by hun aankomſt naar buyten ſpuwen, den neus ſnuyten, met kleene ſteentjes of iets anders werpen, en lachen, zoo zyn ze aanſtonts gehoont; en zoo de beledigde party niet door een geſchenk word verzoent, ryſt 'er eerlang een bloedige oorlog, die dikwils niet eyndigt voor dat een der partyen geheel is uytgeroeyt; dat gevoegt by de kinderpokjes, die zeer onder hen woeden, het land altyd van volk ontbloot.

De Reyzigers zien Boero. Den 29ſten vertoonde zich het eyland Boero voor ons gezigt, kennelyk aan den zeer hoogen bergen Tomahoe, die uyt afgryzelyke rotzen en ſteyle klippen beſtaat, welker blaauwe kruynen boven de wolken uytſteeken, en op eenen afſtand van twintig mylen in zee gezien worden. Dit eyland legt overal vol ſwaare bergen en ontrent twintig mylen van Amboina, beſlaande Ooſt en Weſt de lengte van agttien en de breedte van dertien mylen.

De veelvuldige oorlogen zyn oorzaak, dat men 'er niet heel veel

Digitized by Google

veel Dorpen en een kleen getal van Inwoonders vind; daar 't anders een vrugtbaar Eyland is, vol van digte en vrugtdragende boſſchaadjen en vette landeryen, die met veele ſchoone rivieren van zoet water doorſneden worden. Men vind 'er kokosnooten, banannes, pynang, boontjes, patates, geerſt, Indiaanſche tarwe, tabak, limoenen en veelerley moeskruyden. Het geeft ook ſwart en wit ebbenhout, en andere nuttige waaren; waarom 'er de Maatſchappy een Opperhooft nevens eenige redelyk bemande ſterktens, als de Hooftveſting en Pagger Defenſie, en andere onderhoudt.

Inwoonders.

De Bewoonders van Boero zyn geheel ſwart van verwe, en gaan ſlegt gekleed, hebbende zoo mans als vrouwen, alleen een kleedje om de lendenen geſlagen, dat hen effen boven de knien komt. Maar die onder de twaalf jaaren zyn, zoo wel jongens als meysjes, loopen moeder naakt. De jongman, die eene dochter ter vrouwe begeert, koopt dezelve van de ouders voor eenige kleenigheden. Als 'er yemant ſterft, zoo maaken de bloedverwanten een groot misbaar, maar zoo ras 't lyk begraven is, bedryven zy groote vreugde met danſſen, ſpringen, eeten en drinken.

Vreemd Gedierte.

Hier onthoud zich in de boſſchaadjen een gedierte, dat van veelen onder de Monſters geteld wort. Het is zoo groot als een hert, van hair als een windhond en graauw van verwe. De kop, bek en ſtaart, zyn als een verken, de klaauwen als die van een hert. Uyt het onderſte kaaksbeen ſchieten naar boven twee zeer groote ſlagtanden, die een voet lang en een weynig omgekromt zyn, als die der wilde ſwynen. Daar toe groeyen 'er uyt het bovenſte kaaksbeen twee hoornen, die twee handbreedten lang, glad en effen als tanden en hoekswys zyn omgekromt, waar door dit vreemde dier met vier hoornen ſchynt gewaapent te zyn. Deszelfs vleeſch wort by inwoonders en vreemden als dat van herten geacht.

Wonder binnenmeyr in dit Eyland.

Het aanmerkenswaardigſte op dit Eyland is een zeer groot binnenmeyr, leggende boven op het gebergte in het midden des lands, waar aan de Alfoereezen ongeloofbyke zeldzaamheden toeſchryven, en welkers toegang door groote ſlangen en gevaarlyke bergen zou zyn geſloten, het welk oorzaak is geweeſt, dat

Digitized by Google

dat verſcheyde nieuwsgierige Hollanders van tyd tot tyd de moeyte genomen hebben, van door de ontoegankelyke boſſchen heen te breken, over de ſteyle klippen te klauteren, en de ſwaare rivieren te doorwaden om het zelve op te zoeken; die met veel ongemak het zelve gevonden hebben, en 'er door malkanderen deze beſchryving van geven. Dat het meyr ontrent drie en een halve myl wyd en overal meeſt rond is, hebbende in zyn diepſte vyftien of zestien vadem, en leggende op het hoogſte van het gebergte, in een diepe valeye. Het levert geen viſch uyt als aalen, die de dikte van een mans dye hebben, en voed in zyn klaar water veel wilde endvogels en duykers. Maar de zeldzaamheden, die 'er de Inlander aan toeſchryft, wierden 'er niet gevonden, gelyk men gemeenlyk ziet, dat alle ſchyn-mirakelen en wonderen, voor een onderzoekend oog als wolken voor de zon verdwynen.

Dat eenige Hollanders hebben bezogt

Celebes. Wy ſpoeyden nu al meer en meer onzen weg, dewyl wy op den 1ſten September het overgroot eyland Celebes in het gezigt kregen, beroemt wegens de voornaamſte bewoonders, de dappere Macaſſaaren. Het beſlaat na de beſte giſſing wel drie honderd mylen in de rondte, en ſtrekt zich in de lengte van het Noorden naar het Zuyden ontrent 7, en in de breedte 3 graaden uyt. Op het zelve leggen veel magtige koninkryken; waar van eenige Macaſſaaren, en de andere onder den koning van Ternate ſtaan.

Macaſſar en magt der Hollanders. De Stadt Macaſſar legt aan de Weſtzyde van het Eyland, by na aan het Zuyd-eynde, en plagt over dezelve en het ryk dat na die ſtadt genoemt wort een koning als oppermagtig te regeren, die al de andere koningen onder zyn bedwang had. Tot dat de Ooſtindiſche Maatſchappy hem in het jaar 1667. en 1669. om zyne verraderyen den oorlog heeft aangedaan, het ryk onder den dapperen veldheer Speelman ingenomen, en de andere koningskens zoo verre onder bedwang gebragt; dat ze zonder den wil van den Landvoogt niets durven ondernemen, en op zyn begeerte in het Kaſteel moeten komen, daar dan de oproerige wel eens vaſt gehouden worden, en elders in ballingſchap verzonden.

't Kaſteel Rotterdam Dit kaſteel Rotterdam genaamt, leggende by de ſtadt Maçaſſer, is zeer ſterk, met vyf bolwerken en een ravelyn voor de

Digitized by Google

de Landpoort voorzien; in het zelve woont de Landvoogt en de andere Opperbedienden der Maatſchappye. Het is altyd met geſchut, ammunitie, en een ſterke bezetting voorzien, om de Macaſſaaren in vrees en onderdaanigheyd te houden; wyl de Maatſchappy zich aan Macaſſar, als de ſleutel van de Ooſt, zeer veel laat gelegen leggen.

Maar laaten wy ook eens in 't kort de trotze Macaſſaaren beſchryven, die in vernuft, oorlogskunde en dapperheyd alle andere Indiaanen overtreffen. Zy konnen ſnaphaanen maaken, geſchut gieten en kruyt bereyden, zoo wel als wy. Zy konnen den minſten hoon en ſmaat niet verdragen, maar zullen zich, al zyn ze zelfs in ſlaa ernye vervallen, daar over bitterlyk wreeken, voornamentlyk indien men hunne wyven wat te na komt. Zy zyn blank en welbeſneden van aangezigt, eenigzins ingebogen van neus, dragende ſwart en lang hair, dat zy gemeenlyk opwinden; den baard trekken zy altyd uyt en gaan bloots voets. Eene groote hovaardy ſtellen ze in hunne tanden te ſlypen en dezelve git ſwart te maaken, daar zy wel goude kasjes, die op dezelve ſluyten, over heen trekken. *Macaſſaaren*

Hunne vrouwen konnen ook voor de mooyſte en beſtbeſnedenſte der Indiſche Natien doorgaan. Waarom de Hollanders, zoo ze liefhebbers van mooye vrouwen zyn, voornamelyk na Macaſſaarſche ſlaavinnen zoeken, wyl zy buyten dat zeer vriendelyk en wel opgevoed zyn, en vry wat hoeragtig vallen; Ook weten zy in haar eyge land haar fatſoen zeer wel te houden, en gaan, zoo zy maar eenige middelen hebben, koſtelyk gekleed. *en hunne vrouwen.*

Het land brengt de ſchoonſte ryſt voort, die men wenſchen kan, en is buyten dit van andere levensmiddelen, als hoenderen, ganzen, enden en hartenvleeſch, wel voorzien.

Eyndelyk kregen wy het langgewenſchte Java den 7den dito in het gezigt, na 't welke wy zoo langen tyd als hadden gereykhalſt, die nu van veele ongemakken en ziektens geplaagt wierden, en welke de hongersnood als op de hielen zat; waar tegen wy meenden dat ons de ſtadt Batavia, en onze Landsgenooten zouden de behulpzaame hand bieden, en in ſtaat ſtellen om weder in het Vaderland te geraaken. Maar hoe jammerlyk *De ſchepen komen by Java.*

Digitized by Google

wy daar in ons zelven bedrogen, zal ik aanſtonts verhaalen.

En landen op Japara. Den 9den dito landden wy aan Japara, een oude zee- of ſtrandſtadt van Java, leggende aan de binnekuſt van dat boomryk Eyland. Zy is langs de zeekant uytgeſtrekt, en tegen de zelve met een muur van koraalſteen omtogen, die hier en daar eenige punten heeft, en al wat ontzag baart: maar aan de landzyde is zy geheel open, daar een kleene rivier, die uyt het gebergte komt, door dezelve heen ſtroomt, en met eenen arm de Nederlandze Logie of Pagger bewatert, zynde een nette Veſting met vier punten, waar in gemeenlyk een Onderkoopman en vyfentwintig man tot beſcherming leggen, maar eertyds had 'er de Maatſchappy op eenen berg een wel geſterkt Kaſteel, voorzien met ſwaar kanon en een ſterke bezetting, dat in ſtaat was om de ſtadt te beſchermen, en te gelyk den Inlander in toom te houden, die ſchelmagtig in zyn hart en geenzins te betrouwen is, welk kaſteel men nu niet meer noodig hebbende, in het jaar 1708. heeft afgebroken.

Japaraan Hof en Tempel. Wat de ſtadt zelfs aangaat, die is redelyk groot in haaren omtrek, heeft een treffelyke markt, en wort rondom belommert van het geboomte, dat haar grootſte ſieraad is, want anders heeft ze weynig aanzien, wyl de ſtraaten naauw, krom en bogtig, en de huyzen (buyten eenige weynige) meeſt van bamboesrieten gebouwt zyn. Niet veel ordentelyker is ook het hof van den Javaanſchen Strandheer, die alhier zyn verblyf houd, dat ten deele van ſteen en ten meeſten deele van hout gemaakt is, en door zyn winkels, gaten en olyfantsſtallen meerde gedaante van eenen doolhof als van een paleys heeft. Men heeft 'er ook een Moorſchen Tempel, met eenige daken boven malkanderen, die 'er redelyk wel uyt ziet. Ontrent den zelven heeft men een groote langwerpige renbaan (de paſcebaan genoemt) waar in de Javaanze Grooten gewoon zyn zich om ſtryd eens ter week in het paardryden te oeffenen, en tegen den anderen met de lancie te rennen, dat gemeenlyk des maandags geſchied. Het getal der huysgezinnen in deze ſtadt wort gegiſt op tien duyzend, waar onder veele Chineezen zyn, die 'er eenen ſchoonen Tempel hebben.

Ik

Digitized by Google

Ik zoude haast vergeten hebben te melden, dat wy op het strand ontrent Japara zulk eene menigte van Krokodillen vonden, dat wy naauwlyks in staat zouden geweest zyn om aan land te komen, indien dezelve zich voor ons geweer niet ten eersten op de vlugt hadden begeven; dat my wonder voorkwam, die altyd gemeent had, dat deze dieren zich door geen geschut of scherp lieten vervaaren. *Zy vinden veele Krokodillen.*

Daar is geen gedierte, dat uyt zoo een gering beginzel tot zulk eene groote opwast als de Krokodil, die uyt een ey niet grooter als dat van een gans wort gebooren, en zich door den tyd tot eene lengte van dertig en meer voeten uytstrekt. Men noemt dezelve ook Caymans; schoon het zeker is, dat de Cayman, hoewel hy byna in gedaante met den Krokodil over een komt, egter een ander gedierte is, wyl het geen kleene hoornen aan de zyden van het hooft, nog eenen ronden staart, die naar het eynde dunder wort, heeft, gelyk de Krokodil, maar die met tusschen-wytens gekerft is als een heugel. De tong der Caymans is als het yzer van een piek, en die der Krokodil is breedt en plat. Voor 't overige hebben deze twee ondieren geen wezendlyk onderscheyd. Zy zyn beyde schoon voor het gezigt, maar zeer gevaarlyk om te naderen, en leven beyde te water en te land, daar egter de Cayman zoo dikwils niet komt als de Krokodil, en zoo ze met malkanderen niet eenen altoos duurenden oorlog voerden, waar in gemeenlyk een der vegtenden sneuvelt, dat men in de Ganges en Menan dikwils ziet gebeuren, zoo zou men ze voor eenen aart van dieren houden. *Onderscheyd tusschen de Krokodil en Cayman.*

Zy zyn van maakzel de Hagedis niet ongelyk. De kop dezer dieren pronkt met swarte oogen, is breedt en loopt naar vooren spits toe, als een verkens muyl. Het zet den bek tot aan de ooren toe open, waar in tweeëndertig scherpe tanden beneden, en zesendertig boven staan, die in verscheyde reyen digt in een sluyten. Het onderste kaaksbeen is onbeweeglyk. Het lichaam is dik na maate der lengte, en wort door vier sterke pooten ondersteunt, die met scherpe klaauwen gewapent zyn. Zy hebben eenen snellen voortgang te water en te land, maar konnen zich niet als met eenen lankzaamen swaay wenden, dat van de rugwervelbeenen van daan komt, waar door *Hunne gedaante,*

Digitized by Google

hun de roof dikwils mist, en menig menſch en dier hunne woede ontſnapt.

en fraaye ſchubben. Zy hebben het lyf bedekt met ſchubben van een duym in 't vierkant, verheven gelyk achtkante diamanten, en gekleurd met wit, geel, rood, blaauw en eenig ſwart, zoo glad en blinkend als kriſtal; ja ze zyn van zoo eene levendige glans, dat het oog de weeromkaatzing niet kan verdragen, wanneer de zon op de ſchubben ſchynt. Als zulk een dier in de zon ſlaapt, zoo zou men het aanzien, voor eene aaneen-ſchakeling van diamanten, eſmerauden en topazen; maar zeker is het te bejammeren, dat die glans verdooft, als het dier dood is, wanneer in 't vervolg die ſchubben en huyden zoodanig worden, als men dezelve ziet by de Apothekers, yverige opzoekers van dusdanige beuzelingen.

X. HOOFDSTUK.

De Reyzigers komen eene dag in tydrekening te kort. Waar van daan dit komt. Redenen die d'Acoſta hier van geeft. Dit verſchil houd by de Spaanſchen in de Philippines en de Portugeezen in Macao nog ſtand. Zy komen in ſlegten toeſtand voor Batavia, daar zy in bewaaring geſtelt, en de ſchepen verbeurt verklaart worden. Al wat zy hier tegen in brengen werkt niets uyt. Beſchryving van Java en der Javaanze Mogentheden. Wat Waaren hier vallen. Peper. Dieren. Der Javanen Godsdienſt. Geſtalte. Kleeding der mannen en vrouwen. Aart en Zeden der Javanen. Hunne Wapenen. Oorlogen. En onderdanigheyd der mindere aan de meerdere.

De Reyzigers komen een dag in hunne rekening te kort. DEn 11den September wierden wy gewaar, dat wy op onze reyze eenen gantſchen dag verlooren hadden en ten agteren waaren, want zoo als wy, volgens onze rekening, den Vrydag telden, vernamen we dat het al Saterdag was, zoo dat, om we-

Digitized by Google

wederom op de gemeene rekening der dagen te raaken, wy eenen dag moeſten overſpringen.

Dit quam ons niet nieuw of ongewoon voor, als die wel wiſten, dat dit allen gebeurt, die door de Straat Magellanes of le Maire in de Indiën komen; en zeker de oorzaak hier van is ligt te vinden, alzoo wy uyt Holland Weſtwaarts aangezeylt zynde, dus eens met de zonne het aardryk waaren omgevaaren, en daar door eenen nacht of zonnen ondergang minder gehad hadden, als die om Kaap der Goede Hoope, ende zonne tegen zeylen, die eenen dag of twaalf uuren winnen, het welk dus een geſchil van een geheel etmaal maakt. *Waar dit van daan komt.*

Dit verlies van eenen dag konden die van het ſchip Victoria, dat van Magellaans vloot alleen de wereld omgezeylt heeft, en weer in Europe geland is, niet begrypen, maar meenden al te zaamen, dat zy zich in hunne rekening een dag vergiſt hadden; en hier over waaren de Wiskundige van dien tyd in geſchil, maar Joſeph D'Acoſta vond het ten eerſten uyt, en gaf 'er deze reden van, die ik den nieuwsgierigen mededeele. *Dit konnen op 's ſchip Victoria eertyds niet begrypen.*

Die geene, zegt hy, *die van het Ooſten naar het Weſten vaaren moeten altoos eenen dag te boven komen, nademaal hen de zon dagelyks eerder verſchynt. Daar en tegen wedervaart hen, die van het Weſten naar het Ooſten zeylen, altoos het tegendeel, voor zoo veel zy geduurig aan den dag te kort komen, door dien de zon zich aan hun laater vertoont; en hier door komt het, dat wanneer het middag in Spanjen is, de dag in Peru eerſt zynen aanvang neemt, en dat als het weder in Peru middernacht is, dat dan in Spanjen de morgenſtont aankomt. En gelykerwys de Portugeezen hunnen ſcheeptogt van het Weſten naar het Ooſten gedaan hebben, en de Spanjaarden van het Ooſten naar het Weſten, zoo hebben, wanneer zy zich aan de Philippines en te Macao by een voegden, deze twaalf uuren gewonnen en geene even zoo veel verlooren. Aldus maakt het verſchil voor die zich op een en dezelve afſtand vinden, vierentwintig uuren of een volkomen dag. Zulks dat het dan noodzaakelyk volgt, dat in eenen togt rondom den aardkloot altoos eene dag verſchillen moet.* *Redenen, die d'Acoſta hier van geeft.*

Eer ik hier van afſcheyde, moet ik nog verhaalen, dat dit verſchil van eenen dag tot de burgerlyke huyshouding der Portu- *Verſchil in de tydrekening tuſſchen*

Digitized by Google

de Spanjaards in de Philippines en de Portugeezen in Makao.

tugeezen in Makao, en der Spanjaarden in de Philippines is overgegaan, zoo dat de Spanjaarden, die door het Weſten in die Landen gekomen zyn, den Sondag vieren op den zelven tyd dat de Portugeezen, die door het Ooſten in Macauw zyn geland, den Maandag tellen. En dit doen zy dus met voorbedagten raade, om het regt beter te betoonen, dat de Paus hen vergunt had, te weten, dat den Portugeezen in eygendom zouden behooren alle die landen, die zy ten Ooſten zouden mogen vinden; en dat daar en tegen de Spanjaarden al het land, dat zy ten Weſten zouden ontdekken, konden innemen. Wanneer zy derhalven in die ryken tegen den anderen aankwamen, en elk meende dat dezelve hen toebehoorde, hebben ze gedagt, dat zy de tekenen van hun regt behoorden te bewaaren, waar van dit verſchil van een dag en nacht, geen van de minſte was.

De Reyzigers komen in ſlegte toeſtand voor Batavia.

Nu naderden wy tot onze trooſt al meer en meer de ſtadt Batavia, die berugte Hoofd- en Handelplaats van Nederlands Indiën, en niemant, als die mede in zulk een droevigen toeſtant geweeſt is, is in ſtaat om te bedenken, hoe zeer wy ons verheugden en verblydden, zoo naby die gewenſchte ſtadt en onze broeders en landsluyden te zyn, daar wy met regt alle hulp en medelyden van konden hoopen, en ook van verwagtende waaren. Maar wie is magtig om de blydſchap en 't innerlyke zielsgenoegen van ons allen, zoo veele 'er nu nog van onze ſwakke en kranke manſchap zich overig bevonden, te beſchryven, wanneer wy eyndelyk op den derden Octobet die ſtadt aanſchouden, en daar met onze ſchepen ter reede liepen, by na dood van den honger, kommer en de menigvuldige uytgeſtaane gevaaren en ongemakken, en ten eynde aller teerhoſt, en die in dezen beklaaglyken toeſtand, door al de ongenuchten en ziektens, naauwlyks de bloote huyd over het gebeente hadden, en dus meer geraamten als menſchen verbeeldden; daar zich niemant over kan verwonderen, die maar eens bedenkt hoe wy op zoo een lange en verdrietige reyze des daags de barnende zonneſtraalen, die regt neer ſchynende naauwlyks de minſte ſchaduwe tot verkwikking overlaaten, en des nachts de bitterſte koude, die alles verſtyft, hadden moeten verduuren, en daar door geheel geknakt waaren.

Wy

Digitized by Google

Wy kwamen dan, zeg ik, voor de ſtadt Batavia, daar wy aanſtonts om ververſching, en al 't geen ons zou konnen verkwikken, meenden te landen; maar hoe deerlyk waaren wy hier in onze meening bedrogen en erbarmelyk te leur geſtelt! want aanſtonts quamen aan ons boord van land de onverwagte ordres, waar by ons ſcherpelyk wierd bevolen in de ſchepen te blyven, en niet zonder naarder laſt uyt dezelve of aan land te komen. Hoe vreemt en onverhoopt dit ons voorkwam en in de ooren klonk, is ligt te denken, daar wy noyt gedagt hadden, dat men ons, die in zoo ſlegten en deerniswaardigen ſtand hier verſchenen, dus onzagt en onvriendelyk zoude konnen behandelen.

Men verbied hun aan land te komen.

Na dat wy dus korten tyd in onzekerheyd vertoeft hadden, en tuſſchen hoope en vreeze hongen, wat goeden of kwaaden uytſlag onze zaaken neemen zouden, kregen wy een vonnis, dat ons als een donder in de ooren klonk, en die geringe hoope, die 'er nog overig was, geheel ter nederwierp; alzoo ons verklaart en aangezegt wiert: dat wy, als gekomen zynde met onze ſchepen, tegen het Octroy, in de limiten der Ooſtindiſche Maatſchappy, ons zelven, onze ſchepen, laading, en al wat daar toe zoude mogen hooren, volgens dat Octroy, verbeurt hadden; gelyk zy ook aanſtonts tegen onzen wil en dank het alles in bezit namen, en eenige van ons volk, tegen alle reden en billikheyd, in bewaaring ſtelden, en de andere tot gemeene, veragte en ſwaare werken gebruykten. Die nogtans veel beter noodig hadden, dat men hun in een gaſthuys gebragt en wel gekoeſtert had, om dus de verloore kragten en gezontheyd wederom te konnen bekomen, als dat ze zoo ombarmhartig van hunne broeders gehandelt wierden.

De ſchepen worden verbeurt verklaart, en de manſchap in bewaaring geſtelt.

Niemant, geloove ik, zal willen twyfelen, of onze Opperhoofden ſtelden (na hun vermogen) wel alle bedenkelyke middelen in het werk, om dit groot onheyl en deze kwaade behandeling af te weeren en voor te komen; ſekerlyk deden zy hun beſt, en toonden zoo klaar als den dag, dat men ons het grootſte onregt en geweld aan deed, dat oyt Chriſtenen van Chriſtenen, en Hollanders van Hollanders zouden konnen verwagten. Zy zeyden, dat zy niet met opzet en voorbedagten

De redenen, die zy hier tegen inbrengen, werken niets uyt.

Digitized by Google

raade in de limiten der Ed: Maatſchappy gekomen waaren, om de zelve te verkorten door het dryven van verbodene koopmanſchap, in welk geval zy met recht verdient zouden hebben aldus, ja nog ſtrenger gehandelt te worden: maar dat zy van hunne Heeren en Meeſters, de Bewinthebberen der Nederlandſche Weſtindiſche Maatſchappy, naar vreemde en onbekende Geweſten afgezonden zynde, zoo ongelukkig geweeſt waaren, dat ze door hunne ongemakken en nooddruftigheden, ja door een naauwlyks te ontworſtelen noodlot gedwongen waaren, zoo ze lyf en leven wilden behouden, in deze ſtreeken te komen, om by hunne Landsgenooten, als die hun het naaſte waaren, zich te bergen; niet twyfelende of ze zouden door dezelve, van al het geen hun ontbrak mildelyk voorzien en uyt een chriſtelyk medelyden geholpen worden. Maar ſchoon dat zy vertoonden, dat ze Nederlanders waaren, uyt Nederland afgezonden, en door alle ſoort van droevige ongemakken byna om hals geraakt, ja dat men met geen vreemde zoo had gehandelt; het kon echter in het minſte hier niet helpen; daar men, ten onzen opzigte, een hart als ſteen en alle menſchelykheyd ſcheen uytgetogen te hebben, en alleenlyk den laſt en bevelen volgde. Zoo dat wy, indien we reden van klagten meenden te hebben, ons regt in Holland zouden moeten vervolgen, daar ons de weg van Juſtitie alleen open ſtond. Ja wy mogten het nog wel voor een groot bewys van hunne medogentheyd t'onswaarts aannemen, dat men ons met de eerſte vloot, die binnen twee maanden de reyze ſtond te ondernemen, naar het vaderland zoude zenden.

Ziet daar, myn Lezer, hoe wy van onzen togt, na zoo veel bittere ongemakken, en uytgeſtaane groote gevaaren, van de zee, honger, kommer, ziektens en Wilde menſchen, in de haven, daar wy dagten behouden te wezen, ſchipbreuk leden.

Ik vond hier te Batavia, tot myn groot geluk, lieden die my groote vriendſchap bewezen; ja die niets ſpaarden om my goed te doen en te helpen; ook is het aan hunne onderrigtingen, dat ik het voornaamſte, het gene ik aanſtonts wegens Java en Batavia zal verhaalen, verſchuldigt ben.

Java,

Digitized by Google

Java, de voornaamſte Parel aan de kroon der Nederlandſche Ooſtindiſche Maatſchappye, is een Eyland ruym hondert veertig mylen lang, en tuſſchen de twintig en dertig mylen breed, ryk van groene welige bosſchaadjen en vrugtbaare heuvelen en valeyen, leggende op de lengte van 124 en 127 graaden; ontrent 6 graaden Bezuyden de Linie. Het heeft regt tegen over zich het groot eyland Sumatra, waar van het door de Straat van Sunda afgeſcheyden wort. Ten Noorden legt Borneo. Ten Ooſten heeft het Bali, met de engte van Balamboang, en ten Zuyden den grooten Oceaan. *Beſchryving van Java.*

Dit Eyland ontleent zyn naam van zeker graan, Java genoemt, dat als geerſt ſmaakt, en hier zeer veel plagt te vallen, waarom de vreemdelingen, die het in menigte quamen athaalen, na het zelve het Eyland dien naam gegeven hebben.

Daar op bevinden zich thans, om van de mindere Vorſten niet te ſpreken, vyf byzondere heerſchappyen, die van den anderen als niet athangen, en over hunne landen Souvereyn regeren. Deze zyn de Soeſoehoenan of Keyzer van Java, de koning van Bantam, de princen van Tsjeribon, de vorſt van Balamboang, en de Ooſtindiſche Maatſchappy. Maar in oude tyden was het in zeer veele en kleene koninkryken verdeelt; alzoo toen yder ſtadt, die maar van eenig belang was, eenen byzonderen vorſt had, die dezelve beſtierde. *Javaanſche Mogenheden.*

Onder deze Heerſchappyen plagt het keyzerryk van Mataran of Java het magtigſte te wezen; dat in 't jaar 1406. zyn eerſte begin heeft gekregen door eenen Siroeboed, een man van ſlegte afkomſt, die ſtamvader van de volgende Keyzers is. En matigden die Keyzers zich het oppergebied over de andere vorſten niet zelden aan, dewelke zy nogtans dikwerf niet wilden gehoorſaamen; maar zedert dat de Hollanders zich op Java hebben neergezet, en aldaar meeſters van Jakkatra en andere ryken geworden zyn, zyn zy die Keyzers zoodanig boven het hooft gegroeyt, dat ze zelfs onlangs de magt hebben gehad om een keyzer, die tegen hunnen zin op den troon gekomen was, te weeren, en eenen anderen, de Maatſchappy meer toegedaan, in zyne plaats te ſtellen. Waar uyt men ligt zien kan, dat de E. Maatſchappye in magt en vermogen alle Javaanſche vorſten verre overtreft. *Waar onder de Maatſchappy de magtigſte is.*

Digitized by Google

Magt. Naar eene naaukeurige opzameling heeft men ondervonden dat 'er op dit eyland Java gevonden worden by de veertig voornaame Steden, onder welke de keyzerlyke hooftſtadt Mataran, Bantam en voornamelyk Batavia de voornaamſte zyn; nevens wel vier en een half duyzend Dorpen, in welke wel eenige milioenen zielen konnen gevonden worden.

Vrugtbaarheyd. De lucht van Java is zoo matig, fris en gezond als ergens in Indiën, en de Ooſte en Weſte winden waayen aldaar het gantſche jaar door, met den gemeenen land- en zeewind. Ook is deze getempertheyd der lucht oorzaak van een groote vrugtbaarheyd, en voortteelinge aller dingen; zoo dat 'er weynige rykeu gevonden worden, die niet gewillig voor den rykdom van dit geweſt zullen wyken, want nergens word 'er meer vee en gevogelte van allerley ſlag en aard, zee- en rivier-viſch, en 't geene Godt verder tot onderhoud der menſchen heeft geſchapen, als in en ontrent dit eyland gevonden.

En waaren van Java. Het levert veele ſchoone Waaren en Koopmanſchappen uyt, waar onder de voornaamſte zyn, ryſt, cardamom, zuyker, zout, indigo, kattoen, kattoene gaaren, vogelneſtjes, en voornamentlyk Peper, die den voornaamſten handel van Bantam maakt, en aldaar ook welig groeit. Deze vrugt waſt aan teere en kronkelige rankjes, die vol knoppen zyn, en by boomen of ſtaaken geplant worden, tegen dewelke zy opklimmen en waarom ze zich, als de turkze boontjes in ons land, heen ſlingeren.

Peper. Aan de ſteelen van deze ſwakke rankjes, groeit de peper by bosjes of riſtjes in zulk eenen overvloed, en zoo digt op een, dat men naauwlyks magtig is de bladeren te onderſcheyden. Deze bladeren, die uyt de knopjes der ranken voortſchieten, zyn donkergroen, en die des kaneelbooms niet ongelyk, wyl 'er ribben in de lengte doorloopen, en zy byna een hand breed van vooren ſpitsagtig zyn, en aan de linkerzyde bezet met groene rimpels; zy laaten geknaauwt zynde eenen brand en groote hitte op de tong. Na deze bladeren komen de ſteeltjes met pluysjes te voorſchyn, waar aan de bezien groeyen by na op zulk een wyze als de aalbezien; maar de troſſen zyn veel langer. Wanneer de vrugt begint te rypen, krygt ze eene ſwartagtige verwe, en wort in November ingezamelt, groen af-

Digitized by Google

afgeplukt en op matten in de zon gedroogt, waar door ze ſwart word. Dit gewas brengt altyd binnen 't jaar zyne vrugten voort, en valt in vrugtbaare en vogtige gronden 't beſte.

Verder verſchaft dit Eyland eenen overvloed van viervoetige dieren, viſſchen en vogelen, waar onder de oſſen, koebeeſten, ſchapen en ſchoone paarden de minſte niet en zyn: ook voeden de groote wilderniſſen en boſſchen veel wild gedierte, Rhinoceroſſen en booze ſtoute Tygers, dieren die aan dit Eyland eygen zyn, en die geene ſwaarigheyd maaken van een gewapenden troep menſchen aan te randen. In de wateren houden zich ook veel krokodillen op. *Dieren.*

Van de Javanen kan men, gelyk van de andere Indiſche volkeren, meer kwaade als goede hoedanigheden optellen. Zy beroemen zich van de Chineezen geſprooten te zyn, die in burgerlyke oorlogen, door een magtiger vyand ten lande uytgeworpen, zich na veel zukkelen op dit eyland, om deszelfs vrugtbaarheyds wille, hebben neergezet. Schoon op dit zeggen niet veel ſtaat te maaken is, moet men egter aanmerken, dat den Afgodendienſt, die diep landwaarts in nog gepleegt word, met die der Chineezen zeer veel overeenkomſt heeft; ik zegge diep landwaarts in, want in de landen die digter aan zee leggen, heeft het Mahumetisdom, gelyk in het grootſte gedeelte der andere Indiſche landen, zoodanig zedert drie hondert jaaren de overhand bekomen, dat zy alle de wetten des Alkorans met een diepe eerbiedigheyd gehoorzaamen; den Sabbath op een plegtige wyze Vrydags vieren, zich laaten Beſnyden, van ſwynenvleeſch een grooten afkeer hebben en hunne tempelen een Godlyke agting toe dragen, daar zy niet, voor zich gewaſſchen te hebben, in zullen komen, en geenen onbeſneden in laaten treden; doch komen 'er die tegen hun wil en dank in, zoo weten zy altyd middel om dezelve heymelyk van kant te helpen, daar veele droevige voorbeelden van voor handen zyn. Zy trekken ook dikwils met groote meenigte naar Mecka om vergevinge hunner zonden, en dat bekhaaglyk is, zy zyn met hunne Mahumetiſche gevoelens zoo ingenomen, dat 'er zelden tot het Chriſtendom worden overgehaalt. *Der Javanen afkomſt, en Godsdienſt.*

Digitized by Google

Geſtalte. Wat der Javanen geſtalte aangaat, zy zyn vaalbruyn van verwe, en daar in niet veel van den Amboinees verſchillende, breed van aangezigt, hoog en uytpuylende van kaaken, platagtig van neus, met groote ronde oogen en uytpuylende oogeleeden, maatig van lengte en eer mager dan vet, grof van beenderen en ſpieren, en wat gedrongen van leeden. Hun hoofthair is dik en ſwart, daar zy groote hovaardy in ſtellen, en 't welk zy met Calappus-olie beſtryken, en veeltyds met allerley geurige bloemen opçieren, en zeer lang laaten waſſchen. Ook hebben zy een manier, die den Amboineezen ook eygen is, dat zy den baard, zoo ras die begint uyt te botten, met kleene tangetjes uytrukken, waar door zy altyd glad van kin en kaaken zyn, dat zy voor geen gering çieraad houden.

Kleeding der Mannen. Om zich te kleeden behoeft een Javaan zoo veel geld niet te beſteden, als een Franſch hoveling; wyl zy zoo edele als onedele, met het bovenlyf geheel naakt gaan, en gemeenlyk maar een katoene kleedje, wit of ros van grond, en ſwart van bloem, twee of driemaal om het benedenlyf heen ſlaan, dat hen niet verder als tot aan de kniën komt, en welker twee uyterſte eyndens van vooren wat langer neerwaarts hangen, dat niet onaardig ſtaat. Die van wat meer ſtaat zyn, dragen dusdanig een kleedje wel van zyde; die weer van grooter vermogen zyn, gebruyken een kort bovenkleed, of ſlaan ook wel een geſchildert kleedje over den regter arm en ſchouder, dat van daar ſchuynswyze met een keer het onderlyf voor een gedeelte bedekt, en even als een ſluyer onder den regter arm afhangt; zoo dat men de Javanen naauwlyks uyt hunne vrouwen zoude konnen onderſcheyden, indien de tulband op hun hoofd, en de kris op de regter zyde, daar geen ander denkbeeld van gaven. De kriſſen van de grooten zyn zeer fraay, en is 't geveſt gemeenlyk van goud met geſteente ingelegt. De tulband is een doek, die kranswyze rondom 't voor- en agterhoofd gaat, en dus het bovenſte gedeelte van 't hoofd onbedekt laat. De Grooten of welker jaaren hoog geſtegen zyn, dekken hun hoofd met een wit mutsje van 't fynſte lynwaad, dat ontrent een paar vingeren hoog is, boven met een goud knopje

en

Digitized by Google

en als een kalotje wort opgezet. Kouſſen en ſchoenen zyn by hun van geen gebruyk, maar van ringen met koſtelyk geſteente zyn zy groote liefhebbers, die zy aan alle vingeren, zonder onderſcheyd, in grooten getale, ſteeken.

Dragt der vrouwen.

De dragt der vrouwen is, gelyk die der mannen, van geen groot beſlag of waardye; beſtaande in een kleedje, dat zy onder de armen door, over de borſten eenige keeren ſlingeren, 't welk pas de knien bedekt, en aardig afhangt; waar door het opperſte des rugs, de ſchouders en de armen t'eenemaal naakt zyn. Verder is het hooft ongedekt en de voeten ongeſchoeit. De vrouwen, die veel vermogen hebben, ſchikken zich wel wat beter op; doch zy hebben altemaal de mislyke gewoonte van haar ſwart hayr, dat van de kalappus olie glimpt, met een knoop als een verwarden bos op het hooft te koppelen, zoo dat 'er gemeenlyk nog een gedeelte agter afhangt, dat gantſch geen fraaye vertooning maakt. Hier toe beſmeeren zy haar aangezigt en lichaam heel dik met een ſmeerzel van curcuma, ſpeceryen en kalappusolie, dat gevoegt by hunne platte neuzen en bruyn vel, ſchoon zy zich dagelyks waſſchen, haar voor den Hollander niet heel aanvallig maakt.

Aart en Zeden der Javanen.

Uyt den ingebooren aard, zyn de Javaanen roekeloos, ſtout, bedrieglyk, gierig, diefagtig, trouwloos, moordaadig, als die yemant zonder onderſcheyd om een gering loon zouden doodſlaan, wreed, haaſtig geraakt en dan onverzoenlyk, zoo dat zy den geenen, die hun beledigt altyd zullen tragten van kant te helpen, 't zy in 't openbaar met 't geweer, of in 't heymelyk door vergift, daar zy meeſterlyk mede weten om te gaan, en 't geene meenigen roekeloozen Hollander voor zynen ſterfdag heeft doen omkomen. In den oorlog ſpaaren zy geene gevangenen, maar offeren dezelve altemaal aan hunne bloeddorſtigheyd op. Worden zy met den anderen handgemeen, zoo zal 'er noyt meer als een levendig van de plaats keeren. Om hunne bloeddorſtigheyd en razernye meer aan te zetten, ſwelgen zy dikwils een brok Amfioen in, waar door zy zoo verre buyten alle paalen der reeden vervoert worden, dat zy man, vrouw, kinderen en al wat hen ontmoet ter neerſtooten; tegen gevelde pieken inloopen, of zich zelfs afmaaken; welke rampzalige ge-

Digitized by Google

gevallen dikwils op Batavia gebeuren. Maar zoo men deze Amokſpeelders levendig kan grypen, worden dezelve te Batavia met de uyterſte ſtraffe, anderen ten ſpiegel, geſtraft.

Hunne Wapenen.

De Javanen zyn groote liefhebbers van ſchoone paarden en fraaye wapenen, zoo dat men die geenen, die maar eenigzins van vermogen zyn, altyd wel voorzien vind, zoo van grof geſchut, ſnaphaanen en musketten, daar zy zoo wel niet als een Hollander op afgeregt zyn, als van kriſſen, ſabels, ſpieſſen, ſchilden en aſſagayen, die konſtig met goud en zilver ingelegt, en dikwils met een doodlyk vergift beſtreken zyn. Hier by gebruyken zy nog ſpatten, waar uyt zy vergiftige pyltjens blaazen, 't geen zy van de Macaſſaaren geleert hebben. Deze pyltjes zyn een voet lang, gemaakt van Bamboesriet, en in vergift gedoopt, daar zy op eenen afſtand van vyftig voet hun wit mede zullen treffen. En dit vergift is zoo kragtig, dat de getroffene, al ſchoon hy al menſchendrek inſwelgt, gemeenlyk van het leven eerlang berooft word.

Oorlogen.

Schoon zy deze wapenen gebruyken ten oorloge, mag men hen egter meer voor bloode als voor dappere houden. Want in een veldſlag zullen zy aanſtonts de vlugt nemen, indien het veld open is, maar worden ze van den vyand omcingelt, zoo ſtaan ze pal, weten van geen ſwigten, maar loopen als wanhoopige menſchen, ſchuymbekkende van raſernye op pieken, ſabels en musketten in, om zich dus eenen weg tot ontkoming te baanen, en ſtaan hunnen Overſten dapper by. Van moeskoppen en op party uyt te loopen zyn zy groote liefhebbers. Zy houden ook in den oorlog vlytig wagt op hunne ſtraaten, markten, wallen en veſtingen, zoo dat het niet mogelyk is hen, zonder zelfs gevaar te loopen, te verraſchen.

Onderdanigheyd der mindere aan de meerdere.

De Princen en Grooten voeren eenen hoogen ſtaat, en gaan noyt uyt of zy zyn verſelt met een grooten ſtoet krygsluyden, en langen treyn van ſlaavinnen of byzitten en knegten, die elk 't een of het ander van myn heers toeſtel te dragen hebben. De minder is ontrent den meerderen, en dus ook de groote Princen omtrent den Keyzer, zeer ſlaafs. Zy zullen niet dan al hurkende den vermogenden naderen, en aandagtig luyſteren naar

Digitized by Google

naar den laſt, die hun gegeven word, die zy dan ſpoedig uytvoeren, in het weggaan alleenlyk zeggende *kaboeloo ſampejan*, zoo veel betekenende als ſlaaf onder uwe voeten. Ook durven zy niet ten eerſten den uytſlag hunner verrigtingen zeggen, maar gaan om eenen hoek onder zyn oog zitten, daar zy zoo lang wagten, tot hy hun belaſt. opening van hunne zaaken te geven. En in der daad zoo moeten de Javanen ook behandelt worden, als men 'er wel van wil gedient wezen, want geeft men hen de vinger zoo trekken zy, gelyk het ſpreekwoord zegt, aanſtonts de heele hand naar zich, en daar is niets met hun te doen; 't welk de Hollanders heel wel ontrent hunne Javaanſche ſlaaven, weten in agt te nemen, en 'er aanſtonts den rotting over heen leggen, dat hen braaf doet oppaſſen.

XI. HOOFDSTUK.

Kort verhaal van de beginzelen der Nederlandze Vaart op Indiën, en van 't opregten der Ooſtindiſche Maatſchappy, die in korte jaaren zeer magtig word. Rampen den Hollanders in 't begin te Bantam overkomen. Koen tragt te Jakkatra een ſterkte te bouwen. De Bantammer zockt ze aldaar om hals te brengen. De Logie te Japare wort afgeloopen, dat de Hollanders wreeken. De Engelſche nemen een Hollands ſchip. Staat van onze ſterkte. De werken der Engelſchen en Javanen verbrand. Koen ſlaat met de Engelſche vloot. En zeylt naar Amboina. Van den Broek maakt vrede met den koning van Jakkatra. Trouwloosheyd des konings. De Hollanders beſluyten de Sterkte over te geven. De koning van Jakkatra wort door die van Bantam uyt zyn ryk gezet. Waar op de Hollanders moet grypen, en de Javaanze vaſtig-

Digitized by Google

heden verbranden. Koen komt met een Vloot tot ontzet. Neemt Jakkatra in, en bouwt de ſtadt Batavia.

Voornemen des Schryvers.

NAar dat ik dus in zoo kleen begrip, als 't my doenlyk was, den Lezer een denkbeeld van de Javanen, en hunne zeden en gewoontens gegeven heb, zal ik, eer ik tot eene byzondere beſchryvinge van Batavia overga, kortelyk en na waarheyd verhaalen, hoe de Neêrlanders eerſt op Java en in de Indiën gekomen zyn; wat beginzel hunne Ooſtindiſche Maatſchappy gehad heeft, en met wat rampen zy geworſtelt hebben, eer zy meeſters van Jakatra wierden, en wat zy verder aldaar, na zich gegrontveſt te hebben, tot nu toe verrigt hebben.

Wie der Hollanders den eerſten tocht naar Indiën ondernomen hebben.

In 't jaar 1595. ruſtte een gezelſchap van Amſterdamſche Koopluyden, de Maatſchappy van verre genaamt, een vloot van vier ſchepen toe, door aanraden van Cornelis Houtman, die langen tyd in dienſt der Portugeezen in Ooſtindiën geweeſt hebbende, eyndelyk in handen den Turken yerviel: waar uyt hem deze Koopluyden, alzoo hy onmagtig was zyn eygen losgeld op te brengen, verloſtten, onder voorwaarde, dat hy tot erkentenisſe alle de geheymen en voordeelen des Ooſterſchen handels zoude openbaaren. Dit deed hy: en zy, door de hoop dier groote winſten verlokt, zonden hem met die vier ſchepen, langs den gemeenen weg der Spanjaarden en Portugeezen, derwaarts.

Die Vloot ſtaat veel uyt,

Onder veele ongemakken, zoo van ziekte onder de Linie, als gevaar van woeſte volkeren daar zy zich by ververſchten, raakten zy te Bantam op de reede. De Bantamers, opgeruyt door 't groot geld der Portugeezen, die voorzagen, dat deze kleene vloot, wanneer ze maar eenigzins gelukkig was, door veele grootere ſtont gevolgt te worden, handelden trouwloos met de Hollanders; zy ſloten wel een verbond met Houtman, en kogten veele zyner Waaren; maar de betalinge die in Peper moeſt geſchieden wilde niet volgen. Houtman ſtelde den Bantamſchen Landvoogt met eene Hollandze ſtoutmoedigheyd deze trouwloosheyd voor oogen, dat eenen verkeerden uytſlag had, alzoo die hem eerlang met zeven van zyn volk ge-

Digitized by Google

gevangen nam, die eyndelyk na lange ſtribbeling voor 2000 ryksdaalders geloſt wierden. Van Bantam raakten zy voor Cidayo omtrent de ſtadt Toeban ten anker, daar 't ſchip Amſterdam, en de Pinas 't Duytken door zes Tinggangs vol Javanen liſtiglyk overvallen wierden, die zy kloekmoedig ten ſchepen uytdreeven, en 'er wel 150 van doodſloegen, met verlies van twaalf Hollanders, waar onder de Commies en Schipper van Amſterdam. Van daar raakten zy aan 't eyland Madura, daar zy even ſchelmagtig als voor Toeban behandelt wierden; zoo dat ze, ziende dat 'er by deze trouwlooze volkeren met ſwakke ſchepen en geringe manſchap niet te doen viel, weder naar het Vaderland zeylden; daar zy met drie ſchepen den 14den Auguſti 1597. aanquamen, wel eenige Indiſche Waaren medebrengende, doch die in plaats van groote voordeelen aan te geven, op verre na de onkoſten der uytruſting niet konden goedmaaken.

en brengt geene winſten op.

Schoon deze vloot mindere voordeelen als men verwagt had mede bragt, aarzelden echter de Reeders in hunnen toeleg niet, maar ſloegen de handen met andere Amſterdamſche Kooplieden, die diergelyk eenen toeleg hadden, zamen, en bragten het volgende jaar agt weerbaare ſchepen in zee onder den Admiraal Jacob Cornelisz van Neck; deze wierd op Bantam beter ontfangen, zoo dat hy eerlang met drie volladen ſchepen t'huyswaart keerde, laatende zynen Viceadmiraal Wybrand van Warwyk met de vyf overige in Indiën, die 't ongeluk had, dat 'er veertig van zyn volk op Arosbaja ſchelmagtig gevangen genomen wierden, en wanneer hy dezelve met geweld wilde loſſen, ſloegen hem de Javanen nog vyfentwintig man af. Hy quam in 't leſt van 't jaar 1600. weer t'huys.

Een tweede Vloot ſtaagt beter.

In Zeeland, te Rotterdam en elders bragten ondertuſſchen andere Koopluyden, brandende van yvervuur om deel aan deze groote zaaken te hebben, ook vlooten in zee, en zonden die naar Ooſtindiën: terwyl de Maatſchappy van verre mede ſterk het begonnen werk voortzettede. Deze vlooten breydden hunnen handel niet alleen uyt in Java, Sumatra, Malakka, de Moluccos, Banda, Ceylon, ja zelfs in China, maar verooverden ook ſomtyds een ryk Portugeeſch Galjoen of Karaak

Waar op veele byzondere Maatſchappyen ook ſchepen derwaarts zenden.

Digitized by Google

en quamen ten meeſtendeele ryk gelaaden in 't Vaderland te rug.

Die tot een lichaam gebragt werden.

Maar dewyl deze byzondere Maatſchappyen den anderen veel afbreuk deden; wanneer de ſchepen op een en dezelve kuſt komende, door t'elkens hooger te bieden, de Waaren tegen den anderen opjoegen, om dus eerder hunne lading te krygen; of wanneer zy in 't Vaderland de goederen voor minderen prys verkogten, om dezelve te raſſer kwyt te raaken; en dat zy dus met verdeelde magten den Spanjaarden niet konden 't hooft bieden, waar door eyndelyk hunner aller onvermydelyke ondergang wiert te gemoet gezien. Zoo hebben dan de algemeene Staaten ten meeſten nutte beſloten deze verſcheyde leeden tot een lichaam te brengen; gelyk zy ook, na veel onderhandelingen met de Bewinthebbers dier kleene gemeenſchappen, en na groote moeyte om tot een beſluyt te komen, die magten gelukkig in een ſmolten.

Punten van deze algemeene Ooſtindiſche Maatſchappye.

Men beſloot dan, tot een begin van deze algemeene Maatſchappye, een ſchat van zesenzestig hondert duyzend guldens by inſchryving te ligten; waar in Amſterdam de helft, Zeeland een vierde, Delft en Rotterdam, Hoorn en Enkhuyzen elk een zestiende part zouden opbrengen. t'Hans kregen zy ook Octroy voor eenentwintig jaaren, ingaande met den 20ſten Maart des jaars 1602. Waar by buyten andere groote voordeelen haar wiert toegeſtaan; dat niemant buyten deze Maatſchappy binnen dien tyd hooger dan de Kaap de Goede Hoope, en de Straat Magellanes zoude mogen vaaren. Hier op was de toeloop, om deel in deze algemeene Geoctroyeerde Ooſtindiſche Maatſchappye te hebben, zoo groot, dat binnen korte weeken die zesenzestig tonnen ſchats by een gebragt wierden, dewyl deze uyt hoop van groote winſten, geene uyt liefde voor 't gemeene beſt als voortgedreven wierden. Wordende die voor vyf duyzend guldens inſchreef den naam van Hooft-deelgenoot en die voor mindere ſomme vaſtſtond, den naam van Deelgenoot gegeven, uyt welke Hooft-deelgenooten de Bewindhebbers moeſten gekoren worden.

Die in korte jaaren zeer magtig word.

Deze Bewindhebbers wierden, volgens het 25ſte Artikel van het voorſz Octroy, ten getale van zestig vaſtgeſtelt; waar van 'er twintig

tig te Amsterdam, twaalf in Zeeland, zeven tot Delft, zeven tot Rotterdam, zeven tot Hoorn, en zeven tot Enkhuyzen, het deel der daar ingelegde hoofdsomme zouden bestieren: dat deze wakkere mannen met zoo veel yver en dapperheyd hebben uytgevoert; dat deze zesenzestig tonnen gouds binnen den tyd van zes jaaren, behalven de gedaane uytdeelingen uyt de ingekomene winsten tot drie honderd tonnen gouds vermeerdert waaren.

Uyt deze Bewindhebberen moest 's jaars eens of tweemaal een hooftvergadering bestaande uyt zeventien Leden, gehouden worden, die de swaarste zaaken zouden waarnemen en doen uytvoeren, waar in Amsterdam agt, Zeeland vier, Delft, Rotterdam, Hoorn en Enkhuyzen elk een Lit zouden zenden, en de zeventiende plaats zou by een Lid uyt Zeeland, de Maaze of Noordholland bekleed worden.

Op deze wyze is dit heerlyk en voor Nederland zoo nuttig lichaam gevestigt, en t'elkens in zyne voorregten met nieuwe vergunningen door de Staaten edelmoedig gehandhaaft; waar door derzelver ontzaglykheyd en magt tot zulk een toppunt is geklommen, dat ze meester van veele overmagtige Ryken en Landen geworden is, waar onder voornamentlyk uytblinken de Molukkos, Banda, een groot deel van Java en Coromandel, Ceylon, Malakka, Macassar, enz. Zoo dat Koningen en Vorsten het voor eere rekenen hunne kroonen uyt haare hand te ontfangen. Maar dewyl het ons te wyd van ons oogwit zoude vervoeren, indien wy ons verder in dit groote Staatsgebouw wilden inlaaten, en verhaalen hoe het zich in 't bemagtigen dier ryken heeft toegedragen, zoo zullen wy hier van afstappen, en, gelyk in 't begin van dit Hoofdstuk gezegt is, ons met de zaaken van Java alleen ophouden.

En meester van veele Landen.

Met het opregten der Maatschappye hadden de onze nu al Bedienden in Bantam, die daar woonende den handel waarnamen; en in 't volgende jaar wiert hun een erf van den koning vergunt, om 'er ter bewaaringe hunner goederen een steenen huys te bouwen; gelyk zy ook op Greffic en Japara hunne Logien hadden. Maar zy leden zulke onverdraaglyke kwellingen en geweldenaaryen van den Bantammer, dat zy besloten zich elders op Java neer te zetten; gelyk zy ook in 't jaar 1610. en

Op Bantam staan de Hollanders in 't begin veel ramp uyt.

Digitized by Google

En zetten zich ook op Jakkatra.

1611. met Wisia Garama, koning van Jakkatra, een verbond aangongen, en aldaar aan de zeekant Beooften de Rivier een wooning, Nassauw genaamt, bouwden. Zoo dat de Handel nu zoo wel tot Jakkatra als tot Bantam zynen gang ging; waar tegen de Pangerang Raya de Mengala, eerste Minister van den minderjaarigen koning van Bantam, ziende dat hier door Jakkatra aanwiesch, en zyne Stadt afnam, alles in 't werk stelde, om de onzen weer geheel naar Bantam te brengen, maar te vergeefs.

Daar Koen een Sterkte tragt te bouwen.

Ondertusschen kreeg Jan Pietersz Koen, die de zaaken op Java bestierde, in 't jaar 1618. bevel uyt 't Vaderland, dat hy het opperbestier der zaaken uyt handen van Laurens Reäal, die in de Moluccos was, had over te nemen, en na een bekwame plaats moest omzien, die ter algemeene vergaderplaats zou konnen strekken, en daar men in veyligheyd de goederen, uyt 't Vaderland komende, kon ontfangen en de retouren afschepen. Hier om trad hy met koning Garama in onderhandeling, om van hem ontrent Ontong Java, daar de Tangerangze rivier in zee stort, een stuk lands te koopen en aldaar een Sterkte te timmeren.

Dat de Javanen met wydige oogen aanzien.

De koning vreezende den haat der nabuurige Vorsten, gaf hier van kennis aan den Bantammer, en paayde Koen ondertusschen met ydele hoop. Die van Bantam en andere Javanen overwegende, hoe de Hollanders, Engelschen en Franschen dagelyks met grooter magt in de Indiën kwamen, en denkende aan de oude en bekende voorzegging, *dat 'er van verre een volk zou komen, wit van verwe, met kattenoogen, rood hayr en groote neuzen, en van top tot teen gekleed, dat hunne landen zoude innemen en bezitten*; besloten deze vreemdelingen in dwang te houden, dezelve tegen den anderen op te hitzen, en voor eerst de Hollanders op Jakkatra en elders om hals te brengen, dwingende den koning van Jakkatra, om dit toe te stemmen, en zyne hulpe tot dit gruwelstuk te leenen.

De Bantamze Pangerang zoekt de Hollanders op Jakkatra te vermoorden.

De looze Bantamsche Pangerang, om zyne stadt met deze moord niet te besmetten, en des noods zich te verschoonen, waarschouwde quanswys den Generaal Koen, dat de Engelschen iets tegen hem voorhadden, die zich daar op naar Jakkatra liet over-

Digitized by Google

overvoeren. Terwyl was tot uytvoerder van den moord verkoren Gabang, des Pangerangs broeder, een arglistige schelm, die zich ontrent Jakkatra eerst met jagen wat onthielt, en daar na den Generaal verzogt te spreken, die zich dan den 20sten Augusti 1618. naar 't kleen eyland, t'hans Vader Smit genoemt, daar Gabang was, met het Jagt kleen Hollandia liet overvoeren. Hier spraken zy te zamen, en wanneer Koen vertrok volgde hem Gabang sterk 300 man, in Inlands vaartuyg agter na, onder voorwendzel, dat de koning van Jakkatra hem ontboden had: zeggende, onder anderen, nu zal ik ook uw huys gaan bezien, gelyk hy ook 's avonts laat voor de poort der wooning Nassauw kwam, versteld met den broeder van den koning van Jakkatra, veele Javaanze Edelen en wel 500 man. De Generaal over dit ontydig bezoek bekommert, alzoo hy meer als 600000 guldens aan geld en goederen aldaar had, belaste den Opperkoopman Pieter de Carpentier zich met al de soldaaten, ten getale van 50 gewaapent, en met brandende lonten voorzien, op de galdery van 't nieuwe huys te plaatzen. Toen liet hy den Javaan met zyn gezelschap in, die, de wooning van boven in 't ronde zoo wel bezet ziende, niets ondernam, maar vol van spyt en schaamte vertrok. *Wolke aanslag misluckt.*

's Anderendaags kwam de koning van Jakkatra den Generaal bezoeken, en gaf voor dat hy zyn volk met Gabang alleen had mede gezonden, op dat zy hem zouden helpen, indien de Bantammer iets quaads voor had gehad; daar Koen, die door dat masker van valsheyd heen zag, hem wel voor bedankte, maar evenwel zich op zyn hoede hielt, schepende in de agt schepen die daar ter reede lagen, schoon ze niet al te wel voorzien waaren, al het geld met de voornaamste koopmanschappen. En wyl hy niet besluyten kon deze Handelplaats, met swaare kosten gebouwt, te verlaaten, liet hy de wooningen van Bamboezen, te na aan de zelve opgeregt, afbreken, om ze dus voor 't brandstigten en overvallen te bevryden. Want hy had nu al bespeurt, dat ook de Soesoehoenan, en alle de andere Prinsen van Java, om die nog niet begonne Sterkte, zyne vyanden geworden waaren, en dat de Engelschen ook van 't verraad kennis gehad hadden. *Koens voorzorge.*

Tans

Digitized by Google

De Hollandze Logie op Japara word afgeloopen.

Tans kwam van Japara ook de bittere tyding overvliegen, dat aldaar uyt laſt van den Soeſoehoenan de Logie afgeloopen, 't volk vermoord of gevankelyk weggevoert, en de goederen, 20000 ryksdaalders waardig, geroofd waaren. Dit gaf Koen vaſter verzekering van het moorddaadig voornemen der Vorſten, en deed hem beſluyten om de Wooning in ſtilte te verſterken; daar de Engelſchen, die nu met den Koning, veel zaaken ſmeedden, hem ook toe noodzaakten. Waarom men de handen met zoo grooten yver aan 't werk ſloeg, dat voor het midden van September twaalf ſtukken geſchuts op de eerſte punt geplant ſtonden, tot geene geringe verbaazinge der Javanen, die den Generaal te vergeefs, door veele aanbiedingen, zogten uyt te lokken. Ook kwam de koning van Jakkatra zelve met veel ſtoet het werk bezigtigen; vraagende waar deze veranderinge en dit miſtrouwen van daan kwam, daar over hem Koen zoo veele voldoende redenen gaf, dat hy genoegen ſcheen te nemen; laatende evenwel de Chineezen en Javanen verbieden de onze meer te dienen, waar door het werk wat ſlapte. Daar en tegen liet hy zyne Stadt met een ſteene muur omringen, als uyt vrees voor den Mataran; tot welk werk hem Koen 1000 realen leende en 200 ſchonk, om dus dien koning de maat vol te meten.

Waar op de onze te Jakkatra zich verſterken.

De Hollanders verbranden tot wraake Japare.

Omtrent dezen tyd kreeg de Generaal tyding van Jambi, dat de oorzaak, waarom de onze aldaar ook niet door de Javanen vermoord waaren, was de vreeze dat de Portugeezen van Malakka met een ſcheepsvloot af zouden komen, waar tegen zy der Hollanderen hulpe van nooden zouden hebben. Maar aangenamer was het gerugt dat Cornelis Martenszoon met drie ſchepen den 28ſten October naar de Ooſterſche Landſchappen vertrokken, te Japara volgens bevel van den Generaal was aangeloopen, en aldaar met 160 man, tot wraake der vermoorde Hollanders, die ſtadt geheel in kolen en aſſche gelegt had, nevens tien jonken en veel kleender vaartuyg. Van waar hy naar Makaſſer, om diergelyke wraake te oeffenen, vertrokken was.

Dat de Javanen bevreeſt maakt.

Zoo groote blydſchap als dit den Hollander baarde, zoo veel grooter droetheyd verſtrekte 't die van Bantam en Jakkatra, vree-

Digitized by Google

vreezende, dat hunne verraderyen op gelyke wyze zouden gestraft worden; welken schrik een staartstarre, die zich eenige dagen in 't Ooſten zien liet, nog vermeerderde.

De Engelſchen heulen met de Javanen.

Maar de Engelſchen tot Bantam, bekomende op nieuw uyt Europa vyf ſchepen by de tien die zy reeds hadden, ſpraken dezelve een hart in 't lyf, ſweerende niet te zullen ruſten voor zy Koen levendig of dood bekomen hadden. Gelyk zy ook op een trouwlooze wyze den 15den December vermeeſterden het ſchip de Swarte Leeuw, komende van Patany met een laading ter waardye van honderd tweeënvyftig duyzend guldens, buyten den ryſt. Hier mede niet vergenoegt, zond de Admiraal Thomas Daal eenige ſchepen naar de Straat van Sunda om het ſchip de Engel, dat zy wiſten dat onder 't bewint van Pieter van den Broek, met een ſomme van 207794 guldens naar Suratte was afgevaardigt, aldaar waar te nemen; maar by een gelukkig ongeluk raakte het ſchip omtrent Javaas Ruygenhoek aan de grond, en wierd niet eer vlot, voor dat men op de tyding, dat de ſwarte Leeuw genomen was, het zelve aanſtonts te rug riep. Op diergelyken wyze ontkwam ook het ſchip de Zon, komende uyt Japan, de handen dier roofgierige Engelſchen.

Hunne ſtoute woorden.

Koen liet hier op den Engelſchen Admiraal na de reden van dit zyn doen vraagen, en te gelyk het ſchip en laading weder eyſſchen, maar Daal gaf, onder veel ſcheldwoorden, ronduyt ten antwoord, dat hy voornemens was al de gaande en komende ſchepen te nemen, en zelfs naar Jakkatra te komen, om alles te verdelgen.

De zaaken der onzen op Jakkatra zien er ſlegt uyt.

De koningen van Bantam en Jakkatra, door dit voorbeeld der Engelſchen en der zelver hulpe ſtouter geworden, ſtelden nu opentlyk hunne vyandſchap in 't werk; geene verbood de tot Bantam leggende Hollanders van niemant naar den mond der Straat Sunda te zenden, om de aankomende ſchepen van hunnen landaard te waarſchouwen; en die van Jakkatra wierpen eenige nieuwe Bolwerken tegen de onze op, en bragt behendig veel geſchut op dezelve, terwyl zyne gemagtigden nog dagelyks van een nieuw verbond handelden; om dus 't opmaaken eener begonne Kat te verhinderen, en voor te komen dat op dezelve geen geſchut tegen zyne Stadt geplant wierd. Dat evenwel zyn wyf voort-

Digitized by Google

voortgang had, doordien de zaaken geen uytſtel duldden. Stonden dus de zaaken te land in een bedroefden ſtaat, zeker die ter zee hadden geen beter aanzien, daar de ſchepen meeſt reddeloos aan 't Eyland, t'hans Onruſt genaamt, lagen, onder de ſobere beſcherming van eenig daar geplant geſchut, niet in ſtaat om den vyandlyken aanval, dien de Engelſchen dagelyks dreygden, af te keeren.

Nu kwam 'er den 22ſten te Jakkatra een gerugt, dat onze verſterkte Handelplaats den volgenden nacht door 7000 Javanen zoude beſprongen worden; waar door de Chineezen, en andere, die omtrent dezelve woonden, met zulk een ſchrik bevangen wierden, dat ze aanſtonts hunne huyzen verlieten en weg vlugtten. Schoon dit gerugt ydel was, zag men 's morgens dat de Engelſchen eenen ſchootvryen wal hadden opgetrokken, waar aan de Javanen nog onophoudelyk arbeydden; ook bemerkten de onze, dat ze van alle kanten beſloten waaren, en met werken en batteryen omringt, en dat de rivier met palen geſtopt was. Dit noodzaakte hen aanſtonts op de Kat, ſchoon niet half voltoyt, twee ſtukken te brengen.

De ſtaat der verſterkte Handelplaats.

Langs de Rivierkant, of de Weſtzyde der Sterkte, ſtont nu het nieuwe Huys Mauritius in volkomen ſtaat van tegenweer, aan welkers Noordeynde toen een punt wiert gemaakt, de Noordweſter-rivierpunt geheeten, pas twee voeten hoog opgetrokken, en wel in 't rond met planken tegen eenen aanval gevryigt, maar niet tegen een musketſchoot. De Gardyn van aarde aan de Noordzyde of zeekant had de hoogte van negen en de dikte van zeven voeten, maar zonder borſtweer. De Noordooſter-zeepunt was niet hooger, voorzien met een borſtweer van paliſſaden. Zuydwaards af na de Stadt toe, ſtende het oude huys Naſſauw voor een Gardyn. Behalven de Kat, die 't Zuydelykſte naar de Stadt ſtont, waaren nog opgeworpen twee Bolkwerkjes, aan een geknoopt met paliſſaden. Verder was de punt aan de Zuydweſt-zyde nog niet begonnen. Grof geſchut was 'er overvloedig, maar de weynige voorraad van buskruyd, zoo te ſcheep als te land, baarde groote bngeruſtheyd.

De Generaal Koen ziende dat dit werken der Engelſchen moeſt

belet

Digitized by Google

belet worden, zoo hy zyne eygene Sterkte wilde behouden, liet op den 23sten September dezelve verzoeken, dat zy dat werken wilden agterlaaten, die daar bars beſcheyd op gaven. Waar op hy aanſtonts, by eenen gunſtigen wind, de Engelſchen met geweld aantaſte, hunne werken, meeſt van oude kabeltouwen gemaakt, ſtormenderhand innam, en in ligterlaage vlamme zette: welke vlamme t'effens alle de daar omleggende verlaatene huyzen verteerde. Maar alzoo'er nog een Bolwerk was blyven ſtaan, zond hy den 25sten dertig man derwaarts, die wel mannelyk aanvielen, maar ſchandelyk verlaaten van die hen ondersteunen moeſten, de vlugt koozen, met verlies van drie man en een Lieutenant, wiens hooft de Javanen op een Bamboes ſtaken, en in 't gezigt der Hollanders ten toon ſtelden. Ook wiesch hun hier door de moed zoodanig, dat zy aanſtonts digt by het oude huys Naſſauw eene nieuwe batterye opwierpen, waar tegen de onzen, voor eene borſtweering, pakken en kiſten met koſtbaare Kormandelſche lywaaten plaatſten. Maar niets benaauwde hen meer als de geringheyd van 't buskruyd, waar van zy het vierde deel daags te vooren tegen Jakkatra verſchoten hadden; wyl die koning, geſchut en Kouſtapels van de Engelſchen ter leen bekomen hebbende, hunne Sterkte geweldig beſchoot.

Koen verbrand de werken der Engelſchen en Javanen.

De Bantamſche Engelſchen tierden als bezetenen, wanneer zy hoorden dat de Hollanders alle hunne werken te Jakkatra vermeeſtert hadden; en zy wilden te Bantam tot wraake de Hollandſche wooningen op gelyke wyze, tot drie reyzen toe, afloopen; maar de Pangerang belette het zelve t'elkens, en nam uyt ſtaatkundige redenen, ſchoon hy de bronaar aller onheylen was, de onze in zyne beſcherming. Waar op zy beſloten de Hollanders ter zee aan te taſten. De Generaal Koen hier van tyding bekomende, liet den Raad vergaderen, die tot het verlaaten van de plaats helde, daar hy niet toe kon beſluyten, maar beſtond met mannenmoed de palen, die de riviet onder des vyands bolwerk ſtopten, uyt den grond te rukken, om dus eene opening te baanen; terwyl had hy ook aan de ſchepen, onder het eyland Onruſt, bevel gezonden om ter reede voor Jakkatra te komen; die daar den volgenden dag, zynde

Waar op de Engelſchen onze Logie op Bantam tragten af te loopen.

Digitized by Google

den 29sten December, met zulk een haast verscheenen, dat zy onder andere 20 ankers, en 8 stukken geschut hadden moeten laaten. Hier op kreeg men elf Engelsche zeylen in 't gezigt, waarom zich de Generaal des nachts scheep begaf; bevelende de versterkte Handelplaats aan Pieter van den Broek en zeven Raaden: laatende in de zelve nog 65 zoo mindere Officieren als Handwerklieden, 15 Konstapels, 70 Soldaaten, 25 Japanders, 16 Chineezen, 70 andere Inlanders en ontrent 40 vrouwen en 80 jongens.

Zy komen met hunne schepen af. Koen stevende, voor zonnen opgang met zeven schepen, de Engelsche te gemoet, die des namiddags met de zeewind ook op hem afkwamen, en een trompetter afzonden, die in 't Nederduytsch de Hollanders opeyschte, maar met een dapper antwoord afgezet te rugge keerde. Zoo ras het jaar 1619. met den volgenden morgenstond zynen aanvang nam, kreeg de Generaal met een vaartuyg berigt, dat de zyne met de Engelschen te Jamby in een heet gevegt waaren geweest tot wederzydze schaade, en dat het schip de Bergerboot voor zeven dagen gelukkig de twee Engelsche schepen, die daar de rivier slooten, ontsnapt was; en wyl men daags te vooren dit schip meende gezien te hebben, liet hy de ankers opwinden en zette het dwars op de Engelsche vloot aan, daar hy des anderen daags morgens mede in een fel gevegt raakte, dat vier uuren met groote dapperheyd duurde: waar na de twee vlooten, by een eyland, niet verre van den anderen, ten anker kwamen. Terwyl was de Bergerboot (onder het gevegt) gelukkig by de Hollandze Vloot geraakt.

Zeegevegt tusschen de twee Vlooten.

Den volgenden dag of 3den Januarii, wiert de Engelsche vloot met nog drie schepen versterkt, waar op Koen 't naar de Jakkatraze Eylanden wende, wordende van de Engelsche op de hielen gevolgt; den Raad vergadert zynde, wierd 'er besloten aanstonts den steven naar Amboina te wenden, en daar liever alle magt by een te verzamelen, als den geheelen staat der Maatschappye, en deze rykgelaadene schepen, die de helft van hun buskruyt in de voorgaande ontmoeting verschooten hadden, aan eenen hagchelyken zeeslag te wagen, te meer wyl men de vrienden op Jakkatra geen voordeel meer kon toebrengen,

Koen verstrekt met de Vloot naar Amboina.

Digitized by Google

gen. Volgens dit besluyt zette Koen met de rykste schepen den cours naar Amboina, zendende het schip Ceylon, voor twee dagen van Succadana gekomen, naar den mond der Straat Sunda, om daar op de verwagt werdende schepen te kruysſen. Om dezelve reden zond hy 't schip de Jager naar Solor; als mede de Bergerboot naar Bima om ryst, en het jagt de Jager naar Javaas Oostkust, om andere levensmiddelen. Ook vaardigde hy onder 't zeylen eenen brief af aan den Gezaghebber van den Broek, waar in hy hem kennis gaf van 't genomen besluyt, en vermaande den vyanden dapper het hooft te bieden, en des noods het liever aan de Engelschen als aan de Javanen over te geven.

En geeft daar van kennis aan van den Broek.

Van den Broek nu van negentien schepen te water en een groote magt te lande belegert, zonder hoope van yemands hulpe, sprak den zynen zulken moet in 't lyf; dat ze, in weerwil van het onophoudelyk schieten uyt 's vyands bolwerken, zoo wel de half voltoyde als de voorgenomen vier punten den 13den Januarii in staat van tegenweer bragten, en met nieuwe vaanen beplantten. Welke bravade den koning van Jakkatra zulk een schrik aanjoeg, dat hy tweemaal schriftelyk de Nederlanders den vreede liet aanbieden; die daar op drie Gemagtigden afzonden, die tot driemaal in lyfsgevaar, wegens de Engelschen, te rug keerden; wyl de Vorst van geen vreede wilde hooren indien de Kat en 't nieuw gemaakte bolwerk niet afgebroken wierd. Eyndelyk trad men met den Veldheer, 's konings broeder, in onderhandeling, en wiert de vreede op den 19den dito onder andere op deze voorwaarde getroffen. *Dat de oude verbonden in stand zouden blyven; en de Hollandze sterkte in dien staat gelaaten worden, daar zy in was, tot op de komst van Koen; dat de Engelschen niet nader als voorheen aan dezelve zouden mogen bouwen, en dat men aan den koning eens voor al zou betalen vyf duyzend realen in geld en duyzend in kleederen.* Veele redenen noodzaakten van den Broek om deze harde voorwaarden aan te nemen, en liet de koning aanstonts door zynen Sabandhaar het beloofde geld en goed athaalen.

Die de Handelplaats nog meer versterkt.

De koning van Jakkatra maakt vreede met de Hollanders

Groot was nu de vreugde der Hollanders, en ook na het scheen die der Javanen, die dagelyks kleene geschenken aan-

Digitized by Google

bragten; maar de koning, die op aanraaden der Engelſchen tot deze vreede gekomen was, om dus beter de Hollanders te misleyden, liet kort daar aan van den Broek verzoeken om ten Hove te verſchynen, en met hem een ſpeelreysje de rivier opwaarts te doen, en dus weer in vriendſchap te leven. Schoon van den Broek en zynen Raad hier ooren na hadden, ſprak het de Predikant Hulſebos ſterk tegen. Hy echter van zyn noodlot voortgezet, begeeft zich met zes perſoonen en een geſchenk ten Hove, daar hy, zoo ras neergezeten was, wiert overvallen, getrapt, mishandelt, en door het ſlyk naar een donker gat geſleept, daar zy hem aan handen en voeten kluyſterden; nog erger wiert zyn gezelſchap gehandelt, en van alle hunne kleederen berooft, welk ongeluk ook den Bottelier overkwam, die uytgegaan was om eetwaaren te koopen.

En neemt van den Broek ſtrikvloos gevangen.

Dit waaren de bittere vrugten der gemaakte vreede, ja men dwong met bloote kriſſen van den Broek den zynen te ſchryven, dat zy de ſterkte hadden over te geven, indien ze niet wilden dat hy en de andere gevangenen vermoord wierden. Zoo ras de Hollanders dit verſtonden ſloten zy de poorten en verkooren Pieter de Raay tot hunnen Gezaghebber; deze antwoordde, dat hy tot het overgeven der Sterkte niet kon beſluyten, maar wel eenig geld wilde geven om de gevangenen te loſſen. Hier ſcheen die geldwolf na te luyſteren, in weerwil der twee Engelſchen, uytvinders van het verraat, die verzekerden dat hy de Sterkte ligt in handen zoude krygen, indien hy van den Broek, door 't pynigen met brandende lonten, het ſwakſte der Sterkte deed openbaaren. Men trad dan in onderhandeling, en eyſchte de koning 10000 Realen, daar hem 'er twee duyzend geboden wierden. In dezen tyd namen de Engelſchen ook hun ſlag waar, wierpen met de Javanen een nieuwe battery op, en vernieuwden al de oude, daar zy aanſtonts dertig ſtukken kanon opbragten. Toen ſchoot Daal tot tweemaal brieven in de Sterkte, om ze tot overgave te vermaanen of dat hy onſchuldig zou wezen aan hun bloed. Als dit niets uytwerkte, bewilligde men den koning om van den Broek met een ſtrop om den hals op de battery te brengen, daar zy hem met bloote kriſſen wilden dwingen om den zynen te waarſchouwen, dat indien

Bitterheyd der Engelſchen.

Van den Broeks hartvogtigheyd.

Digitized by Google

dien zy zich niet overgaven, zy eerlang beſtormt en alle vermoord zouden worden. Maar hy, den dood getrooſt, moedigde de belegerden aan om ſtantvaſtig alle gevaaren af te wagten, waar op hem de Javanen agter over rukten, en op een bittere wyze naar de gevangenis ſleepten.

De onze beſluyten zich over te geven.

Eyndelyk beſloten de belegerden, ziende nu alles ten hunnen bederve bereyd, om zich over te geven, waar toe het verdrag den 1ſten Februarii gemaakt wiert, dat onder andere hier in beſtond, *dat men de Sterkte aan de Engelſchen en het geld en goederen aan den koning van Jakkatra zou overleveren, en dat de Engelſchen, voor twee duyzend realen, hen een ſchip zouden geven om daar mede naar Cormandel te zeylen.* Ook bedong men mondelyk, dat van den Broek, en de andere gevangenen, in vryheyd zouden geſtelt en binnen de Veſting gelevert worden.

Ondertuſſchen was de Bantamſche Pangerang, ziende dat de Hollanders op 't uyterſte gekomen waren, op middelen bedagt, hoe hy zelfs, met uytſluyting van alle anderen, meeſter van de Sterkte zou konnen worden. Hierom toonde hy zich in ſchyn met den ſtaat der onzen verlegen, en vertoonde aan de Hollanders, die te Bantam waaren, dat hy van den Broek en de andere gevangenen naar Bantam zoude ontbieden; zoo men wilde beloven de Sterkte aan hem alleen en niemant anders over te geven. Deze aanbieding namen de Nederlanders, ſchoonze voor een nieuw ſchelmſtuk bekommert waaren, echter aan. Waarom de Pangerang een groot getal manſchap zont naar den Bantamzen Tommagon, die zich reets met eenig volk ontrent Jakkatra bevont, met bevel van de overgave der Sterkte te beletten en de gevangenen in vryheyd te ſtellen.

Wat de Bantammerender-tuſſchen broude.

Daags na het tekenen van het verdrag, kwamen de Engelſchen in booten aan de Sterkte om dezelve in bezit te nemen; welke de Hollanders, ziende dat ze nog de gevangenen, nog de gyzelaars medebragten, weygerden te verlaaten; vreezende voor verraad, alzoo 't aan den mond der rivier geheel met Javanen vervult was. Dit was het volk, waar mede zich de Tommagon, zoo ras hy het voornoemde bevel bekomen had, naar het Hof van den koning van Jakkatra begaf, en het zelve omzingelde: waar door de Engelſchen met zulk een ſchrik bevan-

Die den koning van Jakkatra uyt zyn ryk doet jagen.

Digitized by Google

vangen wierden, dat ze zich hals over kop naar hunne schepen begaven. Ondertusschen trad de Tommagon ten Hove, en leverde den koning eenen brief over. Terwyl hy den zelven leest, stelt deze hem de bloote kris op 't hart, en roept, *geeft uw ryk over of gy zyt dood!* De koning ziende dat hy verraaden was, gaf zich en zyn ryk over, en vertrok met wyf en kind landwaards in, daar hy tot groote armoede verviel, en in elende zyne dagen eyndigde.

De gevangenen worden naar Bantam gevoert.

Zoo ras dit verrigt was, wierden de gevangenen ontslagen, welker een men de onzen, die in de Sterkte waaren, deed toeroepen, dat ze de poorten zouden sluyten, en de Engelsche booten afweeren; alzoo de Sterkte ontzet en de gevangene gelost waaren, die naar Bantam zouden gaan, daar men met den koning een verbond gemaakt had: gelyk zy ook dien zelven avond in vyftien welgewaapende praauwen derwaarts gevoert wierden; houdende de Bantammers Jakkatra bezet en de inwoonders in gehoorzaamheyd.

De Hollanders besluyten op nieuw de Sterkte te behouden.

Korten tyd hier na kwam de Hollander Hendrik Janszoon in de Sterkte met een brief van den Bantamschen Pangerang, waar by hy de overlevering der zelve verzogt: dat de Raad toestont, daar by nog belovende de helft van het geschut en het vierde deel der goederen; mits hy hun jonken beschikte om het overige te voeren, en eenen vrygeleybrief der Engelschen. De Pangerang vont in dit alles groot behagen, den vrygeleybrief uytgezondert, die hy wist niet te zullen bekomen van menschen, die hy zoo trouwloos behandelt had. Hierom liet hy weten, dat de Engelschen hen geen nadeel zouden derven toebrengen, om dat hy van hunne handelplaats meester was: maar hier mede namen de onzen geen genoegen, maar versterkten op nieuw de Vesting met alle magt. En als hy eenige jonken afzond, om het geschut te haalen en de Vesting te slegten, met swaare dreygementen, indien men zyne begeerte niet opvolgde, zoo bleef de Raad, door al de rampen nu verhart, by het voornemen, om de Sterkte te behouden, en hielt ondertusschen den Pangerang met eenige ontschuldigingen op. Ook gaven zy, alzoo de Sterkte nu in staat was gebragt om een harden stoot te konnen uytstaan, dezelve den naam van BATAVIA.

De

Digitized by Google

De Engelſche ſchepen ziende dat 'er nu voor hen te Jakkatra niets meer te verwagten was, daar zy nog te vergeefs op vyf Hollandze ſchepen, die 't naar Amboina ontvlugtten, jacht gemaakt hadden, vertrokken naar Bantam. Terwyl kwamen op den 13den Maart de Jagten Delft en de Tyger vollaaden met Peper voor de Sterkte; van waar de Tyger aanſtonts met berigt van den toeſtant der zaaken naar Amboina wiert afgevaardigt, en op nieuw bevragt met twaalf pakjes diamanten, en een grooten ſchat Japans zilver. Maar het jagt Delft wiert om zyne lekkagie op ſtrand gehaalt, en met de volle lading in brand geſtoken, op dat het niet in handen der Engelſchen mogt vervallen, die men met vyf ſchepen al zag aankomen. De Bantammer beſtond nu ook eenige vaſtigheyd na by de Sterkte op te werpen, op een loopent gerugt, dat de Keyzer van Java atkwam. Maar de onze, wetende wat twaarigheyd hier van te verwagten ſtond, beſloten de bolwerken, door de Engelſchen en Javanen opgeregt, te verwoeſten, en trokken den 9den April met eenen troep volks uyt, en verbrandden aanſtonts de twee eerſte, maar in de derde ſterkte deden de Javanen meer tegenſtant; zoo dat de Hollanders anderwerf moeſten aanvallen, eer zy de Javanen op de vlugt, en de ſterkte in den brand kregen: waar na ze met eenige gekwetſten weer naar binnen trokken, en aanſtonts weer de vreedevaan, die ze voor den uyttogt in eene bloedvlag verandert hadden, lieten waayen, paayende de klagende Javanen met te zeggen, dat ze hen door het ophaalen der bloedvlag gewaarſchouwt hadden zich van de batteryen weg te maaken.

En geven Koen kennis van hunnen ſtaat.

Zy verbranden de vaſtigheden der Javanen.

Ter dezer tyd begon men het ontzet van den Generaal Koen al met verlangen te gemoet te zien; die in de Molukkos het opperbewind uyt de handen van Laurens Reaal ontfangen hebbende, aldaar al de magt, die men miſſen kon, by een had gerukt; waar mede hy, ſterk zestien zeylen en een jagt, op den 9den Mey aan het eyland Madura verſcheen. Van hier zond hy 'er vyf voor af naar Japara, zoo om ryſt, als om te zien of ze geen Engelſchen zouden ontmoeten; hy volgde twee dagen daar na met de overige ſchepen, en bragt dus op den 23ſten aldaar zyn magt weer by een. En alzoo alles gereed gemaakt was om

Koen komt met een vloot tot het ontzet der ſterkte

Digitized by Google

eenen haastigen landtogt te doen, bragt hy nog dien zelven dag zyn volk aan land, plonderde en verbrandde voor de tweedemaal die Stadt. Hier vondt hy Pieter de Carpentier met het schip Ceylon, die hem kondschap deed van den stand der Sterkte, en hoe elf Engelsche schepen, die zich in den mond van de Straat Sunda onthielden, gereedschap maakten om door te gaan, zoo ras de Hollandze vloot zou verschynen.

Hy neemt de stadt Jakkatra in.

Hier op rukte Koen aanstonts voort, en kwam den 28sten, tot uyterste blydschap der lang belegerde Hollanders, voor Jakkatra, daar hy nog dien zelven avond, gelyk ook den volgenden dag, zyne manschap in de Sterkte zond, alzoo de meeste Leden van den Raad eenen togt op de Stadt begeerden te wagen, om dezelve, zoo ze bemagtigt konde worden, tot eene algemeene verblyfplaats te houden. Zoo ras liet de zon op den 30sten Mey zyne straalen niet zien, of de Hollanders, sterk duyzend man en in dertien vaandels verdeelt, stelden zich in ordren. De voorhoede wiert aan Jacques le Febere, de agterhoede aan Willem Janszoon toebetrouwt, en Koen zelfs geleyde den middelsten hoop. Aanstonts stapte men, brandende van wraake, Stad-waarts heen, die buyten de inwoonders door 3000 mannen beschermt wiert. Aan de Oostzyde maakten eenige eenen valschen allarm, terwyl de andere aan de Westzyde, onder een hagelbuy van musketkogels, de ladders tegen het steene bolwerk opregtten, of door een houte schutting van dikke swalpen heenbraken, en dus te gelyk in de Stadt kwamen, die aanstonts door de Bantammers, na dat ze voor 's Konings hof nog eenigen stand gehouden hadden, met agterlaating van agttien stukken kanon en andere krygsbehoeftens, schandelyk verlaaten wiert.

Slaat de Javanen te land,

De Generaal was door deze overwinning, die hem maar eenen dooden en eenige gekwetsten kostte, zoo aangemoedigt, dat hy aanstonts met zes honderd man landwaarts inrukte, om de Javanen, die zich op twee plaatzen vast maakten, verder op te nestelen, de eerste bemagtigde hy aanstonts, en vondt de tweede verlaaten. Ondertusschen wiert eene bende, die te ver vooruyt getrokken was, van den vyand overvallen en op de vlugt gedreven, dat groote wanordre zou hebben veroorzaakt, zoo ze niet spoedig door

Digitized by Google

door anderen was ontzet geworden, die den vyand te rug dreven: waar na al de huyzen, die ten wederzyde der rivier wel een half uur wegs besloegen, in den brand gestoken en geheel vernielt wierden.

Na dat de Generaal dit alles verrigt hadde, trok hy met zyne vloot voor Bantam, en liet den Pangerang aanzeggen, dat zoo van den Broek en de andere gevangenen niet ontslagen en hem toegezonden wierden, hy den zelven gang met Bantam, als nu met Jakkatra, zoude gaan. Deze Pangerang had zyne Stadt ondertusschen versterkt, de aankomsten met kanon voorzien, de belemmerende huyzen afgebroken, en was van mening om, door de van Jakkatra ontvlugte Bantammers gestyft, de zelve te verdedigen; doch 't gezigt der vloot bragt in hem zulk een schrik, dat hy aanstonts door een der gevangenen liet weten, dat hyze alle zou ontslaan, zoo ras hem Koen maar yemant van zynen t'wegen toezont; maar deze schreef hem wederom, zoo hy alle zyne luyden niet binnen een etmaal aan boord zont, dat men dan zoude tragten uyt te voeren, 't geen in den scheepsraad alreede vastgestelt was. Dit joeg de gevangenen, die by eene aantasting van Bantam de zekere dood verwagtten, wel grooten schrik aan, maar werkte egter zoo veel uyt, dat de Pangerang geene andere uytkomst ziende, dezelve ontsloeg en behoorlyk naar boort zont; biddende en smeekende, dat Koen den handel in zyne Stadt niet wilde verlaaren, die daarom aldaar drie schepen liet leggen, en met de overige naar Jakkatra te rug keerde. *En verloft de gevangenen te Bantam.*

Terwyl hadden de Engelschen, vreezende voor de wraake der Hollanders, vier van hunne schepen onder 't eyland Bessy verbrand, en vlugtten met de overige naar Engeland, twee uytgezondert, die naar Jamby en Patane trokken, agterlatende den veroverden Swarten Leeuw, die met zyne lading in de Straat van Sunda door zyn eygen vyer verbrandde. Ook verlooren zy dat eygen jaar nog zeven schepen, die hun door de onzen wierden ontnomen. *Vlugt der Engelschen.*

De Generaal Koen, nu van alle zyne onlangs zoo magtige vyanden verloft, stelde al zyn vermogen in 't werk, om de Stadt te herbouwen, den omtrek der zelve te vergrooten, en de *Stigting der Stadt en 't kasteel Batavia.*

Digitized by Google

sterktens Mauritius en Nassauw tot een Kasteel te verbeteren, dat met de Stadt den naam van BATAVIA, na het voorschrift van Pieter van den Broeke, draagt. Ook slaagde hy in zynen yver zoo wel, en omtrok de Stadt en 't Kasteel met zulke regelmaatige bolwerken, punten en Sterktens, dat ze kort daar aan bestant was om twee swaare en bittere belegeringen uyt te staan en af te keeren.

XII. HOOFDSTUK.

Verdere zaaken op Java tot nu toe voorgevallen. De Javaanze Keyzer belegert de Stadt Batavia tweemaal te vergeefs. Onlusten met Bantam. De Maatschappy brengt het Keyzerryk van Java tweemaal in rust. De Koning van Bantam staat het ryk aan zyn zoon af, en wil hem 'er daar na weer van berooven. De Maatschappy verlost den jongen Koning, en brengt dien oorlog roemrugtig ten eynde. Geval van Soerapati, die na den Keyzer vlugt, en de Heer Tak en andere aldaar ombrengt. Langduurige Oorlog tusschen des overleden Keyzers Zoon en Oom om de kroon. De Oom wort door de Maatschappy op den Troon gestelt. Java blyft lang in groote beroertens.

De Bantammer tragt den aanwas van Batavia te beletten.

DE nieuwe Stadt Batavia nam, onder de bestieringe van den Generaal Koen, geduurig in gebouwen en inwoonders toe; 't geen de koning van Bantam, nu geen openbaar geweld meer dervende plegen, heymelyk zogt te beletten, met alle de Inlandze vaartuygen en kooplieden, die derwaarts zeylden, door eenige ligte oorlogspraauwen te doen aanhouden en naar Bantam te brengen; waar door men in Batavia eerlang ge-

Digitized by Google

gebrek in handel en eetwaaren vernam. De Generaal liet den koning hier over aanſpreken, die antwoorde dat hy daar van geen kennis had, ſchoon hy evenwel den ouden gang gong, en zyne ſtadt verſterkte. Dit noodzaakte Koen om Bantam met eenige oorlogſchepen te bezetten, en wanneer de koning na geen reden wilde luyſteren, de Stadt op den 2den Auguſti 1619. te doen beſchieten, welke oorlog tien jaaren lang onder eene geduurige vreedehandeling bleef duuren.

De Keyzer van Java belegert de ſtadt te vergeefs.

Ondertuſſchen tragte de Soeſoehoenan of Keyzer van Java meeſter van dat geheele Eyland te worden, en belegerde Soerabaja, te vergeefs; waarom hy beſloot zich meeſter van Batavia te maaken. Denkende dat Bantam en de andere Prinsdommen daar na geen grooten tegenſtant zouden konnen doen. Eerſt zond hy in Auguſti 1628. ontrent duyzend mannen in eenige praauwen af, die onder ſchyn van koebeeſten en levensmiddelen aan te brengen het Kaſteel zogten te overrompelen, maar met groot verlies de vlugt moeſten nemen. Daar naar verſcheen zyn leger, beſtaande uyt ontrent 10000 mannen in September voor de Stadt, en taſte dezelve, t'elkens met 't agterlaaten van veel dooden heftig aan, waar door 't zoodanig ſmolt, dat de onze op den 21ſten October met alle magt uytvielen, en den vyand opſloegen, in welk treffen de Veldheer der Javanen dood bleef. Den volgenden dag kreeg de vyand, onder een ander Overſte, een ontzet van wel 20000 man, waar onder twee Edellieden, die hun hooft voor de ſtadt te pande hadden geſtelt. Hier door wiert dezelve nauwer beſloten en met grooter woede aangetaſt, maar de belegerde weerden zich met zulk eene dappere hardnekkigheyd, dat de Javaanze Overſte, alzoo zyn volk door den honger en 't ongemak zoo wel als door 't ſwaard wegſmolt, het beleg opbrak, laatende die twee Edelluyden met 742 van de hunnen omhals brengen, om dat zy hunne beloften niet hadden konnen nakomen.

Hy hervat de belegering.

Schoon deze viermaandige belegering den Keyzer duur kwam te ſtaan, egter wilde hy 't nog eens hervatten; om dat, zonder 't overwinnen dier ſtadt, alle zyne andere projecten te niet liepen.

Digitized by Google

liepen. Eerſt liet hy van Koen de vreede, die hem wiert toegeſtaan, verzoeken; om dus te beter den ryſt, levensmiddelen en krygsbehoeftens, noodig tot het onderhouden van een groot krygsheyr, by een en ontrent Batavia te konnen brengen. Dit lekte eerlang uyt, en men nam des Keyzers vredegezant gevangen, die alles openbaarde. Hier door raakte geheel Batavia in beweging; men verſterkte de Stadt met veele nieuwe werken, en zond eene kruysvloot af, die op Tagal en Tsjeribon veele prauwen, huyzen, en al den vergaderden ryſt verbrandde. Dit verlies deed den Keyzer niet aarzelen, alzoo zyn leger na giſſing wel 100000 man ſterk, zich den 22ſten Auguſti 1629. rondom de Stadt neerſloeg, en de belegerden met geduurig naderen en ſtormen afmatte, die van hunnen kant dagelyks door gelukkige uytvallen den vyand veel afbreuk deeden, tot dat de Generaal Koen den 20ſten September overleed, en door Jacques Spex, die drie dagen daar aan uyt 't Vaderland op de reede kwam, vervangen wierd. Ontrent dezen tyd had de vyand zyne batteryen in ſtaat gekregen, waar uyt het grof geſchut geduurig op de Stadt geloſt wierd. Ook ſtormden zy, ſchoonze van alle levensmiddelen ontbloot waaren, met grooter magt op punten en wallen; maar wierden met d'uyterſte kloekmoedigheyd afgeſlagen, gelyk bleek aan de Magdeleen ſterkte, die door zestien man beſchermt en van hun met veel volk wiert aangevallen. Deze verdedigden zich eerſt met kruyt en lood, daar na met pannen en ſteenen, en wanneer die ook ontbraken, met menſchendrek, die zy met heele potten op de naakte huyd der Javaanen wierpen; die hun toeriepen, *foey gy Hollandze honden die met ſtront vecht!* en op 't aannaderen van 't ontzet uyt de Stadt, de wyk namen. Niet gelukkiger vielen hunne andere ondernemingen uyt, zoo dat dit talryk leger, dat wel tot op de helft gemindert was, genoodzaakt wiert om op den 8den November het veld te verlaaten, en van Batavia op te breken; laatende den Keyzer, die tot zyn ſchaade de wapenen der Hollanders nu tweemaal beproeft had, die Stadt daar na in ruſt.

Met 100000 Man.

En word gedwongen andermaal op te breken.

Met Bantam ſtonden onze zaaken tot in 't jaar 1634. tuſſchen vreede en oorlog, op welke tyd Sulthan Agong aldaar na het af-

Digitized by Google

afsterven van zyn vader den throon beklom, en zich aanstonts een bittere vyand van de Hollanders betoonde, die door hunne wapenen hem van tyd tot tyd zoodanig tot reden bragten, dat hy genoodzaakt wiert om in 't jaar 1645. de vreede te maaken. In welk jaar ook een vreedeverbond met den keyzer van Java, zoon van die Batavia tweemaal belegert had, wiert opgeregt. Dit verdrag was met beyde van korten duur; want de Bantammer de oude trouwloosheyd niet konnende agterlaaten, pleegde weer aanstonts veele vyandlykheden, ja ontzag zich niet om in 't jaar 1652. Batavia met 60000 mannen in te sluyten, en de zuykermolens, en al 't veldgewas te verbranden. Welke onluſten in 't jaar 1659. eyndelyk wierden bygelegt, en in eene vreede verandert. Ook raakte de Keyzer in 't jaar 1656. met de onze in eenig geschil, dat nog het zelve jaar door een gezandschap wiert beslegt; in 't jaar 1660. pleegde hy wederom eenige feytelykheden, die vier jaaren daar na in eene vaste vrede wierden verandert, die tot na zyn dood, welke in 't jaar 1670. voorviel, stant hielt.

Langduurige onluſten met Bantam.

By de regeering van den volgenden Keyzer raakte dat ryk, en geheel Java, in rep en roer. Een Macaſſaars prins, door misnoegen uyt zyn vaderland gevlugt, sloeg zich met eenen grooten hoop van zyne landgenooten ontrent Soerabaja neer, en kreeg aanstonts grooten toeloop; hier behielp hy zich met rooven, en bragt den Soesoehoenan veele schade toe; die onmagtig dien Roover te verdryven, door zyn zoon in 't jaar 1675. te Batavia onze hulp verzogt. Van waar men den Majoor Poleman afzond, die in het volgende jaar zoo door krygsliſt als geweld de Macaſſaaren, met verlies van hunnen Prins, opsloeg, en boschwaarts in dreef, waar door hy den Keyzer van die laſtige gaſten bevryde.

De Maatschappy verloſt den Javaanzen Keyzer van de Macaſſaaren.

Maar zoo ras was dit onweer niet over, of daar ontstont een nieuwe onluſt die grooter gevolg had; een Javaansch prins Taroena DJaja genoemt, zoon van eene Madureeze vrouw, die onder de bywyven van dien Keyzer geweest, maar van hem verstooten was, gaf zich voor 's Keyzers eerstgeboornen zoon uyt, en wilde dien met de wapenen dwingen, om hem daar voor te erkennen. Het gelukte dezen muyteling zoo wel, dat hy

Die kort daar aan in grooter Oorlog raakt.

Digitized by Google

hy, geholpen door de voornoemde en andere Macaſſaaren, zich in 't kort meeſter van de voornaamſte landen des Soeſoehoenans maakte, die hier door andermaal genoodzaakt wiert om hulp by hunne Edelheden te ſmeeken, welke hem die verleenden, en den dapperen Speelman met een goede magt derwaarts zonden. Die met het begin van 't jaar 1677. in het veld gekomen zynde, zoo gelukkig oorloogde, dat hy den Keyzer binnen vyf maanden in een groot deel der verlooren landen herſtelde, en het leger van den muyter zelfs opſloeg; die elders heen gevlugt in 't kort weer zoo grooten aanhang kreeg, dat hy zelfs den Keyzer uyt de hooftſtadt Mataram verdreef; die in zyne vlugt door vergift om 't leven raakte. Schoon Djaja door dit overlyden nog meer toeloop bekwam, ſtuytte hem de dappere Speelman ten eerſten en herſtelde den oudſten zoon des Keyzers, Amangkoerat genaamt, in een gedeelte zyner ſtaaten, die in vergelding groote voorregten aan de Maatſchappy afſtond.

En uyt zyn hooftſtadt moet vlugten en ſterft.

Maar alzoo Speelman naar Batavia geroepen wiert om 't ampt van Directeur Generaal te aanvaarden, ontbood men den Landvoogt Hurdt uyt Amboina om dien oorlog voort te zetten, die 't geluk had van in 't midden van December 1678. Cadiri in te nemen, waar door hy Toerana Djaja dwong om naar het gebergte te wyken. In deze ſtadt veroverde Hurdt eenen grooten rykdom en ook de Keyzerlyke kroon, waar mede hy Amangkoerat tot Soeſoehoenan kroonde. Hier op vertrok hy naar Batavia, en gaf het gezag over aan den Majoor Poleman, die kort daar aan, in het veroveren van eene vaſtigheyd der Macaſſaaren, met zyn paard in de rivier viel, dat de dappere man beſtorf.

De Maatſchappy kroont zynen zoon.

Nu wiert de Heer Coeper tot Bevelhebber van het leger aangeſtelt, die in Junii 1699. op Samarang verſcheen, verzelt van Kapiteyn Jonker en den Macaſſaarzen koning Radja Palakka, die met 4000 van zyn volk op Batavia gekomen was, om zeker geſchil, dat hy met den koning van Goa had, door bemiddeling van hunne Edelheden uyt den weg te ruymen, en nu verzogt was om den Javaanzen Keyzer te helpen, waar door die ſtadt gelukkig van deze Macaſſaaren, die dezelve door hunne onge-

Digitized by Google

ongebondentheden in groot gevaar gebragt hadden, verloſt wiert. Coeper zont aanſtonts Kapiteyn Sloot naar Javaas Weſtkuſt, om met hulp van 's Keyzers leger, Cadjoram ſchoonvader van Djaja te verdelgen, die dat gelukkig uytvoerde; terwyl hy zelfs Cacappar, daar zich de Macaſſaaren in hadden vaſtgemaakt, veroverde; enze daar door dwong zich te onderwerpen, die met ſchepen naar hun vaderland gevoert wierden. Hier na bemagtigde hy nog eenige ſterktens, waar door Djaja tot dat uyterſte gebragt wiert, dat hy zich den 25ſten December des zelven jaars aan Kapiteyn Jonker moeſt overgeven, en eerlang door den Keyzer gekriſt wiert. Dus had Coeper het grootſte deel van Java van muyters gezuyvert, waar in Palakka en zyn volk hem dapper hadden geholpen, voorts ſpoedde hy zich om de overige rebellen te beteugelen; welk oogmerk hy met 't eynde van 't jaar 1681. bereykte, en dus raakte het Eyland weêr in volkome ruſt.

En verloſſen hem van zyne vyanden.

Terwyl deze oorlog dus roemrugtig voor de Nederlandze Maatſchappy eyndigde, ſmeulde te Bantam een ander vuur, dat eerlang in volle vlam uytbarſte, en niet minder loffelyk door de Nederlanders gedempt wiert. Sulthan Agong koning van Bantam nu drieënzestig jaaren oud en der regeering moede, gaf in April 1680. het ryk aan zynen oudſten zoon over, en begaf zich naar Tirtajaſſa zes uuren van Bantam gelegen, om uyt de groote inkomſten, die hy aan zich behouden had, aldaar zyne overige dagen onbekommert door te brengen. De jonge vorſt, zyn waar belang beter als de vader wetende, zondt Gezanten naar Batavia om de oude verbonden te vernieuwen. Hier wilde men wel voldoening hebben van al de geweldenaryen aan de Hollanders gepleegt, maar alzoo zulks onder den ouden koning was voorgevallen, ſtapte men daar van af, en trad met den jongen koning in een vaſt verbond; die ook een Gezantſchap naar Engeland afzond, om zyne komſt tot de kroon aldaar bekent te maaken.

De koning van Bantam ſtaat het ryk aan zyn zoon af.

De Nederlanders ſmaakten eerlang de gewenſchte vrugten van dit nieuw verbond, alzoo hun de koning in alle gevallen, wat 'er ook de andere Europeërs tegen morden, zogt te verpligten; ook had hy de meeſte Staatdienaaren van den ouden vorſt, als

Die een vriend der Maatſchappy is.

Digitized by Google

als aanraaders der voorgaande geweldenaaryen, afgedankt, en zyne eygene ſchepzelen tot de voornaamſte eerampten gevordert; zy klaagden dit eerlang des zelfs Vader, en ſtelden alle middelen in 't werk om hem, die reets berouw van dezen afſtand had, tegen den zoon op te ruyen, en weer ſmaak tot de heerſchappye te doen krygen. En zeker hy, zynde van eenen wiſpeltuurigen aard, leende hier het oor na, en beſloot, onder dekmantel van dezen te onttroonen, en zynen jongſten zoon daar op te ſtellen, zich zelven weer den weg ter heerſchappye te baanen; dat hem niet ondoenlyk dagt, om dat het gemeene volk, om eene nieuwe belaſtinge, geweldig op den koning morde.

De oude koning zoekt den zoon weer te onttroonen.

Dit kon zoo ſtil niet in zyn werk gaan of de jonge koning kwam 'er ten eerſten agter. Hy bouwde aanſtonts eene ſterkte binnen Bantam, alzoo hy zich op den inwoonder niet vertrouwen dorſt, en ſprak zynen Vader in ſcherpe bewoordingen over deze behandelingen aan; die zulks niet konnende verduwen, den zoon nu opentlyk den voet begon dwars te zetten, en zich in Tirtajaſſa te verſterken. Zelfs kwam hy met het begin van het jaar 1682. te veld, nam Bantam in, verbrandde die ſtadt en belegerde het kaſteel: daar de zoon, van alle zyne onderdaanen verlaaten, met de getrouwſte Staatsdienaaren op gevlugt was.

En belegert hem.

De belegerde koning weerde zich wel kloekmoedig, maar merkte egter, dat hy eyndelyk voor den woedenden vader zou moeten bukken, alzoo de Engelſchen en Deenen, vergetende de verſche weldaaden, den zelven met geſchut en krygsbehoeften byſtonden, waarom hy hunne Edelheden op Batavia door eenen brief zynen beklaaglyken toeſtant te kennen gaf, en van dezelve als zyne Bondgenooten ſpoedige hulpe verzogt.

Die naar Batavia om hulp ſchryft.

Terwyl men hier over beraadſlaagde, kwam de Koopman Willem Kalf van Bantam vlugten, zynde ter nauwernood de handen van den ouden koning, die de Hollandze Logie geplondert had, ontſnapt; hem volgde nog een brief, waar in de jonge Vorſt andermaal zynen uyterſten nood openbaarde.

Hunne Edelheden zonden hier op vier ſchepen af met den Majoor St. Martin, die den 8ſten Maart voor de Reede van Ban-

Digitized by Google

Bantam kwam, en aanſtonts twee brieven aan de vergramde Koningen afvaardigde, waar by hunne Edelheden zich als Middelaars aanboden om de geſchillen tuſſchen dezelve by te leggen. Deze beleefde aanbieding ſloeg de oude Vorſt niet alleen in den wind, maar beukte het kaſteel met zyn geſchut dies te geweldiger: en als men na 't vertoeven van eenige dagen geen antwoord bekwam, zont de Heer St. Martin eenen weerbaaren troep aan land, die zich met eenige zekerheid van den ſtandt der zaaken zoude konnen onderrigten; maar deze keerden met groot gevaar en onverrigter zaake weer na boort. Wanneer men dan zag, dat de oude koning, verre van na eenige bemiddeling te luyſteren, zelfs met geſchut onze ſchepen beſchadigde, en dat de zoon 't kaſteel niet langer houden kon beſloten hunne Edelheden hem met alle magt uyt dezen nood te redden.

De Neerlanders zoeken dit te vergeefs te middelen.

De vloot voor Bantam wiert aanſtonts met volk en kleen vaartuyg, tot 't doen eener landing, verſterkt, ook wiert Capiteyn Hartzing met een goed getal manſchap afgezonden om Tangerang te lande aan te taſten, en dus, door 't verdeelen van des konings magt, de landing ligter te maaken. Hartzing vondt in 't eerſt grooten tegenſtand en verloor veel volk, tot dat hy door 't ſpringen van een Myn een opening in de wallen kreeg, waar op zyne manſchap met zulk eene onverzaagtheyd ſtorm liep, dat zy meeſter der veſting wierd, en al die 't niet ontvlugten konden aan haare grimmigheyd opofferde.

Waar op zy den ouden koning aantaſten.

Wanneer de goede uytſlag van Capiteyn Hartzings onderneming rugtbaar wiert, maakte de Heer St. Martyn zich ook gereed, en bragt zyne manſchap den 7den April in den vroegen morgen met ſchuyten en ſloepen te land. Hier raakte men op 't ſtrand met den vyand in een heet gevegt, die eyndelyk na eenen hardnekkigen tegenſtand den rug keerde en al de ſtrandwerken verliet. De onzen volgden hen op de hielen naar het koninklyk Kaſteel, om daar den begraven vyand mede onder de oogen te zien; maar deze had zich op hun naderen, ſchoon 50000 koppen ſterk, reeds op de vlugt begeven, met agterlaating van zyn geſchut en verdere krygsbehoeftens.

En voor Bantam opſlaan.

De vreugde van den jongen koning was onbeſchryflyk, wanneer

Digitized by Google

neer hy zyne verloſſers Kaſteelwaarts zag ſpoeden. Hy deed de poort open, liet de valbrug neer, en zoude zich by na voor de voeten van den Veldheer neergeworpen hebben, zoo die zulks door 't uytſteken zyner armen niet belet had; ook liet hy de Hollandze vlag even onder de zyne van het Kaſteel waayen. Maar aanſtonts wilde hy zyne bittere wraake aan de Engelſchen koelen, door hen alle te doen vermoorden: van welk voornemen de Heer St. Martin den koning door veele beweegredenen zoo niet kon afbrengen, of hy liet hen nevens de Franſchen en Deenen voor altoos den handel ontzeggen; ja hy plaagde dezelve in korte dagen zoo, dat de Engelſchen, vreezende voor ſwaarder onheylen, den Veldheer ſmeekten, van hen zyne ſchepen te willen leenen om hunne goederen naar Batavia over te brengen; die hen aanſtonts groothertig vier ſchepen inruymde, waar mede zy den 12den derwaarts vertrokken.

Vreugde des konings en zyn gramſchap tegen de Engelſchen.

De vyanden bleven zich ondertuſſchen nog al rontom Bantam onthouden, waarom de Heer Tak den 25ſten met een gedeelte der troepen naar de bewalde Negerye van Markezane rukte, en die ſtormenderhand veroverde, ook wierden zy ter zee en op de rivieren, die zy door ſtrooperyen onveylig maakten, in 't kort beteugeld.

Na dien tyd wierd 'er niets uytgevoert, maar bleef den oorlog ſlepende tot ontrent Paaſchen des volgenden jaars 1683. wanneer François Tak ter zee langs de Tangerangze rivier naar Tortiaſſa wiert afgevaardigt, om was het mogelyk dien oorlog te eyndigen. Hy bemagtigde de ſterktens, die hem den intogt te lande betwiſtten; rukte den koning, die zich by die ſtadt op de ryſtvelden gelegert had, onder de oogen, en dreef hem na een hardnekkig gevegt, dat tot in den nacht duurde, op de vlugt, die zich nog drie dagen in de ſtadt ter weer geſteld hebbende, dezelve in eenen hellen brand zette, en met zyn volk over de rivier naar den Peperberg trok.

Tak neemt Tortiaſſen in.

De Hollanders ſtroopten nu de rivier langs tot by het vlek Banta, daar Tak met een gedeelte der manſchap in ſchuytjes overſcheepte. Hy vont alleen eenige verlaaten ſchanzen, en keerde nu te rug om zich weer over de rivier by de zynen te begeven, als 'er een groote menigte prauwen gepropt met

Ja-

Digitized by Google

Javanen ſchielyk te voorſchyn kwam, die te lande geſtapt hem aanſtonts den weg naar de ſchuytjes affneden. De Veldheer bekwam 'er egter nog vyf, waar mede hy het over de rivier ontſnapte, moetende zyn volk, na eenen hardnekkigen tegenſtand, zien ſneuvelen zonder hen te konnen helpen.

Kort daar aan belegerde Kapiteyn de Ruyter Anier, en veroverde de ſtadt na eenen hardnekkigen tegenſtand, waar door de zaaken van den ouden koning, die nu alle poſten kwyt en van alle toevoer afgeſneden was, in zoo ſlegten ſtaat raakten, dat de meeſte Javaanze Edellieden hem verlieten, en hunne Edelheden om vergiffenis ſmeekten, die zulks in handen van den koning ſtelden; welke hun wel beloofde in genade aan te nemen, maar egter om zich te wreeken den tygers en ſlangen liet voorwerpen, of door andere ſtraffen ontlyven; van welke wreedheyd hy eerlang op verzoek der Maatſchappy afliet. De oude Vorſt van alle de zyne verlaaten verzogt eyndelyk hunne Edelheden om vergiffenis, die hem in haare beſcherming namen, en eerſt op Bantam en van daar naar Batavia overbragten; daar hy in 't jaar 1695. overleed.

En de Ruyter Anier.

Waar op de oude koning zich overgeeft.

Dus eyndigde de Bantamſche oorlog roemrugtig voor de Nederlandſche Maatſchappy, die haaren Bondgenoot en vriend uyt de klaauwen des doods rukte en op zynen troon handhaafde, voor welke weldaad hy haar den geheelen handel, met uytſluyting van anderen, in zyn land toeſtont en de Zeepunt vereerde, om daar een Kaſteel, thans Speelwyk genaamt, te bouwen.

Ter dezer tyd hielt zich Soerapati, een Baliſche ſlaaf, die van den Koopman Knol was weggeloopen, met eenen troep van nog wel zeventig gevlugte ſlaaven ontrent Karawang op, die daar door Capitein Ruyſch, in het navolgen van eenige gevlugte Bantamſche Grooten, wierden ontdekt, en alzoo zy zich genegen toonden om tot hem over te komen, in genade aangenomen. Hy ſtelde Soerapati, alzoo 't een man van beleyd en dapperheyd was, in 't kort tot Luytenant van een Compagnie Baliers aan, en zont hem Pangerang Poerabaja, zoon van den koning van Bantam agter na, om te onderſtaan of hy zich niet gewillig wilde overgeven, gelyk hy den zelven ook daar geheel toe overhaalde. Eerlang kwam een Vaandrig, Kuffeler genaamt,

Geval met Soerapati.

Digitized by Google

met een vergiffenis brief, om dien den Pangerang aan te bieden, maar alzoo hy den zelven iets onbehoorlyks afvergde, nam die by nacht de vlugt. Van deze ontvlugting gat Kuffeler, tegen alle reden, aan Soerapati de ſchuld, en mishandelde hem met woorden en daaden dermaten, dat Soerepati uyt wraake op de Hollanders, die Kuffeler by zich had aanviel, en 'er byna dertig om 't leven bragt. Waar na hy zich, met zyne Baliers, op de vlugt en naar den Soeſoehoenan begaf, zonder dat het krygsvolk, dat men hem nagezonden had, hem kon agterhaalen.

Die naar den Keyzer vlugt.

In 't jaar 1686., ontrent twee jaaren na dezen moord, wiert de Heer Tak als Gezant na den Soeſoehoenan gezonden, die ook laſt had om te tragten van Soerapati, met liſt of geweld, meeſter te worden. Die zich ondertuſſchen gebeel in des Keyzers gunſt had weten in te wikkelen, en met veele voordeelen begunſtigt was. De Keyzer, die om een groot juweel, dat hy voorgaf door Tak, by het innemen van Cadiri, uyt de Keyzerlyke kroon gelipt te zyn, zeer op den zelven gebeten was, en ook dagt dat dit Gezantſchap was aangelegt om het gene hy de Maatſchappy ſchuldig was van hem te eyſſchen, ſpande door aanraaden van eenige zyner Grooten met Soerapati aan, om dien Heer met al de zynen om het leven te brengen.

Tak gaat als Gezant naar den Keyzer.

De Soeſoehoenan, om zich zelven van opſpraak te bevryden, liet by de aankomſt van de Heer Tak aan zyn Hof, de Baliers door wel 10000 Javanen bezetten; maar Soerapati ſchoon nauwlyks 150 man ſterk brak ligtelyk door dezelve heen en viel op het hof van den Keyzer zelfs aan, daar hy eenige huyzen van in brand ſtak, en de dertig Hollanders, die de wagt hielden, met zulk een geweld op 't lyf quam, dat ze alle of doodgeſlagen of in den brand deerlyk omkwamen. Tak begaf zich met drie vaandels, op 't gerugt der vyanden, uyt de Pagger, die de onze daar hadden, bezette de Baliers voor de brandende huyzen; en deed geduurig op hun vuuren, zoo dat ze geen uytkomſt ziende, eyndelyk met hunne lange ſpieſſen, onder 't voordeel van den rook der ſnaphaanen, op de onzen als dolle honden met zulk eene woede invielen, dat ze, ſchoon 'er veele van hun ſneuvelden, dezelve in wanorder bragten en op de vlugt

Wort daar van Soerapati omgebragt.

Digitized by Google

vlugt dreven, daar de Heer Tak met nog wel zeventig Hollanders op de plaats dood bleven.

Soerapati agtte zich naar dit schelmstuk, by den Soesoehoenan zelfs niet zeker, maar vlugtte, na hy hem veele kostelykheden ontroofd had, naar Passaroewan. Hier wiert hy een magtig vorst, bragt alle omleggende landen onder zyne gehoorzaamheyd, en deed jaarlyks op den Keyzer groote stroopingen, die niet magtig was om den zelven, zonder hulpe der Maatschappy, die zich met zyne zaaken niet meer wilde bemoeyen, te verdryven.

Deze Keyzer Amangkoerat stierf in 't begin van het jaar 1703. en zyn zoon Pangerang Depati Anom, een man van bloeddorstigen aard, wiert van de Ryksgrooten tot opvolger verklaart; terwyl zyn oom Pangerang Poegar, die, volgens een verdrag met den overleden Keyzer by den aanvang zyner regeringe gemaakt, hem moest opvolgen, ook in verscheyde landen tot Soesoehoenan wiert aangenomen. Gelyk hunne Edelheden den zelven ook daar voor erkenden. Hier door raakte geheel Java weer in onlust, alzoo elk dier Keyzers den anderen met hulp zyner Bondgenooten zogt uyt den weg te ruymen.

Oorlog tusschen des overleden Keyzers zoon en broeder om de kroon.

Deze oorlog duurde vyf jaaren, in welken de onze, om de goede zaak van Poegar te verdedigen, vyf kostbaare veldtogten in Java hebben gedaan; de eerste geschiede in 't jaar 1704. door de Capiteynen Knol en Bintang met 1500 man, in welken zy Depati Anom, die met 40000 man in het veld was, op de vlugt dreven en de Pagger te Damak vermeesterden.

De laatste wort door de Maatschappy erkent en geholpen.

Het volgende jaar trok de Heer de Wilde te veld met omtrent 8000 man, meest alle Javanen. Deze togt was niet minder gelukkig, alzoo al de Sterktens tot Cartasoera toe en veele Javaanze Grooten zich onderwierpen, en Depati Anoms leger zonder slag of stoot op de vlugt gedreven wiert, die zich in zyn eygen land niet veylig agtende, met veele schatten naar Soerapati vlugte, en hem dezelve, om zyne bescherming te erlangen, meest overgaf.

Tweede Veldtogt.

Schoon Keyzer Poegar door deze twee togten in het grootste gedeelte zyner landen was herstelt, scheen het egter nood-

Digitized by Google

noodzaaklyk, dat men zich van Depati Anom meester maakte, en te gelyk Soerapati over den moord der onzen, en andere geweldenaaryen, strafte; alzoo Java anders noyt in rust kon raken. Om dit uyt te voeren wiert de Heer Commandeur Knol gezonden, die in het laatste van het jaar 1706. met ontrent 1000 Hollanders en wel 25000 Inlanders, die ten deele door de Prins van Madura en die van Soerabaja aangebragt waaren, in het veld raakte. Van dezen togt bekwam men de verwagte vrugten niet, alzoo de onzen door valsche berigten dikwils misleyd wierden, en gebrek aan levensmiddelen hadden, en de Soerabajers met de vyanden heulden, waar door eenigen van ons krygsvolk, met verlies van ruym hondert man meest Hollanders, door Soerapati op de vlugt geslagen wierden.

Derde Veldtogt.

De onzen hadden egter het geluk van zich van eenige posten des vyands meester te maaken, en de sterkte Bangel met groote kloekmoedigheyd stormenderhand in te nemen, alwaar Soerapati eene wonde ontfing, daar hy aan overleed; deze posten wierden by het aftrekken van het leger weer verlaaten, waar mede deze veldtogt een eynde nam.

In het volgende jaar had ons leger meer geluk, dat veel talryker in Neerlanders en Javanen als te vooren, onder het bevel van de Heeren de Wilde en Knol, in het midden van het jaar by een geraakte, en het volk dat Depati Anom en de zoonen van Soerapati in het veld gebragt hadden, niet alleen op de vlugt sloeg, maar ook Passaroewan, en de Landen die Soerapati dus lang bezeten had, vermeesterde, en onder de gehoorzaamheyd van den Keyzer bragt. In dezen togt behaalde de Heer Knol zoo wel als de Heer Wilde, die kort daar aan op Batavia stierf, veel eer en roem.

Vierde Veldtogt.

Vyfde Veldtogt, waar in de zoon hem overgeeft.

Depati Anom was door den togt van het voorgaande jaar tot dat uyterste gebragt, dat hy wanneer de Heer Knol in het begin van het jaar 1708. weder op Javaas Ooskust verscheen, door Gezanten verzogt om in genade aangenomen te worden, dit wiert hem toegestaan; waar op de Heer Knol met eenig volk hem athaalde en naar Soerabaja bragt, van waar hy te scheep naar Batavia en kort daar naar met zyn gantsche gevolg naar Galle op Ceylon gevoert wiert, daar men hem een eerlyk onderhoud verschafte.

Dus

Digitized by Google

Dus raakte dit Eyland, na langduurige beroerten, weer in ruſt, waar in het echter niet lang kon blyven, alzoo de gemoederen der Princen te zeer tegen den anderen verbittert waaren, en de broeders van Soerabaja, die de Soeſoehoenan om zyne verraderyen in het jaar 1708. had laaten kriſſen, het hooft eerlang opſtaken; ook maakten de zoonen van Soerapati in het jaar 1712., met hulp der Balamboangers, weer groote bewegingen. Ja deze Roervinken kwamen, met den anderen vereenigt zelfs in 't jaar 1718. met een ſwaar leger tegen den Keyzer in het veld; die in Februarii des volgenden jaars overleed, waar door zyne jonger zoonen, als had het ryk geen vyanden genoeg, tegen den oudſten, die den Vader opvolgde, ook in beweging raakten, zoo dat de Maatſchappy de handen geduurende langen tyd alhier zeer vol heeft gehad, en geene kleene koſten heeft moeten doen, en nog doet, alzoo het onmogelyk is dat dezelve, zonder groot nadeel van haar en haare Bondgenooten, zich daar buyten kan houden. En ziet daar het voornaamſte van 't gene dat tot nog toe op Java, de Nederlanders betreffende, is voorgevallen.

XIII. HOOFDSTUK.

Beſchryving der Stadt Batavia. Haare Wallen, Poorten en gedaante van binnen. Fraaje Buytenſteden, Thuynen en Sterktens. 't Kaſteel. Groot getal van Inwoonders. Chineezen. Waar mede die zich al erneren, en hunne levenswyze. Neerlanders. Hoe die hier leven. Den Raad van Indiën. Pracht en vermogen van den Opperlandvoogt. Naamen der Opperlandvoogden, en hoe lang dezelve geregeert hebben.

GElyk de Nederlandſche Ooſtindiſche Maatſchappye in kragt en vermogen by naar alle Indiſche Koningen en Princen verre overtreft, zoo ſteekt ook haare hooftſtadt Batavia *De Stadt Batavia.*

Digitized by Google

in alle opzigten boven de andere Steden van het Ooſten uyt, gelyk de Maan onder het minder geſtarnte. Zy legt op de Zuyderbreedte van 5 graaden 50 min. aan den binnenkant of Noordzyde van Java, op eenen effen doch eenigzints moeraſſigen grond. Van vooren heeft ze de zee, die door veele kleene Eylanden eene zeer veylige en wyduytgeſtrekte reede maakt, daar duyzend ſchepen het gantſche jaar door, bevryd voor alle winden konnen leggen. Van agteren wordze omringt door ſchoone vrugtdragende boſſchen en hooge bergen. De rivier Jakkatra, ſchoon ze door verſcheyde aardbevingen zeer bedorven en met ſlyk vervult is, ſtroomt door het midden der Stadt zeewaarts heen, en vervult te gelyk alle der zelver binnen- en buyten-gragten.

In haare Wallen en Poorten beſchreven.

De Stadt zelve wort omringt met een vierkante muur van koraalſteenen, verſterkt met tweeëntwintig vaſte Bolwerken, die elk hunnen naam hebben, van zeer goed geſchut voorzien, en niet alleen in ſtaat om 't geweld van buyten af te keeren maar ook om de voornaamſte ſtraaten der Stadt te beſtryken. De Barm onder aan de muur is met een ſtevige hegge van digten witten hagendoorn beplant, waar om zeer breede en diepe buytengragten loopen. In deze haare muuren heeft de Stadt vier voorname en ſchoone poorten, waar van de eene, de Nieuwe Poort, en de tweede, Dieſt genaamt, aan de Zuydzyde ſtaan, en door den vermaarden Liſting zeer bouwkonſtig en koſtelyk zyn opgemaakt: de derde poort, Rotterdam, ſtaat aan de Ooſtzyde, en de vierde, Uytrecht, aan de Weſtzyde. Buyten deze heeft men 'er nog een kleen poortje, of twee, die zelden gebruykt worden.

Gedaante der Stadt van binnen.

Binnen den omtrek van deze muuren beſlaat Batavia ruym 4800 treden, maar met de Voorſteden is ze wel anderhalf uur in haaren omtrek. Alle de ſtraaten en gragten zyn lynregt, en van de eerſte heeft men 'er agt, zoo regte als dwarsſtraaten, die doorgaans dertig voeten breedt, wel betimmert, en aan beyde zyden na de huyzen met een voetpad van gebakken ſteen beſtraat zyn, onder welke men de Prince- en Jonkerſtraat wel de voornaamſte mag rekenen. Zestien fraaye Gragten of Burgwallen, die alle met lommerryke Tamarinde en Bloemboomen be-

Digitized by Google

beplant zyn, kan men in Batavia optellen; waar onder de Tygersgragt, door haare eenpaarige ſchoone en heerlyke gebouwen, de alleraanzienlykſte is, verſiert met vier ſteene overwelfde en een houte brug. De andere binnengragten zyn in 't geheel met tweeënvyftig meeſt ſteene bruggen voorzien.

't Getal der Huyzen en publyque Gebouwen.

't Getal der huyzen, zoo Hollandſche als Chineeſche, binnen de Stadts muuren, wort op ontrent 2500 ſtuks begroot, waar onder zeer veele in grootheyd en cierlykheyd uytmunten; de meeſte hebben lugte agterplaatzen en fraaye thuynen, die met veelerley ſoort van boomen en bloemen beplant zyn. De gemeene Stadts gebouwen zyn mede fraay, waar onder 't nieuw Stadthuys, dat in 't jaar 1707. is aangelegt, uytblinkt. Ontrent de Nieuwe poort ſtaat een Gaſthuys van zeer grooten omtrek; men vint hier ook een Arm- en Oud Mannenhuys, Weeshuys, nevens een Spinhuys. Ook hebben 'er de Chineezen een Oud Mannen en Ziekenhuys; door de heele Stadt vint men overal groote ruyme Markten, daar in alle ſoorten van Waaren handel gedreven word. De Godtsdienſt wort in twee Nederduytſche, waar van 'er een in 't Kaſteel is, twee Portugeeſche en eene Maleytſche Kerk waargenomen, waar van de Kruyskerk voor veele fraaje Nederlandze Kerken niet hoeft te wyken.

Fraaje en groote Buytenſteden,

Na dat wy dus een ſchets van de ſtadt Batavia binnen haare wallen gegeven hebben, zullen we, eer wy het Kaſteel intreden, beſchouwen wat zich buyten dezelve vertoont. Hier is de grond rondomme met huyzen bezet, die na eene nauwkeurige opneming een getal van ruym 2300 uytmaaken, en meeſt door nyvre Chineezen bewoont worden. De wegen zyn zeer breed, net beplant, en aan de zyden met uytmuntende thuynen voorzien, die in groot getal buyten Batavia leggen, en in uytgeſtrektheyd, fraayheyd der huyzen, zeldzaamheyd der boomen en vrugten, eer pragtige buytenplaatzen dan thuynen mogen genoemt worden. Ontrent de thuynen vint men ook eenige Bleekeryen, en hier en daar een kruydmolen, die door een wagt bewaakt worden.

Thuynen,

en Sterktens om Batavia.

Niet verre buyten de Stadt leggen vyf Sterktens, waar door de toegangen derwaarts beſchermt, en de thuynen en bouwlanden, rondom dezelve leggende, beveyligt worden. De

Digitized by Google

ſterkte Ansjol legt in 't Ooſten, en Angke in 't Weſten naar de zeekant: tuſſchen deze leggen de drie overige, als de Vyfhoek, Ryswyk en Jakkatra. Zy leggen alle in vlakke velden, met aarde wallen en watergragten beſchanſt, en met een dikke hegge van witten doorn omheynd; maar de Vyfhoek en Ansjol zyn rondom met ſteene muuren verſterkt, waar tegen de andere in het midden eenen vaſten waarborg hebben, die met twee laagen grof geſchut over de wallen heen ziet, en het veld wyd en zyd beſtrykt; zy zyn altyd met wapenen, voorraad en manſchap wel voorzien.

Bataviaas Kaſteel.

Van buyten de Stadt treden wy Kaſteelwaarts heen, om den Lezer ook in 't korte van die ſterke Veſting een denkbeeld te geven. Het Kaſteel van Batavia is byna vierkant, breed 274 en diep 290 treden. Het legt in 't Noorden digt aan de zee, en heeft in 't Weſten de groote rivier, die alleen door een barm van de gragt wort afgeſneden; het is verſterkt met vier punten of bolwerken, die rykelyk van geſchut voorzien, en nevens de gardynen alle van witten koraalſteen uyt den grond zyn opgehaalt, en met bekwame wooningen voor de ſterke krygswagten verzorgt. Twee dezer bolwerken, de Diamant en Robyn genaamt, leggen vlak tegen de Stadt aan, en heerſchen over alle haare veſten; de twee andere, de Peerel en Saffier, zien zeewaarts heen; de Barmte is ook met een hooge hegge van witten hagendoorn omheynd, waar voor zeer wyde en diepe gragten leggen. Twee voorname toegangen zyn 'er naar dit Kaſteel, de aanzienlykſte wort de Landdeur genoemt, alwaar een ſteene brug met veertien boogen, van gehouwen ſteen uyt het water opgetogen, over de gragt legt. De andere wort de Waterdeur genoemt, en ziet naar het Noorden. Buyten deze zyn 'er nog kleene poortjes in de gardynen, die zelden gebruykt worden.

Kaſteel van binnen.

Het Kaſteel is van binnen met ſchoone gebouwen verſiert, waar in de Gouverneur Generaal van Nederlands Indiën met zyne Raaden, de Koopluyden, Boekhouders, en veele andere hooge Amptenaaren en Bedienden der E. Maatſchappy hun verblyf hebben, en de Comptoiren gehouden worden; onder en boven dezelve munt dat van den Gouverneur Generaal uyt, dat

Digitized by Google

dat in aanzien en pragt met regt een Paleys mag worden genoemt. Het is van gebakken ſteen en met twee verdiepingen zoo hoog opgehaalt, dat men het pannendak zeer verre uyt zee boven alle andere huyzen en bolwerken heen ontdekt. Dat het in deze Veſting noyt aan geſchut, ammunitie, bezetting of lyftogt mangelt, behoeven wy den Lezer niet te verzekeren.

Groot getal van Inwoonders in deze Stads.

Gelyk nu Batavia de grootſte Koopſtadt van het Ooſten, en het middelpunt en hart van den ſtaat der Nederlandſche Maatſchappye is, waar in alle haare Koopmanſchappen en Middelen te zamen vloeyen, en weer herwaarts en derwaarts afgezonden worden; zoo kan men wel bedenken, dat 'er in den omtrek der zelve en haare Voorſteden zich een groot getal van Ingezetenen bevinden, die tot digte by de hondert duyzend zielen begroot worden, en alle of Dienaars der Maatſchappye of vrye Luyden zyn. Men vind 'er, om van de Europeërs niet te ſpreken, Chinezen, die verre het grootſte getal uytmaaken, Mixtizen, Mooren, Armeniers, Perſiaanen, Bengaleezen, inboorlingen van Timor, Tonkin, Siam, Arrakan, Sumatra en Borneo, nevens Macaſſaaren, Amboineezen, Ternatanen, Bandaneezen, Maleyers, Baliers, Mardykers, en eene menigte van andere volkeren, die een groot gewoel in de ſtadt geven en eenen ongelooflyk ſwaaren handel dryven.

Chineezen

De Chineezen zyn onder deze vreemde Natien de eerſte, zoo wel in 't ſtuk van den koophandel, als in aanzien by de Neerlanders. Het is een ſchrander, beleeft en gedienſtig volk, dat aan deze ſtadt groote nering en gerief toebrengt: want zy doen niet alleen grooten handel in Thee, Porceleynen, Zyde ſtoffen, enz., maar zy zyn ook de meeſters in alle vernuftige handwerken, en niets is 'er, dat zy niet zullen namaaken, of dat zy niet derven ondernemen. De viſcherye wort door hunne neerſtigheyd meeſt onderhouden, ook wort de landbouw door hun alleen waargenomen. Zy branden arak, bakken ſteenen, en pachten de grootſte en ſwaarſte pachten der Maatſchappy, ſchoonze zelfs de grootſte ſmokkelaars der wereld zyn, en zoo afgeregt op liegen en bedriegen, dat men zich nauwlyks voor hun wagten kan. Deze houden Gaarkeukens en Theehuyzen,

Waar mede die zich verneeren.

Digitized by Google

geene loopen met alle Waaren om en brengen die aan de huyzen te koop, en veele geneeren zich met waterhaalen, of voeren met prauwen om een ſober loon de menſchen overal heen, dat om de barnende zonneſtraalen een groot gemak geeft. Ja daar is niets, hoe gering ook, daar de Chineezen niet in handelen, en winſt uyt trekken, tot den drek inkluys, die zy, alzoo men hier geene gegraven ſekreten heeft, des avonds met prauwen uyt de huyzen wegvoeren.

Hunne levenswyze.

Zy hebben eenen Hooftman, die hunne zaaken by de hooge Regering uytvoert en voor hun ten beſten ſpreekt; ook hebben zy hunne eygene kleeding met lang hoofthair, dat niet op zyn Tartars geſchooren is, en leven verder naar de wetten van hun land, en in hunne eygene Godtsdienſt, dien zy in twee Tempels buyten de ſtadt oeffenen, alwaar zy ook hunne graven hebben, die na het vermogen der dooden uytmuntend fraay en pragtig zyn, en waar aan zy geen geld zullen ſpaaren, gelyk ook niet aan hunne Blyſpeelen, die Wajangs genoemt worden, en waar op zy dermaten gezet zyn, dat de jonken die een behouden reyze doen, noyt nalaaten, 't zy alleen, 't zy met haar drie of vieren, zoo een Blyſpel te geven, waar by ze, ſchoon het veel geld koſt, de aanſchouwers voor niet toelaaten.

De Nederlanders.

Egter zyn onder de Inwoonders van Batavia de Nederlanders, als Heeren des lands en den grootſten rykdom bezittende, verre de voornaamſte; die of Bedienden der Maatſchappye, of vrye luyden zyn, welke laatſte onder de Maatſchappye, als hunne Overheyd, ſtaan, en zich generen met den koophandel, of eenig ambagt doen, en ook wel van hunne renten leven.

Leven zeer pragtig.

In 't gemeen leven alhier dezelve elk naar zyn vermogen, als luyden die geen geld ontbreekt, met de uyterſte pragt, die men in een groot getal van koetzen en paarden ziet uytmunten, want die dezelve niet en heeft word niet gerekent; alles wat tot de tafel en het huyshouden hoort is van zilver. Ja men vint nergens vrouwen, die meer op koſtelyke kleederen en fraaje juweelen gezet zyn, dat zy zelfs in de ſlaavinnen, die haar volgen, doen blyken, welke zy zoo fraay opſchikken, dat 'er de mannen wel op konnen verlieven; die van hunnen kant ook groote liefhebbers zyn van goude knoopen aan de rok-

Digitized by Google

rokken, degens met goude geveſten, en diergelyke franyigheden.

De zorg hunner huyshouding laaten zy meeſt op getrouwe ſlaaven ſtaan. Deze koſt hun, ſchoon de groente, vleeſch, viſch, en alles wat hier valt goede koop is, jaarlyks zeer veel, zoo om de hooge huyshuuren, als het groot geld, dat zy moeten beſteden voor de goederen, die uyt het vaderland komen, als wyn, bier, ſterke dranken, boter, kaas, gerookte Zalm en andere nooddruftigheden van dien aart; die zy niet konnen miſſen, en daar zy den anderen geduurig op vergaſten. Want hunne zamenleving is zeer vriendelyk, daar de fraaye wandelwegen zoo binnen als buyten de Stadt, en de friſſe lugt, die des middags wel groote warmte, maar des avonds ook koele avondſtonden geeft, veel toe doet. *Hunne huyshouding koſt veel.*

De hooge Vergadering, die deze Stadt en al de Landen en Goederen der Maatſchappy beſtiert, wort den Raad van Indiën genoemt, en beſtaat uyt den Gouverneur Generaal, den Directeur Generaal, vyf Ordinaare en eenige Extraordinaare Raaden, welke laatſte maar alleen eene raadgevende ſtem hebben. Dezen Raad vergeeft alle Ampten, ontfangt en zend de Gezanten en Brieven van Staat; beſtiert de Landvoogdyen, ontfangt de Scheepsvlooten, en zendt dezelve weer dagelyks, met de noodige ladingen, naar de buyten Comptoiren af. Na den Raad van Indien, volgt die van de Juſtitie, waar in een uyt de voornoemde Raaden van Indiën voorzit, hoewel ze op hun zelven zyn en van dien Raad niet athangen. Van de mindere Collegien, die alleen de beſtiering der Staat betreffen, als Schepenen, Weesmeeſteren, enz. zal ik niet ſpreken. *Den Raad van Indiën.*

De Opperlandvoogt hoeft zoo in zyne uyterlyke pragt als vermogen voor geen aanzienlyke Vorſten te wyken. Hy heeft een Stal- en Hofmeeſter, nevens eene geduurige lyfwagt van twaalf fluxe Hellebaardiers, die in zyde, damaſt en roodſcharlaaken, met goud en zilver geboord, gekleed zyn. Wanneer zyn Hoog-Edelheyd uytryd heeft hy ook twee trompetters voor de koets, en nog wel eenen troep van zestig gewaapende mannen te paard met hunne Officiers agter dezelve. Hy ontfangt zyne Commiſſie van de Staaten Generaal en de Heeren Se- *Opperlandvoogd in zyn pragt en vermogen.*

ven-

Digitized by Google

ventienen te gelyk, en zynen adem gaat over al wat 'er in Indiën voorvalt, tot de geringſte dingen toe, zoo dat geen Bediende zonder zyn ſchriftelyk verlof mag trouwen. En yder die fortuyn wil maaken, tragt zich met alle vermogen in des zelfs gunſt te dringen; want ſchoon hy maar Voorzitter in den Raad van Indiën is, kan hy egter, als zynde een man van beleyd en uytgeleert in al de zaaken, die de Maatſchappy betreffen, alles naar zynen zin ſchikken, wyl de Raaden, dat ook billyk is, veel aan hem overlaaten; zyne vrouw en dochters, zoo hy 'er heeft, hebben mede een gevolg na haaren ſtaat; maar de zoonen hebben niets, dat hun van anderen uytzondert.

Opperlandvoogden van Indiën Pieter Both.

De eerſte, die als Opperlandvoogd, of Gouverneur Generaal geregeert heeft, was Pieter Both van Amersfoort, die den 19den December des jaars 1610. daar voor uyt Holland in de Indiën is aangeland, en na hy den handel ſterk had voortgezet en verſcheyde verbonden met de Indianen gemaakt, op 't eynde van het jaar 1614. weer naar het Vaderland keerde; in welken togt hy met drie ſchepen ontrent het eyland Mauritius jammerlyk is omgekomen.

Gerrit Reynſt.

Tot zynen opvolger was in November des zelven jaars aangekomen de Bewinthebber Gerrit Reynſt van Amſterdam, die een verbond met den koning van Jakkatra gemaakt, en de Bandaneezen eenigzints beteugelt hebbende, den 20 December 1612. dezer wereld overleed.

Laurens Reaal.

In zyne plaats trad Laurens Reaal, van een aanzienlyk geſlagt van Amſterdam, en doe Landvoogt der Moluccos, deze heeft in groote ruſte geregeert, en den handel der Maatſchappye ſterk voortgezet, tot in den jaare 1618. wanneer hy op zyn verzoek ontſlagen zynde, het bewind in handen van den Directeur Generaal Jan Pieterſz Koen van Hoorn overgaf, en in Auguſtus des volgenden jaars t'huyswaarts keerde, daar hy zyn Vaderland in verſcheyde Bedieningen en als Admiraal eener vloote, en Gezant aan het hof van Engeland, daar men hem tot Ridder verhief, groote dienſten heeft bewezen.

Jan Pieterſz. Koen.

De vierde in rang was de voornoemde Koen, een man van zonderling beleyd, en berugt door het veroveren van Jakkatra; gelyk

Digitized by Google

gelyk hy ook die van Banda heeft t'ondergebragt; het eyland Formoſa tegen een Veſting op de Piſcadores geruylt, en met veel roem zyne waardigheyd gehandhaaft tot den jaare 1623. wanneer hy naar Holland vertrok.

Pieter de Carpentier

Op het voorſtellen van Koen wiert Pieter de Carpentier tot vyfde Landvoogd van Indiën aangeſtelt, die tot het jaar 1627. geregeert heeft; wanneer Jan Pieterſz Koen andermaal uyt Holland aanlande, en zyne eerſte waardigheyd weer aannam, vertrekkende Carpentier naar het Vaderland, daar hy den 3den Junii 1628. met vyf ſchepen en eene ryke lading aan kwam. Sedert heeft Koen voor de tweedemaal geregeert tot den 23ſten September des jaars 1629. wanneer hy ſtierf.

Jacques Spex.

Zyn opvolger was Jacques Spex van Dordrecht, die twee dagen na Koens overlyden op Batavia aanlande, met laſt om als Commandeur naaſt hem zitting te nemen. Hy bekleede dat Ampt tot den 7den September des jaars 1632. wanneer hy plaats maakte voor Hendrik Brouwer, twee dagen te vooren in die waardigheyd aangekomen, en in 't kort naar het Vaderland keerde.

Hendrik Brouwer.

De Bewinthebber Hendrik Brouwer, als de zevende Generaal naar Indiën afgezonden, regeerde tot in 't laatſte van December 1635., wanneer hy weer t'huyswaarts keerde. Hier zond men hem eerlang als Oppergebieder met een vloot naar Chili, daar hy door eenen nieuwen weg, de Straat van Brouwer genoemt, voor geraakte, en na het innemen en verbranden van Carel Mappa in 't jaar 1643. overleed; een man van harden aard, en die eene ſtrenge wraake van de Spanjaarden in Chili genomen heeft.

Antonio van Diemen.

Antonio van Diemen, gebooren te Kuylenborg, kreeg by het afſtaan van Brouwer, de Teugelen der Nederlandſche Heerſchappy in Indiën in handen, een man van byzondere ſchranderheyd, die in die waardigheyd den 19den April 1645. overleed.

Cornelis van der Lyn.

Van Diemen had in zyne ziekte den Directeur Generaal Cornelis van der Lyn van Alkmaar tot opvolger benoemt, die ook door brieven uyt 't Vaderland van den 10den October des jaars 1646. in dat Ampt beveſtigt wiert. Hy vertrok den 20ſten Janua-

Digitized by Google

Januarii 1651. naar het Vaderland, hebbende den 7den October des voorgaanden jaars zyne Bedieninge overgegeven aan den Amſterdammer Karel Reynierszoon, die den 18den Mey 1653. overleed.

Johan Maatzuyker. In des zelfs plaats kwam de Directeur Johan Maatzuyker van Amſterdam, een man van doorſlaande ſchranderheyd; die na een regering van vyftentwintig jaar, zeven maanden en eenige dagen overleed. Onder zyn beſtier is de luyſter der Maatſchappy ten top geklommen; en het grootſte deel van Ceylon, geheel Malabar, met verſcheyde plaatzen van Cormandel veroovert, en de oorlogzugtige Macaſſaaren beteugelt. Ook heeft hy de Franſchen by na uyt het Ooſten verdreven, en veele andere zaaken van groot gewigt uytgevoert.

Ryklof van Goens Volgens beſluyt der Kamer van zeventienen volgde hem de dappere Ryklof van Goens, die den 10den Januarii 1678. wiert voorgeſtelt, en den 25ſten November 1681. naar het Vaderland vertrok, plaats maakende voor Cornelis Speelman van Rotterdam, die tot zynen Vervanger was benoemt.

Cornelis Speelman. Deze de geeſſel der Macaſſaaren, in wien de dapperheyd en vaardigheyd ter penne om den voorrang twiſtten; overleed den 11den Januarii 1684.

Johannes Kamphuys. Door den Raad van Indiën wiert tot Opvolger van Speelman verkooren Joannes Kamphuys van Rotterdam, en door de Kamer van zeventienen beveſtigt. Hy bekleede dit hooge Ampt met lof tot den 24ſten September des jaars 1691., wanneer hy, genegen om zyne overige dagen, behoudende zynen rang, in ruſte door te brengen, dat aan Mr. Willem van Outshoorn overleverde, en naar een buytenplaats niet verre van Batavia vertrok, daar hy den 18den Julii 1695. overleed.

Willem van Outshoorn. Van Outshoorn in Amboina gebooren, hebbende een tyd lang met veel luyſter het Ampt van Opperbeſtierder waargenomen, volgde het voorbeeld van Kamphuys, en verzogt t'elkens door brieven in Holland om van dien laſt ontſlagen te worden; waar in men eyndelyk den 20ſten September 1701. bewilligde, en tot Opvolger zynen ſchoonzoon Johan van Hoorn aanſtelde, die den laſt, na lang tegenſtreven, niet eer als op den 15den Auguſti 1704. aanvaarde; zedert welken tyd van Outshoorn buy-

Digitized by Google

buyten kommer en zorge leefde tot den jaare 1720., wanneer hy in den gryzen ouderdom van 85 jaaren en eenige maanden overleed.

Johan van Hoorn gaf dit Ampt, na dat hy het zelve vyf jaaren en ruym drie maanden met lof bekleed had, over aan Abraham van Rietbeek, met wiens Dochter hy by tweede huwelyk getrouwt was, en vertrok naar het Vaderland, daar hy in February 1711. ſtierf. *Johan van Hoorn.*

Mr. Abraham van Rietbeek wiert by het vertrek van zyn ſchoonzoon den 30ſten October 1709. de zeventiende Opper-gebieder van Indiën, in welke eer hy den 17den November 1713. overleed. *Abraham van Rietbeek.*

Nu wiert Chriſtoffel van Swol door den Raad van Indiën in Rietbeeks plaats verheven, welke keure in het Vaderland wiert toegeſtemt. Hy overleed den 12den November 1718. en wiert opgevolgt door Hendrik Swaardekroon, die tegenwoordig nog met luyſtert regeert. *Chriſtoffel van Swol.* *Hendrik Swaardekroon.*

* *De Heer Swaardekroon is, na dat hy vyf of zes jaaren de Indiën beſtiert had, op zyn verzoek ontſlagen, en in des zelfs plaatze geſtelt de Heer Directeur Mattheus de Haan, van Dordrecht.* *Mattheus de Haan.*

XIV. HOOFDSTUK.

De Reyzigers keeren met de Retourvloot naar het Vaderland. Manier van lading der ſchepen. Zy komen aan de Kaap der Goede Hoop. Het Kaſteel, Vlek en Thuyn aldaar. De andere Volkplantingen. De Hottentotten. Hunne Kleeding. Wapenen. Spyze. Godsdienſt. Huwelyk. Straffen, enz. De Reyzigers landen in 't Vaderland. Kleen getal van die van deze Togt zyn te rug gekomen.

DE Ooſtindiſche Retourvloot was nu volladen, en in ſtaat gebragt om de gewoone reyze naar het Vaderland te ondernemen, op welke het geringe overſchot van onze manſchap, *De Reyzigers vertrekken met de Re-*

Digitized by Google

dat nu twee maanden op Batavia in bewaaringe had vertoeft, en ten deele van al de uytgeſtaane gevaaren en geledene ongemakken eenigzints was herſtelt, tot onze verheuging ook wiert gezonden, om daar mede derwaarts te keeren; verlangende deze na hunne ouders en bloedvrienden, geene na hunne allerlieſſte panden van vrouwen en kinderen, die zy niet wiſten of nog in 't leven of dood waaren, als die zy in zoo langen tyd niet gezien, en daar zy noyt geen tyding van bekomen hadden, 't geen hen met het alleruyterſte verlangen naar het Vaderland deed haaken, en als met onverbreekelyke zeelen derwaarts rukte.

tourvloot naar 't Vaderland.

Op den 3den December 1722. ging de vloot onder zeyl, verloor het gezigt van Batavia, en raakte, na dat de monſtering geſchied en de laatſte bevelen gegeven waaren, in volle zee; na eenen adieu door honderden van menſchen, die met hunne vaartuygen aan bloedvrienden en bekenden voor het laatſte vaarwel toeriepen.

Het is naaulyks te begrypen hoe vol dat deze ſchepen tot boven toe gelaaden worden, en hoe men zich daar in behelpen en 't een na 't ander ſchikken moet. Op den bodem worden de ſwaarſte waaren als ſalpeter, zuyker, ebbenhout, koper, enz. geplaatſt, waar op weer de ſtuk- en pakgoederen worden geſtouwt, met de fynſte Waaren in het midden, en eenige lagen grove doeken onder en op de zyden. Verder wort het ruym dikwils zoo vol Peper geſtort, dat 'er geen hond in kruypen kan, en alles onbeweeglyk vaſt legt, en in 't minſt niet kan verſchokken. In de broodkamers plaatſt men de Speceryen, het water voor op den overloop, en den voorraad van levensmiddelen in de kamer daar het afgeſchut is, zoo dat 'er nergens eene ledige plaats overblyft.

Hoe deze ſchepen meeſt geladen worden.

Ik zal my in deze bekende ſtreeken niet ophouden met een verhaal wat 'er, na dat wy eerlang door de Straat van Sunda in den grooten Oceaan liepen, en de ſtreek naar den Zuyder uythoek van Afrika zetten, is voorgevallen, alzoo de reyze uyt het Vaderland naar Java, en van daar weer rugwaarts, door zeer veel pennen beſchreven en yder een genoeg bekent is.

Wy

Digitized by Google

Wy hadden het geluk van in February des volgenden jaars 1723. het land van Afrika te ontdekken, en op den 12den der zelver maand behouden binnen de ruyme Tafelbaay der Kaap de Goede Hoope, gewoone ververſchplaats der Ooſtindiſche ſchepen, te geraaken; gelyk ook de vlootelingen aldaar by beurten aan land worden gevoert, om zich van de lange reyze te herſtellen, en weer nieuwe kragten tot het volvoeren des overigen togts te vergaderen. *Zy komen aan de Kaap.*

Deze Kaap legt op de Zuyder breedte van 34 graaden 30 min. en vertoont zich voor die uyt Europa komen, als een ſchakel van ſwaare bergen, die zich van het Noorden naar het Zuyden uytſtrekken, en met een punt in zee eyndigen. Onder dezelve is de Tafelberg, die op den top vlak is en niet kwaalyk na eene tafel gelykt, de allerhoogſte, hebbende ten Ooſten den Wind- of Duyvelsberg, en ten Weſten den Leeuwenberg, die dus te zamen een half rond maaken. *Hoe die zich vertoont.*

De Nederlandſche Maatſchappy heeft van overlangen tyd dit land bezeten, en aldaar zedert het jaar 1653. haare Colonien gehad, die allengskens veel zyn toegenomen, en zich diep landwaarts in hebben uytgebreyd. Ook heeft de Gouverneur Ysbrand Goskens in 't jaar 1672. aan den voet des Tafelbergs het Kaſteel de Goede Hoope gebouwt, zynde een vyfhoek van grooten klipſteen opgehaalt, en met ſwaar metaal geſchut voorzien, dat in ſtaat is om de Baay van vyandelyke ſchepen te zuyveren, en het Vlek, dat onder des zelfs beſcherming een groote musketſchoot in 't Weſten legt, tegen 't geweld van In- en Uytlanders te dekken. *Het Kaſteel,*

Dit Vlek breyd zich van de zeekant naar den Tafelberg uyt, en ſtoot van agteren tegen de wortelen des Leeuwenbergs. Het beſtaat uyt een groot getal huyzen, die alle van klipſteen, meeſt ter hoogte van eene verdieping om de ſwaare valwinden, die alles omrukken en geen hoog geboomte doen groeyen, zyn gebouwt, en zich cierlyk door de witte kalk, waar mede zy van buyten bepleyſtert zyn, opdoen. Gelyk de Hollandze zinnelykheyd zich ook niet minder van binnen dezelve vertoont; dewyl de meeſte bewoonders der zelve het heel wel ſtellen konnen, en zoo uyt hunnen landbouw en nering, als uyt de ſcheeps- *en Vlek.*

Digitized by Google

lieden, die gedurende hun verblyf zich by hen ophouden, geen gering voordeel trekken. De Kerk zet dit Vlek een groot cieraad by, die na de Hollandsche wyze gebouwt is, met een redelyken toorn, en van een bemuurt kerkhof wort omringt.

De beroemde Thuyn der Maatschappy.

Niet verre van dit Vlek vind men de beroemde Thuyn der Maatschappye, die een plek lands van ruym vyftien Mergen beslaat, en bekwaam is om de gaande en komende schepen met vollen overvloed van allerley verversching te voorzien. Hier is 't dat men al de gewassen en vrugtboomen vint, die de vier wereldsdeelen voor zich zelven in 't byzonder voortbrengen; welke alle in onderscheydene perken, die met fraaye heyningen van groenen spekklaurier, tegen den val der geweldige winden, beschut worden, op ordre zyn verdeelt, en den aanschouwer doen twyfelen, of ze op dezen barren hoek niet weliger tieren als in haar Vaderland. Een riviertje van zoet en helder water, dat van den Tafelberg neerdaalt, loopt met hulp van veele waterleydingen den gantschen Thuyn door, en doet alles welig groeyen. Boven dezen heeft de Maatschappy nog twee andere thuynen, die wel grooter van omtrek maar niet zoo heerlyk zyn.

Drie andere volkplantingen alhier.

Buyten dit Kasteel en Vlek aan de Tafelbaay, zyn 'er hier nog drie andere voorname volkplantingen, die dieper landwaarts in leggen, en meer en meer toenemen; waar van de eene Stellenbosch genaamt, ontrent negen mylen gaans ten Ooften van 't Kasteel, in 't jaar 1680. door den Heer van der Stel is aangelegt, en nu mede eene Kerk heeft. De tweede met den naam van Draakesteyn, legt ontrent vyf mylen Ooftelyker, en is ontrent vier jaaren daar na begrepen, en door een groot getal Fransche Vlugtelingen, in welke taal voor hun gepredikt wort, bevolkt, waar door men hier meer zielen als onder Stellenbosch heeft. De derde Colonie wort het land van Waveren genoemt, en is in het begin dezer eeuw begonnen, maar nog niet sterk toegenomen.

Vryliedeu.

De bewoonders van deze Volkplantingen zyn Vryliedeu, die met geringe ja geene goederen hier aangeland, nu grooten rykdom en deftige hofsteden bezitten, die hunne Meesters jaarlyks grooten

Digitized by Google

grooten overvloed van graanen, wynen, en allerley Hollandze boom- en aardvrugten voortbrengen.

De Kaap der Goede Hoope is ryk van gedierte en voed een menigte van groote grimmende leeuwen, tygers en wolven, die by nacht uyt de ſchuylhoeken voortkomen, en by gebrek van vee zelfs menſchen mede ſleepen. Daar zyn olifanten, rhinocers, luypers, loſchen, yzere verkens, wilde paarden, honden en ezels van eene zeldzame ſchoonheyd, tyger-boſchkatten, jakhalzen en veele ſoorten van aapen en bavianen. In de boſchen en grasryke valeyen onthouden zich heele troepen met wilde buffels, koeyen, rheekalveren en harten: ook zyn 'er ſteenbokken, haazen, konynen, ſteendaſſen, chamelions, hagediſſen, ſchildpadden en meer andere dieren, nevens eenige ſlangen. Overal is 'er een groote overvloed van tam vee, als oſſen, koejen, ſchapen en paarden; de oſſen zyn hooger maar niet zoo vet als in Holland, en trekken den ploeg en wagen. De ſchapen zyn groot en laag van beenen, met een roshaarige huyd als de geyten, en dikke ſtaarten van enkel vet voorzien. *Wild en tam gedierte.*

De boſſchen verſchaffen veele ſoorten van gekorvene dieren, die om de ſchoone verwe plaats in de kabinetten der liefhebberen verdienen. Veelerley aard van groot en kleen gevogelte werd 'er gevonden, en levert de zee onder menigte bekende viſſchen als harders, elften, ſteenbraaſſems, kaapze kabeljauw en andere, veele zeemonſters uyt, als zeepaarden van een ſchrikkelyke groote en gedaante, zeekoeyen, zeeleeuwen, zeevarkens, zeekatten en zeebeeren. *Zeemonſters.*

De natuurlyke ingeboornen dezes lands zyn de Hottentotten, aldus door de Hollanders genoemt om hunne klokkende ſpraak en vuylen opſchik. By hen zelven zynze door onderſcheydene naamen en levenswyze in byzondere Natien verdeelt; als de Gorinhaykonas, Goringhayquas en Gorachoequas, die zich digte by het Kaſteel onthouden. De Saldanhas woonen in de Saldanha-baay, daar zyn ook Sonquas die d'andere Natien voor ſoldaten dienen, Gonnemas, Nemaquas, en veele andere die verder van de hand leggen. *Hottentotten beſchreven.*

Deze Hottentotten zyn van eene maatelyke geſtalte, tenger en

Digitized by Google

en bruynros van verwe, met kort gekrult hoofdhayr als de wol der lammeren; ſwart van oogen, breed van neus en dik van lippen; zy houden de nagels zeer lang, en hebben kleyne buyken met uytpuylende billen, en ontnemen zich al vroeg de regter bal.

Vrouwen. De Vrouwen zyn kleener van geſtalte, plat van neus en niet wanſtallig van boezem, maar zoo ras ze moeders geworden zyn, zakken de borſten dermaten uyt, dat ze die haare kinderen over de ſchouderen te zuygen geven.

Der Hottentotten kleeden en opſchik, Geen ſlordiger Natie is 'er ter wereld. De voornaamſte kleeding beſtaat uyt een ſchaapenvagt, bereyd met koedrek en ſwart vet van een onverdragelyken ſtank, die by hen karos genaamt, de mans over de ſchouderen tot aan de billen, doch de vrouwen wat lager hangt; de hoofden en handen vryven zy tot een zonderling cieraad met ketelroet of ſtinkend ſwart vet, en ſchikken zich verder op met ſtukjes koper, koraalen, bellen en yvoore hoepen van eygen maakzel. De beenen der vrouwen pronken ook met darmen van wild gedierte, die door het gerammel onder het dansſen haar een aangenaam geluyd verſchaffen, en ook tot 't ſtillen van eenen ſchielyken honger dienen.

Wapenen, Tot wapenen hebben zy pyl en boog, ſteenen, en voornamelyk aſſagayen, van vyf voeten lang met een breed yzer beſlagen, van eygen toeſtel, dat voor puntig toeloopt. Al dit geweer konnen zy wel handelen, en wyl ze van geen moed ontbloot zyn, en een paard in den ren voorby loopen, hebben zy zich altyd wel tegen hunne beſpringers, en dikwils met voordeel, verdedigt. Ook gaat hun niets boven de vryheyd ter harten.

Spyze. Tot voedzel dient hen melk, of 't vleeſch van beeſten, die door ouderdom of ziekte geen langer leven beloven, dat zy zoo raauw met huyd en ingewand, daar den drek naauwlyks uytgenepen is, inſlokken. Zy aazen ook veel op zeerobben en geſtrande walviſſchen, waar van zy den traan als water inſlurpen. Doode viſſchen, moſſelen en alikruyken zyn mede van hunne ſpyze, met een ſoort van worteltjes als aardakelen, die zy veel uyt de rivieren graven. Water is de gemeene drank; maar op wyn, ſterke dranken en tabak zynze als raazende verſlingert;

Digitized by Google

ſlingert; waar voor ze gewillig het beſte vee, waar in al hunnen rykdom beſtaat, vermangelen.

Zy houden geen vaſte woonplaatzen, maar verreyzen van d'eene naar d'andere vlakte, daar zy hunne hutten opſlaan, beſtaande uyt takken van boomen, die zy in 't rond in de aarde ſteeken, en met vellen of bieze matten bedekken. In zoo een hut woonen zy met vyf en meer huysgezinnen, die van kleenen omtrek zyn, en zoo laag, dat geen man daar in over eynde kan ſtaan; zoo is ook de deur, waar door zy op handen en voeten moeten kruypen. Deze hutten ſtellen zy gemeenlyk in eenen ronden kring, om hun vee des avonds in 't midden der zelve, tegen 't verſlindende gedierte, te bergen. *Woonplaats.*

Met handwerken of kunſten bemoeyen ze zig niet, maar die zeggen dat ze geenen Godtsdienſt hebben, doen dezelve te kort, want ze bidden Godt aan, en ſlagten 't zyner eere Koeyen en Schaapen; ook begroeten zy de nieuwe maan, zoo ras die opkomt, met een handgeklap en groot gejuyg, ſlytende den gantſchen nacht in ſpringen en danszen; en werd 'er grooter liefde, medelyden en getrouwigheyd by hun, die zich alleen naar de bewegingen der natuure ſchikken, als by veele Chriſtenen gevonden. *Godsdienſt*

Zy leven onder Opperhoofden, die macht hebben over leven en dood, en dat ampt by ſterven aan de oudſte zonen, die de eenigſte erfgenamen by deze natie zyn, overlaten. *Overheden*

Dan wanneer een jongman zin in eene dochter krygt, gaat hy met verlof van zyne ouders, naar die der maagt, en als deze zyn verzoek toeſtaan, zoo moet de dochter gehoorzaamen, die haaren Bruydegom, ten onderpand van haare liefde, eenen vetten koedarm om den hals hangt, die daar zoo lang om moet ſlingeren en ſtinken, tot hy verſleten is. Dan volgt de bruyloft, op welke twee vette Schapen geſlagt, en met de huyden en ingewand gezoden en gebraaden worden; welk gerecht alleen door de nieuw getrouwde, en hunne ouders, mag genuttigt worden. Schoon ze zoo veele vrouwen mogen nemen als 't hun behaagt, gaanze egter het getal van drie niet te buyten, ja hunne onderlinge liefde is zeer beſtendig. Ook moet een *Huwelyk.*

Digitized by Google

weduwe zoo ze komt te hertrouwen, t'elkens een lid van haaren pink miſſen.

Straffen over misdadigers.

De misdadigers ſtraffen zy na de zwaarte der misdaden: geringe diefſtalten worden met ſwaare ſtokſlagen, maar die van vee, dat hunne rykdom is, met grooter pynen en verbanning geboet. Op overſpel, waar van zelden by de Hottentotten gehoort wort, volgt de dood, maar op bloedſchande ſtaat ſwaarder ſtraffe; eerſt ſtrikken zy den man handen en voeten te zamen, en maken hem by den hals vaſt aan een ſterk neergebogen tak, waar op zy hem lit voor lit afknotten, en dan den tak laaten ryzen, waar aan 't mishandeld lichaam, anderen ten ſpiegel, blyft hangen; daar na wert de vrouwe tot aſſche verbrand. Indien een man van aanzien een doodſlag begaat, zullen ze hem veroordeelen om aan een boom gewurgt, in 't water geſmeten, of met ſteenen dood geworpen te worden; waar na zy hem in 't zelve graf met den gedooden dompelen; maar geringe menſchen koopen de ſchuld wel met vee af.

En manier van begraven.

Voor ziektens hebben zy nauwlyks eenige geneesmiddelen, evenwel komen de Hottentotten gemeenlyk tot hoogen ouderdom, en als 'er yemand ſterft, beweenen zy hem eerſt met een naar gehuyl; daar na word het maakte lichaam in een gegraven kuyl zittende geplaats, waar op zy 't met aarde, en den kuyl met een ſteen tegen het wild gedierte bedekken.

Der Hottentotten wreedheyt aan kinderen en oude luyden.

Uyt 't verhaalde ſchynen de Hottentotten eenigzints na 't licht der reden te leven; maar daar gaan onder hen wreedheden om, waar over zy waardig zyn van alle menſchen verfoeyt te worden. Want zoo eene vrouw van tweelingen bevalt, dat beyde dochters zyn, laaten zy de oudſte in 't leven, maar zoo 't een zoon en dochter is, ſpaaren zy den zoon, en leggen het meysje elders in 't veld of in een bosje neer, ten proey van 't wild gedierte. Wanneer de moeder in de kraam ſterft, zoo begraven zy het levende kind met de moeder in 't zelve graf, geene andere reden van deze wreedheyd gevende, als dat niemant dat kind zoude konnen of willen opvoeden. Voor de oude lieden hebben zy ter wereld geen agting, en geen minder wreedheyd over die ſtokoud zyn, en zich niet meer behelpen konnen, of die in eene krankheyd vallen, welke zy niet weten te ge-

Digitized by Google

genezen; want deze ſteken zy zoo maar levendig in 't hol van eenig wild gedierte, en ſtoppen dat met aarde toe, of binden ze in een hutje elders vaſt, daar zy dan van honger ſterven.

Maar laten wy van de Hottentotten, daar anders nog wel wat van te zeggen viel, afſcheyden, en den draad van ons verhaal ten eynde brengen.

De reyzigers landen in 't Vaderland.

Naar dat wy van de Kaap der Goede Hoope verſcheyden waaren, kregen wy eyndelyk den langbegeerden Hollandſchen wal in 't gezigt, en raakten op den 8ſten Julii binnen Texel en dus in 't lieve vaderland, 't geene wy zoo dikmaal gewanhoopt hadden oyt weer te zullen aanſchouwen. Wie zal zich verbeelden de uyterſte vergenoeging, waar in wy ons op 't zien en betreden van 't zelve bevonden, die nu twee jaaren lang tegen de woeſte zee gehardebold, en van 't zelve waaren afgeſcheyden geweeſt. In welken tyd wy eenen ſtreek van ruym twaalf duyzend mylen gezeyld, en in onbekende geweſten, by woeſte Natien, geſworven hadden; na dat wy vier of vyf maalen de middellyn en der zelve brandende hitte, onder een geduurige aaneenſchakeling van oneyndige gevaaren, arbeyd, moeyte, ziektens, honger en kommer, doortogen waaren.

Kleen getal van die van dezen togt zyn weerom gekomen.

Wy keerden dan te rug, arm en berooyder als wy uytgevaaren waaren, en bragten voor al de ingebeelde ſchatten, koſtelykheden en rykdommen, onze ouders, vrouwen en kinderen, niets t'huys als ydele beurſen, en afgematte lichaamen, geknakt door de veelerley ongemakken, en in ſlegte gezondheyd. Denk echter niet Lezer, dat dit geluk van het Vaderland weer te aanſchouwen aan al de vlotelingen heeft mogen gebeuren? Weynige zeker zyn ze geweeſt, die van hunne lieve vrienden en waarde panden zyn verwellekomt, want van hondert en elf mannen, die zich op het kleenſte der drie ſchepen bevonden hebben, zyn 'er alleen zes ontkomen; en van al die bloeyende manſchap, die ten getale van ruym zes honderd met deze ſcheepen zeyl gongen, zyn 'er alleenlyk drie en vyftig perzoonen, nauwelyks het twaalfde gedeelte, weer aangeland. Een levendige ſchets en klaar bewys van den onge-

Digitized by Google

ſtadigen loop van alle wereldze zaaken, en de onzekerheyd, van ondernemingen der menſchen; die op eene ydele hoop van rykdommen zich in alle gevaar begeven, onvermoeyd herwaarts en derwaarts draven, en hunne zielen kwellen en pynigen: daar ze eyndelyk, voor al hunnen arbeyd, niet als eenen ydelen rook en ſchaduwe bekomen.

EYNDE.

Digitized by Google

REYZE

Van het Ooſtindiſch Schip

BARNEVELD,

Uyt Holland tot aan de Kaap der Goede Hoop, in 't jaar 1719.

BEHELZENDE

Een Verhaal van de langduurige tegenſpoeden op de Reyze, en zonderlinge voorvallen op het Eyland Madagaſcar, geduurende het verblyf aldaar by de woeſte Souklaven.

NEVENS

Een korte Beſchryvinge van dat Eyland, en naaukeurig Verhaal van de vreemde Gewoontens, Godsdienſt en Zeden dier Volkeren;

Getrokken uyt het Vertoog door de Opperhoofden van het Schip aan den Heere de Chavonnes, Gouverneur der Kaap de Goede Hoope, overgelevert.

Digitized by Google

Digitized by Google

REYZE

Van het Oostindisch Schip

BARNEVELD,

Uyt Holland tot aan de Kaap der Goede Hoop, in 't jaar 1719.

DE dagelykſche ondervinding leerd niet zelden, wanneer een ſchip in den aanvang van eenen langduurigen togt, als die welke naar de Ooſtindiën is, door rampen en tegenſpoeden wort overvallen, dat zulks voorboden zyn van grooter wederwaardigheden, die het zelve in het vervolg zullen treffen. Althans zoo heeft het zich toegedragen met die van het ſchip Barneveld, dat met de vloot in 't laatſt van 't jaar 1718. voor rekening van de Vereenigde Ooſtindiſche Maatſchappy uyt Texel in zee liep, om de reyze naar Ooſtindiën te ondernemen. *'t Schip Barneveld loopt in zee.*

Zy zukkelden eenen langen en verdrietigen tyd, eer ze door het Canaal konden geraken, en waaren door ſtorm gedwongen in Duyns in te loopen, en naderhand in Portsmout; in welke Havens zy zes of zeven weken vertoefden: waar van ik de byzonderheden hier zal voorbygaan, alzoo de zelve ons al te verre van het beſtek zouden afvoeren, en alleen maar zeggen, dat zy eyndelyk na lang ſwerven het eyland St. Jago, gelegen op 14 graaden 40 min. Noorder breedte, bereykten. Het is ontrent twaalf mylen lang, en het Zuydelykſte en grootſte van al de Zoute Eylanden, welker getal tegenwoordig op tien word begroot, als St. Antonio, St. Vincent, Sta. Lucia, St. Nicolao, Ilha del Sal, Boaviſta, Majo, St. Jago, del Fuogo en Brava. Zy worden ook wel de Groene en de Cabo Verdiſche *Zukkeld lang in 't Canaal.* *Komt aan St Jago.*

Digitized by Google

De Zoute Eylanden beſchreven

Verdſche Eylanden genoemt om dat zy op dezelve hoogte en digte by die Kaap leggen, en ſtrekken zich uyt als een halve Maans rond van 18 tot 14 graaden Noorder breedte.

Inwoonders.

De Portugeezen hebben deze Eylanden in het jaar 1444. ontdekt; en wyl die woeſt en onbewoont waaren, meeſt met ballingen bevolkt, welker nakomelingen de kwaade hoedanigheden hunner vaderen hebben overgeerft, en zeer diefagtig, luy en arm zyn. De Gouverneur met den Biſſchop woont op St. Jago in eene ſtadt van dien zelven naam.

Vrugten.

Al wat hier gevonden wort is 'er door de Portugeezen gebragt, en groeyt zeer welig voort als Mays, ryſt, orangie appelen, limoenen, citroenen, dadels, granaten, kattoen, zuykerriet, kokosnoten, en andere boomgewaſſen. De wyngaarden geven hunne druyven tweemaal des jaars. Daar valt ook veel vee, en behalven oſſen, ezels en bokken, vint men 'er paarden, hoenderen, kallekoenen, rygers, quakkels, veldhoenderen en flamengos vogelen.

Vee.

Hunne grootſte rykdom egter beſtaat in zout, bokkevellen en ſchildpadden, die daar in eene onnoemelyke menigte hunne eyeren komen leggen.

En kwaade lugt.

Eene kwaadaardige lugt ademen deze Eylanders in, waar door zy veel met brandende koortzen en bloedloop gekwelt zyn; ook komt hen de zon tweemaal in 't jaar regt boven het hooft te ſchynen, en als dezelve in 't teeken van den Kreeft treed, regent en ſtormt het daar geweldig met donder en blixem, zoo dat zy niet heel aangenaam om te bewoonen zyn.

Vertrek van St. Jago, met noq drie Schepen.

Den 16den April 1719. verlieten zy het eyland St. Jago, en zetteden in 't gezelſchap der drie ſchepen, Ryſſel, de Spiering en Hoogermeer, hunnen cours naar de Kaap der Goede Hoop.

Het ſchip Ryſſel verlooren zy den 4den Julii uyt het gezigt, en ontdekten den 14den dito het vaſte land van Afrika in 't Noord-Ooſten en in 't Noorden. Zynde de Weſthoek van de Houtbaay in 't Noordooſt ten Ooſten ontrent zes of zeven mylen, zoo dat 'er geen twyffel was, of ze zouden tot hunne vreugde binnen een dag of drie de Tafelbaay bereyken; maar hoe ydel zyn de verwagtingen der menſchen! en hoe weynig dagten zy, dat een langduurige en vreeſlyke ſtorm hen van dit beloofde land als zoude afrukken, en in andere ſtreken naar het

Het Land van Afrika gezien.

Digitized by Google

het wilde Madagascar voeren; daar zy, om niet van honger en dorst te vergaan, by een woeste Natie, zonder geloof en trouw, water en levensmiddelen, in 't gevaar van 't leven te verliezen; moesten zoeken. Gelyk wy aanstonts zullen verhaalen

Den 16den dito raakten hunne makkers, de Spiering en Hoogermeer, ook van hun af. *Verliezen hunne makkers.*

Des volgenden daags overviel hun een swaar onweer en yzelyke storm, die nacht nog dag niet op hield, maar gedurig met grooter kragt en geweld uyt het Noorden, Noordwest, West en West Zuydwest aandrong, vermengt met snelle en schitterende blixemstraalen, die t'elkens van grove en schrikkelyke donderslagen gevolgt wierden; terwyl zy geduurig vreesden, dat dezelve hen treffen, en in 't grootste levensgevaar zouden brengen. Gelyk 'er dus, alzoo de storm aanhield en 't schip met zich omvoerde, op den 28sten dito een donderslag in 't zelve viel, en twee of drie van het volk quetste. Ook wierd een man, die voor het Nachthuys stont, van agteren op de billen een heel groot gat in zyn broek geslagen, zonder dat hy eenige verdere schade of letzel had. *Swaare en langdurige storm.* *Een Donderslag valt in 't Schip.*

Deze orkaan bleef zonder tusschenpoozen tot op den 4den Augustus aanhouden, wanneer met het ondergaan der zonne, het bezaanzeyl in flarden gerukt wierd. Zy sloegen wel aanstonds een ander aan, dat het laatste was, maar dit kon het ook niet lange tegen de bulderende rukwinden uytharden, die dien geheelen nacht door woedden, en wierd met het eynde van de Hondewagt ook uyt de lyken geslagen. Nu was goede raad dier, en men was gedwongen het groot Stachzeyl by het Bezaan Stachzeyl op te heyssen. Maar wat moeyte 'er ook werd aangewend, 't was door de zwaare en onstuymige watergolven onmogelyk om het Schip met de neus in en op de zee te houden, waar door dit zwaare lichaam dermaten arbeyde, dat yder de hayren van schrik te berge reezen. *Twee bezaanzeylen uyt de lyken geslagen.* *Holle zee.*

Hier by kwam nog een ander quaad, dat de Hoofttouwen van het Groote- en Fokkewant zich geheel ontzetten en ten grootsten deel al gesprongen waaren, waar door de Matten in zoo eene geweldige beweeging raakten, dat zy geen ande- *De Hoofttouwen springen.*

Digitized by Google

Vreeze voor het vallen der Maſten.

ren ſtaat maakten, of zouden alle oogenblik een der zelven, en byzonderlyk den grooten maſt kwyt raaken, alzoo al het overige Want oud en zeer ſlegt te vooren kwam.

Een Groot- en een Voormarszeyl hadden in den ſtorm ook veel geleden, en moeſten nevens de Bezaans hoognoodig herſtelt worden, om dat zy zonder dezelve niets uyt konde regten, waarom de Scheepsraad goed vond, om in dezen dringenden nood een kas van twaalf rollen zeyldoek uyt 's Lands Carguaſoen te ligten, dewyl van 't medegegeven Zeyldoek niets meer overig was.

Een kas Zeyldoek uyt 't Carguazoen geligt.

Den 5den Auguſti hadden zy de Kaap Aguilhas na giſſing 15 of 16 mylen in 't Noorden van hun. De ſtorm en onderzeyls koelte hielt nog al aan, en het Schip ſlingerde met zoo een geweld, dat hunne vreeze voor 't overboord vallen der groote maſt hoe langer hoe grooter wierd, dewyl het meeſte touwerk van 't groote wand in ſtukken geſprongen was. Welke ramp, indienze overkwam, hen in 't grootſte perykel en de uyterſte elende zoude gebragt hebben, daar nu door de zwaare ongemakken al 50 zieken in de kooy lagen, welker getal nog dagelyks aangroeyde en met vier of vyf zieken vermeerdert wierd.

Gevaar van de groote maſt.

Zy hadden 50 zieken, die dagelyks vermeerderen.

Het groot gebrek, dat zy aan water hadden, ſmerte niet minder, maar verdubbelde de zorgelyke bekommeringen, want hoewel men nu al eenigen tyd minder randzoen van eet- en drinkwaaren had uytgedeelt, kondenze egter niet meer als nog vier of vyf weeken met 't zelve toekomen. Waarom de Scheepsraad rezolveerde, om in dezen dringenden nood naar een goede ververſchplaats om te zien, en Anzuany een der Majotze Eylanden, of een haven van Madagaſcar als de naaſte en beſt gelegenſte plaatze op te zoeken, op dat met Gods hulpe der Maatſchappye koſtbaare bodem en zoo veele dierbaare zielen mogten behouden worden; want zoo men anders deet, was 'er niets te verwagten, als dat zy door zulke zwaare tempeeſten en orkaanen, die'er nu drie groote weeken in zoo een gevaarlyke en holle zee, als'er op dit Riff van Aguilhas ſtaat, waren uytgeſtaan, zeer jammerlyk zouden vergaan en omkomen; dewylze in deeze tyden gedwonden waren, om by te leggen, en het Schip op Gods genade te laten dryven.

Groot gebrek aan water.

Voornemen om een ververſchplaats op te zoeken.

Op

Digitized by Google

Op dat het nu Godt behagen mogte hen naar een goede haven en ververſchplaats te geleyden, hebben zy niet verſuymt, om door den Predikant Philip Capelle, het Nood-Gebedt te laten doen, gelyk zyn Eerw: ook in de voorgaande dagen, naar het gewoon gebedt, het Scheepsvolk altoos zeer chriſtelyk en met grooten ernſt heeft vermaand, om hun in dit baarblykelyk gevaar tot een zalig eynde te bereyden, en 's Heeren mededogen en vaderlyken byſtandt af te ſmeeken. *Laten een nood gebed doen.*

Zy zetteden dan den cours naar de voornoemde Eylanden, en wel voornamelyk naar Madagaſcar. *En zeylen naar Madagaſcar.*

Den 20ſten der zelver Maand, hielden zy een dank- en bededag, om den almachtigen en goedertierenen Godt te danken voor zyne groote genade aan hun zoo onverdient bewesen, door dezelve nog te bewaaren, en in zoo menigvuldige gevaaren te bevryden: hem verder ſmeekende, dat hy als een barmhertige vader door zyne kragtdaadige hulpe en byſtand, hun ſpoedig in een veylige haven wil doen aanlanden, en dus in ſtaat ſtellen, om voor de zieken, waar van 'er nu al 70 meeſt door de ſcheurbuyk in de kooy lagen, en dagelyks meer aangroeyden, ververſching te konnen bekomen. *Dank en bededag gehouden.* *70 zieken in de kooy.*

Den 28ſten paſſeerden zy de gevaarlyke en bekende droogtens, genaamt de Baxos de India, die midden in 't vaar water van Afrika leggen en 16 mylen lank, en 8 of 9 breed zyn, in des Compagnies en andere Kaarten genoeg bekent. *Zy paſſeeren de Baxos de India.*

Den volgenden dag zagen zy des morgens vroeg, tot eene zonderlinge blydſchap hunner herten het Eyland Madagaſcar, in 't Zuyd Ooſt, Ooſt Zuyd Ooſt, en Ooſt, ontrent 5 of 6 mylen van het ſchip. Het deed zig op met een gebrooke vertooning even als ſchepen of ſtammen van dorre boomen, met een wit ſtrand. Op den middag peylden zy de diepte van 90 vadem grauwe zandgrond vermengt met ſchulpjes, en hadden naar giſſing de Zuyder breedte, van 20 graaden 12 min., en de lengte van 66 graaden 28 min. Zy peylden toen naar giſſing het land, dat men in de particuliere kaart tuſſchen Sadian Bon Porte en Manaputa vind; maar volgens de kaart der E. Maatſchappy, hadden zy 't land genaamt Porte de St. Ute, en Terra del Gada, Ooſt *En zien Madagaſcar.*

Digitized by Google

ten Zuyden, Zuyd omtrent 9 mylen. Waar door zy zig wel 25 of 26 mylen Weſtelyker als de giſſing bevonden. En hier uyt blykt het, dat zy den 26ſten dezer maand, wanneer 't des avonts om den Zuydweſten ſmakten, niet verre van de Baxos de India zullen zyn verſcheyden geweeſt, en dus zekerlyk beooſten omgekomen; daar zy die vogels geduurende eenige dagen in ſchoolen hebben zien vliegen, die zig volgens Jan Huygen van Linſchooten, alleen beweſten die droogtens ophouden, dat eene misſlag in dien Schryver is, wyl zy beooſten omzeylende dezelve gezien hebben.

Misſlag van Linſchoten.

Den laatſten Auguſtus zagen zy 's morgens vroeg vyf Eylandjes, in 't Ooſt Noort Ooſt, Noort Noort Weſt, Noort ten Ooſten en Noort Noort Ooſt. De twee eerſte waren ontrent 5 à 6 en de andere 3 of 4 mylen van hun, wordende die tuſſchen Santongon en Mantoa leggen, genoemt Chata en Khakoa.

Vyf Eylandjes.

Den 2den September had de wind zig zedert twee of drie dagen aan 't Noorden, Noort Weſt en Weſt opgehouden, meeſt met ſtilte vermengt; dat hun belette om die voorſchreve Eylandjes agter den rugge te krygen, en de reyze naar Macelena Nova voort te zetten, dat de plaatze was, die zy tot de ververſching hadden uytgekooren; om dat hun niet onbekent was, dat de E. Maatſchappy derwaarts nu en dan wel een ſcheepje om te handelen pleegt af te zenden. Dewyl nu de wind verhinderde derwaards cours te zetten, wierd 'er in den Scheepsraad vaſtgeſtelt, dit beſluyt te verlaaten, en naar de eerſte haven die zy onderſchoots hadden, als de beſte toe te loopen, om dat 't niet langer zonder te landen konden uythouden, vermits het water al tot op vier leggers na verorbert was; een geringe portie voorwaar voor omtrent 260 zielen die zig in deze kiel bevonden, en waar van 'er wel 120 door de ſcheurbuyk of andere ongemakken in de kooy lagen.

Daar zy niet beven konnen zeylen.

Zy hebben nog maar vier leggers water. En 120 zielen.

Door alle deze hooge noodzakelykheden, wenden zy dan volgens het genomen beſluyt de ſteven naar 't Zuyden, Zuyd Ooſt, en Ooſt heen, om naar de wal te gieren. Zy beliepen hier mede des naarmiddags tot naar zonnen ondergank, de diepte van 24 à 25 en van 21 tot 17 vadem zand- en coraal grond, op welke laatſte

Naderen aan de wal.

Digitized by Google

laatſte diepte met het begin der tweede wagt, het Anker wiert geworpen; want ze dorſten, om hunne onbedrevenheyd in deze ſtreeken, niet nader loopen. 's Daags daar aan zetteden zy de ſchuyt en boot uyt, en lieten die voor het ſchip heen zeylen; waar mede zy volhardden, tot op den 5den dito, wanneer het Anker op acht vadem fyn zandgrond wierd uytgebragt. Zy bevonden zig naar giſſing omtrent twee of twee en een half myl van het naaſte land, daar zy in 't Noort Ooſten een groote opening als die van een rivier ontdekken, die zy voor die van Sadian Bon Porte aanzagen. *De rivier Sadian Bon Porte.*

In 't Ooſten zagen zy eene andere opening die zy voor Mana hielden, naar welke laatſte op goedvinden van den geheelen Scheepsraad de boot behoorlyk met gewapende manſchap voor zien, onder 't opzigt van den Schieman, en den proviſioneel derde Stuurman Jan Kleyn, op kondſchap heen zeylde, om een goede ververſch-plaats op te ſpeuren, en de dieptens te peylen; dewyl zy met het Schip zoo na aan de wal wilden komen, als immers doenlyk was, en met zeemanſchap over een kwam. In deze boot was ook de Matroos Jan Bosman, die tot hun aller geluk de taal der Inwoonders van Madagaſcar kundig was, alzoo hem de Francen over acht of negen jaaren met het ſchip Schoonhouwen verovert, en op Macalena Nova aan land gezet hadden, daar hy vier of vyf jaaren onder deze woeſte natie had huys gehouden, zoo dat zy om geen tolk hoefden verlegen te wezen. *De boot gaat op kondſchap uyt.* *Met den tolk Jan Bosman.*

Den volgenden dag 's morgens zagen zy de boot nog niet weerom komen, dat hen in eene groote ongeruſtheyd bragt, waarom zy een Sjouw lieten waayen, en 2 of 3 kanon ſchooten loſten; op welke ſchooten zy een vaartuyg van onder de Noort Ooſt, onder de wal van daan zagen opkomen, dat de boot was, die zy eerſt op den middag weer aan boort kregen: wanneer de afgezondene mannen voor berigt bragten, dat zy geen menſchen hadden vernomen, maar wel de voetſtappen van menſchen en beeſten, op een zandpadt, dat landwaart in liep; nevens een hutje, uyt bezien en bladeren van boomen opgerigt; waar uyt zy giſten, dat zig alhier eenige veehoeders ophielden. Verder zeyden zy, dat men met het ſchip nog *Berigt van die met de boot weerom uyt gewaeſt.*

Digitized by Google

een myl of anderhalf digter naar de opening of mond van de rivier Sadian Bon Porte kon zeylen, daar het zelve nog op ontrent 6 of 7 vadem goeden zand- en stekgrond zoude leggen.

Waar op het Schip naar het land nader.

Op dit rapport ligtten zy den 7den dito weer het Anker, en gingen des voormiddags onder zeyl, den cours zettende naar de opening die in 't Noord Oosten was, op zekere giffing dat het zelve die van Sadian Bon Porte zoude zyn. Men passeerde in 't derwaarts zeylen over de diepte van 8 tot 10 vadem wit zand, en daar naar met laag water tot op 6½ vadem stekgrond, daar zy ten anker kwamen; leggende omtrent nog drie vierde of een myl van het naaste land af, en hebbende de voorzeyde opening van Sadian Bon Porte, Noord Noord Oost, omtrent een en een half of twee mylen van hen. Zy peylden het Noordelykste Land of de Johannimans hoek, drie of vier mylen Noord ten Westen, en dat in 't Zuyden of de Zuydhoek van Mana, Zuyd ten Westen, op de zelfde distantie als Sadian Bon Porte, zoo dat zy zig nu reets als in een Inham vonden. Het water rees en daalde hier naar hunne bevinding bynaar anderhalf of twee vadem.

De boot andermaal naar de wal.

Nu zonden zy de boot als vooren bemant, weer naar de wal met ordre en last, om den gantschen naastkomenden dag tot de ontdekking van land en menschen te gebruyken. Die den 8den dito, des namiddags met het ondergaan der zonne eerst weer aan boord kwam, met zich brengende twee Madagascarsche vischers, en de overaangename tyding, die de heele manschap tot eene innerlyke zielsvreugt strekte, dat aldaar te landen en voor hun overvloed van versch water te bekomen was, benevens Koebeesten, Schaapen, Cabrieten, Hoenderen, Ryst, enz. met een zoort van groente als de zeeporcelyn, die voor de scheurbuyk van het volk zeer heylzaam tot de potspys zoude konnen gebruykt worden. Die twee inlanders wierden dien nacht binnen boort gehouden, en met zes pond buskruyt beschonken.

Brengt twee Inlanders aan boord, en goede Tydingh.

Zy grypen moet tot herstelling.

Alle die op het schip waaren, schepten door deze berigten van het uytgezondene volk, weer moet en scheenen als op nieuw te herleven, ziende dat 'er nu hoope was om eenmaal uyt hunne

hunne elenden en swaare ziektens te geraaken, die te vooren en waarlyk met regt zeer neerslagtig waaren geweest, denkende dat 'er geene uytkomst zoude gegeven worden, en zy alle door swaare krankheden, honger en dorst elendig moeten omkomen. Want in de kooyen lagen wel 130 zieken, daar 'er dagelyks noch eenige by kwamen, alzoo niemant van al het volk met waarheyd konde zeggen, dat hem niets en deerde. Waar uyt men ligtelyk zal konnen merken, hoe verre zy zouden geweest hebben om te gelyk schip en leven te verliezen; indien de Almagtige Godt hen niet genadelyk behoed, en tydig dit land had doen ontdekken: voor welke onverdiende weldaad zy hunnen schuldigen pligt met dankbaarheyd nooyt genoeg betuygen konnen.

Slegte staat daar zy in waaren.

130 Zieken.

Op den 9den begaf zich de Schipper Jan de Koning in de schuyt naar land, verzeld met de twee Inlanders en den Tolk Bosman; om verder naar eene gelegene plaats uyt te zien, daar men voor de zieken, die gelyk gezegt is tot zoo een groot getal waren aangegroeyt, op 't gemakkelykst eene tent zoude konnen opslaan, waar in men dezelve tot hunne verkwikking zoude konnen plaatzen; op dat ze (zoo 't mogelyk was) weer herstelt en tot de voorgaande gezondheyd mogten geraken; gelyk hy ook, naar de voornoemde opening van Sadian Bon Porte coers zettende, daar binnen even om den Zuydhoek eenen schoonen inham vond, met een zeer bequaame en vermakelyke plaats, om de zieken daar te brengen, die aan bosch en zee gelegen was.

De Schipper gaat aan land.

Hier liet hy een weynig van de strand, tusschen en onder den lommer der boomen een groote tent opslaan, en met een der sokken overdekken. Waar op bevolen wert, van op het spoedigste zoo veele patienten, als de boot bekwamelyk voeren kon, aan land en in die tent te brengen. Ondertusschen vond de Schipper tot vermeerdering der vreugde, nog alhier ontrent een vierde myl van de strand een goede waterplaats, waar in een zeeker zoort van waterlis groeyde, dat de Amsterdammers Duylen noemen; 't geen hy heylzaam voor de scheurbuyk, en zeer goed in de poespas of tot eene zalade vond.

En slaat een tent op.

Daar de zieken in gebracht worden.

Na-

Digitized by Google

Na den middag wierd de Schipper door den Opzienderr van de ſtrand en veehoeders van den Konink der Souklaven, onder wiens gebied zy nu waaren, bezogt. Hy wierd genoemt Johanniman of Janneman, en gaf hem op nadruklyk verzoek negen cabriten, waar voor den zelven in wedervergelding een van des Compagnies ſnaphanen wierd overhandigt. Aan zyne by-zynde wyven en zonen, wierden twee meſſchen en twaalf ſtrengjes cabeſſe coraalen vereerd, als ook een mes aan 's Konings veewagter, die hier met eenen troep beeſten lag, om door dit middel wat meer ingang by dezelve te krygen.

Hy word van den Opzienderr des Lands bezogt.

Geſchenken over en weer.

De Onderkoopman Servaas Geurſen, begat zig den 12den dito, op des Schippers verzoek mede naar de wal; om dus gezamentlyk op alles beter ordre te ſtellen, en te overleggen, op wat wyze men beſt des Compagnies intereſt zoude konnen behartigen, zoo tot behoudenis van den koſtelyken bodem als herſtellinge der kranken; 't geen hen geen kleene zwarigheyd veroorzaakte, alzoo zy hunnen toevlugt niet wel tot des Compagnies aanbetrouwde geltkiſten dorſten nemen. Waarom zy goedvonden een derden man by zich te nemen, die de zaaken der Heeren meeſters in de Indien kundig, en hen met raad en daad te hulp komen kon.

De Onderkoopman gaat ook aan land.

Hier toe verzogten zy den gewezene Onderkoopman Willem Caaff, die als Paſſagier naar de Indien medevoer; die dat geerne aannam, en zig begerig toonde, om alles ten meeſten voordeele der Heeren Pincipaalen te helpen overleggen. Men vroeg hem dan, of die penningen uyt Mexicaanze realen beſtaande, wanneer de nood aan den man kwam, zonder te misdoen zouden konnen worden aangeſproken. Waar op zyn E. op 't kragtigſte verzekerde, dat zulks merkelyk tot nadeel van 's Compagnies Peperhandel zoude moeten ſtrekken: alzoo hem wel bewuſt was, dat de Koning van Bantam met de Palemboangers, volgens de contracten, zich noyt of zeer zelden met andere munt lieten vergenoegen, zynde hun ſpreekwoord, Spaanze matten of geen Peper. En dat hy hier ten vollen kennis van had, wyl zyn vader zalr. de Koopman Willem Caaff de oude, veele jaaren als Reſident by den Koning van Bantam had geweeſt, ten tyde dat de Engelſchen, Franſchen en Deenen, hunne Factoren aldaar nog had-

Beraad over de beruyling.

Redenen van den Paſſagier Caaff.

Digitized by Google

hadden, gelyk hy ook naar het verhuyzen dier natien, eenige jaaren lang door haar Hoog Ed: van Batavia, in commissie aan dat hof gebruykt was. Waar van hy de memorien en aantekeningen naar zyns vaders dood was magtig geworden. Hier op wierd'er goedgevonden van 's Compagnies contanten te laten berusten, en liever 't geringe armoedje, dat elk uyt 't Vaderland had medegebragt, ten algemeenen nutte aan te spreken.

Zy moeten eerst den Koning spreeken.

Wanneer men zig dan tot de ruyling gereet maakte, berigte de voornoemde Janneman, dat'er niets zoude konnen verhandelt of ingeruylt worden, voor en aleer zy den Koning gesproken, en 't accoord met den zelven gemaakt was. Dat hen op nieuw niet weynig bekommerde en in allarm bracht. Maar daar viel niet op, men was in de schuyt, en moest'er volgens het oude spreekwoord mede over. Waarom zy dan den Schieman Jan Dirksz de Groot, en de Tolk Jan Bosman, met een snaphaan der E. Compagnie, tot een geschenk, onder geleyde van een der visschers, die aanboort geweest hadden, naar het hof van den Koning, wiens naame is Romeny, opzonden: om zyne Madagascarsche Majesteyt te verzoeken, dat hy wilde toestaan, dat zy in alle redelykheyd 't geene ze noodig hadden van hem ofte zyne onderdaanen mogten bekomen. Naar 't uytblyven van drie dagen kwamen de afgezondene weder te rugge in de tent, medebrengende den Prins genaamt Remenette, die een gevolg by zich had van ontrent 50 of 60 zwarte koppen, meest alle met snaphaanen gewapent. Zy bootschapten vorders, dat de Koning zeer geerne de Opperhoofden zelfs wilde spreeken, en met hen zelfs handelen, daar zy toe resolveerden: wyl men wel zag dat'er anders niets zoude te bekomen zyn.

Zenden twee man derwaarts

Die met den prins weer om keeren.

Geschenken.

De Prins Remenette, vereerde de Hollanders twee schapen en eenen Os, ter zwaarte van ontrent 800 pont; ook bragt hy van wegen den Koning zynen vader een geschenk van 20 mandjes of ontrent 150 pont ryst. Waar tegen zy hem weder beschonken met twee snaphaanen, twee acht ponders cardoezen buskruyt, drie flessen Brandewynen, en een snuytdoosje. Hier mede niet vergenoegt, nam hy nog zonder te

Digitized by Google

vragen naar zig, het ſpiegeltje van den Meeſter, dat hem toen ook geſchonken wierd.

Naar dat zy met dezen Prins eenige onverſchillige redenen hadden gehad, kwam hy met een nieuw verzoek op de baan, en verklaarde; dat hy geerne in een hollands pakje zoude geſtoken worden, om in dit nieuw gewaad in 't hof voor de oogen van zynen vader te verſchynen. Dit wiert toegeſtaan, en men trok zyn Swarte Excellentie een Stofjes kleed met rood damaſt gevoert aan, en kleede hem geheel in 't Hollands. Waar naar hem wiert bekent gemaakt, dat de Schipper en Onderkoopman genegen waren den volgenden dag de reyze naar zyn vader den Koning te ondernemen, dat wel naar zynen zin was, belovende dezelve te zullen komen afhalen. Gelyk ook op

De Prins word in 't Hollands gekleed.

Den 15den November des voormiddags ten tien uuren geſchiede; wanneer 's Scheeps Opperhoofden met hun vieren zig een uurtje daar na op weg begaven, en drie uuren langs ſtrand Zuydwaarts aan marſcheerden, en daar naar een weynig Ooſtelyker landswaart in, daar zy ontrent twee uuren naar den middag de eerſte halte hielden, om te middagmaalen, en de brandende hitte der zonne wat te laaten overgaan: waar naar de marſch wierd voortgezet. Wy zullen voor by gaan al het aanmerkelyke, dat zy in dezen optogt, aan het Hoff, en naderhand van dezer volkeren Politie en Zeeden aangemerkt hebben, dat in 't vervolg by den anderen zal verhaalt worden, en alleen maar zeggen, dat zy zonder iets gedenkwaardigs van Steden of Dorpen te ontmoeten, op

Tweede tegt naar den Koning van de Schipper en Koopman.

Den 17den dito, by het Hoff aankwamen, daar zy halte hielden, en aan den Koning Romeny hunne aankomſt lieten bekent maken, met verzoek, dat zyne Majeſteyt hun audientie gelieſde te geven: Die dezelve toeſtont, waar op zy 's morgens ten acht uuren ten hove verſchenen, en zyne Koninklyke Hoogheyd de medegebragte geſchenken overgaven, beſtaande in

Die aan 't Hoff komen.

En den Koning beſchenken

4 Snaphanen.
4 Achtponders Cardoezen Kruyt.
12 Fleſſen Brandewyn.

1 Houwer-

Digitized by Google

1 Houwertje.
5 Pont Tabak.
Een half gros lange Pypen.

Een Spiegeltje met wat Ringetjes, Glaze Koralen, Schaartjes, knoopjes en andere snúysteringen voor zyne wyven en bywyven. Dat van hem, naar allen uyterlyken schyn, met groot genoegen, ontfangen wiert.

Hier naar vertoonden de Hollanders den Koning, dat zy geerne (wanneer hy het gelielde toe te staan) een parthye ryst en andere levensmiddelen ten redelyken pryze zouden willen inkoopen; daar hy op antwoorde, dat zulks wel was, maar dat hy begeerde zulks niet anders zoude geschieden als in ruyling van snaphaanen en buskruyt.

Hy wil niet ruylen als tegen snaphaanen en buskruyt.

Hier op eyschte hy twee snaphaanen, voor eenen Os, en een snaphaan voor 100 pont ryst; welken eysch geoordeelt wierd zeer duur en ver buyten den haak te zyn, waarom voor eenen Os maar een snaphaan wiert gepresenteert, welk bodt door den Koning wierd geweygert, waarom zy tot den volgenden dag uytstel verzogten om zig nader te beraden, dat hy toestond, en zeyde, *'t zy dat wy ruylen of niet ruylen, wy blyven echter goede vrienden.* Waar op zy, ten blyk, dat dit zeggen hen aangenaam waare, hem de handen toerykten, gelyk hy insgelyks ten bewys van vriendschap deet, waar naar zy afscheyt van zyne Majesteyt namen.

Houd alles zeer dier.

Den volgenden dag verschenen zy op 's Konings ontbod weder ten hove, en vernieuwden, naar dat zy neergezeten waren, de aanbieding des voorgaanden dags, van voor een Os een snaphaan te geven, zeggende dat het meer als de waardye was. Hier op nam deze Bullebak aanstonds een gramstorig wezen aan, en riep met een wonderlyk geschreeuw tegen zyne bystaande zwarte onderdaanen. *Hoe zyn dit menschen van twee woorden! daar is gisteren koop gemaakt van twee snaphanen voor een beest, en nu sprekenze weer van'er maar een te geven. Schiet zulke luyden maar voor den kop, en als ze heen gaan zonder te ruylen, zoo geeft'er dan maar vuyr op.* Welke goddelooze woorden de Tolk Jan Bosman aanstons vertolkte, met te zeggen, hy praat van op ons maar vuyr te geven, waar

En dreygt de Hollanders voor de kop te schieten.

Digitized by Google

door de Hollanders niet zonder reden zeer verbaaſt wierden, en de hayren te berge rezen; ziende zich onder deze moordadige Natie in eenen ſtaat gebragt, die niet veel of zeer weynig van de dood verſcheelde, als die genoegzaam de ſententie daar toe al ontfangen hadden.

Dat hun zeer verbaaſt maakt.

Nogtans waaren zy genootzaakt in dit geſtel hunne ontſteltenis niet te doen blyken, maar de wezens, voor zoo verre het mogelyk was, in een vrolyken plooy te brengen, en op dat oogenblik te beſluyten, om de brutale wil van dezen zwarten dwingeland geheel op te volgen, en dus (was 't mogelyk) het nakende onheyl voor te komen, en zorg te dragen, dat hun dierbaar leven niet aan het moordadig beſluyt van dezen Heydenſchen Koning en zyne wreede onderdaanen wiert opgeoffert; die naar allen ſchyn het hier niet by zouden laten, maar aanſtonts ook hunne bloeddorſtigheyd naar de tent der zieken keeren, die ontrent wel 100 ſterk daar nog in lagen, en de wreede handen dezer dwingelanden niet zouden hebben konnen ontvlugten.

Om deze redenen keerden zy zig dan met een vrolyk gelaat naer dezen moordzugtigen tieran, en zeyden hem; dat zy eyndelyk waaren overeengekomen, en goedvonden volgens de begeerte zyner Majeſteyt twee ſnaphanen voor eenen Os te geven. Maar dat zy egter geen meer rundvee zouden nemen, als ze oordeelden noodig te hebben, en dat t'elkens naar den ontfang der beeſten, het vereyſchte ſchietgeweer, 't zy aan zyne Majeſteyt of deſſelfs gemagtigden daar toe zoude worden overhandigt. Deze woorden klonken dien vrek weer wonder aangenaam in de ooren, gelyk hy dat ook met het toereyken van zyne hand aan de Opperhoofden volkomen deed blyken.

En doet beſluyten om zynen eyſch toe te ſtaan.

Verder vroeg hy dezelve, of zy ook over den ryſt niet wilden handelen, waar op die hem met een vriendelyk gelaat ja antwoorden, en dat zy, indien zyne Majeſteyt den ryſt op eene ordentelyke markt geliefde te zetten, daar wel toe genegen waaren, verzoekende dat hy den eyſch geliefde te doen. Waar op hy aanſtonts een agt ponders kardoes buskruyd voor twee mandjes ryſt begeerde, die naauwlyks de ſwaarte van een

Verders handeling over den ryſt.

of

Digitized by Google

of tweeëntwintig pond konden haalen. Hy voegde hier nog onder een ernſtig gelaat en harde uytdrukkingen by, dat zy dan ook ſtaat moeſten maaken van niet minder als zes hondert zulke mandjes te nemen. Dus kwamen de twee mandjes, na hunne uytrekening, de E. Maatſchappy op vier of vyf en twintig ſtuyvers te koſten; alzoo yder cardoes, die aan hem overgelevert is, vier pond kruyd bevatte, en elk pond tegen zes ſtuyvers gerekent wort. Zy gaven hem dan hier op te kennen, dat zynen eyſch te hoog was, en dat hy veel te weynig ryſt voor zoo eene groote quantiteyt buskruyd wilde geven. Waar op die Dwingeland betuygde, van niet een korrel meer te willen afſtaan. Zy vonden niet raadzaam, maar daar tegen zeer gevaarlyk, veel morgenſpraak te gebruyken, of eenige reden hier tegen in te brengen; te meer, dewyl zy zich in eenen overweldigden ſtaat bevonden, en ten uyterſten dien ryſt van nooden hadden en daarom verlegen waaren. Maar boven dit lag hen nog in verſcher geheugenis de voorige dreyging, en de vreeze, dat hy 't zelve ter uytvoering zoude leggen, 't geen haar wel 't meeſte overreedde zynen groven eyſch, zoo wel in de ruyling van de ryſt als van de oſſen, te voldoen.

Waar in zy hem ook moeten te wille zyn.

Wat hun daar toe bewoog.

Ik geve 't alle regtſchapene menſchen in bedenking, hoe het deze afgezondenen als doe is te moede geweeſt, die maar vier mannen ſterk, en met twee ſnaphaanen en drie degens voorzien waaren; en dus, ſchoon van geen moed ontbloot, niet konden beſtaan tegen een heel regiment van wel duyzend woeſte barbaaren, die yder met een ſnaphaan in de vuyſt, als toen den koning omringden, en op zyn wenken en bevel gereet ſtonden. Zouden zy niet, wanneer deze zich maar eenigzints hartnekkig hadden getoont, dezelve met voeten hebben konnen dood loopen, en, met maar eens vuur te geven, hunne lichaamen in vergietteſten herſchept en verandert? 't Welk indien men eens regt wil overwegen, zal men oordeelen, dat zy wel hebben gedaan, in alles toe te geven, en daar by de rol van den gedwongen vriend te ſpelen, wyl deze Natie mogelyk niets liever begeerde, als met hen overhoop te raaken.

De koning was met wel 1000 gewapende mannen omringt.

Na dat men dus over den ryſt was overeengekomen, zoo ſtaakten de onze de handeling, want zy zouden anders nog al

Zy ſtaaken de verdere handeling.

Digitized by Google

van boontjes, hooning, zout, tamerinde en andere lyſtogt met den koning geſproken hebben, indien dat met zoo groot een gevaar niet was verzeld geweeſt. Hierom vonden zy ook goed om zich wat ſoberder te behelpen, als alles zoo duur ten laſten der Heeren en Meeſters in te ruylen; hoopende, dat zy van de geringe Inlanders voor deze en gene kleynigheden en ſnuyſteryen, nog wel 't een of 't ander daar by zouden bekomen.

Krygen verlof om te vertrekken.

Den 20ſten September verkregen zy, na 't gedaane verzoek, aan dezen vrekkigen koning verlof om te mogen vertrekken, en naar hun volk te keeren. Doch alvoorens moeſt de ſchipper de Koning hem eerſt zynen ſwarten water- en manvaſten hond vereeren. Of hy dat uyt goede genegentheyd, of eenigzints uyt dwang deed, zal men ligt uyt het voorige konnen oordeelen. Na dat zy dan hun affcheyd genomen hadden,

En komen weer aan ſtrand.

kwamen zy daags daar aan den 21ſten weer op ſtrand en by de tent, dankende den almogenden Godt, dat zy 'er dus verre het leven hadden afgebragt. Zy vernamen wyders naar den toeſtant der aan land gebragte zieken, en bevonden, dat dezelve merkelyk aan de beterhand waaren, zynde dit (Godt zy de loſ) de eerſte aan 't hart rakende vreugde, die de opperhoofden in twee groote maanden ontmoet waar.

De Schipper gaat aan boort.

Den volgenden dag na hunne aankomſt op 't ſtrand, begaf zich de Schipper, als oordeelende dat hy zyne zaaken nu aan land had verrigt, naar 't ſcheepsboord, om alles aan te ſpooren en in 't werk te ſtellen, wat maar tot een ſpoedig vertrek van dezen onherbergzaamen oord zoude konnen dienen; ook was 'er zyn byzyn ten hoogſten noodzaakelyk, alzoo der Maatſchappye koſtelyke boodem, door de ziekte en onpaſſelykheyd der Stuurlieden, van een ontzaghebbent hooft ontbloot was; hebbende hy, by zyn vertrek naar den koning, de zorg daar van zoo lange op een proviſioneel derde Stuurman moeten laaten ſtaan.

De onderkoopman ontfangt het geruylde vee en ryſt.

Dus bleef de directie om den verhandelden ryſt en oſſen te ontfangen, en daar voor het buspoeder en ſnaphaanen weder uyt te keeren, alleen op den onderkoopman Geurſſen ſtaan; dat hy met veel wakkerheyd en geen mindere omzigtigheyd uytwerkte,

Digitized by Google

werkte, niet zonder veel gevaar zyns levens en grooten zorg; alzoo hy veele overlaſten, kwellingen en mishandelingen moeſt lyden en uytſtaan, zoo by de afkomſt van den koning, die by zyne kpmſt op ſtrand weder met twee Compagnies ſnaphaanen beſchonken wiert, en veele princen en edelen, met een leger van wel tuſſchen de vier of vyf duyzend Swarte geweervoerende koppen, als by het ontfangen van de 600 mandjes of 6300 pond ryſt, en 't uytleveren van 1200 pond buskruyd voor de zelve. Na dat hy dit evenwel gelukkiglyk had ten eynde gebragt, en ook 11 oſſen voor 22 ſnaphaanen volgens contract had ingeruylt, boven 't welke hy door 's konings dwingelandye nog een ſnaphaan voor vyftien mandjes ryſt had moeten leveren, begaf hy zich ook op den 9den October aan boort. Daar men ondertuſſchen door de hooge noodzaakelykheyd, en volgens reſolutie van den ſcheepsraad, op den 3den dito uyt 's lands carguaſoen had geligt

Met groot gevaar.

Gaat mede aan boord.

1 vat Pik.
4 leggers Franze Wyn.
15 half aamen Oly van Olyven.

Alzoo de uyt 't Vaderland mede gekregene voorraad, die gemeenlyk maar voor negen of tien maanden gerekent wort, op deze lange en fatale reyze nu al was verorbert. Waar by zy nog 't ongeluk hadden, dat de Kruydleezers een legger Spaanze Wyn in Texel hadden ontgonnen, en dat 'er zeven half aamen Koorn- en twee half aamen France Brandewyn, met 600 pond of twee vaatjes Siroop minder in het ſchip bevonden wiert, als 't behoorde.

Twee of drie dagen hier na, zynde den 11den en 12den dito, bekwamen zy met de aankomſte van de boot, uyt de proviſioneele onder en derde Stuurmannen Willem Bellonius en Jan Kleyn, den onder Chirurgyn Jooſt Kiere, Jan Dirksz de Groot, Schieman, en den Konſtapel Paulus Florisz, eene zeer onaangenaame tyding wegens een nieuw openbaar geweld en forcering van den Sadianze Dwingeland; 't geen door een nader rapport van den voorgemelden paſſagier Caaff, die om zyne zwakheyd tot het laatſte aan den wal gebleven was, beveſtigt wiert. Hoe dat namelyk deze Heydenſche koning en zyne wreede Grooten,

De koning dwingt de aan land gebleevenen om ſlaven te koopen.

Digitized by Google

Grooten henlieden met openbaar gewelt begonden te dwingen, om een party van hunne ſlaaven te koopen. Dreygende, dat zoo ze om zulks te doen onwillig waaren, zy lieden dan alles wat ze van de bagagie konden vinden naar zich zoude nemen en wegvoeren. Om welk onheyl en de gevolgen daar van voor te komen, zy, nevens de nog aan land zynde manſchap, de goedkeuring van de Scheepshoofden en verderen raad en daad daar in verzogten, op dat zy mogten weten hoe men zich hier in hadde te gedragen. Waar op die van 't ſchip, alles in overweging genomen hebbende, goedvonden uyt aanmerking om alle onheylen, die uyt de weygering zekerlyk zouden ontſtaan, zoo veel doenlyk was voor te komen, de aan land zynde vrienden toe te ſtaan, om een getal van ontrent dertig of veertig ſtuks lyfeygenen in te koopen; in hoope, dat men ze op de Kaap, wanneer de Maatſchappye aldaar om ſlaaven mogte verlegen wezen, zich van dezelve weer zoude konnen ontlaſten, en zy alsdan na behoorlyke waardering, hunne uytgeſchoten penningen uyt 's Compagnies Kaſſe zouden konnen weerom bekomen. Hier op hebben dan, de aan land geblevene manſchap ziende, dat 'er anders met dit volk geen' ree te ſchieten was, moeten inkoopen vyfentwintig mans ſlaaven, beſtaande in

Die de Opperhoofden raad vragen,

en eenige ſlaaven inruylen.

13 Volwaſſene en
12 Kinderen,

nevens vyf ſlaavinnen, als

4 Volwaſſene en
1 Kind.

De zieken en kranken waaren nu ondertuſſchen ten grooſten deele in volkomene gezondheyd herſtelt, en het ſchip ook in ſtaat gebragt om de reyze naar de Tafelbaay te konnen voortzetten, dewyl zy genoegzaam voor drie maanden van water en ryſt voorzien waaren. Waarom 'er aan de nog aan land zynde manſchap bevolen wierd, dat zy zich op 't ſpoedigſte naar boord moeſten begeven; om dus onder Godts vaderlyke geleyde, hoe eer hoe liever van dit woeſte Madagascar te vertrekken; vermits het voor de Hollanders onmogelyk was om langer de goddeloze behandelingen van deze ſchelmſche Inlanders te konnen uytſtaan. Een groote ſpoore voor de Opper-

De zieken ten grooten deele herſtelt.

En met al het volk ſcheep ontboden.

Digitized by Google

perhoofden om 't vertrek te verhaaſten was ook, dat dit vervloekte geſpuys eenige van de manſchap zoodanig hadden gedebaucheert, en van alle eer en pligt vervoert, dat 'er alreede twaalf perſoonen, zonder op Godt of Godtsdienſt te denken, tot die wilde Heydenſche Natie overgeloopen waaren. *Twaalf man tot deze Heydenen overgeloopen.*

Eyndelyk kregen zy den 18den October het laatſte volk met de boot aan boort, en verſtonden met des zelfs te rugge komſt, uyt den daar op vaarenden Stuurman, dat hy gekomen zynde om het laatſte goed te haalen, 't niet had durven wagen om op een ordentelyke wyze den voet aan land te zetten; alzoo honderden van Inlanders op het aannaderen van de boot zich aan ſtrand vertoonden, en hem met veele dreygementen en vyandlykheden zulks belet hadden, waar door hy gedwongen was, om onverrigter zaake zich van daar te begeven, en het goed, dat nog aan land was, en meeſtendeel in tafel- en keukengereedſchap van den Kok en Botelier, nevens eenig Bootsmans en Konſtapels goed beſtont, deze ſchelmen ten prooy te laaten. *Het laatſte volk komt aan boord.* *De Inlanders plunderen het overige goed.*

Maar eer wy treden tot 't verhaalen, van de reyze van Madagaſcar naar de Kaap der Goede Hoope, zullen wy eerſt beſchryven al 't geen die van het Schip Barneveld hebben ondervonden en aangemerkt, zoo ten opzigte van de geſteltheyd van dit Eyland en de ſtrekking van Sadian Bon Porte, als de Regering, Godtsdienſt, Zeden en gewoontens der *Souklaven*, waar van wy, op dat men op de geloofwaardigheyd des te grooter ſtaat mogte maaken, niet anders zullen verhaalen, als 't geen zy zelfs gezien of uyt den mond dezer volkeren vernomen hebben; laatende eerſt voor af gaan de lyſt der goederen, die door particulieren, ten dienſt der Maatſchappy, aan deze dwingelanden zyn vereert of in ruyling uytgegeven, *Wat de particulieren uyt hunne goederen hebben verruylt.*

Door den Schipper Jan de Koning,

Door den Schipper de Koning.

1 Engelze glaze klok.
2 Dito gedrilde bierglazen.
6 Kettingen kabeſſe Coraalen.
3 Doozen met Poppetjes.
12 paar Baggens met vergulde ringen.

Digitized by Google

60 paar. Hemdknoopjes met slegte Amersfoortze steentjes in zilver.
36 paar dito, wat mooyer soort.
24 Ringen met staale steenen.
24 dito met Amersfoortze steenen.
36 Swartgehegte Messen.
6 Witgehegte dito.
1 Port d'Epee.
2 groote Boekspiegels.

Door den Onderkoopman Servaas Geurtsen.

Door den Onderkoopman Servaas Geurtsen.

1 Kelder Franze Brandewyn.
1 Yvoore Snuyfdoosje met een fyn Portrait.
4 Houwertjes.
4 Zilvere Ringen met steentjes.
8 dozyn lange fyne pypen.
3 Spa Ringetjes.
2 Metaale vergulde Knoopjes.
1 paar nieuwe blaauwe Kousen.
1 Stofjes Rok met rood Damast gevoert.

Door de volgende Persoonen zyn voor de dagelykze provisie, zoo tot onderhoud van 't volk als verkwikking der zieken, de volgende snuysteryen tegen ryst, boontjes, cabritten, hoenderen, zout, eyeren, zoetemelk, enz. verruylt.

Door den Predikant Philip Capelle.

Door de Predikant Capelle.

3 dozyn Messen.
1 dito fyne kopere Schaartjes.
1 dito yzere Schaaren.
2500 Naalden.
2 groote Messen met Pokhoute hegten.
1 Brandglas.
6 Boekspiegeltjes.

Door den Oppermeester Pieter van Boeymeer.

Door den Oppermeester Boeymeer.

10 dozyn Messen.
11 dito yzere Schaaren.

Door

Digitized by Google

Door den Paſſagier Willem Caaff.

Door den Paſſagier Caaff.

45½ dozyn Meſſen.
16 Vierkante Spiegeltjes met vergulde lyſten.
6 Ovale dito met Segryn leer overtrokken.
10 dito.
5 Schuyfſpiegeltjes.
12 kleene Schuyfſpiegeltjes.
8 dito.
16 Boſſen roode Coraalen.
46 Verzilverde Knoopen.
1 Kurketrekker.
5 Schaartjes.
11 paar Metaale Schoengeſpen.

Ook had de Chirurgyn deze naarvolgende Medicamenten van Particulieren gekregen en overgenomen, alzoo die van de Ed: Maatſchappye ontbraken, als

3 ſtoop Spiritus Cochlear.
1 - - - dito van Chriſtiaan Janſz.
12 oncen Ol. Thereb. van Hermanus Hamer.
3 dito Balſem. Peruvian.
6 dito Sal. Vol. Ol.
2 dito Spirit. Sal. Armon.

Beſchryvinge van 't Eyland Madagaſcar, deſſelfs Reede, opzeyling, en geſteltheyd zoo van 't groot Weſterrif, als de rivier Sadian Bon Porte, nevens een naauwkeurig verhaal van de Gewoontens, Godtsdienſt, Wetten en Zeden van de Souklaves; zoo als 't alles door die van 't ſchip Barneveld is gezien en vernomen.

Beſchryving van 't eyland Madagaſcar.

HEt overgroot Eyland Madagaſcar, dat by de Portugeezen St. Laurens genoemt wort, is overvloedig en genoegzaam in de Kaarten der E. Compagnie en particulieren bekent, waarom 't haaſt overtollig ſchynt deſſelfs geſteltheyd hier neder te

Digitized by Google

te stellen, maar dewyl de ondervinding de beste leermeester haarer bevlytigers is; zoo heeft ook de tyd doen ervaaren, dat'er dikwils groote misslagen in eenige Kaarten begaan worden; waarom 't redelyk is, dat men die geene, die het netste en accuraatste met gezigt en loot overeen komen, pryst en de Meesters en uytgevers den lof, die hun toekomt, niet onthoudt. Zoo moet men dan aan Gerrit van Keulen, te Amsterdam, die getuygenis geven, dat de Schipper bevonden heeft, dat zyne Kaart en groot bestek van dit Eyland wel drie vierde met den waaren stand der zaaken overeen komt, voor zoo verre als hy 't zelve geduurende deze reyze heeft bezeylt, gelyk hy ook de weynige bevondene feylen, naar zyn beste vermogen heeft gecorrigeert en verbetert.

De Kaart van van Keulen geprezen.

De groote van het eyland Madagascar wert dan in de voornoemde Kaart in zyne rondte genomen op omtrent vyf hondert mylen, de lengte op twee hondert dertig. 't Is op zyn breedste agtenzestig en op zyn smalste zeven mylen breedt. De Zuydhoek of Kaap Romano legt op 26 graaden 10 min., en het Noordlykste of Kaap Nataal op 12 graaden 0 min. Zuyderbreedte. Naar welk groot bestek dan de legging van de verversch-plaats Sadian Bon Porte, en eerstelyk van 't groot Westerrif des voornoemden Eylands wort beschreven.

Groote van dit Eyland.

Na dat zy dan met het schip het groot Westerrif begonden te naderen, bevont men in 't opzeylen van 't zelve, dat 't zeer veele ongelyke en schielyke op en afloopende gronden had, maar voor de rest met die Kaart wel overeen kwam: buyten dat zy op den zoom van 't gedeelte des Rifs, dat tusschen de drie nu door hen genoemde Barnevelds eylanden en Cabo St. Vincento legt, nieuwe koraal ondieptens gevonden hebben, die men in de Kaart aldus kan merken * * * Voor deze koraal ondieptens of bollen behoeft men niet bekommert te wezen, alzoo op 't zelve by ondervinding geen de minste swaarigheden te verwagten zyn; dewyl zy door het gezukkel ontrent 't eyland, tot drie of vier maalen daar over zyn heen gezeylt, en geen een der zelven ondieper als zeven of agt vadem, zoo wel in 't vooruyt zeylen der sloep, als in 't passeeren met 't schip, hebben bevonden. En 't geen hen hier in 't meeste ver-

Desselfs groot Westerrif.

Nieuwe koraal ondieptens.

Digitized by Google

verwonderde, was, dat 'er daaglyks meer en harder wind uyt zee als van de landkant blaasde, en schoon zommige dier koraalbollen wel veertien of vyftien mylen in zee lagen, men 'er egter geen de minste rolling of aanloop der zee bespeurde, maar in 't gemeen een effen en slegt water behielden.

Strekking van dit Rif.

Dit groot Westerrif beslaat in zyne lengte Zuyd en Noord tusschen de twee en drie en veertig mylen, en desselfs breedste of Noordelykste punt vyftien mylen, leggende op de Zuyder breedte van 18 graaden 30 min.; dan loopt het omtrent Barnevelds eylanden en 't Konings rifje om de Noord Oost, (welke eylandjes en rifje zy aldus, om dat ze geenen naam hadden, hebben genoemt.) 't Zuydelykste of smalste is vier mylen, dat omtrent Cabo St. Vincent en de Zuyder Polus hoogte van 21 graaden 20 min. zyn begin heeft. Voorts beslaat het regt West van Sadian in zyne breedte mede ontrent veertien mylen.

Opzeyling van de rivier Sadian Bon Porte.

Van dit Westerrif staken die van 't schip Barneveld over naar de rivier van Sadian Bon Porte; in welkers opzeylen over 't gemelde Rif eene egale ondiepte wort gevonden, en een opgaande grond, zand en modder ontmoet; waarschouwende hun met loot en lyn van half tot half vadem, zoo ordentelyk als een haven zou konnen bezeylt worden. Door deze ondervinding wierden zy dan vrymoediger, en zetten den cours voort van Oost ten Noorden tot Noord Noord Oost naar de strekking van 't land, tot op zes vadem steekgrond, zynde ontrent drie vierde myl van het heynste land, en anderhalve myl van Sadian Bon Porte, daar zy het anker wierpen, hebbende de Noordste hoek Noord ten Westen, en de Zuydste, die men zien kon Zuyd ten Westen; bevindende de strekking dezer kust meest Zuyden en Noorden.

Beschryving van die rivier.

Hier nu met 't schip voor deze rivier van Sadian Bon Porte leggende, hebben zy bevonden dat haare mond legt op 19 graaden 30 min. Zuyder breedte, zy heeft tusschen de Jannemans en Konings hoek de wytte van een myl, en wort van vooren in 't Westen met eenen elleboog Zuyd Oostwaarts omloopende, door het Roovers rif gedekt. Over dezen Zuydoostelyken elleboog zeyld men, by de Zuyd- of Koningshoek om, en over

Digitized by Google

dire of vier vadem waters naar binnen, daar deze rivier weder vier of vyf vadem water heeft, en ontrent een vierde myl wyt is. Verder loopt zy na 't oog eene redelyke distantie om de Zuyd-Zuyd-Oost opwaarts en landwaart in; maar zy hebben niet konnen vernemen hoe verre en naar wat plaats dezelve 't land in loopt. Nogtans zoude men, voor zoo verre zy hebben konnen ontwaar worden, met ligte en kleyne schepen zeer veylig in dezelve konnen een reede zoeken, en met dezelve op de handeling met deze volkeren leggen.

Kleyne schepen konnen daar in leggen.

Het land van Madagascar, dat die van Barneveld beschoud hebben, is in 't gemeen slaauw, heuvel- en bergagtig; met moerassen naar den zeekant. Binnen in 't land is 't niet zeer klippig, maar met veel bosschen en boomen voorzien. De grond is zandig en kleyagtig, en op zeer veele plaatzen vind men goede aarde, daar de graanbouw met succes zou konnen ondernomen worden. Aan zee vind men ook zommige streeken heel bekwaam tot zoutpannen.

Gedaante van 't land van Madagascar.

Op dit land word niets merkwaardigs van eenige steden of dorpen ontmoet, buyten een van de laatsten, dat aan den Pagger of Hof des konings legt; dit dorp is zeer irregulier, zonder eenige houding of schikking, en van alle kanten open. 't Bestaat in kleene en geringe wooningjes, die van den anderen verspreydt zyn, maar 't is zeer volkryk zoo in mannen, vrouwen als kinderen.

Geen Steden of dorpen.

Het Hof van den koning is langwerpig vierkant, en strekt met zyne zyden meest Oost, West, Zuyden en Noorden. 't Legt midden in 't bouwland, aan den Noordkant van eene kleene rivier, ontrent negen of tien mylen dwars van 't strand af. Eene beschanzing van eenige enkelde afgekapte boomen en staaken, die maar op zekere wydte aan den anderen als pallisaden zyn gehegt, omfingt het zelve; zoo dat deze Pagger zeer ligtelyk kan worden overrompelt, en in 't minste niet in staat is om eenen aanval af te keeren.

's Konings Hof.

De koning Romeny, die in dit zoo genoemde Hof zyne woning heeft, regeert over zyne onderdaanen met een genoegzaam souvereyne magt, en wort van dezelve zeer geëert en ontzien. Zoodanig dat de Hollanders gehoort hebben, in een uytgalming

De koning Romeny,

van

Digitized by Google

van zyn gevolg, dat om hem ſtont, dat zy hem weynig minder als hunnen God achtten en waardeerden. Alle zyne bevelen worden door hen met eenen zeer dommen yver gehoorzaamt en uytgevoert. Hy heeft geen vaſt getal van ſoldaaten of krygsmagt op de been, maar alle zyne onderdaanen zyn verpligt om op zyn bevel de wapenen te nemen, en tegen zyne vyanden op te trekken; zoo dat hy zoo veel mannen in 't veld kan brengen als hy onderdaanen heeft; die hy niet anders als zyne willige ſlaaven, lyfeygenen, en huysbedienden aanziet, of rekent, waarom hy zich 'er wonder wel van doet dienen en oppaſſen; waar mede zy, wyl 't de gewoonte is, wel vergenoegt zyn. *van de zynen zeer geacht.*

Zy hebben geene ſorten of vaſtigheden in zyn land beſpeurt: maar de manſchap, die zy op een tyd te gelyk by een gezien hebben, beſtont in drie of vier duyzend koppen, meeſt met ſnaphaanen gewapent en op dat geweer wel afgerigt. Hy regeert en handelt deze onderdaanen met zulk een oppermagt, dat hy niet alleen den meeſter over haare goederen en bezistingen ſpeelt, maar die ook, wanneer 't hem in 't hooft komt, na zich neemt. *Zyne krygsmagt*

Deze vorſt trekt zelden op om zyne nabuuren te beoorlogen, maar bemoeyt zich het meeſt met zyne wyven en vrouwentimmer. De jongſte oorlog egter, die hy onlangs gevoert heeft, is geweeſt tegen den koning van de Zuydooſt kant deezes eylands, die by het fort Dauphin woont, dat door de Franſchen eertyds gebouwt en naderhand verlaaten is. Deze oorlog nam, naar onze bevatting, zynen oorſprong alleen uyt eene onverſadelyke heb- en ſchraapluſt, die hy met zyne onderdaanen gemeen heeft, om land en ſlaaven te winnen. Want al die geene, die hy of zyne onderdaanen als dan konnen betrappen en vangen, die houden zy als lyfeygenen tot hunnen dienſt; en zeker al de oorlogen, die op dit eyland gevoert worden, komen hier uyt voort. *Voert zelden oorlog.*

Hy heeft gantſch geene liefde of gaſtvryheyd voor andere Natien, ten zy hy weet dat het met zyn intereſt over een komt, en dat 'er groot voordeel door te behaalen is. *Zyne ongaſtvryheyd.*

Met alle zaaken, die de geregtsoeffening en regtbank raaken, wort hier niet minder koddig als elders gehandelt. Des konings perſoon is Preſident en Rechter, en heeft, na zy beſpeurt *Het gaat hier wonder in de Regtbank toe.*

Digitized by Google

ſpeurt hebben, geene Raaden, maar die het magtigſte in goederen zyn mogen zomtyds nog wel een woordje inbrengen. Die nu by den koning de meeſte vrienden heeft, wind altyd 't proces, al waar zyne zaak nog zoo ſlegt en ſchurft. Indien 'er dingen voorkomen, die van hem voor Crimineel gerekent worden, en welke hem, om dat 'er geene genoegzame bewyzen zyn, duyſter voorkomen; zoo houd zyne Majeſteyt zich eenen kleynen tyd ſtil, en is uyt een ſoort van Politie als in bedenking; ondertuſſchen hoort hy (om zich daar door bemint te maaken) wat voor redenen de omſtanders over dat geval met den anderen voeren. Waar na hy met een ſoort van wysheyd den geenen veroordeelt, die de minſte harten der omſtanders mede heeft, of ſchoon zyne zaak de regtveerdigſte van de wereld wezen mogt.

Die de minſte vrienden heeft word veroordeelt.

En moet vergift drinken.

Dan moet de veroordeelde tot bewys van zyn onſchult, met of tegen zyn wil, beſluyten om een zeker vergift te drinken, dat zy vaſtſtellen dat hem niet zal beſchadigen, zoo hy onſchuldig is. Doch zelden gebeurt het, dat 'er zyn, die naar het drinken van dit vergift, in 't leven blyven. De goederen en 't huysgezin van die dus om 't leven komen worden verbeurt verklaart, en vervallen aan den koning, die hen als zyne ſlaaven tot huys- en landdienſt gebruykt; en dit zegt men dat geen gering deel van des zelfs inkomen is.

De goederen komen aan den koning.

Dit vergift doet den ontſchuldigen geen ſchade.

Hoe baarblyklyk 't nu is, dat men met dit vergift den ſchelm ſpeelt, zoo is nogtans dit domme volk zoo verblind, dat zy deze gewoonte als onfeylbaar houden; ja zy gelooven daar zoo ſterk aan, dat 'er zomtyds geheele geſlagten gevonden worden, die onregtveerdig beſchuldigt zynde, zich van zelfs komen aanbieden, om dit vergift, ten blyk van hunne onnoozelheyd en onſchult, in te drinken. Van welke verdoeming tot vergift te drinken, zy geduurende hun verblyf alhier ooggetuygen zyn geweeſt.

De Souklaven zyn van ſlegten aardt.

Voorder zyn alle deze *Souklaven* van een geheel ſlegten aart, en van eene geveynsde, ſchelmagtige en gaauwdietſche conditie; waar by weynig eer of opregte trouw te vinden is, zoo ras zy maar gelegentheyd konnen vinden om eenige ſlinkze voordeelen te bejagen. Gelyk wy by de ondervinding tot onze ſchade geleert hebben, dat dit volk voor het grootſte getal, de

Digitized by Google

de koning en zyne princen zelfs niet uytgezondert, de grootſte afgerigſte dieven, onbeſchaamſte bedelaars, praatjesmaakers en fynſte ſchurken, die men onder eenige Natie op den gantſchen aardbodem zou konnen vinden.

Zy zyn, gelyk meeſt al de andere Ooſterſche Natien, van een lathartig gemoed, en zullen die geenen die hun gelyk in kragten en vermogen zyn, ik laat ſtaan hunne meerderen, niet onder de oogen durven zien; maar daar en tegen zullen ze tegen hunnen minderen, of tegen eenen onbeſtaanbaaren hoop, met de uyterſte tyrannye en wreedheyd te werk gaan. *Lathartig*

Onder malkanderen, zynze weynig tot ſlaan en ſchelden genegen, maar ze maaken in den dagelykſchen ommegang wel veel gerugt, en haalen met kyven hun hart op, doch zelden gebeurt het dat ze den anderen ſchelden, ik laat ſtaan eenen oorband geven.

Tot wapenen gebruykten zy in oude tyden aſſagaayen of werpſpieſſen, en pyl en boog, maar zedert dat de Europeërs dit eyland bevaaren hebben, en dat de Engelſche en andere aldaar ſlaven voor hunne colonien, tegen ſnaphanen, kruyt en loot hebben ingeruylt, gelyk zy'er onlangs nog duyzent ſtuks hebben bekomen, zyn ze van ſchietgeweer wel voorzien; waar mede zy nu grooter verwoeſtingen onder elkandere aanregten, en daar zy zoo wel op zyn afgerigt, en zoo fix mede weten doel te ſchieten; dat die, van wie wy dit verhaal hebben, toen zy het zagen, moeſten bekennen, dat ze daar mede (behoudens de eere onzer Natie) zoo wel als een Europeër weten om te gaan. Dit verbaasde hen niet weynig, wanneer ze zig erinnerden, dat dit volk voor hondert jaaren nog geen kennis aan ſchietgeweer hadde, en zoo bevreeſt was voor den ſchoot van een Musket, dat een eenig man in ſtaat was om daar mede een grooten hoop van deze Wilden te verjagen; waar van men in de eerſte reyzen onzer Natie naar de Indiën verſcheyde voorbeelden vind. *Wapenen.* *Gebruyken nu ſnaphanen.*

Wat hunnen Godsdienſt (zoo men 't zoo noemen mag) betreft, daar ontrent zynze het niet eens, maar zyn zoo de onzen beſpeurt hebben, in driederley zoort van afgodendienaars onder ſcheyden. *Driederley Godsdienſt*

Digitized by Google

De eerste bidden den duyvel aan.

De eerste onder welke zig de Koning en zyne aanhangers bevinden, zyn die geene die den Duyvel, (naar de wyze der Chineezen) aanbidden en eere bewyzen, om den zelven te verzoenen, en te maaken, dat ze van hem geen kwaad ontfangen. Deze duyvels dienaaren slaan ook veel geloof aan tovery, daar zy zeer bang voor zyn; waaromze om geen ongemak daar door te ontfangen, de eerstelingen van hunne landvrugten, als Millie, Piezang, Spaanze Tarw, enz. in bondekjes, en aan stokken binden, en dus op haare huyzen en in haare boomen hangen, welke teekenen op zeer veele plaatzen in 't doortrekken van het dorp gezien worden.

Vreezen voor tovery.

En vragen de geesten om raad.

Deze hebben ook de gewoonte van de zielen of geesten der afgestorvenen om raad te vragen in duystere zaaken, gelyk zy ook nog lang naar het afsterven by de begraafplaatzen spys en drank ten dienst der Geesten bezorgen. Zulk eene raadvraging, wierd 'er in 't werk gesteld, wanneer de Hollanders ten Hove verschenen, dit droeg zig in dezer voegen toe. Als zy met hunne geschenken aldaar gekomen waren, wierden dezelve in het lushuys of Mandoe des Koniogs gebragt, en tegen een daar in staande staketzel van latten neergezet, waar aan zy zagen, dat eenige dingen van ywoor als zeekoetanden hingen, gevult met eenige ruykende en vette stoffe; welke zy in hunne taal den naam van olie geven, en zoo hoog agten en waarderen; dat ze die nevens hunnen Godt stellen. By dit staketzel gaven zy voor, dat de geest des voorgaanden overleden Konings nog dagelyks kwam waaren. Zoo ras 't geschenk aldaar ter neer gezet was, begonden ze dien Geest te onderstaan, en af te vragen, of deze schenkagien, die daar gebragt wierden, zuyver waren, dan of dezelve vergiftigt, betovert, of met eenig ander kwaad besmet mogten zyn? of deze blanken goede en eerlyke menschen waren, daar de Koning vrylyk mede mogt handelen, dan of zy iets kwaats in den zin hadden? Hier op wierd, tot blindhouwing dezer domme, en den onvernuftige beesten gelyk zynde gemeente, door eenen ouden gebrekkigen duyveljager, welken de Koning hier toe onderhoud, met een zekere soort van buykspraak, geantwoord, dat het geschenk was zuyver en onbesmet, en dat die blanken, goede, eerlyke men-

Hoe zy de geest van den overleden Koning over de Hollanders vraagden.

Wat die antwoorde.

Digitized by Google

menschen waren, met welke de Koning maar konde voortgaan te handelen en te ruylen.

De tweede Godsdienst is van die geene, die te gelyk geloven aan Christus en Mahomet, gevende nogtans aan Mahomet den voorrang; deze woonen meest over het gebergte en wat meer om den noord landwaarts in. *De tweede*

Die gene, die 't met de twee voorgaande Godsdiensten niet houden, zyn de derde in rang, en leven als beesten dat Heen, zonder nauwlyks eenigen godsdienst ter wereld te hebben; als dat men nogtans heeft konnen merken, dat ze ontrent het aanwassen der mane, dezelve als de Hottentotten eeren, zonder evenwel zulk een gebaar met danssen en springen te maken, als de Hottentotten gewoon zyn aan te regten. *En derde zoort van Godsdienst*

Schoon deze inwoonders van Madagascar dus in drie Secten ontrent hunnen Godsdienst verdeelt zyn, zoo onderhouden ze egter alle de besnydenisse, en komen daar in ook overeen, dat'er in elke week twee of drie dagen voorkomen, die kwaad, en aan den Duyvel zyn opgeoffert, op welke hy en de tooverye regeeren. Hier toe hebbense den Dynsdag, Vrydag en Saturdag verweezen; op welke dagen het by hun ongeoorlooft is malkanderen te gaan bezoeken, of ten hove en voor den Koning te verschynen; ja zy veraekeren zich ontvast, dat deze dagen dus vervloekt zyn, en gaan in deze duyvelsche gevoelens zoo verre voort, dat ze alle de kinderen, welke hun op de gemelde drie dagen geboren worden, voor toovery- en duyvels-kinderen te boek stellen, en dezelve voor het grootste gedeelte jammerlyk om 't leven brengen. *Waar deze drie Secten in over een komen.*

Kerken, Tempels, of Godshuyzen, worden by hun nergens gevonden of bespeurt, en bygevolg ook geene priesters, of minnisten ten dienste der zelve; daar en boven hebben die van het Schip Barneveld, geen de minste weet of kennis van Godsdienst of Godsdienstplegtigheden, by hun vernomen, waarom zy ook met dezelve daar overmits hebben konnen of willen disputeeren; wyl dezelve zoo weynig liefde of genegentheyd voor hunnen eygen Godsdienst, als tot die van een ander hebben. De eenigste plegtigheyd, die zy in hunnen optogt naar 's Konings bloet met een zweek merken, *Zy hebben geen Tempels.* *Nog Godsdienstige gewoonens.*

Digitized by Google

beſtond in het waſſchen in een riviertje, daar zy over trokken, en geſchiede aldus; zy bleven in 't zelve ſtokſtil ſtaan, en roerden hunne lippen, waar na ze zich waſchten, en toen weer uyt 't riviertje gingen.

Naar het toeſcheen, pleegden ze by het ſlagten van het rundvee mede eenige Godsdienſtige ceremonien, ten minſten het ſcheen de onzen zoo toe, waarom wy 't niet ongeraden gevonden hebben hier by te voegen.

Wat zy in 't ſlagten van rundvee waarnemen.

Wanneer zy een beeſt door een ſnaphaan-ſchoot, of worp van een aſſagaay hebben neder gevelt, zoo ſteeken zy het aanſtonts den hals af, zonder te letten hoe of aan welken kant, waar naar zy, eer 'er verder word aangeroert, het den rechter achter poot en omtrent den halven ſtaart affnyden, en dan eerſt aan 't verdeelen gaan.

Naar dat wy dus, al 't geen wy van den Godsdienſt of Godsdienſtplegtigheden dezer woeſte *Souklaven* hebben konnen vernemen, beſchreven hebben, zoo gaan wy over tot de gewoontens, die by hen omtrent het begraven hunner dooden en de houwelyken in gebruyk zyn; en wyl de ziektens gemeenlyk voor het ſterven gaan, zullen wy die ook den voorrang geven, en verhaalen, hoe vreemd dat deze landaart met hunne zieken omſpringt, en hoe luttel zy tot derzelver genezing in 't werk ſtellen.

Vreemde behandeling der zieken.

Wanneer yemand onder hen door eenige ziekte word aangetaſt, zoo bevind hy zig meeſt altyd omringt en vergezelſchapt, van eenige mouwſperzoonen en kinderen, welke haar werk maken van zonder ophouden op eenen zeer naaren toon droefgeeſtig te zingen. Dan word hy daar naar onder dat eyge gebaar en gezelſchap gedragen, ter plaatze waar zyn graf zal zyn, en men toont hem de plaatze aan, daar hy zal leggen indien hy komt te ſterven. Hier op voert men hem weer naar zyn huys, daar die vroulieden en kinderen, die telkens weer door andere vervangen worden, zoo lang met haaren droeven zang en getier voortvaren, tot dat de zieke betert, en in zyne voorige geſondheyd herſteld word, of tot de adem hem ontvliegt.

Van deze ceremonien zyn de Hollanders oog-getuygen geweeſt,

weeſt, wanneer dezelve aan een van des Konings kinderen wierden afgelegt: waar door zy gelegentheyd kregen, om hen af te vragen, wat reden zy hier toe hadden. Waar op zy tot wederantwoord zeyden, dat dit zingen by den zieken wierd in 't werk geſteld, om al 't kwaad, dat de Duyvel of eenige toovery hem zoude konnen toebrengen, voor te komen en af te weeren. En dat de oorzaak, waarom zy hem het graf lieten zien, was op dat de zieke zoude konnen oordeelen en zeggen, of het zelve zoo wel naar zynen zin gemaakt was of niet. *Waarom zy by dezelve zingen en hem 't graf laten zien.*

Wanneer de ziekte in ſterven verandert, zoo hakken de vrienden van den overledenen uyt een ſwaar en hart ſtuk houts een kiſt, om hem daar in te begraven: welke kiſt, eer'er het lichaam in word gelegt, met oſſenbloed geheel beſprengt word, gelyk ook mede de weg tuſſchen het huys van den overleden, en desſelfs graf. Naar dat zy het lyk in het graf hebben neergelegt, draagt yder eenen ſteen aan, om het zelve daar mede te bedekken: in welke bezigheyd, zy zoo lang volharden, tot dat het lyk onder dezelve legt, en daar geheel mede bedekt is, waar naar de overige ſteenen in 't verband als een vierkante muur rondom het graf worden geſteld. Als dit verrigt is, zoo gaan zy voort met het ſlagten van een groot of een kleen getal rund beeſten, naar dat de overledene in zyn leven in vermogen of aanzien is geweeſt. Dit doen ze om des geſtorven geeſt daar mede te verzoenen, en den zelven ten eerſten van ſpyze te verzorgen. Ook ſtellen zy de koppen der geſlagte beeſten met de hoornen rondom het graf; gelyk dezelve ook nog aan de begraafplaats van des Konings Vader gezien wierden. *Hoe zy de dooden begraven.* *'t Graf word met ſteenen bedekt.* *En met oſſen koppen bezet.*

Wanneer nu iemand ſterft, die geen vee nalaat of middelen om vee te koopen, zoo levert de Koning het zelve, en voltrekt deze plegtigheyd; alzoo het noodzakelyk is, dat dezelve geſchied; waar voor hy de agtergelatene weduwe en kinderen naar zig neemt, die hem als zyne andere huysgenooten moeten dienen, en door hem van ſpys en drank bezorgt worden. *De Koning begraaft de armen.*

Zoo lang die van 't Schip Barneveld hier aan land hebben geweeſt, is hen niets voorgekomen, van het gene zy ontrent *Hun Echtelyk.*

Digitized by Google

hunne houwelyken in 't werk stellen; maar daar en tegen heeft men hen daar ter plaatze verhaald; dat zoo yemand eene vrouwe wil nemen, en in staat is om dezelve te onderhouden, hy dan maar naar eene, die zyner gelyk is omziet, en dezelve van de ouders afhaalt; die haar uyt het huys niets laaten mede nemen, als een matje om op te slapen, dat zy zelve heeft geweven, en een soort van spongie of wisser, om iets mede uyt te konnen wissen en schoon maaken. Hier in bestaat al het houwlyksgoed, dat deze zwarte juffers by haare bruydegoms brengen; zoo dat men wel zien kan, dat die van Madagascar niet bekommert hoeven te wezen, nog zoo veel zorg hoeven te dragen voor het huwlyksgoed hunner kinderen, als men in Europa doet.

Huyzen en huysraad. Nu gaan wy over tot der *Souklaven* huyshouding. Hunne huyzen komen voor het grootste gedeelte met die der Javanen en Maleyers overeen; gelyk de Pagger of 't Hoff des Konings daar ook zeer wel naar gelykt. De Meubilen, die deze huyzen vercieren, zyn of geene of zeer gering, alzoo het huysraad der meeste alleen bestaat in een matje en kleen kussentje om op te slapen, en een potje om de spys te konnen koken, en verder hangt 'er niets aan den wand.

Kleeding der gemeene. De kleeding der gemeene mannen is een kleedje waar mede zy de schaamte bedekken, en dat uyt eene zeer geringe stoffe, zynde de bast van een boom, word gemaakt; welke zy de kunst hebben om tot het weven te bearbeyden en gereed te maken. Maar die wat grooter in vermogen zyn, dragen een soort van kleedjes, bruyn van verwe, die aan de hoofden zeer aardig en net met allerley zoort en couleur van coraaltjes zyn gefigureert en van onderen als fraanje zyn uytgerafele. Deze kleedjes maaken zy zelfs niet, maar werden aan hun door de volkeren, die over het geberge en landwaarts in woonen, verhandelt. Zy draagen ook op het hoofd een soort van mutsen, op de wys van een calotje of myter uyt biezen geweven.

En der grooten. De Koning draagt ook diergelyk een mutsje, dat aan beyde kanten met een uytstekende falbula verciert is. Welke falbula geen ander aan de muts mag dragen, als dan Koning alleen eygen. Maar als hy aan een vreemde Natie, gelyk die

's Konings opschik.

van

van 't Schip Barneveld waaren, gehoor verleent, is zyn hooft gedekt met een kroontje, van verscheyde gecouleurde agaatsteentjes, zeer aardig en net gewerkt, met veele daar by hangende zilvere loovertjes. Gelyk hy dan ook met een zilvere of goude armring verziert is.

De vrouwen draagen kleedjes en baaitjes aan hun lyf, die slegt en van zeer geringe stoffen zyn, ook hebben eenige dezer secte tot eene zonderlinge luyster en cieraat, nog wel een valsch ribgetje aan de handen; daar ze zig dan zeer wel mede opgeschikt houden. *Kleederen der Vrouwen.*

Hunne gereedste spyze, en die zy het meeste nuttigen, is 't vleesch van rundvee of cabritten, daar zy, zoo ras het beest ter nederlegt, en de te vooren verhaalde ceremonie gepleegt is, de hayrige huyd door het vyer losjes afschroejen: waar naar de grootsten of voornaamsten in rang dat stuk, dat hun het meeste behaagt of het beste is, voor zich nemen, en het overige onder de gemeene menschen doen uytdeelen; en zeker zy zyn hier in onder malkanderen van zulk eene prys-waardige mededeelzaamheyd, dat het wenschelyk was, dat de beschaafde Natien hun hier in navolgden, wyl zy veele der zelven daar in overtreffen, en de loet afsteeken. Wanneer dit vleesch aldus verdeeld is, zoo werd het of op kooken of op speetjes tegen het vyer gerooft en gebraden; zy wagten zelden zoo lang tot het gaar is, maar slokken 't maar ten eersten op, zoo dat'er het lauwe bloed dikwils nog by den mond komt neer te loopen, en word dit gemeenlyk zoo zonder zout, smout, ryst, of brood in den baard geslagen en verorbert. Ook laaten zy niets van het geslagte vee verloren gaan, maar vergaderen zelfs het bloed der beesten zeer zorgvuldig, dat zy kooken tot dat het dik word en zich tot brokken zet, wanneer deze grage gasten het als klokspys mede naar binnen jagen. *Zy eeten meest rundvlees.* *Zyn mede deelzaam.* *Eeten alles, en zelfs het bloed der beesten.*

Niet minder vreemd en ongeschikt dragen zy zig ontrent het eeten der eyeren, daar zy groote liefhebbers van zyn; maar zy agten die eyeren voor de beste, ja houdenze zelfs voor iets delicaats, welke met kuykens bezet zyn, die ze met huyt en hayr al mede binnen slokken. Wanneer die van- *Eeten geerne eyeren met kuykens.*

't Schip

Wat de Hollanders daar omtrent deden.

't Schip Barneveld voor de eerstemaal aan 't zoogenaamde hof verscheenen, kwam men hen ook deze schoone kost met een zeer groote eerbiedigheyd als iets lekkers vereeren, welke zy ook als of dezelve hun zeer aangenaam was aannamen, op dat ze met dezelve te weygeren niet zouden schynen deze lekkere geschenken te versmaden; maar in 't vervolg deelden zy dezelve aan de dragers by stukken en brokken uyt, die 'er goede cier mee maakten.

Uyt deze staaltjes kan men genoeg afnemen, dat deze *Sonklaven* ontrent hun eeten zeer vuyle, ongeschikte en groezige schepzels zyn.

Drank.

Tot den gemeenen drank gebruyken zy water, maar als zy zig eens willen verheugen en vrolykheyd aanregten, zoo maken zy van Honing, tamarinde en water, dat door een gekletst word, eenen drank, die in hunne taal *Toog* genoemt word, en zoo veel is als by ons de wyn. Van deze delicate mengeling vereerde de Koning mede wel acht of tien mengelen aan de Hollanders; dan het zag 'er naar hunne gedagten zoo wonderlyk en ongezien uyt, dat zy, zoo ras ze by hun verblyf gekomen waaren, het zelve mede al aan den landaard wegschonken.

Ongestalte dezer volkeren.

Wat de gestalte van dit volk betreft; zy zyn ten grootsten deele van een gezond temperament, kloek en welgemaakt. Aan de zeekant hebben zy alle een platten en landwaards in een verheven neus. Zoo wel onder de mans- als vrouws persoonen vind men onderscheyd in 't hoofdhayr, want sommige zyn met kort en wollig, en andere weer met lang hayr voorzien, welke laatste of langgehayrde ook wel een derde blanker als de eerste zyn, en het meeste ook overeenkomen met die volkeren, die over het gebergte woonen, van welke de onze 'er hier drie aan het Hoff van Koning Romeny gezien hebben, die daar in Ambassade gekomen waaren.

De vrouwen beminnen de blanken

De vrouwelyke sexe is in 't gemeen veel vriendelyker, beleefder en aanvalliger als haare norsse en stuurze mannen, ook zyn zy sterk geinclineert en scheppen groot behagen in de blanken, dat zy aan sommige van de Hollanders genoegzaam deden blyken.

Zy

Digitized by Google

Zy houden alle, zoo wel mannen als vrouwen, den echtenstaat en de trouwe, die zy daar in den anderen schuldig zyn, zoo maar passelykjes. Waar in de koning en zyne princen hunne onderdaanen tot voorgangers en voorbeelden strekken, die zich de magt en 't voorregt aangemaigt hebben, dat alle vrouwen tot hunnen dienst, wanneer zy het begeeren, gereed moeten zyn. Voorts mag men by der *Sinkiaven* zoo veele wyven houden, als hy vermagt te voeden en onderhouden. *Hoe men hier den echt aanbeveelt.*

Hunne kinderen voeden zy zonder eenige directie zoo maar in 't wilde op. Van dezen, lyferen of schryven wordt er niet gehoord, zoo dat zy hier van dat lastige en verdrietige schoolpak, gelyk in ons land, niet weten. *Opvoeding der kinderen.*

Al wie de koning door den oorlog of op eenige andere wyze in zyn gewelt kan krygen, het zy van wat volk of land zy dezelve ook mogen wezen, die maakt hy tot slaaven en lyfeygenen, gelyk die van 't schip Barneveld aldus, met het uyterste herteleed, hier onder Vermaan moesten zien, die als een vergetene slaaf zoo eenen gekroesden keerel moest oppassen en dienen. *Des Konings slaaven.*

Hy was in den oorlog met den koning van het land by het fort de Dauphiny, wanneer dese zyne leger geslagen wierd, gevangen genomen. Zy wagten deezen ongelukkigen man, dat eene kruidelyke liefde en medelydentheyd, in te ruylen en uyt die bittere slavernye te verlossen, maar zoo ras die wreede beulen bemerkten, dat zy niet veel geraas hadden, zonden ze den zelven van de hand, zoo dat men hem nadenhand niet meer konte zien komen. *Waar eindet dat een Vermaan.*

By het afsterven van den koning volgt de oudste van zyne zonen de kroon te erven en in de regeering te succedeeren. Maar dit is by hun in onverval geraakt, zoo dat het eerste des koninkryks nu gemeenlyk neder valt op den prins, die de koning by zyn aanwyzen tot zyn opvolger heeft geteeld; hoewel het ook dikwils gebeurt, dat die genen, waar in het grootste verstand en bekwaamheyd om te regeeren word bespeurt, boven alle andere voor geteelt, en van den vader tot zynen opvolger verklaart, gelyk nu by dezen regeerenden koning de prins Bomenitoe, schoon hy nog wel een of twee ouder broeders van hem hadde, die gaat veel verlangt, *De liefste Soon krygt naar des Konings dood het ryk.*

Digitized by Google

dat hy van zynen vader tot opvolger in 't koninkryk is verklaart.

De voornaamste koopmanschap bestaat in Slaaven.

De *Souklaven*, gelyk ook al de andere bewoonders van Madagascar, leggen zich op de koopmanschap niet toe; zoo dat de lyfrygenen het voornaamste van hunnen geringen handel uytmaaken, die zy in den oorlog of elders bemagtigt hebbende, tegen de Waaren, die hier nu en dan van elders met schepen gebragt worden, verruylen. Wanneer het gebeurt, dat zy slaaven te kort komen, zoo zyn ze, gedreven door hunne onverzadelyke hebluſt, gemeenlyk niet ongenegen om hunne wyven, kinderen of naaste maagschap, wanneer dezelve maar listiglyk van de hand afgebragt en in stilte weggevoert konnen worden, aan eene trocqueringe op te offeren.

Die de mooren hier komen in ruylen.

De goederen en waaren, die hun voor de gezegde slaaven uyt andere landen en gewesten van Indiën, zoo tot het noodig onderhoud als wel meest tot opschik en cieraad, worden aangebragt, bestaan uyt een weynig leywaaren, attelassen en Aleezies, die alhier uyt Suratte door een Moors schip gemeenlyk om de twee jaaren worden overgevoert. Dit schip vaart alleen op dit Eyland, en verkoopt zyne waaren gemeenlyk tegen slaaven en ryst, waar mede het dan naar de kust van Afrika oversteekt, daar zy van de Portugeezen voor dezelve zomtyds weer stof- of ander goud in de plaats krygen. Anders brengt dit schip de slaaven naar Ansuang of de andere Majotze eylanden, daar dezelve verhandelt worden.

En weer elders verhandelen.

Maar wanneer het gebeurt, dat die Mooren op den gewoonen tyd niet te voorschyn komen, zoo worden die waaren ook wel van de Majotze of Comotze eylanden, met kleener slag van vaartuygen, ontrent zoo groot als berkentynen, door Arabieren of Mooren tot hun overgebragt.

Hoe hoog die voornoemde leywaaren in prys worden gehouden, daar kan men met geen zekerheyd iets van melden; maar het is ligt te denken, en ook buyten twyfel, dat dit over- en weervoeren der goederen die Mooren of Arabieren geen geringe winsten zal aanbrengen. Maar men kan ook wel zien, dewyl dat schip maar alleenlyk om de twee jaaren weerom komt, dat 'er geen groote overvloed van die goederen van zooden is.

In-

Indien men van onzen kant genegen was om derwaarts ter inhandelinge van volwaslene slaaven over te steeken, zou zulks bekwamelyk door ligte Luykze muskettonnen, snaphaanen, pistolen, buskruyt, loode kogels en diergelyke konnen geschieden; wanneer men 'er jaarlyks nog wel een hondert of agt zoude konnen bekomen en magtig worden: want na schietgeweer, buspoeder en een soort van kleene glazen, koraaltjes, spiegeltjes, messen, schaartjes, en diergelyke Neurenberger snuysteringen, zyn deze volkeren zeer begeerig. Men zoude ook met een slegt en verlangt Brandewyntje, en andere sterke dranken, als iets hier konnen uytregten; want deze landaard is daar sterk op verlekkert, en zy zyn 'er zulke groote liefhebbers van, dat 'er gemeenlyk niet als om *Schaff*, dat Brandewyn of sterken drank in hunne taal betekent, wort geroepen. *Wilde Waarin de Hollanders hier zouden konnen brengen.* *Zy bemimnen den sterken drank.*

Tot dus verre hebben wy ten deele, 't geen tot hunnen Godsdienst, regeering, zeden en koopmanschap behoort, verhandelt, en zullen nu trachten om ook in 't kort iets van hunne ambagten, voornaamste genering, en scheepsvaart ter neer te stellen.

Zy oeffenen zeer weynig ambagten of konsten, en alleen die hun ten hoogsten noodzaakelyk zyn; zoo dat men 'er geduurende het verblyf geen meer heeft gezien of vernomen, als Assagaay-smits, wevers en huyzenmaakers. Ook is 'er gantsch geene of zeer geringe burgerlyke neering. Zy oeffenen ook eenigzints de scheepvaart, waar toe zy Canoos gebruyken, die uyt boomen gehouwen, en van verscheyde groote zyn. De grootste of kloekste zyn ontrent dertig of veertig voeten lang, en hebben de breedte van agt en negen voeten. Deze verstrekken tot oorlogsschepen, om zich daar van in nabuurige oorlogen op de rivieren te bedienen, en het leger van den eenen na den anderen kant over te voeren, of ook wel hooger op of lager af te brengen. Zommige dezer oorlogs-canoos konnen wel een getal van veertig of vyftig mannen voeren. Men vint ook kleener canoos en vischers schuytjes, maar de koning is van die drie soorten van vaartuygen slegt voorzien, alzoo 'er zyne onderdaanen maar een sober getal van bezitten. *Huinne handwerken,* *en vaartuygen.*

Het land is tot alles bekwaam

Nu trekken wy, met onze Lezers, uyt het Hof en Negerye van dezen norschen en korzeligen koning, om ons in de lieve en ruyme lugt te vermeyden, en te beschouwen, wat 'er van hunne landbouwerye is, en wat boomen en vrugten het milde aardryk alhier voortbrengt, waar ontrent men voor af moet zeggen, dat het groot jammer en ten hoogsten te beklagen is, dat 'er in zoo een zalige landsdouwe, en een land dat uyt de natuur bekwaam is om allerley soort van graanen, indien 't wel bebouwt wiert, overvloediglyk voort te brengen, zulke luye beesten en woeste en wreede menschen woonen en huysvesten, ja dat dezen schoonen oort aan hun en niet aan een beschaafder Natie is ten deel gevallen.

Vrugten.

Men vint hier by Sadian Bon Porte, gelyk in meest al de andere landen en eylanden, die tusschen of digte by de twee Keerkringen leggen de alombekende vrugten van piezang, pompelmoezen, citroenen, lemoentjes, waterlemoenen, orangie appelen, tamarinde, en veel ander oost.

De graanen en veldgewassen zyn ryst, boontjes, zuykerriet en tabak.

Schoone bosschen.

Op dat de Inlander zich voor de brandende hitte der sterk neerschynende zonnestraalen zoude konnen dekken en schuylen, heeft de wyze en albestierende Schepper dit eyland met veel swaar en lugtig geboomte, en groote lommerryke bosschaadjen voorzien, die uyt veelerley soort van hout, bestaan: wy zullen van eenige der voornaamste boomen eenig gewag maaken, die men in het doortrekken der bosschen heeft ontmoet en beschouwt.

Groot geboomte.

De voornaamste soort is van een zeer groote dikte en hoogte, schietende regt op tot eene lengte van hondert vyftig voeten, zynde van dertig tot veertig voeten dik. Deze boom is heel zagt en murw van hout, waarom hy alleen bequaam is om 'er canoos van te maaken, die door de vooshevd van geen langen duur, en binnen korten tyd ombekwaam zyn om dienst te doen.

De tweede soort is in wasdom en gedaante den Vaderlandschen Els niet ongelyk. Deze worden hier gemeenlyk tot timmerhout verbezigt, waar toe ze zeer bekwaam en goed zyn,

om

om dat hier niet als ligte buyzen worden gemaakt, maar om een swaar gebouw of grooter schepen als Berkentynen te maaken, is dit nog geen hout alhier in staat. Dit timmerhout is graauagtig van verwe, en verspreyd eenen reuk van zich als die van komynolie. Zy dragen vrugten, die ten naasten by de gedaante hebben van een pruymesteen, en zoo aromatyk van lugt zyn, dat ze voor den geurigen reuk der beste kaneel niet hoeven te swigten. *Riekend hout.*

Buyten deze twee soorten zyn de bosschen alhier nog verciert met veele bekende boomen, als dadels, palmitas en tamarinde boomen, nevens de wilde laurier, granaatboom en wilde wyngaard. Men vind 'er ook veele zoo boomen als kruyden, die zeer dienstig zyn voor de geneeskonst, als uytstekende Aloes en Cardueze (cardamom), goede wilde honig en een soort van bakelaar, cutcuma, saffraan, water plompen of nimphen, drakenbloed, nevens een zeker geboomte, welkers bladeren eene sterke afdryvende kragt hebben: waarom deze landaard de zelve veel tot het genezen van hunne venuskwaalen gebruykt, waar omtrent dezelve zeer heylzaam zyn. *Wat bekende boomen en kruyden hier vallen.*

Van het voorhoofde geboomte zonden de twee eerste soorten zeer bekwaam zyn, om 'er kolen van te branden. Daar is ook geen twyfel, of men zou van de boomen daar zy het weefgaaren tot hunne kleedjes van maaken, en die hier overvloedig zyn, goed gaaren tot touwerk konnen spinnen.

De grond van Madagascar is in dezen oord met zeer weynig rotzen, klippen of steylopgaande akelige bergen bezet, maar is meest doorgaande kley en zandig, bestaande uyt slaauwe opgaande hoogtens en gebergtens, die ten grootsten deele en meest alle met geboomte en digte bosschaadjen bewassen zyn; tusschen welk plantsoen men hier en daar de schoonste en bequaamste vlaktens heeft tot den land- en graanbouw, als 'er elders ter wereld gevonden worden; zoo dat hier alles zoude konnen groeyen en wassen, wat men maar in den grond wierp: ten waare het vrugten zyn, welker natuur geen groote hette kan dragen, wyl de swaare en brandende zon de zelve zou konnen nadeelig wezen. Daar by vint men op veele plaatzen zeer aangename en vlakke grazige weylanden, met *Schoone vlaktens en weylanden.*

Digitized by Google

mals en geurig gras bezet, en niet zelden voorzien van laauwe doorstraalende rivieretjes van versch water, die dezelve bevogtigen. Welke heerlykheyd der graslanden genoegzaam te zien en al te nemen is uyt hun rundvee, waar van de meeste gemeenlyk van de 600 tot 1000 ponden swaar zyn. Gelyk wy in 't vervolg, daar van hunne vee-tokking gesproken wort, nader zullen zien.

Vreemd ploegen.

Het ploegen en eggen van het land, zoo men 't dien naam zoude konnen geeven, voltrekken zy ook op een vreemde maniet door middel van hunne beesten. Want na dat de graanen zyn ingeoegst, verbranden zy op het land al de stoppels, waar na zy zoo lang wagten, tot de regen daar op valt, en de grond bekwaamlyk week is geworden. Dan jaagen zy op het zelve twee of drie jokossen, die met hunne pooten den gebranden asch als milt door en in het land treeden en kneeden, en hier in bestaat het ploegen. Daar naar werpen zy het zaad op den akker en brengen daar weer de gemelde beesten in, die, in plaats dat onze boeren eggen, het zaad bequaamlyk ondertreden.

en zaayen.

Hoe zy hunne jaaren na de oegsten rekenen.

Wanneer zy hunnen ryst planten, en als dezelve of ander veldgewas de volkomene rypte heeft, en zy het zelve gaan inoegsten, zoo vallen zy met het geheele huysgezin, zonder de kinderen, die maar pas loopen, uyt te zonderen, aan 't werk: van welken tyd, om dat dezelve best in de geheugenis is ingeprent, zy den ouderdom en jaaren van hen of hunne kinderen rekenen en tellen; gelyk by voorbeeld als men vraagt, hoe oud zy zyn; zoo herhaalen zy hun geheugen, en geven u tot antwoord, zoo veele rystplantingen of oegsten mogen my heugen; en om dat beyde die tyden maar eenmaal des jaars komen, zoo konnen deze gasten nog al ten naastenby op een jaar of drie gissen, wat jaaren zy in de wereld zyn geweest.

Kunnen niet hooger als tien tellen.

Schoon ze met magtig zyn in hunne taal hooger als tot tien toe te tellen, zullenze egter door hulp van vingeren en handen een grooter getal net beduyden. Gelyk by voorbeeld, wanneer yemand den tyd van drieënvyftig jaaren of zoo veele oegstingen heugen, zoo zal hy, wanneer men hem daar na vraagt,

Digitized by Google

vraagt, vyf vingeren opsteken en zeggen zoo veel maal tien, en dan nog drie tyden konnen my heugen.

Men kan by hun geene materiaalen tot den land bouw, als ploegen, eggen, schoppen of spaden zien. Waar uyt de vuygheyd en vadzigheyd van dezen luyen landaard genoeg komt te blyken; gelyk 't ook alle welmeenende Kristenen moet doen bekennen, dat het ten hoogsten te beklagen is, dat dit schoon en vet land, 't welk door de natuur met zoo veele schoone vrugten is voorzien, en waar uyt eene arbeydzame en yverige Natie alle bedenkelyke en wenschelyke voordeelen zoude konnen trekken; dat dit land, zeg ik, bezeten word door zoo een luy, godloos en van alle ondeugden overvloeyend volk, die hier zonder datze naauwlyks de handen uytsteeken, hun levens onderhoud in vollen overvloed vinden. Hoe deftig zouden naar ons voordeel, indien hier eene volkplanting kon worden opgeregt, veele van die arme huysluyden, die door de swaare sterfte van hun rundvee, in Europa geruineert zyn, zig alhier met geringen arbeyd en kleene moeyte konnen herstellen, en in korten tyd het geleedene verlies weer te boven komen. Want om tot de veefokking van dit volk over te gaan, zoo moet men bekennen, dat dezelve zonder weerga is, en niet ligtelyk elders beter zal gevonden worden.

Het land zeer bekwaam voor Neerlandze huysluy.

Om dan van het rundvee af te beginnen, met welk vlees zy zig zonder ryst, brood of millie altyd zeer wel weten te behelpen; dat krygt hier door de bank ordinair de zwaarte van 7 en 800 ja wel van 1000 ponden; zommige of wel het grootste gedeelte zyn voorzien met eenen bult op de voorste beenbladeren of schoft, die de zwaarte hebben van 40 tot 50 ponden. Het vleesch dezer rundbeesten is zeer ordentelyk en schilderachtig met vet doorregen, en van eene delicaate en lieflyke smaak, dat zonder tegenspraak uyt de weergalooze weylanden, hier vooren aangehaald, hervoort komt, op welke dikwils in de reegentyd het malsse en geurige gras ter lengte van een half man ja zelfs hooger opschiet en het vee als bedekt.

Schoon Rundvee.

De koeyen geven mede redelyk veel melk, welke zy ten meesten-

meestendeele gebruyken, om de wyven daar mede te messen en vet en poezelig te maaken.

Stinne afkeer van boter en kaas.

Want tot boter of kaas zullen zy de melk niet gebruyken; ja zelfs hebben deze anders zoo onnutte en vuyle menschen daar een afkeer van; zoo dat ze, wanneer de Hollanders hun kaas en boter wilden geven, den neus optrokken, en daar aan riekten, zeggende dat het stonk.

Schaapen en Cabritten.

Men vind hier ook een groot getal van schoone Cabritten en Schaapen, die gelyk het rundvee mede onverbeterlyk en van een delicate smaak zyn.

Geen paarden of ezels.

Paarden of Ezels worden alhier, voor zoo verre men weet, niet gevonden: doch indien 'er dezelve waaren, zoudenze van groot nut zyn, en deze Natie zou'er goeden dienst van konnen trekken; dewyl zy met groot ongemak nu alle de goederen, die van de eene naar de andere plaats vervoert worden, zelfs moeten dragen en met maatige portien overbrengen: daar zynen oorsprong neemt, ten eene uyt de enge wegen, die zy in de bosschen zoo nauw als 't mogelyk is houden, (maar die op sommige plaatzen, met het weg kappen en uytroeyen van eenige weynige boomen, genoegzaam zouden konnen wyder worden gemaakt) en ten anderen uyt het gebrek van uytluygen en lastdragende Paarden en Ezels: welke deze luyaarts, zoo ze op hun eyland gevonden wierden, niet na zouden laaten, om tot allen arbeyd te gebruyken.

Die 'er wel zouden konnen gebracht worden.

Daar is echter geen twyfel, wyl de weylanden alhier in zoo goeden staat zyn, of men zou de Paarden, Ezels, en al het ander ontbrekende vee hier wel van eene andere plaats konnen overbrengen, en doen voort telen. Wyl zulks door de Spanjaarden en Portugeezen wel op dorder en magerder landen, met goeden uytslag is ondernomen: want het is niet te denken, dat 'er in dit land eenige verborge eygenschap of antipathie zoude leggen, die tegen den aard en natuur der beesten zoodanig streed, dat dezelve hier niet konden tieren, alzoo zulks volstrekt onmogelyk schynt.

Verkens en Apen.

Daar zyn ook wilde en tamme verkens, doch in geen groot getal, alzoo die zeer weynig voortteelen. In de bosschen zyn geen verslindende dieren, die aan mensch of beest schade toe-

Digitized by Google

toebrengen. De landaard wilde hun wel diets maaken, dat 'er Rinocerossen of Neushoornen gevonden worden, doch zy hebben dezelve niet gezien, nog de minste blyken daar van vernomen. Maar van de Aapen worden'er tweederley soorten gevonden als witte en gryze, die beyde van spitze vossebekken en eenen langen bollen staart voorsien zyn.

Dit Eyland voed een grooten overvloet van veelerley wild en tam gevogelte en pluymgedierte, als Hoenderen, Kalkoenen, Tortelduyven, Phaysanten, Patryzen, Papegaayen, en allerley watergevogelte van Ganzen, Snippen, en wat dies meer is. *Veel Gevogelte.*

De ryke zee en milde rivieren geven mede zeer goede vis, en tot eene verspaperinge tweederley krabben en krecsten. *En Vis.*

Ligtelyk zal de Lezer uyt het gene wy zoo van hunne landbouw als veefokking hier vooren hebben ter nedergestelt, hebben konnen zien, dat de leeftogt, en inzonderheyd het Rundvee alhier niet schaars, maar in vollen overvloed gevonden word, gelyk dit ook blykt aan de beesten welke die van 't schip Barneveld hebben ingeruylt, die zoo ze door den anderen maar op 500 pond schoon gerekent worden, aan de E. Compagnie niet meer als tegen 4½ duyt komen te kosten, ingevalle dat men de snaphanen tot 6½ gulden waardeert.

Door het gebrek van klippen en strandschulpen, zyn'er in het land der *Saukiaven*, geene stoffen waar uyt men kalk zou konnen branden, want in een streek van een uur gaans lang, zou nauwlyks een hand vol schulpen konnen opgegadert worden; maar hier tegen verschaffen de kleygronden goede gelegentheyd tot het oprigten van Steenbakkeryen, dat door de vadzigheyd der Natie met veele andere dingen, daar zy groot voordeel by zoude konnen behalen, agterweeg blyft en niet werkstellig word gemaakt. Ik geloove niet, dat het land andere materialen tot het maaken van Buspoeder, als het voornoemde hout, tot koolen, heeft. Eenige stoffe van Pik, Teer, of diergelyke hebben de Hollanders niet gevonden, maar wel een soort van gom, die uyt zommige boomen tyferde. *Wat'er verder gevonden word.*

Op dit gantsche Eyland dat in grootte alle andere bekende Eylanden overtreft, word tegenwoordig de minste fortereste

Digitized by Google

Hier zyn geen vastigheden van Europeërs.

of vastigheyd 't zy van den Inlander of van de Europeërs niet gevonden; schoon de laatste eertyds wel getracht hebben door het opwerpen van eenige beschanzing en het bezetten van de zelve met goede manschap, alhier eene colonie te maaken, om daar door eenen vasten voet in 't land te krygen: maar de wreede Inwoonders ruilleden niet eer, voor dat zy dezelve van hunnen grond elders heen gedreven en verjaagt hadden.

Historie der Portugeezen.

Zoo hebben de Portugeezen (die in 't jaar 1508. dit Eyland onder Laurens d'Almeyda eerst ontdekt hebben, om welke reden of om dat 't op den dag van dien Heylig gebeurde, zy 't zelve St. Laurens noemen) by eene plaats genaamt Vohitsmassin of Geluksberg op een steyle wel eer eene vesting getimmert, beneden met verscheyde woningen en thuynen, vol allerley lystogt ten dienste van hunne vlooten, die geduurig dit Eyland aandeeden: maar de omleggende volkeren overrompelden eyndelyk de sterkte, en sloegen al de bezettelingen doodt.

en Franschen op Madagascar.

Hier naar vergunde of schonk Koning Louis de XIIIde, aan den Cardinaal de Richelieu en den Maarschalk de la Meilleraje dit Eyland in eygendom, schoon er de Franschen toen nog geen voet lands in bezaten. Zy zonden eerlang eenige manschap derwaarts, onder het bevel van Flacourt, die in 't jaar 1644 in 't land van Anossi eene vesting Dauphin genaamt, aan de zeekant, nevens eene volkplanting stigtte en de meeste landen daar ontrent doorkruyste: maar zy raakten in 't kort met deze wilden overhoop, en in eenen bloedigen oorlog, waar in meer als drie vierdedeelen van de Franschen en andere Europeërs die met hun overgekomen waren, by verraad, door deze wreede volkeren zyn omgebragt, zoo dat de overgeblevene, wildenze hunnen geheelen ondergang voorkomen, naar het eyland Maskarenhas moesten wyken. Want de inboorlingen beletten hun niet alleen het zaayen en oegsten, maar dooden zelfs door hunne pylen, al wie zig maar buyten het fort dorst begeven, waar in de Franzen geduurig als belegert waren. Zy vloogen als wilde beesten door de bosschen, of klauterden op de boomen, wanneer die op hen afkwamen; zoo dat de Franschen, naar de getuygenis van de Flacourt zelve, die eene historie van Madagascar beschreven heeft, gedwon-

Die door de Inwoonders verdreven worden.

Digitized by Google

dwongen wanneer alles te verlaten, zonder dat ze oyt meer als eenen van dat wreede volk hebben konnen doodslaan, die t'elkens vrede hoe dier ook bezworen, zoo ras ze gemaakt was, weer verbraaken.

De Nederlanders hebben Madagascar ook dikwils in hunne reyzen naar Oostindien aangedaan; en daar zelfs van den eersten voet af veele vreemde ontmoetingen gehad, gelyk de Maatschappye derwaarts nu en dan, wel een Schip gezonden heeft, om slaven op de rivier van Maamgaar te handelen. *Historie der Hollanders.*

Met wat gevaar en doodelyke rampen die handel op dit eyland verzeld gong, kan ons het voorbeeld van den Koopman Jan Nieuwhoff, een man bekent door zyne zee- en landreyzen, leeren. Hy vertrok met het Schip de Pyl, in 't laat te van 't jaar 1671. voor de tweedemaal naar Oostindien, en voornamelyk om op Madagascar, de Majotze Eylanden en de Afrikaanze kust van Mozambique te handelen. Op verscheyde plaatzen van Madagascar stapte hy aan land, maar konde nergens naar genoegen te regt raaken: waarom hy verder om den Noordzeylde, en in het begin van Octobet 1622. in de Bocht van Antegoa by zommige de Moordenaarsbaay genoemt, met eenige maats in de Schuyt aan land ging, om met dien Koning te handelen; maar de schuyt met Nieuwhoff keerde, naar 't toeven van eenige dagen, niet weer te rug: waar op die van het Schip zonder volgens hun pligt te vernemen of de koopman met de zyne was om huis gebragt, of dat hy gevangen en mogelyk voor gereed geld konde gelost worden, van daar vertrokken, en naar de Kaap der Goede Hoope zeylden. *Droevig geval van Nieuwhoff.* *die hier om 't leven komt.*

De Maatschappy liet zich evenwel aan dezen braven man zoo veel gelegen leggen, dat ze in 't begin van 't jaar 1676. 't Jagt Voorhout van de Kaap afzond, om naar Nieuwhoff te vernemen: dit Jagt ruylde hier eenige slaven, en zy spraken zelfs dezen Koning, maar die wilde nergens van weten, en spoelde den vóymaart: zoo dat hier zeker is, dat hy met de zyne in de eerste woede door die onmenschelyke beulen zal zyn doodgeslagen.

Wanneer de Oostindische Maatschappy het Eyland Mauritius nog in bezit had, wierder aan daar eenige bezetting op *Handelplaatzen.*

Macalena nova uytgebracht, om te onderzoecken, of het inzouten van rundvleesch, voor de Oostindische Scheepen, aldaar zoude willen lukken; maar die post is nevens de handelplaatzen op 't Dorp Fombetokke en de groote baay van Magellane weer verlaten.

De Engelsche handelen by Sadian Bon Porte.

De Engelschen zyn tegenwoordig de eenigste Europeërs, die hier omtrent de Rivier Sadian Bon Porte nog eenigen handel dryven, gelyk nog onlangs twee hunner Schepen alhier wel duyzend slaven hebben ingeruyld.

Wat handel de Hollanders hier zouden konnen doen.

Indien de Oostindische Maatschappy zich in deze rivier van Sadian Bon Porte, op den slaavenhandel wilde uytleggen, en zich vast maaken, zouze met gemeene Geeraffen, Fotassen, Chitzen, Neusdoeken en diergelyke soorten van Lywaten, wel eenig voordeel konnen doen, en volgens het voorgeven van den voornoemden Janneman, jaarlyks wel acht hondert lyfeygenen en eenen grooten hoop ryst bekomen. Ook zou dezelve tegen dezen Koning der *Souklaven* als hy, volgens zynen aard, bedrieglyk en verraadelyk handelde, met een getal van vyf of zes hondert gewapende en geoeffende koppen konnen bestaan, ja den zelven ligtelyk t'onderbringen, wyl zyne onderdaanen uyt de natuur zoo bloode en lathartig zyn, dat tien der zelver tegen een geresolveerd en gewapent man niet zouden durven aangaan. Ja daar is geen twyffel of men zou met drie ligte Jagten, van hondert voeten lang, en yder met vierentwintig stukken, en hondert vyftig koppen bemant, uyt het land van dien schraapzugtigen Koning in weerwraak wel eenige voordeelen van slaaven, ryst, als anders konnen bekomen; welke jagten in de rivier tot digt aan de wal zouden konnen loopen, om het aan land zynde volk te dekken.

en het den Koning belemmeren.

Want het is zeker, indien aan de voornoemde Engelsche handelaars, of eenige andere Europeesche schepen, maar de helft der vyandlykheden en overlasten waaren aangedaan, die de Hollanders van het schip Barneveld hebben moeten verdragen, dat die geene swaarigheyd zouden gemaakt hebben om zulks aan die swarte Natie door eenige goede salvos uyt hunne snaphaanen betaald te zetten.

Zie daar myne lezers al het geene die van het Schip Barne-

veld,

Digitized by Google

veld, op dezen onherbergzamen oord, is wedervaaren, en 't gene zy van de zeden en gewoonten dezer vreemde *Souklaven* hebben gezien, en opgemerkt: waarom wy zullen voortgaan met hunne reyze, van de Rivier Sadian Bon Porte, tot aan de Kaap der Goede Hoope te vervolgen.

Reyze van 't ſchip Barneveld van Madagaſcar tot aan de Kaap der Goede Hoope.

WAnneer nu al het nog aan land zynde volk aan boord, en 't ſchip in ſtaat gebragt was om te konnen vertrekken, wierd 'er vaſtgeſtelt, om in den naame Godts hoe eer hoe liever met de ingeruylde en by een geſchraapte voorraad van dezen onvriendelyken oord af te ſcheyden, en de reyze naar de Kaap der Goede Hoope voort te zetten; gelyk zy den 21ſten October het anker ligtende van de rivier Sadian Bon Porte vertrokken, en eerlang het eyland Madagaſcar uyt het gezigt verlooren. *'t Schip Barneveld vertrekt van Madagaſcar.*

En dewyl ze zich nu weder in den aanvang eener nieuwe reyze bevonden, agtten zy het van hunnen pligt te zyn den Almogenden Godt te danken voor den Vaderlyken byſtand, welke hy hun geduurende het verblyf op Madagaſcar in zoo veele en gevaarlyke voorvallen had betoont, en om te gelyk in eene boetveerdige en Chriſtelyke demoedigheyd zyne verdere hulpe in de tegenwoordige reyze af te ſmeeken. 't Geene des anderen daags, zynde Sondag den 22ſten dito, in eenen Dank- Vaſt- en Bededag by al het ſcheeps volk na hun krank vermogen wiert uytgevoert. *Bededag.*

Den 22ſten November raakten zy met het ſchip Barneveld voor de Tafelbaay, maar de nydige en felle Zuydooſte winden beletten hun die haven, en hun aller zielsverlangen te bereyken; waar door zy voor by dezelve raakten en op den 28ſten der zelver Maand in de Saldanha Baay behouden aankwamen: welke Baay ontrent 24 mylen van de Kaap legt, en eenige mylen dieþ landwaards in loopt. Ze is ſmal en beter tegen de wind- *Komt in de Saldanha Baay.*

Digitized by Google

winden gedekt als de Tafelbaay, maar tot een groot ongenief ſtrekt het gebrek van vers water, dat hier nergens te vinden is.

Geven kennis van hun komſt aan de Kaap.

Den 29ſten November daags naar hunne aankomſt in deeze Baay, deden zy eene plegtige dankzegging tot den Almagtigen Godt, voor dat zy onder zyne beſcherming en gunſte alle gevaaren en ongemakken ontkomen, en dus verre in behoude haven geland waaren; ook zonden zy over den landweg yemand naar de Kaap der Goede Hoope, om aan den Heer Gouverneur de Chavonnes, hunne komſte bekent te maken, en hem verſlag te doen, in wat ſtaat zy waaren, en hoe hun alle noodzaakelykheden ontbraken.

Krygen ververſching.

Waar op zy vyf dagen daar na door de vaderlyke voorzorge van dien Heer, voorzien wierden met

2 Leggers Arak.
1 dito Kaapze Wyn.
50 Sakken Ryſt.
23 Zakken groene erweten, en
3 Stukken Wandt.

't geen hun door den Hoeker Zeelandia wierd toegebracht, en waar van aan des zelfs Bevelhebber quitantie wierd gegeven.

En worden door tegenwind opgehouden.

In deze Saldanha Baay moeſten zy lang, ja tot in 't volgende jaar vertoeven, om dat de tegenwinden hun beletten van daar te verzeylen, 't geen hun noodzaakte, om uyt den Hoeker Zeelandia, nog onder quitantie te ligten

18 halve Leggers Water, en
220 pond Meel.

En 272 pond Meel uyt het Galjoot de Poſtlooper.

Gelyk zy ook van den Vryburger Hendrik Moel bekwamen

60 ſtuks Schaapen.
Een party ſtruykjes Kool.
Een Mudde Meel.

En twee ſtuks Schaapen van den Corporaal van de Poſt.

Ook gaven zy van tyd tot tyd over land aan den Gouverneur de Chavonnes berigt, in wat ſtaat zich de manſchap, voorraad en 't ſchip bevonden.

Na dat de nydige tegenwinden hen nu tot den 30ſten Januarii 1720. hadden opgehouden, gingen ze eyndelyk zeyl, en vertrok-

Digitized by Google

trokken in 't gezelschap van den Hoeker Zeelandia en 't Galjoot de Postlooper, met een Noordelyke wind, uyt de Saldanha Baay, maar wierden eerlang door die winden weer genoodzaakt om onder het Dassen eyland ten anker te komen, dat ontrent vyf mylen van de Saldanha Baay Kaapwaarts heen legt, en aldus genoemt is om de menigte der Steendassen, die zich daar op onthouden. Het beslaat een myl in 't ronde, en legt ontrent twee mylen van het land. De Westkant is zeer rotzig, maar de Oostzyde verschaft goeden ankergrond, schoon de oever rondom zeer klippig is. Zoet water word 'er ook niet gevonden, zoo dat het buyten eenige kruyden en bloemen niets voortbrengt als Dassen, en een menigte Zeerobben. *Raken onder 't Dassen eyland.*

Zy kregen op den 3den Februarii, door de goede voorzorge van den Gouverneur, de Brigantyn d'Amie by zich, en wierden door dezelve, tot hunner aller verkwikkinge, met verschen voorraad voorzien, als

1 half aam Oly.
2 vaten Spek.
2 dito Vleesch.
3 dito Boter.
1 legger Wyn.
2 dito Arak.
5 dito Water.
80 zakken Ryst.
1 Kasje met Geneesmiddelen.

Waar van zy aan den brenger mede quitantie gaven.

Na dat het schip Barneveld tot den 6den dito onder dat eyland vertoeft had, behaagde het den Hemel hen des morgens vroeg eene gezegende koelte te schenken, waar mede zy van onder dit eyland van daan, en den volgenden middernacht in de Tafelbaay, de haven hunner begeerte, aankwam, alwaar zy zich van dezen langduurigen, gevaarlyken en verdrietigen togt, die hun op 56 dooden had komen te staan, zouden konnen verfrisschen, en in 't kort in staat raaken om de Reyze naar Java te vervolgen. *en in de Tafelbaay.*

EYNDE.

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

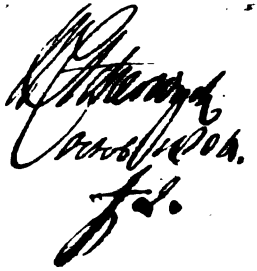

Digitized by Google

Digitized by Google